

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŐ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ercüment ERBAY, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Anadolu Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ AKTAŞ, Prof. Dr.**
(Biruni Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŐIKHAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Bilge ABUKAN, Dr.**
(Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Hıdır APAK, Doç. Dr.**
(Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Elif BAŞ, Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Hakan BAYDUR, Doç. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Türken ÇAĞLAR, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Murat ÇAY, Dr.**
(Akdeniz Üniversitesi)
- Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Dr. Öğr. Üyesi**
(Muş Alparslan Üniversitesi)
- Fikret GÜLAÇTI, Doç. Dr.**
(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
- Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Zeki KARATAŞ, Doç. Dr.**
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Derya KAYMA GÜNEŞ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Murat KONCA, Dr.**
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
- Bilge ÖNAL DÖLEK, Doç. Dr.**
(Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
- Emine ÖZMETE, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Merve Deniz PAK GÜRE, Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Dilara USTABAŞI GÜNDÜZ, Dr. Öğr. Üyesi**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Burcu YAKUT ÇAKAR, Doç. Dr.**
(Bağımsız Araştırmacı)
- Deniz YETKİN AKER, Doç. Dr.**
(Namık Kemal Üniversitesi)
- Demet AKARÇAY ULUTAŞ, Dr. Öğr. Üyesi**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Rumeysa AKGÜN, Dr. Öğr. Üyesi**
(Kırıkkale Üniversitesi)
- İshak AYDEMİR, Prof. Dr.**
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
- Doğa BAŞER, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Düzce Üniversitesi)
- Nurullah ÇALIŞ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Giresun Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Gülray GÜNAY, Prof. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Melek İPEK, Dr. Öğr. Üyesi**
(İstanbul Aydın Üniversitesi)
- Ayten KAYA KILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Akdeniz Üniversitesi)
- Mehmet KIRLIOĞLU, Doç. Dr.**
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- Hatice ODACI, Prof. Dr.**
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Burcu ÖZDEMİR OCAKLI, Dr. Öğr. Üyesi**
(Ankara Üniversitesi)
- Hülya ÖZTOP, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Figen PASLI, Dr. Öğr. Üyesi**
(Kocaeli Üniversitesi)
- Neşe ŞAHİN TAŞGIN, Dr. Öğr. Üyesi**
(Maltepe Üniversitesi)
- Vehbi ÜNAL, Doç. Dr.**
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
- Fikret YAMAN, Dr.**
(Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Umur TOSUN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Hakan SAKARYA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BŞK. YRD. / ASSOCIATE EDITOR

Türken ÇAĞLAR, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)
Özgür ALTINDAĞ, Doç. Dr. (Dicle Üniversitesi)
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Elif GÖKÇEARSLAN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Arzu İÇAĞASIĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Melek İPEK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nuray GÖKÇEK KARACA, Prof. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Uğur ÖZDEMİR, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Neşe ŞAHİN TAŞĞIN, Dr. Öğr. Üyesi (Maltepe Üniversitesi)
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr. (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Tank TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Ali DİKMEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 32

Sayı/Number: 4

Ay/Month: Ekim

Yıl/Year: 2021

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION

Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE

31.10.2021

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

Düzeltilme İlanı

Arastırma Makaleleri / Research Articles

- 1241-1256** *Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk, Genel Öz Yeterlilik ve Mesleki Doyum İlişkisi* Huriye İrem KALAYCI
KIRLIOĞLU
- The Relationship between Professional Suitability, General Self-Efficacy and Job Satisfaction in Social Work Practice*
- 1257-1281** *Bakım Kuruluşlarına Kabul Sırasında Bekleyen Yaşlılara Ailede Bakım Verenlerin Bakım Yükü ve Yaşam Memnuniyetlerinin Değerlendirilmesi* Bahadır DİNÇ
Emine ÖZMETE
- Assessment of Care Burden and Life Satisfaction of the Family Caregivers of the Elderly Waiting for Admission to Care Institutions*
- 1283-1304** *Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Suriyelilere Yönelik Tutumu: Türkiye'nin Yedi Bölgesinde Yedi İl Örnekleme* Meliha Funda AFYONOĞLU
Sema BUZ
- The Attitudes of Social Work Students towards Syrians: Sample of Seven Cities in Seven Region of Turkey*
- 1305-1324** *Üniversite Öğrencilerinin Empati Becerileri, Affetme Eğilimleri ve Aile Bütünlük Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* Esin SEZGİN
Filiz YAĞCI
Duygu ARICI DOĞAN
- Investigation of the Relationship Between Empathy Skills, Tendencies to Forgive and Family Integrity of University Students*
- 1325-1350** *Sosyotelist Davranış Eğilimleri ile Aile Rol Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* Ayşin ÇETİNKAYA
BÜYÜKBODUR
Zilan UĞURLU
- The Relationship Between Sociotelist Behavior Tendencies in Individuals and Family Role Performance*

- 1351-1369** *Covid-19 Salgın Sürecinde Teleworking Sistemi ile Çalışmanın ve Sosyal Medyayı Etkin Kullanmanın Çocuklu Çiftlerde Aile İçi İletişim Üzerine Etkisi: Nitel Bir Çalışma*
The Effect of Teleworking and Active Social Media Use on Intra-Family Communication of Parents During Covid-19 Pandemic: A Qualitative Study
Eylem ÇELİK ERHAN
Seda Gökçe TURAN
- 1371-1387** *Adaptation of Spiritual Competency Scale (SCS-R-II) to Turkish: Validity and Reliability Study*
Revize Edilmiş Manevi Yetkinlik Ölçeği (REMYÖ)'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması
Demet AKARÇAY ULUTAŞ
Mehmet KIRLIOĞLU
- 1389-1402** *Uluslararası Göçün Sağlık Statüsüne Etkisinin İncelenmesi*
Examination of the Impact of International Migration on Health Status
Oğuz IŞIK
Yasin ÇİLHORUZ
- 1403-1419** *Yetişkin Bireylerin Başarılı Yaşlanma Durumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Sinop İli Örneği*
Determination of the Factors Affecting the Successful Aging of Adults: Sinop Case
Abdullah IŞIK
Nedim TEKİN
Sevgi ÇAĞALTAY KAYAOĞLU
- 1421-1439** *Fiziksel Engelli Bireyin Varoluşu: Nitel Bir Araştırma*
The Existence of the Psychically Disabled Individual: A Qualitative Study
Ramazan KOCAKAYA
Nilgün KÜÇÜKKARACA
- 1441-1466** *Multiple Skleroz Hastalarının Hastalık Deneyimlerinin Sosyal Hizmet Perspektifinden İncelenmesi*
Investigation of Disease Experiences of Multiple Sclerosis Patients From The Social Work Perspective
Meryem ÇAKIR
Emel YURTSEVER

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleler / Review Articles

- 1467-1486 ***Çocukluk Döneminde Cinsel İstismara Maruz Bırakılmış Yetişkinlere Yönelik Bireysel Danışmanlık Süreci Hakkında Bir Derleme*** Güler GÜNEŞ ASLAN
A Review About the Individual Counselling for Adults Who Have Been Sexually Abused During Childhood
- 1487-1508 ***Sosyal Hizmette Sosyal Eylem Yaklaşımının Kullanılması*** Cihangir KARAKAYA
Use of Social Action Approach in Social Work
- 1509-1522 ***Covid-19 Pandemi Sürecinde Adli Sosyal Hizmet Uygulamalarındaki Sosyal İnceleme Hakkında Bir Derleme*** Merve HEPBENLİ
A Review on Social Investigation in Forensic Social Work Practices in the Covid-19 Process
- 1523-1541 ***Pozitif Sosyal Hizmet: Yeniden Bir Kavramsallaştırma*** Ozan SELÇUK
Positive Social Work: A Reconceptualization
- 1543-1564 ***Zihinsel Muhasebe Eğilimi Çerçevesinde Bireylerde Finansal Karar Alma Süreci: Finansal Sosyal Hizmet Üzerine Bir Değerlendirme*** İbrahim Emre GÖKTÜRK
Emine SOYDAN
Financial Decision Making Process in Individuals Within the Framework of Mental Accounting Tendency: An Evaluation on Financial Social Work
- 1565-1586 ***İhmal ve İstismarı Önlemeye Yönelik Çocuk Koruma Politikalarında Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modelinin Yeri*** Fatma Özge ÇAVUŞ BEKCE
Nurullah ÇALIŞ
Specialized Foster Care in Child Protection Policies to Prevent Child Abuse and Neglect

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Vaka Sunumu / Case Presentation

- 1587-1606 *Cinsel İstismara Maruz Bırakılan Çocuğa Yönelik Danışmanlık Tedbiri: Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Bir Vaka Sunumu* *Melike TÜRKMEN*
Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ
- Counselling Injection for the Sexually Abused Child: A Case Study Based on Empowerment Approach*

DÜZELTME İLANI

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi 27. Cilt 1. Sayısında yer alan “Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Mezuniyet Sonrası Gelecek Planları: Ankara, Başkent ve Hacettepe Üniversitesi Örneği” başlıklı makalenin İngilizce özet bölümüne derginin basım aşamasında sehven farklı bir makalenin özet bölümünün eklendiği anlaşılmıştır. İlgili makalenin başlık ve özetleri aşağıda Türkçe ve İngilizce olmak üzere işbu düzeltme ilanı ile saygıyla duyurulur.

Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Mezuniyet Sonrası Gelecek Planları: Ankara, Başkent ve Hacettepe Üniversitesi Örneği

Future Plans of the Social Work Students After Graduation: The Sample of Ankara, Başkent and Hacettepe Universities

ÖZET

Sosyal hizmet istihdam olanakları açısından ülkemizdeki birçok bölüme göre daha çok seçeneği olan bir meslektir. Sosyal hizmet bölümü mezunları kamuda, özel sektörde, sivil toplum örgütlerinde veya üniversitelerde çalışabilmektedir. Bununla birlikte sosyal hizmet bölümü mezunlarının büyük bir kısmının daha çok kamuda çalışmayı tercih ettiği bilinmekte olup gelecek planları da bu kurgu üzerinde şekillenmektedir. Diğer taraftan sosyal hizmet bölümlerinin ve mezunlarının sayısının giderek artması, lisansüstü eğitim fırsatının artması ve sosyal hizmet bölümlerinde akademisyen ihtiyacının giderek daha fazla hissedilir olmaya başlaması gibi gelişmelerin öğrencilerin gelecek planlarını nasıl etkilediği bilinmemektedir. Bu araştırmada Ankara, Başkent ve Hacettepe Üniversiteleri'nin sosyal hizmet bölümlerindeki 4. sınıf öğrencilerine bu bilgiler kapsamında gelecek planları sorulmuştur. Nicel araştırma deseniyle yapılan çalışmada 134 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin büyük bir kısmının mezuniyet sonrası iş kaygısı yaşamaması, yurtdışında çalışma yönünde motivasyonlarını bildirmeleri, akademik kariyer yapma ve lisansüstü eğitim yönünde yoğun bir ilgilerinin olması gibi bulgular, güncel gelişmelerin öğrencilerin gelecek planları üzerindeki etkisini ortaya koyması açısından bu araştırmanın önemli bulgularındandır.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, sosyal hizmet eğitimi, sosyal hizmet mezunları, gelecek planı

ABSTRACT

Social work has much more employment options in our country when compared to other departments. Graduates of the social work department can work in public sector, private sector, non-governmental organizations and universities. It is a fact that most of the social work department graduates prefer working in public sector. Yet it is not known if students are affected by the facts such as these when setting their future plans: an increasing number of social work departments and graduates, and increasing need of academicians in social work departments. In this study, senior students in social work departments in Ankara, Başkent, and Hacettepe Universities were asked about their future plans. Study was conducted with 134 students using a quantitative research pattern. Findings of this research such as being concerned about professional life after graduation, being motivated towards working abroad and being interested in having an academic career are important with regard to effects of current developments on social work students' future plans.

Keywords: social work, social work education, social work graduates, future plan

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk, Genel Öz Yeterlilik ve Mesleki Doyum İlişkisi*

The Relationship between Professional Suitability, General Self-Efficacy and Job Satisfaction in Social Work Practice

Huriye İrem KALAYCI KIRLOĞLU¹

¹ Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, hurirkal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8352-8868

Başvuru: 20.02.2021
Kabul: 05.08.2021

Atıf:
Kalaycı-Kırloğlu, H.İ. (2021). Sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk, genel öz yeterlilik ve mesleki doyum ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1241-1256.
DOI: 10.33417/tsh.883655

ÖZET

Bu çalışmanın amacı sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasındaki mesleki uygunluğu, genel öz yeterliliği ve mesleki doyum arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu amaç kapsamında tarama modeli bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'ne (SHUDER) üye 809 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Araştırmada üç farklı ölçek kullanılmıştır. Bunlar; Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği, Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ve Mesleki Doyum Ölçeği'dir. Yapılan regresyon analizleri sonucunda Mesleki Doyum Ölçeği puanlarındaki değişimin %23'ünün Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ile Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği puanları tarafından açıklanabildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nden alınan puan 1 birim arttığında Mesleki Doyum Ölçeği'nden alınan puanların ortalama 0,81 birim arttığı belirlenmiştir. Ek olarak Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği'nden alınan puan 1 birim arttığında ise Mesleki Doyum Ölçeği'nden alınan puanların ortalama 0,31 puan arttığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile genel öz yeterlilik ve mesleki uygunluk için yapılacak her bir birimlik iyileştirme veya kazanım için mesleki doyum tarafında sırasıyla 0,81 ve 0,31 puanlık artış elde edilecektir.

Anahtar kelimeler: *Mesleki uygunluk, öz yeterlilik, mesleki doyum, sosyal hizmet uzmanı*

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the relationship between professional suitability, general self-efficacy and professional satisfaction of social workers in social work practice. A scanning model research has been carried out within the scope of this aim. Within the scope of the research, 809 social workers who are members of the Association of Social Workers were reached. Three different scales were used in the study. These were The Professional Suitability Scale in Social Work Practice, General Self-Efficacy Scale and Job Satisfaction Scale. As a result of the regression analysis, it was determined that 23% of the change in the Scores of the Job Satisfaction Scale can be explained by the Scores of the General Self-Efficacy Scale and The Professional Suitability Scale in Social Work Practice. In addition, when the score obtained from the General Self-Efficacy Scale increased by 1 unit, it was determined that the scores obtained from the Job Satisfaction Scale increased by an average of 0.81 points. Moreover, when the score obtained from the Professional Suitability Scale in Social Work Practice increased by 1 unit, it was determined that the scores obtained from the Job Satisfaction Scale increased by an average of 0.31 points.

Keywords: *Professional suitability, self-efficacy, job satisfaction, social worker*

* Bu çalışma "Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk, Genel Öz Yeterlilik ve Mesleki Doyum İlişkisi" başlıklı doktora tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

GİRİŞ

Sosyal hizmet ortaya çıkışından günümüze dek uygulama ile iç içe geçmiş bir meslektir. Diğer bir ifade ile eklektik bir bilgi temeline dayanan ve bilgi, beceri, değer üçlemesinin uygulamaya aktarılmasını esas alan bir meslek olarak tanımlanmaktadır (Selcik ve Güzel, 2016). Mesleği icra edecek olan sosyal hizmet uzmanları mesleğe yönelik hem teorik hem de uygulamalı derslerle mezun olduktan sonra çalışacakları farklı alanlara hazırlanmaktadır (Sevim ve Altun, 2017; Duyan, 2010; Duyan vd., 2008). Özellikle sosyal hizmet mesleği için lisans eğitiminin iyi planlanmasının mesleğin uygulama niteliğini etkileyeceği vurgulanmaktadır (Jarman-Rohde vd., 1997). Sosyal hizmette mesleki uygunluğun da eğitim sürecinden ayrı düşünülmemesi gerektiği ve eğitim sürecinin bireyin mesleğe ilişkin yetkinliğini şekillendirdiği belirtilmektedir (Bağcı, 2015; Tam, 2003; Moore ve Urwin, 1990; Moore ve Urwin, 1991).

Sosyal hizmetin doğrudan insanı ve insan ile ilişkili konuları odağına alması kapsamlı bir çalışma alanı yanında çok çeşitli müracaatçı grupları ile çalışma sorumluluğu da doğurmaktadır (Kıriloğlu ve Gencer, 2020; Gencer, 2021). Ancak sosyal hizmet mesleğinde çoğunlukla zorlu yaşam koşullarındaki dezavantajlı müracaatçılara hizmet verilmektedir. Bu noktada sosyal hizmetin çalışma alanının özellikle incinebilir, hassas, dezavantajlı ve marjinalize olmuş gruplar üzerinden şekillendiği hatta bu gruplarda yer alan bireylerin; insani gereksinimlere ve haklara erişimlere, sosyal adalete, özgürleşmeye, desteklenmeye ve güçlendirilmeye diğer bireylere oranla daha fazla ihtiyaç duydukları söylenebilir (Gencer, 2019). Bu nedenle sosyal hizmete erişimin sağlanmasında uygulamada en önemli kaynaklardan biri olan meslek elemanının (Şahin, 2001), farklı alanlardaki yeterliliğinin farkında olması uygulamanın başarısını etkileyen önemli noktalardandır. Sosyal hizmet eğitiminin kültürel açıdan kapsayıcı bir şekilde kurgulanması ve yürütülmesi meslek elemanlarının yetkinliğinin ve öz yeterliliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir (Tek, 2021). Genel öz yeterliliğin bireyin karşılaştığı zorlu koşullarda girişkenliğini, kararlılığını ve göstereceği çabayı etkilediği düşünüldüğünde (Gürbüzöğlü-Yalmanlı ve Aydın, 2014), genel öz yeterliliği yüksek olan bireylerin çalışma ortamlarında zorlu durumlara karşı karşıya kaldıklarında daha rahat davranıp verimli olabilmeleri, buna bağlı olarak da başarılı sonuçlara ulaşabilmeleri mümkündür (Schunk ve Pajares, 2002). Ayrıca genel öz yeterliliğin karar verme süreçlerinde, düşünme tarzlarında ve problem çözme yaklaşımı üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Dweck ve Leggett, 1988). Bu kavramla ilişkili olarak, sosyal hizmet uygulamasında bulunan meslek elemanlarının uygulama içerisindeki yetkinlikleri ve mesleki uygunluk kriterleri açısından genel öz yeterliliklerinin değerlendirilmesi ile insana hizmet eden bir meslek olarak sosyal hizmet uzmanlarının mesleki doyumlarının değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Mesleki doyum yapılan bir işin sonucunda elde edilen huzur duygusu ile birlikte açıklanmaktadır (Güneş, 2020). Literatürde bireyin mesleki doyumunun yaşam içinde pek çok alanla ilişkili olduğu ve önemli görüldüğü belirtilmektedir (Recepoğlu ve Ülker-Tümlü, 2015; Stapel, 1950). Bunun yanında, mesleki doyumunu etkileyen bazı faktörlerin olduğu da bilinmektedir. Kişinin mesleki yönden kendi yeterliliği ile ilgili algısının yaptığı işten hoşnut olmasını etkileyebileceği ve mesleki yönden kendini yeterli hisseden kişinin işinde daha

fazla doyum sağlayabileceği belirtilmektedir (Aydemir-Sevim ve Hamamcı, 1999; Weisman ve Nathanson, 1985). Bu görüşü destekler yönde sonuçların elde edildiği çalışmalar bulunmaktadır (Yılmaz vd., 2010; Pearson ve Moomaw, 2005; Boyt vd., 2001; Hamamcı vd., 2004; Aydemir-Sevim ve Hamamcı,1999; Musal vd., 1995; Wiggins ve Weslander, 1986).

Mesleki uygunluk ve mesleki yetkinliğin yanı sıra genel öz yeterliliğin de mesleki doyumunu etkileyen bir faktör olduğu düşünülmektedir. Mesleki doyum, meslek elemanının birtakım özellikleri ile mesleğin gereklerinin uyuşması sonucu elde ettiği haz olarak tanımlanmaktadır (Kauppi vd., 1983). Buna bağlı olarak sosyal hizmet uzmanlarının zorluklarla başa çıkma ve mücadele etme gücünün mesleki uygulamalarında kendilerinde sorun çözmeye yönelik güveni artıracacağı, bunun da mesleki başarıyla birlikte mesleki doyumunu getireceği düşünülmektedir. Bu noktada genel öz yeterliliğin mesleki doyumunu olumlu yönde etkilediğine dair çalışmalara rastlanmaktadır (Baltacı, 2017; Buluç ve Demir, 2015; Baggerly ve Osborn, 2006).

Sosyal hizmet mesleğinin uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanlarının mesleği icra etmeye dair uygunluğunun aynı zamanda onların genel öz yeterlilikleri ve mesleki doyumları ile de ilişkili olduğu düşünülmektedir. Öz yeterlik, bireyin belirli bir alana ilişkin yapmak istediklerine yönelik olarak başarılı olacağına dair inancı olarak tanımlanabilirken; genel öz yeterlik, bireyin genel anlamda yaşam koşullarıyla başa çıkmadaki yetkinlik inancı olarak ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla zorlu koşullardaki dezavantajlı müracaatçı gruplarıyla çalışacak olan sosyal hizmet uzmanlarının yaşam koşullarıyla başa çıkmadaki bireysel yetkinliklerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet mesleğini icra edecek olan meslek elemanlarının mesleki uygunluğu ve genel öz yeterlilikleri ile birlikte aynı zamanda mesleki olarak doyum da sağlayabilecekleri düşünülmektedir. Uygulamalı bir meslek olan sosyal hizmetin uygulama alanında bulunan meslek elemanlarının mesleki uygunluklarının ve genel öz yeterliliklerinin mesleki doyumlarını ne ölçüde etkilediğinin ortaya konması, sosyal hizmet mesleği için alana yönelik önemli bir katkı olarak görülmektedir. Bu bağlamda araştırma sonucunda sosyal hizmet uzmanlarının kendileri ve meslekleriyle ilgili olarak bir farkındalık kazanacakları ve buna bağlı olarak gerekli alanlarda kendilerini tamamlama imkânı bulabilecekleri düşünülmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasındaki mesleki uygunlukları, genel öz yeterlilikleri ve mesleki doyumları arasındaki ilişkinin anlaşılmasına çalışılması araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasındaki mesleki uygunluğu, genel öz yeterliliği ve mesleki doyumunu arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu ana amaç altındaki alt amaçlar ise şunlardır:

- Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluğu, mesleki doyumunu anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
- Sosyal hizmet uzmanlarının genel öz yeterliliği, mesleki doyumunu anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

- Sosyal hizmet uzmanlarının genel öz yeterliliği, sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluğu anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
- Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluğu ve genel öz yeterliliği, mesleki doyumu anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, nicel araştırma prosedürüne uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda var olanı değiştirmeye kalkmadan gözlemleyebilmeyi amaçlayan tarama modellenli bir araştırma tercih edilmiştir (Karasar, 2015).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini SHUDER'e kayıtlı sosyal hizmet uzmanları oluşturmaktadır. SHUDER'e kayıtlı olan meslek elemanlarının tespit edilebilmesi için Derneğin Genel Merkezi ile iletişime geçilmiştir. Buna göre araştırmanın yapıldığı dönemde Derneğe kayıtlı 2200 sosyal hizmet uzmanının olduğu öğrenilmiştir. Örneklem büyüklüğü hazır tablo çerçevesinde belirlenmiştir (Sekaran, 1992'den akt. Altunışık vd., 2004). Bu kapsamda 2200 sosyal hizmet uzmanı evrenine denk gelen 327 sosyal hizmet uzmanı örnekleme ile çalışmanın tamamlanması planlanmıştır. Amaçlı ve uygun örnekleme yöntemleri ile (Büyüköztürk vd., 2013; Özdamar, 2002) araştırma kapsamında planlanan sayı aşularak 809 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Araştırma SHUDER'e kayıtlı sosyal hizmet uzmanlarına ulaşılacak istendiğinden amaçlı örnekleme ve SHUDER'e kayıtlı sosyal hizmet uzmanlarından araştırmaya katılmak isteyenlerle yapıldığından uygun örnekleme tercih edilmiştir. SHUDER Genel Merkezi, derneğe kayıtlı uzmanların listesini araştırmacı ile paylaşmamış, bunun yerine araştırmacıyı şube başkanlarına yönlendirmiştir. Şube başkanlarının ve şube yönetim kurulu üyelerinin iletişim adreslerinin www.shuder.org sitesinde yer aldığı belirtilmiştir. Şube başkanları ve yönetim kurulu üyeleri aranarak çalışma ile ilgili yardım talep edilmiştir. Araştırmaya destek vermek isteyen sosyal hizmet uzmanlarının telefon numaraları veya e-posta adresleri istenmiştir. Her ulaşılan sosyal hizmet uzmanına tanıdığı ve çalışmaya destek verebilecek SHUDER üyesi uzman olup olmadığı sorulmuş ve bu şekilde katılımcıların sayısı arttırılmıştır.

Tablo 1. Çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarına ait niteliksel ve tanımlayıcı bilgiler (n=809).

Cinsiyet	Sayı (n)	Yüzde (%)
Kadın	483	59,7
Erkek	326	40,3
Medeni Durum	Sayı (n)	Yüzde (%)
Evli	394	48,7
Bekar	415	51,3
Eğitim Durumu	Sayı (n)	Yüzde (%)
Lisans	658	81,3
Yüksek Lisans	132	16,3
Doktora	19	2,3
Program Türü	Sayı (n)	Yüzde (%)
Açıköğretim	33	4,1
Örgün Öğretim	776	95,9
Kurum Türü	Sayı (n)	Yüzde (%)
Özel	91	11,2
Devlet	678	83,8
STK	40	4,9
Pozisyon	Sayı (n)	Yüzde (%)
Yönetici	91	11,2
Meslek Elemanı	718	88,8
Şu an çalışmakta oldukları uygulama alanı	Sayı (n)	Yüzde (%)
Aile, çocuk ve gençlik refahı	265	32,8
Engelli ve yaşlı refahı	192	23,7
Tıbbi sosyal hizmet	95	11,7
Hepsi ¹	57	7,0
Adli sosyal hizmet	38	4,7
Yoksulluk ve sosyal yardımlar	37	4,6
Eğitim	36	4,4
Kadın sorunları	33	4,1
Psikososyal destek ve danışmanlık	22	3,8
Göç, sığınmacı ve mülteciler	22	2,7
LGBT	3	0,4
Şu an çalışmakta oldukları uygulama alanı	Sayı (n)	Yüzde (%)
Aile, çocuk ve gençlik refahı	273	33,7
Engelli ve yaşlı refahı	203	25,1
Tıbbi sosyal hizmet	87	10,8
Yoksulluk ve sosyal yardımlar	53	6,6
Hepsi	43	5,3
Adli sosyal hizmet	34	4,2
Kadın sorunları	31	3,8
Psikososyal destek ve danışmanlık	31	3,8
Eğitim	25	3,1
Göç, sığınmacı ve mülteciler	21	2,6
LGBT	8	1,0

¹ Tüm alanlara ilişkin hizmet verildiğini belirten sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet merkezlerinin başvuru-tespit birimi ya da belediyelerin ilgili birimlerinde çalışmaktadır. Bundan dolayı birçok alana hizmet verildiğini belirtmektedirler.

Tablo 1'e göre çalışmaya katılanların 483'ünün kadın, 415'inin bekâr; 658'nin lisans, 776'sının örgün öğretim mezunu olduğu; 678'inin devlet kurum ve kuruluşları bünyesinde ve 718'inin sosyal hizmet uzmanı pozisyonunda çalıştığı görülmektedir.

Çalışmaya katılanların 265'inin şu anda aile, çocuk ve gençlik refahı alanında çalıştığı ve en uzun çalıştıkları alanın yine aile, çocuk ve gençlik refahı alanı (273'ünün) olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada katılımcıların büyük çoğunluğunun aile, çocuk ve gençlik refahı alanında çalıştığı ve SHUDER'e kayıtlı sosyal hizmet uzmanlarının daha çok bu alanda hizmet verdiği söylenebilir.

Tablo 2. Çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarına ait niceliksel ve tanımlayıcı bilgiler (n=809).

Değişkenler	En Küçük	En Büyük	Ortanca \bar{x}	SS	
Yaş	21	60	28	31,04	7,97
Meslekte geçirilen süre	1	33	4	7,02	7,25
Mevcut uygulama alanında geçirilen süre	1	32	3	4,15	4,79
Mesleği yapma karşılığında alınan ücret	600	23000	4000	4014,34	1296,26

Tablo 2'ye göre çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının yaş ortalamasının 31; sosyal hizmet uzmanlarının meslekte geçirdikleri sürenin ortalamasının 7 yıl, mevcut uygulama alanında geçirilen süre ortalamasının 4 yıl ve sosyal hizmet uzmanlarının mesleği icra etmeleri karşısında aldıkları ücret ortalamalarının 4014 lira olduğu görülmektedir. Tabloya göre her ne kadar ileri yaşta ve uzun yıllar sosyal hizmet mesleğini icra eden uzmanlar olsa da katılımcıların genç ve mesleğin ilk yıllarında olduğu belirtilebilir.

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcıları tanıtıcı sosyo-demografik bilgi formu, ek olarak Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği, Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ve Mesleki Doyum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada anket formu hazırlanırken soruların yanıtları ile birlikte 30 kelimeyi geçmemesine, ön ve arka kapak hazırlanmasına, katılımcıların düşüncelerine ifade edebilmesine izin veren bir alan oluşturulmasına dikkat edilmiştir (Baş, 2010). Yukarıda belirtilen veri toplama araçları dijital ortama aktarılmıştır. Bu araştırmada online anket süreçlerinin yürütülmesine olanak sağlayan <http://www.surveey.com/> web sitesi tercih edilmiştir. Anket formlarının dijital ortama aktarılmasından sonra ilgili web sitesinden link elde edilmiştir. Bu link katılımcıların whatsapps ve e-posta adreslerine gönderilmiştir.

Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Araştırmada sosyo-demografik bilgilerin elde edilmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır.

Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği (SHUMUÖ)

SHUMUÖ, sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluğunu ölçmek amacıyla Tam ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Kalaycı-Kırlıoğlu ve diğerleri (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Sosyal Hizmet Uygulaması için Mesleki Uygunluk Ölçeği 22 soruluk bir ölçektir. Söz konusu ölçek, 4 alt boyuttan oluşmakta olup yedili likert tipi bir ölçektir. Ölçekte ters soru bulunmamaktadır. SHUMUÖ'nün toplam veya alt puan ölçekleri Hudson (1982)'nin geliştirdiği toplam puan formülüyle hesaplanmaktadır. Bu formül şöyle belirtilmektedir: $S = (\sum X - N) (100) / [(N)(6)]$. Buna göre; S, ölçekten elde edilen toplam puanı; N, ölçek maddelerinin sayısını; $\sum X$ ise maddelerden elde edilen toplam puanı ifade etmektedir. Ölçekteki toplam puan yükseldikçe, sosyal hizmet uygulamasındaki mesleki uygunluğun daha güçlü tanımlandığı varsayılmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,94'tür. Bu çalışmadaki iç tutarlılık katsayısı ise 0,94'tür.

Genel Öz Yeterlilik Ölçeği (GÖYÖ)

GÖYÖ 10 maddeden oluşmakta ve dördümlük likert tipindedir (Aypay, 2010). İki alt boyutu bulunmaktadır. Ölçekte ters soru bulunmamaktadır. En düşük 10, en yüksek 40 puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi genel öz-yeterliliğe; öz yeterlilik kavramı da yeni ve zor görevlerin üstesinden gelmeye işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,83'tür. Bu çalışmadaki iç tutarlılık katsayısı ise 0,88'dir.

Mesleki Doyum Ölçeği (MDÖ)

MDÖ, beşli likert tipinde olup 20 sorudan oluşmaktadır (Kuzgun vd., 2005; Kuzgun vd., 1999). MDÖ ile kişinin mesleğin üyesi ve iş yaşamında ne derece mutlu olduğu değerlendirilir. Ölçekten 20-100 arasında puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi mesleki doyuma işaret etmektedir. Ölçeğin 6 maddesi (4, 9, 10, 11, 14, 19) tersten puanlanması gerekmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,90'dır. Bu çalışmadaki iç tutarlılık katsayısı ise 0,90'dır.

Araştırmada Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada elde edilen verilerin analizi için IBM SPSS 20.0 paket programından yararlanılmıştır. Veriler üzerinde çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi yapabilmek için regresyona tabi tutulacak değişkenlerin belirli şartları sağlaması gerekmektedir. Öncelikle değişkenlerin doğrusal olup olmadığına bakılmıştır. Daha sonra değişkenlerin arasındaki korelasyonun 0,7'nin üzerinde olmamasına, "tolerans" değerinin 0,02'nin üzerinde olmasına ve "VIF" değerinin 10'un altında olmasına dikkat edilmiştir. Bu değerler çoklu bağlantı (multicollinearity) teşhisinin olmaması için tercih edilmiştir (Tabachnick ve Fidel 2007).

BULGULAR**Tablo 3. SHUMUÖ'nün Mesleki Doyum Ölçeği'ni yordama düzeyi**

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	p
0,427	0,182	0,181	179,721	0,000*

*p<0,01

Tablo 4. SHUMUÖ'nün B ve Beta Değerleri

Yordayıcı	B	SH	β	t	p
Sabit (a)	36,085	2,701		13,359	0,000*
SHUMUÖ	0,441	0,033	0,427	13,406	0,000*

*p<0,01

Tablo 3 ve tablo 4'de görüldüğü üzere SHUMUÖ'nün Mesleki Doyum Ölçeği'ni ne ölçüde yordadığının belirlenmesi için basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre SHUMUÖ'nün Mesleki Doyum Ölçeği'ni anlamlı seviyede yordadığı görülmektedir (F=179,721; p<0,01). Diğer bir ifade ile %99 güven aralığı ile regresyon katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve bulunan regresyon katsayısının istatistiksel açıdan önemli olduğu söylenebilir.

SHUMUÖ'den alınan puanlar 1 birim arttığında Mesleki Doyum Ölçeği'nden alınan puanlar ortalama 0,441 birim arttığı görülmektedir. %99 güven aralığı ile SHUMUÖ puanlarından Mesleki Doyum Ölçeği puanlarını tahmin etmek için bulduğumuz modelin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Mesleki Doyum Ölçeği puanlarındaki değişimin %18'inin (R²) SHUMUÖ puanları tarafından açıklanabildiğini söyleyebiliriz.

Tablo 5. Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nin Mesleki Doyum Ölçeği'ni yordama düzeyi

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	p
0,401	0,161	0,160	157,791	0,000*

*p<0,01

Tablo 6. Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nin B ve Beta Değerleri

Yordayıcı	B	SH	β	t	p
Sabit (a)	31,950	3,236		9,872	0,000*
SHUMUÖ	1,264	0,102	0,401	12,442	0,000*

*p<0,01

Tablo 5 ve tablo 6'da görüldüğü üzere Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nden alınan puanların Mesleki Doyum Ölçeği'nden alınan puanları ne ölçüde yordadığının belirlenmesi için basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nden elde edilen puanların Mesleki Doyum Ölçeği puanlarını anlamlı seviyede yordadığı görülmektedir (F=157,791; p<0,01). Diğer bir ifade ile %99 güven aralığı ile regresyon katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve bulunan regresyon katsayısının istatistiksel açıdan önemli olduğu söylenebilir.

Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nden alınan puanlar 1 birim arttığında Mesleki Doyum Ölçeği'nden alınan puanlar ortalama 1,264 birim arttığı görülmektedir. %99 güven aralığı ile Genel Öz Yeterlilik Ölçeği puanlarından Mesleki Doyum Ölçeği puanlarını tahmin etmek için bulduğumuz modelin geçerli olduğu söylenebilir. Mesleki Doyum Ölçeği puanlarındaki değişimin %16'sının (R^2) Genel Öz Yeterlilik Ölçeği puanları tarafından açıklanabildiği söylenebilir.

Tablo 7. Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nin SHUMUÖ'yü yordama düzeyi

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	p
0,478	0,228	0,227	238,861	0,000*

*p<0,01

Tablo 8. Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nin B ve Beta Değerleri

Yordayıcı	B	SH	β	t	p
Sabit (a)	35,186	3,005		11,708	0,000*
SHUMUÖ	1,458	0,094	0,478	15,455	0,000*

*p<0,01

Tablo 7 ve tablo 8'de görüldüğü üzere Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nin SHUMUÖ'yü ne ölçüde yordadığının belirlenmesi için basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nin SHUMUÖ'yü anlamlı seviyede yordadığı görülmektedir ($F=238,861$; $p<0,01$). Diğer bir ifade ile %99 güven aralığı ile regresyon katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve bulunan regresyon katsayısının istatistiksel açıdan önemli olduğu söylenebilir.

Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nden alınan puanlar 1 birim arttığında SHUMUÖ'den alınan puanlar ortalama 1,458 birim arttığı görülmektedir. %99 güven aralığı ile Genel Öz Yeterlilik Ölçeği puanlarından SHUMUÖ puanlarını tahmin etmek için bulduğumuz modelin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. SHUMUÖ puanlarındaki değişimin %23'ünün (R^2) Genel Öz Yeterlilik Ölçeği puanları tarafından açıklanabildiğini söyleyebiliriz.

Tablo 9. Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ile SHUMUÖ'nün Mesleki Doyum Ölçeği'ni yordama düzeyi

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	p
0,482	0,233	0,231	122,113	0,000*

*p<0,01

Tablo 10. Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ile SHUMUÖ'nün B ve Beta Değerleri

Yordayıcı	B	SH	β	t	p
Sabit (a)	20,881	3,350		6,233	0,000*
GÖYÖ	0,805	0,111	0,256	7,276	0,000*
SHUMUÖ	0,315	0,036	0,305	8,672	0,000*

*p<0,01

Tablo 9 ve tablo 10'da görüldüğü üzere Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ile SHUMUÖ'nün Mesleki Doyum Ölçeği'ni ne ölçüde yordadığının belirlenmesi için çoklu doğrusal regresyon analizi

gerçekleştirilmiştir. Buna göre Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ile SHUMUÖ'nün Mesleki Doyum Ölçeği'ni anlamlı seviyede yordadığı görülmektedir ($F=122,113$; $p<0,01$). Diğer bir ifade ile %99 güven aralığı ile regresyon katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve bulunan regresyon katsayısının istatistiksel açıdan önemli olduğu söylenebilir.

Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ($t=7,236$, $p<0.01$) ve SHUMUÖ'nün ($t=8,672$, $p<0.01$) tekil yordayıcı etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Modele göre Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nden alınan puanlar 1 birim arttığında Mesleki Doyum Ölçeği'nden alınan puanlar ortalama 0,805 birim arttığı görülmektedir. SHUMUÖ'den alınan puanlar 1 birim arttığında ise Mesleki Doyum Ölçeği'nden alınan puanlar ortalama 0,305 puan arttığı görülmektedir. %99 güven aralığı ile Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ile SHUMUÖ puanlarından, Mesleki Doyum Ölçeği puanlarını tahmin etmek için kurulan modelin geçerli olduğu söylenebilir. Mesleki Doyum Ölçeği puanlarındaki değişimin %23'ünün (R^2) Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ile SHUMUÖ puanları tarafından açıklanabildiği belirtilebilir.

Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının mesleki doyumunu ile ilgili bir iyileştirme yapılacaksa mesleki doyumunu yordayan alt konular olarak genel öz yeterlilik ve mesleki uygunluk ile çalışma yapılması uygun olacaktır. Mesleki doyumunu açıklayan bileşenlerin yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'ünün bu iki bileşen tarafından oluştuğu söylenebilir. Sadece genel öz yeterliliğe ve mesleki uygunluğa odaklanarak mesleki doyum üzerinde anlamlı ilerlemeler kaydedilebilir.

TARTIŞMA

Bu araştırma sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasındaki mesleki uygunluğu, genel öz yeterliliği ve mesleki doyumunu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Belirtilen amaca ilişkin olarak birbiri ile ilişkili dört model kurulmuştur.

Kurulan ilk modelde Mesleki Doyum Ölçeği puanlarındaki değişimin %18'inin (R^2) Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği puanları tarafından açıklanabildiği bulunmuştur. Diğer bir ifade ile mesleki uygunluk için yapılacak her bir birimlik çalışma için mesleki doyum tarafında 0.4 birimlik bir artış elde edilebilecektir. Sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk kavramının sosyal hizmet uzmanının uygulamaya ilişkin bilgi, beceri ve yeteneklerini kullanabilmesine (Tam vd., 2012) ve kendisinden beklenen uygun davranışı gösterebilmesine karşılık geldiği belirtilmektedir (Lyons, 1997). Ayrıca bir işi en iyiyi hedefleyerek yapmanın o işte profesyonelleşmeyi getirdiği ifade edilmektedir (Altinkurt ve Yılmaz, 2014). Bu noktada, sosyal hizmet mesleğinde gerekli bilgi ve değer temelini beceri temeliyle birleştirip uygulamada uygun davranış gösterebilen sosyal hizmet uzmanlarının, profesyonellik kazandıkları söylenebilir. Mesleğin gerektirdiği uygulama temeline hâkimiyetin aynı zamanda mesleki başarıyı ve beraberinde mesleki doyumunu da getireceği düşünülmektedir. Bununla bağlantılı olarak meslekte profesyonelleşmeyle birlikte mesleki doyumun arttığı sonucuna ulaşılan çalışmalar bulunmaktadır (Yılmaz vd., 2010; Pearson ve Moomaw, 2005; Boyt vd., 2001). Aynı zamanda, Aydemir-Sevim ve Hamamcı (1999) da mesleki uygunluk ile mesleki doyum arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mesleki doyumun

bireyin mesleğine karşı duyduğu olumlu duygular, haz ve hoşnutluğa karşılık geldiği belirtilmektedir (Aşlamacı, 2017). Mesleki uygunluğun ise sosyal hizmet mesleği için, meslek elemanının toplumsal bilinci, etik ilkeleri, kişisel özellikleri ve uygulamaya dair uygunluğu ile bütünleştiği bilinmektedir (Tam vd., 2012). Bu doğrultuda, meslek elemanının belirtilen özellikleri ile uyum sağladığı ölçüde mesleğinden haz alacağı ve buna bağlı olarak da mesleki uygunluğu arttıkça mesleki doyumunun artacağı sonucunun elde edilmesinin öngörülen bir sonuç olduğu ifade edilebilir.

Kurulan ikinci modelde Mesleki Doyum Ölçeği puanlarındaki değişimin %16'sının (R^2) Genel Öz Yeterlilik Ölçeği puanları tarafından açıklanabildiği bulunmuştur. Diğer bir ifade ile genel öz yeterlilik için yapılacak her bir birimlik çalışma için mesleki doyum tarafında 1.3 birimlik bir artış elde edilebilecektir. Genel öz yeterlilik, bireylerin başa çıkma kapasiteleri ile ilgili olarak kendilerine duydukları güven şeklinde tanımlanmaktadır (Parlar ve Gençal-Yazıcı, 2017; Luszczynska vd., 2005; Scholz vd., 2002). Mesleki doyum ise bireyin fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak ihtiyaçlarının karşılanma düzeyine karşılık gelmektedir (Duxbury vd., 1984). Sosyal hizmet mesleği için katılımcıların kendilerini ne kadar yeterli gördükleri ve kendilerine ne kadar güven duyduklarının meslekte karşılaşılan sorunların çözümü için etkili olacağı düşünülmektedir. Ayrıca karşılaşılan zorluklarla başa çıkabilme gücünün mesleki başarıyı da etkileyeceği öngörülmektedir. Günlük yaşam içinde karşılaşılan pek çok sorunun dahi başa çıkılması gereken zorlu durumlara örnek verilebileceği belirtilmektedir (Hoeltje vd., 1996). Bu başarı hissi beraberinde doyum hissini de getirecek ve birey genel öz yeterliliğine bağlı olarak mesleki doyum sergileyecektir. Araştırmada elde edilen bu bulgu literatürde yer alan araştırmalarla da desteklenmektedir (Baltacı, 2017; Buluç ve Demir, 2015; Baggerly ve Osborn, 2006).

Kurulan üçüncü modelde Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği puanlarındaki değişimin %23'ünün (R^2) Genel Öz Yeterlilik Ölçeği puanları tarafından açıklanabildiği bulunmuştur. Diğer bir ifade ile genel öz yeterlilik için yapılacak her bir birimlik çalışma için mesleki uygunluk tarafında 1.5 birimlik bir artış elde edilebilecektir. Bandura (1977) öz yeterliliğin bireyin başarı deneyimlerine, dolaylı olarak yaşadığı deneyimlere, zorluklarla karşılaştığında kendisine verilen sözel desteğe ve duygusal durumlara bağlı olarak geliştiğini ifade etmekte ve öz yeterliliği "bireyin belli bir konuda performans göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip başarılı olma kapasitesi hakkında kendine ilişkin inancı" olarak tanımlamaktadır. Mesleki uygunluk ise bireyin beceri ve yeteneklerini kullanabilmesi, yaratıcılık, öğrenebilirlik, sorumluluk, zihinsel çabalar ve iş yöntemlerini kullanabilmeyi kapsadığı belirtilmektedir (Tam vd., 2012, Ültanır, 2002). Başka bir ifadeyle, mesleki uygunluk, sosyal hizmet bilgisi ve değerlerinin iyi anlaşılmasının yanı sıra, belirli durumlarda uygun davranış gösterilmesi anlamına gelmektedir (Lyons, 1997). Bu açıdan iki kavram birlikte değerlendirildiğinde "bireyin belli bir konuda performans göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip başarılı olma kapasitesi hakkında kendine ilişkin inancı"nın mesleki uygunluk üzerinde etkili olabileceği belirtilebilir.

Mesleki doyum puanlarının, genel öz yeterlilik ve mesleki uygunluk puanları ile ayrı ayrı incelendiği birinci ve ikinci modelde mesleki doyum puanlarındaki değişimin sırasıyla %16 ve %18'i genel öz yeterlilik ve mesleki uygunluk puanları tarafından açıklanmıştır. Ancak kurulan dördüncü modelde mesleki doyum puanlarındaki değişimin %23'ünün genel öz yeterlilik ve mesleki uygunluk puanları tarafından birlikte açıklanabildiği bulunmuştur. Bu da mesleki doyum ile genel öz yeterlilik ve mesleki doyum ile mesleki uygunluk kavramlarının ayrı ayrı inceleneyeceği gibi birlikte incelenmesinin mesleki doyumdaki değişimi daha fazla açıklayabildiğini göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki doyumunu etkileyebilecek birçok faktör bulunabileceği bilinmelidir. Bu araştırmada mesleki doyumunu etkileyebilecek mesleki uygunluk ve genel öz yeterliliğe odaklanılmıştır. Sosyal hizmet uzmanları örnekleminde mesleki uygunluk, genel öz yeterlilik ve mesleki doyum arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada; sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk puanlarının, mesleki doyum puanlarını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordadığı bulunmuştur. Benzer olarak sosyal hizmet uzmanlarının genel öz yeterlilik puanlarının, mesleki doyum puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Ek olarak sosyal hizmet uzmanlarının genel öz yeterlilik puanlarının, sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk puanlarını anlamlı bir şekilde yordadığı sonucu elde edilmiştir. Son olarak sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk ve genel öz yeterlilik puanlarının birlikte, mesleki doyum puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda aşağıda çeşitli öneriler sıralanmaktadır:

- Sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk kavramı Türkiye'de yeni tartışılmaya başlanan kavram olmasından dolayı mesleki uygunluk ile ilgili çalışmalara önem verilmelidir. Mesleki uygunluk çalışmalarına önem verilmesi ile birlikte uygulamalı bir bilim dalı ve meslek olan sosyal hizmetin açıköğretimde sürdürülmesinin uygun olmayacağı daha iyi anlaşılabilirliği düşünülmektedir.
- Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygunluğunun her dönemde yeniden araştırılması uzmanların kendilerinde yetersiz gördükleri alanları tespit edebilmeleri açısından önemli görülmektedir. Bu durum da uzmanların kendilerini hangi noktalarda geliştirebileceklerini bulmalarını önünü açabilmektedir. Nihayetinde daha yetkin bir sosyal hizmet uzmanının mesleki doyumunu da yükselebilecektir.
- Genel öz yeterlilik ve mesleki uygunluk dışında mesleki doyum üzerinde etkili olabilecek diğer faktörlerin ortaya çıkarılmasına yönelik araştırmaların yapılması önerilmektedir.
- Özellikle sosyal hizmet akademisyenlerinin ve lisansüstü öğrencilerin sosyal hizmet uzmanlarını odak alan araştırmalara öncelik vermelerinin hem sosyal hizmetle ilgili literatüre hem uygulama alanına hem de her geçen yıl sayıca artan sosyal hizmet bölümü öğrencilerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma ile ilgili 27.12.2017 tarih ve 2017/66 numaralı Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Kararı alınmıştır (Toplantı No: 09; Proje No: 2274). Ayrıca Sosyal Hizmet Uzmanları Demeği Genel Merkezi'nden araştırma için gerekli izinler alınmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Altinkurt, Y., Yılmaz, K. (2014). Öğretmenlerin mesleki profesyonelliği ile iş doyumları arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 4(2), 57-71.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2004). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Aşlamacı, İ. (2017). İmam-hatip liselerinde görev yapan öğretmenlerin mesleki doyum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(31), 175-201.
- Aydemir Sevim, S., Hamamcı, Z. (1999). Psikolojik danışmanların mesleki doyumları ile mesleki yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(12), 39-46.
- Aypay, A. (2010). Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 113-131.
- Baggerly, J., Osborn, D. (2006). School counselors' career satisfaction and commitment: Correlates and predictors. *Professional School Counseling*, 9(3), 197-205.
- Bağcı, Ş.E. (2015). Sosyal hizmet uzmanlarının iş yerindeki informal öğrenmelere ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(1), 89-110.
- Baltacı, A. (2017). Okul müdürlerinin iş doyumları ile öz yeterlik algıları arasındaki ilişki. *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 49-76.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84 (2), 191-215.
- Baş, T. (2010). *Anket*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Boyt, T. E., Lusch, R. F., Naylor, G. (2001). The role of professionalism in determining job satisfaction in professional services: A study of marketing researchers. *Journal of Service Research*, 3(4), 321-30.
- Buluç, B., Demir, S. (2015). İlk ve ortaokul öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları ile iş doyumları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 289-308.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

- Duxbury, M. L., Armstrong, G. D., Drew, D. J., Henly, S. J. (1984). Head nurse leadership style with staff nurse burnout and job satisfaction in neonatal intensive care units. *Nursing research*, 33(2), 97-101.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi.
- Duyan, V. Özgür Sayar, Ö., Özbulut, M. (2008). *Sosyal hizmeti tanımak ve anlamak*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Dweck, C. S., Leggett, E. L. (1988). A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review*, 95(2), 256-273.
- Gencer, T. E. (2019). Dezavantajlı bireylerle ve marjinalize olmuş gruplarla çalışırken sosyal işlevselliği geliştirme ihtiyacı ve savunuculuk faaliyetleri. Ö. Altındağ, O. Tatlıcıoğlu & Y. Kryvenko (Ed.), *Current Problems and Approaches in Social Work (73-83)*. Londra: IJOPEC Publication.
- Gencer, T. E. (2021). Sosyal Hizmet Eğitiminde "Hayatın Provası": Eğitimde ve Uygulamada Yaratıcı Drama. M. Kırılıoğlu ve H. H. Tekin (Ed.), *Sosyal Hizmet Eğitiminin Genişleyen Sınırları: Uygulama ve Araştırma için Bir Rehber (224-244)*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Güneş, B. (2020). Psikolojik Danışmanların Meslek Doyumuna Etki Eden Faktörler. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 58-70.
- Gürbüzoğlu-Yalmanlı, S., Aydın, S. (2014). Fen bilgisi öğretmen adaylarının akademik öz-yeterlik algılarının incelenmesi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 60-66.
- Hamamcı, Z., Oskargil-Göktepe, E., İnanç, N. (2004). *Okullarda çalışan psikolojik danışmanların mesleki yönden kendilerini geliştirmeleri ve mesleki doyumları ile ilişkisinin incelenmesi*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Bildiriler Kitabı: s. 1-10, 6-9 Temmuz 2004, İnönü Üniversitesi, Malatya
- Hoeltje, C. O., Silbum, S. R., Garton, A. F., Zubrick, S. R. (1996). Generalized self-efficacy: Family and adjustment correlates. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25(4), 446-453.
- Jarman-Rohde, L., McFall, J., Kolar, P., Strom, G. (1997). The changing context of social work practice: Implications and recommendations for social work educators. *Journal of Social Work Education*, 33(1), 29-46.
- Kalaycı-Kırılıoğlu, H.İ., Daşbaş, S., Karakuş, Ö. (2020). Sosyal hizmet uygulamasında mesleki uygunluk ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 793-822.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.
- Kauppi, D. R., Ballou, M., Jagues, M., Guaitieri, J., Blum, R. G. (1983). Job satisfaction predictors of rehabilitation counseling graduates. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 26(5), 336-341.
- Kırılıoğlu, M. ve Gencer, T. E. (2020). Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet Dersinin Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Suriyelilere Yönelik Algısına Etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1127-1152.
- Kuzgun, Y., Aydemir Sevim, S., Hamamcı, Z. (1999). Mesleki doyum ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk*

- Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(11), 14-8.
- Kuzgun, Y., Sevim, S. A., Hamamcı, Z. (2005). *Mesleki Doyum Ölçeği*. In: PDR'de kullanılan ölçekler. Eds: Kuzgun Y, Bacanlı F. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, ss. 82-7.
- Luszczynska, A., Scholz, U., Schwarzer, R. (2005). The General Self-efficacy Scale: Multicultural validation studies. *The Journal of Psychology*, 139(5), 439-457.
- Lyons, K. (1997). *Social work in higher education: Demise or development?* Sydney: Aldershot.
- Moore, L. S., Urwin, C. A. (1990). Quality control in social work: The gatekeeping role in social work education. *Journal of Teaching in Social Work*, 4(1), 113-28.
- Moore, L. S., Urwin, C. A. (1991). Gatekeeping: A model for screening baccalaureate students for field education. *Journal of Social Work Education*, 27(1), 8-17.
- Musal, B., Elçi, Ö. Ç., Ergin, S. (1995). Uzman hekimlerde mesleki doyum. *Toplum ve Hekim*, 10(68), 2-7.
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlar ile istatistik veri analizi*. Eskişehir: Kaan Kitapevi.
- Parlar, H., Gençal Yazıcı, S. (2017). Evli ve bekar yetişkinlerin genel öz-yeterlik ve benlik saygılarının incelenmesi. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(31), 207-47.
- Pearson, L.C., Moomaw, W. (2005). The relationship between teacher autonomy and stress, work satisfaction, empowerment, and professionalism. *Educational Research Quarterly*, 29(1), 38-54.
- Recepoğlu, E., Ülker Tümlü, G. (2015). Üniversite akademik personelinin mesleki ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1851-68.
- Scholz, U., Doña, B. G., Sud, S., Schwarzer, R. (2002). Is general self-efficacy a universal construct? *European Journal of Psychological Assessment*, 18(3), 242-51.
- Schunk, D. H., Pajares, F. (2002). *The development of academic self-efficacy*. In: Development of Achievement Motivation. Eds: Wigfield A, Eccles J. San Diego: American Press, p. 15-31.
- Selcık, O., Güzel, B. (2016). Sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanı ve sosyal hizmet uygulamasının türkiye ölçeğinde değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 461-469.
- Sevim, K., Altun, F. (2017). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin geleceğe yönelik mesleki ve akademik beklentileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 51-65.
- Stapel, J. (1950). What is job satisfaction? *Public Opinion Quarterly*, 14(3), 551-4.
- Şahin, F. (2001). Sosyal hizmette güçler perspektifi ve çözüm odaklı mülakat. *Aile ve Toplum*, 1(4), 59-71.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Needham Height, MA: Allyn & Bacon.
- Tam, D. M. (2003). Gatekeeping in bachelor of social work field education. *Women in Welfare Education*, 6, 51-63.

- Tam, D. M., Coleman, H., Boey, K. W. (2012). Professional suitability for social work practice: A factor analysis. *Research on Social Work Practice*, 22(2), 227-39.
- Tam, D. M., Twigg, R. C., Boey, K. W., Kwok, S. M. (2013). Confirmatory Factor Analysis on the Professional Suitability Scale for Social Work Practice. *Research on Social Work Practice*, 23(4) 467-78.
- Tek, S. (2021). Sosyal Hizmet Eğitiminin Kültürel Açından Kapsayıcılığı. M. Kırloğlu ve H. H. Tekin (Ed.), *Sosyal Hizmet Eğitiminin Genişleyen Sınırları: Uygulama ve Araştırma için Bir Rehber* (338-358). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ültanır, E. (2002). Öğretmenlerinin mesleki yeterliliklerinin incelenmesi: Mesleki doyum ile mesleki ilişki arasındaki ilişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (5), 160-175.
- Weisman, C. S., Nathanson, C. A. (1985). Professional satisfaction and client outcomes: A comparative organizational analysis. *Medical Care*, 23(10), 1179-92.
- Wiggins, J. D., Weslander, D. L. (1986). Effectiveness related to personality and demographic characteristics of secondary school counselors. *Counselor Education and Supervision*, 26(1), 26–35.
- Yılmaz, B., Korkut, Ş., Köse, E. (2010). Ankara'daki üniversite ve halk kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin iş doyumları üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 11(1), 49-80.

Bakım Kuruluşlarına Kabul Sırasında Bekleyen Yaşlılara Ailede Bakım Verenlerin Bakım Yükü ve Yaşam Memnuniyetlerinin Değerlendirilmesi*

Assessment of the Care Burden and Life Satisfaction of the Family Caregivers of the Elderly Waiting for Admission to Care Institutions

Bahadır DİNÇ¹, Emine ÖZMETE²

¹ Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, bahadir.dinc@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7621-9912

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM) Müdürü, eozmete@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9264-5660

Başvuru: 22.02.2021
Kabul: 05.08.2021

Atıf:
Dinç, B. ve Özmete, E. (2021). Bakım kuruluşlarına kabul sırasında bekleyen yaşlılara ailede bakım verenlerin bakım yükü ve yaşam memnuniyetlerinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1257-1281. DOI: 10.33417/tsh.884626

ÖZET

Bu çalışma bakım kuruluşlarına kabul edilen, evde bakımdan kurum bakımına geçiş için sıra bekleyen yaşlı bireylere evde bakım veren yakınlarının bakım yüklerinin ve yaşam memnuniyetlerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Son yıllarda yaşlı bakımı hizmetlerine duyulan ihtiyacın artması, kurum bakımına talebi arttırmıştır. Ancak özellikle büyük kentlerde kamuya ait huzurevlerinin tamamen dolu olması nedeniyle başvurular kabul sırasına alınmakta, yer açılması halinde yaşlının kuruma kabulü gerçekleşmektedir. Bu süreçte yaşlının evde bakımı devam etmekte ve kuruma geçme süresi öngörülememektedir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik desen kullanılmıştır. Çalışmada kamuya ait huzurevlerinde kurum bakımına kabul edilen ve sırada bekleyen yaşlılara bakım veren 36 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılarak elde edilen sonuçlar Maxqda nitel veri analizi programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda bakım verenlerin, güçlerinin tükendiği en son anda kurum bakımı için başvuru yaptıkları bulunmuştur. Bakım verenlerin, yaşlı kabul sırasını ve sürecini bilmemeleri nedeniyle kurum bakımına geçiş sürecinde tükenmiş olmalarına rağmen bakım vermek zorunda kaldıkları, bu durumun bakım yüklerini arttırdığı ve yaşam memnuniyetlerini olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bakım yükü, ailede bakım veren, yaşam memnuniyeti, yaşlı bakımı, kurum bakımı

ABSTRACT

This study was conducted in order to evaluate the care burden and life satisfaction of the family caregivers who provide home care to the elderly people who are in transition from home care to institutional care. Due to the increasing need for elderly care services in recent years, the demand for institutional care among the elderly has increased rapidly in recent years. However, since the capacities of public nursing homes are full, especially in big cities, applications are put in the order of acceptance, If a place is opened, the elderly are admitted to the institution. During this period, home care of the elderly continues and the period for the elderly to enter the institution cannot be predicted exactly. Qualitative research method and phenomenological design were used in the study. In this study, the results obtained by conducting in-depth interviews with 36 people who are admitted to institutional care in public nursing homes and who care for the elderly waiting in line were analyzed using the Maxqda qualitative data analysis program. As a result of the research, it was determined that caregivers applied for institutional care at the last moment when their power was exhausted. It was determined that caregivers had to provide care despite being exhausted during the transition to institutional care because they did not know the order and process of elderly admission, this situation increased their care burden and negatively affected their life satisfaction.

Keywords: Care burden, family caregiver, life satisfaction, elderly care, institutional care

* Bu çalışma "Huzurevlerine Kabul Edilerek Sıraya Alınan Yaşlıların Sosyal Hizmet İhtiyacı ile Evde Bakım Veren Yakınlarının Bakım Yükleri ve Yaşam Memnuniyetlerinin Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinin bulgularına dayalı olarak üretilmiştir.

GİRİŞ

Yaşlı bireylerin bağımsız şekilde yaşamlarını devam ettirmesinde ve sosyal hayatla ilişkilerini sürdürmede sağlık durumu önemli bir belirleyicidir. Yaşlı bireyin yaşadığı zorlu koşulların ve sağlıksız şartların iyileştirilmesi için yaşamlarının sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel ve çevresel boyutlarıyla bütüncül olarak değerlendirilmesi önemlidir (Berkman, vd., 2016, s. 165; Social Work Policy Institute, 2011).

Yaşlılık döneminde bireylerin geçici veya kalıcı, tedavi edilebilen veya edilemeyen hastalıklara yakalanma ve kronolojik yaşa bağlı olarak bu hastalıkların çoklu şekilde görülme ihtimali artmaktadır (Federal Interagency Forum On Aging-Related Statistics, 2016, s. 28). Bu süreçte yaşlı bireyler bakıma ve yakınlarının desteğine ihtiyaç duymaktadırlar (Genç ve Barış, 2015, s. 39). Yaşlı bireylerin bakım ve destek ihtiyaçlarının karşılanması için sunulan hizmetler, sunum biçimlerine göre temelde informal ve formal bakım hizmetleri olarak ikiye ayrılmaktadır (IFA, 2014, s. 12).

Formal bakım, profesyonel meslek elemanları tarafından, planlı şekilde, ücret karşılığında ya da ücretsiz, yaşlının kendi evinde ya da bir bakım kurumunda sunulmaktadır (IFA, 2014, s. 2; Naomi, vd., 2012, s. 2).

Formal bakım pahalı bir bakım yöntemi olması, bakım alan yaşlının kendi hayatı üzerindeki karar verme olanağını kısıtlaması, toplumun kültürel özelliklerine görece uygun olmaması gibi nedenlerle (Li ve Song, 2019, s. 3-5) zorunlu bir tercih olarak değerlendirilmektedir (Asayesh ve Özben, 2019, s. 858). Ancak son yıllarda dünyadaki yaşlı nüfusun artması, kentsel yaşam koşulları, kadının istihdama katılımı, toplumda değerlerin değişmesi ve aile yapısındaki değişikliklerle bağlantılı olarak; hem yatılı kurum bakımına hem de evde bakım hizmetlerine talep artmaktadır (Çohaz, 2010, s.122). Bakım verenler yaşlı yakınlarına evde bakmaya istekli olsalar da, bakım verme konusunda bilgi sahibi olmama, bakım verene destek olabilecek kişilerin bulunmaması, ailenin diğer fertlerinin de bakıma ihtiyacı olması (Erdem, 2005, s. 105), bakım verenin aynı zamanda gelir getiren işte çalışması (Grünwald, Damman ve Henkens, 2020, s. 16-17) gibi nedenler evde formal bakıma, gündüzlü ya da yatılı kurum bakımına olan talebi arttırmaktadır.

İnformal bakım, yaşlının yakınları tarafından, ücretsiz olarak ve önceden planlanmaksızın yaşlının evinde veya bakım verenin evinde sunulan bir bakım çeşididir (Kalwij, Pasini ve Wu, 2012, s. 380). İnformal bakım, yaşlının ihtiyacına göre dönemsel veya süresiz olarak verilebilmektedir. İnformal bakımda bakım verenin görev ve sorumlulukları, çalışma ve dinlenme süreleri önceden planlanmamaktadır. Ancak genel anlamda günlük yaşam aktiviteleri, kişisel bakım, günlük ev işleri, para yönetimi, sağlık hizmetlerinin planlanması, tadilat işlemleri, duygusal destek gibi birçok farklı yardım ve destek hizmeti sunulmaktadır (Triantafillou, vd., 2010, s. 11; 14). Ülkemizde ve dünyada en çok kullanılan bakım çeşidi informal bakımdır. İnformal bakım, yaşlının yerinde yaşlanma ilkesine dayalı olarak ailesinin yanında, kendi evinde olması, maliyetinin düşük olması gibi çoklu nedenlerle hem yaşlı bireyler hem de bakım verenler tarafından, kurum bakımına oranla daha çok tercih edilmektedir (Döhner, vd., 2007, Giebel, Davies, Clarkson ve Challis, 2019, s. 13, Gözübüyük

Tamer, 2017, s. 166; 175 s. 107; Greenwood ve Smith, 2019, s. 1.; IFA, 2014, s. 8). Ailede bakım verenler, yaşlı bireye bakım vermenin yanında günlük ev işleri, diğer aile bireylerinin bakımı, gelir getiren bir işte çalışma gibi çok sayıda farklı sorumlulukları olması nedeniyle kendi sağlık, dinlenme ve sosyalleşme ihtiyaçlarına vakit ayırmakta zorlanmaktadırlar (Özer, 2010, s. 32). Bakım verenlerin eş zamanlı yerine getirmesi gereken sorumluluklar ve bakım yükü nedeniyle çeşitli sağlık sorunları ve sosyal problemler yaşama ihtimalleri artmaktadır (Bulduk, 2014, s. 57).

Bakım sürecinde bakım verenlerin hissettikleri zorlukların yoğunluğunu yaşlının cinsiyeti, eğitim düzeyi, bakım veren ile yakınlığı, yaşı, fiziksel özellikleri, sağlık durumu ve bakım verme süresi etkilemektedir (Gürol ve Çapık, 2014, s. 70-71). Bakım verenlerin hissettikleri bu zorluklar, bakım yükü olarak tanımlanmaktadır. Bakım yükü fiziksel, ruhsal, duygusal ve ekonomik olarak farklı boyutlarda hissedilebilmektedir. Hissedilen bakım yükünün fazla olması bakım verenlerin; sosyal hayatlarının kısıtlanmasına, fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları yaşamalarına, iş ve meslek kaybına ve sosyal izolasyona neden olarak (Bulduk, 2014, s. 57) bakım verenlerin yaşam kalitesini ve yaşam memnuniyetlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Brodaty ve Donkin, 2009, s. 219-220).

Bu noktada, bakım verenlere iç ve dış sistemler ile destek vermek gerekmektedir. Dış sistemler, yapısal olarak yaşlılara ve ailelerini güçlendirmeye yönelik sosyal politikaları, sağlık hizmetlerini, sosyal hizmetleri, sosyal yardımları ve sosyal güvenlik sistemlerini kapsamaktadır (Varik, Medar ve Saks, 2019, s. 7). İç sistemler ise bakım verenlerin, sosyal sermayeye sahip olma düzeylerini, sosyal ağlarını, bilgi ve beceri kapasitelerini ve kişilik özelliklerini kapsamaktadır (Güçük, Güçük ve Sertbaş, 2020, s. 652).

Toplumdaki önemli resmi destek kaynaklarından birini ifade eden sosyal hizmetler, yaşlı ve yakınlarının ihtiyaçlarının değerlendirilmesi aşamasında, onların yetersizliklerine değil güçlerine ve yeterliliklerine odaklanmaktadır (Zastrow, 2014, s. 673). Bu süreçte yaşlı bireylerin kendi yaşamlarını tekrar kontrol edebilmelerini sağlamak amacıyla güçlendirme yaklaşımı kullanılabilir (Saleebey, 1996, s. 297; Tuncay, 2017, s. 10). Bakım veren bireylere güçlendirme yaklaşımının uygulanması, bakım sürecinin yorucu ve yıpratıcı etkilerini azaltarak bakım kalitesini arttırabilmektedir. (Che, vd., 2006, s. 210).

Türkiye’de toplumsal değerlere bağlı olarak, yaşlı bakımında aile merkezi role sahiptir. Bu nedenle yaşlı bakımında ailede informal bakım yaygın olarak görülmektedir. Formal bakımda en yaygın kullanılan hizmet tipi, yatılı kurumsal bakım modelidir (Şenol ve Erdem, 2017, s. 41; 48). Geniş aileden çekirdek aileye geçiş, ailede yaşlılara bakım veren kadınların çalışma yaşamına daha yüksek oranlarda katılımı, ekonomik zorluklar, sosyal çevreden uzak ve izole olma, yaşlıların sağlık bakımı gerektiren süregelen hastalıklara sahip olması gibi nedenlerle büyük kentlerde kurum bakımına yoğun bir talep bulunmaktadır (Bilgili, 2000, s. 42-45; Karakuş, 2018, s. 23-24). Türkiye’de yaşlı nüfus hızla artmaktadır. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2015 yılında %8,2 iken, 2020 yılında %9,5’e yükselmiştir. Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus oranının 2025 yılında %11,0,

2030 yılında %12,9 olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca Yaşlı nüfus yaş grubuna göre incelendiğinde, 2015 yılında yaşlı nüfusun %61,3'ünün 65-74 yaş grubunda, %30,7'sinin 75-84 yaş grubunda ve %8,0'ının 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı görülürken; 2020 yılında %63,8'inin 65-74 yaş grubunda, %27,9'unun 75-84 yaş grubunda ve %8,4'ünün 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı belirlenmiştir (TÜİK, 2021). Türkiye'de son yıllarda yaşlı nüfusun artması, özellikle 85 ve daha büyük yaştaki bireylerin sayısının yükselmesi ile birlikte evde informal bakım yükünün ve kurumsal bakıma duyulan ihtiyacın artacağı öngörülmektedir. Bu araştırma yaşlı yakını huzurevi ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezine başvurmuş ve kabul almış olan ailede bakım verenlerin bakım yükleri ile yaşam memnuniyetlerinin belirlenmesi amacıyla yürütülmüştür.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada yatılı bakım kurumlarına başvuru yapan, kabul edilen ve kuruma geçiş için bekleme sırasına alınan yaşlılara evde bakım veren yakınlarının bakım yükleri ve yaşam memnuniyetlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Araştırmada, yaşlı bireylere bakım verenlerin kurum bakımı almak için kuruma başvurmaya karar vermeleri ile başlayan ve kuruma girmeleri ile sonuçlanan süreç hakkında detaylı bilgilere erişmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubu, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) Ankara İl Müdürlüğü'ne bağlı huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerine başvuran, kabul edilen ve bekleme sırasına alınan yaşlılara ailede bakım verenlerden oluşmaktadır. ASHB izni ve XXX Üniversitesi Etik Kurulunun 08.05.2018 tarihli ve 30792 sayılı onayı alınarak veri toplama aşamasına geçilmiştir. ASHB Ankara İl Müdürlüğü'ne bağlı olan ve araştırmanın yürütülmesine izin verilen kuruluşların kabul sıralarında bekleyen toplam 62 yaşlı birey olduğu tespit edilmiş, bu yaşlılara bakım veren yakınları tam sayım ile araştırma kapsamına alınmıştır. Bakım verenlerin çalışmaya katılmak istememeleri, yaşlının bekleme sürecinde vefat etmiş olması gibi nedenlerle 26 bakım verenle görüşülemediği görülmüştür. Böylece araştırma kapsamında toplam 36 bakım verenle yüz yüze, derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya dahil olma kriterleri; araştırmaya katılmaya gönüllü olmak, yatılı yaşlı bakım kuruluşuna başvuran, kabul edilen ve bekleme sırasında olan yaşlı yakınına en az 6 ay süre ile bakım vermek olarak belirlenmiştir.

Araştırmada verilerin toplanması için bakım veren bireylere Demografik Bilgi Formu ile bakım yükü ve yaşam memnuniyetlerinin ölçülmesi için Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu uygulanmıştır. Katılımcıların gizliliğinin sağlanması amacıyla her bir bakım verene sırasıyla 1-B ve 36-B arasında kodlar verilmiştir. Bakım verenlerden alınan veriler araştırmacı tarafından kayıt edilmiş, düzenlenmiş ve nitel veri analizi programı Maxqda programına yüklenerek kod ve tema çalışmaları yapılmıştır. Verilerin toplama, kayıt ve analiz aşamalarında aktarılabirlik, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik temelinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Özellikle büyük kentlerde yeni bakım kurumlarının açılmasına rağmen, yaşlılar için yatılı bakım kurumlarına olan talebin kurum kapasitesinin üstünde olması, kuruma başvuran ve kabul edilen yaşlı bireylerin kabul sırasına alınarak beklemelerine neden olmaktadır. Kabul sıraları ise halihazırda huzurevinde kalan bireylerin farklı nedenlerle kurumdan ayrılması veya kurum kapasitesinin artırılması ile ilerleyebilmektedir. Başvurusu kabul edilen yaşlılar kuruma yerleşme aşamasına kadar geçen sürede yakınları tarafından bakılmaya devam edilmektedir. Yatılı yaşlı bakım kurumları bakım verenler tarafından ekonomik, psikolojik veya sosyo-kültürel kaynakların tükenmesiyle, mecburi ve son seçenek olarak başvurulabilecek yerler olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle bakım verenlerin yaşlı birey için kurum bakımı başvurusu yaptıklarında sahip oldukları kaynaklar azalmış veya tükenmiş durumda olabilmektedir. Bu durum yatılı bakım kurumuna başvuru yaptıktan sonra kuruma girişe kadar devam eden kabul sürecinde bakım şartlarını zorlaştırabilmektedir.

Bu çalışmada, yatılı bakım kurumuna başvuran, kuruma kabul edilip bekleme sırasına alınan yaşlılara bakım verenlerin, bekleme sürecindeki bakım yüklerinin ve yaşam memnuniyetlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar bulunmaya çalışılmıştır:

1. Yaşlı bireylere informal bakım veren yakınlarının psikolojik, ekonomik, sosyo-kültürel özellikleri nedir ve kurum bakımına geçiş sürecinden nasıl etkilenmektedirler?
2. Evde bakımdan kurum bakımına geçilen bu süreçte bakım verenlerin hissettikleri bakım yükü ve yaşam memnuniyetleri ne düzeydedir?

Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde bakım verenler ile görüşme yapmadan önce, araştırmanın yürütüldüğü yatılı yaşlı bakım kuruluşlarına başvuru yapan, kabul edilen ve bekleme sırasında olan yaşlılara ait başvuru evrakları ve sosyal inceleme raporları incelenmiştir. Dosya/doküman analizi ile bu raporlarda yaşlıların ve bakım verenlerin deneyimledikleri yaşantılar not edilmiştir. Ayrıca, kuruluşlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yaşlı bireylerin kuruma başvuru, kabul ve bekleme süreci hakkındaki görüşleri alınmıştır. Dosya analizlerinden ve uzmanlar ile görüşmelerden elde edilen bilgiler araştırmaya hazırlık yapılması, ön bilgi ve yarı yapılandırılmış görüşme formlarının hazırlanması için kullanılmıştır.

Bakım verenler için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formlarını uygulamak amacıyla, bakım verenler kurumda çalışmakta olan sosyal hizmet uzmanı tarafından aranmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden bakım verenlerden randevu alınarak belirlenen gün ve saatte ev ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bilgilendirilmiş onam formu araştırmacılar ve katılımcı tarafından kabul edilip imzalandıktan sonra yarı yapılandırılmış görüşme formu, bakım verenlere uygulanmıştır.

Görüşmede elde edilen bilgiler araştırmacılar tarafından elle kayıt altına alınmış ve herhangi bir kayıt cihazı kullanılmamıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada Maxqda nitel veri analizi programı kullanılarak elde edilen verilerin nitelik analizi yapılmıştır. Nitel verilerin analiz edilmesi amacıyla, araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorulara verilen yanıtlardan, görüşmeler sırasında yapılan gözlemlerden ve araştırmacının kavramsal çerçevesinden elde edilen verilerle araştırmacılar tarafından kodlar oluşturulmuştur. Tümevarım yöntemi kullanılarak, kodların ilişkisel olarak bir araya getirilmesi ile temalar belirlenmiştir. Tümdengelim yöntemiyle ana temalar altında bulunan kodların ilişkisellik durumları literatür ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulan temaların bakım sürecinin tüm boyutlarını kapsayacak şekilde hazırlanması sağlanmıştır. Kodlar oluşturulduktan sonra her bir katılımcının verdiği yanıtlar araştırmacı tarafından okunarak ilgili yanıtla önceden belirlenen uygun kod atanmıştır. Atanan kodlar kullanılarak Maxqda programında her bir ana tema ve alt tema için betimsel analizler yapılmıştır. Bulgular neden-sonuç ilişkisi kurularak yorumlanmıştır. Çalışmaya katılan bakım verenlere ait ana temalar çizelgesi aşağıda verilmiş ve her bir temaya ait alt temalar belirtilmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Bakım Verenlerde Bakım Yükünün Değerlendirilmesine Ait Temalar

Ana Tema	Alt Tema-1	Alt Tema-2
Bakım Etkileri	Ekonomik Yük	Düzenli Gelir Yoksunluğu
		Özel Bakım
		Tıbbi Bakım
		Aile İçi Ekonomik Destek
		Devlet Desteği
	Psikolojik Yük	Dini Duygular
		Tükenmişlik
		Yaşlının Psikolojisinin Bozuk Olması
		Çevresel Baskı
		Birden Fazla Kişiye Bakma
		Aile İçi Dayanışma
		Sorumluluk Bilinci
	Sosyal Yük	Sosyal İzolasyon
		Aile İçi Huzursuzluk
		Olumlu Komşuluk İlişkileri
	Duygusal Yük	Olumlu Duygular
		Olumsuz Duygular
	Fiziksel Yük	Uykusuzluk
		Bedenen Zorlanma

Çizelge 1 (devamı). Bakım Verenlerde Bakım Yükünün Değerlendirilmesine Ait Temalar

Bakım Yükünü Etkileyen Faktörler	Eğitim Alma	Yaşlı Bakım Eğitimi
		Psikolojik Destek Eğitimi
	Yardım ve Destek Alma	Yardım Eden Bireylerin Varlığı
		Yardım Eden Kurumların Varlığı
	Bakım Verilen Birey Sayısı	Birden Fazla Yaşlı Bireye Bakma
		Bir Çocuk ve Bir Yaşlı Bireye Bakma
		Bir Yaşlıya ve Diğer Aile Üyelerine Bakma
	Bakım Verilen Yaşlı Bireylerin Sağlık Durumu	Fiziksel ve/veya Zihinsel Hastalıklar
	Bakım Vereninin Sağlık Durumu	Fiziksel ve/veya Zihinsel Hastalıklar
Bakım Vereninin Yaşam Algısı (Yaşam Memnuniyeti)	Aile İçi İlişkilerin Durumu	Bakım Vereninin Eşiyle Olan İlişkisi
		Bakım Vereninin Çocuklarıyla Olan İlişkisi
		Bakım Vereninin Diğer Akrabalarıyla Olan ilişkisi
	Yaşlı Bireyle İlişkilerin Durumu	Olumlu ve Sıcak İlişki
		Olumsuz ve Mesafeli İlişki
		Herhangi Bir Duygu İçermeyen İlişki
		Tek Taraflı Duygu İçeren İlişkiler
	Sosyal Hayatla İlişkilerin Durumu	Sosyal Hayata Katılma
		Sosyal Hayattan Kopma
	Bakım Sürecinin Bakım Vereninin Hayatına Etkisi	Olumlu Etkiler
		Olumsuz Etkiler
	Bakım Vereninin Kendi Hayatına İlişkin Tutumu	Olumlu Hayat Görüşü
Olumsuz Hayat Görüşü		
Kurum Bakımı Talebi	Bakım Vereninin Kendi Yaşlılık Döneminde İstedığı Bakım Çeşidi	Kendi Evinde Kalma
		Çocuklarının Yanında Kalma
		Kurum Bakımı Alma
	Yaşlı Birey İçin Kurum Bakımı İsteme Nedeni	Bakım Vereninin Sağlık Durumu
		Yaşlı Bireyin Sağlık Durumu
		Ekonomik Nedenler
		Sosyal Hayattan Kopma
		Yaşlılığın Kendi Tercihi
		Ailede Huzursuzluk
	Yaşlı İle Olumsuz İlişki	
	Kurum Bakımına Giriş Süreci	Yaşlı Kabul Sırası Hakkında Bilgisi Olma
		Yaşlı Kabul Sırası Hakkında Bilgisi Olmama
		Kurum Bakımı Çeşitlerini Bilmeme
		Kurum Bakımına Geçmede Tereddüt Yaşama
	Evde Bakımı Teşvik Eden Faktörler	Ekonomik Destek
		Bakıcı ve Ambulans Desteği
		Ücretsiz Süreli Bakım Merkezi Hizmeti
		Yaşlı Bakım Eğitimi
	Bakım Verenlerinin Sosyal Hizmet İhtiyacı	Sadece Kurum Bakımı İsteme
		Kendisi İçin Fizyolojik-Psikolojik Sağlık Desteği
		Yaşlı Birey İçin Kurum Bakımı Verilmesi
Farklı Bakım Hizmetlerinin Geliştirilmesi		
		Ekonomik Destek

Araştırmanın Sınırlılıkları

Kurum kabul listesindeki telefon numaralarından bakım verenlere ulaşılarak çalışma ile ilgili bilgi verilmiştir. Ancak bu görüşmelerde(i) bakım verenin 6 aydan kısa süreyle bakım vermesi (ii)yaşlının vefatı nedeniyle bakım sürecinin sonlanması gibi nedenler ile bakım verenler ile görüşme yapılamaması çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmuştur. Araştırmada yaşlılara bakım verenler, yatılı bakım kurumlarına başvuran, kabul edilen, kuruma geçiş için sırada bekleyen yaşlılara ailede bakım verenler ile sınırlandırılmıştır.

Bulgular

Araştırmada, bakım verenlere ait sosyo-demografik veriler derlenmiştir. Araştırma bulguları; “Bakım Verenlerin Bakım Yükleri ve Yaşam Memnuniyetlerinin Değerlendirilmesi” temel başlığının altında oluşturulan (i) “Bakım Yükünün Etkileri” (ii) “Bakım Yükünü Etkileyen Faktörler” (iii) “Bakım Verenlerin Yaşam Algısı(Yaşam Memnuniyeti)” (iv)“Kurum Bakımı Talebi” olmak üzere dört başlık altında açıklanmıştır.

Bakım Verenlerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Çalışmaya katılan bakım verenlerin 26’sı kadın, 10’u erkektir. Bakım verenlerin yaşı 40 ve 75 arasında değişmektedir. Bakım verenlerin çoğunluğu evlidir. Bakım verenlerin yarısı düşük gelir düzeyine sahip iken, diğer yarısı gelirlerini yeterli bulmaktadırlar. Yaşlılara çoğunlukla bakım verenin evinde bakılmaktadır. Bakım alan yaşlıların çoğunluğunun kendine ait bir odası bulunmaktadır.

Çizelge 2. Bakım Verenlerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişkenler	Sayı
Cinsiyet	
Kadın	26
Erkek	10
Toplam	36
Yaş	
40-49	8
50-59	17
60-69	8
70≤	3
Toplam	36
Medeni Durum	
Evli	33
Eşini kaybetmiş	-
Boşanmış	-
Bekar	3
Ayrı yaşıyor	-
Dini nikahlı	-
Toplam	36

Çizelge 2 (devamı). Bakım Verenlerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Gelir Durumu	
0-1500 TL	18
1501-2000 TL	3
2001-2500 TL	5
2501-3000 TL	6
3001 TL ≤	4
Toplam	36
Aylık Geliri Yeterli Bulma	
Çok yeterli	-
Yeterli	18
İdare eder	6
Yeterli değil	4
Hiç yeterli değil	8
Toplam	36
Yaşının Bakıldığı Mülkiyet Durumu	
Yaşlıya ait	9
Bakım verene ait	18
Bir akrabaya ait	3
Kira	6
Toplam	36
Yaşının Kendine Ait Odasının Bulunma Durumu	
Var	27
Yok	9
Toplam	36
Yaşlı Bakımı İçin Alınan Destekler	
Destek almıyorum	19
Bakım aylığı alıyorum	3
Yaşlı alt bezi parası alıyorum	14
Ev temizliği vb. yardım alıyorum	1
Evde sağlık desteği alıyorum	1
Yaşlı bakımı eğitimi alıyorum	-
Bakım Verilen Yaşlı ile Yakınlık Durumu	
Kızı	15
Oğlu	8
Gelini	10
Komşusu	-
Akrabası	1
Ücretli gündüzlü bakıcı	-
Ücretli yatılı bakıcı	-
Eşi	2
Toplam	36
Yaşlıya Bakım Verme Süresi	
7 ay-11 ay	7
1-2 yıl	11
3-4 yıl	7
5-6 yıl	4
7-8 yıl	3
9 ≤ yıl	4
Toplam	36

Yaşlı bakımı için bakım verenlerin 19'u destek almadığını ve 14'ü yaşlı alt bezi parası aldığını belirtmektedirler. Yaşlılara bakım verenlerin çoğunluğu kızı ya da gelinidir. Bakım verenlerin 11'i 1-2 yıl, 7'si 3-4 yıl arasında yaşlı yakınlarına bakım vermektedirler.

Bakım Verenlerin Bakım Yükleri ve Yaşam Memnuniyetlerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde bakım verenlerin, yaşlı bireyin kurum bakımı alması için başvuru yapıldığı andan itibaren başlayan ve yaşlı birey kurum bakımına yerleşinceye kadar geçen sürede bakım verenlerin bakım yüklerine ve yaşam memnuniyetlerine ilişkin değerlendirilmeleri açıklanmıştır (Çizelge 1).

Bakım Verenlerin Bakım Yükleri

Bakım verenlere ait ilk ana tema "Bakım Yükünün Etkileri" temasıdır. Bakım Yükünün Etkileri Teması beş alt temada ele alınmıştır. Bu alt temalar; "Ekonomik Yük", "Psikolojik Yük", "Sosyal Yük", "Duygusal Yük" ve "Fiziksel Yük" olarak belirlenmiştir.

Bakım verenler ekonomik yüklerini "Düzenli Gelir Yoksunluğu", "Özel Bakım", "Tıbbi Bakım", "Aile İçi Ekonomik Destek" ve "Devlet Desteği" kodlarıyla açıklamışlardır.

"... Bizim şu anda tek gelirimiz annemin emekliliği, yani bize ekonomik olarak yük olmuyor, o parayla hepimiz geçinmeye çalışıyoruz. Annemin %99 engelli raporu var, alt bezi parası alıyoruz. Annem felç geçirip durumu ağırlaştığında kocam evi terk etti, ben de çalışmadığımdan şu an tek gelirimiz annemin emekli maaşı, aslında gelirimiz bize yetse ben anneme evde bakmayı da isterim." (31-B, Kadın, 52)

Bakım verenler yaşlıya bakmaları gerektiğinden bir işte çalışamadıkları için emekliliğe hak kazanamamakta, tam zamanlı bir işte çalışamadıklarından kısıtlı bir gelire sahip olmaktadır. Ayrıca ilaç ve bez desteği alabilmek için gereken koşullar çok ağır olduğundan bu desteklere erişememektedirler. Yaşlı bireyin sağlık durumunun ağırlaşmasına bağlı olarak tıbbi bakım masraflarının da artması nedeniyle bakım verenlerin ekonomik anlamda daha fazla yük hissettikleri gözlenmiştir. Hem bakım verenlerin ve ailelerinin hem de yaşlı bireylerin emekli maaşı, kira geliri gibi düzenli gelirin olması ve yaşlı bireyin ilaç ve alt bezi gibi sarf malzemesi kullanması gerekmediğinde ekonomik yük azalmaktadır. Bu nedenle ailede bakım verenlere diğer aile üyelerinin ekonomik destek sağlaması, yapısal olarak devletin sağladığı ekonomik desteği yaşlıları ihtiyaçlarına göre güncellemesi önemlidir.

Bakım verenler yaşadıkları sosyal yükleri "Sosyal İzolasyon", "Destekleyici Çevre" ve "Aile İçi Huzursuzluk" kodlarıyla açıklamışlardır. Yaşlı bireye yarı zamanlı veya dönüşümlü olarak bakım verenler kendi yaşamlarına da zaman ayırabildikleri ve sosyal ihtiyaçlarını görece daha kolay karşılayabildikleri belirlenmiştir.

"...Sosyal hayatımız, iş hayatımız kalmadı, aile içinde bile tartışma yaşıyoruz bu yüzden. Annemi evde 5 dakika yalnız bıraksak cama çıkıp dışardakilere "Beni kurtarın, bana yardım edin" diye bağıyor. Yıllardır tatile gidemedik, denize bile giremedik bu yüzden." (1-B, Erkek, 53)

Bakım verenler aile, arkadaş, komşu ve akrabalarından oluşan sosyal çevrelerinden destek görmeleri halinde sosyal izolasyon ve yalnızlık gibi olumsuz duyguları yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Bakım verenlerin çevresinin destekleyici olmaması ve yaşlıya uzun yıllardır bakım verilmesi aile içinde çatışmaların çıkmasına, bakım verenlerin sosyal anlamda yoksunluk hissetmelerine ve agresif davranmalarına neden olduğu gözlenmiştir.

Bakım verenler evde bakım sürecinde yaşadıkları psikolojik yükü “Dini Duygular”, “Tükenmişlik”, “Yaşlının Psikolojik Yönden Sağlıklı Olmaması”, “Çevresel Baskı”, “Birden Fazla Kişiye Bakma”, “Aile İçi Dayanışma” ve “Sorumluluk Bilinci” kodları ile açıklamışlardır. Bakım verenler bir veya birden fazla kişiye bakım verme, ağır hastalığı olan yaşlıya bakım verme ve çevre baskısı nedeniyle yaşadıkları psikolojik yükün ve buna bağlı olarak tükenmişlik hissinin arttığını belirtmişlerdir.

“... Evet çok yorulduğum artık, hemen sinirlenebiliyorum bir şey olduğunda, geçim derdi bir yandan, kocam hapiste bir yandan, kızlar nerede ne yapıyor belli değil. Bunların içinde yaşıyorum ben yıllardır.” (27-B, Kadın, 47)

“... Hayır kendimi iyi hissediyorum. Hatta bazen uyandığımda yorgun oluyorum ama aklıma annem geldiğinde onun için daha enerjik olmam gerektiğini düşünüyorum ve öyle oluyor, asıl o beni motive ediyor yani.” (23-B, Kadın, 60)

Bakım verenlerin yaşadıkları psikolojik zorluklarla baş etmek için özellikle dini duygulardan ve ailelerinden psikolojik destek almaya çalıştıkları gözlenmiştir. Bakım verenlerin bazıları ise yaşlı bireylerin kendilerine önceki dönemlerde baktığını, şimdi bakım sırasının kendilerine geldiğini düşünerek bakma sorumluluğu taşıdıklarından bakıma devam etmek için kendilerini motive ettikleri ve dini duyguların kendilerini motive ettiği belirlenmiştir. Huzurevine giriş sürecindeki belirsizliğin yarattığı çaresizlik ve ekonomik kaygıların yarattığı endişenin psikolojik yükü ve tükenmişlik duygusunu arttırdığı gözlenmiştir.

Bakım verenler hissettikleri duygusal yükü “Olumlu Duygular” ve “Olumsuz Duygular” kodları ile ifade etmişlerdir. Bakım veren ve yaşlı birey arasında olumlu ilişkinin olmaması bakım verenin şefkat, merhamet ve vefa gibi olumlu duygular yerine çoğunlukla olumsuz duygular yaşamasına neden olduğu gözlenmiştir.

“... Motivasyonumuz kalmadı, bakmak istiyoruz ama kendi dışkısını sağa sola bulaştırması, her yeri kirletmesi dayanılmaz bir durum. Mecburen bir huzurevine vereceğiz ama vicdanım hiç rahat değil, bunca zaman baktı büyüttü bizi, şimdi onu huzurevine yatırmak çok zor geliyor.” (32-B, Erkek, 48)

“... Şimdiye kadar kayınvalidem bize baktı, bunca zaman 30 seneden fazladır onun evinde oturuyoruz, kayınbabam vefat edeli 15 sene oldu o zamandan beri beraberiz, o bize yardım etti, şimdi de biz elimizden geldiğince bakmaya çalışıyoruz.” (7-B, Kadın, 55)

Yaşlının ağır hastalıklarının olması ve olumlu ilişkilerinin olmaması durumunda bakım verenler, bakım sürecinde herhangi bir motivasyonları olmadığını ifade etmişlerdir. Kimi durumlarda ise bakım

verenlerin tek ekonomik gelirinin yaşlıya ait olması nedeniyle hayatlarını devam ettirmek için ekonomik anlamda yaşlıya bağımlı olduklarından aldıkları ekonomik desteği motivasyon kaynağı olarak görmektedirler.

Bakım verenler bakım sürecinde hissettikleri fiziksel yükü “Yorgunluk”, “Uykusuzluk” ve “Bedenen Zorlanma” kodları ile ifade etmişlerdir. Alzheimer ve Demans hastalığı ve tuvalet sorunu olan yaşlılar gece de bakıma ihtiyaç duymaktadırlar. Bakım verenlerin gece rahat şekilde uyuyamadıkları, yaşlının kendine veya aile üyelerine zarar verme ihtimali nedeniyle tedirgin olarak uyku düzenlerinin bozulduğu ve yeterince dinlenemedikleri için gün içinde de sürekli yorgun hissettikleri, günlük bakım süresinin hissedilen fiziksel yükü doğrudan etkilediği belirlenmiştir.

“... 42 senedir kaynanamla birlikte yaşıyoruz, çok yoruyor bizi son 2 senedir. Ben de 60 yaşımı geçtim hem de kanser hastasıyım. 24 saat bakıyoruz, bir yere gitsek bile aklımız evde kalıyor. Sürekli diken üstünde uyuyoruz.” (33-B, Kadın, 62)

Yaşlının banyo ve tuvalet ihtiyaçlarının karşılanması gibi fiziksel güç gerektiren durumlarda bakım verenlerin zorlandığı ve buna bağlı hastalıklar yaşadıkları gözlenmiştir. Bakım verenlerin bazıları kendilerinin de yaşlı olduklarını, bu nedenle eski güçleri olmadığını ve sağlık sorunları yaşadıklarını belirterek başka bir yaşlının bakımını yapmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Bakım Yükünü Etkileyen Faktörler

Bakım verilere ait ikinci ana tema “Bakım Yükünü Etkileyen Faktörler” temasıdır. Çizelge 1’de gösterildiği gibi Bakım Yükünü Etkileyen Faktörler Teması beş alt başlıkta açıklanmıştır. Bu alt temalar; “Eğitim Alma”, “Yardım ve Destek Alma”, “Bakım Verilen Birey Sayısı”, “Bakım Verilen Yaşlı Bireylerin Sağlık Durumu” ve “Bakım Vereninin Sağlık Durumu” olarak belirlenmiştir.

Bakım verenler eğitim alma durumlarını “Yaşlı Bakım Eğitimi” ve “Psikolojik Destek Eğitimi” kodlarıyla açıklamışlardır. Bakım verenlerin tamamına yakınının yaşlı bakımı konusunda herhangi bir eğitim almadığı, bebek ve çocuk bakımında kullandıkları yöntemleri yaşlılara uyguladıkları veya daha önce yaşlı bakım deneyimi varsa burada kazandıkları pratik becerilerini kullandıkları belirlenmiştir. Bakım verenlerin bir bölümünün tıbbi bakım konusunda bilgisi olmadığından kendilerini yetersiz hissettikleri ve yaşlı bireye uygun bakımı sağlayamamaları nedeniyle kurum bakımı almak istedikleri belirlenmiştir.

“... Sadece mamanın nasıl kullanılacağını gösterdiler öyle bir eğitim aldım ama kayınvalidemin sağlık durumu çok ağır olduğundan tıbbi şeylerinin hepsini ben yapıyorum. Tansiyonu, şekeri çıkıyor mu iniyor mu bilmiyorum. Geçenlerde idrar sondasını çıkardı mesela nasıl takacağımı bilmiyorum, panik oldum hemen takılması gerekir diye düşündüm. 112’yi aradım ama onlar da bakamayacaklarını söyledi, belediyeyi aradık onlar da biz ilgilenmiyoruz dedi. Biz de kendi paramızla özel hemşire getirttik. Bu gibi şeylerin eğitimini verseler iyi olurdu.” (9-B, Kadın, 40)

Bakım verenler Yardım ve Destek Alma alt temasını “Yardım Eden Bireylerin Varlığı” ve “Yardım Eden Kurumların Varlığı” kodlarıyla açıklamışlardır. Bakım verenlerin küçük bir bölümü formal bakım

hizmetlerinden dönemsel destek alabildiklerini, özel kişi, vakıf ve belediyelere ait olan bu kurumlardan alınan desteklerin ise kısıtlı olduğunu, acil durumlarda ise destek alamadıklarını belirtmişlerdir.

Kendilerine informal destek sağlayan bireyler olduğunu belirten bakım verenler ise kısıtlı süre için de olsa ihtiyaç halinde kolaylıkla destek bulabildiklerini belirtmişlerdir. Bakım verenlere destek olan kişilerin büyük çoğunluğunun aynı ailedeki eş ve/veya çocuklar ve yakın akrabalar olduğu gözlenmiştir. Bakım verenlerin yaşlı bakımı konusunda en çok yardıma ihtiyaç duydukları durumlar; yaşlının banyo ve kişisel temizliği, alt bakımı, evde yalnız bırakmamak ve tıbbi bakım olduğu anlaşılmaktadır. Bakım verenin de yaşlı olması ve hastalıklarının olması, konutun yaşlı bakımı için uygun fiziksel özelliklerinin olmaması ve yaşlının sağlık durumunun ağır olması bakım verenin destek ihtiyacını artırmaktadır.

“...Biz ailecek bakıyoruz kayınvalideme. En çok öğle yemeklerini düzgün yiyebilmesini ve ilaçlarını içebilmesini istiyorum ama evde olamadığımdan içime dert oluyor. Bir sefer öğle yemeğinden önce evde düşmüş dizlerini dirseklerini yere çarpmış, sonra da kalkamamış acısından, ben de saat başı aradığımdan, aradım bakmayınca telaşa düştüm, gittim hemen eve baktım yerde yatıyor kaldırdım hemen koltuğa yatırdım kırığı falan yoktu ama ezilmişti belli. Eşimi aradım, 112’yi aradım hastaneye götürdüler. Bu gibi durumlar sakarlıklar, unutkanlıklar başladığı için hepimiz diken üstündeyiz.” (7-B, Kadın, 55)

“... Hayır yok, kendi çocuklarım bile benim okulum var, benim dersim var deyip gidiyorlar, yardım etmiyorlar. Eşim sabah çıkıyor gece ikide geliyor, onun da yardımını görmüyorum. En çok altını değiştirirken zorlanıyorum, tek başıma çok zor oluyor.” (9-B, Kadın, 40)

Bakım verenler Bakım Verilen Birey Sayısı alt temasını “Birden Fazla Yaşlı Bireye Bakma”, “Bir Çocuk ve Bir Yaşlı Bireye Bakma” ve “Bir Yaşlıya ve Diğer Aile Üyelerine Bakma” kodlarıyla açıklamışlardır. Bakım verenlerin büyük çoğunluğu sadece bir yaşlı bireye bakma sorumlulukları olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak aynı anda birden fazla kişiye bakım vermek zorunda kalan bakım verenlerin bakım yükünün arttığı belirlenmiştir. Bir yaşlı ve bir çocuğa aynı anda bakım verenler ise her bireyin ihtiyaç ve isteklerinin tamamen farklı olması nedeniyle arada kaldıklarını, her iki kişiye de sağlıklı ve uygun bakım şartlarını sağlamakta zorlandıklarını söylemişlerdir. Hem yaşlı bireyin hem de diğer aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya ve günlük ev işlerini yapmaya çalışan bakım verenlerin çevreden yardım alamadıklarında yalnızlık hissettikleri ve iş yükünün fazlalığına bağlı olarak psikolojik ve fiziksel yönden zorlandıkları gözlenmiştir.

Bakım verenler “Bakım Verilen Yaşlı Bireylerin Sağlık Durumu” ve “Bakım Vereninin Sağlık Durumu” alt temalarına “Fiziksel ve/veya Zihinsel Hastalıkları” kodunu kullanarak cevap vermişlerdir. Bakım verenlerin büyük bölümünün orta yaş üzerindeki bireyler olduğu gözlenmiştir. Bakım verenlerin bir bölümü yaşlıya bakım verdikleri süreçte kendilerinin de yaşlandığını ve sağlık sorunları yaşamaya başladıklarını ifade etmişlerdir.

“... Alt değiştirirken tek başıma kalıyorum, bazen akşamları eşim evde oluyor o yardım ediyor. Ama ben de hastayım kas yıkımı varmış bende, bazen de kriz geliyor hiç hareket edemedim öyle kalıyorum. Bu işleri yapmak gittikçe zorlaşıyor benim için.” (10-B, Kadın, 58)

Bakım verenler sağlıklarını kaybetmeye başlamaları nedeni ile yaşlı bireye bakım verme konusunda büyük zorluklarla karşılaştığı, kendisinin bakıma ihtiyacı olmasına rağmen bakım vermeye devam etmek zorunda kaldıkları gözlenmiştir.

Bakım Verenin Yaşam Algısı ve Yaşam Memnuniyeti

Bakım verenlere ait üçüncü ana tema “Bakım Verenin Yaşam Algısı ve Yaşam Memnuniyeti” temasıdır. Çizelge 1’de gösterildiği gibi yaşam memnuniyeti teması beş alt temada ele alınmış; “Aile İçi İlişkilerin Durumu”, “Yaşlı Bireyle İlişkilerin Durumu”, “Sosyal Hayatla İlişkilerin Durumu”, “Bakım Sürecinin Bakım Verenin Hayatına Etkisi ” ve “Bakım Verenin Kendi Hayatına İlişkin Tutumu” kodlarıyla ile açıklanmıştır.

Bakım verenler “Aile İçi İlişkilerin Durumu” alt temasını “Bakım Verenin Eşiyle Olan İlişkisi”, “Bakım Verenin Çocuklarıyla Olan İlişkisi” ve “Bakım Verenin Diğer Akrabalarıyla Olan İlişkisi” kodlarıyla açıklamışlardır. Bakım verenin çevresindeki kişilerle olan ilişkisinin bakım yükünü doğrudan etkilediği anlaşılmaktadır. Bakım yükü yaşlının ve bakım verenin sağlık durumuna, bakım verilen kişi sayısına ve sosyal destek düzeyine göre değişmektedir.

Bakım verenlerin büyük bölümü bakım süreci nedeniyle eşleriyle olan ilişkilerinin etkilenmediğini, birbirlerine hoş görülü yaklaştıklarını, gelecekte diğer eşin bir yakınının da bakıma ihtiyacı olması halinde aynı şekilde bakım verebileceklerini belirtmişlerdir. Bakım sürecinde eşleri ile ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini, anlaşmazlık ve çatışmaya neden olduğunu belirten bakım verenler de bulunmaktadır.

Yaşlının yaşadığı evin uzaklığı, bakım verenlerin çocukları ile olan ilişkilerini, etkilediği belirlenmiştir. Yaşlı ile aynı evde yaşamayan bakım verenler, çocukları ile ilişkilerinin herhangi bir şekilde değişmediğini belirtmişlerdir. Yaşlı ile aynı evde yaşayanlar ise sürekli yaşlı ile ilgilenmeleri, çocuklarına vakit ayıramamaları, evlerinin kötü kokması ve rahat hissedememeleri, geceleri rahat uyuyamamaları nedeniyle çocuklarının şikayetçi olduklarını ve ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini ifade etmişlerdir. Bazı bakım verenler ise çocuklarıyla aynı evde veya farklı evde yaşamaları fark etmeksizin, bakım sürecinde çocukları ile daha yakın olduklarını, sosyal ve ekonomik anlamda birbirlerine destek olarak, olumlu ilişkiler geliştirdiklerini belirtmişlerdir.

Bakım sürecinde akrabaları ile ilişkilerinin olumsuz yönde etkilendiğini belirten çok sayıda bakım veren olduğu gözlenmiştir. Bakım verenler akrabaları ile bakım verme sorumluluklarını paylaşma konusunda tartışma yaşadıklarını belirtmiş olup sosyal, duygusal veya ekonomik desteklerinin olması halinde bakım yüklerinin hafifleyeceğini ifade etmişlerdir. Akrabalık ilişkilerinin olumlu yönde geliştiğini belirten bakım verenler ise yaşlı bakımı konusunda bütün ailenin birlik olarak

sorumlulukları paylaşmasının aidiyet hissini güçlendirdiğini, yalnızlık duygusunu azalttığını ve sevgi gibi olumlu duygular hissetmelerini sağladığını ifade etmişlerdir.

“... Eşimle huzursuzluk çıkabiliyor. Bir ara bezini açıp ortalığa atıyordu bu durumlarda çok sinirlenip bağırıyordum ona ama sonra vicdan azabı çekiyordum. Eşimle bu konuda zaman zaman tartışıyoruz ama sabrım da tükenmiyor değil bu durumlarda yapacak bir şey yok, ben de insanım.” (10-B, Kadın, 58)

“... Çocuklarım hem bizim hem de babaannelerinin durumuna üzülüyorlar. Eşim artık psikolojik olarak bitti, vücudunda yaralar çıktı, etrafı temizlerken sürekli midesi bulanıyor ve kusuyor istemsiz olarak. Buna rağmen bana bir gün bile söylenmedi, elinden geldiği kadar baktı.” (32-B, Erkek, 48)

“... Bence olumlu etkiliyor. Olumlu etkilemesi aslında aileyi bir arada tutmasından kaynaklanıyor. Mesela benim bir işim olduğunda torunlarla, çocuklarla veya yeğenlerimle konuşuyorum onlar hallediyor.” (20-B, Kadın, 63)

Bakım verenler “Yaşlı Bireyle İlişkilerin Durumu” alt temasını “Olumlu ve Sıcak İlişki”, “Olumsuz ve Mesafeli İlişki”, “Herhangi Bir Duygu İçermeyen İlişki ve “Tek Taraflı Duygu İçeren İlişki” kodlarıyla açıklamışlardır. Bakım verenler geçmişte kendilerinin bakımını sağlayan ve kendilerine iyi bir ebeveyn olduğunu düşündükleri yaşlı bireylere sevgi, merhamet ve vefa gibi olumlu duygularla bakım verdikleri gözlenmiştir. Bakım veren ve yaşlı birey arasında sağlıklı bir iletişimin olması, ortak bir çevre ve geçmişi paylaşıyor olması, olumlu ilişki kurmalarını sağladığı görülmüştür. Bakım verenlerin bir bölümü geçmişte olumlu veya olumsuz ilişkileri olmasına bakmaksızın, bakıma muhtaç bir yaşlıya bakım verdikleri için merhamet duygusuyla hareket ettiklerini ve zorlansalar bile sağduyularını hiçbir zaman kaybetmediklerini ifade etmişlerdir.

Bakım verenlerin büyük bir bölümü ise yaşlı bireyle ilişkilerinin olumlu özellik taşımadığını belirterek olumsuz veya herhangi bir duygu içermeyen bir ilişkilerinin olduğunu söylemişlerdir. Yaşlıya karşı herhangi bir duygu hissetmediğini belirten bakım verenler, kendilerine verilen sorumluluğu yerine getirerek olumlu veya olumsuz herhangi bir duygu hissetmeksizin bakım sürecine devam ettiklerini belirtmişlerdir. Yaşlı ile olumsuz ilişkisi olan bakım verenler yaşlıya bakım vermek istemediklerini ancak bakım verebilecek kimse olmaması nedeniyle mecbur kaldıklarını bu nedenle kendilerini sınırlı ve mutsuz hissettiklerini söylemişlerdir.

“... Hayır, aynı şeyleri tekrar tekrar söylese de bağırarsa da bir şey diyemem, kızamam çünkü benim kim olduğumu bile karıştırıyor, akli yerinde olmayan birine nasıl kızalım.” (26-B, Kadın, 57)

“... Bazen koltukta otururken altına kaçırabiliyor veya yatakta. Biz kokuyu alana kadar bize söylemiyor, biz kokuyu alınca da iş işten geçiyor. O zamanlar çok kızıyorum. Bir de Alzheimer’ı olduğundan bir şeyi on defa söylüyoruz o zamanlar da çok sinir bozucu oluyor. Özel hayatımızı etkiliyor çünkü artık sürekli sinirli geziyoruz.” (22-B, Kadın, 55)

Bakım verenler “Sosyal Hayatla İlişkilerin Durumu” alt temasını “Sosyal Hayata Katılma”, ve “Sosyal Hayattan Kopma” kodlarıyla açıklamışlardır. Sosyal hayata katılabildiğini belirten bakım verenler bakım sorumluluğunun sadece kendisinde olmadığını, bakım konusunda destek olabilecek akraba, komşu ve arkadaşına sahip olduklarını, ihtiyaç halinde bu kişilerden bakım desteği isteyebileceklerini belirtmişlerdir. Sosyal hayattan koptuğunu ve izole bir yaşam sürdürdüğünü belirten bakım verenler ise sadece zorunlu hallerde yaşlıyı evde yalnız bıraktıklarını ve en kısa sürede eve dönmeye çalıştıklarını söylemişlerdir.

“...Ben kendimi özgür hissetmek istiyorum. Ama kayınvalidem ben evde yokken perişan olacak, aç-susuz kalacak diye endişeleniyorum.” (13-B, Kadın, 59)

Bakım verenler “Bakım Sürecinin Bakım Vereninin Hayatına Etkisi” temasını “Olumlu Etkiler” ve “Olumsuz Etkiler” kodları ile açıklamışlardır. Bununla ilişkili olarak da “Bakım Vereninin Kendi Hayatına İlişkin Tutumu” temasını da “Olumlu Hayat Görüşü” ve “Olumsuz Hayat Görüşü” kodları ile ifade etmişlerdir. Bakım sürecinin kendi hayatlarını olumlu yönde etkilediğini belirten bakım verenler vicdani rahatlama, mutluluk, huzurlu olma ve güvende hissetme gibi olumlu duygular hissettiklerini belirterek yaşamlarını daha anlamlı bulduklarını, bakım vermeme halinde fiziksel olarak yorulmasalar bile vicdanlarının rahat etmeyeceğinden dolayı kendilerini mutsuz hissedeceklerini belirtmişlerdir. Yaşlı bireyin evi dışında kalacak bir yeri olmayan ve yaşlı bireyin maaşı ve bakım aylığı dışında herhangi bir geliri olmayan bakım verenler ise muhtaç halde kalmaktan kurtuldukları için kendilerini güvende hissettiklerini söylemişlerdir.

Bakım sürecinin kendi hayatlarına olumsuz etkisi olduğunu ve olumsuz bir hayat görüşüne sahip olduğunu belirten önemli sayıda bakım vereninin olduğu gözlenmiştir. Bakım verenler tükenmişlik, güvensizlik, yalnızlık ve umutsuzluk hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bakım sürecinde yaşanan zorlukların kendilerini maddi ve manevi olarak tükettiğini, bakım sürecinde kendi evlerinde kendilerini rahat ve güvende hissedemediklerini, çevrelerindeki kişilerden herhangi bir destek göremeyerek yalnızlık hissettiklerini, kendi hayatlarına yön veremeyip isteklerini gerçekleştirmediği için kendilerini kısıtlanmış hissettiklerini, sürekli bakım vermek zorunda olduklarından yorgun hissettiklerini, yaşadıkları bu olumsuz durumun düzelmeksizin belirli olmayan süre boyunca devam edeceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

“... Ben anneme baktığım için hem maddi hem manevi memnunum. Anneme bakmasam bu sefer kendimi hiç rahat hissetmezdim, yabancı değil çünkü öz annem.” (24-B, Erkek, 47)

“...Gün içinde sadece iki sefer evden çıkabiliyorum. Onda da küçük oğlumu ya okula bırakıyorum ya da okuldan alıyorum. Ben çocuğu okula götürürken kayınvalidemi Allah’a emanet edip gidiyorum, anneme bakacak kimseyi bulamıyorum. Ne akraba ne de komşu yok, o yüzden çok sıkıntıdayız.” (9-B, Kadın, 40)

“Bakım Vereninin Kendi Yaşam Algısı” ana temasının altındaki alt temaların birbirleriyle ilişkili olduğu gözlenmiştir. Bakım verenlerin eşleri, çocukları ve akrabalarından destek görmesi, bakım vereninin

sosyal yaşama katılabilmesine olanak tanımaktadır. Sosyal hayata katılabilen, çevresinden destek alan ve yaşlı ile olumlu bir ilişkisi olan bakım verenler, bakım sürecinin kendi hayatlarına etkisinin daha olumlu olduğunu açıklamışlardır.

Kurum Bakımı Talebi

Bakım verenlere ait son tema ise “Kurum Bakımı Talebi” temasıdır. Çizelge 1’de gösterildiği gibi Kurum Bakımı Talebi teması beş alt temada ele alınmış olup bu alt temalar; “Bakım Verenin Kendi Yaşlılık Döneminde İsteddiği Bakım Çeşidi”, “Yaşlı Birey İçin Kurum Bakımı İsteme Nedeni”, “Kurum Bakımına Giriş Süreci”, “Evde Bakımı Teşvik Eden Faktörler ” ve “Bakım Verenlerin Sosyal Hizmet İhtiyacı” olarak belirlenmiştir.

Bakım verenler “Bakım Verenin Kendi Yaşlılık Döneminde İsteddiği Bakım Çeşidi” alt temasını “Kendi Evinde Kalma”, “Çocuklarının Yanında Kalma” ve “Kurum Bakımı Alma” kodlarıyla açıklamışlardır. Bakım verenlerin büyük bölümünün kendi yaşlılık dönemlerinde sağlıklı oldukları ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabildikleri, mümkün olan en uzun süre boyunca kendi evlerinde kalmak istedikleri ancak kendilerine bakamayacak durumda kurum bakımı almak istedikleri belirlenmiştir. Bakım verenlerin huzurelerine giriş için sıra beklemeleri gerektiğini başvuru sürecinde öğrendikleri için kendi yaşlılık dönemlerinde kurum bakımı için daha erken başvuru yaparak daha az zorluk yaşayacaklarını ve daha kısa süre bekleyeceklerini düşündükleri belirlenmiştir.

Kendi yaşlılık döneminde kurum bakımı almak isteyen bakım verenler kimseyi rahatsız etmemek veya kendilerine bakacak kimsenin olmadığını düşündükleri için kendine bakabilecek durumda olsalar da olmasalar da kurum bakımı almak istediklerini, eşleriyle birlikte kurum bakımında kalmayı tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bakım verenler evde yakınları tarafından bakılmaları halinde bu sürenin ne kadar olacağını bilemediklerini ancak kurumlarda kendilerine hayatlarının sonuna kadar bakılacağını bildikleri için ve bakım ihtiyaçlarının profesyonel olarak karşılanacağı için kendilerini daha güvende hissedeceklerini ve yaşadıkları zorluklardan sonra burada dinlenebileceklerini düşündükleri belirlenmiştir. Bakım verenlerin görece daha az bir bölümünün ise ev sıcaklığı aramaları ve kurum kurallarına göre yaşamak istememeleri nedeniyle yaşlılık dönemlerinde kendi çocuklarının yanında aile içinde ve sıcak bir ortamda yaşamak istediği belirlenmiştir.

“... Kalabildiğim kadar evimde kalmak isterim ama eğer hastalanırsam çocuklarıma da söyledim hemen bir huzurevine verin beni diye. Böyle hastalara profesyonellerin bakması gerekir, daha iyi bakılır. Benim yaşadığım bu yükü çocuklarım da yaşasın istemiyorum. Benim vicdanım şimdi rahat değil ama onların vicdanı rahat etsin isterim.” (32-B, Erkek, 48)

Bakım verenler “Yaşlı Birey İçin Kurum Bakımı İsteme Nedeni” alt temasını “Bakım Verenin Sağlık Durumu”, “Yaşlı Bireyin Sağlık Durumu”, “Ekonomik Nedenler”, “Sosyal Hayattan Kopma”, “Yaşlılığın Kendi Tercihini”, “Ailede Huzursuzluk” ve “Yaşlı ile Olumsuz İlişki” kodlarıyla açıklamışlardır. Bakım verenlerin kurum bakımı almak istemelerindeki en önemli faktörün yaşlı bireylerin sağlık durumunun

ağırlaşması ve profesyonel bakıma ihtiyaç duyması olduğu belirlenmiştir. Benzer olarak bakım verenler kendi sağlık durumlarının yaşlanmaya bağlı hastalıklar, psikolojik ve fiziksel yorgunluklar, bakım sürecinde oluşan sakatlıklar ve tükenmişlik hissi nedeniyle yaşlı bakımı için uygun olmadığını, hem yaşlı bireye uygun bakım koşullarını sağlayamadıklarını hem de kendi sağlıklarını tehlikeye attıklarını ifade etmişlerdir.

Bakım verenlerin taşıdıkları bakım sorumluluğu nedeniyle tam zamanlı bir işte çalışamamasının ve yaşlı bakımına bağlı olarak giderlerin artmasının, ekonomik nedenlerden kaynaklı olarak yaşlı birey için kurum bakımına olan ihtiyacı arttırdığı gözlenmiştir. Bakım verenlerin bir bölümünün ise kendi istekleri dışında, yaşlı bireyin profesyonel kurum bakımı istemesi nedeniyle başvuru yaptıkları saptanmıştır. Bakım verenlerin evde bakım sürecinde sosyal hayattan soyutlanmaları ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayamayarak olumsuz duygular yaşamaları, yaşlı bakımı sorumluluğunu paylaşmak istemeyen aile üyelerinin huzursuzluk ve tartışma yaşamaları, yaşlı ile bakım veren arasında olumlu bir ilişki olmaması nedeniyle evde bakım vermeyi istemeyen bakım verenlerin kurum bakımını tercih ettikleri gözlenmiştir.

“... Annemin bakımı her gün zorlaşıyor. Biz yıllardır birlikte yaşıyoruz, annemin önceden de hastalıkları vardı ama Alzheimer olduktan sonra her şey değişti. Ben anneme bakmayı seviyorum ama o artık beni tanımıyor, o beni tanımadıkça ben kahroluyorum, her gün ağlıyorum, yaptığım hiçbir işten memnun olmuyorum. Psikolojim bozuldu ailemle, arkadaşarımla da vakit geçirmeyi istiyorum artık çok yoruldum yıllardır.” (20-B, Kadın, 63)

Bakım verenler “Kurum Bakımına Giriş Süreci” alt temasını “Yaşlı Kabul Sırası Hakkında Bilgisi Olma”, “Kurum Bakımı Çeşitlerini Bilmeme” ve “Kurum Bakımına Geçmede Tereddüt Yaşama” kodlarıyla açıklamışlardır. Bakım verenlerin tamamına yakınının kurum bakımına giriş sürecinde beklèmelerini gerektirecek bir kabul sırasının olduğunu ilk başvuru sırasında öğrendiği gözlenmiştir. Bakım verenler kabul sırasına ilişkin bilgileri olmaması nedeniyle bakım veremeyecek kadar tükenmiş olduklarında başvuru yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bakım verenler kabul sırasında geçen sürenin çok uzun olduğunu ve tükenmiş durumda olmaları nedeniyle bakıma devam etmenin kendileri için çok zor olduğunu belirtmişlerdir. Kurum bakımına girişte kabul sırası olduğunu bilen bakım verenlerin, çevrelerinde kurum bakımı sürecini yaşayan farklı kişilerden bilgi aldıkları veya önceki dönemlerde farklı bir yaşlı için kurum bakımına başvuru yaptıklarında bilgi sahibi oldukları gözlenmiştir.

Bakım verenlerin bir bölümü ise çeşitli desteklere ulaşmaları halinde kurum bakımına ihtiyaç duymayacaklarını ifade etmekte olup bu bakım verenlerin, sunulan destek hizmetleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları ve yatılı kurum bakımı dışında farklı bakım yöntemlerini bilmemeleri nedeniyle kurum bakımına başvuru yaptıkları belirlenmiştir. Maddi imkanı olan ve tükenmiş durumdaki bakım verenlerin bu süreçte özel bakım kurumlarından destek alabildiği ancak maddi olanağı olmayan bakım verenlerin tükenmiş olmalarına rağmen belirli olmayan bir süre boyunca bakım vermeye

devam etmek zorunda kaldıkları saptanmıştır. Bakım verenlerin bu süreçte hissettikleri bakım yükünün arttığı ve kendi yaşam algılarının olumsuz yönde etkilendiği gözlenmiştir.

“... Hayır, nereden bilelim, başvurunca öğrendik işte. Bilsek daha ilk gün ben başvururdum. Sorduğumuzda tam zaman da söyleyemiyoruz diyorlar belki bir ay belki bir yıl diyorlar. Bir yıl ben bakabileceğimi düşünmüyorum. Olmadı özel huzurevi düşüneneceğiz biraz sıra gelince de özelden çıkartıp devlete geçiririz.” (22-B, Kadın, 55)

Bakım verenler “Evde Bakımı Teşvik Eden Faktörler” alt temasını “Ekonomik Destek”, “Bakıcı ve Ambulans Desteği”, “Ücretsiz Süreli Bakım Merkezi Hizmeti”, “Yaşlı Bakım Eğitimi” ve “Sadece Kurum Bakımı İsteme” kodlarıyla açıklamışlardır. Yaşlı bakım görevlerini dönemsel olarak yerine getirmekte zorlanan bakım verenlerin, yaşlı kreşi ve yaşlı oteli gibi süreli bakım hizmetlerine ihtiyaç duydukları ve bu destek hizmetlerine ulaşabilmeleri halinde evde bakıma daha kolay devam edebileceklerini belirtmişlerdir.

Ekonomik nedenlerle evde yaşlı bakımı konusunda zorlanan bakım verenlerin ise yeterli miktarda bakım ücreti ve tıbbi bakım malzemeleri için yeterli miktarda ekonomik destek almaları durumunda evde bakıma devam edebilecekleri gözlenmiştir.

Bakım verenlerin bir bölümü ise yaşlının sağlık durumunun ağır olması nedeniyle tam zamanlı profesyonel bakıma ihtiyacı olduğunu ve evde bakımının mümkün olmadığını, yaşlı bakımına devam etmesini sağlayacak herhangi bir destek istemediğini, hiçbir şekilde yaşlı bireye evde bakım vermek istemediğini söylemişlerdir. Bu bakım verenlerin yoğun şekilde tükenmişlik hissettikleri ve bakıma devam edecek güçlerinin kalmadığı gözlenmiştir.

“... Benim için gün aşırı bir hasta bakım elemanı gelse, hem bana anlatsa bakım sürecini dese ki annenizin sizi tanımaması hastalıktan dolayı normal falan benim içimi rahatlatırsa hem de annemin bakımına yardım etse.” (20-B, Kadın, 63)

Bakım verenler “Bakım Verenlerin Sosyal Hizmet İhtiyacı” alt temasını “Kendisi İçin Fizyolojik-Psikolojik Sağlık Desteği”, “Yaşlı Birey İçin Kurum Bakımı Verilmesi”, “Farklı Bakım Hizmetlerinin Geliştirilmesi” ve “Ekonomik Destek” kodlarıyla açıklamışlardır. Bakım verenlerin büyük bölümü sosyal hizmet ihtiyaçlarının yaşlı bireyle ilgili olduğunu, kurum bakımına geçişte beklenmesi gereken kabul süresinin azaltılarak yaşlı bireyin en kısa sürede kurum bakımına alınması halinde kendi sosyal hizmet ihtiyaçlarının da karşılanacağını ifade etmişlerdir.

Bakım verenler yaşlı bireylerin kuruma kabul edilme sürecinin hızlanması için süreli ve süresiz, ücretli ve ücretsiz farklı bakım yöntemlerinin yaratılması gerektiğini ve hizmet veren kurum sayısının artırılması gerektiğini düşündükleri gözlenmiştir. Kurum bakımına geçiş sürecinde bekleyemeyecek kadar tükenmiş durumda olan bakım verenlerin bu süreçte özel bakım kurumlarından bakım alabilmek için ekonomik destek aradıkları ancak bu desteğe erişemedikleri belirlenmiştir.

“... Benim tek isteğim kayıncımdemi bir an önce bir kuruma almaları. Sonra kendi istediklerimi yaparım, biraz dinlenirim psikolojim düzelir. Kanseri hastası olduğumdan üzülmemem yorulmamam gerekiyor ama şimdilik dinlenemiyorum bile.” (33-B, Kadın, 62)

Tartışma

Uluslararası Yaşlanma Federasyonu (IFA)'na göre yaşam süresinin uzaması yaşlılık döneminde geçirilen yılların artmasına bağlı olarak bakım alma ihtiyacını arttırmakta; bakım verenlerin çok daha uzun süre bakım vermelerini gerektirmektedir (IFA, 2014, s. 7). Yılmaz vd. (2019, s. 247)'nin yapmış olduğu çalışmada yaşlı bireylere evde bakım verenlerin %51'inde en az bir kronik hastalığın olduğu, bakım verilen yaşlı bireyin sağlık durumu ağırlaştıkça bakım verenlerin kendi tedavilerini ihmal etme oranının arttığı saptanmıştır. Bakım verenlerde sağlık sorunlarına ekonomik konular da eşlik etmektedir. Yaşlılık döneminde gelirlerin azalması ve sağlık harcamalarının artması ile bakım verenin devamlı bir işte çalışmaması ekonomik anlamda büyük zorlukları beraberinde getirmektedir (Kayan, 2012, s. 150; Lloyd-Sherlock, 2002, s. 756).

Araştırmaya katılan bakım verenler sorumluluklarının fazla olması, düzenli ve sağlıklı uyuyamama ve kaygı nedeniyle kendilerini tükenmiş hissetmekte, sinirli ve tedirgin olduklarını ifade etmektedirler. Akyar ve Akdemir (2009, s. 37)'e göre de Alzheimer hastası yaşlı bireylere bakım verenlerin %74'ü depresyon tanısı almıştır. Ayrıca bakım verenlerin %47,8'i ilk yıl ve %17,4'ü ikinci yıl içinde hastalık tanısı almış olup kendilerini sürekli kaygılı ve stresli hissettikleri, gelecek kaygısı yaşadıkları ve yaşlı birey gibi Alzheimer hastası olmaktan korktukları saptanmıştır.

Araştırmaya katılan bakım verenler merhamet, sevgi ve şefkat gibi olumlu duyguların yanında tedirginlik, korku, çaresizlik, yalnızlık ve mutsuzluk gibi olumsuz duygular deneyimlemiş olup olumsuz duygularla baş etmek için psikiyatrik ilaç kullanmayı ve dini inançlarından destek almayı tercih ettikleri gözlenmiştir. Schillings (2012, s. 45), bakım verenlerin bakım sürecine manevi olarak yaklaşarak durumun olumlu yönlerine odaklandıklarında, yaşanan zorluklarla daha kolay baş edebildiklerini ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan bakım verenler, yaşlı bireyin sağlık durumu, kendi sağlık durumları, yaşlı bakımı konusunda eğitilmiş olmaları, bakım verme süreleri, çevreden destek alabilmeleri ve yaşlı ile yakın yerlerde yaşamaları gibi faktörlerin bakım yükünü etkilediğini ifade etmişlerdir. Or (2013, s. 50-52) ise burada belirtilen faktörlere ek olarak cinsiyet, yaş, gelir durumu, çocuk sahibi olma ve aile içi desteğe ulaşma gibi hususların bakım yükünü etkilediğini belirtmiştir.

Araştırmaya katılan bakım verenler kendilerini tamamen tükenmiş hissettikleri dönemlerde gündüzlü veya yatılı bir kurumdan destek almayı istemektedirler. Bazı bakım verenlerin tek bir yaşlıya bakım verme sorumluluğunun olmadığı, birden fazla kişiye bakım vermek zorunda kaldıkları ve yoğun bir tükenmişlik yaşadıkları belirlenmiştir. Bu sonuçla uyumlu olarak Bilgili (2000, s. 46)'nin, yapmış olduğu çalışmada hem bir çocuğa hem de bir yaşlıya aynı anda bakım vermesi gereken bakım verenlerin, yüksek oranda bakım yükü hissettikleri belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan bakım verenler, yaşlının sağlık durumunun ağır/kötü olması ve giderek ağırlaşması durumunda bakım verme süresinin ve sorumluluklarının artması nedeniyle hissettikleri bakım yükünün arttığını ifade etmişlerdir. Selçuk ve Avcı (2016, s. 6-7), yaşlı bireyin sağlık durumunun ağır olmasının günlük yaşam aktivitelerinde bakım verene tamamen bağımlı olmasına ve bakım verenin hissettiği bakım yükünün artmasına neden olduğunu belirlemişlerdir.

Bu araştırma sonuçlarına göre, genel anlamda bakım verenlerin özel hayatı, eşi ve çocukları ile olan ilişkisi bakım sürecinden olumsuz yönde etkilenmektedir. Uygun (2019, s. 58), yapmış olduğu çalışmada benzer şekilde bakım verilen evde yaşayan aile üyelerinin devamlı yorgunluk, kolay öfkelenme ve suçluluk hissettiklerini buna bağlı olarak psikolojik, duygusal ve fiziksel sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışmada bakım verenin sağlık durumunun, bakım verilen kişi sayısı ve sağlık durumlarının, ekonomik koşullarının, yaşlı ile olan ilişkisinin, çevresinden destek alabilme durumunun ve yaşlı bakımı konusunda teknik bilgiye sahip olmasının hissedilen bakım yükünü doğrudan etkilediği belirlenmiştir.

Bakım verenlerin büyük çoğunluğu, kendi yaşamlarını yönetememeleri ve yoğun bakım yükü hissetmeleri nedeniyle yaşam memnuniyetlerinin düşük olduğunu belirtirlerken; sosyal hizmetlere duydukları ihtiyacın, yaşlı bireyin kurum bakımına alınması halinde giderileceğini düşünmektedirler.

Kurum bakımına geçiş için kabul sırasının olmasına ilişkin bakım verenlerin neredeyse hiç birisinin bilgisinin olmadığı, ilk başvuru sırasında kurumda görevli sosyal hizmet uzmanından kabul sürecine ilişkin bilgi aldıkları ortaya çıkmıştır. Yaşlıya son gücüne kadar bakım veren ancak sonrasında kabul sırası olduğunu öğrenen bakım verenler kendilerini tükenmiş ve çaresiz durumda hissetmektedirler.

Bu noktada yaşlı bireyin evde bakımdan kurum bakımına geçiş sürecinde, bakım verenlerin olumsuz koşullarla karşı karşıya kalmasının önlenmesi için hem evde destek ve bakım hizmetlerinin yaygınlaşması hem de büyük kentlerde yaşlı bakım kurumlarının sayısının artırılması önemlidir. Yaşlı bakım hizmetlerinin gündüzlü (yaşlı kreşi), süreli (yaşlı oteli, evde ücretsiz bakım elemanı) ve süresiz (huzurevi ve rehabilitasyon merkezleri) olarak çeşitlendirilerek verilmesi gerekmektedir. Ayrıca kuruluşların Demans gibi hastalıklarda ortaya çıkan özel durumlar için ihtisaslaşmış olarak hizmet sunabilmesi önemlidir. Ekonomik yoksulluk yaşayan bakım verenler için yaşlı bakım aylığı, ilaç ve alt bakım bezi gibi desteklerin yeterli düzeyde sağlanması, bu konuda yaşlının sağlık durumunun ve ihtiyaç duyduğu bakım desteğinin ağırlığına göre hesaplama yapılması önemlidir. Bakım verenlere esnek çalışma saatleri olan, kısmi zamanlı istihdam olanaklarının yaratılması halinde hem bakım verenlerin yaşadıkları zorlu yaşam koşullarının düzeleceği hem de kurum bakımına olan talebin azalacağı düşünülmektedir.

Toplumun yaşlı bakımı konusunda verilen hizmet çeşitleri ve yaşlı bakım kurumlarına başvuru ve kabul süreçleri hakkında bilgi sahibi olmadığı ve bu nedenle zorluklar yaşadıkları belirlenmiş olup bilgilendirici yazılı ve görsel kaynakların yaratılması ve yayınlanması önemli görülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Ankara Üniversitesi Etik Kurulunun 08.05.2018 tarih ve 30792 sayılı izni alınmıştır. Araştırma Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın resmi izni ile yürütülmüştür. Araştırmada gönüllü katılım esas alınmış ve aydınlatılmış onam formu kullanılmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışmaya birinci yazar %60, ikinci yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyar, İ. ve Akdemir, N. (2009). Alzheimer hastalarına bakım verenlerin yaşadıkları güçlükler. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 16(3), 32-49.
- Asayesh, F.E., ve Özben, M. (2019). Huzurevleri ve yaşlılık: Ağrı ve İstanbul örnekleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 849-864.
- Berkman, B., Silverstone, B., Simmons, W.J., Volland, P.J. ve Howe, J.L. (2016). Social work gerontological practice: The need for faculty development in the new millennium. *Journal of Gerontological Social Work*, 59(2), 162-177.
- Bilgili, N. (2000). Yaşlı bireye bakım veren ailelerin yaşadıkları sorunların belirlenmesi. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Brodsky, H. ve Donkin, M. (2009). Family caregivers of people with dementia. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 11(2), 217-228.
- Bulduk, E.Ö. (2014). Yaşlılık ve toplumsal değişim. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 182(182), 53-60.
- Che, H.L., Yeh, M.L. ve Wu, S.M. (2006). The self-empowerment process of primary caregivers: A study of caring for elderly with dementia. *Journal of Nursing Research*, 14(3), 209-218.
- Çohaz, A. (2010). Türkiye'de yaşlı ve yaşlılara sunulan bakım hizmetleri. I. uluslararası katılımlı yaşlı bakım modelleri ve rehabilitasyon turizmi kongresi ve III. geriatrik fizyoterapi kongresi, 26-30 Mayıs 2010, 122-126. Akademik Geriatri Derneği: Gazimağusa. http://www.akademikgeriatri.org/files/Akademik_Geriatri_2010/Konusma_Metinleri/8.pdf. adresinden erişildi. Erişim Tarihi: 12.07.2018.
- Döhner, H., Kofahl, C., Lüdecke, D. ve Mnich E. (2007). The national survey report for Germany. Hamburg: Eurofamcare Erişim Adresi:

- https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiPgbjQ9f_uAhUE1BoKHfuAD3MQFjABegQIARAD&url=https%3A%2F%2Fwww.uke.de%2Fextern%2Ffeuofamcare%2Fdocuments%2Fdeliverables%2Fsummary_of_findings.pdf&usg=AOvVaw1esyD0Gu_HnMp4Nkkj2M. Erişim Tarihi: 02.11.2018.
- Erdem, M. (2005). Yaşlıya bakım verme. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(3), 101-106.
- Federal Interagency Forum On Aging-Related Statistics. (2016). *Older Americans 2016: Key indicators of well-being*. Washington: Government Printing Office.
- Genç, Y. ve Barış, İ. (2015). Yaşlı bakım hizmetlerinde çağdaş yaklaşım: Kurumsal bakım yerine evde bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science*, 3(10), 36-57.
- Giebel, C.M., Davies, S., Clarkson, P. ve Challis, D. (2019). *Costs of formal and informal care at home for people with dementia: 'Expert panel' opinions from staff and informal carers*. London: Dementia.
- Gözübüyük Tamer, M. (2017). Yaşlı hastalarına bakım veren kadınların deneyimleri ışığında "evde bakım hizmetlerinin" değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 157-186.
- Greenwood, N. ve Smith, R. (2019). Motivations for being informal carers of people living with dementia: A systematic review of qualitative literature. *BMC Geriatrics*, 19(1), 169-187.
- Grünwald, O., Damman, M. ve Henkens, K. (2020). Providing informal care next to paid work: Explaining care-giving gratification, burden and stress among older workers. *Ageing and Society*, 1-19.
- Güdük, Ö., Güdük, Ö. ve Sertbaş, Y. (2020). Evde sağlık hizmetlerinde informal bakım verenlerin bilgi ve beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(4), 648-660.
- Gürol, A. ve Çapık, C. (2014). Yaşlıya evde bakım verenlerin bakım verme yükünün değerlendirildiği bir araştırma. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 23(2), 65-72.
- IFA. (2014). *Connecting the dots: Formal and informal care*. Hyderabad: International Federation on Ageing. Erişim adresi: <https://ifa-fiv.org>. Erişim tarihi: 20.12.2018.
- Kalwij, A., Pasini, G. ve Wu, M. (2012). Home care for the elderly: the role of relatives, friends and neighbors. *Review of Economics of the Household*, 12(2), 379-404.
- Karaca, Ç. (2014). Yaşlanma ve yaşlılık hizmetleri. D.B. Çiftçi (Ed.), *Sosyal hizmete giriş* (ss.637-682). Ankara: Nika Yayınevi.
- Karakuş, B. (2018). Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetler, kurumsal yaşlı bakımı ve kurumsal yaşlı bakımında illerin durumu. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/9323/kita_ptuerkiyede-yasli-lara-yonelik-hizmetler-kurumsal-ya%C5%9FI%C4%B1-bak%C4%B1m%C4%B1-ve-illerin-durumu2018.pdf. adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: 21.08.2018.

- Kayan, V. (2012). Türkiye'deki boyutları açısından yaşlı nüfusun yoksulluğu. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Li, J. ve Song, Y. (2019). Formal and informal care. D. Gu, & M. E. Dupre içinde, *Encyclopedia of Gerontology and Population Aging* (s. 2-5). Springer.
- Lloyd-Sherlock, P. (2002). Social policy and population ageing: challenges for north and south. *International Journal of Epidemiology*, 31(4), 754-757.
- Naomi, A., Shiroiwa, T., Fukuda, T. ve Murashima, S. (2012). Institutional care versus home care for the elderly in a rural area: Cost comparison in rural Japan. *Rural and Remote Health*, 12, 1817-1830.
- Or, R. (2013). Yaşlıya bakım veren aile bireylerinin bakım verme yükü ve bakım verenin iyilik hali. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Özer, S. (2010). Demanslı hasta ve bakım verenlerin yaşam kalitesi. *Türk Geriatri Dergisi*, Özel Sayı (3), 27-35.
- Saleebey, D. (1996). The strenghts perspective in social work practice: Extensions and cautions. *Social Work*, 41(3), 296-305.
- Schillings, M.K. (2012). *Spiritual support as coping among Alzheimer's caregivers*. Master's Thesis. Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, Louisiana.
- Selçuk, K.T. ve Avcı, D. (2016). Kronik hastalığa sahip yaşlılara bakım verenlerde bakım yükü ve etkileyen etmenler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 1-9.
- Social Work Policy Institute (2011). Investing in the social work workforce. Washington: National Association of Social Workers. Erişim Adresi: <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=6OGMVHI43lc%3D&portalid=0>. Erişim Tarihi: 02.10.2018.
- Şenol, D. ve Erdem, S. (2017). Yaşlılık ve yaşlı kadınlarda huzurevi algısı: Nitel bir çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 31-50.
- Triantafillou, J., Naiditch, M., Repkova, K., Stiehr, K., Carretero, S., Emilsson, T., . . . Mingot, K. (2010). Informal care in the long-term care system European overview paper. Athens/Vienna: European Commission. Erişim Adresi: <https://www.euro.centre.org/downloads/detail/768>. Erişim Tarihi: 12.08.2018.
- Tuncay, T. (2017). Genç kanser hastalarının hastalık deneyimlerinin güçlendirme yaklaşımı temelinde analizi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TÜİK. (2021). İstatistiklerle Yaşlılar, 2020. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. Sayı: 37227, 18 Mart 2021.
- Uygun, Ü. K. (2019). Alzheimer hastalarına evde bakım veren aile üyelerinin yaşadıkları güçlükler. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Varik, M., Medar, M. ve Saks, K. (2019). Informal caregivers' experiences of caring for persons with dementia in Estonia: A narrative study. *Health & Social Care in the Community*, 28(3), 1-8.

- Yılmaz, T.E., Ceyhan, Ş., Yılmaz, T. ve Kasım, İ. (2019). Geriatrik hastalara bakım verenlerin kendi kronik hastalık durumları ve hastalıklarına yönelik tutum ve davranışları. *Ortadoğu Tıp Dergisi*, 11(3), 244-251.
- Zastrow, C. (2014). Yaşlanma ve Yaşlılık Hizmetleri. C. Zastrow içinde, *Sosyal Hizmete Giriş* (s. 637-710). Ankara: Nika Yayınevi.

Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Suriyelilere Yönelik Tutumu: Türkiye'nin Yedi Bölgesinde Yedi İl Örnekleme

The Attitude of Social Work Students towards Syrians: Sample of Seven Cities in Seven Region of Turkey

Meliha Funda AFYONOĞLU¹, Sema BUZ²

¹ Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, fafyon@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7690-5602

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, semabuz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8326-3732

Başvuru: 24.02.2021
Kabul: 12.08.2021

Atıf:
Afyonoğlu, M.F. ve Buz, S. (2021). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin Suriyelilere yönelik tutumu: Türkiye'nin yedi bölgesinde yedi il örnekleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1283-1304. DOI: 10.33417/tsh.885905

ÖZET

Bu araştırma sosyal hizmet öğrencilerinin Suriyelilere yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde bulunan fakülte bazında, örgün lisans eğitimi veren ve aktif olarak eğitim-öğretime devam eden yedi devlet üniversitesindeki (Hacettepe, İstanbul Cerrahpaşa, Düzce, Manisa Celal Bayar, Burdur Mehmet Akif Ersoy, Bingöl ve Şırnak) sosyal hizmet bölümü üçüncü sınıf öğrencileri küme örnekleme yöntemiyle bölüme yerleşen öğrenci sayısına göre seçilmiştir. Veriler kişisel bilgi formu ve 'Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum Ölçeği'ni içeren çevrimiçi anket yoluyla 2020 yılı Nisan-Temmuz ayları arasında toplanmıştır. Araştırma sonuçları; öğrencilerin sığınmacılara yönelik tutumlarında kararsız kaldıklarını, Suriyeliler hakkındaki olumsuz düşüncelere katılmadıklarını, Suriyelilere yönelik radikal ve ılımlı çözüm önerileri ile ilgili kararsız kaldıklarını, sığınmacıların haklarını savunan ifadelerle katıldıklarını ve sığınmacılara herhangi bir yardımda bulunmadıklarını göstermektedir. Sonuçlar aynı zamanda öğrenim görülen üniversite, cinsiyet, sığınmacı bir tanıdığı olmak, yakın çevrenin tutumu, siyasi görüş, göçmenlere yönelik eğitsel aktivitelere katılım, üniversite öncesi yaşanan bölge ve ailenin yaşadığı yerin tutumları farklılaştırdığını göstermektedir. Araştırma sonuçları genel olarak toplumun özel olarak öğrencilerin sığınmacılara yönelik tutumlarında etkili olan sosyal ve ekonomik faktörler bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarının göçmenlerle sosyal hizmet açısından ihtiva ettiklerine yönelik tartışma ile göçmen ve mültecilerle sosyal hizmet dersine ve sosyal hizmet eğitim müfredatına yönelik öneriler ise araştırmanın sonuç bölümünde sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Suriyeli sığınmacılar, sosyal hizmet öğrencileri, Suriyelilere yönelik tutum, göçmen ve mültecilerle sosyal hizmet, baskı ve ayırım karşıtı sosyal hizmet uygulaması

ABSTRACT

This research aimed to investigate the attitudes of social work students towards the Syrians. For this aim, third year social work students from seven universities (Hacettepe, İstanbul Cerrahpaşa, Düzce, Celal Bayar, Burdur Mehmet Akif Ersoy, Bingöl and Şırnak) in seven geographical regions of Turkey were selected, according to following criteria: being a faculty and having an active formal education, by using cluster sampling method. The data were collected through an online questionnaire. Research results show that students are indecisive in their attitudes towards Syrians, do not agree with negative thoughts about them, are hesitant about radical and moderate solutions, agree with statements defending the rights of Syrians and did not provide any help in cash or in kind to Syrians. Results also indicate that acquaintance to asylum-seekers, the attitude of their family and friends, political opinions, participation in educational activities, place lived before university and residence of their family differentiate the attitudes of students towards the Syrians. The results were evaluated in the context of social and economic factors that affect the society in general and the students in particular. The implications of the results for social work with migrants, the suggestions for the social work courses with migrants and refugees and for the curriculum of social work education are presented in the conclusion part.

Keywords: Syrian asylum-seekers, social work students, attitudes towards Syrians, social work with migrants and refugees, anti-oppressive and anti-discriminatory social work practice

GİRİŞ

Son yıllarda, uluslararası insan hareketliliği oldukça artmış olup, Dünya Göç Raporu'nda (2020) uluslararası göçe katılan kişi sayısı 2019 yılında 272 milyon olarak ifade edilmiştir. İnsan hareketliliğinde özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bu artış, yaşadığımız çağın Göç Çağı olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Castles ve Miller, 2008). Unutulmaz (2012), Göç Çağı'nın devletleri iki soruyla baş başa bıraktığını ifade etmektedir. Ona göre bu sorulardan ilki "insan hareketliliğinin nasıl kontrol edileceği" ile ilgilidir. Bu soru, devletlerin hangi bireyleri kabul edip, hangilerini dışarıda bırakacaklarına ilişkindir. Unutulmaz'a (2012) göre devletlerin baş başa kaldıkları ikinci soru ise "*bu yoğun ve hızlı göçün ortaya çıkardığı toplumsal dönüşüm*" (s.137) ile başka bir deyişle sosyal uyumun nasıl sağlanacağı ile ilgilidir.

Bu iki soru Türkiye'ye sığınma deneyimi açısından değerlendirildiğinde, sığınmacıların Türkiye'nin uyguladığı coğrafi çekince nedeniyle ülkeyi daha çok bir geçiş/transit ülke olarak gördükleri¹ ancak hedef ülke² konumunun da giderek artarak (Buz 2008); özellikle 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı sonrasında bu konumun oldukça pekiştiği görülmektedir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014). Hedef ülke konumuna gelen Türkiye, bu süreçte insan hareketliliğini 2018 yılına kadar "açık kapı politikası" ile yönetmiştir. Ancak kısa süreceği düşünülen Suriye iç savaşının beklenenden uzun sürmesi, toplumun, misafir olarak algıladığı Suriyelilerin misafirliğinin uzamasına verdiği tepkiler, sığınmacı sayısının artışı ve Avrupa Birliği ile yaşanan sorunların³, Türkiye'nin "açık kapı politikasını" "açık sınır politikasına" dönüştürdüğü söylenebilir (Erdoğan, 2020a). Bu araştırma bağlamında daha önemli görülen ve göç sonucunda ortaya çıkan toplumsal dönüşüm ya da sosyal uyumun Türkiye'de nasıl sağlandığı ise tartışılmaya devam etmektedir.

Türkiye 3.7 milyonu Suriyeli olmak üzere, Afganistan, Irak, İran gibi ülkelere gelen sığınmacılar da dahil olmak üzere 4 milyon sığınmacıyı barındırmakta ve 2020 yılı itibariyle dünyada en çok sığınmacı barındıran ülke konumunu sürdürmektedir (UNHCR, 2020). Özellikle 2011'den sonra Suriyelilerin kitlesel göçüyle beraber sığınmacıların Türkiye'de yarattığı yaratacağı toplumsal dönüşüm ve sosyal uyum tartışılmaya başlanmıştır. Sosyal uyum tartışmaları, uyumun tek taraflı olamayacağını, yerleşik toplum üyelerini ve sığınmacıları içermesi gerektiğini vurgulamaktadır (Özpınar vd., 2016, Çoşkun ve Yılmaz, 2018; Erdoğan, 2018; Afyonoğlu, 2020a; Aygüler, Buz ve Güzel, 2020; Ercan, 2020).

Toplumun sığınmacılara bakışında etkili olan faktörler; ekonomik ve ekonomik olmayan faktörler olarak sınıflandırılabilir (Mayda, 2006). Genel bir çerçevede yaş, medeni durum, cinsiyet gibi demografik değişkenler, eğitim, sosyal sınıf, göç deneyimi gibi sosyal değişkenler, siyasi görüş, parti

¹ Göç akınlarının (düzenli ya da düzensiz) içinden geçtiği ülke (Uluslararası Göç Örgütü, s. 86).

² Göç akınları (düzenli ya da düzensiz) için varılacak hedef konumundaki ülke, 'ev sahibi ülke' (Uluslararası Göç Örgütü, s. 41).

³ Bu sorunların bir kısmı çalışmanın ilerleyen bölümlerinde anlatılacaktır. Türkiye'nin Suriye politikası bu araştırma kapsamının dışında kaldığından konuya dair daha ayrıntılı bilgi için Erdoğan'ın (2020a) kaynakçada bilgileri verilen yayını okunabilir.

üyeliği, din gibi politik değişkenler ve gelir durumu, ÷lke ekonomisi, çalışıp çalışmamak gibi ekonomik faktörler halkın sığınmacılara karşı tutumlarını belirleyebilmektedir (Butkus, Maciulyte-Sniukiene, Matuzeviciute, 2016).

Bu doğrultuda Türkiye’de genel olarak sığınmacılara, özel olarak Suriyelilere olan tutumlar incelendiğinde; toplumun Suriyelilere karşı görece ılımlı tutumunun 2011 yılından bugüne olumsuzla evrildiği söylenebilir (Çakıcı, Yılmaz ve Çakıcı, 2018; Ekici, 2019; Gözübüyük, Kemik ve Sever, 2019; Afyonoğlu, 2020b; Erdoğan, 2020b) Toplumun sığınmacılara yönelik tutumlarında “eğitim” önemli bir rol oynamaktadır. Toplumların eğitim seviyesi yükseldikçe, sığınmacılara yönelik tutumlarının olumlu hale geldiği varsayılmaktadır (Curry, 2000; Mayda, 2006; Butkus, Maciulyte-Sniukiene ve Matuzeviciute, 2016). Türkiye’de eğitim seviyesi ve Suriyelilere yönelik tutumlar incelendiğinde ise bu açıdan bir değişimin olmadığı gör÷lmektedir. Türkiye’de üniversite öğrencilerinin sığınmacılara yönelik tutumlarını ölçen araştırmaların; genellikle öğretmen adaylarına yönelik niceliksel yöntemli araştırmalar olduğu gör÷lmektedir. Araştırmalar, sığınmacılara yönelik olumsuz tutumların varlığını ve tutumların yaş, dini gör÷ř, cinsiyet, aile yapısı (ailenin tutumu ve ailede göç geçmişi olup/olmaması), sığınmacılarla iletişim kurup-kurmama durumu, yaşadığı bölge ve siyasal gör÷ře göre şekillendiğini göstermektedir (Topkaya ve Akdağ, 2016; Ankaralı vd., 2017; Aldemir, 2019; Kaya, 2019; Kindap-Tepe vd., 2019; şen ve şimşek-Keskin, 2019). Türkiye’de sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sığınmacılara yönelik tutumlarına ilişkin araştırma sayıları sınırlı olup; alanda erişilebilen araştırmaların bir tanesinde iki üniversitenin öğrencilerinin göçmen ve sığınmacılarla sosyal hizmet dersini almadan önceki ve sonraki algıları karşılaştırılmış (Kırlıoğlu ve Gencer, 2020), bir diğerinde ise öğrencilerin Suriyelilere yönelik düşünceleri değerlendirilmiştir (Kırlıoğlu ve Tekin, 2019).

Bahsi geçen tüm araştırmalar, üniversite öğrencilerinin Suriyelilere yönelik olumsuz tutumlarına dikkat çekmektedir. Bu olumsuz sonuçlar çerçevesinde Unutulmaz’ın (2012) sorduğu, devletlerin yoğun ve hızlı göçün ortaya çıkardığı toplumsal dönüşümü nasıl kontrol edeceklerine yönelik sorusunu tekrar düşünmek gerekmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin ve uygulamalarının, bu soruya verilebilecek cevaplarda ve sosyal uyuma yönelik sorunların çözümünde kilit bir rol oynadığı düşün÷lmektedir. Öncelikle sosyal hizmet, meslek tanımı ve varoluş amacı gereği, toplumsal değişimi yönetme ve sosyal bütünleşmeyi insan hakları ve sosyal adalet temelinde sağlama sorumluluğunu üstlenmektedir (IFSW, 2014). Buna ek olarak, Suriyeliler başta olmak üzere sığınmacı ve göçmenlerle en aktif çalışan meslek elemanlarının içinde sosyal hizmet uzmanlarının bulunduğu gör÷lmektedir (Göktuna-Yaylacı, 2019). Sosyal hizmet uzmanları hem sığınmacı ve göçmenlerle hem de yerel toplumla, gereksinimlerin karşılanması ve sosyal uyumun başarılması için birey, grup, topluluk ve toplum düzeyinde çalışmalar yürütmektedir (Popescu ve Libal, 2018). Sosyal hizmet uzmanlarının her iki grupla çalışma deneyimi ve aracılık

konumu sırasında olası olumsuz tutumları çatışma ortaya çıkarabileceği gibi, olası çatışmaları derinleştirebilme potansiyeline sahiptir.

Artan Suriyeli sayısı ile beraber sivil toplum örgütlerinde ve kamu kurumlarında sığınmacılarla çalışmak üzere çok sayıda sosyal hizmet uzmanı istihdam edilmeye başlanmıştır. Sosyal hizmet uzmanı adayı öğrencilerin tutumlarının olumsuz olması durumunda etkili mesleki çalışmalar yürütülememesi riski açığa çıkmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının vatandaşlar ve kurumlar arasında aracı rol oynamaları nedeniyle uyum çalışmaları için temel aktörlerden olmaları ve mesleğin başat çalışma alanlarından birinin sığınmacılar olması sebebiyle sığınmacılara yönelik tutumlarının öğrenilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, farklı illerde okuyan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerinin Suriyelilere ilişkin tutumlarında farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya koymak da önemli bir gereklilik olarak açığa çıkmaktadır. Bu yolla göçmenlere yönelik sosyal hizmet eğitiminde göz önünde bulundurulması gereken sosyal, ekonomik ve kültürel faktörleri açığa çıkarmak mümkün olabilecektir. Tutumların belirlenmesi ile sosyal hizmet lisans eğitim müfredatlarının ve uygulamalarının öğrencilerin olumlu tutum geliştirmesine yönelik güçlendirmenin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu araştırma, sosyal hizmet mesleğini icra etmeye aday olan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin, Suriyelilere yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma, sosyal hizmet bölümü üçüncü sınıf öğrencilerinin Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumlarını; Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden seçilen yedi ilde, "Kişisel Bilgi Formu" ve "Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Tutum Ölçeği" aracılığıyla ölçmeyi amaçlamıştır. Araştırma nicel araştırma türünde olup, kişisel bilgi formundaki değişkenlerle tutumlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Dolayısıyla araştırma, ilişkisel tarama modeliyle tasarlanmıştır. Araştırma aşağıdaki sorulara cevap aramaktadır:

1. Öğrencilerin Suriyelilere yönelik tutumları nasıldır?
2. Öğrencilerin ölçekten aldıkları toplam puan ortalamaları; okudukları üniversite, cinsiyet, çalışma durumu, ailenin gelir durumu, etnik köken, üniversiteye gelmeden önce yaşadığı yer, dini ve politik görüşleri, Suriyeli bir tanıdığı olup/olmaması, kendisinin tutumunu nasıl gördüğü, ailesinin ve arkadaşlarının sığınmacılara yönelik tutumu, yurtdışında bulunup/bulunmadığı, ailede göç öyküsünün olup/ olmadığı, sığınmacılara yönelik eğitim, panel konferans vb. aktivitelere katılıp katılmama durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni, Türkiye'de fakülte bazında, örgün lisans eğitimi veren ve aktif olarak eğitim/öğretime devam eden 39 devlet üniversitesindeki 39 sosyal hizmet bölümünü kapsamaktadır. Küme örnekleme yöntemiyle Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden yedi üniversitenin üçüncü sınıf sosyal hizmet bölümü öğrencileri bölüme yerleşen öğrenci sayısına göre seçilmiştir.

Üçüncü sınıf öğrencilerinin seçilme nedenleri; sosyal hizmet lisans eğitim programlarında genellikle ilk iki yıl içerisinde sosyal hizmetin teori ve alanlarına dair temel bilgilerin öğreniliyor olması ve üçüncü sınıftan itibaren⁴ bu temelin üzerine göçmen, sığınmacı ve mültecilerle çalışma derslerinin veriliyor olmasıdır. Dolayısıyla sosyal hizmete yönelik temel bilgileri öğrenmiş olan öğrencilerin Suriyelilere yönelik tutumlarını bu dönemde belirlemenin önemli olduğu düşünülmüştür.

Araştırmanın yürütüldüğü dönemde Şırnak Üniversitesi'nde üçüncü sınıf öğrencisi bulunmamakla birlikte o dönemde bölgedeki tek fakülte düzeyinde örgün eğitim veren sosyal hizmet bölümü bu üniversitede bulunduğundan, öğrencilerin eğitim süresinin iki yılını tamamlamış oldukları, göçmenlerle sosyal hizmet dersinin ikinci sınıfta veriliyor olması ve en önemlisi bölgenin dinamikleri göz ardı edilmek istenmediği için Şırnak Üniversitesi ikinci sınıf öğrencileri araştırmaya dahil edilmiştir. Bu durum ise araştırmanın sınırlılığı olarak görülmektedir.

Aynı bölgede bulunan ve eşit sayıda öğrenci alan üniversitelerden hangisinin örnekleme dahil edileceği konusundaki seçim rastgele (kura yoluyla) belirlenmiştir. Bahsi geçen üniversitelerin tüm üçüncü sınıf öğrencilerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bölüme yerleşen öğrenci sayıları ve üçüncü sınıf öğrencisinin eğitime devam etmesi kriterlerine göre örnekleme:

1. İç Anadolu Bölgesi'nde: Hacettepe Üniversitesi (185)
2. Marmara Bölgesi'nde: İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi (72)
3. Ege Bölgesi'nde: Manisa Celal Bayar Üniversitesi (52)
4. Karadeniz Bölgesi'nde: Düzce Üniversitesi (77)
5. Akdeniz Bölgesi'nde: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (62)
6. Doğu Anadolu Bölgesi'nde: Bingöl Üniversitesi (103)
7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde: Şırnak Üniversitesi (41) seçilmiştir (YÖK, 2020).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla "kişisel bilgi formu" ve "Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir:

1. **Kişisel Bilgi Formu:** Araştırmaya dahil olan katılımcıların sosyo-demografik bilgilerini öğrenmek amacıyla araştırmacılar tarafından literatür temel alınarak (Butkus, Maciulyte-Sniukiene ve Matuzeviciute, 2016; Dempster ve Hargrave, 2017; Aktaş, Kindap-Tepe ve Persson, 2018) oluşturulan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Formda öğrencilerin yaş, cinsiyet, çalışma durumu, ailenin gelir durumu, etnik köken, üniversiteye gelmeden önce yaşadığı yer gibi sosyo-demografik bilgilerinin yanı sıra, dini ve politik görüşleri, Suriyeli bir tanıdığı olup olmaması,

⁴ Araştırmaya dahil olan üniversitelerden; Hacettepe'de ilgili ders dördüncü sınıfta verilirken, Şırnak'ta ikinci sınıfta verilmektedir. Geri kalan üniversitelerde ders üçüncü sınıfın ilk ya da ikinci döneminde verilmektedir.

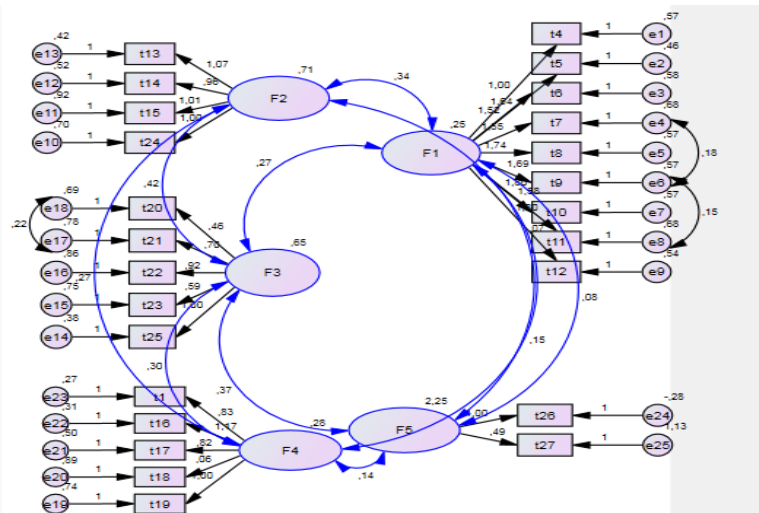
yakın çevresinin sığınmacılara yönelik tutumu, yurtdışında bulunup bulunmadığı ve ailede göç öyküsünün olup olmadığını içeren sorulara yer verilmiştir.

2. Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Tutum Ölçeği: Ölçek; üniversite öğrencilerinin Suriyeli sığınmacılarla ilgili tutumlarını belirlemek amacıyla Kabaklı-Çimen ve Ersoy-Quadır tarafından geliştirilmiş, 25 sorudan oluşan bir ölçektir (Kabaklı-Çimen ve Ersoy-Quadır, 2018). Ölçek; beş alt boyuttan oluşmakta ve bu alt boyutlar; “Suriyeli sığınmacılar hakkında olumsuz fikre sahip olma”, “Suriyeli sığınmacılarla ilgili radikal çözüm üretme”, “Suriyeli sığınmacılarla ilgili ılımlı çözüm üretme”, “Suriyeli sığınmacıların haklarını savunma” ve “Suriyeli sığınmacılara yardımda bulunma”dır (Kabaklı-Çimen ve Ersoy-Quadır, 2018, s. 1258). Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği için açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiş olup; güvenilirlik katsayısı $\text{Alpha}=0,901$, alt boyutlarının içsel tutarlılıklarına (güvenirliklerine) yönelik Cronbach Alpha değerleri ise birinci faktör için 0,878, ikinci faktör için 0,775, üçüncü faktör için 0,691, dördüncü faktör için 0,750 ve beşinci faktör için 0,763'tür (Kabaklı-Çimen ve Ersoy-Quadır, 2018). Son olarak ölçeğin KMO değeri 0,878, ölçeğin faktörlerinin açıkladığı toplam varyans oranı ise %57,999'dur (Kabaklı-Çimen ve Ersoy-Quadır, 2018). Öğrencilerin tutumları; ölçekten aldıkları toplam puan ortalamaları baz alınarak değerlendirilmiştir. Ölçekten alınan 5 puan tamamen olumlu bir tutuma, 4 puan olumlu bir tutuma, 3 puan kararsız bir tutuma, 2 puan olumsuz bir tutuma, 1 puan ise tamamen olumsuz bir tutuma referans vermektedir.

Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı $\text{Alpha}=0,89$, alt boyutlarının içsel tutarlılıklarına (güvenirliklerine) yönelik Cronbach Alpha değerleri ise birinci faktör için 0,90, ikinci faktör için 0,81, üçüncü faktör için 0,71, dördüncü faktör için 0,53 ve beşinci faktör için 0,75'tir.

Ölçeğin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçek geliştirildikten sonra ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmadığı için bu çalışma kapsamında doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiş, analiz sonuçları Şekil 1 ve Tablo 1'de sunulmuştur:

Şekil 1: Model Grafiği

Tablo 1: DFA’da Kullanılan Uyum İyiliği Değerleri

İndeks	Normal değer	Kabul edilebilir değer	Model değerleri
χ^2/sd	<2	<5	562,100/ 262= 2,145
GFI	>0,95	>0,90	0,92
AGFI	>0,95	>0,90	0,91
CFI	>0,95	>0,90	0,914
RMSEA	<0,05	<0,08	0,065
RMR	<0,05	<0,08	0,060
NFI	>0,95	>0,90	0,915

Tablo 1’de görüldüğü üzere ölçeğin uyum iyiliği indeks değerleri verilmiştir. Ki-Kare (X²) /Serbestlik Derecesi (df)= 2,145; Ortalama Hata Karekök Değer (RMSEA)= 0,065; Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)= 0,914; Uyum İyiliği İndeksi (GFI)= 0,92; Uyarlanmış Uyum İyiliği İndeksi (AGFI)= 0,91; Ölçeklendirilmiş Uyum İndeksi (NFI)= 0,915; Kök Artık Kareler Ortalaması (RMR)= 0,060 olarak tespit edilmiştir. Bu uyum iyiliği indeks değerleri iyi uyum ve kabul edilebilir bir uyumu göstermektedir (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Kıraç, 2019; Wang ve Wang, 2019).

Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama süreci 2020 yılı Nisan ayında başlamış ve aynı yılın Temmuz ayına kadar sürmüştür. Araştırmada sözü edilen ölçeğin kullanımına yönelik onay ve kullanılacak ölçek, ölçeği geliştiren yazarlardan e-posta yoluyla talep edilmiştir. Araştırma etik kurul izni alındıktan⁵ sonra, araştırma verileri, Surveey Online Survey System web tabanında oluşturulan anket linkinin, ilgili üniversite öğretim üyelerine gönderilmesi ve öğretim üyelerinin öğrencilere bu linki iletmesi yoluyla toplanmıştır. Aydınlatılmış onam formu anket linkinin başına eklenmiştir. Öğrencilerin ankete katılımı tamamen gönüllülük esasına dayanırken, veri toplama dönemi Covid-19 pandemisine denk geldiğinden öğrencilerden yüz yüze geri bildirim alınamamıştır.

Verilerin Analizi

Veriler, Surveey Online Survey System web tabanından çekilmiş ve SPSS programına aktarılmıştır. Sistem bir soruyu cevaplamadan öbürüne geçilmesine izin vermese de veri analizinden önce hatalı ya da eksik veri olup olmadığı kontrol edilerek veriler düzenlenmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı ile ilgili skewness ve kurtosis değerlerine bakılabileceği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2012). George ve Mallery (2011) ± 1.0 aralığındaki kurtosis değerinin psikometrik ölçümlerde mükemmel ve ± 2.0 değerinin çoğu durumda kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda verilerin normal dağılımı sağlayıp/sağlamadığı, skewness ve kurtosis değerleri ile analiz edilmiş ve

⁵ Etik kurul iznine yönelik bilgiler, araştırmanın sonunda bulunan “Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler” kısmında sunulmuştur.

değerlerin ± 2 aralığında bulunması sebebiyle normal dağılım gösterdiği bulunmuştur. Ölçeğin toplam boyut ve alt boyutlarının skewness ve kurtosis değerleri tablodaki gibidir:

Tablo.2: Ölçek Toplam ve Alt Boyutlarının Skewness ve Kurtosis Değerleri

Ölçek Toplam ve Alt Boyutları	Skewness	Kurtosis
Ölçek Toplam	-,269	,266
Alt Boyut 1: Suriyeli sığınmacılar hakkında olumsuz fikre sahip olma	-,034	-,152
Alt Boyut 2: Suriyeli sığınmacılarla ilgili radikal çözüm üretme	-,089	,275
Alt Boyut 3: Suriyeli sığınmacılarla ilgili ılımlı çözüm üretme	-,286	-,027
Alt Boyut 4: Suriyeli sığınmacıların haklarını savunma	-,730	1,485
Alt Boyut 5: Suriyeli sığınmacılara yardımda bulunma	,229	-,897

Bu doğrultuda betimleyici analizlerle beraber parametrik testler yapılmış; ilişkisiz örneklem için t-testi (Independent–Samples t Test) ve tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) ile sonuçlar hesaplanmıştır. T testi yaparken Levene sonuçları dikkate alınmış ($p > 0,05$), ilgili t ve p değerleri analizlere dahil edilmiştir. ANOVA testlerinde varyansların homojenliği testi (Test of Homogeneity of Variances) değişkenler için test edilmiş ve bulunan ($p > 0,05$) değeri sebebiyle varyansların homojen olduğu görülmüştür, ancak veri analizi sonucunda ANOVA testi kullanılan değişkenler ile puanlar arasında anlamlı bir ilişki gösteren herhangi bir değişken bulunmamıştır.

BULGULAR

Sosyo-Demografik ve Tanıtıcı Bilgiler

Araştırmaya Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde bulunan yedi üniversitede öğrenim gören sosyal hizmet üçüncü sınıf öğrencileri katılmıştır. Öğrencilere ilişkin sosyo-demografik bilgiler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Öğrencilere ilişkin Sosyo-Demografik Bilgiler

Değişken		n	%
Üniversite	Hacettepe Üniversitesi	34	12,1
	İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi	41	14,6
	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	32	11,4
	Düzce Üniversitesi	45	16,1
	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	39	13,9
	Bingöl Üniversitesi	68	24,3
	Şırnak Üniversitesi	21	7,5
Cinsiyet	Kadın	229	81,8
	Erkek	51	18,2
Üniversite Öncesi Yaşanılan Bölge	Marmara	51	12,2
	Ege	40	14,3
	Akdeniz	46	16,4
	Karadeniz	26	9,3
	Doğu Anadolu	32	11,4
	Güneydoğu Anadolu	55	19,6
Çalışma Durumu	İç Anadolu	30	10,7
	Evet	13	4,6
	Hayır	224	80
Etnik Köken	Ara sıra	43	15,4
	Türk Kökenli	164	58,6
	Kürt Kökenli	82	29,3
	Zaza Kökenli	8	2,9
	Kafkas Kökenli	10	1,8
	Balkan Kökenli	5	3,6
Dini Tutum	Çoklu Etnik Köken	11	3,9
	Yüksek Düzeyde İnançlı	50	17,9
	Orta Düzeyde İnançlı	170	60,7
	Düşük Düzeyde İnançlı	41	14,6
	İnançsız	14	5
Siyasi Görüş	Diğer	5	1,8
	Sağ Görüşe Yakın	106	37,9
	Sol Görüşe Yakın	174	62,1

Öğrencilerin; % 24,3'ü Bingöl Üniversitesinde, %16,1'i Düzce Üniversitesi'nde, %14,6'sı İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi'nde, %13,9'u Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde, %12,1'i Hacettepe Üniversitesi'nde, %11,4'ü Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nde ve %7,5'i Şırnak Üniversitesi'nde öğrenim görmektedir. Öğrencilerin %81,8'i kadın, % 12,2'si erkektir. Katılımcıların üniversiteye başlamadan önce %19,6'sının Güneydoğu Anadolu, %16,4'ünün Akdeniz, %14,3'ünün Ege, %12,2'sinin Marmara, %11,4'ünün Doğu Anadolu, %10,7'sinin İç Anadolu ve %9,3'ünün Karadeniz Bölgesi'nde yaşadıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin %80'inin gelir getiren bir işte çalışmadığı, %4,6'sının düzenli bir işte çalıştığı, %15,4'ünün ise ara sıra çalışarak gelir elde ettiği görülmektedir. Öğrenciler etnik kökenlerini ise Türk (%58,6), Kürt (%29,3), çoklu etnik köken (%3,9), Balkan (%3,6), Zaza (%2,9) ve Kafkas (%1,8) olarak tanımlamıştır. Öğrenciler dini tutumlarını; orta düzeyde inançlı (%60,7), yüksek düzeyde inançlı (%17,9), düşük düzeyde inançlı (%14,6), inançsız

(%5) ve diğer (%1,8) olarak tanımlamıştır. Öğrenciler siyasal görüşlerini ise sol (% 62,1) ve sağ görüşe yakın (%37,9) olarak betimlemiştir.

Öğrencilerin ailelerine, kendilerinin ve yakın çevrelerinin sığınmacılara yönelik tutumlarına ve sığınmacılara yönelik bilgilendirme sağlayan eğitim, panel, konferans gibi etkinliklere katılıp katılmadıklarına ilişkin bilgiler Tablo 4'teki gibidir:

Tablo 4: Öğrencilerin Aileleri ve Sığınmacılara Yönelik Tutumlarına ilişkin Bilgiler

Değişkenler		n	%
Ailenin Yaşadığı Yer	Türkiye'nin Diğer Ülkelerle Sınırının Olduğu İller	86	30,7
	Türkiye'nin Diğer Ülkelerle Sınırının Olmadığı İller	194	69,3
Aile Gelir Durumu	0-2324 ⁶ TL	88	31,4
	2325-4649 TL	122	43,6
	4650-6974 TL	50	17,9
	6975-9299 TL	20	7,1
Ailede Göç Deneyimi Olan Birey	Var	76	27,1
	Yok	204	72,9
Yurt Dışı Deneyimi	Var	35	12,5
	Yok	245	87,5
Sığınmacı Tanıdığı Olma Durumu	Var	59	21,1
	Yok	221	78,9
Sığınmacılara Yönelik Tutumu	Olumlu	247	88,2
	Olumsuz	33	11,8
Ailenin Sığınmacılara Yönelik Tutumu	Olumlu	161	57,5
	Olumsuz	119	42,5
Arkadaşlarının Sığınmacılara Yönelik Tutumu	Olumlu	124	44,3
	Olumsuz	156	55,7
Sığınmacılara Yönelik Eğitimsel Aktivitelere Katılma Durumu	Katıldı	177	63,2
	Katılmadı	103	36,8

Öğrencilerin ailelerine ilişkin bilgiler incelendiğinde; ailelerinin gelir durumlarının 0-2324 TL (%31,4), 2325-4649 TL (%43,6), 4650-6974 TL (%17,9) ve 6975-9299 TL (%7,1) arasında olduğu, çoğunluğunun ailesinin sınır illerinde yaşamadığı (%69,3), ailelerinde göç eden bir birey olmadığı (%72,9) ve sığınmacılara yönelik tutumlarının olumlu olduğu (%57,5) görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğunun yurt dışı deneyimi olmadığı (%87,5), sığınmacı bir tanıdıklarının bulunmadığı (%78,9), arkadaşlarının sığınmacılara yönelik tutumunun olumsuz olduğu (%55,7) ve göçmenlerle ilgili eğitim, konferans, panel gibi etkinliklere katıldıkları (%63,2) belirlenmiştir.

Öğrencilerin Sığınmacılara Yönelik Tutumları

Öğrencilerin öğrenim gördükleri üniversiteye göre ölçekten aldıkları toplam puan ve alt puan ortalamaları Tablo 5'te gösterilmektedir.

⁶ Araştırma sorularının oluşturulduğu Şubat-Mart 2020 tarihinde asgari ücret 2324 TL'dir.

Tablo 5: Öğrenim Görülen Üniversiteye Göre Öğrencilerin Ölçek Toplam Puanlarından ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puan Ortalamaları

	Ölçek Toplam	Alt Boyut 1	Alt Boyut 2	Alt Boyut 3	Alt Boyut 4	Alt Boyut 5
Hacettepe Üniversitesi	3,24	2,90	3,80	3,05	3,95	2,41
İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi	3,19	2,75	3,70	3,00	4,04	2,52
Manisa Celal Bayar Üniversitesi	3,62	3,28	4,23	3,51	4,18	2,81
Düzce Üniversitesi	3,59	3,32	4,11	3,28	4,21	2,93
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	3,05	2,54	3,62	2,85	3,94	2,71
Bingöl Üniversitesi	3,15	2,63	3,51	2,90	4,05	2,89
Şırnak Üniversitesi	3,02	2,57	3,15	2,66	4,26	2,57
Ortalama	3,27	2,85	3,75	3,04	4,08	2,73

Öğrencilerin Suriyelilere yönelik tutumları ölçekten aldıkları puan ortalamalarına göre incelendiğinde; öğrencilerin sığınmacılara yönelik tutumlarında kararsız kaldıkları ($\bar{X} = 3,27$) görülmektedir. Ölçekten alınan puanlar, öğrenim görülen üniversitelere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Ölçekten en yüksek puanı Manisa Celal Bayar Üniversitesi öğrencilerinin ($\bar{X} = 3,62$), en düşük puanı ise Şırnak Üniversitesi ($\bar{X}=3,02$) öğrencilerinin aldığı görülmektedir. Ölçekten alınan puan ortalamaları, ölçek alt puan ortalamalarına göre incelendiğinde; öğrencilerin Suriyeliler hakkındaki olumsuz düşüncelere katılmadıkları ($\bar{X}= 2,85$); Suriyelilere yönelik radikal ($\bar{X}=3,75$) ve ılımlı çözüm önerileri ile ilgili ($\bar{X}= 3,04$) konularda kararsız kaldıkları, Suriyeli sığınmacıların haklarını savunan ifadelere katıldıkları ($\bar{X}= 4,08$) ve Suriyeli sığınmacılara yönelik aynı ya da nakdi herhangi bir yardımda bulunmadıkları ($\bar{X}= 2,73$) görülmektedir.

Öğrencilerin etnik kökeni, ailelerinin gelir durumu, çalışma durumu, dini görüşleri, yurt dışı deneyimlerinin olup olmadığı, ailede göç öyküsünün olup olmadığı, üniversite öncesinde yaşanan yer ve ölçekten aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Öğrencilerin puan ortalamaları ve aralarında anlamlı ilişki bulunmayan değişkenlere yönelik bilgiler Tablo 6'da sunulmaktadır:

Tablo 6: Ölçek Toplam Puan Ortalamalarının, Etnik Köken, Ailenin Gelir Durumu, Çalışma Durumu, Dini Görüş, Yurt Dışı Deneyimi, Aile Göç Öyküsü ve Üniversite Öncesi Yaşanılan Yere Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişken	n	Tutum Ölçeği(Mean ± S.D.†)	
Etnik Köken			
Türk	164	3,27±0,61	
Kürt	82	3,21±0,57	
Zaza	8	3,17±0,46	
Balkan	10	3,43±0,40	
Kafkas	5	3,63±0,14	
Çoklu Etnik Köken/ Diğer	11	3,38±0,49	
F			0,66
P		0,652	
Ailenin Gelir Durumu			
0-2324	88	3,18± 0,52	
2325-4649	122	3,34±0,62	
4650-6974	50	3,27±0,61	
6975-9299	14	3,34±0,51	
Diğer	8	2,95±0,31	
F		1,55	
P		0,18	
Öğrencinin Çalışma Durumu			
Evet	13	3,16±0,42	
Hayır	224	3,28±0,59	
Ara Sıra	43	3,21±0,55	
F		0,539	
P		0,584	
Öğrencinin Dini Tutumu			
Yüksek Düzeyde İnançlı	161	3,31±0,57	
Orta Düzeyde İnançlı	119	3,25±0,56	
Düşük Düzeyde İnançlı	41	3,19±0,67	
Ateist	14	3,51±0,55	
Diğer (skeptik, Budist, Taoist vd.)	5	3,63±0,60	
F		1,36	
P		0,246	
Yurt Dışı Deneyimi			
Var	35	3,39±0,53	
Yok	245	3,25±0,59	
T		1,34	
P		0,18	
Ailede Göç Öyküsü Bulunup Bulunmadığı			
Var	76	3,30±0,61	
Yok	204	2,26±0,57	
T		0,58	
P		0,55	
Üniversiteden Önce Yaşanılan Yer			
Marmara	51	3,40± 0,53	
Ege	40	3,35±0,64	
Akdeniz	46	3,08±0,57	
Karadeniz	26	3,46±0,47	
Doğu Anadolu	32	3,18±0,51	
Güneydoğu Anadolu	55	3,20±0,62	
İç Anadolu	30	3,26±0,61	
F		2,13	
P		0,07	

Öğrencilerin cinsiyetleri, ailelerinin Türkiye'nin diğer ülkelerle sınırının olduğu illerde yaşayıp yaşamadığı, siyasi görüşleri, yakın çevrelerinin ve kendilerinin sığınmacılara yönelik tutumları ve sığınmacılara yönelik eğitsel aktivitelere katılıp katılmamalarının ise ölçekten aldıkları puanları anlamlı bir şekilde farklılaştırdığı bulunmuştur. Ölçek toplam puanı ile anlamlı ilişki gösteren değişkenler ve konuya ilişkin istatistiki değerler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Ölçek Toplam Puan Ortalamalarının, Cinsiyet, Üniversite Öncesi Yaşanılan Yer, Yakın Çevre Tutumu Siyasi Görüş ve Eğitsel Aktivitelere Katılma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişken	n	Tutum Ölçeği Puan Ortalaması (Mean ± S.D.†)	
Cinsiyet			
Kadın	229	3,32±0,59	
Erkek	51	3,02±0,47	
T		3,34	
P		0,001	
Ailenin Türkiye'nin Diğer Ülkelerle Sınırı Olan İllerde Yaşama Durumu			
Sınır İlleri	86	3,12±0,50	
Sınır İlleri Olmayan İller	194	3,33±0,60	
T		-2,92	
P		0,004	
Ailenin Sığınmacılara Yönelik Tutumu			
Olumlu	161	3,40±0,52	
Olumsuz	119	3,09±0,61	
T		4,46	
P		0,000	
Arkadaşlarının Sığınmacılara Yönelik Tutumu			
Olumlu	124	3,39±0,53	
Olumsuz	156	3,17±0,60	
T		3,12	
P		0,002	
Öğrencinin Sığınmacılara Yönelik Tutumu			
Olumlu	247	3,38±0,49	
Olumsuz	33	2,40±0,44	
T		10,85	
P		0,000	
Sığınmacı Bir Tanıdığı Olma Durumu			
Var	59	3,40± 0,48	
Yok	221	3,23±0,60	
T		2,29	
P		0,024	
Siyasi Görüş			
Sağa Yakın	106	3,16±0,59	
Sola Yakın	174	3,33±0,57	
T		-2,35	
P		0,019	
Sığınmacılara Yönelik Eğitsel Aktivitelere Katılma Durumu			
Katıldı	177	3,34±0,56	
Katılmadı	103	3,14±0,59	
T		2,73	
P		0,007	

Tablo 7'den de görülebileceği üzere; öğrencilerin ölçek puan ortalamaları cinsiyete göre incelendiğinde; kadın öğrencilerin ($\bar{X}=3,32$), erkeklere oranla ($\bar{X}=3,02$) puanlarının anlamlı olarak ($p=0,001$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, aileleri Türkiye'nin diğer ülkelerle sınırı bulunmayan illerinde yaşayan öğrencilerin, Suriyelilere yönelik tutum puan ortalamalarının ($\bar{X}=3,33$), aileleri sınır illerinde yaşayanlara ($\bar{X}=3,12$) oranla anlamlı bir şekilde ($p=0,004$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Daha önce de belirtildiği üzere ailelerinde göç etmiş bir bireyin bulunup bulunmaması ya da daha önce yurt dışı deneyimlerinin olup olmaması öğrencilerin görüşlerini değiştirmezken, ailelerinin ($\bar{X}=3,40$, $p=0,000$) ve arkadaşlarının ($\bar{X}=3,39$, $p=0,002$) sığınmacılara yönelik tutumunu olumlu gören ve sığınmacı bir tanıdığı olan ($\bar{X}=3,40$, $p=0,024$) öğrencilerin, sığınmacılara yönelik anlamlı bir şekilde daha yüksek puanlar aldıkları belirlenmiştir. Son olarak kendini sol görüşe yakın gören öğrencilerin ($\bar{X}=3,33$) sığınmacılara yönelik tutum puanlarının sağ görüşe yakın öğrencilere ($\bar{X}=3,16$) göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu ($p=0,019$) ve Suriyelilere yönelik eğitim, panel, konferans gibi eğitsel aktivitelere katılan öğrencilerin ($\bar{X}=3,34$) katılmayanlara ($\bar{X}=3,14$) oranla Suriyelilere yönelik anlamlı olarak ($p=0,007$) daha yüksek puanlar aldıkları bulunmuştur.

TARTIŞMA

Bu araştırmada sosyal hizmet öğrencilerinin Suriyelilere yönelik tutumları "Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum Ölçeği" ve araştırmacılar tarafından hazırlanan soru formu aracılığıyla ölçülmüş ve bazı değişkenlere göre tutumlarının değişip değişmediği incelenmiştir.

Araştırma sonucunda öğrencilerin tutumlarının genel olarak kararsız olduğu ancak kendi tutumlarını çoğunlukla olumlu buldukları görülmüştür. Benzer şekilde, öğrencilerin Suriyelilerle ilgili radikal ve ılımlı çözümlere kararsız yaklaşırken, haklarına yönelik ifadeler katıldıkları belirlenmiştir. Bu durum, üniversite öğrencilerinin yabancılara yönelik yaklaşımlarını olumsuz bulan diğer araştırmalarla (Topkaya ve Akdağ, 2016; Ankaralı vd., 2017; Aldemir, 2019; Kaya, 2019; Kindap-Tepe vd., 2019; Şen ve Şimşek-Keskin, 2019) paralellik gösterirken, katılımcıların sosyal hizmet bölümü öğrencisi olması ve aldıkları lisans eğitimi sebebiyle olumsuzdan ziyade kararsız bir tutum gösterdikleri söylenebilir. Nitekim araştırma sonuçları, eğitim ve tutum arasında anlamlı bir farklılık olduğunu, sığınmacılara yönelik eğitim, konferans, panel gibi etkinliklere katılan öğrencilerin tutumlarının katılmayanlara oranla daha olumlu olduğunu göstermektedir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin dezavantajlı gruplara yönelik ve hak temelli bir eğitim müfredatına göre eğitim gördükleri düşünüldüğünde tutumlarının çok daha olumlu olacağı yönündeki beklentiye karşın araştırma sonuçları durumun böyle olmadığını göstermektedir. Bu sonucun hem diğer değişkenlerle hem de genel olarak toplumun tutumuyla ilişki içerisinde düşünülmesi gerekmektedir. Göç literatürü göçmenlere yönelik tutumun yaşanılan yer, gelir, yaş, cinsiyet, sınıf, etnik köken, dini aidiyet, halkın ve yakın çevrenin tutumu gibi değişkenlerle şekillendiğini belirtmektedir (Murray ve Marx, 2013; Dempster ve Hargrave, 2017; Landmann, Gaschler ve Rohmann, 2019). Araştırma kapsamında bu değişkenler ekonomik ve sosyal faktörler olarak sınıflandırılmaktadır.

Sığınmacılara y6nelik tutumları ekonomik fakt6rler açısından değerlendiren araştırmalar, tutumların değişkenliğini “iş piyasası rekabet modeli” ve “mali y6k modeli” ile açıklamaktadır. “iş piyasası rekabet modeli”ne g6re halk kendi vasıf ve becerilerine yakın g6menleri iş piyasasında kendilerine rakip olarak g6rd6kleri için istemezken, “mali y6k modeli” halkın d6ř6k vasıflı g6menleri devlete mali y6k oluşturacağı için istemediklerini 6ne s6rmektedir (Lergetporer, Piopiunik ve Simon, 2018). T6rkiye’de toplumun Suriyelilere y6nelik tutumlarını her iki modelle de açıklamak m6mk6nd6r. Araştırmalar vatandaşların birçoğunun Suriyelilerin işlerini ellerinden aldığını, devletin kendi yoksuluna değil Suriyelilere baktığını, Suriyelilere yardım ederken kendilerine yardım edilmediğini d6ř6nd6klerini g6stermektedir (Erdoğan, 2018; İNSAMER, 2019). Suriyelilerin T6rkiye’de genel olarak d6ř6k vasıflı ve enformel sekt6re ait işlerde çalışan kişiler olduğu (Kaygısız, 2017; Buz ve Uslu-Ak, 2019, Afyonoğlu, 2020b) ve sosyal yardımlardan yararlanmanın koşullarından birinin de yoksulluk olduğu d6ř6n6ld6ę6nde (AÇSHB, 2020), mali y6k modelinin daha açıklayıcı olduğu s6ylenebilir. Bu araştırmada, 6ęrencilerin tutumlarına y6nelik 6nemli bir g6sterge olan ekonomik fakt6rlerin tutumu etkilememesi başka bir deyişle aile geliri ya da çalışıp çalışmama durumuna g6re tutumların değişkenlik g6stermemesinin ise “iş piyasası rekabet modeli” ile açıklanabileceği, 6ęrencilerin Suriyelileri kendilerine rakip g6rmedikleri için ekonomik g6stergelerin tutumlarında bir farklılık yaratmadığı s6ylenebilir.

Halkın sığınmacılara y6nelik tutumunu belirleyen ekonomik olmayan fakt6rler ise cinsiyet, k6lt6rel ve dini yakınlık, yaşanılan yer, siyasi g6r6ř, aile ve yakın çevrenin tutumu olarak ortaya çıkmaktadır. Suriyeliler ve T6rkiyeliler arasındaki k6lt6rel yakınlık tartışmalı bir konu olsa da (Ekici, 2019), bu iki 6lke vatandaşlarının dini temelde ortaklaştıkları s6ylenebilmektedir. Nitekim Suriyeliler T6rkiye’ye ilk geldiği yıllarda Suriyelilerle ensar ve muhacir⁷ ilişkisi 6zerinden ilişki kuran siyasi bir s6ylemin olduğu ve bu doğrultuda halkın Suriyelilere bu ilişki 6zerinden ve misafir g6z6yle baktığını g6steren araştırmalar bulunmaktadır (şahin ve Aydemir, 2018). Son yıllarda bu tutumun olumsuz olarak değiştiğini, halkın misafirliğin uzamasına tepki g6sterdiğini ve sosyal uyum politikaları açısından M6sl6manlık ortak paydasının birleştirici rol6n6n b6y6k 6l6de işlevini yitirdiğini s6ylemek m6mk6n g6r6nmektedir. Nitekim araştırma sonuçları 6ęrencilerin dini inançlarına g6re Suriyelilere y6nelik tutumlarında bir değişiklik olmadığını bulgulamıştır. Benzer bir sonuç yaşanılan yer değişkeninde de ortaya çıkmıştır. G6 literat6r6; ev sahibi ve g6 veren 6lke arasındaki coğrafi yakınlığın, farklı n6fus grupları arasında 6nemli k6lt6rel benzerlikler yarattığını ve bu nedenle coğrafi yakınlığın ev sahibi 6lke vatandaşları açısından g6menleri bir tehdit unsuru olarak algılama oranını d6ř6rd6ę6n6 ifade etmektedir (Arababa’h ve diğ., 2020). Ancak halkın Suriyelilerin gelişiyle kiraların arttığını d6ř6nmesi, Suriyelilerin iş piyasasına ve sosyal yardımlara erişimi, g6venlik kaygısının artması, k6lt6rel değerlerin tehdit altında olduğunun d6ř6n6lmesi, sınır illerinde Şehir n6fusunun %20.12 ile

⁷ Ensar ve muhacir ilişkisi İslam Dini’ne y6nelik alan yazında; Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye g66 s6recinde, Mekkelilerin muhacir ve Medinelilerin ensar olarak adlandırılmasına ve bu hicrette Mekke’li ve Medinelilerin M6sl6manlık çatısı altında birleşmelerine referans vermektedir (Akbaş, 2010).

%74.28 oranında Suriyelilerden oluşması⁸ gibi sebepler göçün düzensiz ve yoğun yaşandığı sınır illerindeki halkın Suriyelilere yönelik tutumlarının daha fazla olumsuzlaşmasına sebep olmuştur (Erdoğan, 2020b; Mülteciler, 2020). Nitekim Suriyelilere yönelik sayıca büyük örneklerle yapılan araştırmalar, sığınmacı sayısı arttıkça, kalıcılık eğilimi fark edildikçe ve sığınmacılar iş piyasasına erişip kamu hizmetlerinden yararlanmaya başladıkça; dinsel, kültürel ve coğrafi yakınlığın sosyal uyuma olan olumlu etkisinin azaldığını göstermektedir (Erdoğan, 2020b). Bu araştırmanın verileri de bu sonucu destekler nitelikte olup, aileleri sınır illerinde yaşayan öğrencilerin, Suriyelilere yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye'deki Suriyeli nüfusun büyük çoğunluğunun sınır illerinde yaşamını sürdürdüğü bilinmektedir. Sınır illerindeki sığınmacı nüfusun yoğunluğu ve yerel toplumun sağlık ve istihdam başta olmak üzere temel hizmetlere erişimindeki güçlükleri Suriyelilerle ilişkilendirmesi iki toplum arasındaki mesafeyi açabilmektedir. Benzer şekilde, puan ortalamaları en yüksek olan öğrencilerin Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan öğrenciler olması; Türkiye'nin en çok Suriyeli bulunduran 30 ili içinde Karadeniz Bölgesi'nden bir şehir olmaması ve Artvin ve Bayburt⁹'un Türkiye'de en az Suriyelinin barındığı illerden olmasıyla açıklanabilir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021). Bu bilgiler doğrultusunda, ekonomik ve sosyal faktörlerin kesişiminin aileleri sınır illerinde yaşayan öğrencilerin Suriyelilere yönelik olumsuz tutumunu arttırdığı söylenebilmektedir.

Siyasi görüş ve yakın çevre tutumu araştırma kapsamında göçmenlere yönelik tutumu etkileyen sosyal faktörler arasında kavramsallaştırılmıştır. Araştırmalar sığınmacılara ve göçmenlere yönelik tutumun genç, politik olarak liberal görüşlü bireylerde yaşlı ve diğer politik görüşlü insanlara nazaran daha olumlu olduğunu ve eğitim düzeyi arttıkça olumsuz tutumların daha az görüldüğünü belirtmektedir (Curry, 2000; Dempster ve Hargrave, 2017). Araştırma sonuçlarında da benzer bir durum görülmüş, sağ görüşlü öğrencilerin sol görüşlü öğrencilere oranla Suriyelilere yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu bulunmuştur. Bu sonuç küresel olarak artan milliyetçi tavır ve yabancı düşmanlığı kapsamında düşünüldüğünde de anlamlı görülmektedir. Araştırmalar, milliyetçi görüşe sahip bireylerin, sığınmacıları ülkeye ve milli kimliğe yönelik bir tehdit olarak algıladığını, sol görüşlü bireylerin ise sığınmacılara yönelik daha hoş görülme bir tavra sahip olduklarını göstermektedir (Wike, Stokes ve Simmons, 2016; Aktaş, Kindap-Tepe ve Persson, 2018). Araştırmanın benzer bir çerçevede okunması gereken bir diğer sonucu ise kadın öğrencilerin erkek öğrencilere oranla Suriyelilere yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olmasıdır. Ataerki ve milliyetçilik ekseninde vatandaşların toplumsal cinsiyet rolleri temelinde Suriyeli kadın ve çocukları güçsüz ve kırılgan olarak betimledikleri ve kadınlara daha hoşgörülü yaklaşırken, erkekleri ülkeleri için savaşmaktan korkan ve aciz bireyler olarak tanımladıklarını gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Deniz, Ekinci ve Hülür, 2016). Bu algı büyük ölçüde kamusal alanda daha aktif olan erkekler

⁸ Bu oranlar Gaziantep için 21.69, Hatay için % 26.34, Şanlıurfa için % 20.12 için ve Kilis için %74.28'dir. (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021).

⁹ Suriyelilerin sayıca en az olduğu şehirler Bayburt (24), Tunceli (43) ve Artvin (38)'dir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021).

tarafından paylaşılmakta olup, kadınların erkeklere yönelik daha olumlu tutumları kadınların erkeklere oranla daha yüksek empati ve yardımseverlik düzeyine sahip olmaları ile açıklanabilir.

Göç literatürü aynı zamanda göçmen bir tanıdığa sahip olma, ailede göç deneyimi yaşamış bir bireyin olup olmaması ve yurt dışı deneyimine sahip olmanın göçmenlere yönelik empati ve sosyal iletişimi artırarak tutumları olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Pettigrew, Tropp, Wagner ve Christ, 2011; Murray ve Marx 2013). Araştırma sonuçları yurt dışı deneyimi ve ailede göç öyküsünün bulunması ve tutum puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Bu sonucun, ailesinde göç öyküsü ve yurt dışında yaşama deneyimi bulunan öğrencilerin örneklem içerisinde az sayıda olması, yurt dışı deneyiminin süresi ve niteliği, aile göç öyküsünün tipi (zorunlu/gönüllü) gibi faktörlerle ilgili olduğu düşünülmektedir. Ancak, araştırma bağlamında sığınmacı birini tanıyan öğrencilerin tanımayanlara oranla daha olumlu bir tutuma sahip olması daha önemli bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, olumlu temas ve sosyal iletişim arttıkça, olumsuz tutumların azaldığı görülmektedir. Son olarak, araştırma sonuçları aile ve arkadaşların tutumları ile öğrencilerin tutumları arasında anlamlı bir ilişkiye işaret etmektedir. Başka bir deyişle, diğer araştırmaların da gösterdiği gibi (Şen ve Şimşek-Keskin, 2019), ailesinin ve arkadaşlarının Suriyelilere yönelik tutumları olumlu olan öğrencilerin Suriyelilere yönelik tutumları daha olumlu bulunmuştur. Dolayısıyla öğrencilerin tutumunda aile ve yakın çevrenin etkili bir değişken olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Bu araştırmada Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesindeki yedi farklı üniversitenin sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin Suriyelilere yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin tutumlarının genel olarak kararsız olduğu, ancak bu tutumun sosyal ve ekonomik faktörler açısından değişkenlik gösterdiği bulunmuştur. Araştırma sonuçlarının göçmenlerle sosyal hizmet açısından ise ayrıca tartışılması gerekmektedir.

Öncelikle sosyal hizmet uzmanları hem dünyada hem de Türkiye'de göçmenlerle birebir çalışan profesyonellerdir. Göçmenlerle sosyal hizmet; sosyal hizmet uzmanı için göçmenin ülkeye girdiği noktadan başlayarak, acil ihtiyaçların karşılanması, danışmanlık, yönlendirme, bilgilendirme, eğitimcilik, savunuculuk, farkındalık ve sosyal uyum çalışmaları gibi birçok noktadan göçmenlerin haklara, hizmetlere ve vatandaşlığa erişimine uzanan çok boyutlu bir çalışmayı gerektirmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarından beklenen ise bu çalışmaları dil, din, ırk, toplumsal cinsiyet, engel durumu, sınıf, etnik köken gibi faktörlerden bağımsız ancak bu faktörlere duyarlı, insan hakları temelinde ve sosyal adaleti amaçlayarak gerçekleştirmesidir. Göçmenlere yönelik ayrımcı ve önyargılı tutumlara sahip bir uzmanın ise bu beklentiyi gerçekleştiremeyeceği, bu durumun ise mesleğin temel değerlerine aykırı olmasının yanı sıra hizmet sunumunu etkileyeceği söylenebilir. Benzer şekilde, sosyal hizmet uzmanlarının olumsuz tutumlarının, hizmet sunumuna yansıtacağı, ayrımcı bir uygulamaya yol açacağı, müracaatçıları hizmet alımından uzaklaştıracığı ve

sığınmacılar için var olan sosyal dışlanma, ayrımcılık ve yoksulluk döngüsünü derinleştireceği düşünülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları göç alanında sadece göçmenlere değil, aynı zamanda vatandaşlara yönelik sosyal uyumu sağlayacak hizmetler sunmak, göçmenlerle birlikte savunuculuk yapmak ve doğru bilinen yanlışları düzeltmekle yükümlüdür. Ancak sosyal hizmet öğrencilerinin genel olarak vatandaşlardan ya da medyadaki söylemlerden çok da farklı düşünmediği durumlarda, etkili hizmet üretebilmeleri ve hizmetleri verimli sunabilmeleri söz konusu değildir. Bu durumun ise toplumdaki önyargılı ve ayrımcı tutumu derinleştirerek, göçmenler ve vatandaşlar arasındaki çatışmaları tetikleyeceği ön görülebilir.

Bu doğrultuda geleceğin meslek elemanları olan öğrencilerin tutumlarını olumlu hale getirecek eğitim müfredatlarının oluşturulması, üniversitelerde göçmen ve mültecilerle sosyal hizmet dersinin müfredata eklenmesi, var olan göç derslerinin seçmeli olmaktan çıkarılması ve bu derslerin etkili ve verimli bir şekilde işlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Ek olarak, bu derslerde sığınmacılarla çalışmanın hayırseverlik ya da yardım bağlamında düşünülmemeyeceğini, sığınmanın temel bir hak olduğunu, göçmenlerin mesleğin temel çalışma gruplarından biri olduğunu ve hak temelli hizmetin statüsü fark etmeksizin tüm bireylere sunulması gerektiğinin içselleştirilmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Sığınmacılarla öğrencileri bir araya getirebilecek role play aktiviteleri, grup çalışmaları, film izlemek gibi rekreatif aktivitelerle desteklenecek uygulamaların ders müfredatına eklenmesinin öğrencilerin empati becerilerini geliştireceği ve önyargılarını yıkmakta yardımcı olacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde öğrencilerin göçmen odaklı sivil toplum örgütlerinin aktivitelerine katılımının ve gönüllülük temelinde çalışmalarının önyargılarını yıkmada konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Farklılıklar, çeşitliliğin kabulü, çok kültürlülük, bir arada yaşamak ve kültürel yetkinlik gibi konuların sınırlı dersler yerine ana akım sosyal hizmet eğitimi içinde yer alması gerekliliği büyük bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kavramların birinci sınıftan itibaren içselleştirilmesi için vaka çalışmaları, örnek olaylar ve senaryolar üzerinden bu konuların somutlaştırılması, küçük gruplarla uygulamalar yapılması, atölye çalışmaları düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan sosyal hizmette kültüre duyarlı uygulama, ayırım ve baskı karşıtı uygulama, etnik duyarlı uygulama gibi özgürleştirici uygulama içeriğine daha fazla alan açılması gerekmektedir. Öğrencilerin özellikle ayrımcı olmayan bir uygulamaya ilişkin farkındalık kazanmaları açısından tutumların önemini anlamaları ve ayırım/baskı karşıtı bir pratik inşa edebilmeleri için kendi tutum ve davranışlarını keşfetmeleri ve olumlu yönde gelişimi için desteklenmeleri büyük önem taşımaktadır.

Son olarak, Türkiye'nin farklı şehirlerinde bulunan sosyal hizmet öğrencilerine yönelik nitel ve nicel yöntemlerle kurgulanan benzer araştırmaların yapılarak sosyal hizmet öğrencilerinin tutumlarının belirlenmesi, bu tutumlarda etkili olan faktörlere yönelik çalışmalar yapılması ve önyargıları azaltacak eğitim modellerinin geliştirilmesi önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışmanın etik kurul izni 15.04.2020 tarihinde Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Afyonoğlu, M. F. (2020a). Göç ve sosyal politika. Başer, D. (Ed.), *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet*, içinde (s.303-322). Ankara: Nobel.
- Afyonoğlu, M. F. (2020b). Toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakışla göç ve Türkiye'de yaşayan Suriyeliler. Çalış, N. ve Karataş, Z. (Ed.), *Kavramsal ve Güncel Boyutlarıyla Sosyal Sorunlar*, içinde (s. 61-85). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). Sosyal Yardım Programlarımız. Erişim adresi:<https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/>
- Akbaş, M. (2010). Muhacirun-ensar kardeşliğinin serüveni. *İSTEM*, 15, 61-77.
- Aktaş, V., Tepe, Y. K. ve Persson, R. S. (2018). Investigating Turkish university students' attitudes towards refugees in a time of Civil War in neighboring Syria. *Current Psychology*, 1-10. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9971-y>
- Aldemir, E. (2019). Bursa Uludağ Üniversitesi uluslararası ilişkiler bölümü öğrencilerinin Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacılarla ilgili tutumlarının incelenmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 265-296.
- Alrababa'h, A., Dillon, A., Williamson, S., Hainmueller, J., Hangartner, D. ve Weinstein, J. (2021). Attitudes toward migrants in a highly impacted economy: Evidence from the Syrian refugee crisis in Jordan. *Comparative Political Studies*, 54(1), 33-76.
- Ankaralı, H., Pasin, Ö., Karacan, B., Tokar, M., Künüroğlu, M., Muhammed, Ç. A. ve Şahingöz, N. B. (2017). Üniversite öğrencilerinin Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara bakış açısı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 122-132.
- Aygüler, E., Buz, S. ve Güzel, B. (2020). Sosyal uyumun başarılmasının önündeki engeller: niteliksel bir çalışma. *Journal of Economy, Culture and Society*, 62, 1-19.
- Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği (UNHCR). (2020). UNHCR Türkiye İstatistikleri. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri#:~:text=4%20milyon,T%C3%BCrkiye%20genelinde%2081%20ilde%20ya%C5%9F%C4%B1yor>
- Butkus, M., Maciulyte-Sniukiene, A., ve Matuzeviciute, K. (2016). Socio-Demographic Factors Influencing Attitude Towards Refugees: An Analysis Of Data From European Social Survey. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/312626192_SOCIO-DEMOGRAPHIC_FACTORS_INFLUENCING_ATTITUDE_TOWARDS_REFUGEES_AN

ANALYSIS_OF_DATA_FROM_EUROPEAN_SOCIAL_SURVEY

- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Buz, S. (2008). Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili, *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1-14.
- Buz, S. ve Uslu-Ak, B. (2019). Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeli bireylerin mesleki eğitimi ve istihdamı: toplumla sosyal hizmet saha örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 41-54.
- Çakıcı, A., Yılmaz, S. ve Çakıcı, A. C. (2018). Türk esnafın Suriyeli mülteci esnaf hakkındaki tutumu: Mersin'de bir araştırma. *Press Academia Procedia*, 7(1), 367-371.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coşkun, E. ve Yılmaz, Ç. (2018). Sığınmacıların toplumsal uyum sorunları ve sosyal hizmetlere erişimi: Düzce uydu kent örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, 269-305.
- Curry, P. (2000) “. . .she never let them in”: Popular reactions to refugees arriving in Dublin. İçinde MacLachlan, M. ve O'Connell, M (Ed). *Cultivating pluralism: Psychological, social and cultural perspectives on a changing Ireland*. Dublin: Oak Tree Press.
- Dempster, H. ve Hargrave, K. (2017). Understanding Public Attitudes Towards Refugees and Migrants. Erişim adresi: https://www.refugee-economies.org/assets/downloads/Paper_Dempster_and_Hargrave.pdf
- Deniz, Ç., Ekinci, Y. ve Hülür, B. (2016). “Bizim Müstakbel Hep Harap Oldu” Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayatı Antep-Kilis Çevresi. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ekici, H. (2019). Türk toplumunda Suriyelilere yönelik algılanan tehditler ve çözüm önerileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 695-730.
- Ercan, F. Z. (2020). Okul Sosyal Hizmeti Bağlamında Suriyeli Çocukların Eğitim Sorunları. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Erdoğan M. (2018). *Suriyeliler Barometresi: Suriyeliler ile Uyumlu Yaşamın Çerçevesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2020a). Açık Kapı Politikasından Açık Sınır Politikasına Türkiye'deki Suriyeliler. Erişim adresi: <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/09/acik-kapi-politikasindan-acik-sinir-politikasina-turkiyedeki-suriyeliler-murat-erdogan/>
- Erdoğan, M. (2020b). Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçerisinde Yaşamın Çerçevesi. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf>
- George, D. ve Mallery, P. (2011). IBM SPSS Statistics 19 Step by Step: A Simple Guide and Reference: Pearson Higher Education.
- Göktuna-Yaylacı, F. (2019). Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye'de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler. Londra: Transnational Press.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2021). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

- Gözübüyük M., Kemik P. ve Sever, M. (2019). Suriyeli sığınmacıların yoğun yaşadığı bölgelerdeki yerel halkın suriyeli sığınmacılara ilişkin görüşleri: Altındağ örneği. *Mukaddime*, 10(2), 582-596.
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic journal of business research methods*, 6(1), 53-60.
- İçduygu, A, Erder, S. ve Gençkaya, F. (2014). *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. MiReKoç Proje Raporları*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi. Erişim adresi: https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Tu%CC%88rkiyenin-Uluslararası%C4%B1-Go%CC%88c%CC%A7-Politikalar%C4%B1-1923-2023_-.pdf
- İNSAMER. (2019). Türklerle Suriyeliler Arasındaki Gerilimin Nedenleri, Etkileri ve Çözümü. Erişim adresi: https://insamer.com/tr/turklerle-suriyeliler-arasindaki-gerilimin-nedenleri-etkileri-ve-cozumu_2187.html
- Kabaklı-Çimen, L. ve Ersoy-Quadır, S. E. (2018). Üniversite öğrencilerinin Suriyeli sığınmacılarla ilgili tutumlarının sivil katılımları bağlamında incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1251-1273.
- Kaya, Ö. S. (2019). Çokkültürlülük algısı ve diğerkâmlık suriyelilere yönelik tutumu etkiler mi? Öğretmen adayları gözünden bir çalışma. *SDU International Journal of Educational Studies*, 6(2), 86-100.
- Kaygısız, İ. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri. Erişim adresi: <http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/2017/Du308nyadan%20-%20Suriyeli%20Mu308ltecilerin%20Tu308rkiye%201307s327gu308cu308%20Piyasasına%20Etkileri%20.pdf>
- Kıraç, R. (2019). Nomofobinin dikkat eksikliğine etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1095-1114.
- Kırloğlu, M. ve Tekin, H. H. (2019). Sosyal hizmet uzmanı adaylarının Suriyeli sığınmacılara yönelik düşünceleri. S. E. Dinçer, S. Sönmez, M. Bostancı, & E. Özçoban içinde, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler-2019* (s. 17-31). Ankara: Gece Akademi.
- Kırloğlu, M. ve Gencer, T. E. (2020). Göçmen ve Sığınmacılarla Sosyal Hizmet Dersinin Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Suriyelilere Yönelik Algısına Etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1127-1152.
- Kindap-Tepe, Y., Aktaş, V., Caner, M., Demirel, R., Kanat, C., Güre, K. ve Yeşildağ, E. (2019). Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumun belirleyicileri dindarlık, yurtseverlik, ayrımcılık ve hoşgörü olabilir mi?. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43(2), 115-138.
- Landmann, H., Gaschler, R. ve Rohmann, A. (2019). What is threatening about refugees? Identifying

- different types of threat and their association with emotional responses and attitudes towards refugee migration. *European Journal of Social Psychology*, 49(7), 1401-1420.
- Lergetporer, P., Piopiunik, M. ve Simon, L. (2018). Do Natives' Beliefs About Refugees' Education Level Affect Attitudes Toward Refugees? Evidence from a Randomized Survey Experiments. Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3129985
- Mayda, A. M. (2006). Who is against immigration? A cross-country investigation of individual attitudes toward immigrants. *The review of Economics and Statistics*, 88(3), 510-530.
- Mülteci-Der (2020). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı. Erişim adresi: <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>
- Murray, K. E. ve Marx, D. M. (2013). Attitudes toward unauthorized immigrants, authorized immigrants, and refugees. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 19(3), 332.
- Özpinar, E., Çilingir, Y. S. ve Düşündere, A. T. (2016). Türkiye'deki Suriyeliler: İşsizlik ve Sosyal Uyum. Erişim adresi: <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4044>
- Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U. ve Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(3), 271-280.
- Popescu, M. ve Libal, K. (2018). Social work with migrants and refugees: Challenges, best practices, and future directions. *Advances in Social Work*, 18(3), i-x.
- Şahin, M. C. ve Aydemir, S. (2018). Zorunlu-kitlesele göç olgusuna sosyolojik bir yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar örneği. *Dini Araştırmalar*, 21(53), 121-148.
- Şen, G ve Şimşek-Keskin, H. Ş (2019). Türkiye'deki kamu yönetimi öğrencilerinin Suriyeli sığınmacılara ilişkin tutumları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1958-1974.
- Topkaya, Y. ve Akdağ, H. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Suriyeli sığınmacılar hakkındaki görüşleri: Kilis 7 Aralık Üniversitesi örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 767-786.
- Uluslararası Göç Örgütü (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. Erişim adresi: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf
- Unutulmaz, K.O (2012). Gündemdeki kavram "göçmen entegrasyonu": Avrupa'daki gelişimi ve Britanya örneği. İçinde İhlamur-Öner S.G. ve Öner, N.A.Ş. (Ed). *Küreselleşme çağında göç: kavramlar, tartışmalar* (ss. 135-161). Ankara: İletişim Yayınevi.
- Wang, J. ve Wang, X. (2019). *Structural equation modeling: Applications using Mplus*. John Wiley & Sons (e-book).
- Wike, R., Stokes, B. ve Simmons, K. (2016). Europeans fear wave of refugees will mean more terrorism, fewer jobs. Erişim adresi: <https://www.pewresearch.org/global/2016/07/11/europeans-fear-wave-of-refugees-will-mean-more-terrorism-fewer-jobs/>
- Yüksek Öğretim Kurumu. (2020). Lisans Tercih Sihirbazı. Erişim adresi: <https://yokatlas.yok.gov.tr/tercih-sihirbazi-t4-tablo.php?p=ea>

Üniversite Öğrencilerinin Empati Becerileri, Affetme Eğilimleri ve Aile Bütünlük Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship Between Empathy Skills, Tendencies to Forgive and Family Integrity of University Students

Esin SEZGİN¹, Filiz YAĞCI², Duygu ARICI DOĞAN³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, esin.sezgin@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-97729855

² Öğr. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Uygulamalı Bilimler, gfiliz@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5574-9922

³ Arş. Gör., Biruni Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, ddogan@biruni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4853-4637

Başvuru: 12.05.2021
Kabul: 06.09.2021

Atf:
Sezgin, E., Yağcı, F. ve Arıcı-Doğan, D. (2021). Üniversite öğrencilerinin empati becerileri, affetme eğilimleri ve aile bütünlük duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1305-1324.
DOI: 10.33417/tsh.936771

ÖZET

Kişilerarası ilişkilerin odağında olumlu aile ilişkileri; aile içi etkili iletişim, aile üyelerinin davranışları olduğu kadar aile bütünlük duygusu da bulunmaktadır. Empati ve affetme olguları da olumlu kimlik gelişiminde ve yaşantımızın her alanında insanlar arasındaki iletişimi etkin hale getiren önemli parametrelerdendir. Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin empati becerileri, affetme eğilimleri ve aile bütünlük duygusu arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın örneklemini Türkiye’de bulunan bazı üniversitelerde 2020-2021 eğitim öğretim yılında öğrenim gören 18-21 yaş aralığındaki 393 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli ile hazırlanmıştır. Çalışma verileri SPSS 22.00 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde bağımsız gruplar t testi, tek yönlü varyans analizi, korelasyon analizi yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak çalışmaya katılan öğrencilerle ilgili detaylı bilgi alabilmek için “Kişisel Bilgi Formu”, “Temel Empati Ölçeği” ve “Affetme ölçeği” ile “Aile Bütünlük Duygusu” ölçeği kullanılmıştır. Sonuç olarak, anlaşılabilirlik ile affetme ve kendini affetme arasında, duygusal empati ile affetme arasında, başkasını affetme ile temel empati ve duygusal empati arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır. Aile yapısı ile aile bütünlük duygusu arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çekirdek aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile bütünlük duygusunun yüksek olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Üniversite öğrencileri, Empati, Affetme, Aile Bütünlük Duygusu

ABSTRACT

Positive family relationships at the center of interpersonal relationships; There is effective communication within the family, the behavior of family members as well as a sense of family unity. Empathy and forgiveness are also important parameters that make communication between people effective in positive identity development and in all areas of our lives. In this study, it was aimed to examine the relationship between university students' empathy skills, their tendency to forgive and the sense of family unity. For this purpose, in some universities in the sample of 393 students in Turkey are working in line with the 2020-2021 academic year studying in the 18-21 age range. The study was prepared with the relational scanning model, which is one of the quantitative research methods. The data obtained from the study were analyzed using the SPSS 22.00 package program. Independent groups t test, one-way analysis of variance, correlation analysis were used to analyze the data. As a data collection tool, "Personal Information Form", "Basic Empathy Scale" and "Forgiveness Scale" and "Family Integrity Scale" were used to obtain detailed information about the students participating in the study. As a result, it was found that there is a relationship between understandability and forgiveness and self-forgiveness, between forgiveness and emotional empathy, between forgiveness of someone else and basic empathy and emotional empathy.

It was concluded that there is a relationship between family structure and family cohesion. It was found that university students with nuclear families are happy to spend time with their families.

Keywords: *College Students, Empathy, Forgiveness, Sense of Family Integrity*

GİRİŞ

Üniversite yılları kişinin ergenliğinin sonlandığı yetişkinliğe geçiş sürecinin yaşandığı dönem olarak ele alınmaktadır. Köknel'e (1997) göre bu dönem, geçirilen çocukluğun fiziksel ve psikolojik özellikleri, bilgi ve yaşantılarında deneyimledikleri ile kişinin yaşamında gelecekteki olgunluk dönemini etkileyecektir. Aynı şekilde Kılıççı (1992)'da bu dönemin fiziksel gelişim ile başlayıp, psikolojik ve toplumsal değişim ve gelişimin takip ettiğini belirtmektedir. Üniversite öğrencilerinin, genç yetişkinlik dönemine sağlıklı geçiş yapabilmeleri için, içinde buldukları dönemin gelişim görevlerini başarı ile tamamlamaları gerekmektedir. Kırkıncıoğlu (2003), göre birlikte yaşadığımız aile, sosyokültürel yapı, ekonomik koşullar doğrultusunda kişilik gelişir ve kişilikleri doğrultusunda bireyler yaşamları boyunca başkalarıyla ilişki ve etkileşim içinde bulunmak isterler. Bu durum, üniversite yıllarında da oldukça önemlidir. Bu ihtiyaç ilk olarak aile ile karşılaşmaya başlamakta ve kişinin ilk sosyal çevresi ailesi olmaktadır (Asıcı, 2017). Aile toplumun en küçük yapısı ve temel taşıdır oluşturur aynı zamanda kişilerin topluma uyum sağlamasına yardımcı olan ve aile değerlerini nesilden nesile aktaran aile bileşeni olarak da ifade edilir (Eryılmaz, 2010).

Ailenin işlevlerini uygun şekilde gerçekleştirebilmesi için belirleyici olan aile ilişkilerinin yapısıdır (Evirgen ve Erden, 2010). Aile ilişkilerinin olumlu ya da olumsuz olması aile bireylerinin her biri üzerinde etkiye sahiptir. Olumlu aile ilişkileri; duygu ve düşünceleri rahat bir şekilde ifade edebilme ortamı sağlayan, kendini değerli hissettiren bir aile ortamının sağlanmasını ifade etmektedir (Tezel Şahin ve Cevher, 2007). Olumlu aile ilişkileri; aile içi etkili iletişime, aile üyelerinin davranışlarına bağlı olduğu kadar aile bütünlük duygusu ile de ilgilidir. Literatürde bütünlük ya da ailelik olarak da işlenen aile bütünlüğü kavramı, aileyi oluşturan üyeler arasında oluşturulan bağın gücü olarak tanımlanır (Lima-Rodríguez, Lima-Serrano, Jiménez-Picón, Domínguez-Sánchez, 2012). Bireylerin yaşadığı olaylar karşısında gösterdiği davranışları ve sahip olduğu tutumları bütünlük duygusu kavramını açıklamaktadır (Bağ, 2017). Aile bütünlük duygusu da bütünlük duygusu ile bağlantılı olarak aile bireylerinin deneyimlerine birlikte katılım ile ilişkili olup (Sagy ve Dotan, 2001) kişinin kendi bütünlük duygusu arasında doğru orantı bulunmaktadır (Çeçen, 2008). Liesl ve Abraham (2005), öğrencilerin aile ve kişisel bütünlük duygusu ile destek kaynaklarını kullanma arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada pozitif bir ilişki olduğunu saptamıştır. Aile bütünlük duygusunun yüksek olduğu ailelerde yaşamını devam ettiren ergenlerin ilişkisel, etkileşimsel ve davranışsal alanda olumlu kişilik geliştireceği düşünülebilir. Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya ilişkin damgalama düzeylerinin, öz yeterlik, aile bütünlük duygusu ve sosyal destekle ilişkisini inceleyen Çamaş (2017), üniversite öğrencilerinin öz yeterlik algısı ve aile bütünlük duygusunun, psikolojik yardım aramanın kendini ve toplumsal damgalanma düzeylerini etkilediğini ifade etmiştir.

Empati; yaşantımızın her alanında insanlar arasındaki iletişimi etkin hale getiren önemli bir özelliktir ve kişiler, kendilerine empati ile yaklaşıldığında anlaşıldıkları ve insanlar tarafından değer gördüklerini hissederler (Dinçyürek, 2004). Miller ve Eisenberg' in yaptığı çalışmada, sosyal

duyarlılık, topluma uyum, kendini açma ve özsaygı ile empati arasında pozitif bir ilişki olduğu, öte yandan kaygı, depresyon, çocuk ihmali ve istismarı, saldırganlık ile empati kurma arasında negatif bir ilişkinin olduğu ileri sürülmüştür. Dökmen'e (2007) göre empati; bireyin karşısındaki kişinin düşünce ve duygularını anlayabilme ve anladıklarını karşısındakine iletme sürecidir. Empati becerisi her zaman kişilerarası sosyal etkileşim ve iletişim içinde oluşur. Kişilerarası etkileşim karşılıklı olarak, duygu, düşünce ve bilgi paylaşımını temsil eder, birey bu şekilde karşılıklı geribildirim süreçlerini güçlendirip, anlayış özelliğini artırabilmektedir (Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002). Kılıç ve Çağlar'ın (2009) yaptıkları bir çalışmada, özellikle duygusal empatinin gelişimi için ebeveyn-çocuk arasındaki sıcaklığın, aile desteğinin ve aile kabulünün oldukça önemli olduğunu dile getirilmiştir. Önemsizlik, başkaları tarafından anlaşılma kişiyi rahatlatacak, iyi hissetmesini sağlayan durumlardır (Yüksel, 2004). Bu durumlar kişilerarası ilişkileri olumlu yönde geliştirdiği gibi var olan ilişkilerini de güçlendirme fırsatı sağlamakta ve empati becerisini geliştirerek karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini anlama becerisi kazanmasına yardımcı olabilmektedir. Ayrıca birbirini anlayan, kabul eden ve olumlu ilişki içerisinde olan empati becerisine sahip kişilik özelliğini ortaya çıkarmakta ve bu özelliklerin de aile bütünlük duygusu ile doğrudan ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Affetme; kişinin onu derinden inciten kişiye karşı tepki geliştirmekten vazgeçerek şartsız bir şekilde karşısındakini kabul etmesi olarak tanımlanan ve psikoloji alanında 80'li yıllardan bugüne çalışmalarda yer alan bir kavramdır (Macullough, Pargament, Thoresen, 2000). Alan yazında empatinin affetmeyi kolaylaştırıcı etkisinin olduğu söylenmektedir (Worthington, 2006). [Hui ve Chau \(2009\)](#) yaptıkları bir çalışmada affedilmek isteyen kişi ile empati kurmanın karşımızdaki kişinin tarafından bakıp düşünmenin affetme sürecini doğrudan etkilediği üzerinde durmuşlardır. Başka bir çalışmada ise yüksek empati düzeyine sahip ergenler, ilişki saldırganlığı karşısında düşük empati düzeyine sahip olanlara göre daha sık affetme eğilimindedirler ([Johnson](#), Wernli, Lavoie, 2013). "*Affetmenin insanın psikolojik sağlığı üzerindeki olumlu etkileri ve kişiler arası ilişkilerdeki iyileştirici rolü dikkate alındığında ergenlerde affetmenin gelişiminin desteklenmesinin önemli olduğu anlaşılmaktadır*" (Asıcı ve Karaca, 2020). Kişiler arası ilişkilerin odağında aile ilişkilerinin bulunması affetmenin aile bütünlük duygusu ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Affetme becerisi, çocukluk dönemlerinde yakın ilişki içinde bulunduğumuz ailemizden edinilir. İlk çocukluk yıllarında deneyimlediğimiz sosyal ilişkilerde olumsuz duyguları ortadan kaldırmada ebeveynlerin rolü göz ardı edilememelidir (Akhtar, Dolan, Barlow, 2017). Özellikle aile içi ilişkilerde ebeveynler ve çocuklar birbirlerinin en önemli gözlemcisi olurlar (Cüceloğlu, 2016). Ebeveyninin affedici davranışlarını gözleme olanağı bulan veya kendisinin ebeveyni tarafından affedildiğini düşünen ve hisseden çocuk, hayata umutlu ve iyimser açıdan bakabilir.

Literatür incelendiğinde aile bütünlük duygusu ve affetme eğilimi üzerine çalışmaların çok sınırlı olduğu, empati becerilerine yönelik birçok çalışma yapıldığı (Pişkin, 1991; Dinçyürek, 2004; Nazik ve Arslan, 2011; Akgün ve Çetin, 2018, Yüksel, 2004) fakat aile ve üniversite öğrencileri üzerine odaklanan çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Affetme eğilimi üzerine ulusal ve uluslararası birçok çalışma (Çeçen, 2008; Turan ve Yalçın, 2015; Şahin, 2019) yapılmış olsa da genellikle

yetişkinliğe odaklanıldığı ve kişilik boyutunda ele alındığı görülmüştür. Bu çerçevede değerlendirildiğinde çalışmanın literatüre özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin empati becerileri, affetme eğilimleri ve aile bütünlük duygusu arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Üniversite öğrencilerinin empati becerileri, affetme eğilimi ve aile bütünlük duygusu arasında ilişki var mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin yaşına göre empati becerileri, affetme eğilimleri ve aile bütünlüğü düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre empati becerileri, affetme eğilimleri ve aile bütünlüğü düzeyleri arasında farklılık var mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin anne-baba eğitim durumları, aile yapısı değişkenlerine göre empati becerileri, affetme eğilimleri ve aile bütünlüğü düzeyleri arasında farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışmada seçilen değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacı ile ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, iki ve ikiden fazla sayıda olan değişkenler arasında değişimin olup olmadığı ve derecesinin belirlendiği modeldir (Karasar, 2005). Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin aile bütünlük duygusu, empati becerileri ve affetme eğilimleri arasındaki ilişki incelenecektir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışmanın örnekleme Türkiye’de 2020-2021 eğitim öğretim yılında Sağlık Bilimleri Fakültesi’nde Üniversiteye devam eden 392 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma verileri seçkisiz örnekleme yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile çalışmaya gönüllü olarak katılan 392 üniversite öğrencisinden toplanmıştır. Seçkisiz örnekleme yöntemleri, örneklemin evreni temsil etme gücünün yüksek olduğu bir yöntemdir. Bu yöntemde örnekleme birimlerinin örnekleme seçilme olasılıkları eşit ve bağımsızdır (Büyüköztürk vd., 2009). Gpower programı aracılığıyla, %5 hata payı, %80 güç, tolerans oranı 0.05 olarak belirlenmiştir. Buna göre örnekleme alınması gereken öğrenci sayısının en az 200 olması gerektiği Gpower analizi ile hesaplanmıştır. Tablo1’de çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik bilgileri yer almaktadır.

Tablo.1. Araştırmaya Katılan Üniversite Öğrencilerinin Demografik Özellikleri

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	360	91,8
	Erkek	32	8,2
	Toplam	392	100,0
Aile Yapısı	Çekirdek	300	76,5
	Geniş	63	16,1
	Parçalanmış	29	7,4
	Toplam	392	100,0
Anne Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	23	5,9
	İlkokul-Ortaokul	245	62,5
	Lise	82	20,9
	Üniversite	42	10,7
	Toplam	392	100,0
Baba Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	6	1,5
	İlkokul-Ortaokul	189	48,2
	Lise	100	25,5
	Üniversite	97	24,7
	Toplam	392	100,0

Çalışmada nicel verilerden olan üniversite öğrencilerinin yaş değişkeninin verilerinin betimsel istatistiklerinden çalışma grubunda yer alan üniversite öğrencilerinin yaş ortalaması 18,88, standart sapması 0,902, en düşük yaş 18 ve en yüksek yaş 21 olarak belirlenmiştir. Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin %91,8 (360)'i kadın, %8,2 (32)'si erkektir. Öğrencilerin %76,5 (300)'i çekirdek aile yapısına sahipken %7,4 (29)'ü parçalanmış aileye sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerine araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu", empati becerilerini değerlendirmeye yönelik "Temel Empati Ölçeği (TEÖ)", affetme eğilimlerini değerlendiren "Affetme Ölçeği (AFÖ)" ve aile bütünlüğüne yönelik "Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği (ABDÖ)" uygulanmıştır. Veriler 10.01.2021 ve 28.02.2021 tarih aralığında dijital ortamda toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Bu formda üniversite öğrencilerinin cinsiyeti, yaşı, anne ve babalarının eğitim durumu, aile yapısı gibi demografik bilgilere yönelik sorular yer almaktadır.

Aile Bütünlük (Tutarlılık) Duygusu Ölçeği (ABDÖ): Ölçek, 26 madde olarak Antonovsky ve Sourani (1988) tarafından geliştirilmiş ve sonrasında Sagy (1998) tarafından 7'li likert tip ve 12 maddeden oluşan kısa form oluşturulmuştur. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması 17-26 yaş aralığında bulunan kişiler ile gerçekleştirilmiştir. Ölçek, bireylerin kendi ailelerine yönelik algılamış oldukları bütünlük duygusunu ölçmekte ve ölçekten yüksek puan alınması, bireyin ailesiyle ilgili bütünlük duygusunun yüksek olduğunu göstermektedir. Çeçen (2007) tarafından ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için yapılan analizde, cronbach alfa güvenilirlik katsayısı toplam puan için .84, anlaşılabilirlik alt boyutu .76, yönetilebilirlik alt boyutu .65 ve anlamlılık alt boyutu .59 olarak bulunmuştur (Çeçen, 2007).

Bu çalışmadan elde edilen veriler sonucunda da ABDÖ'nin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı için .74, alt boyutu olan anlaşılabilirlik .60, yönetilebilirlik .62, anlamlılık .63 olarak bulunmuştur.

Temel Empati Ölçeği (TEÖ): Temel Empati Ölçeği dört temel duygu (korku, üzüntü, öfke, mutluluk) çerçevesinde empati seviyesini ölçmek için Jolliffe ve Farrington (2006) tarafından geliştirilmiştir. 5'li likert tip olan ölçeğin, 9 maddesi bilişsel, 11 maddesi duygusal empatiyi ölçmeyi hedefleyen, 20 maddelik bir ölçektir. Ölçeğin, "Bilişsel Empati" alt boyutu için 9-45, "Duygusal Empati" alt boyutu için 11-55 puan aralığı bulunmaktadır. Topçu ve arkadaşları tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan ölçek, 13-21 yaş aralığında bulunan öğrencilere uygulanabilmektedir. Ölçeğin güvenilirliği için yapılan Cronbach alfa katsayısı, duygusal boyut için .74 ve bilişsel boyut için .79'dur. İkinci veri seti için de Cronbach alfa katsayıları hesaplanmış ve duygusal boyut için .76 ve bilişsel boyut için .80 bulunmuştur.

Bu çalışmada ise TEÖ'nin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .58, alt boyutu olan bilişsel empati .65, duygusal empati .62 olarak bulunmuştur.

Affetme Ölçeği (AFÖ): Üniversite öğrencilerinin affetme düzeylerini belirlemeye yönelik Meryem Vural Batık ve Kurtman Ersanlı tarafından (2015) geliştirilmiş ölçek 7'li likert tipinde, 13 maddeden ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. "Başkasını Affetme" alt boyut 10 maddeden, "Kendini Affetme" alt boyut ise 3 maddeden oluşmaktadır. Ölçek puanlarındaki artış bireyin affetme düzeyini artırdığını göstermektedir. Affetme Ölçeği'nin iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları "Başkasını Affetme" alt ölçeği için .76, "Kendini Affetme" alt ölçeği için .82 ve ölçeğin bütünü için .74'tür.

Bu çalışmanın sonucunda da AFÖ'nin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .67, alt boyutu olan kendini affetme .64, başkasını affetme .60 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Üniversite öğrencilerinde Empati Becerileri, Affetme Eğilimi ve Aile Bütünlük Duygusu arasındaki ilişkiyi bulmak için veriler SPSS 22 istatistiksel programına girilerek analiz edilmiştir. Verilerin dağılım özelliklerini görmek amacıyla betimsel istatistikleri oluşturulmuştur. ABDÖ ve alt boyutları, TEÖ ve alt boyutları, AFÖ ve alt boyutlarına ilişkin gerekli istatistiksel analizleri yapmak için öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadıkları çarpıklık, basıklık değerleri incelenerek sonuçlar Tablo2'de verilmiştir.

Tablo.2. Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği ve alt boyutları, Temel Empati Ölçeği ve alt boyutları, Affetme Ölçeği ve alt boyut Puanlarının Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Değişken	Min	Max	\bar{X}	ss	Çarpıklık	Basıklık
Yaş	18	21	2,8827	0,903	-0,270	-0,874
ABDÖ Toplam puan	11	72	45,01	10,148	0,305	0,016
Anlaşılabilirlik	4	28	18,09	4,535	0,246	0,216
Yönetilebilirlik	5	35	20,18	5,446	0,387	-0,151
Anlamlılık	3	21	12,01	3,766	0,154	-0,092
TEÖ Toplam puan	44	83	68,092	7,196	-0,652	0,199
Bilişsel	13	39	30,671	4,632	-0,760	0,018
Duygusal	24	48	37,421	4,387	-0,367	-0,059
AFÖ Toplam puan	27	82	49,283	10,669	0,428	-0,125
Kendini affetme	2	19	10,681	3,895	0,057	-0,793
Başkasını affetme	13	63	34,4286	9,3105	0,286	0,006

Tablo 2'deki verilerin "normal dağılım gösterip göstermediği basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) ölçüleri ile gözlemlenebilir" (Kalaycı, 2008). Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, (2017) normal dağılım için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ve +1 arasında olmasını yeterli görmektedir. Buna göre verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında ölçeklerin toplam puanları, alt boyut puanlarının ve yaş değişkeninin normal dağıldığı kabul edilir. Bu sonuca göre araştırmada parametrik testlerden, pearson korelasyon analizi, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Çalışma grubundaki üniversite öğrencilerinin yaşlarına göre; ABDÖ ve alt boyutlarının, TEÖ ve alt boyutlarının, AFÖ ve alt boyutlarının puanları arasındaki ilişkiyi incelemek için pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo.3. Üniversite Öğrencilerinin Yaş ve Ölçeklerden Aldıkları Puanlar Arasındaki Korelasyon Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Yaş (1)	1										
P											
Aile Bütünlük Duygusu											
ABDÖ puan (2)	-	1									
P	0,001										
Anlaşıl.(3)	0,053	,802**	1								
P	0,298	,000									
Yönet. (4)	0,011	,838**	,522**	1							
P	0,834	,000	,000								
Anlamli. (5)	-	,720**	,476**	,367**	1						
P	0,063	,000	,000	,000							
	0,213										
Temel Empati											
TEÖ (6)	,191**	-,045	0,047	-,119*	-0,01	1					
P	,000	0,372	0,356	0,019	0,837						
Bilişsel (7)	,128*	-	-0,06	-	-	,810**	1				
P	0,011	,104*	0,24	,134**	0,034	,000					
		0,04		0,008	0,498						
Duygusal (8)	,179**	0,035	,140**	-0,05	0,019	,785**	,273**	1			
P	,000	0,488	0,006	0,29	0,704	,000	,000				
Affetme											
AFÖ (9)	,135**	0,043	,113*	-0,00	-	0,086	,760	,157**	1		
P	0,007	0,395	0,025	0,958	0,019	0,089	-,015	0,002			
					0,708						
Kendini 10)	,146**	0,098	,112*	0,064	0,045	-0,06	-,091	-	,391**	1	
P	0,004	0,052	0,027	0,206	0,371	0,214	,071	0,007	,000		
								0,891			
Başkala(11)	0,071	-0,01	0,057	-0,04	-	,128*	,041	,166**	,914**	0,03	1
P	0,162	0,851	0,257	0,455	0,049	0,011	,413	0,001	,000	0,558	
					0,338						

*p<0.01, **p<0.05.

Tablo 3 incelendiğinde, Pearson korelasyon analizi sonucunda üniversite öğrencilerinin yaşları ile ABDÖ puan ve alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Fakat TEÖ ve alt boyut puanları ile AFÖ puanları ve kendini affetme alt boyutu arasında zayıf düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ölçekler arasındaki ilişki incelendiğinde de; TEÖ puanları ile yönetilebilirlik puanları ($r=-,119$, $p<.05$) ve bilişsel empati puanları ile ABDÖ puanları ($r=-,104$, $p<.05$) arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı, duygusal empati puanları ile anlaşılabilirlik puanları ($r=,140$, $p<.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. AFÖ puanı ile anlaşılabilirlik ($r=,113$, $p<.05$) ve duygusal empati puanları ($r=,157$, $p<.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Kendini affetme puanları ile anlaşılabilirlik puanları arasında çok zayıf düzeyde anlamlı ($r=,112$, $p<.05$), başkasını affetme puanları ile TEÖ puanları ($r=,128$, $p<.05$) ve duygusal empati ($r=,166$, $p<.05$) arasında çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Çalışma grubunu oluşturan üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre ABDÖ ve alt boyutlarından elde edilen puanlar, TEÖ ve alt boyutlar arasındaki puanlar, AFÖ ve alt boyutları arasındaki puanların ortalamaları arasında farklılaşmayı belirlemek için Bağımsız t testi uygulanmıştır (Tablo 4).

Tablo.4. Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği ve alt boyut puanları, Temel Empati ölçeği ve alt boyut puanları, Affetme ölçeği ve alt boyut puanlarına ait bağımsız t testi sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
ABDÖ Toplam puan	Kadın	360	45,05	10,375	0,547	,243	,808
	Erkek	32	44,59	7,219	1,276		
Anlaşılabilirlik	Kadın	360	18,06	4,549	0,240	-,446	,656
	Erkek	32	18,44	4,435	0,784		
Yönetilebilirlik	Kadın	360	20,25	5,531	0,292	,808	,419
	Erkek	32	19,44	4,377	0,774		
Anlamlılık	Kadın	360	12,03	3,857	0,203	,497	,619
	Erkek	32	11,69	2,546	0,450		
TEÖ Toplam puan	Kadın	360	68,13	7,311	0,385	,357	,721
	Erkek	32	67,65	5,817	1,028		
Bilişsel	Kadın	360	30,63	4,686	0,246	,578	,563
	Erkek	32	31,12	4,006	0,708		
Duygusal	Kadın	360	37,50	4,371	0,230	1,198	,232
	Erkek	32	36,53	4,536	0,801		
AFÖ Toplam puan	Kadın	360	49,20	10,807	0,569	-,517	,605
	Erkek	32	50,21	9,068	1,603		
Kendini affetme	Kadın	360	10,52	3,856	0,203	-2,634	,009
	Erkek	32	12,40	3,974	0,702		
Başkasını affetme	Kadın	360	34,48	9,354	0,493	,410	,682
	Erkek	32	33,78	8,910	1,575		

Tablo 4'e göre cinsiyet ile ABDÖ toplam puanlarının ortalamaları ve anlaşılabilirlik, yönetilebilirlik, anlamlılık alt boyutları, TEÖ toplam puan ve bilişsel empati, duygusal empati alt boyutları, AFÖ toplam puan ve başkasını affetme alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($p > 0.05$). Fakat kendini affetme alt boyutu arasında anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p < 0,05$). Buna göre erkeklerin ağırlıklı puan ortalamasının kadınlarınkinden yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5,6 ve 7'de ABDÖ ve alt boyut puanlarının, TEÖ ve alt boyut puanlarının, AFÖ ve alt boyut puanlarının ortalamaları ile anne eğitim durumuna, baba eğitim durumuna ve aile yapısına göre Tek Yönlü Varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo.5. Anne eğitim durumuna göre Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği ve alt boyutları, Temel Empati Ölçeği ve alt boyutları, Affetme Ölçeği ve alt boyutlarının puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi

Ölçekler	Anne Eğitim Durumu	n	\bar{x}	ss	F	p
ABDÖ Toplam puan	Okur yazar değil	23	45,74	9,818	,274	,844
	İlkokul+ortaokul	245	44,71	10,465		
	Lise	82	45,79	9,643		
	Üniversite	42	44,83	9,630		
Anlaşılabilirlik	Okur yazar değil	23	17,57	3,859	,515	,672
	İlkokul+ortaokul	245	18,26	4,548		
	Lise	82	18,09	4,445		
	Üniversite	42	17,43	5,023		
Yönetilebilirlik	Okur yazar değil	23	21,65	6,012	1,265	,286
	İlkokul+ortaokul	245	19,89	5,381		
	Lise	82	20,84	5,656		
	Üniversite	42	19,79	5,020		
Anlamlılık	Okur yazar değil	23	12,22	4,338	,375	,771
	İlkokul+ortaokul	245	11,86	3,619		
	Lise	82	12,34	3,830		
	Üniversite	42	12,10	4,218		
TEÖ Toplam puan	Okur yazar değil	23	67,57	7,524	1,136	,334
	İlkokul+ortaokul	245	68,57	7,279		
	Lise	82	66,92	6,647		
	Üniversite	42	67,85	7,514		
Bilişsel	Okur yazar değil	23	30,43	4,490	,110	,954
	İlkokul+ortaokul	245	30,75	4,827		
	Lise	82	30,45	4,128		
	Üniversite	42	30,76	4,610		
Duygusal	Okur yazar değil	23	37,13	4,693	2,074	,103
	İlkokul+ortaokul	245	37,82	4,374		
	Lise	82	36,47	4,303		
	Üniversite	42	37,09	4,281		
AFÖ Toplam puan	Okur yazar değil	23	51,00	11,461	,808	,490
	İlkokul+ortaokul	245	49,31	10,503		
	Lise	82	49,78	10,920		
	Üniversite	42	47,16	10,785		
Kendini Affetme	Okur yazar değil	23	11,86	3,992	,960	,411
	İlkokul+ortaokul	245	10,66	3,793		
	Lise	82	10,64	4,406		
	Üniversite	42	10,16	3,327		
Başkasını Affetme	Okur yazar değil	23	35,30	9,221	,535	,658
	İlkokul+ortaokul	245	34,39	9,285		
	Lise	82	35,03	9,538		
	Üniversite	42	32,95	9,210		

ABDÖ ve alt boyut puanlarının, TEÖ ve alt boyut puanlarının, AFÖ ve alt boyut puanlarının ortalamaları ile annelerin eğitim durumları ($p>0,05$) arasında anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo.6. Baba eğitim durumuna göre Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği ve alt boyutları, Temel Empati Ölçeği ve alt boyutları, Affetme Ölçeği ve alt boyutlarının puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi

Ölçekler	Baba Eğitim Durumu	n	\bar{x}	ss	F	p
ABDÖ Toplam puan	Okur yazar değil	6	36,50	12,973	1,472	,222
	İlkokul+ortaokul	189	45,28	10,136		
	Lise	100	44,86	10,650		
	Üniversite	97	45,19	9,368		
Anlaşılabilirlik	Okur yazar değil	6	15,67	3,559	2,147	,094
	İlkokul+ortaokul	189	18,34	4,504		
	Lise	100	18,56	4,814		
	Üniversite	97	17,29	4,255		
Yönetilebilirlik	Okur yazar değil	6	16,50	9,290	1,153	,328
	İlkokul+ortaokul	189	20,44	5,394		
	Lise	100	19,89	5,801		
	Üniversite	97	20,22	4,852		
Anlamlılık	Okur yazar değil	6	9,50	1,871	1,921	,126
	İlkokul+ortaokul	189	11,91	3,607		
	Lise	100	11,75	3,563		
	Üniversite	97	12,61	4,261		
TEÖ Toplam puan	Okur yazar değil	6	67,50	5,128	,856	,464
	İlkokul+ortaokul	189	68,65	7,727		
	Lise	100	67,88	6,484		
	Üniversite	97	67,25	6,918		
Bilişsel	Okur yazar değil	6	31,50	5,244	,072	,975
	İlkokul+ortaokul	189	30,67	4,750		
	Lise	100	30,60	4,714		
	Üniversite	97	30,68	4,333		
Duygusal	Okur yazar değil	6	36,00	2,449	2,467	,062
	İlkokul+ortaokul	189	37,97	4,684		
	Lise	100	37,28	4,266		
	Üniversite	97	36,57	3,856		
AFÖ Toplam puan	Okur yazar değil	6	43,66	6,470	1,417	,237
	İlkokul+ortaokul	189	50,25	10,928		
	Lise	100	48,60	10,232		
	Üniversite	97	48,44	10,705		
Kendini Affetme	Okur yazar değil	6	9,16	4,708	,742	,528
	İlkokul+ortaokul	189	10,75	4,020		
	Lise	100	10,35	3,804		
	Üniversite	97	10,96	3,703		
Başkasını Affetme	Okur yazar değil	6	31,33	5,785	1,041	,658
	İlkokul+ortaokul	189	35,21	9,535		
	Lise	100	33,98	9,312		
	Üniversite	97	33,54	9,000		

ABDÖ ve alt boyut puanlarının, TEÖ ve alt boyut puanlarının, AFÖ ve alt boyut puanlarının ortalamaları ile babaların eğitim durumları ($p>0,05$) arasında anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo.7. Aile Yapısına göre Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği ve alt boyutları, Temel Empati Ölçeği ve alt boyutları, Affetme Ölçeği ve alt boyutlarının puan ortalamalarına ilişkin tek yönlü varyans analizi

Ölçekler	Aile Yapısı	n	\bar{x}	ss	F	p	Anlamlı fark
ABDÖ Toplam puan	Çekirdek (1)	300	45,88	10,075	5,026	,007*	1-3
	Geniş(2)	63	42,65	9,485			1-2
	Parçalanmış(3)	29	41,14	10,885			
Anlaşılabilirlik	Çekirdek (1)	300	18,44	4,604	4,385	,013*	1-3
	Geniş(2)	63	17,29	3,866			
	Parçalanmış(3)	29	16,24	4,626			
Yönetilebilirlik	Çekirdek (1)	300	20,41	5,487	1,883	,153	
	Geniş(2)	63	18,97	4,621			
	Parçalanmış(3)	29	20,52	6,434			
Anlamlılık	Çekirdek (1)	300	12,38	3,660	11,156	,000*	1-3
	Geniş(2)	63	11,54	3,706			
	Parçalanmış(3)	29	9,10	3,716			
TEÖ Toplam puan	Çekirdek (1)	300	68,17	6,911	2,329	,099	
	Geniş(2)	63	68,88	7,383			
	Parçalanmış(3)	29	65,48	9,151			
Bilişsel	Çekirdek (1)	300	30,76	4,687	0,66	,517	
	Geniş(2)	63	30,68	4,431			
	Parçalanmış(3)	29	29,72	4,518			
Duygusal	Çekirdek (1)	300	37,41	4,243	3,125	,045*	2-3
	Geniş(2)	63	38,20	4,436			
	Parçalanmış(3)	29	35,75	5,356			
AFÖ Toplam puan	Çekirdek (1)	300	49,64	11,114	2,387	,093	
	Geniş(2)	63	49,47	8,723			
	Parçalanmış(3)	29	45,13	9,101			
Kendini Affetme	Çekirdek (1)	300	10,71	3,940	1,141	,321	
	Geniş(2)	63	10,98	3,674			
	Parçalanmış(3)	29	9,68	3,864			
Başkasını Affetme	Çekirdek (1)	300	34,71	9,691	1,142	,320	
	Geniş(2)	63	34,20	7,829			
	Parçalanmış(3)	29	32,00	8,044			

*P<0,05

Tablo 7'ye göre yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda; aile yapısı değişkenine göre, ABDÖ ve anlaşılabilirlik, anlamlılık alt boyutlarının farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p<0.05$). Bir diğer ifade ile çekirdek aile yapısına sahip öğrencilerin parçalanmış aile yapısına sahip olanlara göre ABDÖ, anlaşılabilirlik, anlamlılık alt boyutlarından aldıkları puan ortalamaları daha yüksektir. Ayrıca aile yapısı değişkenine göre ABDÖ toplamından elde edilen puanların istatistiksel açıdan farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0.05$). Buna göre çekirdek aileye sahip öğrencilerin ABDÖ toplamından aldıkları puanların ortalaması parçalanmış ve geniş aileye sahip olanlara göre daha yüksektir. TEÖ alt boyutu olan duygusal empati puan ortalamalarında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Gruplar arası farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesinde, Post Hoc analizinde, varyansların eşit olduğu varsayımına dayanan testlerden Scheffe testi kullanılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma üniversitede eğitim gören öğrencilerin empati becerileri, affetme eğilimleri ve aile bütünlük duygusu arasındaki ilişkiyi incelemek için gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde çalışmanın bulguları literatür kapsamında incelenerek tartışılmıştır.

Çalışmada yaş değişkeni ile TEÖ, bilişsel ve duygusal empati alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Literatür incelendiğinde, Akgün Şahin ve Kardeş Özdemir'in (2015) hemşirelerle yaptıkları çalışmada yaş ile empati becerileri arasında, çalışmamıza benzer şekilde, pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Yaş ile birlikte soyut düşünme becerisinin geliştiği bilinmektedir. Yaş aldıkça soyut kavramlardan biri olan ve aynı zamanda insani değerlerimizden birini oluşturan empatinin kazanımı ve sağlıklı gelişiminin de olumlu olacağı düşünülmektedir. Farklı bir çalışmada ise öğrencilerin yaş ile empatik beceri puanları arasında farklılaşma olmadığı görülmektedir (Alver, 2005). Literatürdeki çalışma sonuçlarının farklılık göstermesi bireysel özelliklerimizin oluşumunda aile ve çevresel faktörlerin de etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmadan elde edilen diğer bir sonuç ise yaş ile AFÖ ve kendini affetme alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki olduğudur. Uysal'ın (2015) yaptığı çalışmasında katılımcıların affetme eğilimlerine yönelik olumlu tutumlara sahip olduğu ve affetme eğilimlerinin 21-40 yaş grubunda yüksek ve olumlu olduğu saptanmıştır. Hristiyan dini inancının affetme üzerindeki etkisini inceleyen bir başka çalışma bulgusu da çalışmamızı destekler nitelikte affetme eğiliminin yaşla birlikte arttığını ortaya koymuştur (Macaskill, 2007). Kendi bağımsız kimliğimizi oluşturmak için attığımız adımlar kişilik gelişimimiz için çok önemlidir. Doğduğumuz andan itibaren birine bağımlı olarak yaşadığımız sürecin benliğimizi oluşturduğumuz ve bağımsız olarak yaşayabildiğimiz sürece evrilmesi yaşamımızı devam ettirebilmemiz için son derece önemli bir noktadır. Bu zaman zarfında kişinin yaşadıkları ve edindiği tecrübeler sonucunda sağlıklı bir yaşama devam etmesi için kendini tanıması ve kendi ile barışık olması gerekir. Bunların sürdürülebilir hale gelmesinde de yaş almanın önemli parametrelerden biri olduğu söylenebilir.

Çalışmanın sonucuna göre AFÖ, başkasını affetme ile duygusal empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Alan yazın incelendiğinde empati ile affetme arasındaki ilişkiyi inceleyen ve pozitif yönde anlamlı ilişkinin olduğunu saptayan birçok çalışma karşımıza çıkmaktadır (Donovan ve Priester, 2017). Younger, Piferi, Jobe ve Lawler (2004) lisans öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında affetmenin basit tanımlarını, affetme ve affetmeme nedenlerini araştırarak affetme tartışmasına başka bir bakış açısı katmışlardır. Çalışma sonucunda, affetmeye yönelik birincil motivasyonların özgecil olmaktan ziyade büyük ölçüde kendine odaklı olduğunu belirtmişlerdir. Worthington, Kurusu, Collins ve Berry (2000) yaptıkları çalışmada empati ile affetmenin doğru orantılı olduğu sonucunu bulmuşlardır. Deneysel desende yapılan başka bir çalışmada ise affetme ile ilgili psikoeğitim programı hazırlanmış ve deney grubundaki kişilerin affetme puanlarının anlamlı bir şekilde arttığını bulmuştur (Worthington, 2010). Çalışmamızın sonuçları dikkate alındığında affetme ile duygusal empatinin ilişkili olduğu, bilişsel empati ile ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bazı

araştırmacılar affetmenin kaynağının duygulara dayandığını ifade ederek (Worthington & Wade, 1999) affetmenin duygu-odaklı bir başa çıkma süreci olduğuna vurgu yapmaktadır (Worthington & Scherer, 2004). Bu açıdan değerlendirildiğinde kişilerin kendisini ve başkalarını affetmesinde duygusal süreçlerin ön planda olduğu bilindiğinden duygusal empati ile affetmenin ilişkili olduğu, bilişsel empati ile affetme arasında ilişki bulunamaması beklenen bir sonuç olarak düşünülmektedir.

Bu çalışmada cinsiyet değişkeni ile ABDÖ ve anlaşılabilirlik, yönetilebilirlik ve anlamlılık arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Canlı'nın (2019) lise öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmasında da benzer sonuç elde edilmiş ve veri analizi sonuçlarına göre katılımcıların aile bütünlük duygusu düzeyleri cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar ışığında aile bütünlük duygusu ile cinsiyet değişkeninin ilişkili olmadığı söylenebilir. Çalışmanın diğer bulgusunda TE ve bilişsel empati, duygusal empati ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dinçyürek'in (2004) ve Uncu ve ark.'nın (2015) yaptığı çalışmalarda da çalışmanın sonuçlarını destekler nitelikte, cinsiyete göre empati becerilerinin istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık göstermediği saptanmıştır. Ayrıca cinsiyet değişkeni ile affetme ve başkasını affetme ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı ancak kendini affetme arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Literatürde farklı sonuçlar elde edilen çalışmalarda bulunmaktadır. Dere ve ark. (2015) çalışmasında kız öğrencilerin empati düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bu sonuçlara göre erkeklerin kendini affetme puan ortalamalarının kadınlara göre daha yüksek olmasının kadınlarla farklı bireysel özelliklere sahip olmaları ve erkeklerin kadınlara göre daha fazla kendisi ile barışık ve mantıksal bakış açısına sahip olmaları ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Walker ve Gorsuch (2002), araştırmasında kadınlar ve erkekler arasında kendini affetme açısından anlamlı bir farklılık olmadığını saptamıştır. Yine Gündüz ve Aydemir Sevim'in (2014) üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdikleri affetmeyi yordayan değişkenlerin belirlenmesi konulu çalışmada kendini affetme ile cinsiyet arasında ilişki bulunamamıştır. Asıcı'nın (2013) öğretmen adayları ile gerçekleştirdiği affetme özelliklerine yönelik araştırması da bu sonuçları destekler niteliktedir.

Araştırmanın bir diğer sonucunda, anne eğitim ve baba eğitim durumuna göre ölçekler ve alt boyutlarından elde edilen puanların farklılık göstermediği saptanmıştır. Genç ve Kalafat'ın (2018) öğretmen adayı olan üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada öğrencilerin anneleri ve babalarının eğitim durumları ile empati becerileri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur.

Aile yapısı değişkenine göre ise; ABDÖ ve anlamlılık alt boyutu ile anlamlı fark saptanmıştır. Aile bütünlük duygusunun çekirdek aileye sahip öğrencilerde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çekirdek ailelerin de anne baba ve çocuk/çocuklardan oluştuğu, kendi içerisinde bir bütünlük barındırdığı ve bütünlük duygusunun güçlü olduğu düşünülebilir. Bütünlük duygusu aile bireylerinin hissetmesi ve önemsemesi gereken aile birlikteliğinin devamını sağlayan bir duygudur (Antonovsky, 1993). Canlı (2019) yaptığı çalışmada çekirdek ailede yaşayan öğrencilerin aile

bütünlük duygusu seviyelerinin, geniş ailede yaşayan öğrencilere göre daha yüksek olduğunu saptamıştır. “*Bütünlük duygusu güçlü aileler yaşadıkları sorunları daha kolay bir şekilde yönetebileceklerini ve bu stres veren durumun ailenin daha güçlü olmasında etkili olacağını ifade etmektedir*” (Antonovsky, Sourani, 1988; Wickens, Greeff, 2005; akt. Çeçen, 2008). Kumbas, Çam ve Keskin (2009), ergenlerin aile içerisinde yaşadıkları sorunlara, anne baba ve kardeş dışındaki üyelerin sebep olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda çekirdek aile yapısına sahip ailelerin aile bütünlüğünü ya da aile fertlerinin sahip olduğu bütünlük duygusunu zedeleyici durumların aileye katılan diğer akrabalar (büyükanne, büyükbaba, hala, teyze vb.) ile bağlantılı olabileceği ve aile yapısı genişledikçe bütünlük duygusunun etkilendiğini söyleyebiliriz. Literatürdeki çalışmalar (Frankel, 2006; Mitchell, 2012) ve çalışmanın sonuçları da aile yapısı ile aile bütünlük duygusu arasında ilişki olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak; öğrencilerin yaşları ile empati ve affetmenin ilişkili olduğu, affetme ile duygusal empati arasında, başkasını affetme ile temel empati ve duygusal empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Affetme ile anlaşılabilirlik ve duygusal empati arasında; kendini affetme ile anlaşılabilirlik arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Aile yapısına göre aile bütünlük duygusu ve temel empati ölçeğinin alt boyutu olan duygusal empatinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Çekirdek aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile bütünlük duygusunun yüksek olduğu söylenebilir.

ÖNERİLER

Çalışma kapsamında ortaya çıkan sonuçlara göre şu öneriler verilebilir.

- Bu çalışma üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiş ve kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerden fazla olması çalışmanın sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Farklı çalışmalar cinsiyetler arasında eşitlik sağlanarak başka örneklem grupları (ergenler, ileri yetişkinler vs.) ile gerçekleştirilebilir.
- Örneklem grubuna yönelik daha detaylı bilgi edinmek için demografik değişkenler artırılabilir.
- Aile bütünlük duygusu ile alan yazında az sayıda çalışma karşımıza çıkmaktadır. Aile kavramının önemi birçok çalışmada ele alındığından aile bütünlük duygusuna yönelik farklı örneklem gruplarına ilişkin çalışmaların artırılmasının gerektiği düşünülmektedir.
- Affetme kavramının kendini affetme ile ilişkisinin olduğu ve üniversite öğrencilerinin de sosyal yaşamlarında önemli bir olgu olduğu göz önünde bulundurularak bu konuda psikoeğitim seminerleri düzenlenmesi sağlanabilir.
- Empati ve affetme arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna göre öğrencilerin bu değerleri kazanmaları ya da sahip olduklarını potansiyel olarak sağlıklı şekilde gösterebilmeleri için okul öncesi dönemden başlayarak eğitim süreçleri boyunca müfredatlara uygulamalı programların entegre edilmesi önerilebilir.

- Aile yapısı ülkemizde olduğu gibi birçok ülkede de farklılık göstermektedir. Fakat bu farklılığın aile bütünlük duygusu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olması için olumlu aile ilişkilerini arttırmaya yönelik kurum/kuruluşlar aracılığı ile uzmanlar eşliğinde eğitimler düzenlenebilir.
- Aile fertleri ile gerçekleştirilecek, ortak paylaşımda bulunabilecekleri etkinlikler planlanması da aile bütünlük duygusunu olumlu yönde etkileyecek bir seçenek olabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmada Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 20/494 no'lu "Üniversite Öğrencilerinin Empati Becerileri, Affetme Eğilimleri ve Aile Bütünlük Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" adlı araştırma, 08.01.2021 tarihli etik kurul toplantısında uygun bulunmuştur. Ayrıca ölçek sahiplerine de e- posta yolu ile kullanım izinleri alınmış ve araştırma ile ilgili kapsamlı bilgi öğrencilere verilmiş, bilgilendirilmiş onam formunu onaylayan katılımcılardan veri toplanmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmaya isim sıralamasıyla %30, %40 ve %30 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgün, R. ve Çetin, H. (2018). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerinin ve empati düzeylerinin belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 103-117.
- Akhtar, S., Dolan, A. ve Barlow, J. (2017). Understanding The Relationship Between State Forgiveness And Psychological Wellbeing: A Qualitative Study. *Journal Of Religion And Health*, 56(2), 450-463.
- Alver, B. (2005). Psikolojik danışma ve rehberlik eğitimi alan öğrencilerin empatik beceri ve karar verme stratejilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 19-34.
- Antonovsky, A. ve Sourani, T. (1988). Family Sense Of Coherence And Family Adaptation. *Journal Of Marriage And The Family*, 50, 79-82.
- Asıcı, E. (2013). *Öğretmen Adaylarının Affetme Özelliklerinin Öz-Duyarlık ve Benlik Saygısı Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Asıcı, E. ve Uygur, S. S. (2017). Duygusal öz-yeterlik ve affetmenin algılanan stres düzeyini yordayıcı rolü. *Itobiad: Journal Of The Human & Social Science Researches*, 6(3), 1354-1375.
- Asıcı, E., & Karaca, R., (2020). Affetme odaklı grup rehberliğinin ergenlerin affetme eğilimi üzerindeki etkisi. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 8(17), 214-232. Doi: 10.7816/nesne-08-17-05

- Bağ, B. (2017). Ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliğinde salutogenez modeli. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(3), 284-300.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. *Pegem Atıf İndeksi*, 2017, 1-360.
- Canlı, Ö. (2019). *Öğrenilmiş güçlülük, aile bütünlük duygusu ve aile içi iletişim arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Cüceloğlu, D. (2016). *Başarıya Götüren Aile*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Cooper, R.K. ve Sawaf, A. (1997). Liderlikte Duygusal Zeka, Yönetim ve Organizasyonlarda Duygusal Zeka. Z.B. Ayman ve B. Sancar. (Çev.). İstanbul: Sistem Yayınları.
- Çamaş, G. (2017). *Üniversite öğrencilerinde psikolojik yardım aramaya ilişkin damgalama düzeylerinin özyeterlik, aile bütünlük duygusu ve sosyal destek ile ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çeçen, A. R. (2007, Ekim). *Yaşam doyumunu yordamada bireysel bütünlük duygusu, aile bütünlük duygusu ve benlik saygısı*. IX Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde Sunulan Bildiri. Çeşme, İzmir.
- Çeçen, A. R. (2008). Aile Bütünlük (Tutarlılık) Duygusu Ölçeği (Abdö-K) kısa formunun türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(3), 1199-1220.
- Dere Çiftçi, H., Koçak, N., Duman, G. (2015). Sağlık ve sosyal alan lisans birinci sınıf öğrencilerinin iletişim ve empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal Of Education*, 4 (1), 50 – 64.
- Dinçyürek, S. (2004). Üniversite öğrencilerinin empatik becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi* 10, 99-116.
- Donovan, L. A. N., And Priester, J. R. (2017). Exploring The Psychological Processes Underlying Interpersonal Forgiveness: The Superiority Of Motivated Reasoning Over Empathy. *Journal Of Experimental Social Psychology*, 71, 16-30.
- Dökmen, Ü. (2007). *Küçük Şeyler* (11.Baskı) İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Ersanlı, K. ve Vural-Batık, M. (2015). Development of the Forgiveness Scale: A Study of reliability and validity. *Turkish Studies*, 10(7), 19-32. Doi: 10.7827/TurkishStudies.8201
- Eryılmaz, A. (2010). Aile yapısı ergeni mutlu eder mi?. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(22), 21-30.
- Evirgen, N. Y., & Erden, G. T. D. (2010). *Aile içi örüntülerin çocukların algıları açısından incelenmesi* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Uygulamalı Psikoloji) Anabilim Dalı).
- Frankel, K. B. (2006). The Fourteenth Amendment due process right to family integrity applied to custody cases involving extended family members. *Colum. JL & Soc. Probs.*, 40, 301.
- Genç, S. Z., ve Kalafat, T. (2008). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile empatik becerilerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Dergisi, 10(19), 211-222.

- George D ve Mallery M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10th ed.). Boston: Pearson.
- Gündüz, Ö. (2014). *Üniversite öğrencilerinde affetmeyi yordayan değişkenlerin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hui, E. K., ve Chau, T. S. (2009). The impact of a forgiveness intervention with Hong Kong Chinese children hurt in interpersonal relationships. *British Journal of Guidance & Counselling*, 37(2), 141-156.
- Johnson, Hd, Wernli, Ma ve Lavoie, Jc (2013). Ergen çatışma affediciliği ile durumsal, kişilerarası ve kişilerarası karakteristik ilişkiler. *J. Genet. Psychol.* 174, 291–315. Doi: 10.1080/00221325.2012.670672
- Jolliffe, D. ve D.P. Farrington. (2006). Development And Validation Of The Basic Empathy Scale. *Journal Of Adolescence*, 29(4), 589-611.
- Kalaycı, Ş. (2008). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel
- Kaya, F. ve Peker, A. (2015). *Üniversite öğrencilerinin affetme ve mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki: duygusal zekânın aracı rolü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kılıç, S. ve Çağlar, İ. (2009). *Genel İletişim* (2.Baskı) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Kılıççı, Y. (1992). *Okulda Ruh Sağlığı*. Ankara: Şafak Matbaası.
- Kırkıncioğlu, M. (2003). *Çocuk Beslenmesi*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları
- Köknel, Ö. (1997). *İnsanı anlamak*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Lima - Rodríguez, Js., Lima - Serrano, M., Jiménez - Picón, N. ve Domínguez - Sánchez, I. (2012). Consistencia Interna Y Validez De Un Cuestionario Para Medir La Autopercepción Del Estado De Salud Tanıdık. *Revista Española De Salud Pública*, 86, 509-521.
- Liesl, W. ve Abraham, P. G. (2005). Sense Of Family Coherence And The Utilization Of Resources Be First – Year Students. *The American Journal Of Family Therapy*, 33(5), 427-441.
- Loudin, J.L., A. Loukas, And S. Robinson. (2003). Relational Aggression İn College Students: Examining The Roles Of Social Anxiety And Empathy. *Aggressive Behavior*, 29(5), 430-439.
- Macaskill, A. (2007). Exploring Religious İnvolvement, Forgiveness, Trust And Cynicism. *Mental Health, Religion&Culture*, 10 (3), 2007, S. 215.
- Mccullough, M. E., Pargament, K. I. ve Thoresen, C. E. (2000). The Psychology Of Forgiveness: History, Conceptual İssues, And Overview. M.E. Mccullough, K.I. Pargament ve C.E. Thoresen (Ed.), *Forgiveness: Theory, Research And Practice İçinde* (S.1-13). New York: The Guilford Press
- Miller, Paul A. ve Eisenberg N. (1988) "The Relation Of Empathy To Aggressive And Externalizing/Antisocial Behavior", *Psychological Bulletin*, 103(3), 324-344.

- Mitchell, C. (2012). Family Integrity and Incarcerated Parents: Bridging the Divide. *Yale JL & Feminism*, 24, 175.
- Nazik, E. ve Arslan, S. (2011). Hemşirelik öğrencilerinin empatik becerileri ile öz duyarlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(4), 69-75.
- North, J. (1987). Wrongdoing And Forgiveness. *Philosophy*, 62, 499-508.
- Pişkin, M. (1991). Empati, kaygı ve çatışma eğilimi arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(2), 775-784.
- Sagy, S. ve Dotan, N. (2001). Coping Resources Of Maltreated Children In The Family: A Salutogenic Approach. *Child Abuse & Neglect*, 25(11), 1463-1480.
- Şahin, Z. A. ve Özdemir, F. K. (2015). Hemşirelerin iletişim ve empati beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Jaren*, 1(1), 1-7.
- Şahin, E. (2019). *Farklı sosyo-kültürel yapılardan gelmiş evli bireylerin aile değerleri ve aile bütünlük duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Tezel Şahin, F., & Cevher, F. N. (2007). Türk toplumunda aile-çocuk ilişkilerine genel bir bakış.
- Topcu, Ç., Ö.E. Baker ve Y. Çapa-Aydın. (2010). Temel empati ölçeği türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(34), 174-180
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 2(5), 40-46.
- Uysal, V. (2015). Genç yetişkinlerde affetme eğilimleri ve dinî yönelim/dindarlık. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48(48), 35-56.
- Walker, D. F. Ve Gorsuch, R.L. (2002). Forgiveness Within The Big Five Personality Model. *Personality And Individual Differences*. 32, 1127-1137
- Worthington, E.L., Jr. & Wade, N.G. (1999). The social psychology of unforgiveness and forgiveness and implications for clinical practice. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 18(4), 385-418. doi: 10.1521/jscp.1999.18.4.385.
- Worthington Jr, E. L., Kurusu, T. A., Collins, W., And Berry, J. W. (2000). Forgiving Usually Takes Time: A Lesson Learned By Studying Interventions To Promote Forgiveness. *Journal Of Psychology And Theology*, 28(1), 3-20.
- Worthington, E. L. & Scherer, M. (2004). Forgiveness is an emotion-focused coping strategy that can reduce health risks and promote health resilience: Theory, review, and hypotheses. *Psychology & Health*, 19(3), 385-405. doi: 10.1080/0887044042000196674.
- Worthington, E. L. (2006). Forgiveness and reconciliation: Theory and Application. *New York: Routledge Press*.
- Yüksel, A. (2004). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 341-354.
- Younger, J. W., Piferi, R. L., Jobe, R. L., And Lawler, K.A. (2004). Dimensions Of Forgiveness: The Views Of Laypersons. *Journal Of Social And Personal Relationships*, 21(6), 837-855.

Sosyotelist Davranış Eğilimleri ile Aile Rol Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

The Relationship Between Sociotelist Behavior Tendencies in Individuals and Family Role Performance

Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR¹, Zilan UĞURLU²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aysine2@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8042-4174

² Dr., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, zilanugurlu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3740-3191

Başvuru: 24.06.2021
Kabul: 17.09.2021

Atfı:
Çetinkaya-Büyükbodur, A. ve Uğurlu, Z. (2021). Sosyotelist davranış eğilimleri ile aile rol performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1325-1350. DOI: 10.33417/tsh.956836

ÖZET

İnsanlar arasındaki etkileşimi olumsuz yönde etkileyen bu çalışmada ele alınan sosyotelist davranış önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Evli olan bireylerin aile rol performansları ile sosyotelist davranış eğilimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Araştırmaya 151 kişi katılmıştır. Araştırmada veriler sosyodemografik bilgi formu, genel sosyotelist ve aile rol performansı ölçekleriyle elektronik ortamda toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; cinsiyet ve yaşa göre genel sosyotelist davranış özellikleriyle aile rol performansının farklılık gösterdiği belirlenmiştir $p<0,05$. Araştırma sonucunda aile rol performansı ölçeği toplamıyla GSÖ toplamı, GSÖ alt boyutlarından nomofobi, kişilerarası çatışma, kendini yalnızlaştırma, problem farkındalığı arasında yüksek düzeyde anlamlı negatif ilişki saptanmıştır $p<0,01$. Aile rol performansı ölçeğinin görev performansı alt boyutuyla GSÖ toplamı, nomofobi, kişiler arası çatışma, kendini yalnızlaştırma, problem farkındalığı arasında yüksek düzeyde negatif, aile rol performansı ölçeğinin ilişki performansı alt boyutuyla GSÖ toplamı, nomofobi, kişiler arası çatışma, kendini yalnızlaştırma, problem farkındalığı arasında orta düzeyde negatif anlamlı ilişki belirlenmiştir $p<0,01$. Sonuçlar değerlendirildiğinde genel sosyotelist özellikler arttıkça aile rol performansının azalacağı ifade edilebilir. Aile sistemindeki üyelerde sosyotelist davranışların önlenmesine yönelik sosyal hizmet uygulamaları aile refahına katkı sunabilir.

Anahtar kelimeler: sosyotelist davranış, aile rol performansı, iletişim

ABSTRACT

The phubbe of behavior discussed in this research, which negatively affects the interaction between people, is considered as an important problem. This research, which aims to determine the relationship between the family role performances of married individuals and their sociothelist behavior tendencies, was designed in the relational screening model, one of the quantitative research methods. 151 people participated in the research. According to the research findings; It was determined that general behavior of phubbee characteristics and family role performance differ according to gender and age $p<0.05$. As a result of the research, a highly significant negative relationship was found between the total of the family role performance scale and the total of the GHQ, the sub-dimensions of GHQ nomophobia, interpersonal conflict, self-isolation, problem awareness $p<0.01$. There was a high level of negative between the task performance sub-dimension of the family role performance scale and the GHQ total, nomophobia, interpersonal conflict, self-isolation, and problem awareness. A moderate negative significant relationship was determined $p<0.01$. When results are evaluated, it can be stated that as the general sociothelist characteristics increase, the family role performance may decrease. Social work practices aimed at preventing sociothelist behaviors among members of the family system can contribute to family welfare.

Keywords: behavior of phubbe, family role performance, communication

GİRİŞ

Akıllı telefon kullanımı son yıllarda önemli ölçüde artmış ve insanların birbirleriyle iletişim kurma biçiminde önemli değişimler meydana getirmiştir. Akıllı telefonların çok işlevli olması birçok insan için bu cihazları vazgeçilmez duruma getirmiştir. 2019 yılı itibariyle dünyada dört milyar cep telefonu kullanıcısının bulunduğu ve bu kullanıcıların günde 6 buçuk saatlerini internette geçirdikleri belirlenmiştir (Ergün, Göksu ve Sakız, 2019). Akıllı telefon teknolojisi hayatı kolaylaştırmış ve her an erişilebilir eğlence imkânı sunmuş olsa da alan yazında insan ilişkilerine dair olumsuz etkilerinden de bahsedilmektedir. Giderek daha fazla dijitalleşen dünya başkalarıyla yüz yüze kesintisiz etkileşim halinde bulunma becerisine sıklıkla müdahalede bulunmaktadır (Musetti ve Corsano, 2018). Akıllı telefonlar bir taraftan insanların sosyal etkileşimlerini geliştirirken diğer taraftan yüz yüze iletişim halinde oldukları yakın sosyal çevrelerinde bulunan insanları görmezden gelmelerine neden olmakta, iletişimin sağlıklı biçimde sürdürülmesini engelleyebilmektedir. Akıllı telefonlarda ve sosyal medya ortamlarında geçirilen süre ile yüz yüze etkileşim süresi arasında negatif yönlü ilişki bulunmaktadır (Kushlev ve Heintzelman, 2017). Akıllı telefonun uzun süre kullanılmasıyla oluşan ve yüz yüze iletişimi engelleme riski bulunan bu durum akıllı telefon bağımlılığı olarak nitelendirilmektedir (Karadağ vd., 2015). Bu bağımlılığın en önemli belirtilerinden birini oluşturan kaçırma korkusunun yaygın biçimde yaşanabileceği alan yazında belirtilmektedir (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2016). Kaçırma korkusu; gündemi ya da paylaşılanları takip edememe korkusuyla oluşan (Özdemir, 2021: 67), başkalarının yaptıklarıyla sürekli bağlantıda kalma arzusu (Przybylski, Murayama, DeHaan ve Gladwell, 2013: 1841) içeren bir kaygı durumudur. Bir şeyleri kaçırma korkusu sosyotelist davranışın ortaya çıkmasında önemli bir etkidir (Balta, Emirtekin, Kircaburun ve Griffiths, 2020). Sosyotelist davranış; sosyal bir ortamda yüz yüze iletişimde birinin sözlü ve sözsüz iletişimde verdiği mesajlara dikkat etmek yerine telefonla ilgilenerek karşı tarafta küçümsenme algısı yaratan, dışlandığını hissetmesine neden olan davranışlar şeklinde açıklanmaktadır (Göksun, 2019). Bu davranış biçimi genellikle saygısızlık (T'ng, Ho ve Low, 2018), kaba ve sosyal yönden uygunsuz (Vanden Abeele, Antheunis ve Schouten, 2016) olarak algılanmaktadır.

İnsanlar yüz yüze iletişim süreci içerisinde karşılarında bulunan birey yerine akıllı telefonlarına odaklanabilirler (Geser, 2004). Akıllı telefonlarla sürekli meşgul olunması bireyler arasındaki etkileşim kalıplarının bozulmasına neden olabilmektedir.

Sosyotelist davranışın gerçekleştiği sosyal bağlam (bir kafede başkalarıyla otururken, sınıfta, sempozyum veya toplantıda, evde aileyle ve çocuklarla vakit geçirilirken, araba kullanırken, seyahat ederken, çocuklarla vakit geçirirken, yürüyüş yaparken, alışveriş yaparken) oldukça geniştir ve sosyal etkileşimlere zarar verebilir. Sosyotelist özellikler düşük iletişim kalitesine, ilişki kurma girişimlerinin başarısız olmasına neden olabilmektedir. Düşük iletişim kalitesi; bireylerin empatik, güvenilir, anlayışlı, özenli olmadıklarına ilişkin izlenimlerin edinilmesi şeklinde açıklanmaktadır (Aron vd., 1997; Vanden Abeele vd., 2019).

Akıllı telefonların dikkat dağınıklığına neden olabileceği alan yazında belirtilmektedir (Throuvala vd., 2020). Tüm gün boyunca devam eden bu dikkat dağınıklığı kişinin yaşamına, gerçekleştirilmesi gereken rollere, sosyal çevresindeki insanlarla ilişkisine olumsuz yönde etkide bulunabilir. Dikkat dağınıklığı bir yandan biriyle yüz yüze iletişimde bulunurken diğer yandan akıllı telefonunu kullanırken çoklu görevin yerine getirilmesi sırasında ortaya çıkmaktadır. Çoklu görev; dikkatin iki ya da daha fazla uyarana çevirmek anlamında kullanılmaktadır ve aynı anda iki pratiği yerine getirme girişimini içermektedir (Salvucci ve Taatgen, 2008). Bir konuşma sırasında çoklu görevleri gerçekleştirmenin sonuçları arasında birinin söylediklerini yanlış anlama, birinden söylediklerini tekrarlamasını ya da birinden konuşmayı yeniden başlatmasını isteme sayılabilir (Newman ve Smith, 2006).

Cep telefonunun aşırı kullanımı yüz yüze iletişimde önemli olan göz temasını azaltabilir ve başkalarıyla bağlantı kurma ve onları etkileme yeteneğini zayıflatabilir. Bu bağlamda kişiler arası ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilir (Karadag vd., 2015; Shellenbarger, 2013). Alan yazında yer alan öğrencilerin cep telefonu kullanımları ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda gençlerin cep telefonundan uzaktayken kaygılandıkları (Ling, 2005), cep telefonunu aşırı kullanımından sonra ise stres yaşadıklarını belirlenmiştir (Lepp, Barkley ve Karpinski, 2014; Beranuy vd., 2009). Dwyer, Kushlev ve Dunn (2018), aşırı cep telefonu kullanımının bireylerde psikolojik sıkıntı yaratabileceğini, sosyal ilişkilere zarar verebileceğini belirtmektedirler. Aşırı cep telefonu kullanımının çoğunlukla sorunları olan gençlerin yaşadığı bağımlı davranış örüntüsünün bir tezahürü olduğu alan yazında belirtilmektedir (Leung, 2008; Bianchi ve Phillips, 2005; Liu vd., 2019). Bu davranış örüntüsü özellikle aile ve okul yaşamında sorunlar yaşayan gençlerin sorunlarını katmanlaştırabilir (Ang, Teo, Ong ve Siak, 2019).

Sosyotelist davranışlar, depresyon ve buna bağlı ruh sağlığı sorunları için bir risk faktörü olarak kabul edilmektedir (Wang, Xie, Wang, Wang ve Lei, 2017). Akıllı telefonu aşırı derecede kullanan bireylerde yalnızlık (Tan, Pamuk ve Donder, 2013), anksiyete, depresyonla ilgili duyguların ortaya çıkabileceği (McDaniel ve Coyne, 2016a), ruh sağlığı sorunların meydana gelebileceği (Harwood, Dooley, Scott ve Joiner, 2014), yakın ilişkilerden tatmin olma düzeyinin düşük olabileceği (Vanden-Abeele ve Postma-Nilsenova, 2018; Wang vd., 2017), yaşam memnuniyetinin azalabileceği (Samaha ve Hawi, 2016), öz kontrol eksikliği, kaçırma korkusu (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2016) ve stresin (Chiu, 2014) ortaya çıkabileceği alan yazında ifade edilmektedir.

Ait olma ihtiyacının karşılanması sosyal bir varlık olan insan için son derecede önemlidir. Yüz yüze karşılıklı iletişimde bireyin akıllı telefonunu kullanması karşısındaki bireyde dışlanma duygusunu yaratabilmektedir (David ve Roberts, 2017). Dışlanmak kişinin varlığına yönelen bir tehdit unsurudur. Baumeister ve Tice (1990), sosyal dışlanma korkumuzun yılan, karanlık ve yükseklik korkumuza eşdeğer olduğunu vurgulamaktadırlar (Baumeister ve Tice, 1990). David ve Roberts (2017) ise insanların sosyal dışlanma duygusundan kurtulabilmek için yüz yüze etkileşimler yerine sosyal

medyaya yöneldiklerini belirlemişlerdir. Bu durum sosyotelist davranışa maruziyet ile açıklanmaktadır. Sosyotelizme maruz bırakılmak; yüz yüze iletişim sırasında cep telefonunu kullanan biri tarafından görmezden gelinmek şeklinde tanımlanmaktadır (Roberts ve David, 2016). Bir kişi diğer kişiyi dinlemek yerine akıllı telefonlara dikkat ediyorsa konuştuğu kişi empatik olmadığını ve konuşmayı umursamadığını hissedebilir. Bu ilişki kalitesinde bir azalmaya neden olabilmektedir. Bir masada veya görünürde akıllı telefonun varlığı bile, bir kişinin biri hakkındaki ya da iletişimleri konusunda hislerini değiştirebilir. Misra, Cheng, Genevie ve Yuan (2016) tarafından yapılan çalışmalarda cep telefonu varken yapılan konuşmalar, cep telefonu olmadan birlikte yapılan diyaloglardan daha az empati ve anlayış hissettirmektedir. İnsanlar cep telefonu varken ilişki kalitelerinin düştüğünü bildirmişlerdir (Przybylski ve Weinstein, 2012).

Aile sistem olarak onu oluşturan bireylerin karmaşık etkileşimlerinin bir ürünüdür ve her bir aile üyesi aile sistemindeki üyelere ilişkilerle bağlıdır (Duyan, 2003: 41). Alan yazında yer alan çalışmalar sosyotelist davranış örüntüsünün bireylerin aile sistemine ve alt sistemlerdeki etkileşimlere olumsuz yansımalarının olabileceğini göstermektedir (McDaniel ve Coyne, 2016b; Kadylak, 2020). Aile işlevselliğinin önemli unsurlarından olan iletişim kalıpları, rol performansı (Duyan, 2003) aşırı cep telefonu kullanımıyla zarar görebilir. Bu bağlamda aile refahının sağlanmasına yönelik sosyal hizmet uygulamalarında aile işlevselliğinin değerlendirilmesinde aile üyelerindeki sosyotelist davranış özellikleri, iletişim, aile üyelerinin rolleri, problem çözme biçimleri ve davranış kontrolünün incelenmesi gerekli görülmektedir (Epstein, Baldwin ve Bishop, 1983). Roberts ve David (2016) tarafından yetişkinlerle yapılan çalışmada sosyotelist davranışların yaşam doyumu açısından eş ilişkilerini etkileyebileceği saptanmıştır. Aşırı cep telefonu kullanımı eşler arasında çatışmalara neden olabilir ve yaşam doyumunu azaltabilir. Aile kişiliğin inşa edildiği kurumdur ve bireylerin biyopsikososyal gelişimlerine katkı sunan en önemli sistemdir. Aile, bağımsız olarak faaliyet gösteren üyeler topluluğu olmaktan çok, birbirine bağlı ilişkilere sahip çok düzeyli bir sosyal sistemdir. Bu sisteminin varlığını sürdürebilmesi büyük ölçüde üyelerinin iletişimine ve etkileşimine bağlıdır. Aile sistemi içerisindeki etkileşim; bir üyenin rolü doğrultusunda gerçekleştirdiği pratiklerin diğerlerinin davranışlarına yansımaları, üyeler arasındaki temel ve karşılıklı bağlılık sürecini ifade etmektedir (Marilena, 2015).

Bu sistem içerisinde eş sistemi, ebeveyn çocuk alt sistemi gibi çeşitli alt sistemler bulunmaktadır. Aile sistemi ve alt sistemlere dahil olan aile üyeleri çeşitli rolleri gerçekleştirerek aile sisteminin işlevselliğini sağlamaktadırlar. Aile sistemi içerisinde kimin ne yapacağı ve nasıl davranması gerektiğine ilişkin beklentiler bulunmaktadır. Bu beklentiler farklı alt sistemlerde bulunan aile üyeleri için uygun iş bölümü ve davranışlarla ilişkili açık kuralları içerir. Bu doğrultuda ebeveynler ve çocuklar belirli davranışları ve rolleri benimseler. Örneğin; ebeveyn çocuk alt sistemi içerisinde ebeveynlerin çocuklarına yönelik rol beklentisi çocuklara bakılması, korunmaları ve biyopsikososyal gelişim süreçlerine üst düzeyde katkı sunulmasını, sosyalleşme süreçlerinin yönetilmesi şeklindedir. Aile sistemi içerisinde bireyler birden fazla rolü yerine getirmektedirler (eş, ebeveyn gibi) bu roller belirli kişiler arası ilişkilerle karakterize edilen farklı bağlam kümelerini (aile, iş) yansıtır (Stryker, 1980).

Turan (1999: 124) ailede rollerin benimsenmesinde toplumsal cinsiyetin önem taşıdığını, erkeklerin araçsal-enstrümental (uygulamaya dönük, araç kullanımını gerektiren), kadınların ise anlamsal-ekspresif (duygu alışverişine dayalı, etkileyici) rollerinin bulunduğunu belirtmektedir. Bireyler bu rolleri ne kadar iyi yerine getirip getirmediğine göre değerlendirilirler (Lebow, 2019: 47). Aile rol performansı ise eş, ebeveyn, çocuk dahil olmak üzere birkaç farklı rolle ilişkili sorumlulukları ve davranışları içermektedir. Aile rol performansı hem görev (aile sistemine özgü yapılması gerekli olan işleri yapmak) hem de ilişkiyi (psikososyal bağlamı kolaylaştırmak) açıklamaktadır (Fay ve Sonnentag, 2010). Aile rol performansı; ev işi yapma performansını (Anderson ve Robson, 2006), ebeveyn ya da çocuk bakım faaliyetlerini (Gorman ve Kmec, 2007), eş ve ebeveyn-çocuk etkileşiminin kalitesini (Greenhaus ve Powell, 2006), diğer aile üyeleriyle ilişkileri, aile üyelerinin iş birliği yapma ve sorumlulukları paylaşma derecesini (Carlson vd., 2006), aile uyumunu, aile yılmazlığını ve aile içi iletişim gibi aile işlevselliğinin çeşitli yönlerini (Bandura vd., 2011) vurgulamaktadır.

Aile üyeleri arasındaki iletişimin kalitesi bu rollerin gerçekleştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Aile üyelerinin birbirlerine ilettikleri sözlü ve sözsüz mesajların bütünü aile içi iletişimi oluşturmaktadır. Üyeler arasındaki konuşmalarda önemli olan söylenmek istenilenlerin doğru şekilde birbirlerine iletmelerinin sağlanmasıdır (Turan, 1999: 124). Sosyotelist davranışlar ailedeki üyeler arasındaki sözlü ve sözsüz mesajların doğru şekilde iletilmesini engelleyerek üyeler arasında sorunlara neden olabilir. Sosyotelist davranış özellikleri gösteren aile üyesi iletişimde özenli olmadığını, empati gösteremediğini ve konuşmayı umursamadığını hissettirebilir. Söz konusu davranışa maruz kalan aile üyesi ise dışlandığını hissedebilir. Bunun yanı sıra aile rol performansının içerdiği aile sistemine özgü görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinde sosyotelist davranışın yaratabileceği dikkat dağınıklığı nedeniyle aksamalar, gecikmeler yaşanabilir. Bu durum da aile üyeleri arasında çatışmalar ortaya çıkarabilir ve aile refahını olumsuz biçimde etkileyebilir. Aile üyelerinin gerçekleştirmeleri gereken rol performanslarında sorunlara zemin hazırlayan, sosyotelist davranışın görünürlük kazanması ve bu soruna yönelik sosyal hizmet uygulamalarında gerekli olan bilgi birikimine katkı sunması açısından araştırma önemli görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde aile üyelerindeki sosyotelist davranış ile ilgili sınırlı sayıda araştırma olmasına rağmen, sosyotelist davranış ile aile rol performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmancının alan yazına katkı sunabileceği söylenebilir. Bu araştırmada evli olan bireylerin aile rol performansları ile sosyotelist davranış eğilimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Evli bireylerdeki sosyotelist davranış eğilimleri ile aile rol performansı arasındaki ilişkinin betimlenmesine odaklanan bu araştırma genel tarama modellerinden ilişkiyel tarama modelinde

tasarlanmıştır. Bu modelde iki veya daha fazla değişkenin birlikte değişim gösterip göstermediği, arasındaki ilişkinin yönü ve derecesi belirlenmeye çalışılır (Karasar, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 15/02/2021-25/04/2021 tarih aralığında elektronik ortamda soru formunu doldurabilen 18 yaş üzeri evli, araştırmaya katılmaya gönüllü kartopu örneklem yoluyla belirlenmiş 151 kişi oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan katılımcılara sosyal medya ağları üzerinden ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada 18 yaş üstü evli yetişkinlerin sosyo-demografik özelliklerinin belirlenebilmesi amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan sosyo-demografik bilgi formu, katılımcıların sosyotelist davranış özelliklerini ölçebilmek amacıyla Göksun (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Sosyotelist Olma Ölçeği (GSÖ), aile rol performansına ilişkin özelliklerini ölçmek için Akın ve Uğur (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlama çalışması yapılmış Aile Rol Performansı Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmacılar tarafından oluşturulan sosyo-demografik bilgi formu, 18 yaş üstü yetişkin bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim, gelir, evde yaşayan toplam kişi sayısı, konut ve çocuk durumlarına dair temel sosyo-demografik bilgilerin elde edilmesine olanak tanıyan toplam 8 sorudan oluşmaktadır.

Göksun (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlama geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan "*Sosyotelist Olma Ölçeği*" Chotpitayasunondh ve Douglas (2018) tarafından geliştirilmiştir. GSO ölçeği 7'li likert olacak şekilde "*nomofobi*", "*kişisel çatışma*", "*kendini yalnızlaştırma*" ve "*problem farkındalığı*" olmak üzere dört boyuttan ve 15 maddeden oluşmaktadır (Göksun, 2019). Nomofobi; cep telefonsuz kalma fobisini (King vd. 2010), kişisel çatışma; bireyin algıladığı kendisi ve diğerleri arasındaki çatışmayı, kendini yalnızlaştırma; cep telefonu kullanabilmek için sosyal aktivitelerden kaçınarak diğer bireylerden kendini yalıtmayı, problem farkındalığı ise; bireylerin sosyotelist davranışı bir sorun olarak kabul edebilmeyi (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2018: 11) vurgulamaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları incelendiğinde; GSÖ 0,86, "*Nomofobi alt boyutunda*" 0,78, "*kişilerarası çatışma alt boyutunda*" 0,74, "*kendini yalnızlaştırma alt boyutunda*" 0,84, "*problem farkındalığı alt boyutu*" için ise 0,73 olarak saptanmıştır (Göksun, 2019). Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,86 ile 0,73 aralığında olduğu için yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir (Göksun, 2019). Bu çalışmada cronbach alpha değerleri; GSÖ için 0,96, nomofobi alt boyutunda 0,89, kişilerarası çatışma alt boyutunda 0,93, kendini yalnızlaştırma alt boyutunda 0,95, problem farkındalığı alt boyutunda 0,84 olarak bulunmuştur. Ölçekte ters puanlanması gerekli olan madde bulunmamaktadır (Göksun, 2019:661). Toplam puan katılımcıların verdikleri cevabın likert değerinin toplamının hesaplanmasıyla elde edilebilmektedir (Göksun, 2019: 661). Ölçeklerden alınan puanların yüksek olması olumsuz davranışa işaret etmektedir (Göksun, 2019: 661). Bir başka deyişle ölçekten alınan puanlar arttıkça sosyotelist davranış özellikleri de artmaktadır.

Akın ve Uğur (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan Aile Rol Performansı Ölçeği Chen vd. (2013) tarafından geliştirilmiştir. Aile Rol Performansı Ölçeği “görev performansı”, “ilişki performansı” olmak üzere 2 alt boyuttan ve 8 maddeden oluşmaktadır (Akın ve Uğur, 2014). Görev performansı; ebeveyn, eş ve çocuk olmanın beklenen yönlerini vurgularken, ilişki performansı; bireylerin duygusal, değerlendirici, bilgilendirici ve araçsal destek sağladığı davranışların yanı sıra etkileşimlerin ve iletişimin kalitesini içeren sosyal desteği vurgulamaktadır (Chen vd., 2013: 5). Ölçek aile üyelerinin, aileye ilişkin “görev ve ilişki performansına yönelik beklentileri karşılama düzeylerine ilişkin 5’li bir derecelendirmeye sahiptir (“1” Hiç uygun değil, “5” Tamamen uygun)” (Akın ve Uğur, 2014: 128). Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları incelendiğinde “görev performansı” alt boyutunda 0,58, ilişki performansı alt boyutunda 0,86 şeklinde saptanmıştır (Akın ve Uğur, 2014). Bu araştırmada cronbach alpha değerleri; aile rol performansı ölçeği toplamı için 0,91, görev performansı alt boyutunda 0,82, ilişki performansı alt boyutunda 0,93 olarak belirlenmiştir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır (Akın ve Uğur, 2014). Her iki alt boyut için ölçekten “alınabilecek en yüksek puan sırasıyla 20 iken en düşük puan 4 dür” (Akın ve Uğur, 2014). Puanlar arttıkça aile rol performansı artarken, puanlar azaldıkça aile rol performansı azalmaktadır.

Verilerin Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırmaya başlamadan önce araştırmada kullanılacak ölçeklerin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını yapan araştırmacılardan elektronik posta ile izin istenmiştir. İzin verildiği bilgisi edinildikten sonra..... Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan araştırmanın yapılabilmesi için izin alınmıştır. Ardından katılımcılar için aydınlatılmış onam formu, sosyo-demografik sorularla araştırmada kullanılan ölçek sorularının olduğu form elektronik ortama aktarılmıştır. Veriler 15/02/2021-25/04/2021 tarihleri arasında araştırmaya katılmaya gönüllü olan katılımcılara elektronik posta ve akıllı telefon aracılığı ile soru formu gönderilmiş, ardından katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar araştırmacıların elektronik posta adreslerine otomatik olarak gönderilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler excel dosyasına aktarılmış, sonrasında ise SPSS-22 (Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı) aktarılmıştır.

Katılımcılardan elde edilen verilerin istatistiksel analizleri SPSS-22 (Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı) ile yapılmıştır. Analizlere geçilmeden önce araştırmada ilk önce GSÖ ve Aile Rol Performansı Ölçeğinden alınan puanların normal dağılıp dağılmadığını test etmek için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 1 de gösterilmektedir.

Tablo 1. Normallik Testi

	Kolmogorov Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	p	Statistic	df	p
GSÖ Toplam Puan	0,153	151	0,000	0,877	151	0,000
Nomofobi	0,095	151	0,002	0,931	151	0,000
Kişilerarası çatışma	0,265	151	0,000	0,760	151	0,000
Kendini yalnızlaştırma	0,195	151	0,000	0,823	151	0,000
Problem farkındalığı	0,152	151	0,000	0,890	151	0,000
Aile Rol Performansı Ölçeği	0,187	151	0,000	0,834	151	0,000
Toplam Puan						
Görev performansı	0,112	151	0,000	0,916	151	0,000
İlişki performansı	0,227	151	0,000	0,815	151	0,000

a.Lilliefors Significance Correction

Testlerden elde edilen sonuçlar anlamlı olduğu ($p < 0,01$) için sosyotelist davranışlarla aile rol performansı arasında ilişkinin bulunup bulunmadığını belirleyebilmek için nonparametrik testlerde kullanılan Spearman Korelasyon analizi yapılmıştır. Sosyo-demografik değişkenlere göre GSÖ ve alt boyutları ile aile rol performansı ölçeği ve alt boyutlarında farklılaşmanın olup olmadığını saptayabilmek için Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis analizleri uygulanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde bulgular iki şekilde yer almaktadır. İlk aşamada çalışma grubunda yer alan katılımcıların tanımlayıcı bulgularla katılımcıların sosyotelist davranış özellikleri ve aile rol performansları arasındaki ilişkiye dair bulgular, ikinci olarak katılımcıların aile rol performansları ile sosyotelist davranışları arasındaki ilişkiye dair bulgular ele alınmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu tanıttıcı özellikler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri

	N	%		N	%
Cinsiyet			Yaş		
Kadın	87	57,6	25-32 yaş arası	48	31,8
Erkek	64	42,4	33-40 yaş arası	43	28,5
Eğitim Durumu			18 yaş üstü-24 yaş arası	35	23,2
İlköğretim	7	4,6	41-47 yaş arası	15	9,9
Lise	15	9,9	48 ve üzeri yaş	10	6,6
Üniversite	129	85,4	Çocuk Durumu		
Aylık Gelir			Ailede çocuk var	94	62,3
Orta	85	56,3	Ailede çocuk yok	57	37,7
Yüksek	53	35,1	Çocuk Sayısı		
Düşük	13	8,6	1 çocuk	46	30,5
			2 çocuk	25	16,6
			3 Çocuk	22	14,6
			4 Çocuk	1	7
Toplam	151	100,0	Toplam	151	100,0

Araştırmada yer alan katılımcıların tanımlayıcı istatistikleri değerlendirildiğinde; %57,6'sı kadın, %42,4'ü erkektir. Çalışma grubunda yer alan katılımcılar arasında yaş dağılımları incelendiğinde; en büyük oranın %31,8 ile 25-32 yaş arasındaki katılımcılarda olduğu görülmektedir. Sonrasında %28,5 ile 33-40 yaş arasındaki katılımcılar gelmektedir, 18 yaş üstü-24 yaş arası katılımcıların oranı ise; %23,2 dir. 41-47 yaş arası katılımcıların oranı %9,9 iken, 48 yaş ve üzeri katılımcıların oranı %6,6 dır. Araştırma grubunda yer alan katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde katılımcılar arasında en büyük oranın %85,4 üniversite mezunlarında olduğu görülmekteyken, en düşük oranın %4,6 ile ilköğretim mezunlarında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların gelir durumları incelendiğinde; %56,3'ü orta gelir grubunda yer alırken, düşük gelir grubunda yer alanların oranı %8,6, yüksek gelir grubunda olan katılımcıların oranı ise %35,1 dir. Katılımcıların ailelerindeki çocuk durumu incelendiğinde; %62,3 ünün çocuğu var iken, %37,7'sinin çocuğu olmadığı belirlenmiştir. Çocuğu olan katılımcılar arasında sahip olunan çocuk sayısı incelendiğinde; %30,5'inin 1 çocuğu var iken, %16,6'sının 2 çocuğunun bulunduğu, %14,6'sının 3 çocuğunun bulunduğu, %7'sinin ise 4 çocuğunun bulunduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların Sosyotelist Özellikleri ve Aile Rol Performansları ile Sosyodemografik Özelliklerine Dair Bulgular

Katılımcıların sosyodemografik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, çocuk durumu olarak sınırlandırılmıştır. Bu sosyodemografik özelliklere göre katılımcıların sosyotelist özellikleri ve aile rol performanslarına ilişkin sonuçlar (Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7) de gösterilmektedir. Cinsiyete göre farklılaşma sonuçları Tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Genel Sosyotelist Özellikleriyle Aile Rol Performansının Cinsiyete Göre Mann-Whitney U Analiz Sonuçları

	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	[Q2(Q1-Q3)]
GSÖ Toplam Puan	Kadın	87	59,52	33(21-44)
	Erkek	64	98,41	53(36-90)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=13 p=0,000			
Nomofobi	Kadın	87	61,41	14 (6-19)
	Erkek	64	95,83	21 (15-24)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=15 p=0,000			
Kişilerarası çatışma	Kadın	87	65,25	6 (5-8)
	Erkek	64	90,62	11 (5-24)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=18 p=0,000			
Kendini yalnızlaştırma	Kadın	87	61,32	5 (5-11)
	Erkek	64	95,95	13 (7-24)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=15 p=0,000			
Problem farkındalığı	Kadın	87	60,10	6 (5-10)
	Erkek	64	97,61	11(8-18)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=14 p=0,000			
Aile Rol Performansı Ölçeği Toplam Puanı	Kadın	87	88,42	35(29-37)
	Erkek	64	59,12	28(13-35)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=17 p=0,000			
Görev performansı	Kadın	87	87,74	15(13-19)
	Erkek	64	60,04	13 (5-16)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U= 18 p=0,000			
İlişki performansı	Kadın	87	86,26	17(16-20)
	Erkek	64	62,05	16(8-20)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U= 19 p=0,000			

p= Önemlilik * p<0,05 ** p <0,01, Q2=Medyan, Q1=25.yüzdilik, Q2=75.yüzdilik, U=Mann Whitney U Testi

Araştırmaya katılanların genel sosyotelist ölçeğiyle aile rol performansı ölçeğinin toplamından ve alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyete göre anlamlı farklılaşma oluşturup oluşturmadığının incelenmesi için yapılan Mann-Whitney U analiz sonuçları değerlendirildiğinde; kadınlar ve erkekler arasında genel sosyotelist ölçeğinin toplamından aldıkları puanların istatistiksel bakımdan anlamlı olacak şekilde farklılaştığı saptanmıştır (U=13, p<0,01). Sıra ortalamaları incelendiğinde erkeklerin sıra ortalamasının kadınlarinkinden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; erkeklerin kadınlardan daha fazla sosyotelist özelliklere sahip olabilecekleri söylenebilir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre nomofobi (U=15, p<0,01), kişilerarası çatışma (U=18, p<0,01), kendini yalnızlaştırma (U=15, p<0,01) ve problem farkındalığından (U=14, p<0,01) aldıkları puanların da farklılaştığı saptanmıştır. Sıra ortalamaları incelendiğinde; erkeklerin nomofobi, kişilerarası çatışma, kendini yalnızlaştırma, problem farkındalığı alt boyutlarından aldıkları puanların sıra ortalamasının, kadınların nomofobi, kişilerarası çatışma, kendini yalnızlaştırma, problem farkındalığı alt boyutlarından aldıkları puanların sıra ortalamasından yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bu bulgular değerlendirildiğinde; erkeklerin kadınlardan daha fazla sosyotelist özellikler gösterebilecekleri ifade edilebilir. Mann-Whitney U analiz sonuçlarına göre; katılımcıların cinsiyetlerine göre aile rol performansı ölçeğinin toplamından aldıkları puanlar istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterdiği saptanmıştır (U=17, p<0,01). Sıra ortalamaları incelendiğinde kadınların sıra ortalamasının erkeklerin sıra ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre görev performansı (U=18, p<0,01) ve ilişki performansından (U=19, p<0,05) almış oldukları puanların da istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Sıra ortalamaları incelendiğinde; kadınların görev performansı, ilişki performansını aldıkları puanların sıra ortalamaları erkeklerin görev performansı, ilişki performansını alt boyutlarından aldıkları puanların sıra ortalamasından yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu bulgular değerlendirildiğinde; kadınların aile rol performansının erkeklerden daha yüksek olabileceği söylenebilir.

Tablo 4. Katılımcıların Genel Sosyotelist Özellikleriyle Aile Rol Performansının Yaşa Göre Kruskal-Wallis Analiz Sonuçları

	Yaş	N	Sıra ort.	sd	χ^2	[Q2(Q1-Q3)]
GSÖ toplam	18 yaş üzeri-24 yaş arası	35	105,24	4	12,14	86 (35-90)
	25-32 yaş arası	48	54,55			27 (21-45)
	33-40 yaş arası	43	74,69			38 (30-54)
	41-47 yaş arası	15	90,53			43 (38-67)
	48 yaş ve üzeri	10	60,45			35 (31-39)
	Toplam		151			
Test ve p değeri KW=30,28 p=0,00						

Nomofobi	18 yaş üzeri-24 yaş arası	35	104,44	4	24,35	24 (18-25)
	25-32 yaş arası	48	50,55			10 (5-18)
	33-40 yaş arası	43	76,50			16 (12-21)
	41-47 yaş arası	15	93,23			20 (16-21)
	48 yaş ve üzeri	10	70,60			15 (11-20)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=33,77 p=0,00					
Kişilerarası çatışma	18 yaş üzeri-24 yaş arası	35	98,47	4	10,82	24(5-25)
	25-32 yaş arası	48	71,64			6 (5-8)
	33-40 yaş arası	43	66,48			6 (5-13)
	41-47 yaş arası	15	78,07			7 (5-15)
	48 yaş ve üzeri	10	56,15			6 (5-7)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=14,15 p=0,00					
Kendini yalnızlaştırma	18 yaş üzeri-24 yaş arası	35	101,23	4	11,04	24(6-24)
	25-32 yaş arası	48	61,93			5 (5-11)
	33-40 yaş arası	43	71,45			8 (4-13)
	41-47 yaş arası	15	88,77			11(7-16)
	48 yaş ve üzeri	10	55,65			6 (4-9)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=20,85 p=0,00					
Problem farkındalığı	18 yaş üzeri-24 yaş arası	35	105,53	4	20,42	14(7-18)
	25-32 yaş arası	48	59,89			5 (5-9)
	33-40 yaş arası	43	72,48			9 (5-11)
	41-47 yaş arası	15	84,87			10 (5-14)
	48 yaş ve üzeri	10	51,85			7 (4-9)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=26,73 p=0,00					
Aile Rol Performansı Ölçeği Toplam Puan	18 yaş üzeri-24 yaş arası	35	45,80	4	12,98	18 (13-35)
	25-32 yaş arası	48	93,20			35 (32-37)
	33-40 yaş arası	43	74,87			33 (28-36)
	41-47 yaş arası	15	79,70			33 (26-37)
	48 yaş ve üzeri	10	98,45			35 (32-37)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=27,13 p=0,00					
Görev performansı	18 yaş üzeri-24 yaş arası	35	42,97	4	13,15	9 (5-15)
	25-32 yaş arası	48	97,39			16 (14-20)
	33-40 yaş arası	43	74,67			15 (13-17)
	41-47 yaş arası	15	76,03			14 (12-17)
	48 yaş ve üzeri	10	94,60			17 (14-19)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=33,65 p=0,00					
İlişki performansı	18 yaş üzeri-24 yaş arası	35	52,24	4	7,83	9 (8-20)
	25-32 yaş arası	48	80,38			17(17-19)
	33-40 yaş arası	43	80,59			18(16-20)
	41-47 yaş arası	15	88,10			19(16-20)
	48 yaş ve üzeri	10	100,25			19 (17-20)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=16,01 p=0,00					

p= Önemlilik * p<0,05 ** p<0,01, Q2=Medyan, Q1=25. Yüzdilik, Q2=75. Yüzdilik, KW=Kruskal Wallis Testi

Tablo 4 değerlendirildiğinde çalışma grubunda yer alan katılımcıların GSÖ toplamından aldıkları puan, $p<0,01$ ile nomofobi, $p<0,01$, kişilerarası çatışma $p<0,01$, kendini yalnızlaştırma $p<0,01$, problem farkındalığı $p<0,01$ boyutlarından aldıkları puanların yaşa göre istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Bu bulgu yaşa göre genel sosyotelist özelliklerin farklılaşabileceğini göstermektedir. GSÖ toplamından elde edilen puanların sıra ortalaması incelendiğinde; en yüksek sıra ortalamasının 18 yaş üzeri-24 yaş arasındaki katılımcılar olduğu görülmektedirken en az sıra ortalaması 25-32 yaş arasında, sonrasında 48 yaş ve üzerinde görülmektedir. GSÖ nomofobi alt boyutundan elde edilen puanların sıra ortalaması incelendiğinde; en yüksek sıra ortalaması 18 yaş üzeri-24 yaş arasında görülürken en düşük sıra ortalaması 25-32 yaş arasındadır. GSÖ kişilerarası çatışma alt boyutundan elde edilen puanların sıra ortalamasına bakıldığında; en yüksek sıra ortalamasının 18 yaş üzeri-24 yaş arasında olduğu, en düşük sıra ortalamasının ise; 48 yaş ve üzerinde olan katılımcılarda olduğu görülmektedir. Kendini yalnızlaştırma alt boyutundan elde edilen puanların sıra ortalamasına bakıldığında; en yüksek sıra ortalamasının 18 yaş üzeri-24 yaş aralığında olduğu görülürken, en düşük sıra ortalamasının 48 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Problem farkındalığı alt boyutunun sıra ortalamaları karşılaştırıldığında ise; en yüksek sıra ortalamasının 18 yaş üzeri-24 yaş arasında olduğu görülürken, en düşük sıra ortalamasının 48 yaş ve üzerinde olanlardadır.

Katılımcıların Aile Rol Performansı ölçeği toplamından aldıkları puan, $p<0,01$ ile görev performansı, $p<0,01$, ilişki performansı $p<0,01$ alt boyutlarından aldıkları puanların yaşa göre anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Aile rol performansı ölçeği toplam puanının sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek puanın 48 yaş ve üzeridekilerde, olduğu görülmektedir. Aile Rol Performansı Ölçeğinin görev performansı alt boyutunun sıra ortalamaları incelendiğinde en yüksek sıra ortalamasının 25-32 yaş arasındakilerde, ikinci en yüksek sıra ortalamasının ise, 48 yaş ve üzeri katılımcılarda olduğu görülmektedir. En az sıra ortalaması ise 18 yaş üzeri-24 yaş arası katılımcılarda görülmektedir. Aile Rol Performansı Ölçeğinin ilişki performansı alt boyutunun sıra ortalamaları incelendiğinde en yüksek puan ortalamasının 48 yaş ve üzeri katılımcılarda olduğu görülürken, ikinci en yüksek sıra ortalaması 41-47 yaş arasındadır. En düşük sıra ortalaması ise 18 yaş üzeri-24 yaş arasında görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Sosyotelist Özellikleriyle Aile Rol Performansının Eğitim Durumuna Göre Kruskal-Wallis Analiz Sonuçları

	Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	[Q2(Q1-Q3)]
GSÖ toplam	İlköğretim mezunu	7	105,79	2	6,49	64 (54-73)
	Lise	15	92,07			46 (35-80)
	Üniversite ve Üstü	129	72,52			38 (24-57)
	Toplam	151				
Test ve p değeri KW= 6,11 p=0,047						

Nomofobi	İlköğretim mezunu	7	97,43	2	1,76	22 (14-23)
	Lise	15	86,93			17 (12-24)
	Üniversite ve Üstü	129	73,57			16 (8-21)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=3,03 p=0,219					
Kişilerarası çatışma	İlköğretim mezunu	7	109,93	2	6,20	15 (10-19)
	Lise	15	87,27			9 (5-18)
	Üniversite ve Üstü	129	72,85			6 (5-12)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW= 6,00 p=0,050					
Kendini yalnızlaştırma	İlköğretim mezunu	7	106,79	2	10,64	15 (9-20)
	Lise	15	98,63			12 (8-23)
	Üniversite ve Üstü	129	71,70			7 (5-14)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=8,87 p=0,012					
Problem farkındalığı	İlköğretim mezunu	7	97,79	2	1,81	10 (7-15)
	Lise	15	78,07			9 (5-13)
	Üniversite ve Üstü	129	74,58			8 (5-13)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=1,93 p=0,381					
Aile rol performansı toplamı	İlköğretim mezunu	7	60,14	2	3,48	29 (24-33)
	Lise	15	68,60			34 (21-35)
	Üniversite ve Üstü	129	77,72			33 (27-37)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW= 1,56 p=0,457					
Görev performansı	İlköğretim mezunu	7	62,29	2	4,26	13 (12-15)
	Lise	15	66,10			15 (8-15)
	Üniversite ve Üstü	129	77,90			15 (12-18)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=1,71 p=0,424					
İlişki performansı	İlköğretim mezunu	7	56,50	2	4,21	16 (12-19)
	Lise	15	86,47			18 (15-20)
	Üniversite ve Üstü	129	75,84			17 (16-20)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=2,32 p=0,312					

p= Önemlilik * p<0,05 ** p <0,01, Q2=Medyan, Q1=25. Yüzdilik, Q2=75. Yüzdilik, KW=Kruskal Wallis Testi

Tablo 5 değerlendirildiğinde eğitim durumuna göre; GSÖ toplamından ve kendini yalnızlaştırma boyutundan alınan puanların anlamlı bir farklılaşma gösterdiği p<0,05 saptanmıştır. GSÖ toplamından alınan puanların sıra ortalaması incelendiğinde en yüksek sıra ortalaması ilköğretim mezunlarında görülürken, en düşük sıra ortalamasının eğitim durumu üniversite ve üstü olanlarda görülmektedir. Kendini yalnızlaştırma alt boyutunun sıra ortalamaları incelendiğinde en yüksek sıra ortalaması ilköğretim mezunlarında iken en düşük sıra ortalaması üniversite ve üstü mezunlardadır. Eğitim durumuna göre; GSÖ alt boyutlarından olan nomofobi, kişilerarası çatışma, problem farkındalığıyla, Aile Rol Performansı Ölçeği toplam puanıyla, alt boyutlarından elde edilen puanların anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığı saptanmıştır p >0,05.

Tablo 6. Katılımcıların Sosyotelist Özellikleri ile Aile Rol Performansının Gelir Durumuna Göre Kruskal-Wallis Analiz Sonuçları

	Gelir Durumu	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	[Q2(Q1-Q3)]
GSO toplam	Düşük	13	73,04	2	1,06	38 (25-53)
	Orta	85	73,15			38 (30-51)
	Yüksek	53	81,29			40 (21-90)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW= 1,201 p=0,548					
Nomofobi	Düşük	13	69,65	2	1,51	16 (8-20)
	Orta	85	78,26			17 (11-21)
	Yüksek	53	73,92			17 (5-24)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=0,625 p=0,732					
Kişilerarası çatışma	Düşük	13	67,46	2	0,72	6 (4-14)
	Orta	85	66,10			6 (5-10)
	Yüksek	53	93,97			7 (6-24)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=14,106 p=0,001					
Kendini yalnızlaştırma	Düşük	13	75,42	2	0,54	8 (5-15)
	Orta	85	71,08			8 (5-13)
	Yüksek	53	84,04			8 (5-24)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=2,916 p=0,233					
Problem farkındalığı	Düşük	13	70,42	2	2,26	8 (5-10)
	Orta	85	68,32			8 (5-11)
	Yüksek	53	89,69			9 (5-18)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=8,122 p=0,017					
Aile rol performansı toplamı	Düşük	13	91,46	2	2,73	35 (27-37)
	Orta	85	76,28			33 (28-35)
	Yüksek	53	71,25			32 (13-37)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=2,148 p=0,342					
Görev performansı	Düşük	13	87,65	2	1,94	15 (11-19)
	Orta	85	74,40			14 (12-17)
	Yüksek	53	75,71			15 (5-20)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=1,051 p=0,591					
İlişki performansı	Düşük	13	92,96	2	23,52	19 (15-20)
	Orta	85	85,66			18 (16-20)
	Yüksek	53	56,34			17 (8-17)
	Toplam	151				
	Test ve p değeri KW=17,372 p=0,000					

p= Önemlilik * p<0,05 ** p <0,01, Q2=Medyan, Q1=25. Yüzdilik, Q2=75. Yüzdilik, KW=Kruskal Wallis Testi

Tablo 6 değerlendirildiğinde gelir durumuna göre; GSÖ toplam puanı ile alt boyutlarından olan nomofobi, kendini yalnızlaştırmadan elde edilen puanların anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığı $p>0,05$ belirlenmiştir. Ancak gelir durumuna göre; katılımcıların kişiler arası çatışma ve problem farkındalığından aldıkları puanların anlamlı bir farklılık oluşturduğu saptanmıştır $p<0,05$. Kişilerarası çatışma alt boyutundan elde edilen puanların sıra ortalamaları incelendiğinde; en yüksek sıra ortalamasının yüksek gelir grubunda olduğu görülmektedir. GSÖ'nin alt boyutu olan problem farkındalığı alt boyutunda ise en yüksek sıra ortalamasının yüksek gelir grubunda olan katılımcılarda olduğu görülürken, en düşük sıra ortalaması orta gelir grubunda olanlardadır. Aile Rol Performansı Ölçeği toplam puanı ile alt boyutlarından olan görev performansından elde edilen puanlar gelir durumuna göre anlamlı bir farklılaşma oluşturmazken $p>0,05$ ilişki performansı alt boyutu gelir durumuna göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılaşmayı oluşturduğu belirlenmiştir $p<0,01$. İlişki performansı alt boyutundan elde edilen puanların sıra ortalamaları incelendiğinde; en yüksek sıra ortalamasının düşük gelirlielerde olduğu görülürken en düşük sıra ortalaması ise yüksek gelir grubunda olanlarda görülmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Çocuk Durumlarına Göre Genel Sosyotelist Özellikleriyle Aile Rol Performansının Mann-Whitney U Analiz Sonuçları

	Çocuk Durumu	N	Sıra Ort.	[Q2(Q1-Q3)]
GSÖ toplam	Var	94	78,84	39(25-67)
	Yok	57	71,32	38(26-56)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=24 p=0,305			
Nomofobi	Var	94	75,38	16(10-23)
	Yok	57	77,03	17(10-21)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=26 p=0,822			
Kişilerarası çatışma	Var	94	82,07	6 (6-18)
	Yok	57	65,99	6 (4-10)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=21 p=0,027			
Kendini yalnızlaştırma	Var	94	79,35	8(5-18)
	Yok	57	70,47	8(5-13)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=24 p=0,223			
Problem farkındalığı	Var	94	80,55	8(5-13)
	Yok	57	68,50	7(4-13)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=22 p=0,099			
Aile Rol Performansı Toplam	Var	94	78,91	34(25-37)
	Yok	57	71,20	33(27-35)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri U=24 p=0,292			

Görev performansı	Var	94	80,44	15(12-19)
	Yok	57	68,68	14(12-16)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri			
U=23 p=0,107				
İlişki performansı	Var	94	71,49	17(14-19)
	Yok	57	83,43	18(16-20)
	Toplam	151		
	Test ve p değeri			
U=23 p=0,098				

p= Önemlilik * p<0,05 ** p <0,01, Q2=Medyan,Q1=25.yüzdilik, Q2=75.yüzdilik, U=Mann Whitney U Testi

Tablo 7 de yer alan katılımcıların GSÖ ile Aile Rol Performansı ölçeğinin toplamından ve alt boyutlarından aldıkları puanların çocuk durumuna göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığının incelenmesi amacıyla yapılan Mann-Whitney U analiz sonuçları incelendiğinde; GSÖ toplam puanı ile alt boyutlarından olan nomofobi, kendini yalnızlaştırma ve problem farkındalığı ile Aile Rol Performansı Ölçeği toplam puanı ile alt boyutlarından elde edilen puanların anlamlı bir farklılık oluşturmadığı p>0,05, ancak çocuk durumuna göre GSÖ ölçeğinin kişilerarası çatışma alt boyutunun istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğu saptanmıştır U=21, p<0,05. Sıra ortalamaları incelendiğinde; kişilerarası çatışma alt boyutunda çocuğu olanların sıra ortalaması çocuğu olmayanların sıra ortalamasına göre yüksektir.

Katılımcıların Sosyotelist Özellikleri ile Aile Rol Performansları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bulgular

Katılımcıların sosyotelist özellikleri ile aile rol performansları arasındaki ilişki spearman korelasyonla analiz edilmiş bulgular Tablo 8 de gösterilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Algıladıkları Aile Rol Performansı ile Genel Sosyotelist Özellikleri Arasındaki İlişkiyi Gösterir Spearman Korelasyon Analiz Sonuçları

	GSÖ Top.	Kişilerarası Nomofobi	Kendini Yalnızlaştırma	Problem Farkındalığı
Spearman's rho Aile Rol Per. Top.	-,676**	-,597**	-,602**	-,564**
	*	,902**	,786**	,872**
		*	,604**	,708**
			*	,656**
			*	,777**
Spearman's rho Görev performansı	-,683**	-,636**	-,568**	-,554**
	*	,902**	,786**	,872**
		*	,604**	,708**
			*	,656**
			*	,777**
Spearman's rho İlişki performansı	-,443**	-,307**	-,538**	-,457**
	*	,902**	,786**	,872**
		*	,604**	,708**
			*	,656**
			*	,777**

* p<0,05

** p <0,01

Tablo 8 değerlendirildiğinde, aile rol performansı ölçeği toplamı ve alt boyutları ile GSÖ toplam ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi gösteren Spearman Korelasyon analiz sonucunda; aile rol performansı ölçeği toplamıyla, GSÖ toplamı ($r=-0,676$ $p<0,01$), nomofobi ($r=-0,597$ $p<0,01$), kişilerarası çatışma ($r=-0,602$ $p<0,01$) kendini yalnızlaştırma ($r=-0,598$ $p<0,01$), problem farkındalığı ($r=-0,564$ $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı yüksek düzeyde negatif yönlü ilişki belirlenmiştir. Analizden elde edilen bir diğer bulguya göre; aile rol performansı ölçeğinin görev performansı alt boyutu ile GSÖ toplamı ($r=-0,683$ $p<0,01$), nomofobi ($r=-0,636$ $p<0,01$), kişiler arası çatışma ($r=-0,568$ $p<0,01$), kendini yalnızlaştırma ($r=-0,563$ $p<0,01$), problem farkındalığı ($r=-0,554$ $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan yüksek düzeyde anlamlı negatif yönlü ilişki saptanmıştır. Son olarak analizden elde edilen bir başka bulguya göre; aile rol performansı ölçeğinin ilişki performansı alt boyutu ile GSÖ toplam puanı ($r=-0,443$ $p<0,01$), alt boyutlarından nomofobi ($r=-0,307$ $p<0,01$), kişiler arası çatışma ($r=-0,538$ $p<0,01$), kendini yalnızlaştırma ($r=-0,489$ $p<0,01$), problem farkındalığı ($r=-0,457$ $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan orta düzeyde anlamlı negatif yönlü ilişki belirlenmiştir. Bu bulgular birlikte incelendiğinde bireylerdeki genel sosyotelist özelliklerde artış oldukça aile rol performansının azabileceği ifade edilebilir.

TARTIŞMA

Bu bölümde araştırma bulgularıyla alan yazında yer alan çalışmalar birlikte ele alınmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; kadınlar ve erkekler arasında genel sosyotelist davranış özellikleri ile aile rol performansı açısından farklılığın oluşabileceği belirlenmiştir. Erkeklerin sosyotelist davranış özellikleri sergileme eğilimleri kadınlardan daha yüksekken, kadınların aile rol performansı gösterme eğilimleri erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Alan yazında cinsiyete göre sosyotelist davranış özelliğinin farklılık gösterebileceğine ilişkin araştırma bulgusunu destekleyen çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Karadağ vd., 2015; Chotpitayasunondh ve Douglas, 2016; Blachnio ve Przepiorka, 2019; Al-Saggaf vd., 2019; Ivanova vd., 2020). Bu araştırmada cinsiyet açısından farklılaşmaya ilişkin sıra ortalamaları incelendiğinde; erkeklerin sosyotelist davranış gösterme eğilimlerinin kadınlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma bulgusunu destekler şekilde Khare ve Qasim (2019) tarafından yapılan araştırmada 200 öğrencinin sosyotelist davranış özellikleri ile kaygı arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda sosyotelist davranış özelliklerinden olan nomofobinin erkeklerde kadınlara göre daha fazla görülebileceği saptanmıştır. Çizmeçi, (2017) tarafından yapılan çalışmada ise evli olan ve evli olmayan kadınların eşlerinden sosyotelist özellikleri hissetme açısından farklılıkların bulunabileceği, evli olmayan kadın katılımcıların duygusal ilişki yaşadıkları partnerlerinden evli olanlara göre daha fazla sosyotelist özellikleri hissedebilecekleri belirlenmiştir. Ancak alan yazında kadınlarda sosyotelist davranış gösterme eğiliminin erkeklerden daha fazla olabileceğini belirten araştırma sonuçlarıyla (Blachnio ve Przepiorka, 2019), sosyotelist özelliklerin cinsiyete göre farklılık göstermeyeceğine ilişkin araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Krasnova vd., 2016; Guazzini vd., 2019; Abeele vd., 2019; Latifa, Mumtaz ve Subchi, 2019; Roberts ve David, 2020; Ballı,2020). Cinsiyete göre aile rol performansının farklılık gösterebileceğine ilişkin araştırma bulgusu ise alan

yazında yer alan bazı araştırma sonuçlarında da saptanmışken, bazı araştırma sonuçlarında aile rol performansının cinsiyete göre farklılık göstermeyebileceği belirtilmektedir. Cinsiyet rolleri aile sisteminde rol beklentilerinin farklılaşmasının kaynağı olabilir. Kadınların aile sisteminde gerçekleştirmeleri beklenen rollerine göre gündelik yaşantıda eve ve aile üyelerine ilişkin sorumluluklarının çeşitlilik göstermesi aile rol performanslarının erkeklerden daha yüksek olmasının zeminini hazırlayabilmektedir. Marks vd., (2009) tarafından yapılan çalışmada da cinsiyetin ev işlerinde, çocuklarla geçirilen zamanla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Chen vd. (2013) ise; bireylerden yaşam süreleri boyunca toplumsal cinsiyetlerine özgü aile rol beklentilerinin bulunduğunu bu bağlamda da geçerli bir aile rol performansı ölçüsünün bireyin yaşı ve cinsiyeti ile ilgili olmayacağını belirtmektedir. Bu bağlamda araştırma sonuçlarının bazı araştırmalarla örtüşürken, bazıları ile örtüşmediği söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre; katılımcıların yaşlarına göre genel sosyotelist özellikleriyle aile rol performansları farklılık göstermektedir. 18 yaş üstü-24 yaş arası bireyler genel sosyotelist özellikler gösterme eğilimindeyken, aile rol performansının 48 yaş ve üzeri katılımcılarda olduğu görülmektedir. Kadylak (2020) tarafından yapılan araştırmada sosyotelist davranışların kişiler arası ilişkileri ve aile refahını olumsuz biçimde etkileyebileceği, yaşlı büyük olan yetişkinlere göre yaşı genç olan aile üyelerinin sosyotelist davranış gösterme eğilimlerinin daha yüksek olabileceği, yaşlı yetişkinlerin sosyotelist davranışları saygısız davranış olarak nitelendirdikleri saptanmıştır. Bu bağlamda yaşı büyük olan yetişkinlerin gençlere göre kişilerarası ilişkilerde yüz yüze etkileşimlere önem verdikleri bu bağlamda da gençlere göre daha az sosyotelist davranış özellikleri gösterebilecekleri, ailedeki rol beklentisinin karşılanmasına dönük görevleri ve ilişki performansını önemsedikleri söylenebilir. (Kadylak vd., 2018) tarafından yapılan çalışmada ortalama 71 yaşında olan yetişkinlerin sosyotelist eğilimli davranışları rahatsız edici buldukları belirlenmiştir. Miller-Ott ve Kelly (2017) tarafından yapılan çalışmada üniversite çağındaki katılımcıların grup içerisinde ya da resmi olmayan ortamlarda sosyotelist davranışları daha kabul edilebilir buldukları, yüz yüze birebir etkileşimler sırasında ise bu davranışı uygunsuz buldukları belirlenmiştir. Ergün vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada ise; sosyotelist davranış eğiliminin yaşa göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın bu bulgusunu alan yazında yer alan bazı çalışmalar desteklerken bazıları ise desteklememektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre; katılımcıların eğitim durumuna göre genel sosyotelist özellikleri ile kendini yalnızlaştırma farklılık gösterebilmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; ilköğretim mezunlarında sosyotelist davranış eğilimleri yüksekken üniversite ve üstü eğitimi olanlarda daha az görülebilir. Araştırmanın bu bulgusu eğitim durumundaki ilerlemenin yüz yüze iletişimi, insanlar arası ilişkiyi ve sosyal etkileşimi önemsemeyi de beraberinde getirebileceğini düşündürmektedir.

Bireylerin aile rol performansları ile sosyotelist özellikleri arasındaki ilişkinin olup olmadığının belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırma bulguları doğrultusunda bireylerin aile rol performansları ile sosyotelist davranış özellikleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı negatif yönlü yüksek ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Araştırmanın bu bulgusu alan yazında aile refahını odak alan çeşitli araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Alan yazında yer alan çalışmaların çoğunlukla eş ilişkisine odaklanırken çocuk ve diğer yakın akrabalar üzerindeki etkisine odaklanan çalışmaların az olduğu belirtilmektedir (Al-Saggaf ve O'Donnell, 2019). Alan yazında yer alan çalışmalarda bu araştırma sonucunu destekler şekilde sosyotelist davranışların iletişim kalitesini bozabileceği (Vandenbeebe ve Postma-Nilsenova, 2018; Vanden Abeele vd., 2016; Miller-Ott ve Kelly, 2015), duygusal bağlılığı azaltabileceği (Nakamura, 2015) ifade edilmektedir. Wang vd., (2019) tarafından yapılan çalışmada yetişkinlerdeki sosyotelist davranış özelliği ile ilişki doyumu arasında negatif yönlü ilişki saptanmıştır. Niu vd. (2020) tarafından 726 ergen ve ebeveynlerinin sosyotelist özelliklerini odak alan çalışmada ebeveynlerdeki sosyotelist davranış özellikleri ile ergenlerin problemleri telefon kullanımı arasında ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda ebeveyn davranışlarının ergenlerin problemleri telefon kullanımları üzerinde etkili olabileceği belirtilmektedir (Niu vd., 2020). Alan yazında aile sistemi içerisinde sosyotelist davranışların eş, ebeveyn-çocuk etkileşimlerinde yıkıcı sonuçlar doğurabileceği, eş ve çocuklar arasında ihmal edilmişlik duygusuna, psikolojik sorunlara neden olabileceği böylelikle daha düşük kaliteli etkileşimlere, aile içerisinde yüksek düzeyde çatışmalara ve daha düşük ilişki memnuniyetine yol açabileceği ifade edilmektedir (Kildare ve Middlemiss, 2017; McDaniel ve Radesky, 2018; Liu, Yang, vd., 2020). Al-Saggaf ve MacCulloch (2019) tarafından 387 katılımcı ile yapılan çalışmada katılımcıların iş yerlerindeki insanlardan daha çok aile, arkadaş ve yabancılara karşı sosyotelist davranışlar gösterme eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Bai vd. (2020) tarafından bir lisede 3322 ergen ile yapılan çalışmada ise; sosyotelist davranış özelliklerinin ebeveyn ergen uyumunu, ergenlerde depresif belirtileri olumsuz şekilde etkileyebileceği saptanmıştır. Sonuç olarak sosyotelist davranışlar aile refahına, bireylerin psikososyal sağlığına olumsuz biçimde yansıtılabilmekte, aile sistemi içerisinde aile üyelerinin rol performanslarını sergilemelerinde sorunlara yol açabilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireylerin aile rol performansları ile sosyotelist özellikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırma sonucunda; yetişkin ve evli olan katılımcıların sosyotelist özellikleriyle aile rol performansı arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Buna göre; sosyotelist özellikler arttıkça aile rol performansında azalma olabilir. Bu bağlamda sosyotelist davranış eğilimi aile sisteminin işlevselliğini devam ettirmesini sağlayan aile üyelerine özgü rollerin gerçekleştirilmesinde çeşitli sorunlar yaratabilir. Özellikle yetişkin bireylerin rolleri ile ilgili sorumluluklarında, aile sistemi içerisinde alt sistemlerde (eş sistemi, ebeveyn-çocuk alt sistemi) aile üyelerinin birbirleri ile olan ilişkilerinde bu sorunlar görünürlük kazanabilir. Sosyal hizmet uzmanları ailelere yönelik uygulamalarda ailenin işlevselliğini değerlendirirken sorunlu cep telefonu kullanımının ailedeki üyeler arasında iletişimi ve aile üyelerinin rollerini nasıl ve yönde etkilediğini

keşfederek bu sorun alanına yönelik uygun müdahaleler gerçekleştirebilirler. Bu bağlamda aile sisteminin çevre ile etkileşiminde ortaya çıkan sorunlara müdahaleleri içeren ailelerle sosyal hizmet uygulamalarında; aile sisteminin işlevselliği açısından risk faktörü olarak değerlendirilebilecek sosyotelist davranış, önlenmesi ve bu tür davranış problemi olan aile üyelerine ve aile sistemine yönelik sosyal hizmet kuram ve yaklaşımları ile örülen sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Böylelikle aile refahına katkı sunabilir. Ayrıca sosyal hizmet disiplini içerisinde sosyotelist davranış özelliği ve çevre etkileşimi konusunda yeni araştırmaların yapılması bireyler ve ailelerle sosyal hizmet uygulamaları için gerekli görülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın yapılabilmesi için Muş Alparslan Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 28.01.2021 tarih ve 3 sayılı toplantısında alınan 5 numaralı karar ile izin alınmıştır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar tarafından çalışmaya eşit biçimde katkı sunulmuştur.

ÇATIŞMA BEYANI

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abeele, M.M.V., Hendrickson, A. T., Pollmann, M. M., & Ling, R. (2019). Phubbing behavior in conversations and its relation to perceived conversation intimacy and distraction: An exploratory observation study. *Computers in Human Behavior*, 100, 35-47.
- Akın, A., Uğur, E. (2014). Aile Rol Performansı Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*, 4(2), 125-133.
- Al-Saggaf, Y., MacCulloch, R., & Wiener, K. (2019). Trait boredom is a predictor of phubbing frequency. *Journal of Technology in Behavioral Science*, 4(3), 245-252.
- Al-Saggaf, Y., & O'Donnell, S. B. (2019). Phubbing: Perceptions, reasons behind, predictors, and impacts. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 1-9.
- Al-Saggaf, Y., & MacCulloch, R. (2019). Phubbing and Social Relationships: Results from an Australian Sample. *Journal of Relationships Research*, 1-10.
- Anderson, G., & Robson, K. (2006). Male adolescents' contributions to household labor as predictors of later-life participation in housework. *Journal of Men's Studies*, 14, 1-12.
- Ang, C. S., Teo, K. M., Ong, Y. L., & Siak, S.L. (2019). Investigation of a preliminary mixed method of phubbing and social connectedness in adolescents. *Addiction & Health*, 11, 1-10.
- Aron, A., Melinat, E., Aron, E. N., Vallone, R. D., & Bator, R. J. (1997). The Experimental Generation of Interpersonal Closeness: A Procedure and Some Preliminary Findings. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(4), 363-377.
- Bai, Q., Lei, L., Hsueh, F.-H., Yu, X., Hu, H., Wang, X., & Wang, P. (2020). Parent-adolescent

- congruence in phubbing and adolescents' depressive symptoms: A moderated polynomial regression with response surface analyses. *Journal of Affective Disorders*, 127-135.
- Ballı, Ş.N. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Sosyotelizmin İncelenmesi. Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi.
- Balta, S., Emirtekin, E., Kircaburun, K., & Griffiths, M. D. (2020). Neuroticism, Trait Fear of Missing Out, and Phubbing: The Mediating Role of State Fear of Missing Out and Problematic Instagram Use. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 8, 628-639. DOI:10.1007/s11469-018-9959-8
- Bandura, A., Caprara, G.V., Barbaranelli, C., Regalia, C., & Scabini, E. (2011). Impact of family efficacy beliefs on quality of family functioning and satisfaction with family life. *Applied Psychology: An International Review*, 60, 421-448.
- Baumeister Roy, F., Tice, D. (1990) Anxiety and Social Exclusion. *J. Soc. Clin. Psychol*, 9, 165-195.
- Beranuy, M., Oberst, U., Carbonell, X., & Chamarro, A. (2009). Problematic Internet and mobile phone use and clinical symptoms in college students: The role of emotional intelligence. *Computers in Human Behavior*, 25, 1182-1187.
- Bianchi, A., & Phillips, J. G. (2005). Psychological Predictors of Problem Mobile Phone Use. *CyberPsychology & Behavior*, 8(1), 39-51.
- Blachnio, A., & Przepiorka, A. (2019). Be aware! If you start using Facebook problematically you will feel lonely: Phubbing, loneliness, self-esteem, and Facebook intrusion. A cross-sectional study. *Social Science Computer Review*, 37(2), 270–278.
- Carlson, D.S., Kacmar, K.M., Wayne, J.H., & Grzywacz, J.G. (2006). Measuring the positive side of the work–family interface: Development and validation of a work– family enrichment scale. *Journal of Vocational Behavior*, 68(1), 131-164.
- Chen, Yu. P., Shaffer, M., Westman, M., Chen, S., Lazarova, M., ve Reiche, S. (2013). Family role performance: Scale development and validation. *Applied Psychology: An International Review*, 63(1), 190-218.
- Chiu, S. I. (2014). The relationship between life stress and smartphone addiction on Taiwanese university student: A mediation model of learning self-efficacy and social self-efficacy. *Computers in Human Behavior*, 34, 49-57.
- Chotpitayasunondh, V., Douglas, K.M. (2018). Measuring Phone Snubbing Behavior: Development and Validation of the Generic Scale of Phubbing (GSP) and the Generic Scale of Being Phubbed (GSBP). *Computers in Human Behavior*, 88, 5-17.
- Chotpitayasunondh, V., & Douglas, K. M. (2016). How “phubbing” becomes the norm: The antecedents and consequences of snubbing via smartphone. *Computers in Human Behavior*, 63, 9-18.
- Çizmeçi, E. (2017).Disconnected, Though Satisfied: Pphubbing Behavior And Relationship Satisfaction. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*,7(2), 364-375.

- David, M. E., & Roberts, J. A. (2017). Phubbed and Alone: Phone Snubbing, Social Exclusion, and Attachment to Social Media. *Journal of the Association for Consumer Research*, 2(2), 155-163.
- Duyan, V. (2003). Aileye Yönelik Planlı Müdahale Sürecinin Aşamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 41-61.
- Dwyer, R. J., Kushlev, K., & Dunn, E. W. (2018). Smartphone use undermines enjoyment of face-to-face social interactions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 78, 233-239.
- Ergün, N., Göksu, İ., & Sakız, H. (2019). Effects of Phubbing: Relationships with Psychodemographic Variables. *Psychological Reports*, 1-36.
- Epstein, N., Baldwin, L., & Bishop, D. (1983). The McMaster family assessment device. *Journal of Marital and Family Therapy*, 9, 171-180.
- Fay, D., & Sonnentag, S. (2010). A look back to move ahead: New directions for research on proactive performance and other discretionary work behaviours. *Applied Psychology: An International Review*, 59, 1-20.
- Geser, H. (2004). Towards a sociological theory of the mobile phone. E-Merging media: communication and the media economy of the future, 235-260.
- Gorman, E.H., & Kmec, J.A. (2007). We (have to) try harder: Gender and required work effort in Britain and the United States. *Gender & Society*, 21(6), 828-856.
- Göksun, D.O. (2019). Sosyotelist Olma ve Sosyotelizme Maruz Kalma Ölçeklerinin Türkçeye Uyarlanması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 657-671.
- Greenhaus, J.H., & Powell, G.N. (2006). When work and family are allies: A theory of work–family enrichment. *Academy of Management Review*, 31(1), 72-92.
- Guazzini, A., Duradoni, M., Capelli, A., & Meringolo, P. (2019). An explorative model to assess individuals' phubbing risk. *Future Internet*, 11(1), 21.
- Harwood, J., Dooley, J. J., Scott, A. J., & Joiner, R. (2014). Constantly connected—The effects of smart-devices on mental health. *Computers in Human Behavior*, 34, 267-272.
- Ivanova, A., Gorbaniuk, O., Błachnio, A., Przepiórka, A., Mraka, N., Polishchuk, V., & Gorbaniuk, J. (2020). Mobile phone addiction, phubbing, and depression among men and women: A moderated mediation analysis. *Psychiatric Quarterly*, 1-14.
- Kadylak, T. (2020). An investigation of perceived family phubbing expectancy violations and well-being among U.S. older adults. *Mobile Media & Communication*, 8(2), 247-267.
- Kadylak, T., Makki, T. W., Francis, J., Cotten, S. R., Rikard, R. V., & Sah, Y. J. (2018). Disrupted copresence: Older adults' views on mobile phone use during face-to-face interactions. *Mobile Media & Communication*, 6(3), 331-349.
- Karadağ E, Tosuntaş ŞB, Erzen E, Duru P, Bostan N, Şahin BM, Çulha İ, Babadağ B. (2015). Determinants of phubbing, which is the sum of many virtual addictions: a structural equation model. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(2):60-74.

- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kildare, C. A., & Middlemiss, W. (2017). Impact of parents mobile device use on parent-child interaction: A literature review. *Computers in Human Behavior*, 75, 579-593.
- King, A.L., Valença, A.M., Nardi, A.E. (2010). Nomophobia: the mobile phone in panic disorder with agoraphobia: reducing phobias or worsening of dependence? *Cogn Behav Neurol*, 23(1), 52-54. DOI: 10.1097/WNN.0b013e3181b7eabc.
- Khare, S. ve Qasim, S.H. (2019). Study Of Phubbing Behaviour In Relation To Anxiety. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 6(4), 105-110.
- Krasnova, H., Abramova, O., Notter, I., & Baumann, A. (2016). Why phubbing is toxic for your relationship: Understanding the role of smart phone jealousy among "Generation Y" users. *Research Papers*, 1-20. Twenty-Fourth European Conference on Information Systems (ECIS), İstanbul, Turkey.
- Kushlev, K., & Heintzelman, S. J. (2017). *Put the Phone Down. Social Psychological and Personality Science*, 1-9.
- Latifa, R., Mumtaz, E. F., & Subchi, I. (2019, November). Psychological explanation of phubbing behavior: Smartphone addiction, empathy and self control. In 2019 7th International Conference on Cyber and IT Service Management (CITSM) (Vol. 7, pp. 1-5). IEEE.
- Lebow, J.L. (2019). *Çift ve Aile Terapisi Alan İle İlgili Bütüncül Bir Harita*. Çev. Ed: Şahin, M. ve Uğur, H. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Leung, L. (2008). Linking Psychological Attributes To Addiction And Improper Use Of The Mobile Phone Among Adolescents In Hong Kong. *Journal of Children and Media*, 2(2), 93-113.
- Lepp, A., Barkley, J. E., & Karpinski, A. C. (2014). The relationship between cell phone use, academic performance, anxiety, and satisfaction with life in college students. *Computers in Human Behavior*, 31, 343-350.
- Ling, R. (2005). The sociolinguistics of SMS: An analysis of SMS use by a random sample of Norwegians. In R. Ling & P. E. Pederson (Eds.), *Mobile communications: Re-negotiation of the social sphere*. London, England: Springer-Verlag, (ss. 335-350).
- Liu, Q. Q., Yang, X. J., Hu, Y. T., Zhang, C. Y., & Ni, Y. G. (2020). How and when is family dysfunction associated with adolescent mobile phone addiction? Testing a moderated mediation model. *Children and Youth Services Review*, 111.
- Liu, R.D., Wang, J., Gu, D., Ding, Y., Oei, T.P., Hong, W., Zhen, R., Li, Y.M. (2019). The Effect of Parental Phubbing on Teenager's Mobile Phone Dependency Behaviors: The Mediation Role of Subjective Norm and Dependency Intention. *Psychology Research and Behavior Management*, 12, 1059-1069.
- Marilena, T. (2015). The Role of Parents in Integrating their Own Children in Society. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 180, 1680-1685.
- Marks, J. L., Lam, C. B., & McHale, S. M. (2009). Family Patterns of Gender Role Attitudes. *Sex Roles*, 61(3-4), 221-234.

- McDaniel, B. T., & Coyne, S. M. (2016a). "Technoference": The interference of technology in couple relationships and implications for women's personal and relational wellbeing. *Psychology of Popular Media Culture*, 5, 85-98.
- McDaniel, B. T., & Coyne, S. M. (2016b). Technology interference in the parenting of young children: Implications for mothers' perceptions of coparenting. *The Social Science Journal*, 53(4), 435-443.
- McDaniel, B. T., & Radesky, J. S. (2017). Technoference: Parent Distraction With Technology and Associations With Child Behavior Problems. *Child Development*, 89(1), 100–109.
- Miller-Ott, A. E., & Kelly, L. (2017). A politeness theory analysis of cell-phone usage in the presence of friends. *Communication Studies*, 68, 190–207.
- Miller-Ott, A., & Kelly, L. (2015). The presence of cell phones in romantic partner face-to-face interactions: An expectancy violation theory approach. *Southern Communication Journal*, 80, 253–270.
- Misra, S., Cheng, L., Genevie, J., & Yuan, M. (2016). The iPhone Effect: The Quality of In-Person Social Interactions in the Presence of Mobile Devices. *Environment and Behavior*, 48(2), 275-298.
- Musetti, A., & Corsano, P. (2018). The Internet Is Not a Tool: Reappraising the Model for Internet-Addiction Disorder Based on the Constraints and Opportunities of the Digital Environment. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-5.
- Nakamura, T. (2015). The action of looking at a mobile phone display as nonverbal behavior/communication: A theoretical perspective. *Computers in Human Behavior*, 43, 68–75.
- Newman, W., & Smith, E. L. (2006). Disruption of meetings by laptop use. *CHI '06 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems - CHI EA '06*, 1145-1150.
- Niu, G., Yao, L., Wu, L., Tian, Y., Xu, L., & Sun, X. (2020). Parents' phubbing and adolescents' mobile phone addiction: The role of parent-child relationship and self-control. *Children and Youth Services Review*, 105247.
- Özdemir, S. (2021). Sosyal İlişkilerde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Sosyal Dışlanmayı Etkiler Mi? Sosyotelizmin Rolü. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 64-77.
- Przybylski, A. K., & Weinstein, N. (2012). Can you connect with me now? How the presence of mobile communication technology influences face-to-face conversation quality. *Journal of Social and Personal Relationships*, 30(3), 237–246.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848.
- Roberts, J. A., & David, M. E. (2016). My life has become a major distraction from my cell phone: Partner phubbing and relationship satisfaction among romantic partners. *Computers in*

- Human Behavior*, 54, 134-141.
- Roberts, J. A., & David, M. E. (2020). Boss phubbing, trust, job satisfaction and employee performance. *Personality and Individual Differences*, 155, 109702.
- Salvucci, D. D., & Taatgen, N. A. (2008). Threaded cognition: An integrated theory of concurrent multitasking. *Psychological Review*, 115(1), 101-130.
- Samaha, M., & Hawi, N.S. (2016). Relationships among smartphone addiction, stress, academic performance, and satisfaction with life. *Computers in Human Behavior*, 57, 321-325.
- Shellenbarger, S. (2013, May 28). Just look me in the eye already. *Wall Street Journal*. Retrieved from <http://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324809804578511290822228174>, (Erişim Tarihi:10/05/ 2021)
- Stryker, S. (1980). *Symbolic interactionism: A social structural version*. Menlo Park, CA: Benjamin Cummings.
- Tan, C., Pamuk, M., & Donder, A. (2013). Loneliness and mobile phone. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 103, 606-611.
- Throuvala, M. A., Griffiths, M. D., Rennoldson, M., & Kuss, D. J. (2020). *Mind over Matter: Testing the Efficacy of an Online Randomized Controlled Trial to Reduce Distraction from Smartphone Use*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(13), 4842, 1-30.
- T'ng, S. T., Ho, K. H., & Low, S. K. (2018). Are you “phubbing” me? The determinants of phubbing behavior and assessment of measurement invariance across sex differences. *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*, 7(2), 159-190.
- Turan, N. (1999). *Sosyal Kişisel Çalışma Birey ve Aile için Sosyal Hizmet*. Ankara, Aydınlar Matbaası.
- Vanden-Abeelee, M. M. P., & Postma-Nilsenova, M. (2018). More than just gaze: An experimental vignette study examining how phone-gazing and newspaper-gazing and phubbing-while-speaking and phubbing-while-listening compare in their effect on affiliation. *Communication Research Reports*, 35, 303-313.
- Vanden Abeelee, M. M. P., Antheunis, M. L., & Schouten, A. P. (2016). The effect of mobile messaging during a conversation on impression formation and interaction quality. *Computers in Human Behavior*, 62, 562–569.
- Wang, X., Xie, X., Wang, Y., Wang, P., & Lei, L. (2017). Partner phubbing and depression among married Chinese adults: The roles of relationship satisfaction and relationship length. *Personality and Individual Differences*, 110, 12-17.
- Wang, X., Zhao, F., & Lei, L. (2019). Partner phubbing and relationship satisfaction: Self-esteem and marital status as moderators. *Current Psychology*.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Covid-19 Salgın Sürecinde Teleworking Sistemi ile Çalışmanın ve Sosyal Medyayı Etkin Kullanmanın Çocuklu Çiftlerde Aile İçi İletişim Üzerine Etkisi: Nitel Bir Çalışma

The Effect of Teleworking and Active Social Media Use on Intra-Family Communication of Parents During Covid-19 Pandemic: A Qualitative Study

Eylem ÇELİK ERHAN¹, Seda Gökçe TURAN²

¹ Pendik Türk Telekom Murat Merter Mesleki Teknik Anadolu Lisesi, eylem_5@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9756-0925

² Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Yüksekokulu, sedagokce.turan@vsh.bau.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6563-1378

Başvuru: 04.08.2021
Kabul: 25.09.2021

Atıf:
Çelik-Erhan, E. ve Turan, S.G. (2021). Covid-19 salgın sürecinde teleworking sistemi ile çalışmanın ve sosyal medyayı etkin kullanmanın çocuklu çiftlerde aile içi iletişim üzerine etkisi: Nitel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1351-1369. DOI: 10.33417/tsh.978627

ÖZET

Bu araştırma, Covid-19 Pandemisi sürecinde Teleworking (uzaktan/evden çalışma) sisteminin ve sosyal medyayı etkin kullanmanın çocuklu çiftlerde aile içi iletişimi üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubu, kartopu örneklem yöntemiyle belirlenmiş olup, İstanbul İlinde ikamet eden, 20 erkek, 20 kadın olmak üzere 40 yetişkin, evli ve çocuklu bireyden oluşmaktadır. Veriler sosyo-demografik form ve yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin toplanması aşamasında nitel araştırma desenlerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Ayrıca görüşmeler çevrimiçi platformlarda, canlı görüşmeler ile yüz yüze yapılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi ve kategorizasyon yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın içerik analizi; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört kategoride incelenmiştir. Bir araya getirilen veriler daha önceden oluşturulan kavramsal temalarla ilişkilendirilmiştir. Araştırmada, Covid-19 Pandemisi döneminde değişen iş, eğitim ve aile yaşamına, çift ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin "yeni normale" alışmaları, bu süreçte yaşadıkları ruhsal, sosyal ve ekonomik durumlar ile süreci en az zararla atlatabilmenin yollarını bireylerin diğer aile bireyleriyle birlikte aşmaya çalıştıkları belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Uzaktan çalışma, aile içi iletişim, covid-19 pandemi, sosyal medya

ABSTRACT

Present study aims to examine the effects of Teleworking and active media use on parents and intra-family communication during Covid-19 Pandemic. The participants were chosen with snowball sampling technique, from married couples with children who live in Istanbul. The sample group consisted of 20 males, 20 females; 40 participants in total. The data were collected from socio-demographic form and by semi-structured in-depth interviews. The interviews were conducted at online platforms and alive. Besides, all interviews were made as both online and face-to-face. The interviews were recorded with the permission of the participants; these records were listened and decoded. Categorization technique was used for analyzing the quantitative data. As a result of the study it is found that participants tried to adapt themselves to new working, education and family life, get accustomed to "new normal" as couples and parents and cope with psychological, social and economic failures they face during Covid -19 with the support of their families' members.

Keywords: Teleworking, remote working, pandemic, social media, intra-family communication

GİRİŞ

2019 yılı sonlarında Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkmış ve tüm dünyaya yayılmış olan Covid-19 virüs salgını Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 30 Ocak 2020 tarihinde uluslararası kamu sağlığı acil durumu, 11 Mart 2020 tarihinde de pandemi olarak ilan edilmiştir (Akca ve Küçükoğlu, 2020). Covid-19 Pandemisi nedeniyle, tüm dünyada kısmi ya da tam zamanlı sokağa çıkma yasakları ilan edilerek bu bilinmez virüsün bulaşıcılığını engelleyecek önlemleri tüm dünya ülkeleri almaya başlamıştır. Bu süreçte bulaşın insandan insana geçmesini engellemek için de insanlar arası teması tamamen engelleyecek tedbirler alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda; ülkeye gidiş-gelişlerin durdurulması, eğitime ara verilerek eğitimin uzaktan (online) eğitim şeklinde devam edilmesine, beyaz yakalı çalışanlar başta olmak üzere evden/uzaktan ya da esnek/dönüşümlü çalışma modelinin benimsenmesi, karantina uygulamaları, sokağa çıkma yasakları 2020 yılının Mart ayı itibarıyla dünya genelinde ortaya çıkan ve bölgesel olarak devam eden önlemler olarak insan hayatında önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda şüphesiz ki özellikle çocuklu aileleri en çok etkileyen durumlardan birisi de anne-babaların uzaktan çalışma (Teleworking) statüsüne geçmesidir. Teleworking çalışma sistemi; evden çalışma, uzaktan çalışma gibi farklı şekillerde adlandırılmaktadır (Serinikli, 2021; Akbaş-Tuna ve Türkmendağ; 2020). Bu çalışmada kavram karmaşasına sebep vermemek için "uzaktan çalışma" ifadesi kullanılacaktır. Pandemi öncesinde de bazı sektörlerde uygulanan uzaktan çalışma modeli, pandemi sürecinde hastalıktan korunabilmek, hastalığın bulaşıcılığını önlemek ve iş sektörünün devamını sağlamak için çok daha önemli bir iş modeli haline gelmiştir. Uzaktan çalışma, çalışanların merkez ofislerinden veya üretim tesislerinden uzak yerlerde çalıştıkları, iş arkadaşlarıyla kişisel temasının olmadığı, ancak bilişim teknolojisi araçları ile onlarla iletişim kurabildiği esnek bir çalışma düzenlemesi olarak tanımlanmaktadır (Sarbu, 2018). Uzaktan çalışma sistemi ile çalışanlar açısından iş hayatı ve özel hayat arasındaki dengeyi kurmak zorlaşmakta sınırlar bulanık hale gelmektedir (Sarker, Suprateek, Sarker, Xiao ve Ahuja, 2012). Bunun yanı sıra çalışanların ruh sağlığı açısından da olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Uzaktan çalışan bireyler yüz yüze çalışan bireylere göre daha fazla kaygılı hissettiklerini belirtmektedirler (Maruyama, 2012). Aile içi iletişim açısından bakıldığında ise her ne kadar özel hayat ile iş hayatı arasındaki dengenin kurulmasının zorluğundan dolayı uzaktan çalışma aile içi iletişim açısından riskli olarak görülse de (Wheatley, 2012) aynı zamanda aile içi ilişkileri pekiştiren ve destekleyen özelliğinin de bulunduğu savunulmaktadır (McDaniel, Adam, Galovan ve Drouin, 2020). İngiltere merkezli global sosyal medya ajansı "We Are Social" ve sosyal medya depolama aracı olan "Hootsuite"nin ortak yayınladığı Nisan 2020 Dijital Raporuna göre Covid-19 Pandemi döneminde bilgisayar veya video oyunları oynamak için önceki dönemlere oranla %35 daha fazla zaman harcanmaktadır. Ayrıca bilgisayar veya video oyunları oynama davranışının salgın sona erdikten sonra bile %10 oranında yeni davranış olarak devam etmesi beklenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre, sosyal izolasyon ve karantina sürecinde video oyunları rahatlatmanın bir yolu olsa da oyunlarla normalden uzun süre zaman geçirmek cazip gelebilir ve bununla birlikte gençler için yeni davranışsal bağımlılıklar ortaya çıkabilir (Aktaş & Bostancı Daştan, 2021). Bu durum

ise ailelerin sadece pandemi döneminde uzaktan çalışma ile “yeni normal” e uyum sağlamaya çalışmalarının yanı sıra pandemi sonrası çocuklarında ortaya çıkabilecek bu tarz davranışsal problemler için kaygılanmasına sebep olacağı düşünülmektedir. Bu kısımda “yeni normal” kavramını biraz açmak gerekebilir. Çebi (2020) normal tanımının toplumsal yaşamı düzenlemekteki etkisini vurgulamış ve toplumdan topluma, zaman ve mekâna göre farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Karakaş (2020) ise yeni normal kavramının yeni davranışlar, yeni tutumlar ve yeni etkileşim biçimleri olduğunu ifade etmiştir. Covid-19 Pandemisi sürecinde ise uzaktan çalışma ve uzaktan eğitim ile dijital ortamlardan iş ve eğitimin yürütülmesi yeni normal haline gelmiş ve buna bağlı olarak da online oyun oynama davranışının ve sosyal medya kullanımı artmıştır. Pandemi öncesindeki “normal”de teknolojik araçlar eğitim ve iş yaşamını desteklerken, yeni normalde eğitim ve iş yaşamı tamamen teknolojik araçlar ile sürdürülmüştür. Bu noktada, sürekli çevrimiçi olmak aileyi ve aile içi rollerin de ihmal edilmesine neden olabilir. Sosyal medya veya diğer dijital ortamlarda çok fazla zaman geçirilmesi bir eş olarak da sorumlulukların alınmamasına neden olarak evlilikleri sarsmakta ve ilişkide sorunlara neden olabilmektedir. Ayrıca bu durum, okul çağındaki çocuk için de akademik başarının düşmesine neden olabilir. Doğal olarak sadece pandemi sürecinde değil pandemi sonrasında da uzaktan çalışmanın aile içi iletişim ve etkileşim üzerinde etkisinin incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Konunun çok yeni olması dolayısıyla uzun vadeli etkilerinin araştırılması gereklidir. Bu nedenle bu araştırmanın uzun vadeli etkilerin araştırılması için yardımcı olacağı düşünülmektedir. Tüm bu bilgilerin ışığı altında bu çalışmanın amacı pandemi sürecinde uzaktan çalışmanın evli ve çocuklu çiftlerin aile içi iletişimlerine etkisini ve yine pandemi sürecinde sosyal medya kullanım sıklığını incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırma soruları ise şu şekildedir:

- Pandemi sürecinde evli ve çocuklu bireyler uzaktan çalışmanın aile içi iletişime etkisini nasıl tanımlamaktadırlar?
- Pandemi sürecinde evli ve çocuklu çiftlerin sosyal medya kullanım pratiklerinde bir değişim olmuş mudur?

YÖNTEM

Bu araştırma, pandemi sürecinde uzaktan çalışan evli ve çocuklu bireylerin aile içi iletişime etkisini ve sosyal medya kullanım pratiklerini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda, veri kaynaklarının sınırlı olması, veri toplama araçlarının yapısı ve yapılan analizlerin özelliği nedeniyle araştırma örnekleminin geniş olması çok da mümkün değildir. Bu tarz araştırmalarda örneklem büyüklüğü belirli bir kural çerçevesinde belirlenmemekte; örneklem araştırmanın desenine, araştırma amacına, problemine ve araştırma için yeterli zaman ve kaynaklara göre farklılık göstermektedir (Buran, 2015). Bu araştırmada da nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılarak nitel araştırma çeşidi olan “durum çalışması” deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin

kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma türü olarak tanımlanabilir. Durum çalışması ise; bir sınıf, bir mahalle, bir örgüt gibi doğal bir çevre içinde gerçekleştirilir ve çalışmaya konu olan ortam veya olayların bütüncül bir yorumunu hedefler (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada bir nitel çalışma türü olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklem grubu ise kartopu örnekleme yönteminden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu çalışmada katılımcılara sosyal medya aracılığıyla yapılan duyurular ile ulaşılmış, gönüllü olan katılımcıların referansı ile diğer katılımcılara ulaşılmış, böylece çalışmanın örneklem grubu oluşturulmuştur.

VERİLERİN ANALİZİ

Bu çalışmada toplanan verilerin analizinde 'İçerik Analiz' metodu kullanılmıştır. İçerik analizinin temel hedefi elde edilen bulguları açıklayabilecek kavramlara ulaşmaktır. Temaların saptanması bu aşamada önemli bir yer tutar. Bu durumda verilerin içinde örtük olan söylemler açığa çıkarılmaktadır. İçerik analizinin kökeninde yapılan işlem, benzer verileri, araştırmacının belirlediği temalar etrafında toplayıp, okuyucunun anlayabileceği biçimde yorumlamaktır (Özdemir, 2010). Araştırma verileri İçerik analizinde dört evrede şekillenir. Bunlar: verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklindedir. Bu esnada oluşturulan kodlar peyderpey değiştirilebilir. Yeni kodlar oluşukça kod çizelgesi daha zengin hale gelir. Kodlamanın özü araştırmacının hedefine ve konunun durumuna göre farklılaşabilir. Daha çok cümle ya da paragraf kodlamaya temel oluşturur. Aynı zamanda elde edilen bilgilerin hepsinin kodlanması şart değildir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada, oluşturulan ana temalar altında bir araya getirilen kodlar, veriler sonucu ortaya çıkan birbirine yakın ifadelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir. Meydana gelen kodlar anlamlarına göre bir araya getirilerek, kodların alt temaları düzenlenmiştir. Alt temalar araştırmacı tarafından kendi yorumunu katmadan oluşturulup bulgular halinde sunulmuştur. Bu bulgular, yine yorumsuz olarak tablo haline getirilmiştir. Bütün katılımcıların düşünceleri ve görüşleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Bulunan ve anlamlı kategoriler altında oluşturulan kodların bir araya gelmesi meydana çıkan alt temalar ve bu alt temalar bir bütün olacak şekilde tablo oluşturularak verilmiş, tablo da aynı zamanda katılımcıların sıklık değeri ile katılımcıların bazı örnek düşüncelerine yer verilmiştir. Her bir tablonun alt kısmında oluşan bulgular nesnel olarak aktarılmıştır. Yine belirlenen alt temalar şekiller ile gösterilip yorum yapılmadan betimlenmiştir. Her alt temaya karşılık gelen kategoriler şekil ile gösterilip nesnel biçimde ilişkilendirilip, açıklanmıştır.

GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Nitel araştırmalarda geçerlilik, araştırmacının üstünde araştırma yaptığı konuyu olduğu haliyle, olabildiğince nesnel gözlemesi anlamında kullanılmaktadır (Özdemir, 2010). Araştırma sürecinde aynı anda, bire bir görüşmeler yoluyla doğal olarak gözlem yapma, kişilerin söylemlerine olduğu gibi aktarmak, nitel araştırmada geçerliği oluşturan önemli bir özelliktir. Bu çalışmada da geçerliğin bir özelliği olarak, veriler direkt bire bir görüşmeler biçiminde bir araya getirilmiştir. Bir araya getirilen bu veriler nesnel biçimde direkt alıntılara yer verilerek açık bir şekilde yazılmıştır. Bu çalışmada iç

geçerliğı sağlamak amacıyla bir araya getirilen veriler önceden meydana gelen kavramsal temalarla bağdaştırılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlara nasıl ulaşıldığı açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Dış geçerlik içinse araştırma aşamalarının detaylandırılması yapılmıştır. Şayet bir çalışmanın sonuçları benzer ortamlara ve durumlara genellenebiliyor ise bu araştırmanın dış geçerliğinin olduğunu gösterir. İç güvenilirlik önlemi olarak, betimsel yaklaşım kullanılmıştır. Dış güvenilirlik anlamında ise araştırmacılar alan/literatür taraması yapmış olup, uzaktan çalışan kişilerle ilgili araştırma yapılan makaleden yola çıkarak açık uçlu sorular hazırlamıştır. Oluşturulan sorular alanında uzman 3 Doktor Öğretim Üyesine incelenmiş ve bu bağlamda kapsam geçerliliği için de onayları alınmıştır. Yüz yüze/online yapılan görüşmeler de onam formu en az biri evden/uzaktan çalışan bireylere hem okunmuş hem de “Whatsapp” üzerinden gönderilmiştir. Ayrıca her katılımcıya çalışmanın gönüllülük esasına bağlı olarak gerçekleştirileceği, her hangi maddi bir ödemenin yapılmayacağı ve kişisel bilgilerin gizli tutulacağı belirtilmiştir.

BULGULAR

Çiftlerden en az birininin uzaktan çalışan bireylerden oluşan araştırmada, elde edilen bulgular içerik analizine tâbi tutulmuş; “Uzaktan çalışmanın aile içi ilişkiler üzerindeki etkisi” ve “Covid-19 Pandemisi sürecinde sosyal medya kullanım pratiklerinin aile içi ilişkilere etkileri” olmak üzere iki ana tema önceden oluşturulmuştur. Ana temalardan yola çıkarak, katılımcıların ifadeleri doğrultusunda alt temalar oluşturulmuştur. Araştırmanın bulguları sosyo-demografik veriler, temalar ve alt temalar şeklinde oluşturulup literatürdeki veriler ışığında tartışılmıştır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Çiftlerden en az birininin uzaktan çalışma sistemi ile çalışan ve çocuklu bireyden sağlanan verilerin değerlendirmesi sonucu elde edilen bulgular ışığında cinsiyet, yaş, kaç yıllık evli oldukları, eğitim durumları, meslek durumları, aylık gelirleri, tablolar şeklinde belirtilmiştir.

Tablo 4.1: Katılımcıların yaş ve cinsiyet dağılımı

Yaş Dağılımı	n	%
21-30	1	2,50
31-40	18	45,00
41-50	21	52,50
Toplam	40	100,00
Cinsiyet	n	%
Erkek	20	50,00
Kadın	20	50,00
Toplam	40	100,00

Tablo 4.1'de görüldüğü gibi katılımcılardan 1 (%2,5)'i 21-30 yaş aralığında, 18 (%45) 31-40 yaş aralığında, 21(%52,5)'inin ise 41-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcılar görüşmelere karı-koca olarak katıldıkları için cinsiyet dağılımında yüzde 50 homojenlik elde edilmiştir.

Tablo 4.2: Katılımcı Çiftlerin Evlilik Süreleri

Evlilik süresi	n	%
4	1	5,00
6	2	10,00
8	3	15,00
9	1	5,00
10	1	5,00
11	1	5,00
14	2	10,00
16	1	5,00
17	1	5,00
19	2	10,00
20	1	5,00
21	2	10,00
25	1	5,00
30	1	5,00
Toplam	20	100.0

Tablo 4.2'de katılımcıların evlilik sürelerine bakıldığında, 4 yıllık evli olan çift sayısı 1(%5), 6 yıllık evli olan çift sayısı 2(%10), 8 yıllık evli olan çift sayısı 3(%15), 9 yıllık evli olan çift sayısı 1(%5), 10 yıllık evli olan çift sayısı 1(%5), 11 yıllık evli olan çift sayısı 1(%5), 14 yıllık evli olan çift sayısı 2(%10), 16 yıllık evli olan çift sayısı 1(%5), 17 yıllık evli olan çift sayısı 1(%5), 19 yıllık evli olan çift sayısı 2(%10), 20 yıllık evli olan çift sayısı 1(%5), 21 yıllık evli olan çift sayısı 2(%10), 25 yıllık evli olan çift sayısı 1(%5) ve 30 yıllık evli olan çift sayısının da 1(%5) olduğu görülmüştür. Genel olarak bakıldığında çiftlerin evlilik süresi bakımından homojen bir dağılım göstermediğini söylemek mümkündür.

Tablo 4.3 Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımları

Eğitim Seviyesi	N	%
Lise	1	2,50
Lisans	29	72,50
Yüksek Lisans	10	25,00
Toplam	40	100.00

Tablo 4,3'de katılımcıların eğitim seviyelerine bakıldığında lise mezunu 1 (%2,5), lisans mezunu 29 (%72,5) ve yüksek lisans mezunu sayısının da 10 (%25) olduğu bulunmuştur. Bu tabloda da anlaşıldığı üzere katılımcıların en az lise seviyesinde eğitim düzeyine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 4.4 Katılımcıların meslek durumları

Meslek	n	%
Memur	34	85,00
Serbest Meslek	3	7,50
Asker	1	2,50
Mühendis	1	2,50
Emekli	1	2,50
Toplam	40	100.00

Tablo 4.4 incelendiğinde katılımcıların meslek durumlarına bakıldığında; katılımcılardan memur olanların sayısı 34 (%85), serbest meslek sayısı 3(%7,5), asker olan sayısı 1(%2,5) mühendis sayısı 1(%2,5) ve emekli olan kişi sayısının da 1(%2,5) olduğu görülmektedir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tema 1: Uzaktan çalışma sisteminin aile içi ilişkilere etkisi

Tablo 4.5: Uzaktan Çalışma Sisteminin Aile İçi İlişkilere Etkisi İlişkin Görüşlerinin İçerik Analizi (Alt Tema-1)

Alt Tema-1	Kodlar	F	Veriler
Uzaktan çalışmanın aile bireylerinin ruh sağlığına olan etkileri	Duygu durumu	19	<p>“bu süreç aileleri bir birine düşürüyor biraz çünkü başka bir ekinlik yok, ev içerisinde dışarıya çıkamıyorsunuz, hava alamıyorsunuz, gezemiyorsunuz sürekli yüz yüze ister istemez insanın sınırlarına baskı oluşturuyor”(K2.)</p> <p>“çocuklarında psikolojisi bozuluyor sizin de işte ailemden çalışıyorum psikolojisi yerleşiyor...”(E3.)</p> <p>“....hiç bir işe yaramadığımı, böyle boşa kürek çekiyormuş gibi hissettim”(K4.)</p> <p>“...arkadaşlarımı göremediğim, onlardan yoksun kaldığım için üzülmüyorum”(K5.)</p> <p>“20 yıllık meslek hayatımın en zor dönemiydi”(K6.)</p> <p>“..ben çok sıkıldım”(K7.)</p> <p>“....çocuklara ulaşamadığım için stres yaşamama da neden oldu”(K13.)</p>

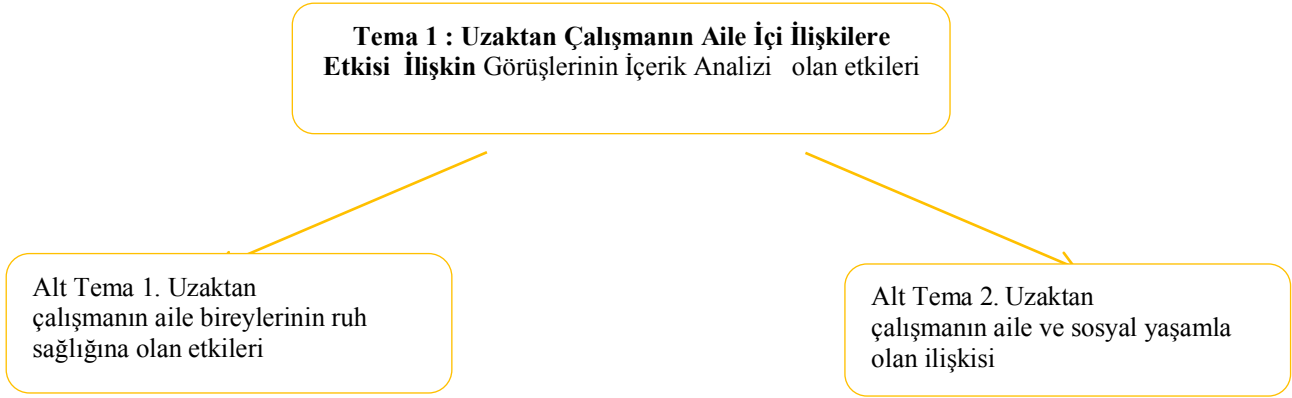
Güvende olma hissi	7	<p>“...hani evden yaptığımız için sosyal izolasyon açısından diğer meslekler mutlaka gidiyorlar esnek çalışma saatleri olsa da bir şekilde evden çıkıyorlar, biz herhangi bir şekilde çıkmıyoruz”(K8.)</p> <p>“ben evde kendimi rahat hissettim doğrusu”(K10.)</p> <p>“... Aslında evde geçirdiğimiz vakitte sadece temas etmiyoruz”(K12.)</p> <p>“...ev içerisinde olmak biraz da rahatlatıcıydı”(E15.)</p> <p>“...evde şahsım adına söyleyeyim evet güvende hissediyorum”(K16.)</p>
Ölüm ve hastalık korkusu	10	<p>“...insanlar birden bire bayılıp düşüyor, insanlarda ölüm korkusu, öldükten sonra çocuğuma ne olacak korkusu...”(K.3.)</p> <p>“...anne-babamıza bir sıkıntı olursa ne yaparız düşüncesi...”(E12.)</p> <p>“...bu süreçte benim babam akciğer kanseriydi yanına gitmeye bile korktuğumuz dönemler oldu...”(E15.)</p> <p>“benim için en kötüsü oldu ya gidemedim mesela amcam da vefat etti işte amcamın çocukları vefat etti, hiçbir tanesine gidemedik,.....zaten hayatımız berbat oldu.”(E17.)</p>
Motivasyon	5	<p>“....iş anlamında hani motivasyonu düşüren bir şey çünkü.....”(K5.)</p> <p>“30 dakikalık bir zamanda çocukların motivasyonunu sağlamak...”(E18.)</p> <p>“...çocuklar çok demotive bundan dolayı bende demotive oluyorum”(K19.)</p>
Hijyen ve temizlik	3	<p>“...normalde akşamdan akşama temizlik yapardı şimdi akşamdan sabaha temizlik yapıyor, akşam bir yapıyor, sabah kalktığına tekrar yapıyor”(E2.)</p> <p>“...daha çok gözüne batmaya başladı, daha çok temizlik yapıyor...”(E3.)</p> <p>“...kapıdan içeriye girdiğimde ‘hoş geldin babacım hadi önce ellerini yıka, ağzına sprey sıkacağım’ diyor”(E16.)</p>
Yalnızlaşma/bireyselleşme	8	<p>“...yalnız kalmak, arkadaşlarını özlemek, yani aslında...”(K1.)</p> <p>“insan yalnızlığa da alışıyor, alışmak da istemiyorum....”(E2.)</p> <p>“...duygularda uzak, insanlardan uzak, insan daha mutsuz oluyor, yani bireyselci yaşam...”(E19.)</p>

Tablo 4.5: Uzaktan Çalışma Sisteminin Aile İçi İlişkilere Etkisine İlişkin Görüşlerinin İçerik Analizi
(Alt Tema 2)

Alt Tema-2	Kodlar	F	Veriler
Uzaktan çalışmanın aile ve sosyal yaşamla olan ilişkisi	Sosyal izolasyon	20	<p>“sosyal izolasyon maalesef önümüzdeki süreçte çok büyük sıkıntılarla yüz yüze olacağımızın bu sosyal izolasyonun sıkıntılarıyla başa çıkmak için uğraşacağımızı...”(E6.)</p> <p>“...izolasyon olmasaydı herkes korona olurdu”(E7)</p> <p>“...sadece telefonla zaten komşuluk ilişkisi bitti, hiç görüşmüyorum”(K17)</p>
	Empati	6	<p>“...işimizle ilgili birbirimize daha fazla saygı duymayı ya da daha fazla zaman tanımayı öğrendik”(K1)</p> <p>“...yaptıklarına bir bir şahit olmak belki bende bu hissi uyandırmış olabilir”(E14)</p> <p>“..beni daha iyi anladığımı hissettim”(K6)</p>
	Aile içi roller	14	<p>“...evde kaldığımız bu süre zarfında tam böyle yüzde yüz anne ve kadın rolüne cidden büründüm yani hiç yapmadığım yemekleri yapmaya başladım, ne bilim dolapların içini düzeltmek gibi...”(K11)</p> <p>“..ev hanımı gibi ev hanımı modu edindi kendiliğinden çünkü evde olunca biraz daha artıya gelmiş gibi gözüküyor...”(E3)</p> <p>“..bir çok rolü aynı anda yapmak sıkıntı oldu”(K18)</p>
	Yatarak para kazanma düşüncesi	26	<p>“..rahatsız yatıyorsunuz, zaten hep evdesiniz”(K4)</p> <p>“..hiçbir şey yapmadan para kazanıyor”(E12)</p> <p>“..işte çok rahatlar ,yata yata para kazanıyorlar”(K15)</p>
	Kilo alma	3	<p>“..zaten kilo aldım..”(E12)</p> <p>“...kilo almanıza kadar her şeyde...”(K18)</p> <p>“..bir şeyler yiyeyim içeyim derken kiloda alıyorsunuz..”(K17)</p>

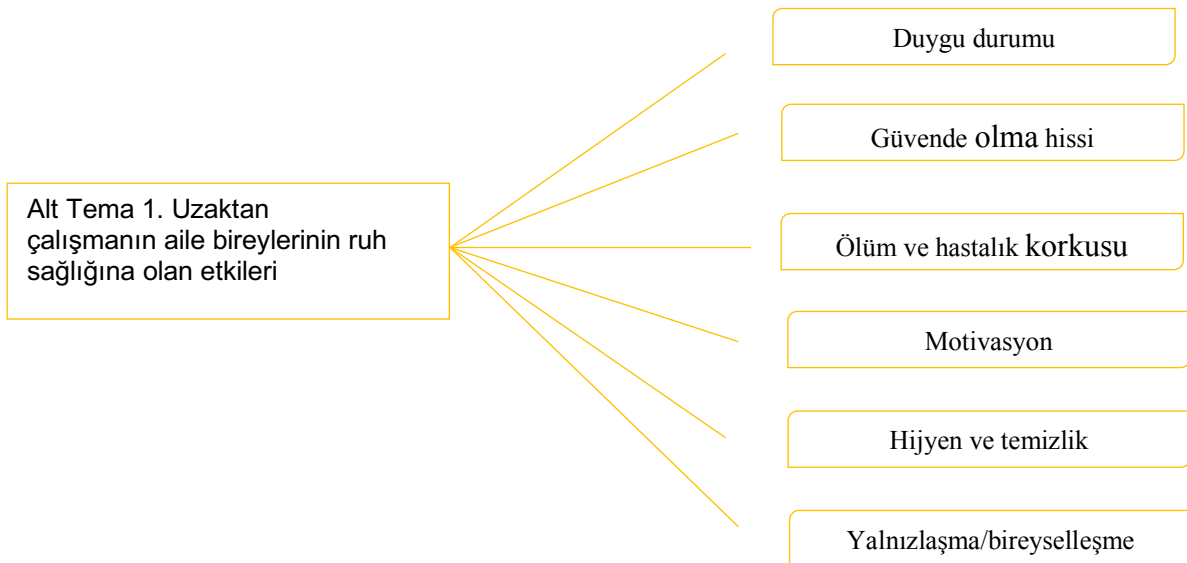
	Kaliteli zaman geçirme	18	<p>“...normal zamandan daha çok kitap okudum, işte akşamları eşimle hep kafamızdan geçen ama bir türlü izlemediğimiz filimler diziler vardı onları izledik..”(E1)</p> <p>“...kısıtlamalardan beri hafta sonu eşimle kızım ile daha fazla vakit geçiriyorum, daha çok şey paylaşıyorum”(E16)</p> <p>“..ilk defa uzun süredir güne bir yıl başı geçirdik, keyif yürüyüşleri yapıyoruz”(E17)</p>
--	------------------------	----	--

Tablo 4.5 'de görüldüğü üzere katılımcıların görüşlerinin içerik analizi sonucunda “Uzaktan Çalışma Sisteminin Aile İçi İlişkilere Etkisi İlişkin Görüşlerinin İçerik Analizi olan etkileri “ temasının iki alt teması ortaya çıkmıştır. Bunlar; Alt Tema 1: “ Uzaktan çalışmanın aile bireylerinin ruh sağlığına olan etkileri “, Alt Tema 2: “Uzaktan çalışmanın aile ve sosyal yaşamla olan ilişkisi “. Bu alt temaların gösterimi Şekil 4.1, Şekil 4.2 ve Şekil 4.3'de verilmiştir.

Şekil 4.1: Uzaktan Çalışmanın Aile İçi İlişkilere Etkisi

Tablo 4.5'de Alt Tema 1 uzaktan çalışmanın aile bireylerinin ruh sağlığına olan etkileri ilişkin içerik analizi sonucu ortaya çıkan kodlar aşağıdaki gibidir.

Şekil 4.2: “Uzaktan çalışmanın aile bireylerinin ruh sağlığına olan etkileri “ alt tema kodları ;

Şekil 4.2 'de görüldüğü üzere, Alt Tema 1” Teleworking sistemle çalışmanın aile bireylerinin ruh sağlığına olan etkileri” temasının kod sıklığı; Duygu Durum (f=19), Güvende olma hissi (f=7), Ölüm ve Hastalık Korkusu (f=10), Motivasyon, (f=5) şeklindedir. Katılımcı sıklık olarak “ Duygu Durum ve Ölüm ve Hastalık Korkusu” kategorinde yoğunluk göstermiştir.

Tablo 4.5’ de Alt tema 2 . “Uzaktan çalışmanın aile ve sosyal yaşamla olan ilişkisi” ilişkin içerik analizi sonucu ortaya çıkan kodlar şu şekildedir:

Şekil 4.3: “ Uzaktan çalışmanın aile ve sosyal yaşamla olan ilişkisi” ilişkin içerik analizi sonucu ortaya çıkan kodlar

Şekil 4.3 'de görüldüğü üzere, Alt Tema 2 “ uzaktan çalışmanın aile ve sosyal yaşamla olan ilişkisi “ ilişkin içerik analizini sonucu ortaya çıkan kodlar şu şekildedir; Sosyal izolasyon (f=20), Empati (f=6), Aile İçi Roller (f=14), Yatarak Para Kazanma Düşüncesi (f=26), Kilo Alma (f=3), Kaliteli Zaman Geçirme (f=18) şeklindedir. Burada da görüldüğü üzere “Yatarak Para Kazanma ve Sosyal İzolasyon” kodları katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

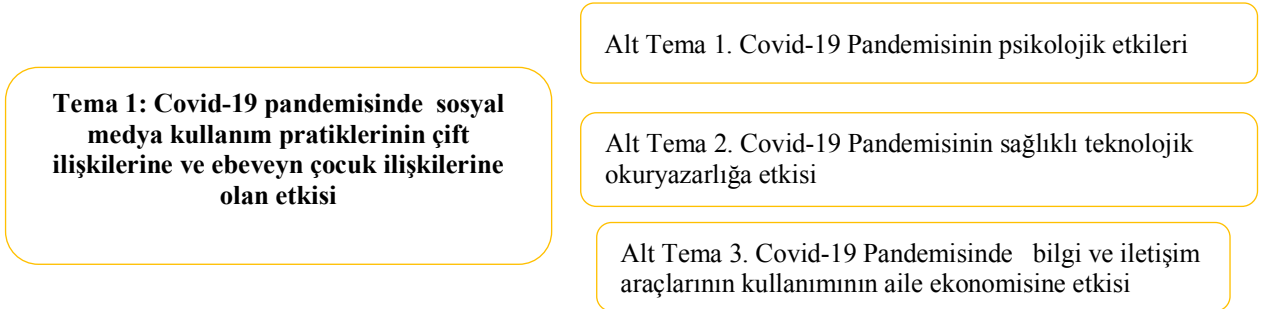
Tablo 4.6: “Covid-19 Pandemisinde sosyal medya kullanım pratiklerinin çift ilişkilerine ve ebeveyn çocuk ilişkilerine olan etkisi” bulgularına yönelik içerik analizi:

Alt Tema	Kodlar	F	Veriler
Covid-19 pandemisinin psikolojik etkileri	Telefon kullanma süresi	8	“... telefon elime yapıştı yani....”(K12) “...şimdi elimden telefon düşüyor... ”(K15) “...7/24 onlardan mesaj geldiği için gerçekten çok fazla vakit harcıyoruz ”(K14)
	Oyun oynama davranışı	5	“...telefonunu alıyor, oyuna bakıyor oyun oynuyor sınırlarıma dokunuyor..”(K5) “...iki sene önce oyun bilgisayarını aldım....büyük oğlum bağımlı

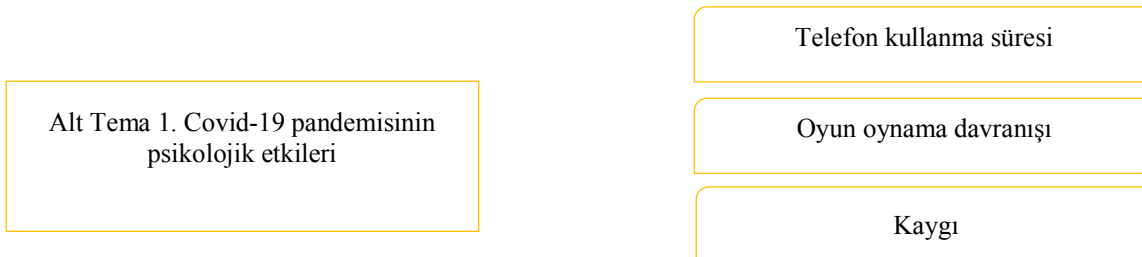
			durumda nerdeyse..”(E15) “...kafamı dağıttım oyun oynarken ona konsantre oldum..”(K16)
	Kaygı	10	“..acaba sayılar arttı mı , acaba ölüm sayıları arttı mı?..”(K2) “..markete gidemiyorduk, gidene kötü gözle bakıyorduk, bütün bina birbirimizi görünce kaçıyorduk..”(K7) “..acaba bizde nasıl bir şey oluşturacak, hem maddi hem manevi sıkıntılar yaşayacağız diye kaygılarımız oluştu”(E12)
Covid-19 Pandemisi sağlıklı teknolojik okur yazarlıkla etkisi	Teknoloji kullanımı ndaki bilgi yetersizliği	6	“.. teknolojiyle aram çok iyi değildi..”(K9) “..50 yaşında olmam biraz bilgisayar üzerinde ders vermemi zorluyor, zor geldi..”(K17)
	Sosyal medya kullanma davranışları arındaki farklılık	20	“... instagrama çok fazla girmeye başladım..”(K3) “..takip edemediğim bazı şeyleri sürekli takip etmeye başladım..”(E13) “... evde kalma süremin uzamasıyla sosyal medyayı kullanma sürem tabiki arttı..”(E14)
	Mesleki olarak geliştirme k	6	“...işte zoom’u öğrendik ve bu bize hız kazandırdı...”(E9) “... mesleki açıdan kendimi geliştirdiğimi düşünüyorum..”(K19) “.. uzaktan eğitim konusunda bizi geliştirdi bu süreç...”(E20)
Covid-19 pandemisi inde bilgi ve iletişim araçlarını n kullanımı nın aile	Market ve mutfak Masraflarının Artması	4	“.. mutfak yükümüzde açıkçası arttı..”(K9) “... market masraflarımız ve mutfak masraflarımız da arttı”(E2)
	Yetersiz internet, bilgisayar	8	“..tüm öğrenciler ulaşamıyor, interneti olmayan bilgisayarı olmayan...”(E4) “..bazen insanlar kendisini çaresiz hissediyor, hocam biz

ekonomisine etkisi	ve akıllı telefon	giremiyoruz..”(K12) “...evde dört kişiyiz... internet bazen gidiyor... ”(E20)
	Online alışverişin artması	6 “... instagram ’da o yetmiyormuş gibi oradan alışveriş yapmaya başladım..”(K11) “...eşim için kaygılarım artabiliyor, internette takip ettiği site sayısı fazlalaştı, kıyafetten alışverişe her şey ordan..”(E15) “...markete bile gitmiyoruz, hepimiz sanal marketten alıyoruz... ”(K17)

Tablo 4.6 ‘da görüldüğü üzere, katılımcıların görüşlerinin içerik analizi sonucunda “Covid-19 Pandemisinde sosyal medya kullanımının çift ilişkilerine ve ebeveyn çocuk ilişkilerine olan etkisi” temasının üç alt teması elde edilmiştir. Bunlar; Alt Tema 1. Covid-19 Pandemisinin psikolojik etkileri, Alt Tema 2. Covid-19 Pandemisinin sağlıklı teknolojik okuryazarlıkla etkisi “Alt Tema 3. Covid-19 Pandemisinde bilgi ve iletişim araçlarının kullanımının aile ekonomisine etkisi” olarak belirlenmiştir. Bu alt temaların gösterimi Şekil 4.4, Şekil 4.5, Şekil 4.6 ve Şekil 4.6’da verilmiştir.

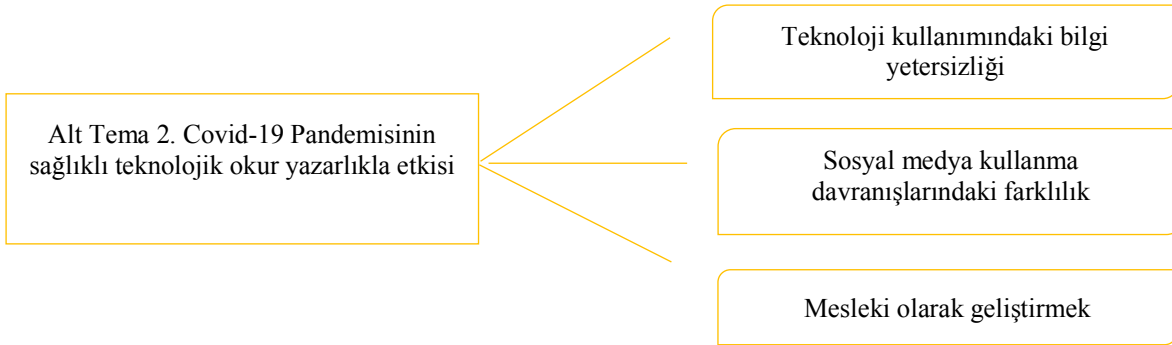
Şekil 4.4: ” Covid-19 Pandemisinde sosyal medya kullanım pratiklerinin çift ilişkilerine ve ebeveyn çocuk ilişkilerine olan etkisi” ana temasının alt tema kodları şu şekildedir;

Şekil 4.5: “Covid-19 Pandemisinin psikolojik etkileri“ alt tema kodları

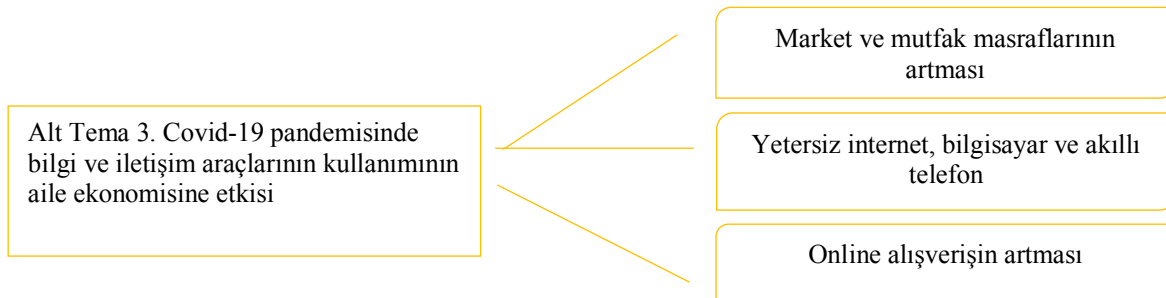
Tablo 4.6'da Alt Tema 1 " Covid-19 Pandemisinin psikolojik etkileri" ilişkin içerik analizi sonucu ortaya çıkan kodlar şu şekildedir;

Şekil 4.6 'da görüldüğü gibi, Alt Tema 1 "Covid-19 Pandemisinin psikolojik etkileri" ile ilgili içerik analizinin sonucu elde edilen kodlar şu şekildedir; Telefon kullanma süresi (f=8), Oyun oynama davranışı (f=5), Kaygı (f=10), şeklindedir. Buradan katılımcıların çoğunun "Kaygı" kategorisine girdiği görülmüştür.

Şekil 4.6: "Covid-19 Pandemisinin sağlıklı teknolojik okur-yazarlıkla etkisi" alt tema kodları;

Tablo 4.6'da görülen Alt Tema 2 " Covid-19 Pandemisinin sağlıklı teknolojik okur- yazarlıkla etkisi" ilişkin içerik analizi sonucu belirlenen kodlar şu şekildedir; Teknoloji kullanımındaki bilgi yetersizliği (f=6), Sosyal medya kullanma davranışlarındaki farklılık (f=20), Mesleki olarak geliştirmek (f=5), şeklindedir. Buradan katılımcıların çoğunun " Sosyal Medya Kullanma Davranışlarındaki Farklılık" kategorisine girdiği görülmüştür.

Şekil 4.7: "Covid-19 Pandemisinde bilgi ve iletişim araçlarının kullanımının aile ekonomisine etkisi" alt tema kodları

Tablo 4.6'da görülen Alt Tema 3 " Covid-19 Pandemisinde bilgi ve iletişim araçlarının kullanımının aile ekonomisine etkisi" ilişkin içerik analizi sonucu ortaya çıkan kodlar şu şekildedir; Market ve mutfak masraflarının artması (f=4), Yetersiz internet, bilgisayar ve akıllı telefon (f=8), Online alışverişin artması (f=6), şeklindedir. Buradan katılımcıların çoğunun " Yetersiz internet, bilgisayar ve akıllı telefon" kategorisine girdiği görülmüştür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Literatür incelendiğinde uzaktan çalışma sisteminin birçok avantaj ve dezavantajlarının olduğu görülmektedir. Uzaktan çalışmanın en büyük avantajlarından biri çalışanların mekândan bağımsız olarak işlerine devam edebilmesidir. Fakat yine çalışanlar tarafından raporlanan dezavantajlardan en önemlisi ise iş ile aile arasındaki dengenin sağlanamaması ve işverenlerin çalışanları sürekli “ulaşılabilir” olarak kabul etmesidir. Bu sebeple, çalışanlar için mesai saati kavramı belirsizleşmekte ve uzun vadeli olarak da çalışanların verimini azaltmaktadır (Boell, Cecez-Kecmanovic & Campbell, 2016). Covid-19 Pandemisi öncesinde de kimi sektörlerde uygulanan uzaktan çalışma, zorunluluk olarak 2020-2021 yıllarında tıpkı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle evli ve çocuklu ailelerin uzaktan çalışmanın aile içi iletişim ve sosyal medya kullanım pratikleri ile ilgili deneyimlerini derinlemesine incelemek amacıyla yapılan bu çalışmanın alanda yapılacak diğer çalışmalar için kaynak olacak bulguları saptanmıştır.

Öncelikle, bu araştırmanın birinci alt problemi, uzaktan çalışmanın, evli ve çocuklu çiftlerin aile içi iletişimi üzerinde etkisinin nasıl olduğunun incelenmesidir. Bu amaçla katılımcıların, uzaktan çalışma sisteminde evde kaldıkları süre zarfında kendilerini nasıl hissettikleri, aile içi iletişimin nasıl etkilendiği, ne gibi farklılıklara neden olduğu, aile içi rolleri nasıl etkilendiği, iş yaşamını nasıl etkilediği gibi konularda yaşadıkları durumlara ilişkin ifadeleri ele alınmıştır:

Örneğin; *“Ben çok sıkıldım, çünkü şeyi hissediyordum insanlarla öğrencilerle bir arada olmayı sohbet etmeyi konuşmayı, ya işe gidip gelmek falan hoşuma gidiyordu, artık hani emekli olayım derken fark ettim ki emekli olmamalıyım” (K7).*

” Tabi ki pandemi başlar başlamaz büyük bir şok yaşadık. 15 günlük bir tatil gibi geldi hemen bitecek bir şeymiş gibi düşündük açıkçası. O bir hafta özellikle korktuk ama ev içerisinde olmak biraz da rahatlatıcıydı sanki başlangıçta” (E15).

“Tabii ki sıkıntılı yönleri daha fazla, öncelikle ailem, eşim ve kızım evdeler benim her gün gitmek zorunda olmam ister istemez bir kaygı oluşturdu. Bu haftasonu kısıtlamalar olduğundan dolayı evdeyim. Eşimle ve kızım ile daha fazla vakit geçiriyorum, daha çok şey paylaşabiliyorum” (E16).

“Pandemi sürecinde birçok rolü aynı anda evde yaşamak sıkıntılı oldu” (K18)

“şimdi evde çocuk olduğu için o açıdan biraz zorlandım, onunla birlikte profesyonel hayatımı yönetmek zor geldi” (K19).

Bu bağlamda araştırma örneğinde yer alan evli ve çocuklu çiftlerin pandemi sürecinin başında stres yaşadıkları, bilmedikleri bir çalışma sistemiyle karşı karşıya kaldıkları için zorlandıkları, aile ve iş hayatı ile ilgili rollerinin de artmasından dolayı hem iş yükünün hem de duygusal yüklerinin arttığı anlaşılmaktadır. Fakat diğer taraftan evde oldukları için kendilerini güvende hissettiklerini, karı-koca, ebeveyn-çocuk ilişkilerinde, birlikte hiç olmadığı kadar çok vakit geçirdiklerini ve bu durumun da onları birbirlerine yakınlaştırdıklarını da ifade etmişlerdir. 2020 yılında Kurt-Demirbaş ve Sevgili-

Koçak tarafından yapılan bir araştırmada Covid-19 Pandemisi döneminde evden çalışma şartlarının, karı-koca ilişkilerini olumsuz etkilediği, esnek çalışma şartları altında evde çalışanların, dışarıda çalışanlara göre evlilik ilişkilerinde ve doyumlarında azalma olduğunu tespit edilmiştir. Fakat bu araştırmada pandemi sürecinde evde kalan çiftlerin birbirleriyle daha kaliteli zaman geçirdikleri, birbirlerini anladıkları ve daha çok keyif aldıkları katılımcılar tarafından dile getirilmiştir:

K16: “...birlikte zaman geçiriyoruz, birbirimizi daha iyi tanıma fırsatı buluyoruz, hani açık konuşmak gerekirse mesela önceden daha çok tartışırken şu anda daha az tartıştığımızı düşünüyorum, birlikte vakit geçirirken gerçekten keyifli oluyor” (K16).

E3: “...biz şimdi pandemi evresindeki ilişkilerimize göz attığımızda sanki pandemi başladıktan sonra daha iyileşti” (E3).

Bu çalışmanın aile içi iletişim ve çiftlerin ilişkisine yönelik bulguları genel olarak iletişimin ve ilişkinin iyileştiği yönündedir. Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında ise bu bulgunun desteklediği görülmektedir. Yapılan çalışmaya göre (Barış ve Taylan, 2020) pandemi süresince ailelerin ilişkileri ve olumlu iletişimlerinin arttığı saptanmıştır. Fakat aynı şekilde pandemi süresince aile içindeki çatışmaların arttığını gösteren bulgular da mevcuttur (Öztürk, Yılmaz, Erbil ve Hazer, 2020). Bu bulgularda öne çıkan nokta, aile içinde özellikle temizlik ve hijyen konularında aile içi çatışmaların arttığı yönündedir. Döğler ve Kılınç (2021) aile içi iletişimin olumsuz yönde etkilendiğini fakat bunun sebebinin hijyen ve temizlik gibi konulardan ziyade aile içi iletişimde konuşma ve dinleme becerilerinin olumsuz yönde etkilenmesi ve stresin artmasına bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Özyürek ve Çetinkaya (2021) ise pandemi döneminde aile içindeki iletişimin hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, yapılan çalışmalar konunun henüz yeni olması sebebiyle tam bir fikir birliği içinde değildir. Yapılan çalışmalar arttıkça sonuçların da daha netleşeceği söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt probleminde de, Covid-19 Pandemisi sürecinde sosyal medya kullanım pratikleri ile aile içi iletişim arasındaki ilişki incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından 2020 yılında yayınlanan Sosyal Medya Kullanım Kılavuzuna göre sosyal medya kullanımı Türkiye ortalaması 2 saat 51 dakikadır (TC Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020). Küresel bir salgın olan Covid-19 salgını bireylerin zorunlu olarak kendilerini sosyal yaşamdan izole etmelerine ve kısmi karantina uygulamalarına neden olmuştur. Bu dönemde okulların ve üniversitelerin uzaktan eğitim uygulamalarına başlaması ve insanların zorunlu olmadıkça evde kalmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu süreçte “Hayat Eve Sığar” gibi sloganlarla kamu spotları oluşturulmuştur. Böylece insanlar, covid-19 salgın tehlikesinden korunmak ve salgının yayılımını engellemek için evlerine kapanarak sosyal izolasyon başlatmıştır. İşte bu noktada insanlar, kullanımı oldukça yaygın olan sosyal medya araçlarıyla aralarına sosyal mesafe koy(a)mamış, bir nevi “zorunlu” olarak sosyal medya araçlarını kullanmaya yönelmişlerdir. Aslında sadece sosyal medya araçlarının değil; bilgisayar, internet, cep telefonu ve isteğe bağlı dijital

yayıncılık platformları gibi diğer iletişim araçlarının kullanımı da bu dönemde oldukça artmıştır (Diker, 2020). Bu araştırmada da katılımcıların bir kısmının pandemi sürecinde evde kaldıkları dönem içerisinde sosyal medyada geçirdikleri zamanın arttığını ifade ederken bir kısım katılımcıların ise iş yoğunlukları ve ev içi rollerin artmasında dolayısı ile daha önceki dönemlere oranla sosyal medyayı daha az kullandıklarını vurgulamışlardır. Aynı zamanda dijital oyun oynama davranışlarıyla ilgili de yine bir kısım katılımcının oyun oynama sıklığının arttığını söylemesine rağmen katılımcıların çoğunun zaten oyun oynamadıklarını bu süreçte de bunun değişmediğini ifade etmişlerdir:

K2: *“Ben açıkçası ben bu süreçte sosyal medyaya yakınlaşmaktan ziyade sosyal medyadan daha da uzaklaştım diyebilirim”*

K3: *“ Kitap okumamaya başladım, tamamen bu süreçte internet odaklıydım, Instagram’a çok fazla girmeye başladım, sürekli bir telefondaım, telefonda geçirdiğim saatler tabii ki uzadı”*

E18: *“Sosyal medya kullanımım tabii ki arttı, önceden Zoom üzerinden toplantı yapmayı bilmezken, konuşmayı bilmezken şimdilerde artık bunu uzman halde yapar hale geldik, artık rahatlıkla okula gitmediğimiz günlerde çocuklar Zoom’da görüşürüz deyip anında bağlanabiliyoruz”*

E8: *“Biz ”Biz oyun oynamıyoruz, çocuğumuza da oyun oynatmıyoruz”*

K9: *“Ben oyun oynamıyorum”*

Bu bağlamda sosyal medya kullanımının katılımcıların bir kısmı tarafından arttığını yine bir kısım katılımcı içinde bunun tam tersinin olduğunu, yani eskisinden daha az sosyal medyayı kullandıklarını belirtmişlerdir.

Sokağa çıkma kısıtlılıkları ve sosyal izolasyon önerileri özellikle çevrimiçi oyun gibi dijital eğlence tüketimini artırdı. Yapılan çalışmalar çevrimiçi oyun etkinliğinde ve oyun ile ilgili internet trafiğinde yaklaşık %70’lik artış bildirmiştir (Göker & Turan, 2020). Fakat bu araştırmada sosyal medya kullanım pratikleri ve dijital oyun oynama davranışlarında beklenenin aksine, bir artış görülmemiştir. Bu durum, bireysel farklılıklar ile açıklanmaktadır. Pandemi öncesinde de oyun oynama davranışı göstermeyen bireylerin sonrasında çocuğuna örnek olabilmek için de oyun oynamaması ya da sürekli dijital ortamlarda vakit geçirmemesi de araştırmacılar tarafından beklenen bir bulgu olarak yorumlanmıştır.

Bu çalışmanın örneklem grubunun 20 çiftten oluşması (40 kişi) araştırmanın bulgularının genellenmesini engellemektedir. Fakat yine de elde edilen bulguların alanda yapılacak diğer çalışmalar için basamak oluşturacağı düşünülmektedir. Uzaktan çalışma sisteminin pandemi sonrasında da uygun olan sektörlerde “hibrit” olarak uygulanmaya devam edeceği düşünülmektedir. Yani özellikle beyaz yakalı çalışanların yoğun olduğu bankacılık gibi sektörlerde şimdiden hibrit uygulamaların olacağı, uzaktan çalışmaya uygun sadece teknoloji araçlarını kullanarak yürütülebilecek departmanların uzaktan diğerlerinin ise ofis ortamında çalışacağı duyurulmuştur (Capital, 2020). Bu bağlamda uzaktan çalışma ile ilgili özellikle evli ve çocuklu çalışanların iş

doyumunun artması ve ev ile iş dengesinin kurulması için bazı önerilerin yapılması gerekliliği doğmuştur. Öncelikle işe yerlerinin uzaktan çalışan elemanlarının ev ve iş arasındaki dengeyi kurabilmesi için bazı kurallar ve tanımlar yapması gerekmektedir. Mesai saatlerinin belirlenmesi, mesai saatleri dışında e-posta veya whatsapp mesajlarının gönderilmemesi, telefon edilmemesi kısaca çalışanların sürekli olarak “ulaşabilir” görmemek çok faydalı olacaktır. Bilgi akışının aksamaması için sık sık toplantı yapılması tercih edilebilir. Fakat bu gereksiz ve uzun süren toplantılardan kaçınmanın, geç saatlere ya da hafta sonuna çok acil durumlar hariç toplantı planlamamanın çalışanların verimini arttıracığı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma kapsamında Bahçeşehir Üniversitesi Senatosu Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır (30.12.2020 tarih ve E-20021704-604.01.01-1122 Sayılı). Ayrıca araştırmaya katılımda gönüllülük esası dikkate alınarak katılımcılardan onam alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışmada herhangi potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş Tuna, A., Türkmendağ, Z. (2020).Covid-19 Pandemi Döneminde Uzaktan Çalışma Uygulamaları ve Çalışma Motivasyonunu Etkileyen Faktörler, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (3), 3246-3260.
- Akca, M., & Tepe Küçükoğlu, M. (2020). COVID-19 ve İş Yaşamına Etkileri: Evden Çalışma. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 71-81.
- Aktaş, B., & Bostancı Daştan, N. (2021). Covid-19 Pandemisinde Üniversite Öğrencilerindeki Oyun. *Bağımlılık Dergisi*, 129-138.
- Barış, İ. ve Taylan, H. H. (2020). Küresel salgın sürecinde Türkiye’de aile içi sorunlar. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 13-32.
- Boell, S.K., Cecez-Kecmanovic, D. & Campbell, J. (2016). Telework paradoxes and practices: The importance of the nature of work. *New Technology, Work and Employment*, 31 (2), 114-131.
- Buran, A. (2015). Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları. F. N. Seggie, & Y. Bayyurt içinde, *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları* (s. 43-58). Ankara: Anı.
- Capital (2020) <https://www.capital.com.tr/yonetim/yeni-trendler/hibrit-model-donemi> Erişim tarihi: 13.09.2021
- Çebi, E. (2020). Covid-19 Salgını Döneminde “Normal” Ve “Yeni Normal” Yaşam Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (73), 582- 594.
- Diker, E. (2020). *Covid-19 Salgını Döneminde Sosyal Medya Kullanımı*. TRT Akademi Dergisi:

- <https://trtakademi.net/koronavirus-kategori/kovid-19-salgini-doneminde-sosyal-medya->
- Döğer, S.S. ve Kılınç, F.E. (2021). 4-6 Yaş Çocuğa Sahip Ailelerin Covid-19 Pandemi Sürecinde Çocukları İle İletişimlerinin İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 480-496. DOI: 10.21733/ibad.837127.
- Göker, M. E. ve Turan, Ş. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde Problemlili Teknoloji Kullanımı. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 108-114.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40 (1), 541-573.
- Kurt Demirbaş, N. ve Sevgili Koçak, S. (2020). 2-6 Yaş Arasında Çocuğu Olan Ebeveynlerin Bakış açısıyla Covid-19Salgını Sürecisinin Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 7,6, 328-349.
- Maruyama, T. & Tietze, S. (2012). From anxiety to assurance: Concerns and outcomes of telework. *Personnel Review*, 41(4), 450-469.
- McDaniel, B.D., Adam M., Galovan, A.M. & Drouin, M. (2020). Daily technoferece, technology use during couple leisure time, and relationship quality. *Media Psychology*, 1-30.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-21.
- Öztürk, M.S., Yılmaz, N., Demir-Erbil, D., ve Hazer, O. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Hanehalkındaki Çatışma ve Birlik-Beraberlik Durumunun İncelenmesi. *Turkish Studies*, 15(4), 295-314, DOI: <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44424>.
- Özyürek, A. ve Çetinkaya, A. (2021). COVID-19 Pandemi Döneminde Aile ve Ebeveyn-Çocuk İlişkilerinin İncelenmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1), 96-106. ISSN:1304-8392
- Sarbu, M. (2018). The role of telecommuting for work-family conflict among German employees. *Research in Transportation Economics*, 70, 37-51.
- Sarker, S., Xiao, X., Sarker, S. & Ahuja, M.K. (2012). Managing employees' use of mobile technologies to minimize work/life balance impacts. *MIS Quarterly Executive*, 11,1-15.
- Serinikli, N. (2021). COVID 19 Salgın Sürecinde Örgütsel Değişim: Uzaktan/Evden Çalışma Modeli. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31 (1), 277-288.
- Wheatley, D. (2012). Good to be Home? Time-Use and Satisfaction Levels Among Home-Based Teleworkers. *New Technology, Work and Employment*, 27, 224-241.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Adaptation of Spiritual Competency Scale (SCS-R-II) to Turkish: Validity and Reliability Study

Revize Edilmiş Manevi Yetkinlik Ölçeği (REMYÖ)'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması

Demet AKARÇAY ULUTAŞ¹, Mehmet KIRLIOĞLU²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, demetakarcay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5872-2549

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, kirlioglumehmet@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0130-0841

Başvuru: 22.01.2021
Kabul: 12.10.2021

Atf:
Akarçay-Ulutaş, D. ve Kırlioğlu, M. (2021). Adaptation of spiritual competency scale (scs-r-ii) to Turkish: Validity and reliability study. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1371-1387. DOI: 10.33417/tsh.866378

ÖZET

Bu araştırmada, kanıta dayalı bir yaklaşımla özellikle uygulayıcıların yetkinlik düzeyleri ve alanları konusunda bir çıktı elde edebilmeleri için Manevi Yetkinlik Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışması yürütülmüştür. 260 sosyal hizmet uzmanı arasında toplanan verinin normal dağılıma uygun olduğu görülmüş ve ölçüm aracına ait modelin sınanması için LISREL 8.80 paket programı aracılığı yürütülen Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda iyi uyum değerleri yakalanmıştır. Sonuç olarak, 21 maddeden ve 6 alt boyuttan oluşan ölçüm aracı orijinal halindeki modele uygun olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmanın manevi tutum, davranış ve düşünceleri, değerlendirmelerine ve müdahalelerine dahil eden uzmanların yetkinlikleri konusunda belli yordamalara varabilmeleri için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Manevi yetkinlik, maneviyat, sosyal hizmet, geçerlilik ve güvenirlik

ABSTRACT

In this research, a study on the adaptation of Spiritual Competency Scale to Turkish was carried out with an evidence-based approach in order to enable the practitioners to obtain an output on their competence levels and fields. The data collected among 260 social workers were found to be suitable for the normal distribution and goodness-of-fit indices were obtained as a result of the Confirmatory Factor Analysis conducted via the LISREL 8.80 package program to test the model of the measurement tool. As a result, the measurement tool consisting of 21 items and 6 sub-dimensions was accepted in accordance with the original model. It is thought that this study will be useful for the social workers who include spiritual attitudes, behaviors and thoughts in their evaluations and interventions, to make certain predictions about their competencies.

Keywords: Spiritual competency, spirituality, social work, validity and reliability

Introduction

It would not be wrong to say that spirituality exists in the origins of social work. It is known that, in the historical process, the first social work attempts which were formed with the aid to the homeless and the poor were based on the understanding of philanthropy. However, over time, social work has become more secular as a profession (Garcia-Irons, 2018). Richards & Bergin (2000) state that alienation between counselors and religion mostly ended in the 20th century. Considering that spirituality is at the center of existence, such a broad content concept should be included in the interventions carried out with the clients, taking into account the sense of responsibility and respect principle (Weinstein-Moser, 2008).

Social work considers the importance of "spiritual consciousness" led by religious beliefs and metaphysical interpretations in achieving the purpose of strengthening individuals, social cohesion, human rights and social justice (Ebimngbo et al., 2017). In the study of the British Association of Social Workers (BASW), the participants highlighted the developing role of spirituality, especially for terminal patients, individuals with loss and adoptive parents (Furman et al., 2004). Virginia Satir, one of the social workers leading family therapy, stated that the intuition of individuals should be developed in meditation, worship, relaxation techniques, awareness, high self-esteem and respect for life, and spirituality should be used in interventions (Akca-Koca, 2017). Although it is necessary to be used frequently in social work practices, it is seen that spirituality does not find itself enough place in the education process. Based on the evidence-based practice, the purpose of social work practices can be emphasized as the improvement of the individual's well-being. Stating that the best key for this is the ethical codes determined by the National Association of Social Workers (NASW), Hodge (2011) has provided a guide on how spirituality can be used in practice. It indicates that spirituality can be used in the light of the evidence-based approach, based on the individual's preferences, suitability of the individual's problem, professional competence and cultural competence.

Spiritual Competency

As a part of the person-oriented approach, spirituality can vary in life depending on the cultural differences, the client's condition and the disease (Taylor, 2019) the client has. Although there are theoretical contributions and short studies on spiritual competence in the literature, it is noteworthy that there are no research-based studies designed on the religious and spiritual issues of the applicants (Vieten & Scommell, 2015). While Leeuwen, Tiesinga, Middel, Post, & Jochemsen (2009) pointed out that there is no evidence expressing a common sense about spirituality, Swinton & Narayanasamy (2002) emphasized that they depend on sensitivity and empathy. It seems that studies on the development of structured, reliable and valid measurement tools to help measure the competencies related to religion/spirituality are limited. While the religious/spiritual beliefs and practices of the client were not included in the training programs in the past, it is important today that counselors can make ethical, effective and competent assessments on this issue (Oxhandler &

Pargament, 2018). Therefore, as mentioned earlier, one of the most important components of the use of spirituality in interventions is the provision of social work in the curriculum of education as competence training.

It consists of four components: spiritual competence, spiritual knowledge, spiritual awareness, spiritual sensitivity, and spiritual competency. Spiritual knowledge refers to knowing various spiritual beliefs, practices and subjects, while spiritual awareness includes understanding spiritual thoughts along with spiritual knowledge. Performing appropriate and effective actions for clients on moral sensitivity expresses moral competence (Sperry, 2014). As stated by Sue, Arredondo and McDavis (1992), spiritual competence consists of three basic components: 1) knowledge about the prejudices and worldview of the individual, 2) established empathy for the perspective shaped according to cultural differences, 3) developing intervention strategies that take into account the client's world view (Hodge, Baughman & Cummings, 2006, p. 213). Although spiritual competence has been dealt with different components, the six-factor structure of the Association for Spiritual, Ethical, and Religious Values in Counseling-ASERVIC is accepted as a reference as reviewed in many study. It is expressed that the process of determining the factors of spiritual competence, which is considered with its current version, started with the first "Spirituality Summit" in 1995. Considering the various religious and spiritual traditions of the clients, a number of competencies were mentioned in order to carry out the counseling process and these competencies were approved by the ASERVIC. At the end of the submit, nine competencies were identified as a counselor should "(1) be able to explain the relationship between religion and spirituality, including similarities and differences, (2) describe religious and spiritual beliefs and practices in a cultural context, (3) discover own religious and spiritual beliefs to develop sensitivity, understanding, and acceptance of his or her belief system, (4) be able to recognize the religious and/or spiritual belief system and explain the various religious/spiritual development patterns seen throughout life, (5) show that they are sensitive and accept various religious and/or spiritual expressions in their communication with the client, (6) indicate the limitations of a client's own interpretation of their spiritual expressions and appropriately direct them to appropriate resources, (7) consider the spiritual aspects of the client's problems, (8) be sensitive and respectful of spiritual issues in the counseling process, like every client's preferences, (9) use the client's spiritual beliefs in therapeutic goals (Young et al., 2007). In the study published by Cashwell and Young in 2005, it was concluded that the content of the 8th and 9th competencies that were the part of similar practical level are essentially covered under separate competencies. Then, these nine competencies discussed in Linda Robertson's doctoral thesis and were reduced to six factors by analyzing data obtained from a large sample group. In 2009, the first version of the study results was reviewed by ASERVIC members and it was confirmed that 14 competencies related to defining the framework of spiritual competency were gathered under these last six dimensions (Cashwell & Watts, 2010). Therefore, these updated competencies are named as culture and worldview, counselor self-awareness, human and spiritual development,

communication, assessment, diagnosis and treatment. Accordingly, the followings explained under these factors as the differences and similarities in various belief systems in the culture and worldview, the evaluation and limits of the counselor's own spiritual perspective in counselor self-awareness, the definition of the relationship between spiritual development and human development in human and spiritual development, the sensitivity of spiritual themes and communication styles in communication, in the assessment, it is stated that the spiritual world of the client is made sense, and in the diagnosis and treatment, the intervention process is carried out with the client's spiritual perspective in a holistic way and supported by current research and theoretical background (ASERVIC, 2009).

In addition, it is understood that spirituality, which is composed of abstract factors that are specific to the individual's own world, should be handled in a professional and structured framework in social work interventions. Accordingly, different measurement tools used in the literature to reach concrete evaluations about spirituality draw attention. Some of these can be listed as (Hodge, 2015) one-dimensional, 6-item "Intrinsic Spirituality Scale" developed by Hodge (2003) to measure spiritual motivation; one-dimensional, 10-item "Religious Commitment Inventory" developed by Worthington et al. (2003) to measure religious devotion; "Brief RCOPE" consisting of one dimension and 14 items, developed by Pargament et al. (1998) to measure the spiritual/religious coping structure; and "multidimensional measurement of religiousness/spirituality" with 7 dimensions and 33 items developed by Fetzer Institute (1999) and used to measure health related spiritual and religious dimensions. When these measurement tools were examined, it was seen that the individual concentrates on how much he uses spirituality in solving or dealing with his problems. Therefore, it can be understood that these tools do not allow for a prediction of the tools used in the intervention process of spirituality or consultancy skills in this sense. It is a fact that the client is aware of his own spiritual world and reaches to meanings, which is an important part of the intervention process. However, the most important discussion point in the use of spirituality during the intervention process, as previously tried to be conveyed, is how the counselors can be used in this process. From this point of view, it is a necessity to bring a measurement tool related to spiritual competence into the national literature in order to obtain an evidence-based output when needed during and after the social service education.

Rationale and Significance of the Research

It is emphasized that the spiritual competence of students, educators and practitioners should be addressed and improved (Young et al., 2007). Also, in a study by Hodge et al. (2006) on the spiritual prejudices and religious patterns in social work education materials, it is emphasized that social work should increase the number of materials in order to move out of these patterns to move towards a wider concept of spiritual competence and to accurately define believers and their world views. It is stated that the 21-item Revised Spiritual Competency Scale (RSCS) has the potential to increase the quality of education, supervision and research related to spiritual competence (Lu et al., 2018).

Therefore, it is thought that the adaptation of this measurement tool to Turkish and the knowledge, skill, and value dimensions required for the use of spirituality in interventions will be an original and valuable contribution to the national social work literature, where there is inadequate work on spiritual competence. Moreover, the fact that the 21-item RSCS was studied for the first time in a sample of social workers in the international literature expresses the outstanding originality of the study.

Purpose of the Study

90-item SCS was developed by Robertson (2010). It is stated that the 21-item SCS (Dailey et al., 2015) has higher content validity and significant inferences compared to the previous version of the scale (Robertson, 2010). However, both Robertson (2010) and Dailey et al. (2015) achieved validity and reliability without using Confirmatory Factor Analysis (CFA). At this point, Lu et al. (2018) conducted a CFA analysis of the 21-item Revised Spiritual Competence Scale, stating that it would be doubtful to use the scale in education, supervision and research without carrying out a CFA analysis. Based on this, the opinion of Lu et al. (2018) was followed in this study and it was preferred to be verified with CFA in the adaptation of the scale to Turkish.

In the light of the explanations above, the aim of this study was to evaluate the psychometric properties of the 21-item RSCS and to adapt the scale, which was originally developed as 90 items by Robertson (2010) and decreased to 21 items by Dailey et al. (2015) and the CFA of which was carried out by Lu et al. (2018), to Turkish. With this purpose, the construct validity and reliability of the scale were examined. The research questions created for this general purpose are as follows:

1. Will the CFA in the Turkish adaptation study, support the RSCS with 21 items and 6 sub-dimensions produced by Dailey et al. (2015)? What can be done to change the structure if CFA does not support it?
2. What is the relationship between the Revised Spiritual Competency Scale scores of the participants after CFA and the Role of Religion and Spirituality Scale in Social Work Practice (RRSSP) (Apak, 2018)?

Method

Data Analysis

In order to see the suitability for the use of parametric tests in the analysis of the data, normal distribution analysis was performed, and Skewness and Kurtosis values were examined. After the data were found to have a normal distribution, CFA was carried out to test the model of the measuring instrument. In addition, a correlation analysis was performed with another measurement tool to demonstrate convergent validity of the measurement tool.

Language Validity

In order to adapt the RSCS to Turkish, the 21-item measurement tool was translated by two different translators. Original items and the items translated by two different translators were sent to 12 social work academicians one after another. Academicians with social work doctoral program were especially chosen. They were told that they could offer their suggestions on translations rather than prefer one of the translations. Corrections from academicians were compared by the research team. The new form was sent to an academician in the Department of English Language and Literature along with the original English materials. Necessary arrangements have been made by taking into consideration the corrections provided by the relevant faculty member. Then, in order to determine that the translated materials meet sufficient criteria in terms of Turkish meaning and grammar, the scale items were sent to an academician in the Department of Turkish Language and Literature. Necessary arrangements were made by taking into consideration the corrections provided by the relevant faculty member and the final form was created.

Sampling Adequacy

There are different opinions in the literature about how many people the sample will consist of in studies related to scale validity and reliability. For example, Kline (2011) argues that there should be at least 100 sample in validity and reliability studies and may cause Type 1 error if it is 400 and above. In this study, the opinion (Akgül, 2005; Alpar, 2016) defending that there should be at least 10 participants for each item was taken into consideration and the number of samples was determined accordingly. Accordingly, it is aimed to reach at least 210 people for the CFA of the 21-item RSCS.

Normal distribution

The normal distribution analysis, which is frequently performed while deciding on the use of parametric tests, was also done before CFA. Considering that extreme values affect the model fit values of CFA (Kline, 2011), attention was paid to ensure that the data meet the normal distribution criteria. Skewness and Kurtosis values of the data obtained within this scope were examined and found to be between ± 1.5 (Tabachnick & Fidell, 2015).

Confirmatory Factor Analysis

In order to answer the first research question, the CFA related to the 21-item RSCS was conducted through the LISREL 8.80 package program. CFA is divided into two as First and Second Level. If the scores obtained from the sub-dimensions of the scale can be used, First Level CFA is recommended; if the score obtained from the entire scale can be used in addition to the sub-dimensions, Second Level CFA is recommended. Various fit indices were used to decide the suitability of the model that emerged as a result of CFA. These indexes are listed as χ^2/sd , SRMR, CFI, IFI, RMSEA, NFI and NNFI. Many different studies in various literature have been used to

decide the fit indexes (Hooper et al., 2008; Kline, 2011; Lu & Huffman, 2018; Kalaycı-Kırlioğlu et al., 2020; Çay & Daşbaşı, 2020). Acceptable and good fit values of fit indices are included in Table 1.

Table 1. Acceptable and good fit values of selected fit indices

Fit Indices	Acceptable	Good Fit Values
χ^2/sd	<5	<2
SRMR	0,05-0,10	0,00-0,05
CFI	>0,90	>0,95
IFI	>0,90	>0,95
RMSEA	<0,10	<0,08
NFI	>0,90	>0,95
NNFI	>0,90	>0,95

Convergent Validity

The RRSSP was applied to test convergent validity. Thus, correlation analysis was performed to determine the relationship between the RSCS and the RRSSP.

Participants

A total of 260 social workers were reached for the CFA. 172 (66%) of the participants were female, 88 (34%) were male, 151 (58%) were single and 109 (42%) were married. 33 (13%) of the participants stated they only cared about spirituality, 2 (1%) cared about religion only, 206 (79%) cared both spirituality and religion and 19 (7%) attached no importance to either of them. The average age of the participants was 29.79 ± 7.43 (the youngest being 20, the oldest being 60) and the average of the year they worked was 5.92 ± 6.61 (the least being 1, the most being 30). A total of 222 social workers were reached for convergent validity. Of the participants, 144 (65%) were female, 78 (35%) were male, 125 (56%) were single and 97 (44%) were married. 32 (14%) of the participants were concerned only with spirituality, 1 (1%) gave importance only to religion, 175 (79%) attached importance to both spirituality and religion, and 14 (6%) attached importance to neither religion nor spirituality. The average age of the participants was 30.13 ± 7.75 (minimum 20, maximum 63) and the average of the year they worked was 6.14 ± 6.92 (minimum 1, maximum 28).

Data Collection Tools

The personal information form contains descriptive information about participants and was created by the research team. It consists of questions about how you define yourself regarding gender, marital status, age, duration of duty, spirituality and religion.

SCS was tested in terms of its validity and reliability and added to the literature by Dailey et al. (2015) in order to measure spiritual competence. While the original RSCS consists of 90 items (Robertson, 2010), the 21-item RSCS was created by subtracting from 90 items specified. Exploratory Factor Analysis (EFA) was performed by Dailey et al. (2015) and CFA was done by Lu et al. (2018). The 21-item RSCS consists of 6 sub-dimensions. These sub-dimensions are called Assessment, Self-Awareness of the Social Worker, Preliminary Assessment and Practice, Human and Spiritual

Development, Culture and Worldview and Communication. While in a study by Dailey et al. (2015) the Cronbach Alpha coefficients of the sub-dimensions were found as 0.85, 0.70, 0.71, 0.70, 0.61 and 0.60, respectively, it was determined as 0.88, 0.81, 0.82, 0.74, 0.62 and 0.69 in another study by Lu et al. (2018). Participants were expected to respond to the statements at a degree ranging from 1-6. While "1" represents Strongly Disagree, "6" represents Strongly Agree. The lowest score that can be obtained from the scale is 21, while the highest score is 126. There are no inverse items in the scale. As the score obtained from the scale increases, the level of spiritual competence acquired by the person increases.

The validity and reliability of the RRSSP was tested by Sheridan (2000). The scale was adapted to Turkish by Apak (2018). The scale has a rating ranging from "Strongly Disagree (1), to Strongly Agree (5). As the scores obtained from the scale increase, it indicates that there is a positive attitude towards the role of religion and spirituality in social work practice. The scale consists of 13 items. Items 4, 5 and 10 of the scale are reversed. The lowest score that can be obtained from the scale is 13, and the highest score is 65. The scale is one-dimensional, and analysis can be made over the total score. Cronbach Alpha coefficient of the scale was determined as 0.827.

Data Collection Process

The data collection process was carried out online via surveey.com. Multiple email groups and WhatsApp groups were used to reach out to social workers. First of all, the study was sent to the email group belonging to Association of Turkish Social Workers (SHUDER) in Konya, Turkey with the permission of the headquarters. Then, with the permission of the manager of the group, the study was sent to the email group of "TRSM (Community Mental Health Center) employees", also including social workers. Thirdly, with the permission of SHUDER, the study was sent to the WhatsApp group where SHUDER Headquarters and branch managers were joined. Finally, the social workers in the WhatsApp group which consisted of SHUDER members in Konya were individually contacted to participate in the study.

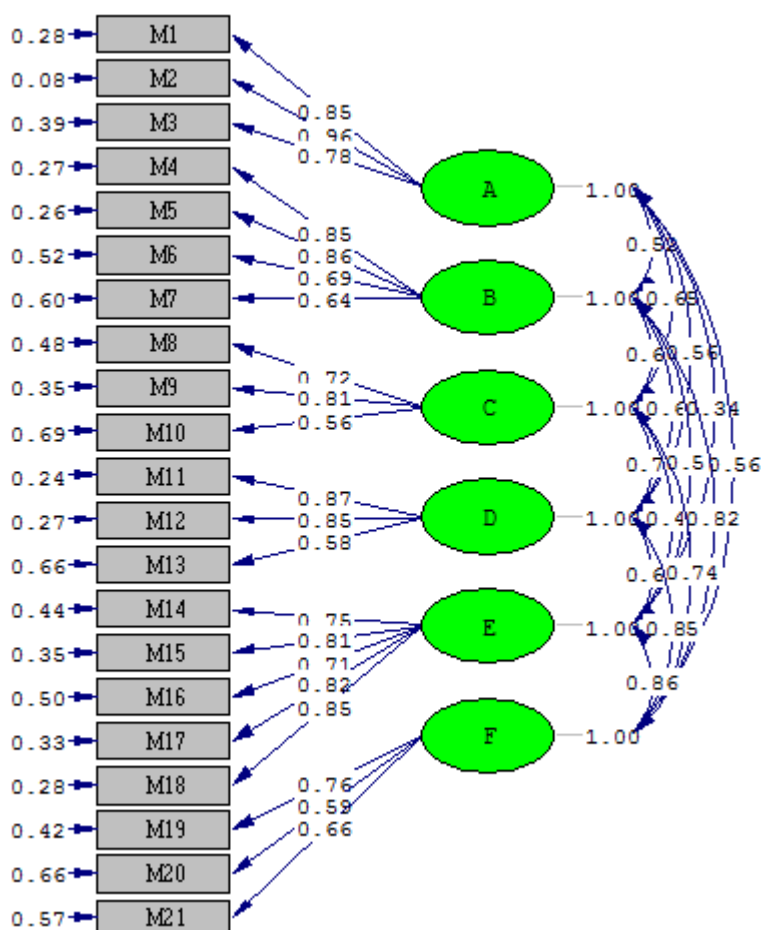
Results

Confirmatory Factor Analysis (CFA)

Two issues were considered before the results regarding CFA were given. Firstly, the t values of the items were examined before both the First and Second Level CFA results were revealed. Jöreskog & Sörbom (1996) require the examination of t values in the model. They argue that if the t values of the items are insignificant by not exceeding 1.96, that item should definitely be removed from the model. When t value exceeds 1.96, it is accepted at the level of 0.05 and when it exceeds 2.56, it is considered as significant at the level of 0.01 (Moutinho & Hutcheson, 2011). The LISREL program also shows items not exceeding 1.96 in red. All of the items in both First and Second Level CFAs were found to be meaningful at 0.01 level by exceeding 2.56. The second point is the view that the covariance can be created between the items in the high correlation and the same sub-dimension

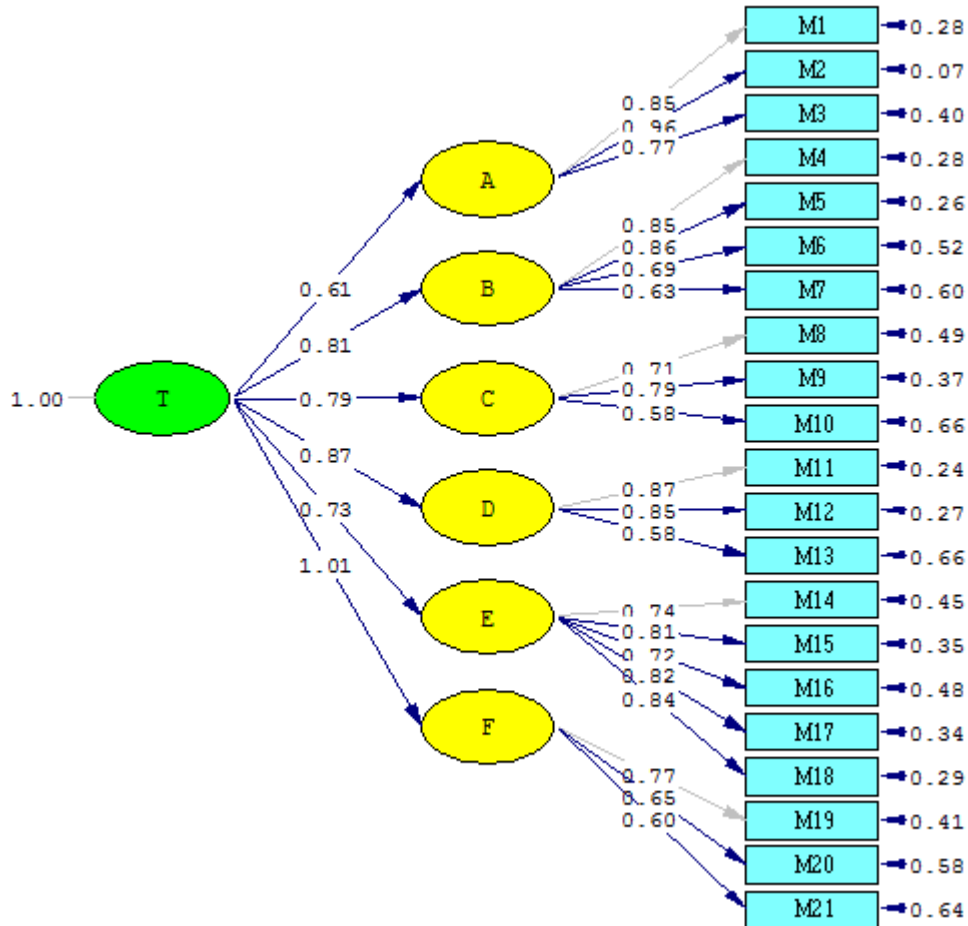
(Hooper et al., 2008). However, covariance was not created between the items. Considering all these issues, First and Second Level CFA results are given in Figure 1 and Figure 2 below.

Figure 1: First Level CFA related to the factor structure of the Revised Spiritual Competency Scale, consisting of 21 items presented by Dailey et al. (2015). The sub-dimensions A, B, C, D, E and F respectively represent the sub-dimensions of Assessment, Self-Awareness of the Social Worker, Preliminary Assessment and Practice, Human and Spiritual Development, Culture and Worldview, Communication.

When first level CFA results are examined, the following values were determined: $\chi^2=545.92$; $sd=174$; $\chi^2/sd=3.14$; CFI=0.96; IFI=0.96; RMSEA=0.09; SRMR=0.08; NFI=0.95; NNFI=0.96. According to these results, it is seen that χ^2/sd , RMSEA and SRMR values are acceptable; CFI, IFI, NFI and NNFI values also have good fit values.

Figure 2: Second Level CFA related to the factor structure of the Revised Spiritual Competence Scale, consisting of 21 items presented by Dailey et al. (2015). The letters A, B, C, D, E and F, respectively, represent the sub-dimensions of Assessment, Self-Awareness of the Social Worker, Preliminary Assessment and Practice, Human and Spiritual Development, Culture and Worldview, Communication.

When Second Level CFA results are examined, the following values were found: $\chi^2=647.38$; $sd=182$; $\chi^2/sd=3.56$; CFI=0.96; IFI=0.96; RMSEA=0.09; SRMR=0.09; NFI=0.94; NNFI=0.95. According to these results, it is seen that χ^2/sd , SRMR, RMSEA and NFI values are acceptable; CFI, IFI, and NNFI values also have good fit values.

Convergent Validity

Table 2. Correlation values between the Revised Spiritual Competence Scale consisting of 21 items and 6 sub-dimensions and one-dimensional Role of Religion and Spirituality in Social Work Practice Scale.

	AB1	AB2	AB3	AB4	AB5	AB6	REMYÖ
SHUDMR	0.528**	0.576**	0.567**	0.651**	0.567**	0.658**	0.736**

Note: AB1=Assessment; AB2=Self-Awareness of the Social Worker; AB3=Preliminary Assessment and Practice; AB4=Human and Spiritual Development; AB5=Culture and Worldview; AB6=Communication $p=0.000$

When Table 2 was examined, it was determined that there is a significant, positive and strong relationship between RSCS and its sub-dimensions and the RRSSP at $p < 0.01$ level.

Descriptive Data and Reliability

In addition to the mean and standard deviation values of each item after CFA, Cronbach's α values related to the sub-dimensions and the whole scale were examined.

Table 3. Information on the mean, standard deviation and internal consistency of the 21-item Revised Spiritual Competence Scale obtained after CFA.

Items (n=260)	M	SD
Sub-dimension 1: Assessment ($\alpha=0.89$)		
Item1	2.57	1.64
Item2	2.84	1.64
Item3.	3.08	1.56
Sub-Dimension 2: Counselor Self-Awareness ($\alpha=0.84$)		
Item4.	3.58	1.79
Item5.	3.85	1.79
Item6.	3.25	1.71
Item7.	3.02	1.79
Sub-Dimension 3: Diagnosis and Treatment ($\alpha=0.71$)		
Item8.	2.13	1.35
Item9.	2.46	1.39
Item10.	3.53	1.53
Sub-Dimension 4: Human and Spiritual Development ($\alpha=0.82$)		
Item11.	3.72	1.55
Item12.	3.89	1.56
Item13.	4.51	1.48
Sub-Dimension 5: Culture and Worldview ($\alpha=0.89$)		
Item14.	4.68	1.29
Item15.	4.57	1.30
Item16.	4.01	1.49
Item17.	4.65	1.27
Item18.	4.65	1.32
Sub-Dimension 6: Communication ($\alpha 0.70$)		
Item19.	3.96	1.46
Item20.	2.64	1.54
Item21.	4.58	1.25
21 items in total ($\alpha=0.93$)	76.18	20.99

When Table 3 was examined, it was determined that the item "Sacred scripture readings are appropriate homework assignments." had the lowest average ($M = 2.13$, $SD = 1.35$). On the other hand, the item "Spiritual/religious beliefs impact a client's worldview." was found to have the highest mean ($M = 4.68$, $SD = 1.29$). Cronbach's α value of the 21-item RSCS obtained after CFA was found to be 0.93. Cronbach's α values of Assessment, Counselor Self-Awareness, Diagnosis and Treatment, Human and Spiritual Development, Culture and Worldview, Communication sub-dimensions were obtained as 0.89, 0.84; 0.71; 0.82, 0.89 and 0.70, respectively.

Discussion, Conclusion, and Recommendations

Carried out to adapt the RSCS to Turkish, this study is thought to be important in terms of bringing all of the perceived values and subjective interpretations such as spirituality into the literature with a competence level and evidence-based perspective. As a result of the CFA carried out with the data featuring normal distribution criteria, it was found that the t values of all 21 items belonging to the measurement tool in both the first and second level CFA exceeded 2.56 and showed a significance of 0.01. When the convergent validity of the measurement tool, which has good compliance values with CFA, was analyzed, it was seen that there is a positive and statistically significant and strong relationship between the total score of the RRSSP and the scores of the dimensions. In addition, the Cronbach Alpha coefficient of the measurement tool was calculated as 0.93 and it was observed that the coefficients of the dimensions varied between 0.70 and 0.89. Hair, Anderson, Tatham, and Black (1998) considered this coefficient to be 0.50, while Nunnally and Bernstein (1994) described it as 0.70 and above as ideal for social sciences (Andrew et al., 2011). Therefore, it can be inferred that the measuring tool is reliable. Finally, when the averages of the items that make up the measurement tool were evaluated, it was seen that the item "Sacred scripture readings are appropriate homework assignments" has the lowest and "Spiritual/religious beliefs impact a client's worldview" item has the highest average. The reason for this can be explained in two ways in terms of items. First, it is thought by social workers that spiritual and religious beliefs are seen as points to be respected and considered in interventions. On the other hand, it can be understood that they avoid considering "sacred scripture readings" explicit enough to be given as homework directly by a social worker. For these reasons, while these articles express the breadth of the social workers' perspectives in the context of human rights, they also allow an interpretation that religious practices should not be emphasized at the point of spiritual counseling and guidance for clients.

Spiritual and religious differences need to be defined as part of human diversity, and social workers need to receive adequate training on this issue and learn and respect them. Even if social work practice starts with the purpose of providing physical aid to the client, the observation and relationship established at this stage will help to understand the spiritual perspective (Canda, 2008). In a study by Yoon and Lee (2006), it was seen that experts should develop programs or services covering spiritual/religious beliefs and practices in order to increase the quality of life of individuals. There are basic dynamics of the competence that expresses the basic attitudes, knowledge and skills that specialists should have in order to carry out an effective intervention (Canda, 2008). Accordingly, the evaluation of the competence framework specified by Brownell (2015) in terms of this measurement tool, which tries to make the level of spiritual competence an output, will support the intended use of the measurement tool. Self-reflective practice, which is one of the dynamics of competence, can explain the "counselor self-awareness" dimension of the measurement tool. It is emphasized that the awareness of the social worker in this dimension can direct the relationship and intervention established with the client. It is emphasized that the scientific knowledge, which is another dynamic, is associated with the assessment dimension of the measurement tool, and that

the spiritual tendencies of the client should be evaluated especially in the initial stages of the interview. As part of the relationship dynamics of competence, it was emphasized that in all the items of the measurement tool, the reflections of the social worker's and the client's own inner world will affect the communication and the ways of expression. Therefore, the measurement tool primarily helps to predict that spirituality can be reflected in the relationships of the individual with his own self-awareness and human development. Another dynamic, the individual and cultural diversity, is named as a separate dimension in the measurement tool as a culture and worldview. It is emphasized that the social spiritual reflections of the individual that are either within the internal structure of all societies or diversified within the social networks by the effects of migration mobility may affect the culture and that the cultural background may affect the spiritual interpretations. It is believed that the items under this dimension may be useful in terms of explaining the already existing regional diversity which has been affected by the migrations in recent years. Although the emphasis of interdisciplinary systems of competence is not directly included in the measurement tool, when the items in dimensions are examined, they refer to the psychology and sociology knowledge of specialists with spiritual competence. For example, the item "It is essential to know models of human development before working with a client's spiritual/ religious beliefs" states that basic psychology knowledge is needed. In addition, with the item "Cultural practices are influenced by spirituality" which is one of the items with high averages, it was emphasized that the inner world of the client should be integrated with a sociological perspective. Although there is no emphasis on ethical and legal standards, which are the last dynamics of competence, inferences can be made regarding the ethical principles and responsibilities of social work. Accordingly, respect for the values of the client and adherence to the emotional and behavioral reflections of the client are the main points where the items are concentrated. As highlighted by Bolea (2012) and Hall & Theriot (2016), it is seen that in studies which are based on diversity and differences, there are principal components related to ensuring the awareness of the client's personal values and self and predicting the competence of the social worker. When evaluated from this perspective, the items of the measurement tool "it is essential to determine a client's spiritual functioning during an intake assessment" and "inquiry into spiritual/religious beliefs is part of the intake process" supports the mentioned opinion.

The study involves many limitations. First of all, the original of measurement tool was not hypothesized among social workers. However, as discussed above, the items are appropriate for making sense of human diversity and inner world. Although the study was performed as based on this assumption, social workers, who volunteered to take RSCS, may not have experienced an intervention requiring spiritual competence. Therefore, the last version of the measurement tool may not be generalized for the social worker members of all institutions. Secondly, spiritual competency is consisted of various dimensions based on social worker's ability to evaluate everything that the client makes sense. While the measurement has certain items to obtain concrete output about spirituality related assessments, the RSCS would not be qualified to see the big picture as the holistic

structure of spirituality related skills. Finally, a larger sample size would support a wide perspective on social workers' affiliations, education levels, levels of and interest in religiosity. For instance, it is difficult to aware the change about the perceptions of the items as to the work field or experiences in spirituality related interventions, within the study results.

As a result, it is thought that the RSCS adapted to Turkish is necessary to determine and develop the spiritual competence levels of students, educators and practitioners who work and receive education in the areas where the counseling process is carried out. In this sense, it makes an important contribution to the fields such as social work, psychology, sociology, psychiatry, which determines the means and contents of intervention by evaluating the reflections in the individual's inner world. It is thought that these professions will also have predictions about the social service education process, which has a wide range of application areas and client groups. For this reason, it is recommended to compare the results of the analysis by applying the measurement tool to social work students and educators.

Ethical Information about Research

Prior to the research, approval was obtained from the Human Research Ethics Committee of KTO Karatay University (dated 15.06.2020, numbered 2020/03/02).

Percentage of Contribution of Authors

The authors contributed equally to the study.

Conflict of Interest

There is no potential conflict of interest in this study

KAYNAKÇA

- Akça-Koca, D. (2017). Spirituality-based analysis of Satir family therapy. *Spiritual Psychology and Counseling*, 2, 121–142.
- Akgül, A. (2005). Tıbbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri. Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Alpar, R. (2011). Çok değişkenli istatistiksel yöntemler. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Apak, H. (2018). Adapting the Scaling of the Role of Religion and Spirituality in Social Service Practice (RRSSP) to Turkish: Study of Validity and Reliability. *Journal of The Human and Social Science Researches*, 7(3), 1889-1903.
- Association for Spiritual, Ethical, and Religious Values in Counseling-ASERVIC (2009). Competencies for Addressing Spiritual and Religious Issues in Counseling. <https://aservic.org/spiritual-and-religious-competencies/>.
- Cashwell, C. S., Watts, R. E. (2010). The New ASERVIC Competencies for Addressing Spiritual and Religious issues in Counseling. *Counseling and Values*, 55(1), 2-5.
- Canda, E. R. (2008). Afterword: Linking Spirituality and Social Work Five Themes for Innovation. In E. R. Canda (Ed.), *Spirituality in Social Work: New Directions* (pp. 97-106). Oxon: Routledge.
- Çay, M., Daşbaşı, S. (2020). Kanıta dayalı Uygulama Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve

- Güvenirlik Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1514-1546
- Dailey, S. F., Robertson, L. A., & Gill, C. S. (2015). Spiritual competency scale: Further analysis. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 48(1), 15-29.
- Ebingbo, S., Agwu, P. & Okoye, U. (2017). Spirituality and religion in social work In Okoye, U., Chukwu, N. & Agwu, P. (Eds.). *Social work in Nigeria: Book of readings* (pp 93–103). University of Nigeria Press Ltd.
- Fetzer Institute (1999). *Multidimensional Measurement of Religiousness/Spirituality for Use in Health Research: A Report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group*. https://fetzer.org/sites/default/files/resources/attachment/%5Bcurrent-date%3Atiny%5D/Multidimensional_Measurement_of_Religiousness_Spirituality.pdf.
- Furman, L. D., Benson, P. W., Grimwood, C., Canda, W. (2004). Religion and spirituality in social work education and direct practice at the millennium: a survey of UK social workers. *The British Journal of Social Work*, 34(6), 767-792.
- Garcia-Irons, A. (2018). *The Place of Spirituality in Social Work: Practitioners' Personal Views and Beliefs*. Electronic Theses, Projects, and Dissertations. 656. <https://scholarworks.lib.csusb.edu/etd/656>.
- Hodge, D. R. (2003). The intrinsic spirituality scale: A new six-item instrument for assessing the salience of spirituality as a motivational construct. *Journal of Social Service Research*, 30(1), 41-61.
- Hodge, D. R. (2011). Using spiritual interventions in practice: developing some guidelines from evidence-based practice. *Social Work*, 56(2), 149-158.
- Hodge, D. R. (2015). *Spiritual Assessment in Social Work and Mental Health Practice*. New York: Columbia University Press.
- Hodge, D. R., Baughman, L. M., & Cummings, J. A. (2006). Moving toward spiritual competency. *Journal of Social Service Research*, 32(4), 211-231.
- Hooper, D., Coughlan, J., Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Jöreskog, K. G., & Sorbom, D. (1996). *LISREL 8.54 reference guide*. Lincolnwood, IL: Scientific Software International.
- Kalaycı-Kırlioğlu, H.İ., Daşbaşı, S., Karakuş, Ö. (2020). The Professional Suitability Scale in Social Work Practice: Validity and Reliability. *Society and Social Work*, 31(3), 793-822.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York, NY: Guilford.
- Leeuwen, R. v., Tiesinga, L. J., Middel, B., Post, D., & Jochemsen, H. (2009). The validity and reliability of an instrument to assess nursing competencies in spiritual care. *Journal of Clinical Nursing*, 18, 2857-2869.
- Lu, J., Woo, H., Huffman, K. (2018). Spiritual competency scale: A confirmatory factor analysis. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 51(4), 219-234.

- Moutinho, L., & Hutcheson, G. (2011). *The SAGE Dictionary of Quantitative Management Research* Sage Publications.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). Validity. *Psychometric theory*, 3, 99-132.
- Oxhandler, H. K., & Pargament, K. I. (2018). Measuring religious and spiritual competence across helping professions: previous efforts and future directions. *Spirituality in Clinical Practice*, 5(2), 120–132.
- Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the scientific study of religion*, 37, 710-724.
- Richards, P. S., & Bergin, A. E. (2000). Toward religious and spiritual competency for mental health professionals. In P. S. Richards & A. E. Bergin (Eds.), *Handbook of psychotherapy and religious diversity* (pp. 3-26): American Psychological Association.
- Robertson, L. A. (2010). The spiritual competency scale. *Counseling and Values*, 55, 6–24.
- Sheridan, M. J. (2000). The "Role of Religion and Spirituality in Practice" (RRSP) Scale: Psychometric Information And Scoring Instructions. Richmond, VA: Virginia Commonwealth University.
- Sperry, L. (2014). *Behavioral Health: Integrating Individual and Family Interventions in the Treatment of Medical Conditions*. New York: Routledge.
- Swinton, J., Narayanasamy, A. (2002). Response to: 'A critical view of spirituality and spiritual assessment' by P. Draper and W. McSherry (2002) *Journal of Advanced Nursing* 39, 1-2. *Journal of Advanced Nursing*, 40(2), 158-160.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2015). Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Taylor, E. J. (2019). Health Outcomes of Religious and Spiritual Belief, Behavior and Belonging: Implications for Healthcare Professionals. In F. Timmins & S. Caldara (Eds.), *Spirituality in Healthcare: Perspective for Innovative Practice* (pp. 67-82). İsviçre: Springer.
- Vieten, C., & Scommell, S. (2015). *Spiritual and Religious Competencies in Clinical Practice: Guidelines for Psychotherapists and Mental Health Professionals*. Kanada: Raincoast Books.
- Weinstein- Moser, E. (2008). Spirituality in social work — the journey from fringe to mainstream. *Social Work Today*, 8(2), 32.
- Worthington Jr, E. L., Wade, N. G., Hight, T. L., Ripley, J. S., McCullough, M. E., Berry, J. W., Schmitt, M. M., Berry, J. T., Bursley, K. H., O'Connor, L. (2003). The Religious Commitment Inventory--10: Development, refinement, and validation of a brief scale for research and counseling. *Journal of counseling psychology*, 50(1), 84.
- Yoon, D. P., & Lee, E.-K. O. (2006). The impact of religiousness, spirituality and social support on psychological well being among older adults in rural areas. *Journal of gerontological Social Work*, 48(3-4), 281-298.
- Young, J. S., Wiggins-Frame, M., Cashwell, C. (2007). Spirituality and counselor competence: A

national survey of American Counseling Association members. *Journal of Counseling & Development*, 27(85), 47–52.

REVİZE EDİLMİŞ MANEVİ YETKİNLİK ÖLÇEĞİ
Alt boyut 1: Değerlendirme
1. Dini inançlar görüşme sürecinin başında değerlendirilmelidir.
2. Manevi/dini inançlarla ilgili bilgi alınması başlangıç sürecinin bir parçasıdır.
3. Görüşme sürecinin başında, bir müracaatçının manevi yönünü belirlemek gerekmektedir.
Alt Boyut 2: Uzmanın Kişisel Farkındalığı
4. Eğer uzmanlar kendi manevi inançlarının farkında olmazlarsa terapötik ilişkiye zarar verebilirler.
5. Kendi manevi gelişimini tanımlayabilen uzmanlar müracaatçılarla çalışmaya daha hazırlıklıdır.
6. Uzmanlar kendi kişisel manevi/dini inançlarını meslekleri gereği incelerler.
7. Kendi manevi/dini değerlerini incelememiş olan uzmanlar bu değerleri müracaatçılara dayatma riski taşırlar.
Alt Boyut 3: Ön Değerlendirme ve Uygulama
8. Dini metin okumaları uygun ev ödevleridir.
9. Dini figürleri içeren güdümlenmiş görsellik uygun bir danışmanlık tekniğidir.
10. Dua, terapötik bir eylemdir.
Alt Boyut 4: İnsani ve Manevi Gelişim
11. Bir uzmanın insani gelişimi anlaması, manevi kaynaklarla çalışmasına yardımcı olur.
12. İnsani gelişim ve manevi gelişim arasında bir ilişki vardır.
13. Bir müracaatçının manevi/dini inançlarıyla çalışmadan önce insani gelişim modellerini bilmek gerekir.
Alt Boyut 5: Kültür ve Dünya Görüşü
14. Manevi/dini inançlar bir müracaatçının dünya görüşünü etkiler.
15. Başa çıkma stratejileri dini inançlardan etkilenir.
16. Bir müracaatçının Allah ya da büyük bir güç algısı danışmanlıkta bir kaynak olabilir.
17. Kültürel uygulamalar maneviyattan etkilenir.
18. Müracaatçının dünya görüşü dini inançlardan etkilenir.
Alt Boyut 6: İletişim
19. Müracaatçının manevi ya da dini inançlarını belirlemek terapötik amaçlara ulaşmada yardımcı olabilir.
20. Bir uzmanın görevi müracaatçı ile iletişimde manevi/dini ifadelerde uyumu yakalamaktır.
21. Manevi/dini kavramlar müracaatçıların söylemlerine yansır.

Uluslararası Göçün Sağlık Statüsüne Etkisinin İncelenmesi

Examination of the Impact of International Migration to Health Status

Oğuz IŞIK¹, Yasin ÇİLHORUZ²

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sağlık Yönetimi Bölümü,
oguzisik@hacettepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7386-7024

² Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sağlık Yönetimi Bölümü,
yasincilhoroz@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-5171-7779

Başvuru: 14.03.2021
Kabul: 19.10.2021

Atıf:
Işık, O. ve Çilhoroz, Y. (2021).
Uluslararası göçün sağlık statüsüne
etkisinin incelenmesi. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 32(4), 1389-1402.
DOI: 10.33417/tsh.896615

ÖZET

Uzun yıllardır gerçekleşen uluslararası göç hareketi sonucunda göçmenlerin göç ettikleri ülkede sağlık hizmetlerine ulaşmalarındaki güçlükler, ekonomik zorluklar, dil problemleri vb. yaşamaları göçmenlerin sağlık statüsünün kötüleşmesine yol açmaktadır. Bu durum aynı zamanda göç edilen yerlerin sağlık statüsünde değişiklikler meydana getirebilmektedir. Bu anlamda bu çalışmada dünya genelinde en fazla göç alan ülkelerde göçün sağlık statüsüne etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için ülkelerin göçmen sayıları, göçmenler içindeki kadınların oranı, 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı (bağımsız değişkenler), doğumda beklenen yaşam süresi ve bebek ölüm hızı (bağımlı değişkenler) verilerine ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler panel veriye dayalı regresyon analizine tabi tutulmuştur. Bu kapsamda iki farklı model oluşturulmuştur. Birinci modele göre, tüm bağımsız değişkenlerin sağlık statüsü üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu bulunmuştur. İkinci modele göre ise, göçmen sayıları ve göçmenler içindeki kadınların oranının sağlık statüsü üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Göçmenlerin ülkelerin sağlık statüsünü etkileyebileceği göz önüne alınarak ulusal ve uluslararası anlamda önlemler alınıp sağlık statüsünü geliştirici faaliyetler hayata geçirilebilir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası göç, doğumda beklenen yaşam süresi, bebek ölüm hızı, sağlık statüsü, panel regresyon analizi

ABSTRACT

As a result of the international migration movement that has occurred for many years, migrants face with difficulties in accessing to health services, economic difficulties, language problems, etc. in the country where the migrants migrated to. Therefore, it causes the migrants' health status to deteriorate. This situation may also cause changes in the health status of the migrated countries. In this sense, this study aimed to examine the effect of migration on health status in countries allowing the highest number of migrants worldwide. To achieve this aim, data on the number of migrants, the proportion of women among total migrants, the proportion of 65 and over population among total migrants (independent variables), life expectancy at birth, and infant mortality rate (dependent variables) were reached in the countries. The data reached were subjected to regression analysis with panel data. In this context, two different models were established. According to the first model, all independent variables were found to had a statistically significant effect on health status. According to the second model, it was found that the number of migrants and the proportion of women among total migrants had a statistically significant effect on health status. Considering that migrants may affect the health status of countries, efforts can be taken to improve health status by taking measures nationally and internationally.

Keywords: International migration, life expectancy at birth, infant mortality, health status, panel regression analysis

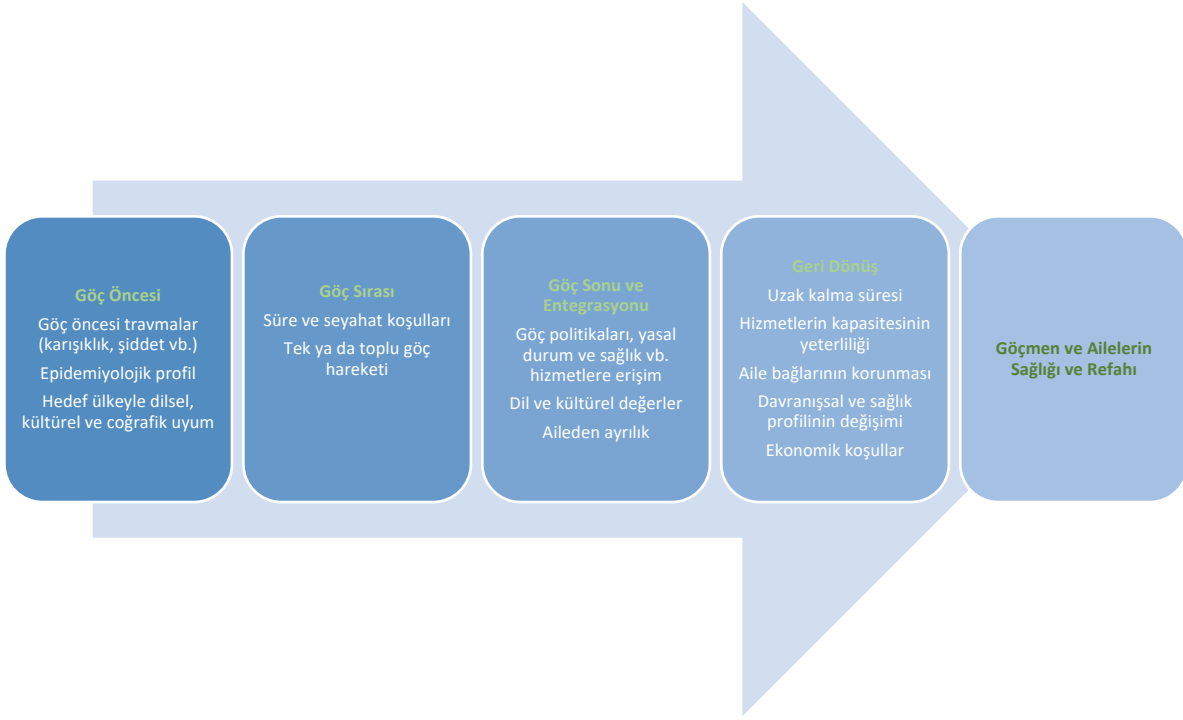
GİRİŞ

İnsanoğlunun varlığından beri mevcut olan ve toplumsal, siyasi ve ekonomik gerekçelerle ortaya çıkan göç kavramı (Portes, 2010), uluslararası bir sınırı geçerek ya da bir ülke/bölge içinde süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri şeklinde tanımlanmaktadır. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler ve ekonomik göçmenler dâhil edilmektedir. Başka bir tanım olarak göç, ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret şeklinde tanımlanabilmektedir. Göçmen ya da göç eden kişiler ise, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklediklerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini ifade etmektedir (Türk Dil Kurumu, 2018; International Organization for Migration, 2009; MacPherson vd., 2007).

Toplumsal bir olguyu ifade eden göç, itici ve çekici güç teorisine göre birtakım itici ve çekici güçlerin doğal bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. İtici güçler arasında, olumsuz ekonomik şartlar, terör, savaşlar, açlık, çeşitli dini, etnik ve politik baskılar, doğal afetler yer almaktadır. İyi eğitim ve iş olanakları, özgürlük, güvenlik, ekonomik fırsatlar ise, çekici güçleri oluşturmaktadır (Justice For Immigrants, 2017; International Organization For Migration, 2018).

Göç olgusu insanların içinde buldukları duruma göre farklı türlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bunlar genel olarak bireysel göç, toplu göç, isteğe bağlı göç, zorunlu göç, geçici göç, sürekli göç, yasal göç, yasal olmayan göç, iç göç ve dış (uluslararası) göç şeklinde sıralanabilmektedir (Akıncı vd., 2015; Carta vd., 2005; Yenilmez vd., 2007; Lee, 1966; Şantaş, 2019). Bu çalışma kapsamında incelenen göç türü olan uluslararası göç kavramı, özellikle iş, aile ve eğitim gibi çeşitli sosyoekonomik sebeplerle bir ülkeden başka bir ülkeye gerçekleştirilen göçleri ifade etmekte ve dünya genelinde yaklaşık 215 milyon (dünya nüfusunun %3,5'i) göçmeni oluşturmaktadır (International Organization For Migration, 2020; Gorter vd., 2018; Mayda, 2010). Uluslararası göç olgusunun önemi ise, göç edilen ve orijin ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik ilişkileri ve bunların boyutunu ortaya koymasından ileri gelmektedir (Adams ve Page, 2005).

Göç, göçmenlerin kendilerinin, geldikleri yerdeki (orijin bölge) insanların ve gittikleri yerdeki insanların fiziksel, zihinsel sağlıklarını ve refahlarını etkilemektedir (Adhikari vd., 2014). Bu etkiler, bir süreç içinde ortaya çıkmaktadır. Bu süreç aşağıdaki şekilde belirtilmektedir.

Şekil 1. Göçmenlerin Sağlıkını ve Refahını Etkileyen Faktörler

Kaynak: Wickramage, K., Vearey, J., Zwi, A. B., Robinson, C., & Knipper, M. (2018). Migration and health: a global public health research priority. *BMC public health*, 18(1), 1-9.

Buna göre, göçün etkisi göçmenler ve aileleri üzerinde göç öncesi, göç sırası, göç sonrası ve geri dönüş olmak üzere dört faktör altında toplanabilmekte ve dört aşamada gerçekleşmektedir. Etkilerin şiddeti ise, göçmenlerin cinsiyeti, yaşı, sosyo-ekonomik durumu ve etnik kökenine göre değişebilmektedir. Göçün; göç öncesi, göç sırası, göç sonrası ve geri dönüş sürecinde birey ve toplum sağlığı üzerinde gerek doğrudan gerekse dolaylı ortaya çıkan bu etkileri nedeniyle, göç kavramı ulusal ve uluslararası anlamda uzun yıllardır sağlık ile ilişkilendirilmektedir. Bunun sonucunda göç, sağlık statüsünün sosyal belirleyicilerinden birisi olarak görülmektedir (Padovese vd., 2014).

Göç, HIV ve diğer cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS-CoV), Middle East Respiratory Syndrome (MERS-CoV) ve Novel Coronavirus (COVID-19) gibi daha önce o bölgede olmayan bulaşıcı hastalık veya sağlık sorunlarının yayılmasına ve bu bölgelerin mortalite ve morbidite hızlarında yaşanan artış üzerinde etkili olabilmektedir. Ayrıca göçmenlerin, göç ettikleri ülkelerde sağlık hizmetlerinin mevcudiyetinin farkındalığındaki eksiklikler, sağlık hizmetlerine erişimde yaşadıkları güçlükler, karşılaştıkları sosyal ve kültürel engeller, dil sorunu vb. nedenler sağlık statülerini olumsuz etkilemektedir (Davies vd., 2006; Shishehgar vd., 2015).

Ancak, yapılan bazı çalışma (Sirkeci ve Yüceşahin, 2020, s.380; Anthamatten ve Hazen, 2011; Chakraborty ve Maity, 2020; Anglewicz vd., 2017) sonuçları yeni bir yere taşınmanın sağlığı ve refahı artırabileceği ve göç etmiş bireylerin göç edilen yerlerdeki bireylerden daha iyi sağlık statüsünde olabileceklerini de göstermektedir.

Literatür incelendiğinde göç ve sağlık statüsü ilişkisini gösteren çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Lu (2010), Nauman vd. (2015), Gao vd. (2010), Gushulak vd. (2011), Adhikari vd. (2014) ve Connolly ve O'Reilly (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda çeşitli ülkeler ve bölgelere yapılan göçlerin sağlık statüsü göstergelerinde meydana getirdiği değişiklikler incelenmiştir. Ayrıca bir çok çalışmada (Whitehouse, 1982; Murray, 1988; Raidpath ve Allotey, 2003; Mahdian vd., 2012; Organisation for Economic Co-operation and Development, 2011) sağlık statüsü göstergesi olarak; bebek ölüm hızı, anne ölüm hızı ve doğumda beklenen yaşam süresinin yer aldığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında ise sağlık statüsü göstergesi olarak doğumda beklenen yaşam süresi ve bebek ölüm hızı seçilmiştir. Anne ölüm hızı verileri çalışma kapsamındaki tüm yıllar için ulaşılabilir olmadığından kapsam dışı bırakılmıştır.

Bu anlamda bu çalışmanın amacı en fazla göç alan ülkelerde göçün sağlık statüsü üzerindeki etkisini incelemektir.

YÖNTEM

Çalışmanın Türü

Bu çalışma temelde tanımlayıcı niteliktedir. Ayrıca, evren hakkında çeşitli değişkenler kullanılarak istatistiksel çıkarım da yapıldığı için çıkarımsaldır.

Çalışmanın Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada International Organization For Migration (IOM) (2020) tarafından yayımlanan dünya göç raporuna göre, dünyada en fazla göç alan 20 ülke belirlenmiştir. Bunlar; ABD, Almanya, Suudi Arabistan, Rusya, İngiltere, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa, Kanada, Avustralya, İtalya, İspanya, Türkiye, Hindistan, Ukrayna, Güney Afrika, Kazakistan, Tayland, Malezya, Ürdün ve Pakistan şeklinde sıralanmaktadır. Bu ülkeler IOM tarafından göç ile ilgili standartlara göre sınıflandırıldığı için ayrıca bir daha sınıflandırmaya tabi tutulmamıştır. Bu ülkelere ait veriler ise, Dünya Bankası (World Bank) ve Uluslararası Göç Örgütü (International Organization For Migration) veri tabanları yoluyla toplanmıştır. Veriler 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015 ve 2019 yıllarını kapsamaktadır. Bunun sebebi, çalışma kapsamında kullanılan verilerin düzenli ve eksiksiz olarak sadece bu yıllar arasında ulaşılabilir olmasıdır.

Çalışmanın Değişkenleri

Bu çalışma kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Çalışma Değişkenlerine İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Açıklama		Veri Kaynağı	
Bağımsız Değişkenler	Göçmen (Lngöçmen)	Sayısı	Ülkelere gelen toplam göçmen sayısı (Kişi sayısı)	Uluslararası Göç Örgütü
	Kadın Göçmen Oranı (Lnkadın)		Toplam göçmen nüfus içindeki kadınların oranı (%)	Uluslararası Göç Örgütü
	65+ (Ln65+)		Göçmen nüfus içinde 65 yaş üzeri nüfus oranı (%)	Uluslararası Göç Örgütü
Bağımlı Değişkenler	Yaşam (Lnyaşam)	Beklentisi	Doğumda beklenen yaşam süresi (Yıl)	Dünya Bankası
	Bebek Ölüm Hızı (Lnbebek)		Bebek ölüm hızı (1000 canlı doğumda)	Dünya Bankası

Verilerin Analizi

Bu çalışmada göçün sağlık statüsü üzerindeki etkisini ölçmek için panel regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizi, ANOVA ve diğer birçok doğrusal modelleme tekniklerinin temelini oluşturmaktadır (Rutherford, 2001). Ayrıca, doğrusallık, varyans vb. model varsayımlarını kontrol etmek bu analiz yönteminde nispeten daha kolaydır (Hutcheson ve Sofroniou, 1999). Analiz için ilk olarak verileri normalleştirmek ve aykırı değerleri diğer değerlerle daha uyumlu hale getirmek için verilere logaritmik dönüşüm uygulanmıştır (Demirci vd., 2019). Ardından, kurulacak modelin sabit etki (fixed effect) ya da rastgele etki (random effect) modeline göre kurulup kurulmayacağını belirlemek için Hausman testi yapılmıştır (Hausman, 1978). Test sonucu istatistiksel olarak anlamsız (Chi-Squ.=5.703; $p>0.05$) olduğundan rastgele etki modeline göre regresyon modeli kurulmuştur. Bu sayede tahminler daha tutarlı hale gelmiştir (Sheytanova, 2015). Son olarak, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin yer aldığı iki farklı regresyon modeli kurularak analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz için Eviews 10 programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde çalışma kapsamında ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. İlk olarak çalışma değişkenlerine ilişkin ortalamalar, daha sonra değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon tablosu sunulmuştur. Son olarak ise, gerçekleştirilen panel regresyon analizi sonuçları gösterilmiştir. Panel regresyon analizi sonuçları iki farklı modele göre sunulmuştur. 1. modelde bağımlı değişken olarak Lnyaşam; 2. modelde ise Lnbebek kullanılmıştır. 2. modelde Ln65+ bağımsız değişkenlerden çıkarılmıştır.

Çizelge 2. Değişkenlere İlişkin Ortalamalar

Değişkenler	Ortalama (Ort.)	
Bağımsız Değişkenler	Lngöçmen	6691.81
	Lnkadın	47.70
	Ln65+	11.94
Bağımlı Değişkenler	Lnyaşam	73.25
	Lnbebek	18.20

Çizelge 2'ye göre, doğumda beklenen yaşam beklentisinin (Lnyaşam) ortalaması 73,3 ve bebek ölüm hızının (Lnbebek) ortalaması 18,2 olarak bulunmuştur.

Çizelge 3. Değişkenlere İlişkin Korelasyonlar

Değişkenler	Lnyaşam	Lngöçmen	Lnkadın	Lnbebek	Ln65+
Lnyaşam					
Lngöçmen	0.22*				
Lnkadın	0.13	0.09			
Lnbebek	-0.79*	-0.19*	-0.07		
Ln65+	-0.16	0.07	0.54*	-	

* p<0,05

Çizelge 3 incelendiğinde, en yüksek korelasyonun iki bağımlı değişken olarak belirlenen Lnyaşam ile Lnbebek arasında olduğu (-0,79) görülmüştür. Buna göre bebek ölüm hızı ile doğumda beklenen yaşam süresi arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, regresyon analizi için aykırı bir durumun olmadığını göstermektedir.

Çizelge 4. Panel Regresyon Analizi Sonuçları (1. Model)

	Std. Beta	t	p	VIF	F	p	Düz. R ²	Durbin-Watson
Lngöçmen	0.042	5.070	0.0001	1.135	15.463	0.0001	0.237	1.843
Lnkadın	0.369	5.060	0.0001	1.089				
Ln65+	-0.066	-5.358	0.0001	1.098				

Panel regresyon analizi sonuçları (1. Model) Çizelge 4'te sunulmuştur. Buna göre, kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (F=15.463; p<0,05). Ayrıca, değişkenler bakımından incelendiğinde, her bir bağımsız değişkenin modele istatistiksel olarak anlamlı katkı yaptığı tespit edilmiştir (p<0,05). Çizelge 4'te yer alan VIF (Variance Inflation Factor) değerlerine göre değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığı ve Durbin-Watson değeri incelendiğinde ise otokorelasyon sorununun olmadığı görülmektedir. Ayrıca, modelde kullanılan değişkenlerin modeli açıklayıcılık oranı %24 olarak gerçekleşmiştir.

Buna göre ülkelerin uluslararası göçmen sayılarının ve kadın göçmen oranlarının artış göstermesi ülkedeki doğuştan beklenen yaşam süresi üzerinde pozitif yönlü bir etki oluşturmaktadır. Buna karşılık ülkelerdeki göçmenler içerisinde 65 yaş üstü nüfusun artış göstermesinin ülkelerin doğuştan beklenen yaşam süresi üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Çizelge 5. Panel Regresyon Analizi Sonuçları (2. Model)

	Std. Beta	t	p	VIF	F	p	Düz. R ²	Durbin-Watson
Lngöçmen	-0.197	-3.197	0.0017	1.298	8.759	0.0002	0.100	1.744
Lnkadın	-1.228	-2.027	0.0445	1.324				

Regresyon analizi sonuçları (2. Model) Çizelge 5'te sunulmuştur. Buna göre, kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (F=8,759; p<0,05). Ayrıca, değişkenler bakımından incelendiğinde, her bir bağımsız değişkenin modele istatistiksel olarak anlamlı katkı

yaptığı tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Çizelge 5'te yer alan VIF değerlerine göre değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığı ve Durbin-Watson değeri incelendiğinde ise otokorelasyon sorunun olmadığı görülmektedir. Ayrıca, modelde kullanılan değişkenlerin modeli açıklayıcılık oranı %10 olarak gerçekleşmiştir.

Buna göre ülkelerin uluslararası göçmen sayılarının ve kadın göçmen oranlarının artış göstermesinin ülkelerdeki bebek ölüm oranı üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünya genelinde en fazla göç alan ülkelerde göçün sağlık statüsü üzerindeki etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, kurulan 1. Model'e göre, ülkelere gelen göçmen sayısı ve göçmenler içindeki kadınların oranının artması doğumda beklenen yaşam süresi üzerinde pozitif etki gösterirken, göçmenler içindeki 65 yaş ve üzeri nüfus oranının artması doğumda beklenen yaşam süresi üzerinde negatif etki ortaya çıkarmıştır. 2. Model'e göre ise, ülkelere gelen göçmen sayısı ve göçmenler içindeki kadınların oranının artması bebek ölüm hızını negatif yönde etkilemiştir.

Doğurganlık ve ölüm oranı ile birlikte göç toplumların nüfus yapısının en önemli belirleyicilerinden birini oluşturmaktadır (Norman vd., 2005). Özellikle göçle birlikte göç edilen bölgelerden birtakım sağlık sorunlarının meydana geldiğini ortaya koyan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Farr, 1864; Welton, 1872; Verheij vd., 1998). Bu durum, sağlık statüsü göstergelerinin ülkelerin refahının ve göç olgularının önemli bir değişkenini temsil ettiğini göstermektedir (Nagi ve Haavio-Mannila, 1980; Buz ve Dikmen, 2021).

Literatürde bu çalışma ile benzerlik gösteren çalışmalar yer almaktadır. Page vd. (2007), Lassetter ve Callister (2009), Uitenbroek ve Verhoeff (2002), Garcia vd. (2018) ve Arenas vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalarda bir ülkeye yabancı bir ülkeden gönüllü olarak gelen göçmenlerin (uluslararası göçmenlerin) daha iyi sağlık statüsünde ve daha uzun yaşam beklentisinde oldukları ve gittikleri ülkelerde ya da bölgelerde sağlık statüsünü olumlu yönde etkiledikleri tespit edilmiştir. Gönüllü olarak uluslararası göç eden göçmenlerin daha iyi sağlık statüsüne ve daha uzun doğumda yaşam beklentisine sahip olmasının temel nedenleri arasında sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını benimsemeleri ve düşük kronik hastalık morbiditesi gösterilmektedir (Franzini ve Fernandez-Esquer, 2004; Singh ve Miller, 2004). Ayrıca göç olgusunun kontrolünü daha iyi gerçekleştiren ülkelerde, ülkeye gelen göçmenlerin ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda seçilerek kabul edilmesi bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olabilecek bir diğer husus olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda beyin göçü kavramının önemi gündeme gelmektedir. Özellikle iyi eğitilmiş göçmenlerin göç edilen ülkelerde daha çok yetenek gerektiren işlerde kullanılmaya potansiyelinin olması bu seçimde etkili olabilmektedir (Özden, 2006). Ancak, bu durum nitelikli/yetenekli kişilerin ülkeden ayrılmasıyla birlikte beyin göçünün gerçekleştiği orijin ülkelerde bir probleme de yol açabilmektedir (Chen, 2009).

Göçmen olsun ya da olmasın kadınların dünya genelinde erkeklerden daha uzun doğumda yaşam beklentisine sahip olduklarını ortaya koyan çok sayıda çalışma yapılmıştır (De Nardi vd., 2009; Nimwegen ve Erf, 2010; Neumayer ve Plümper, 2007; Rochelle vd., 2015). Bu durumun ortaya çıkmasında erkeklerin daha riskli çalışma hayatında olmaları, daha sağlıksız yaşam biçimi (sigara, alkol vb.) benimsemeleri ve hormonal farklılıkların rol oynadığı belirtilmektedir (Stindl, 2004; Thorslund vd., 2013; Kirkwood ve Austad, 2000).

Bu çalışma kapsamında uluslararası göçmenler içinde 65 yaş ve üzeri göçmenlerin oranının artması göç ettikleri ülkelerin sağlık statüsü üzerinde negatif etkiye sahip oldukları bulunmuştur. Bu sonucu destekleyen benzer çalışmalar yapılmıştır (Bolzman vd., 2004; Ahmed, 2016; Nazroo, 2006; Harper, 2011; Dolberg vd., 2018). Bu çalışmalarda daha çok yaşlı nüfusun neden daha dezavantajlı oldukları üzerinde durulmuştur. Bu dezavantajlı duruma göç eden yaşlı nüfusun göç edilen ülke ya da bölgede bir emeklilik hayatı sürmemeleri, düşük ücretli olarak çalışma hayatında yer almaları ve daha fazla sağlık hizmeti kullanmak durumunda kalmalarına rağmen sosyal güvence kapsamına alınmama olasılıklarının olmasının yol açabileceği ifade edilmektedir (Zaiceva, 2014). Hem göç edilen ülkelerde hem de orijin ülkelerde yaşlıların sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, emeklilik haklarının iyileştirilmesi ve ucuz işgücü muamelesi görmelerinin önüne geçilmesi negatif yönlü etkiyi pozitif çevirebilecektir.

Kanaiaupuni ve Donato (1999), Landale vd. (2000), Landale vd. (2006), Hildebrandt ve McKenzie (2005), Amankwaa vd. (2003), Hewner (1998), tarafından yapılan çalışmalarda uluslararası göç arttıkça bebek ölüm hızı azalmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında göçmenlerin demografik durumunun, sosyoekonomik durumunun, aile koşullarının, kültürel yönelimlerinin, stresli yaşam olaylarıyla karşı karşıya kalma durumunun, sosyal destek durumunun, beslenme durumunun, sağlık alışkanlıklarının, tıbbi risk faktörlerinin varlığının, doğum öncesi bakımının, bağışıklama durumlarının, göçmenler içindeki annelerin doğumdaki yaşlarının, göçmenlerin medeni durumunun ve eğitim durumunun rol oynamış olabileceği düşünülmektedir (Omariba ve Boyle, 2010; Suwal, 2001; Chowdhury, 1986). Bu bakımdan, göçmenlerin hem bağışıklama hem de genel sağlık durumlarının tespit edileceği sistemlerin varlığı bebek ölümlerini daha da azaltmak ve kontrol etmek adına önemli görülmektedir.

Hamilton vd. (2009), Landale vd. (2006), Hummer vd. (2007), Kleinman vd. (1991), Bollini ve Wanner (2006) ve Ssengonzi vd. (2002) tarafından yapılan çalışmalarda, göçmen kadınların oranının artması bebek ölüm hızını azalttığı ortaya koyulmuştur. Bu durumun temel sebebi ise, kadınların daha sağlıklı yaşam biçimi davranışları (sigara, alkol ve madde kullanımının azaltılması) benimsemeleri olarak gösterilmektedir (Hummer vd., 2007). Bunun dışında, ebeveynlerin eğitimi, hane halkı büyüklüğü, hane halkı reisinin kadınların olması, annenin doğum yaşı, emzirme süresi ve doğum yeri gibi diğer bazı faktörler de kadın göçmenler arasında göçmen olmayan kadınlara göre bebek ölüm hızının daha az olmasında etkili olabilecek faktörlerdendir (Ssengonzi vd. 2002).

Bu çalışma sonuçları en fazla göç alan yirmi ülkenin, verilerine ulaşılabilen yıllar ve değişkenlerle sınırlı tutulmuştur. Bu nedenle değerlendirme yapılırken bu sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. Ayrıca, bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine aykırı hiçbir iş ve işlem yapılmamıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Yazarlar arasında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, J.R.H., ve Page, J. (2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries?. *World Development*, 33(10), 1645-1669.
- Adhikari, R., Jampaklay, A., Chamratrithirong, A., Richter, K., Pattaravanich, U., ve Vapattanawong, P. (2014). The impact of parental migration on the mental health of children left behind. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 16(5), 781-789.
- Ahmed, A. (2016). *UK's elderly care and migration regimes*. In Torres, S., ve Karl, U. (Ed.), ageing in contexts of migration (s. 56–66). New York: Routledge.
- Akıncı, B., Nergiz, A., ve Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.
- Amankwaa, A. A., Bavon, A., ve Nkansah, P. T. (2003). Rural-urban migration and its effects on infant and child mortality in Ghana. *African Population Studies*, 18(2), 1-26.
- Anglewicz, P., Vanlandingham, M., Manda-Taylor, L., ve Kohler, H. P. (2017). Cohort profile: internal migration in Sub-saharan Africa—the migration and health in Malawi (mhm) study. *BMJ Open*, 7(5), E014799.
- Anthamatten, P. ve Hazen, H. (2011). *An introduction to the geography of health*. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Arenas, E., Goldman, N., Pebley, A. R., ve Teruel, G. (2015). Return migration to Mexico: does health matter?. *Demography*, 52(6), 1853-1868.
- Bollini, P., ve Wanner, P. (2006). *Santé Reproductive Des Collectivité Migrants: Disparités De Risques Et Possibilités D'intervention*. Swiss Forum for Migration and Population Studies (SFM).
- Bolzman, C., Poncioni-Derigo, R., Vial, M., ve Fibbi, R. (2004). Older labour migrants' well being in Europe: the case of Switzerland. *Ageing and Society*, 24(3), 411–429.

- Buz, S. ve Dikmen, A. (2021). Zorunlu göçe maruz kalan bireylerin psikososyal iyilik hali *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 227-250. DOI: 10.33417/tsh.728689.
- Carta, M.G., Bernal, M., Hardoy, M. C., ve Haro-Abad, J. M. (2005). Migration and mental health in Europe (the state of the mental health in Europe working group: appendix 1). *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*, 1(1), 13.
- Chakraborty, I., ve Maity, P. (2020). COVID-19 outbreak: migration, effects on society, global environment and prevention. *Science of the Total Environment*, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138882>.
- Chen, H. J. (2009). A brain gain or a brain drain? migration, endogenous fertility, and human capital formation. *Economic Inquiry*, 47(4), 766-782.
- Chowdhury, A.A. (1986). Infant mortality in relation to internal migration in rural Bangladesh. *Journal of Biosocial Science*, 18(4), 449-456.
- Connolly, S., ve O'Reilly, D. (2007). The contribution of migration to changes in the distribution of health over time: five-year follow-up study in northern Ireland. *Social Science & Medicine*, 65(5), 1004-1011.
- Davies, A. A., Basten, A., ve Frattini, C. (2009). Migration: a social determinant of the health of migrants. *Eurohealth*, 16(1), 1-20.
- De Nardi, M., French, E., ve Jones, J. B. (2009). Life expectancy and old age savings. *American Economic Review*, 99(2), 110-15.
- Demirci, Ş., Konca, M., Yetim, B., ve İlgün, G. (2020). Effect of economic crisis on suicide cases: an ardl bounds testing approach. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(1), 34-4.
- Dolberg, P., Sigurðardóttir, S. H., ve Trummer, U. (2018). *Ageism and older immigrants. in contemporary perspectives on ageism 177-191*. Berlin: Springer.
- Neumayer, E., ve Plümpner, T. (2007) The gendered nature of natural disasters: the impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981–2002. *Annals of the Association of American Geographers*, 97(3), 551-566. DOI: 10.1111/ J.1467-8306.2007.00563.X.
- Eriksson, K., ve Niemesh, G. (2016). *Death in the promised land: the great migration and black infant mortality*. Available at SSRN 3071053.
- Farr, W. (1864). *Supplement to the 25th annual report of the registrar general*. London: HMSO.
- Franzini, L., ve Fernandez-Esquer, M. E. (2004). Socioeconomic, cultural, and personal influences on health outcomes in low income Mexican-origin individuals in Texas. *Social Science and Medicine*, 59, 1629-1646.
- Gao, Y., Li, L. P., Kim, J. H., Congdon, N., Lau, J., ve Griffiths, S. (2010). The impact of parental migration on health status and health behaviours among left behind adolescent school children in China. *BMC Public Health*, 10(1), 56.
- Garcia, M. A., Saenz, J. L., Downer, B., Chiu, C. T., Rote, S., ve Wong, R. (2018). Age of migration differentials in life expectancy with cognitive impairment: 20-year findings from the hispanic-

- EPESE. *The Gerontologist*, 58(5), 894-903.
- Gorter, C., Nijkamp, P., ve Poot, J. (2018). *Regional and urban perspectives on international migration: an overview*. Gorter, C., Nijkamp, P., Ve Poot, J. (Ed.). *crossing borders: regional and urban perspectives on international migration*. London:Routledge.
- Gushulak, B. D., Pottie, K., Roberts, J. H., Torres, S., ve Desmeules, M. (2011). Migration and health in Canada: health in the global village. *Cmaj*, 183(12), E952-E958.
- Hamilton, E. R., Villarreal, A., ve Hummer, R. A. (2009). Mother's, household, and community US migration experience and infant mortality in rural and urban Mexico. *Population Research and Policy Review*, 28(2), 123-142.
- Harper, S. (2011). *Migration and global environmental change*. pd7: environment, migration and the demographic deficit. Oxford Institute Of Population Ageing, University Of Oxford. Retrieved From <http://dev.ageing.ox.ac.uk/files/11-1145-pd7-environment-migration-and-demographic-deficit.pdf>
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica* 46, 1251–71.
- Hewner, S. J. (1998). Fertility, migration, and mortality in an old order amish community. *american journal of human biology*. *The Official Journal of The Human Biology Association*, 10(5), 619-628.
- Hildebrandt, N., ve Mckenzie, D. J. (2005). *The effects of migration on child health in Mexico*. Washington:The World Bank.
- Hummer, R. A., Powers, D. A., Pullum, S. G., Gossman, G. L., ve Frisbie, W. P. (2007). paradox found (again): infant mortality among the Mexican-origin population in the United States. *Demography*, 44(3), 441-457.
- Hutcheson G.D., ve Sofroniou, N. (1999). *The multivariate social scientist* London: Sage Publications.
- International Organization For Migration (IOM). (2009). *Uluslararası göç hukuku göç terimleri sözlüğü*. Online Erişim. Erişim Adresi: http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf. Erişim Tarihi: 14.05.2020.
- International Organization For Migration (IOM). (2018). *World migration report 2018*. Geneva: International Organization For Migration.
- International Organization For Migration (IOM). (2020). *World migration report 2020*. Geneva: International Organization For Migration.
- Justice For Immigrants. (2017). *Root causes of migration*. <https://Justiceforimmigrants.Org/What-We-Are-Working-On/Immigration/Root-Causes-Of-Migration/>. Erişim Tarihi: 14.05.2020.
- Kanaiaupuni, S. M., ve Donato, K. M. (1999). Migradollars and mortality: the effects of migration on infant survival in Mexico. *Demography*, 36(3), 339-353.
- Kara, P. ve Nazik, E. (2018). Göçün kadın ve çocuk sağlığına etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(2), 58-69.

- Kirkwood T., ve Austad S (2000) *Why do we age?*. *Nature*, 408, 233–238.
- Kleinman, J. C., Fingerhut, L. A., ve Prager, K. (1991). Differences in infant mortality by race, nativity status, and other maternal characteristics. *American Journal of Diseases of Children*, 145(2), 194-199.
- Landale, N. S., Gorman, B. K., ve Oropesa, R. S. (2006). Selective migration and infant mortality among puerto ricans. *Maternal and Child Health Journal*, 10(4), 351-360.
- Landale, N. S., Oropesa, R. S., ve Gorman, B. K. (2000). Migration and infant death: assimilation or selective migration among puerto ricans?. *American Sociological Review*, 65(6), 888-909.
- Lassetter, J. H., ve Callister, L. C. (2009). The impact of migration on the health of voluntary migrants in Western societies: a review of the literature. *Journal of Transcultural Nursing*, 20(1), 93-104.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lu, Y. (2010). Rural-urban migration and health: evidence from longitudinal data in Indonesia. *Social Science & Medicine*, 70(3), 412-419.
- Macpherson, D. W., Gushulak, B. D., ve Macdonald, L. (2007). Health and foreign policy: influences of migration and population mobility. *Bulletin of the World Health Organization*, 85, 200-206.
- Mahdian M, Fazel MR, Sehat M, Rahimi H, ve Mohammadzadeh M. (2016). Life expectancy at birth in aran-bidgol region, Iran, 2012: a study based on corrected health houses data. *International Journal of Epidemiologic Research*, 3(3), 259-267.
- Mayda, A. M. (2010). International migration: a panel data analysis of the determinants of bilateral flows. *Journal of Population Economics*, 23(4), 1249-1274.
- Murray, CJ. (1988). The infant mortality rate, life expectancy at birth, and a linear index of mortality as measures of general health status. *Int J Epidemiol*, 17(1),122-8.
- Nagi, S. Z., ve Haavio-Mannila, E. (1980). Migration, health status and utilization of health services. *Sociology of Health & Illness*, 2(2), 174-193.
- Nauman, E., Vanlandingham, M., Anglewicz, P., Patthavanit, U., ve Punpuing, S. (2015). Rural-to-urban migration and changes in health among young adults in Thailand. *Demography*, 52(1), 233-257. 0.
- Nazroo, J. (2006). *Ethnicity and old age*. In J. A. Vincent, C. Phillipson, ve M. Downs (Ed.), *The Futures Of Old Age* (Pp. 62–72). London: Sage.
- Nimwegen, N.v., ve Erf, R.v.D. (2010). Europe at the crossroads: demographic challenges and international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(9), 1359-1379. DOI: 10.1080/1369183X.2010.515132.
- Norman, P., Boyle, P., ve Rees, P. (2005). Selective migration, health and deprivation: a longitudinal analysis. *Social Science & Medicine*, 60(12), 2755-2771.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2011). *health at a glance 2011: OECD indicators*. OECD Publishing. Retrieved From <http://www.oecd.org/els/health-systems/49105858.pdf>. Erişim tarihi: 10.05.2020.

- Omariba, D. W. R., & Boyle, M. H. (2010). Rural–urban migration and cross-national variation in infant mortality in less developed countries. *Population Research and Policy Review*, 29(3), 275-296.
- Özden, Ç. (2006). Educated *migrants: is there brain waste?*. Özden, Ç., Schiff, M. (Ed.), International migration, remittances, and the brain drain. USA: The International Bank for Reconstruction and Development.
- Padovese, V., Egidi, A. M., Melillo Fenech, T., Podda Connor, M., Didero, D., Costanzo, G., ve Mirisola, C. (2014). Migration and determinants of health: clinical epidemiological characteristics of migrants in Malta (2010–11). *Journal of Public Health*, 36(3), 368-374.
- Page, A., Begg, S., Taylor, R., ve Lopez, A. D. (2007). Global comparative assessments of life expectancy: the impact of migration with reference to Australia. *Bulletin of the World Health Organization*, 85, 474-481.
- Portes, A. (2010). migration and social change: some conceptual reflections. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1537–1563. Doi:10.1080/1369183x.2010.489370.
- Reidpath, D.D., ve Allotey, P. (2003). Infant mortality rate as an indicator of population health. *J Epidemiol Community Health*, 57, 344–346.
- Rochelle, T.L., Doris K.Y. Yeung, M.H.B., ve Li, L.M.W. (2015) Predictors of the gender gap in life expectancy across 54 nations, psychology. *Health & Medicine*, 20(2), 129-138. DOI: 10.1080/13548506.2014.936884.
- Rutherford A. (2001). *Introducing ANOVA and ANCOVA: a GLM Approach*. London: Sage Publications.
- Sheytanova T. (2015). *the accuracy of the hausman test in panel data: a monte carlo study*. Master Thesis, Örebro: Örebro University.
- Shishehgar, S., Gholizadeh, L., DiGiacomo, M., ve Davidson, P. M. (2015). The impact of migration on the health status of Iranians: an integrative literature review. *BMC international health and human rights*, 15(1), 1-11.
- Singh, G. K., ve Miller, B. A. (2004). Health, life expectancy, and mortality patterns among immigrant populations in the United States. *Canadian Journal of Public Health*, 95(3), 114.
- Sirkeci, I., ve Yucesahin, M. M. (2020). Coronavirus and migration: analysis of human mobility and the spread of covid-19. *Migration Letters*, 17(2), 379-398.
- Ssengonzi, R., De Jong, G. F., ve Stokes, C. S. (2002). the effect of female migration on infant and child survival in Uganda. *Population Research and Policy Review*, 21(5), 403-431.
- Stindl, R. (2004). Tying it all together: telomeres, sexual sizedimorphism and the gender gap in lifeexpectancy. *Medical Hypotheses*, 62, 151–154.
- Suwal, J. V. (2001). The main determinants of infant mortality in Nepal. *Social Science & Medicine*, 53(12), 1667-1681.
- Şantaş, G. (2019). Türkiye’de iç göçün dağılımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(45), 893 –

917.

- Türk Dil Kurumu (TDK). (2020). Göç. [Http://Www.Tdk.Gov.Tr/Index.Php?Option=Com_Gts&Arama=Gts&Guid=TDK.GTS.5c05023d0bd532.90453614](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.5c05023d0bd532.90453614). Erişim Tarihi: 14.05.2020.
- Thorslund, M., Wastesson, J.W., Agahi, N., Lagergren, M., ve Parker, M.G. (2013). The rise and fall of women's advantage: a comparison of national trends in life expectancy at age 65 years. *Eur J Ageing*, 10, 271–277.
- Uitenbroek, D. G., ve Verhoeff, A. P. (2002). Life expectancy and mortality differences between migrant groups living in Amsterdam, the Netherlands. *Social Science and Medicine*, 54, 1379-1388.
- Verheij, R. A., Dike Van De Mheen, H., De Bakker, D. H., Groenewegen, P. P., ve Mackenbach, J. P. (1998). Urbanrural variations in health in the netherlands: does selective migration play a part? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 52, 487–493.
- Welton, T. A. (1872). On the effect of migrations in disturbing local rates of mortality, as exemplified in the statistics of London and the surrounding country, for the years 1851–1860. *Journal of the Institute Of Actuaries*, 16, 153.
- Whitehouse, C. R. (1982). The Health of children. a review of research on the place of health in cycles of disadvantage. *The Journal of the Royal College of General Practitioners*, 32(237), 249.
- Wickramage, K., Vearey, J., Zwi, A. B., Robinson, C., ve Knipper, M. (2018). Migration and health: a global public health research priority. *BMC Public Health*, 18(1), 1-9.
- Yenilmez, C., Ayrançi, U., Topal, S., Aksaray, G., Seber, G., ve Kaptanoğlu, C. (2007). A gender-oriented comparison between the mental health profiles of Bulgarian immigrants forcibly migrated to Turkey and the native population 15 years after migration. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, 11(1), 21-28.
- Zaiceva, A. (2014). The impact of aging on the scale of migration. *IZA World Of Labor*, 99, 1-10.

Yetişkin Bireylerin Başarılı Yaşlanma Durumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Sinop İli Örneği

Determination of the Factors Affecting the Successful Aging of Adults: Sinop Case

Abdullah IŞIK¹, Nedim TEKİN², Sevgi ÇAĞALTAY KAYAOĞLU³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aisik@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5339-2883

² Arş. Gör. Dr., Sinop Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü, n.nedimtekin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6249-3862

³ Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi Türkel Meslek Yüksekokulu Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, sckayaoglu@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8779-4127

Başvuru: 07.04.2021
Kabul: 19.10.2021

Atıf:
Işık, A., Tekin, N. Ve Çağaltay-Kayaoğlu, S. (2021). Yetişkin bireylerin başarılı yaşlanma durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Sinop ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1403-1419. DOI: 10.33417/tsh.911047

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin en yaşlı nüfusuna sahip olan Sinop ili örneğinde 40-65 yaş aralığındaki yetişkin bireylerin başarılı yaşlanma durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma, genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. Veriler, anket yöntemi ile toplanmıştır. Veriler, 'Sosyo-demografik Bilgi Formu' ve Reker (2009) tarafından geliştirilen, Hazer ve Özşungur (2017) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılan "Başarılı Yaşlanma Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın evrenini Sinop ilinde yaşayan 40-65 yaş arasındaki bireyler, örnekleme ise rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen 232 birey oluşturmaktadır. Verilerin tanımlayıcı istatistiklerinde ortalama, standart sapma, medyan, en düşük, en yüksek ve frekans değerleri kullanılmıştır. Nicel bağımsız verilerin analizinde Kruskal-Wallis, Mann-Whitney U testleri kullanılmıştır. Bulgulara göre; lise-üniversite mezunu, bekar, çocuk sahibi olan; başkaları ile yaşayan (aile bireyleri dışında kalan kişiler) ve ekonomik durumu iyi-çok iyi olan katılımcıların başarılı yaşlanma ölçek puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Sonuç olarak biopsikososyal, kültürel ve ekonomik gibi boyutlarda gittikçe artan dezavantajlarıyla yaşlanmanın hem sağlıklı yaşlanma hem de sorunlarla mücadele etme ve dolayısıyla üstesinden gelme noktasında başarılı yaşlanma ve en önemlisi de yetişkin bireylerin bu döneme hazırlıklı girmesi kritik öneme sahiptir.

Anahtar kelimeler: Başarılı yaşlanma, sorunlar ile mücadele, başarılı yaşlanmayı etkileyen faktörler, sağlıklı yaşlanma

ABSTRACT

This study was carried out in order to determine the factors affecting the successful aging of adults who are between 40-65 years old in Sinop having the oldest population of Turkey. The study was designed with the relational screening model from general screening models. Data were collected by questionnaire method through the "Socio-demographic Information Form" and the "Successful Aging Scale" developed by Reker (2009) and its validity and reliability in Turkish performed by Hazer and Özşungur (2017). The research population consists of 57,884 individuals between the ages of 40-65 living in Sinop, and the sample consists of 232 people selected by random sampling method. In the descriptive statistics of the data, mean, standard deviation, median, the lowest, the highest and frequency values were used. Kruskal-Wallis and Mann-Whitney U tests were used in the analysis of quantitative independent data. Successful aging scale mean scores of the participants who are single, have high school-university graduate, have children, and live with others (outside the family members) and whose economic status is good-very good are statistically significant according to the findings. As a result, with the increasing disadvantages of aging in dimensions such as biopsychosocial, cultural and economic, it is important to experience aging successfully in terms of healthy aging and struggling with and thus overcoming the problems. Most importantly, it is critical that adults must be ready for this period.

Keywords: Successful aging, struggling with problems, factors affecting successful aging, healthy ageing

GİRİŞ

İnsanoğlunda ölümsüzlük, yaşlanmama düşüncesi tarih boyunca hep var olmuştur (Cankurtaran, 2005). Oysaki yirmi birinci yüzyılda ön plana çıkan en önemli demografik olgulardan birisi yaşlanmadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2015). Yaşlanma; önüne geçilmesi mümkün olmayan, kronolojik (doğum tarihine göre), biyolojik (anatomik ve fizyolojik değişikliklerle), ekonomik, sosyal (yaşının hayattaki rolü), psikolojik yönleri ve sorunları da olan, her bireyin yaşayacağı bir süreçtir (Cankurtaran, 2005).

Yaşlanma ile birlikte insan vücudunda çeşitli değişiklikler meydana gelmekte ve bunun sonucu olarak da bazı sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır (Bilir, 2004). Fakat günümüzde sağlık alanındaki değişim ve gelişmeler, yaşam süresinin uzamasına ve yaşlı nüfusun hızla artmasına yol açmıştır. Yaşlı nüfusun ve yaşlılık döneminde geçirilen sürenin artması başarılı yaşlanmanın önemini arttırmakta ve kronik hastalık yükünde, bakıma ihtiyaç duyan birey sayısında dolayısıyla sağlık giderlerinde artışı beraberinde getirmektedir (Esendemir, 2016). Yaşlanmanın bireye ve topluma getireceği yükün hafifletilebilmesi için aktif, sağlıklı, üretken, başarılı birey ve topluma ulaşmak hedefi, 1960'lı yıllardan itibaren öne sürülmektedir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2011). Dolayısıyla, yaşlanmanın başarılı deneyimlenmesi ve bu temelde başarılı yaşlanma olgusu sosyal bilimler, sağlık bilimleri, davranış bilimleri ve birçok bilim alanının ilgisini çekmiştir.

Başarılı yaşlanma kavramının tarihçesi incelendiğinde, başarılı yaşlanma ile ilgili söylemlerin R. J. Havighurst tarafından ortaya koyulduğu görülmektedir. Etkinlik Kuramı ile her bireyin yaşamda aktif olduğu ve değişen rollerin yerine yenilerini koyduğu takdirde mutlu olacağını öne süren Havighurst'a göre gerontolojinin temel amacı bireylerin ileri yetişkinlik dönemini rahatlıkla geçirmelerine destek olmak şeklinde özetlenmektedir (Özmete, 2012; Yapıcıoğlu, 2009). Başarılı yaşlanma kavramına atıfta bulunan ve konu ile ilgili gerçekleştirilen çalışmaların 1980'lerden sonra yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir (Çelebi, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre başarılı yaşlanma, insanların yaşlanma süreciyle birlikte hayat standartlarını da geliştirmek için sağlık, katılım ve güvenlikle ilgili imkânlarını sistematik ve düzenli bir şekilde oluşturması anlamına gelmektedir (WHO, 2002). Başarılı yaşlanma her birey için söz konusu olabilmektedir. Yaşama anlam katma konusunda gençlik dönemlerinde ortaya fark katamamış bireylerin bu durumu yaşlılıkta başarması da oldukça zordur. Ancak yaratıcı ve aktif süreçlerini devam ettirebilen, sağlığı bozulmuş dahi olsa kendine yetebilen ve üretkenliğini, sosyalliğini canlı tutabilen ileri yaştaki yetişkinler hayatlarının her anlarında mutlu, uyumlu ve huzurlu bir süreç içerisinde olabilirler (Öz, 2002).

Rowe ve Kahn başarılı yaşlanmayı bireyin fiziksel, ruhsal ve toplumsal olarak uyum halinde olması olarak tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte Rowe ve Kahn'a göre başarılı yaşlanma birbirleriyle ilişkili ve belli bir hiyerarşi gösteren (hastalık ve hastalığa bağlı engel olasılığının düşük olması, yüksek bilişsel ve fiziksel işlev kapasitesi ile aktif yaşam biçimi) üç temel yapı taşından oluşmaktadır. Başarılı yaşlanma tanımının üç temel yapıtaşından biri olan düşük hastalık olasılığı (sağlıklı yaşlanma)

sadece hastalık riskinin varlığı yahut yokluğunu değil; var olan riskin ciddiyetini de içermektedir. Yüksek işlevsel kapasite, fiziksel ve bilişsel yapıtaşlarını kapsamakla birlikte; fiziksel ve bilişsel kapasiteler bireyin ne kadar aktif olabileceğinin potansiyel göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Başarılı yaşlanmayla ilişkilendirilen bir diğer değişken olan aktif yaşam kavramının, birçok tanımının olmasının yanında daha çok kişiler arası ilişkiler ve verimli aktivitelerin üzerinde durulmaktadır. Burada ele alınan kişiler arası ilişkiler kavramı diğer insanlarla kurulan etkileşimler, duygusal destek ve direk yardım kavramlarından meydana gelmektedir (Rowe ve Kahn 1997).

Bununla birlikte başarılı yaşlanma sosyal, zihinsel, fizyolojik, sağlık, aktivite gibi faktörlerden etkilenmektedir. Birçok faktörün yaşlılık üzerindeki etkilerinin belirlenmesi, başarılı yaşlanma açısından farklı görüşlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Steverink, 2005). Yapılan çalışmalar incelendiğinde, başarılı ve sağlıklı yaşlanmanın yaşam tatmini, fiziksel ve bilişsel fonksiyon, depresif semptomlar, yaşam tatmininden yüksek düzeyde etkilendiği ve yaşlıların ileri, olağan ve zayıflamış fonksiyonları ile sağlıklı yaşam biçimi, uyumsal başa çıkma, hayata bağlılık faktörlerinin başarılı yaşlanma üzerinde etkileri olduğu tespit edilmiştir (Hsu 2015, Kohout ve ark. 1993, Reker 2009). Bunlara ek olarak başarılı yaşlanmanın hastalık ve sakatlıkları önlemeye, hayata bağlılığa, yüksek bilişsel ve fiziksel fonksiyonların ortaya çıkmasına, sağlık davranışlarına, fiziksel egzersizin derecesine ve sigara içmemeye katkıda bulunduğu belirlenmiştir (Rowe ve Kahn 1997, Parslow ve ark. 2011). Yılmaz (2020) tarafından başarılı yaşlanma ile yerinde yaşlanma ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmada; evli olan, eşi ile birlikte yaşayan ve geliri giderine denk olan yaşlı bireylerin yerinde yaşlanmaya ilişkin memnuniyet düzeyinin, başarılı yaşlanma durumunun ve yaşam doyumunun daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Başarılı yaşlanmayı sadece yaşlılık dönemi içerisinde değerlendirirsek eksik bir kavramsallaştırma yapmış oluruz. Başarılı yaşlanmayı gerçekleştiren aslında bireyin yaşamış olduğu tüm dönemler ve hayat tarzıdır (Özmete, 2012). Yaşlılıkta ortaya çıkan hastalıkları sadece yaşlılıkla ilişkilendirmemek gerekir. Yaşlılıktan önceki yaşam tarzının yaşlılık döneminde ortaya çıkan hastalıklara etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte yaşlılıkta hücre deformasyonu ve kan akımının yavaşlaması, yaşlılık döneminde hastalıklara yakalanma riskini de yükseltmektedir. Tufan (2016)'a göre (5 yıl önceki veriyi kullanmak uygun değildir. Bunun için TÜİK ve Sağlık Bakanlığı'nın son verilerine bakmak gerekir.) Türkiye'deki yaşlı nüfusun %35'inin ağır kronik hastalığı bulunmaktadır. Yaşlılıkta ortaya çıkan bu hastalıklar hem bireye hem topluma yük getirmektedir. Bu yükün hafifletilmesi için yaşamın daha genç yaşlardan itibaren düzenlenmesinin önemi büyüktür (Çelebi, 2020). Özellikle yetişkinlik döneminde aktif bir hayat tarzına sahip bir bireyin başarılı bir yaşlanma sürecini de planlayabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle Erik Erikson Psiko Sosyal Gelişim Evrelerinde 40-65 yaşları arasında tanımlanan Yetişkinlik Dönemi nüfus sayısı yaşlılık evresine sağlıklı bir geçişin sağlanması açısından önem arz etmektedir (Aktu 2016).

Dünyada başarılı yaşlanmayla ilgili yapılan çalışmaların özellikle son 20 yılda önemli oranda arttığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir şekilde doğumların artması ile insanların 2000'lerin başından itibaren 60'lı yaşlarını geçmeye başladığı görülmüştür. Bununla birlikte çoğalan yaşlı nüfus için daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmaya başlanmış ve buna paralel olarak da yaşlılara verilmesi gereken hizmetlere duyulan ihtiyaç artmıştır. Özellikle başarılı yaşlanmanın yordayıcıları üzerinde yoğunlaşan çalışmalara (Bowling ve Dieppe, 2005; Ebner ve Freund, 2007; Prudential, 2015) ek olarak çeşitli deneysel çalışmalar da gerçekleştirilmiştir (Hsu ve arkadaşları, 2018; Musavi, Mohammadian ve Mohammadinezhad, 2017; Nilsson ve Lundgren, 2018; Siviş, 2005). Bu deneysel çalışmalardan biri İran'da gerçekleştirilen başarılı yaşlanma programının etkililiğinin incelendiği araştırmadır. Bu araştırmada 60 yaş ve üzerindeki bireylere uygulanan sağlıklı yaşlanma eğitim programının deney grubunun yaşlılığa ilişkin farkındalık ve sağlığı geliştirici davranışlar değişkenleri üzerinde anlamlı seviyede fark yarattığı görülmektedir (Estebansari, Taghdisi, Foroushani, Ardebili, ve Shojaeizadeh, 2014). Robinson-Whelen ve arkadaşları (2006) tarafından engelli, orta yaş ve yaşlı kadınlarla gerçekleştirilen araştırmada kadınlara sağlık geliştirme programının uygulandığı araştırmada, programın deney grubunda öz yeterlilik, sağlık alışkanlıkları, fiziksel sağlık değişkenleri açısından pozitif yönde anlamlı bir fark yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Lustig, Shah, Seidler ve Reuter- Lorenz (2009) tarafından yürütülen bir başka araştırmada da başarılı yaşlanma temel alınarak gerçekleştirilen deneysel çalışmalardan bir derleme yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada çok sayıda deneysel araştırma incelenmiş olup, yapılan bilişsel ve kardiyovasküler girişimlerin başarılı yaşlanma üzerinde birçok olumlu etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Bütün bu çerçevede göz önünde bulundurulduğunda, başarılı yaşlanma konusunun farklı meslek ve disiplinler tarafından çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, başarılı yaşlanma kavramı ile ilgili yapılan araştırmaların sayısı gün geçtikte artmakla beraber çalışmaların sadece geriatric, gerontoloji alanlarından değil, hemşirelik, psikoloji, sosyoloji, siyasal bilimler gibi birçok farklı alanda yapıldığı görülmektedir (Bülow ve Söderqvist, 2014). Bu konu, uygulamalı bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmetin de araştırma konularından birini oluşturmaktadır. Gerontolojik sosyal hizmet, kuram ve uygulamada başarılı yaşlanma ve sorunlarla mücadele noktasında önemli görevler üstlenmektedir.

Çalışma kapsamında, 2020 TÜİK verilerine göre; 40-65 yaş arası nüfus sayısının tüm nüfus sayısına oranı Dünya'da %27,3 iken Türkiye'de %28,6 ve Sinop ilinde ise %32,05'tir (TÜİK 2020). Türkiye'nin en yaşlı nüfusuna sahip olan Sinop ili örneğinde 40-65 yaş aralığındaki yetişkin bireylerin başarılı yaşlanma durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi bu araştırmanın temel amacıdır. Dolayısıyla yetişkin bireyleri başarılı yaşlanmaya hazırlamak temel hedeftir. Bu araştırmadan elde edilecek sonuçların yaşlı refahıyla ilgili araştırmacılar, uygulayıcılar ve karar vericiler için veri kaynağı olacağı düşünülmektedir.

Yine, tüm dünyada yaşlılıkla birlikte doğru orantılı olarak kronik hastalıkların artması başarılı yaşlanma kavramına önem verilmesini gerektirmiştir. Bu anlamda yetişkin bireylerin başarılı bir yaşlanma sürecine hazırlanması hem bireysel hem de toplumsal bir sorumluluk taşımakta olup kritik

önemdedir. Bu nedenle bu çalışma, yaşlanmakta olan bireylerin ileri yaş geleceğini çok boyutlu olarak etkileyecek bir süreci başarıyla yürütmesine multidisipliner perspektiften odaklanmaktadır. İlgili literatürde, “Yetişkin Bireylerin Başarılı Yaşlanma Durumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Sinop İli Örneği” başlıklı başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu konuda herhangi bir çalışmanın olmaması, bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Sinop İl’inde yaşayan 40-65 yaş arası bireylerin başarılı yaşlanma durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmış kesitsel türde bir araştırmadır.

Araştırma Modeli

Bu çalışma, geniş bir evren hakkında genel bir yargıya varmak için evrenin tümü ya da belirli bir örneklem grubu üzerinden yapılmasına olanak sağlayan genel tarama modellerinden biri olan ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. Verilerin elde edilmesinde ise nicel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen “Anket” tekniğinden yararlanılmıştır (Karasar, 2009).

Araştırma Grubu

Bu araştırmanın evrenini, Sinop ilinde yaşayan 40-65 yaş arasındaki 57 bin 884 birey oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu durum bilindiğinden araştırmanın örneklemini basit tesadüfi yöntemle belirlenen 232 (± 0.05 örnekleme hatası, %95 güven düzeyi) kişi oluşturmaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50). Örneklem sayısı Demir (2019)’ a göre hesaplanmıştır. Araştırmaya dahil olma kriterleri;

- Araştırmaya gönüllü katılan ve onam formunu onaylayan,
- Sinop ilinde yaşayan ve 40-65 yaş aralığında olan,
- Anlama, görme problemi, duyma problemi, herhangi bir ruhsal ve bilişsel bozukluğu olmama araştırmaya dahil olma kriterleridir.

Belirtilen kriterler dışında kalan kişiler araştırmaya dahil edilmemiştir. Örneklem grubuna dair bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma grubunda yer alan katılımcıların kişisel bilgilerine dair dağılımlar

Katılımcı	f	%	Katılımcı	f	%
Yaş			Genel yaşam yeri		
40-44	56	24,1	İl	141	60,8
45-54	96	41,4	İlçe	72	31,0
≥55	80	34,5	Kasaba	19	8,2
Cinsiyet			Medeni durum		
Kadın	121	52,2	Bekar	36	15,5
Erkek	111	47,8	Evli	196	84,5
Eğitim Durumu			Çocuk durumu		
Okur-Yazar	13	5,6	Hayır	24	10,3
İlkokul	29	12,5	Evet	208	89,7
Ortaokul	25	10,8	Çocuk Sayısı		
Lise	49	21,1	1	47	20,3
Üniversite	116	50,0	2	96	41,4
Çalışma durumu			3	48	20,7
Çalışıyor	136	58,6	4	12	5,2
Emekli	63	27,7	5	13	1,3
İşsiz	33	14,2	6	1	0,4
Şu an yaşadığınız yer?			Kimle yaşıyorsunuz?		
Ev	217	93,5	Anne- Baba	11	4,7
Kurum	15	6,5	Yalnız	13	5,6
Ekonomik Durum			Eş-Çocuklar	189	81,5
Çok kötü	1	0,4	Diğer Belirtiniz	19	8,2
Kötü	7	7,3	Bakmakla yükümlü olunan kişi sayısı?		
Orta	130	56,0	Yok	71	30,6
İyi	74	31,9	1-3	128	55,2
Çok İyi	10	4,3	4-6	32	13,8
			>6	1	0,4

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırma kapsamına alınan katılımcıların %52,2’ si kadın, %47,8’i erkektir; %5,6’ sı okur-yazar, %12,5’ i ilkokul, %10,8’i ortaokul, %21,1’ i lise, %50,0’ si üniversite mezunudur; %14,2’ si işsiz, %27,7’ si emekli, %58,6’sı ise çalışmaktadır. Katılımcıların %93,5’i evde, %6,5’i bir kurumda yaşamını sürdürmekte olup; %5,6’ sı yalnız, %4,7’ si anne -baba, %81,5’ i eş-çocuk ile yaşamaktadırlar. Son olarak ekonomik durum değişkenine bakıldığında ise katılımcıların %0,4’ ü çok kötü, %7,3’ü kötü, %56,0’ ı orta, %31,9’ u iyi, %4,3’ü çok iyi durumda olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri, COVID-19 salgını nedeniyle çevirim içi ortamda “Google Formlar” aracılığı ile toplanmış ve WhatsApp uygulaması aracılığı ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Katılımcılar araştırmaya kendi rızaları ile katılmışlardır.

Veriler ‘Sosyo-demografik Bilgi Formu’ ve Reker (2009) tarafından geliştirilen, Hazer ve Özsungur (2017) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenirliği yapılan “Başarılı Yaşlanma Ölçeği” aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcıların temel sosyo-demografik bilgilerinin yanı sıra başarılı yaşlanma durumlarına ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Veri toplama araçları belirlenirken ilgili literatürden faydalanmıştır.

Sosyo-Demografik Bilgi Formu:

Araştırmaya katılan gönüllülerin cinsiyet, yaş, medeni durumu, eğitim durumu, çocuk sayısı, aylık geliri gibi tanıtıcı özelliklerinin yer aldığı bu kısım, araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda oluşturulmuştur.

Başarılı Yaşlanma Ölçeği:

Reker (2009) tarafından geliştirilen SAS- Başarılı Yaşlanma Ölçeğinin Türkçe versiyonunun geliştirilmesi ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Hazer ve Özsungur tarafından 2017 yılında yapılmış olup, Sorunlarla Mücadele Etme (7 madde) ve sağlıklı yaşama (3 madde) olmak üzere 2 alt boyut ve toplam 10 sorudan oluşmaktadır. Sorular yedili Likert tipi olup, katılımcılardan "kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kısmen katılıyorum, kararsızım, kısmen katılmıyorum, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum" ifadelerinden birini seçmesi istenmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı $\alpha=0,825$ olarak hesaplanmıştır. Katılımcılar bu ölçekten en az 10 en fazla 70 puan alabilirler. Puan arttıkça katılımcıların başarılı yaşlanma durumları da artmaktadır. Başarılı Yaşlanma Ölçeğine ilişkin güvenirlik ve normallik değerleri Tablo 2' de sunulmuştur. Tablo 2 incelediğinde elde edilen verilerin normallik varsayımını sağlamadığı ve güvenirlik katsayısının kabul edilebilir oranda olduğu ($\alpha= 0,817$) görülmektedir. Analize ilişkin veriler normal dağılım koşulunu sağlamadığı için değişkenler arasındaki farklılıkların tespit edilmesi amacıyla Kruskal Wallis ve Mann Whitney U parametrik olmayan testler uygulanmıştır.

Tablo 2: Başarılı Yaşlanma Ölçeğine ilişkin güvenirlik ve normallik değerleri

İfadeler	Alt Boyut	α		Kolmogorov-Smirnov
		Orijinal	Araştırma verileri	
M1: İşler eskiden olduğu gibi gitmediğinde, aynı sonuca ulaşana kadar başka yollar denemeye devam ederim	Sorunlarla Mücadele	0,825	0,817	0,243
M2: Zor zamanlarda durumun üstesinden gelmek için metanetli olmaya gayret gösteririm				0,280
M3: Üretken faaliyetler sayesinde yaşama aktif olarak bağlıyım				0,247
M4: Mümkün olduğunca uzun süre bağımsız kalmak için çabalıyorum				0,266
M7: Düzenli sosyal ilişkiler sayesinde yaşama aktif şekilde bağlıyım				0,295
M8: Benim için önemli olan hedeflere ulaşmak için her türlü çabayı gösteriyorum				0,238
M9: Yoluma ne çıkarsa çıksın, baş edebilirim				0,192
M5: Hastalık ve sakatlıklardan uzak kalmak için elimden geleni yapıyorum				0,244
M6: Yaşlandıkça bedenimi ve zihnimi iyi bir şekilde korumaya çalışıyorum				0,241
M10: Sağlıklı yaşam tarzı alışkanlıklarını kazanmak için çabalıyorum	Sağlıklı Yaşlanma			0,266

Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci öncesinde ilk olarak ölçme aracını geliştiren araştırmacıdan yazılı izin alınmıştır. Daha sonra araştırma ekibi tarafından hazırlanan veri toplama aracı Sinop Üniversitesi Etik Kurulu onayına sunulmuş ve 23.06.2020 tarihli ve 2020-68 sayılı kararı ile onayı alınmıştır. Araştırma verileri, COVID-19 salgını nedeniyle çevirim içi ortamda "Google Formlar" aracılığı ile toplanmış ve WhatsApp uygulaması aracılığı ile katılımcılara ulaştırılmıştır.

Veri Analizi

Verilerin tanımlayıcı istatistiklerinde ortalama, standart sapma, medyan en düşük, en yüksek, frekans ve oran değerleri kullanılmıştır. Değişkenlerin normallik dağılımı Kolmogorov Smirnov test ile yapılmıştır. Nicel bağımsız verilerin analizinde Kruskal-wallis, mann-whitney u test kullanılmıştır. Analizlerde SPSS 27.0 programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların kişisel bilgi formu ve başarılı yaşlanma ölçeğinin genel ve alt boyutlara göre ortalama dağılımları ile kişisel bilgiler ile ölçeğin ve alt boyutlarının karşılaştırılması yer almaktadır.

Tablo 3. Başarılı Yaşlanma Ölçeği Alt Boyutlar ve Toplam Puan

Ölçek ve Alt Boyutlar	Min	Max	Medyan	Ort±ss
Sağlıklı Yaşlanma	9	21	19	18,2±2,6
Sorunlarla Mücadele Etme	26	49	42	42,0±4,7
Toplam	39	70	61	60,2±6,5

Çalışmada kullanılan başarılı yaşlanma ölçeğindeki alt boyutlarından sağlıklı yaşlanmanın puan ortalaması 18.2±2.6 iken sorunlarla müdale etmenin ortalaması ise 42.0±4.7'dir. Genel ölçek puan ortalaması ise 60,2±6,5'dir. Yani katılımcıların genel olarak başarılı yaşlanma düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Katılımcıların Sosyo Demografik Özellikleri ile Başarılı Yaşlanma Ölçeği Alt Boyutlar ve Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

		Sağlıklı Yaşlanma	P	Sorunlarla Mücadele	p	Toplam	p
		Ort.±ss		Ort.±ss		Ort.±ss	
Yaş	20-44	17.5±2.9		42.0±4.3		59.5±6.0	
	45-54	18.5±2.5	0.052	42.3±4.3	0.917	60.8±6.1	0.356 ^k
	55-65	18.4±2.4		41.6±5.4		60.0±7.3	
Cinsiyet	Kadın	18.1±2.7		41.9±4.8		60.1±6.7	
	Erkek	18.3±2.4	0.686	42.0±4.5	0.827	60.3±6.3	0.670 ^m
Eğitim	İlk-Ortaokul	17.9±2.5		40.6±5.0		58.5±6.9	
	Lise-Üniversite	18.4±2.6	0.047*	42.5±4.4	0.003*	60.9±6.2	0.011 ^m
Medeni Durum	Bekar	17.8±3.6		43.5±4.6		61.3±7.2	
	Evli	18.3±2.3	0.910	41.7±4.6	0.020*	60.0±6.4	0.163 ^m
Çocuğunuz var mı?	Hayır	16.5±4.1		41.4±5.7		57.9±8.7	
	Evet	18.4±2.3	0.049*	42.0±4.5	0.947	60.5±6.2	0.259 ^m
Çalışma Durumu	Çalışmıyor	18.4±2.4		41.8±5.0		60.3±6.8	
	Çalışıyor	18.1±2.7	0.359	42.1±4.4	0.769	60.2±6.3	0.850 ^m
Şu an yaşadığınız yer	Ev	18.2±2.6		41.9±4.7		60.1±6.6	
	Kurum	19.3±1.8	0.106	42.6±3.2	0.738	61.9±4.6	0.308 ^m
Kimin ile yaşıyorsunuz	Diğer	17.8±3.6		43.6±4.5		61.4±7.1	
	Aile	18.3±2.4	0.939	41.7±4.6	0.020*	60.0±6.4	0.148 ^m
Ekonomik Durum	Kötü-Orta	17.8±2.8		41.1±4.9		59.0±6.8	
	İyi-Çok iyi	19.0±2.0	0.000*	43.4±3.9	0.000*	62.4±5.4	0.000*^m

^k Kruskal-wallis/^m Mann-Whitney u test

*p<0,05

Tablo 3 incelendiğinde yaş değişkeni ile sağlıklı yaşlanma puanı, sorunlarla mücadele puanı ve toplam ölçek puanı (p > 0.05); cinsiyet değişkeni ile sağlıklı yaşlanma puanı, sorunlarla mücadele puanı ve toplam ölçek puanı (p > 0.05); çalışma durumu değişkeni ile sağlıklı yaşlanma puanı, sorunlarla mücadele puanı ve toplam ölçek puanı (p > 0.05); şuan yaşanılan yer değişkeni ile sağlıklı yaşlanma puanı, sorunlarla mücadele puanı ve toplam ölçek puanı (p > 0.05) istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir.

Yine Tablo 3' e göre Lise-üniversite mezunu olan grupta sağlıklı yaşlanma puanı, sorunlarla mücadele puanı ve toplam ölçek puanı, ilk-ortaokul grubundan anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır ($p < 0.05$). Başka bir deyişle Lise-Üniversite mezunu katılımcılar ilk-ortaokul mezunu katılımcılara göre daha başarılı yaşlanmaktadır.

Medeni durum değişkenine bakıldığında ise bekar ve evlilerde sağlıklı yaşlanma puanı ve toplam ölçek puanı anlamlı farklılık göstermemiştir ($p > 0.05$). Fakat bekarların sorunlarla mücadele puanının evlilerden anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$). Yani bekarların sorunlarla mücadelede evlilere göre daha başarılı olduğu değerlendirilmektedir.

Katılımcıların çocuk sahibi olma değişkeninde ise çocuğu olan ve olmayanların sorunlarla mücadele puanı ve toplam ölçek puanı anlamlı farklılık göstermemiştir. Fakat çocuğu olan grupta sağlıklı yaşlanma puanı çocuğu olmayan gruptan anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır ($p < 0.05$). Dolayısıyla çocuklu katılımcıların sağlıklı yaşlanma konusunda çocuğu olmayan katılımcılardan daha başarılı olduğu söylenebilir.

Katılımcıların kiminle yaşadığına ilişkin veriler incelendiğinde aile ile yaşayan katılımcılar ve diğer grupta (aile bireyleri dışında kalan kişiler) yaşayanların sağlıklı yaşlanma puanı ve toplam ölçek puanı anlamlı farklılık göstermemiştir ($p > 0.05$). Diğer alt boyut olan sorunlarla mücadelede ise diğer grubun (aile bireyleri dışında kalan kişiler) aile ile yaşayan gruptan anlamlı olarak daha yüksek puan elde ettiği görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla aile bireyleri dışındaki kişilerle yaşayan katılımcıların sorunlarla mücadelede daha başarılı olduğu söylenebilir.

Son olarak ekonomik durumu iyi-çok iyi olan grupta sağlıklı yaşlanma puanı, sorunlarla mücadele puanı ve toplam ölçek puanı ekonomik durumu kötü-orta grubundan anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($p < 0.05$). Bu sonuç ekonomik durumu iyi olan katılımcıların daha başarılı yaşlandığını göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışma Türkiye'nin en yaşlı nüfusuna sahip olan Sinop ili örneğinde 40-65 yaş aralığındaki yetişkin bireylerin başarılı yaşlanma durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde; lise-üniversite mezunu, bekar, çocuk sahibi olan; başkaları ile yaşayan (aile bireyleri dışında kalan kişiler) ve ekonomik durumu iyi-çok iyi olan katılımcıların başarılı yaşlanma ölçek puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu; yaş, cinsiyet, çalışma durumu ve yaşanan yerin başarılı yaşlanma durumuna herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Çalışmada elde edilen bulgular incelendiğinde eğitim durumu değişkeni ile başarılı yaşlanma ölçeğinin her iki alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi lise-üniversite olan katılımcıların daha fazla puan elde ettikleri belirlenmiştir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde bu sonucu destekler çalışmalara rastlamak mümkündür. Örneğin Baysal, Aktaş ve Bakan (2020) başarılı yaşlanma ile eğitim arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğunu,

Gutiérrez vd. (2016) eğitim durumu yüksek olan katılımcıların başarılı yaşlanma durumunun daha yüksek olduğunu ve Hamid, Momtaz ve Ibrahim (2012) başarılı yaşlanma ile eğitim durumu arasında önemli derecede ilişki olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla eğitim düzeyi yüksek bireylerin başarılı yaşlanma konusunda daha başarılı oldukları söylenebilir.

Medeni durum değişkeni ile başarılı yaşlanma ölçeğinin sorunlarla mücadele alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür. Medeni durumu bekar olan katılımcıların daha fazla puan elde ettikleri belirlenmiştir. Fakat daha önce yapılmış çalışmalarda bu sonucun aksi sonuçlar elde edildiği, başarılı yaşlanma durumunun evli bireyler lehine olduğu görülmüştür (Baysal, Aktaş ve Bakan, 2020; Yılmaz, 2020 ve Gutiérrez vd. 2016). Depp ve Jeste (2006) ise medeni durum ile başarılı yaşlanma arasında ilişki olmadığını belirtmiştir. Geçmiş dönemli çalışmalardan farklı sonuç elde edilmesinin bu çalışmada bekar katılımcı sayısının evli katılımcı sayısından oldukça düşük olması ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Çocuk sahibi olma durumu değişkeni ile başarılı yaşlanma ölçeğinin sağlıklı yaşlanma alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür. Çocuk sahibi olan katılımcıların daha fazla puan elde ettikleri belirlenmiştir. Feng ve Straughan (2017) çalışmalarında katılımcıların başarılı yaşlanmada eş ve çocukların rolleri olduğunu belirtmiştir. Weng ve Li (2020) ise çocuk sahibi olma ile başarılı yaşlanma arasında pozitif ilişki olduğunu, çocuklarla birlikte yaşamının başarılı yaşlanmaya katkısı olmadığını fakat ileri yaştaki bireylerin yakınlarında yaşayan çocuklarının olmasının başarılı yaşlanmayı olumlu etkilediğini belirtmektedir. Güçlü aile yapısı ve sağlıklı aile ilişkilerinin bireyde oluşturacağı huzurun bu sonucu etkileyen önemli faktörlerden olduğu söylenebilir.

Gelir düzeyi özelinde değerlendirilen ekonomik durum değişkeni ile başarılı yaşlanma ölçeğinin her iki alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür. Ekonomik durumu iyi-çok iyi olan katılımcıların daha fazla puan elde ettikleri belirlenmiştir. Hamid, Momtaz ve Ibrahim' de (2012) başarılı yaşlanma ile gelir durumu arasında önemli derecede ilişki olduğunu belirtmiştir. Zhang, Liu ve Wu (2018) ise çalışmalarında Çinliler açısından başarılı yaşlanmanın en önemli bileşenlerinden birinin ekonomik bağımsızlık olduğunu vurgulamıştır. Farklı çalışmada da başarılı yaşlanma ile ekonomik olarak yüksek gelir arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür (Baysal, Aktaş ve Bakan, 2020). Ekonomik durumun iyi olması doğal olarak başarılı yaşlanma sürecine etkisi olan sağlık, spor, sosyal ve kültürel etkinliklere katılımı kolaylaştıran bir unsur olmaktadır.

Katılımcıların birlikte yaşadığı kişi değişkeni (Aile ve aile bireyleri dışında kalan kişiler) ile başarılı yaşlanma ölçeğinin sorunlarla mücadele alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür. Diğer grubunda olan (aile bireyleri dışında kalan kişiler) katılımcıların daha fazla puan elde ettikleri belirlenmiştir. Nitekim kaynaklar; eşle, eş ve çocuklarla ev (kent/köy), huzurevi, yakının yanında ve yalnız gibi yaşam aranjmanlarının bireylerin sorunlarla baş etmesinde etkili birer faktör olabileceğine işaret etmektedir (Kalaycıoğlu ve arkadaşları, 2003). Işık (2020) yaptığı çalışmada

yaşam aranjmanlarına göre katılımcıların %37,9'u eşiyile birlikte olmak üzere %81,9'unun evde, %18,1'nin kurum bakımında (huzurevi ve yaşlı bakım merkezi) ve %16,9'unun ise yalnız yaşadığını saptamıştır. Yine Cheng vd. (2011) çalışmalarında bakım merkezinde yaşayan yaşlıların hayatlarından memnun olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte kurumda ve evde yaşayan yaşlıların psikososyal durumlarının da farklılaştığı belirtilmektedir (Aydın, Işık ve Kahraman, 2020). Bu durumda, birlikte yaşanan kişi değişkeni gibi yaşam aranjmanlarının kişilerin sosyal destek mekanizmalarını ve dolayısıyla sorunlarla mücadelesini etkilediğini ifade etmek mümkündür.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada elde edilen veriler ışığında, özellikle de günümüz sağlık sorunlarıyla birlikte yetişkin bireylerin başarılı bir yaşlanma sürecini yaşamaları kritiktir. Zira kaçınılmaz bir süreci kapsayan yaşlılık olgusu, öncesindeki yaşam dönemlerinden etkilenmektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin en yaşlı nüfusuna sahip olan Sinop ili örneğinde 40-65 yaş aralığındaki yetişkin bireylerin başarılı yaşlanma durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada en dikkat çekici bulgu, başarılı yaşlanma kapsamında sağlıklı yaşlanma alt boyutundan ziyade sorunlarla mücadele etme alt boyutunun ortalamasının yüksek olmasıdır. Eş deyişle, araştırmanın popülasyonuna göre başarılı bir yaşlanma süreci, sağlıklı yaşlanmanın yanı sıra çoğunlukla sorunlarla mücadele etme becerisi üzerinden şekillenmektedir.

Bununla birlikte, araştırmada sosyo-demografik özelliklerin sağlıklı yaşlanma ve sorunlarla mücadele etme alt boyutlarıyla başarılı yaşlanma durumlarını farklı boyutlarda etkilediği görülmektedir. Buna göre diğer kaynaklarla paralel olarak eğitim düzeyi ve ekonomik durum ile hem sağlıklı yaşlanma hem de sorunlarla mücadele etme alt boyutlarıyla başarılı yaşlanma arasında doğru bir orantının olduğu, diğer kaynaklardan farklı olarak bekar yetişkin bireylerin sorunlarla mücadele noktasında başarılı yaşlanmaya yöneldiği, çocuk sahibi olmanın sağlıklı yaşlanma boyutunda başarılı yaşlanmayı olumlu etkilediği ve literatüre benzer bir şekilde yaşam aranjmanlarının sorunlarla mücadele etme ya da başatme stratejisini belirlediği görülmektedir. Sonuç olarak biopsikososyal, kültürel ve ekonomik gibi boyutlarda gittikçe artan dezavantajlarıyla yaşlanmanın hem sağlıklı yaşlanma hem de sorunlarla mücadele etme ve dolayısıyla üstesinden gelme noktasında başarılı yaşlanması ve en önemlisi de yetişkin bireylerin bu döneme hazırlıklı girmesi kritik önemdedir. Bu bağlamda hem yaşlılık alanındaki bilimsel çalışmaların hem de uygulamaların multidisipliner bir yaklaşımla yapılması eşdeğer önemdedir.

Alana ve Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- 40-65 yaş arasında olan yetişkin bireyler üzerinde yapılan bu çalışmada başarılı bir yaşlanma sürecinin, sağlıklı yaşlanmanın yanı sıra çoğunlukla sorunlarla mücadele etme becerisi üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda başarılı bir yaşlanmanın sağlanabilmesini hedefleyen projelerin 40-65 yaş arası bireylerin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının geliştirilmesi üzerine odaklanmaları ve etkileyen faktörleri inceleyerek, davranış değiştirme sürecine yönelik girişimlerde bulunmaları önerilebilir. Sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının

geliştirilmesinde Pender tarafından geliştirilen Sağlığı Geliştirme Modeli sıklıkla kullanılmaktadır. Genel olarak her yaş grubu ve farklı sağlık davranışlarına yönelik yapılmış araştırma sonuçlarına bakıldığında, Pender'in Sağlığı Geliştirme Modeli temelli eğitim programlarının olumlu davranış değişimi yarattığı kanıtlanmıştır (Kılınç ve Kartal, 2019).

- Yapılan çalışma sonuçları birbiri ile paralel olarak başarılı yaşlanmanın bireylerin eğitim durumu ve ekonomik durumu ile doğru orantılı olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda başarılı yaşlanmanın sağlanabilmesi için yapılacak girişimlerin sadece yaşlılık dönemi öncesinde bireylere özgü değil, topluma yönelik olarak yapılması gerekmekte olduğu aşikardır. Toplumun eğitim düzeyinin yükselmesi ve ekonomik durumun artması amacıyla multidisipliner çalışmaların yapılarak ülke politikaları kapsamında değerlendirilmesi önerilebilir. Çalışmaların farklı disiplinlerin bir araya gelmesi ile yapılması sorun ve çözümlerin farklı bakış açısı ile değerlendirilmesini sağlayacaktır. Başarılı yaşlanma ile ilgili yapılacak çalışmalarda sadece geriatri, sosyoloji, psikoloji, sağlık alanlarından değil, ekonomi, siyaset ve kamu yönetimi gibi alanlardan da araştırmacıların olması gerekmektedir.
- Bu çalışma Türkiye'nin en yaşlı nüfusuna sahip olan Sinop ili örneğinde 40-65 yaş aralığındaki yetişkin bireylerin başarılı yaşlanma durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla yapılan bu çalışmanın sonuçlarının genellenebilmesi adına yaşlı nüfus oranının yüksek olduğu farklı il veya bölgelerde daha geniş örneklem grupları üzerinde benzer çalışmalar yapılabilir.
- Mevcut çalışmadaki değişkenlere ilaveten fiziksel aktivite ve başarılı yaşlanma ilişkisine yönelik çalışmalar yapılabilir ve bu araştırma sonuçları genişletilerek literatüre katkı sağlanabilir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu çalışma, rastgele örneklem yöntemiyle seçilmiş ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. Bu çalışmada, başarılı yaşlanmayla ilgili değişkenlerden bazıları kullanılmıştır. Bu çalışma, sadece Türkiye'de yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu Sinop iliyle sınırlı olup çalışmanın sonuçları genellenemez. Söz konusu sınırlılıklar nedeniyle gelecekte alternatif yöntem ve örneklem biçimleriyle başarılı yaşlanma üzerine çalışmalar yapılabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma öncesi Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 23.06.2020 tarih, 06 sayılı ve 2020-68 karar numarası ile izin alınmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan ölçek sahiplerinden kullanım izinleri alınmış olup araştırmaya katılan yetişkin bireylerden gönüllü katılım onamı alındıktan sonra veri toplama araçları uygulanmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktu, Y. (2016). "Levinson'un Kuramında İlk Yetişkinlik Döneminin Yaşam Yapısı". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2016;8(2):162-177
- Aydın, A. Işık, A. ve Kahraman, N. (2020). Mental health symptoms, spiritual well-being and meaning in life among older adults living in nursing homes and community dwellings. *Psychogeriatrics*, 20 (6), 833-843.
- Baysal, H. Y., Aktas, B., & Bakan, A. B. (2020). An investigation of the relationship between ageing in place and successful ageing in elderly individuals. *Psychogeriatrics*, 20(4), 473-479.
- Bilir, N. (2004). Yaşlanan toplum, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD, 1. Erişim Adresi: <http://www.geriatri.org.tr/pdf/YaslananToplum.pdf>
- Bowling, A., ve Dieppe, P. (2005). What is successful ageing and who should define it? *BMJ*, 331, 24- 31.
- Bowling, A. ve Iliffe, S. (2006). Which Model of Successful Ageing Should Be Used? Baseline Findings from A British Longitudinal Survey of Ageing. *Age and Ageing*, 35, 607--614.
- Bülöw, M. H. ve Söderqvist, T. (2014). Successful aging: A historical overview and critical analysis of a successful concept. *Journal of Aging Studies*, 31, 139- 149.
- Cankurtaran, M. (2005). Yaşlılık, yaşlanma mekanizmaları, antiaging ve yaşam tarzı değişiklikleri. 7. Ulusal İç Hastalıkları Kongresi. Antalya. Erişim Adresi: <http://www.tihud.org.tr/uploads/content/kongre/7/7.15.pdf>
- Cheng, Y., Rosenberg, M. W., Wang, W., Yang, L., & Li, H. (2011). Aging, health and place in residential care facilities in Beijing, China. *Social Science & Medicine*, 72(3), 365-372.
- Çelebi, D.,Ç. (2020). Başarılı Yaşlanma ve Türkiye için bir program denemesi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Demir, E (2019). Notlarım: Örneklem Kuramı. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı.
- Depp, C. A., & Jeste, D. V. (2006). Definitions and predictors of successful aging: a comprehensive review of larger quantitative studies. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 14(1), 6-20.
- Ebner, N. C., ve Freund., A. M. (2007). Personality theories of successful aging. in *Handbook of gerontology: Evidence-based approaches to theory, practice, and policy*. J. A. Blackburn, & C. N. Dulmus (Eds.). New Jersey: John Wiley & Sons
- Esendemir Ş. Türkiye’de yerinde yaşlanma ve mekan gerontolojisinin temel parametreleri. *Sosyoloji*

Dergisi 2016; 36(2): 411-429.

- Estebansari, F., Taghdisi, M. H., Foroushani, A. R., Ardebili, E. ve Shojaeizadeh. (2014). An educational program based on the successful aging approach on health- promoting behaviors in the elderly: A clinical trial. *Iran Red Crescent Med Journal*, 16 (4), 1-8.
- Feng, Q., & Straughan, P. T. (2017). What does successful aging mean? Lay perception of successful aging among elderly Singaporeans. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 72(2), 204-213.
- Galiana, L., Gutiérrez, M., Sancho, P., Francisco, E. H., & Tomás, J. M. (2016). Socio-demographic variables and successful aging of the angolan elderly. *Scientifica*, 2016.
- Hamid, T. A., Momtaz, Y. A., & Ibrahim, R. (2012). Predictors and prevalence of successful aging among older Malaysians. *Gerontology*, 58(4), 366-370.
- Hazer, O. ve Özsungur, F. (2017). Başarılı Yaşlanma Ölçeği (BYÖ) Türkçe Versiyonu. *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, 4, 184-206.
- Hsu, H-C (2015). Trajectories of Multimorbidity and Impacts on Successful Aging. *Experimental Gerontology*, 66, 32--38.
- Hsu, H.C., Kuo, T., Lin, J.P., Hsu, W.C., Yu, C.W., Chen, Y.C., ... Yu, M.T. (2018). A cross-disciplinary successful aging intervention and evaluation: comparison of person-to-person and digital-assisted approaches. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 15, 9-13. doi:10.3390/ijerph15050913
- Işık, A. (2020). 65 yaş ve üzerindeki bireylerin yaşa dayalı ayrımcılığa (ageism) ilişkin düşünce ve deneyimlerinin değerlendirilmesi-Sinop örneği. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kalaycıoğlu S, Tol UU, Küçükural Ö, Cengiz K. (2003). Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri. *TÜBA Raporları*, 5, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi* (19. Baskı). Ankara: Nobel.
- Kılınç, E., ve Kartal, A. (2019). Akut Miyokard İnfarktüsü geçirmiş genç erişkin bireye Pender'in sağlığı geliştirme modeli temelli hemşirelik bakımı.
- Kohout, F.J., Berkman, L., Evans, D.A. ve Huntley, J.C. (1993). Two Shorter Forms of The CES-D Depression Symptom Index. *Journal of Aging Health*, 5, 179--193.
- Lustig, C., Shah, P., Seidler, R. & Reuter- Lorenz, P. A. (2009). Aging, training, and the brain: A review and future directions. *Neuropsychol Rev.*, 19 (4), 504- 522.
- Musavi, M., Mohammadian, S. ve Mohammadinezhad, B. (2017). The effect of group integrative reminiscence therapy on mental health among older women living in Iranian nursing homes. *Nursing Open*, 4, 303-309.
- Nilsson, I. ve Lungren, A.S. (Making meaning around experiences in interventions: identifying meaningfulness in a group-based occupational therapy intervention targeting older people. *Ageing & Society*, 38, 1887-1911.

- Öz, F. (2002). Yaşamın son evresi: yaşlılık psikososyal açıdan gözden geçirme. *Kriz Dergisi*, 10(2): 17-28.
- Özmete, E. (2012). Başarılı Yaşlanma. *Biz Bir Aileyiz Dergisi*, 1(1):1-5.
- Parslow, R. A., Lewis, V. J. ve Nay, R. (2011). Successful Aging: Development and Testing of a Multidimensional Model Using Data From a Large Sample of Older Australians. *JAGS*, 59, 2077--2083.
- Prudential. (2015). Ageless: A Prescription for Successful Aging Research Paper. http://research.prudential.com/documents/rp/Ageless_Research_Paper_FINALCopy_Generic.pdf adresinden erişilmiştir.
- Reker, G. T. (2009). A Brief Manual of the Successful Aging Scale (SAS) [DOI: 10.13140/2.1.4238.720]. Canada:Researchgate.
- Robinson-Whelen, S., Hughes, R.B., Taylor, H. B., Colvard, M., Mastel-Smith, B. ve Nosek, M. A. (2006). Improving the health and health behaviors of women aging with physical disabilities: A peer-led health promotion program. *Womens Health Issues*, 16 (6), 334-45.
- Rowe, JW. ve Kahn, RL. (1997). Successful aging. *Gerontologist*, 37: 433--440.
- Siviş, R. (2005). The effect of a reminiscence group counseling program on the life satisfaction of older adults. (Doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Tufan, İ. (2016). Türkiye'de demografik dönüşüm, yarattığı riskler ve sorunlar, alınması gereken önlemler ve gelecekle ilgili hedefler. İstanbul: Grafik- Ofset.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Temel İstatistikler. Erişim: 04.03.2020
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2011). 2012 Avrupa aktif yaşlanma ve nesiller arası dayanışma yılı hakkında bilgi notu Erişim Adresi: https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20%C4%B0stihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2015). Türkiye sağlıklı yaşlanma eylem planı ve uygulama programı 2015-2020. Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Kronik Hastalıklar, Yaşlı Sağlığı ve Özürlüler Daire Başkanlığı, Yayın (960), 22-30.
- Steverink N, Linderbeng S, Slatets JP. How to understand and improve older people's selfmanagement of well-being. *Journal of Ageing*.2005;2:235-44.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Temel İstatistikler. Erişim: 04.03.2020
- Yapıcıoğlu, A. (2009). Modernleşme süreci ve yaşlılık: İki yerleşim yerinde modernitenin yaşlılığa etkileri. Yayınlanmamış (Yüksek lisans tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, Türkiye.
- Yılmaz, C. K.(2020). Yaşlı Bireylerde Yerinde Yaşlanma ile Başarılı Yaşlanma ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Sağlık ve Toplum Dergisi*,20(3): 38-48.
- Weng, Y., & Li, D. (2020). Are there benefits to having more children for the oldest-old elderly? A longitudinal analysis on successful aging in China. *Asian Population Studies*, 16(1), 82-99.
- World Health Organization (2002), Active Ageing A Policy Framework, Noncommunicable Diseases

and Mental Health Cluster, Noncommunicable Disease Prevention and Helat Promotion Department.

Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

Zhang, W., Liu, S., & Wu, B. (2018). Defining successful aging: Perceptions from elderly chinese in Hawai 'i. *Gerontology and Geriatric Medicine*, 4, 2333721418778182.

Fiziksel Engelli Bireyin Varoluşu: Nitel Bir Araştırma

The Existence of the Psychically Disabled Individual: A Qualitative Study

Ramazan KOCAKAYA¹, Nilgün KÜÇÜKKARACA²

¹ Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, rmzn_kcky@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3217-7233

² Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, nilgunkucukkaraca@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4344-1258

Başvuru: 16.07.2021
Kabul: 19.10.2021

Atıf:
Kocakaya, R. ve Küçükkaraca, N. (2021). Fiziksel engelli bireyin varoluşu: Nitel bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1421-1439. DOI: 10.33417/tsh.972415

ÖZET

Varoluşçuluk ile sosyal hizmet arasında güçlü bir ortak zemin mevcuttur. Alanyazın incelendiğinde, sosyal hizmet uzmanlarının hizmet sunduğu bireylerin varoluşuna dair çalışmaların olduğu, ancak engelli bireyin varoluşunu konu edinen çalışmaların son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada "Varoluşçu sosyal hizmet perspektifinden, fiziksel engelle sahip olmak ne anlama gelmektedir?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından olan fenomenolojik araştırma olarak tasarlanmıştır. Fiziksel engelli olan Z.G.'nin varoluşuna ilişkin, gözlem yoluyla elde edilemeyecek duygu ve düşünceleri, bakış açısı ve yaşam deneyimleri birebir derinlemesine görüşmeyle keşfedilmeye çalışılmıştır. Z.G. erkek, otuz sekiz yaşında, evli, iki çocuk sahibidir. Bir üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Z.G. çocukken geçirdiği bir kaza sonrası yedi yaşındayken fiziksel engelli olmuştur. Z.G. ile yapılan görüşmenin, içerik analizine tabi tutulması sonucu, ölüm, sorumluluk, yalnızlık ve anlam/anlamsızlık olmak üzere dört tema elde edilmiştir. Her bir tema ayrı ayrı başlıklar halinde yorumlanmış ve tartışılmıştır. Araştırmanın bulguları göstermiştir ki fiziksel engelli olan Z.G. varoluşsal hakikatlerle yüzleşmekten kaçmadan veya göz ardı etmeden bir yaşam sürmekte, sorumluluklarının bilincinde olarak otantik bir yaşam tarzı benimsemeye çalışmaktadır. Gelecek çalışmalarda fiziksel engelli bireylerin varoluşuna yönelik daha kapsamlı çalışmalara yer verilmeli, varoluşun çok boyutlu yapısını göz önünde bulunduran araştırmalar gerçekleştirilmelidir.

Anahtar kelimeler: Fiziksel engellilik, varoluşçuluk, otantik varoluş, sosyal hizmet

ABSTRACT

There is strong common ground between existentialism and social work. When the literature is examined, it is seen that there are studies on the existence of individuals to whom social workers serve, but studies on the existence of individuals with disabilities are extremely limited. From this point of view, in this study, the answer to the question "What does it mean to be physically disabled from the perspective of existential social work?" has been sought. The research was designed as a phenomenological research, which is one of the qualitative research approaches. Emotions and thoughts, perspectives and life experiences that cannot be obtained through observation regarding the existence of Z.G., who has a physical disability, were tried to be discovered through one-to-one in-depth interviews. Z.G. male, thirty-eight years old, married, has two children. He works as a lecturer at a university. Z.G. became physically disabled at the age of seven after an accident as a child. As a result of the content analysis of the interview with Z.G, four themes were obtained: death, responsibility, loneliness, and meaning/meaninglessness. Each theme was interpreted and discussed under separate headings. The findings of the research showed that Z.G. leads a life without escaping from facing the existential truths, ignoring the said truths, and try to adopt an authentic lifestyle with the awareness of his responsibilities. Future studies should include more comprehensive studies on the existence of individuals with physical disabilities, and research that considers the multidimensional structure of existence should be carried out.

Keywords: Physical disability, existentialism, authenticity, social work

GİRİŞ

İngilizce “existentialism” (varoluşçuluk) terimi, aslen Kierkegaard ve ondan etkilenen Alman filozoflarının düşüncesine atıfta bulunmayı amaçlayan Almanca Existenzphilosophie'nin veya “varoluş felsefesi” kelimesinin bir tercümesidir (Stewart, 2012: 250). Kökeni ex-sistere olan existence (varoluş) terimi “ortaya çıkmak” (arise) anlamına gelmektedir. İnsan, madde yığını veya mekanik bir yapı değil, ortaya çıkan, olmakta olandır. Varoluş (existence) varlık haline bürünmeye, olmaya işaret eder. Dolayısıyla dinamik bir süreç söz konusudur (May, 2017: 62-63).

Varoluşçu olarak isimlendirilebilecek düşünürlerin kendine has oluşları o kadar derindir ki varoluşçu düşünür sayısı nispetinde varoluşçu felsefe vardır denebilir. Varoluşçu düşünürler düşüncelerini direkt olarak bir felsefi sistem şeklinde dillendirmemişler, belli bir sistem çerçevesine kolayca sokulamayacak görüşlerini, daha çok edebi türlere başvurarak ifade etmeyi seçmişlerdir (Topçu, 2015: 32-33). Varoluşçu psikoterapi için de benzer şeyler söylenebilir. Varoluşçu psikoterapi, tek bir lider üzerine bina edilmemiştir. Avrupa'nın farklı noktalarında kendiliğinden ve doğal bir şekilde neşet etmiş ve diğer ekollerin aksine kendini yeni bir ekol olarak tanıtmamış ve de yeni bir teknik iddiasında bulunmamıştır. Varoluşçu psikoterapinin kendine özgü bu ortaya çıkış şekli, varoluşçuluğa yaygın bir gereksinimin olduğunun göstergesidir (May, 2017: 55).

Varoluşçuluk ile sosyal hizmet arasında güçlü bir ortak zemin mevcuttur. Sosyal hizmet, her insanın kendi kaderini seçme ve seçiminin sorumluluğunu üstlenme hakkını dile getirmiş, 1920'li yıllardan itibaren insanı, seçme özgürlüğünü kısıtlayan bilinçdışından kurtarma gayretinde olmuştur. Sosyal reform yoluyla insanı fırsat eşitsizliğinden kurtarmaya çalışmış, insanların seçim yapabilme kapasitesinin artırılması için çaba sarf etmiştir. Aynı zamanda insanı sosyal bir birime indirgemek isteyen totaliter anlayışa da karşı çıkmıştır (Stretch, 1967: 101).

Varoluşçuluk ile sosyal hizmet arasındaki ortak zemini kurarken sosyal hizmetin değer temeline başvurulabilir. Uygulamada sosyal hizmet uzmanlarına rehberlik eden müracaatçının kendi kaderini tayin hakkı, müracaatçının biricikliği, müracaatçının bulunduğu yerden başlama ilkesi, müracaatçı için değil müracaatçı ile çalışma ilkesi gibi ilkeler, varoluşçu bakış açısıyla sosyal hizmet bakış açısının birbiriyle ortaklaştığına işaret eder (Aykara ve Çelik, 2011: 14).

Varoluşçuluk birey ile çevre arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu dile getirir. Bandura'nın ortaya attığı “karşılıklı determinizm” kavramı, birey ile çevre arasındaki bu karşılıklı etkileşime işaret eder. Etki yönü salt çevreden bireye değildir, birey de çevresini etkiler (Yalom, 2018: 365). Sosyal hizmet, “çevresi içinde birey” kavramsallaştırması sayesinde bireyleri, çevreleriyle birlikte değerlendirir (Teater, 2015: 25). Çevresi içinde birey kavramsallaştırması, bireyin çevreden soyutlanamayacağını ima eder. Sosyal hizmet çevreyi hesaba katarken bireyin özgürlüğünün ve özerkliğinin zarar görmesine de izin vermez.

Sosyal hizmetin, hizmet sunduğu kitle çok geniştir. Söz konusu gruplar arasında engelli bireyler de yer almaktadır. Engelli bireyler kendi içerisinde alt kategorilere ayrılabilir ve engel türlerine göre

sorun ve ihtiyaçlar farklılaşabilir. Fiziksel engelli bireyler, bedenlerindeki sakatlık durumundan ötürü zorluklar yaşamakla birlikte, erişilebilirlik ve toplumsal tutum gibi nedenlerle de hayata katılım noktasında daha da zorlanabilmektedirler. Dolayısıyla engelli bireyin varoluşunu tehdit eden birçok etken söz konusu olabilmektedir.

Fiziksel engelli bireyin varoluşunu konu edinirken, varoluşçu temalar ile ilişkilendirerek ele almak yerinde olacaktır. Zira varoluşçuluğun tanımı net bir şekilde yapılamamakta, ancak birtakım temalar üzerinden bir çerçeve çizilebilmektedir. Bu sebeple çalışmamızda, Yalom (2018) tarafından vurgulanan “ölüm”, “sorumluluk”, “yalnızlık”, “anlam/anlamsızlık” temalarına alt başlıklar halinde değinilecek, söz konusu temalar fiziksel engellilik bağlamında da ele alınacaktır.

Ölüm

Hayat ve ölüm birbirinden ayrı düşünülemez olgulardır. Genellikle ardışık olarak görülen bu iki olgu aslında aynı anda vardır. Ölüm hakikati, hayat sürüp giderken arka planda sürekli olarak kendisini hissettirir. Hayatın başlar başlamaz ölüm gerçekliğinin de ona eşlik etmeye başlaması sebebiyle, ölüm olgusu anksiyetenin en eski nedeni ve psikopatolojinin asli kaynağı olarak görülebilir (Yalom, 2018: s.47). Her ne kadar ölüm psikopatolojiye neden olabilse de ölüm kaygısını ortadan kaldırmaya çalışmanın amaçlanmaması gerekir. Anksiyetenin hem düşman hem de rehber olma özelliği söz konusudur. Ölüm anksiyetesi de otantik/sahici bir varoluşa giden yolda rehberlik edebilme potansiyeline sahiptir (Yalom, 2018: 256).

Hiedegger'e göre gündelik ya da sıradan yaşam, insana asli varlığını unutturur. Böylelikle insan otantik/sahici varoluş şekline uzaklaşarak sahici olmayan bir varoluş şekline düşer. Kendi bilincine erişemez, ne olduğunun farkında olmadan yaşayarak ölür. Ölüm hakikati ise, insanın otantik/sahici varoluşa taşır. İnsanın otantik/sahici varoluşu “ölüm-için-varlık”, yani ölüme yönelmişlik içindeki yaşamdır (Hilav, 2011: 178).

Ölüm hakikati bir sınır durumdur. Sınır durumlar, aşamayacağımız, değiştiremeyeceğimiz durumlardır. Basit var olma şeklinde söz konusu sınır durumların önünden genelde, gözlerimizi kapatıp sanki yoklarmış gibi yaşamaya devam ederek geçer gideriz. Sınır durumlarda ya hiçlik kendini gösterir veya neyin önemli olduğu hissedilebilir olur (Jaspers, 2018: 17-20). Sınır durumlar kendisine çarpılan bir duvar gibidir. Sınır durumlarda insan kendi gücüyle daha ileriye gidemeyeceğinin bilincine erişir. Bunu kendi ölümlülüğünü düşündüğünde veya içine düştüğü değiştiremez durumu gördüğünde anlar (Weischedel, 2014: 329).

Ölüm hakikati karşısında iki temel savunma mekanizması söz konusudur: Özel olduğunu düşünmek ve nihai kurtarıcıya sığınmak. Özel oluşumuza ilişkin irrasyonel bir inanç geliştiririz, ölüm bizim için değil başkaları için söz konusudur esasen (Yalom, 2018: 164-165). Fiziksel engelli bireyler için “özel olma” savunma mekanizması işleyebilir. Fiziksel engelli bireyler, sakatlıklarından ötürü yaşamın kırılganlığı ve ölümün yakınlığını daha fazla hissedebilirler (Martz, 2010: 151).

Fiziksel engelli bireyler kendilerini ölüme yakın hissedebileceği gibi fiziksel engelli olmayan bireyler de fiziksel engeli ölüme ilişkilendirebilir. Fiziksel engelli bireylere yönelik tutum ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada, ölüm kaygısı arttıkça, fiziksel engelli bireyleri reddetme tutumunun da arttığını bulgulanmıştır. Zira fiziksel engellilik hali, kişinin kendi ölümlülüğünün bir hatırlatıcısıdır (Livneh, 1985: 38).

Sorumluluk

Varoluşçuluğa göre insan önce var olur. Varoluş özden önce gelir demek, doğal olarak insan ne olduğundan sorumludur demektir. Varoluşçuluğun ilk yapması gereken de varlığının sorumluluğunu insanın omuzlarına yüklemektir. Varoluşun özden önce geldiğini ileri sürüyorsak artık verili ve donuk bir insan tasavvuruna sahip olamayız. Determinizmin her türlü reddedilmelidir ve kişi özgür olarak görülmelidir (Sartre, 2018: 40-47).

Sorumluluk denildiği zaman akıllara kişinin başkalarına karşı görevleri gelmektedir ancak kişinin kendisine karşı sorumluluğundan fazla söz edilmez. Başkalarına karşı sorumluluklarımızın olduğu bir gerçektir ancak bunu kendimize karşı sorumluluklarımızdan kaçmak için kullanmak sorumsuzluktur. Sorumluluktan kaçışın; başkalarını suçlama, kötü talihe sığınma, arabesk kültürü, sürekli bedensel yorgunluk, işkoliklik, bir insanı yaşamının merkezine koyma, içine kapanma ve yaşamla ilişkilerini en aza indirme, sürekli savaş açma durumu, sürekli zevk ve eğlence modalarını deneme, düşünceye sığınma gibi birçok yolu vardır (Geçtan, 2018: 95-105).

Fiziksel engelin kendisi fiziksel engelli bireyin sorumluluk alanına girmez, ancak engel karşısındaki tutumu sorumluluk dairesindedir. Sartre'ın "terslik katsayısı" kavramı, çevre, kalıtım ve şansın, insan yaşamında oynadığı rolün inkâr edilemeyeceğini vurgular. Fiziksel engellilik durumu da terslik katsayısı bağlamında değerlendirilebilir. Fiziksel engelli bir birey, bedenindeki sakatlık durumundan sorumlu değildir. Sorumlu olduğu şey, sakatlığı değil, bu sakatlık durumuna karşı tutumudur (Yalom, 2018: 368-369).

Engellilik, bizi çevreleyen diğer birçok koşul gibi özgürlüğümüzü sınırlar, ancak onu ortadan kaldırmaz. En ağır engellilik durumlarında bile, engelliliğe karşı takındığı tavırda yine de özgürdür insan ve bu nedenle tavırlarından sorumludur. Hiçbir şey değilse bile, birey, engeline karşı tutumunu belirleme özgürlüğüne sahiptir. Varoluşçuluk, kader, alinyazısı, ıstırap ve kısıtlamalardan bağımsız olarak, her birimizin bir miktar özgürlüğe sahip olduğumuzu ve bu nedenle yaptıklarımızdan sorumlu olduğumuzu vurgular (Patterson, 1965: 122). Varoluşçuluğun bu bakış açısı güçlendirici bir etkiye sahip olabilir fiziksel engelli bireyler üzerinde.

Organizma hastalık veya yaralanma nedeniyle sakat kaldığında, insanın varoluşsal özgürlüğü sorunu yoğunlaşır. Bu gibi durumlarda kişinin özgürlüğünü reddetmesi genellikle daha kolay görünür. Böylece kişi, karar vermenin içerdiği endişe ve acıdan kurtulur, ancak kişisel kimliğini kaybetmek gibi bir bedel de söz konusudur (Easton ve Krippner, 1964: 231).

Fiziksel engelli bir birey olan Yurtkölesi (2019: 44), pasta mecazı üzerinden bireyin sorumluluk sınırının ne olduğunu çok açık bir şekilde ifade etmiştir:

“Pasta yapılabilmesi için herkese malzeme veriliyor. İyi ya da kötü bir şekilde pastanın yapılması gerekiyor. Burada önemli olan pastanın nasıl yapıldığı değil onu yapıp bitirebilmek.”

Herkese verilen pasta malzemesi aynı değildir bu hayatta. Biz, bize verilen malzeme ile bir ürün ortaya çıkarmakla mükellefiz. Pasta kötü olabilir, başkalarının pastaları ile kıyaslandığında. Ancak elimizdeki malzemelerle kendi pastamızı yapmaya çalıştıysak sorun yok demektir.

Yalnızlık

İnsanoğlu yalnızlıktan o kadar korkmaktadır ki ya fantezisinde ya da gerçekte mutlaka öbürüyle ilişki ve iletişim içinde olarak bu korkusunu bastırmaya çalışır. Yalnızlık hiçbir zaman kutsanan bir durum olmamıştır. Aksine sosyalleşme, ilişki, dostluk, arkadaşlık, akrabalık tüm kültürlerde teşvik edilmiştir (Özakkaş, 2014: 31-33). Ancak yaşamımızı çiftler veya gruplar halinde yaşamak adına ne kadar çok çaba sarf etsek de yalnızlık hakikatinin, özellikle ölüme yaklaşırken korkutucu bir saflıkla karşımıza dikildiği anlar vardır (Yalom, 2016: 21).

Yalnızlığın farklı türleri söz konusudur. Bu yalnızlık tipleri birbirine benzediği için birbiri ile karıştırılabilir. Varoluşçuluğun söz konusu ettiği yalnızlık, kişilerarası yalnızlıktan ayrılır. Hepimiz en nihayetinde yalnızızdır. Ölüm ve özgürlük hakikatleri, insanı doğrudan yalnızlık hakikatine çıkarır. Ölüm en yalnız eylemdir ve insan kendi yaşamından sorumlu olduğu ölçüde yalnızdır. Hiçbir ilişki yalnızlık hissini ortadan kaldıramaz, yalnızca yalnızlığın sebep olduğu acıyı hafifletebilir (Yalom, 2018: 475-488).

Yalnızlık duygusunun bilinç düzeyinde ortaya çıkması huzursuzluğa, utanma ve suçluluğa sebep olur. İnsanın en önemli ihtiyacı, yalnızlığın zindanından kurtulmaktır. Sevme ihtiyacı ise bu yalnızlık duygusundan kaynaklanır. Yalnızlık duygusu, birleşme arzusuyla nihayet bulur. Yalnızlığa en kesin çözüm, başka birisiyle sevgi içerisinde kaynaşmadır (Fromm, 1995: 17-25).

Fiziksel engelli bir birey erişilebilirlik, toplumdaki engelli olmayan bireylerin tutumu gibi nedenlerle toplumsal yaşama katılım gösteremeyebilir. Katılım gösterememe durumu ise yalıtıma neden olabilir. Önce kişilerarası yalıtım, sonrasında ise varoluşsal yalıtım ile yüzleşmek durumunda kalabilirler. Fiziksel engelli bireylerin yalnızlığını konu edinen bir araştırmada, engelli olmayan bireylere kıyasla fiziksel engelli bireylerin daha fazla yalnızlık hissi yaşadıklarını bulgulanmıştır (Rokach vd., 2016: 688-689).

Anlam/Anlamsızlık

Hayatın anlamı ile ilgili olarak kozmik anlam ve kişisel anlam üzere iki anlam alanından söz edilebilir. Kozmik anlam, birey-dışı ve birey-üstü bir düzene atıfta bulunur. Kozmik anlama ilişkin soru, “hayatın anlamı nedir?” sorusudur. Kişisel anlamın sorusu ise “Benim hayatımın anlamı nedir?” sorusudur.

Kozmik anlam olmaksızın kişisel anlam mümkün olabilir, ancak kozmik anlam sistemine sahip olduğu takdirde kişisel anlam sistemimizin de bununla uyumlu olması beklenir (Yalom, 2018: 567).

Frankl'a (2016: 116-125) göre insanın varoluş anlamını arayışı, hastalıktan kaynaklı olmak zorunda değildir ya da hastalığa neden olmak mecburiyeti taşımaz. İnsanın anlam ile ilgili endişeleri bir ruh sağlığı problemi değil varoluşsal bunalımdır. Hayatın anlamı ise üç farklı yoldan keşfedilebilir:

- (a) bir eser yaratarak ya da bir iş yaparak;
- (b) bir şey yaşayarak ya da bir insanla etkileşerek;
- (c) kaçınılmaz acıya yönelik bir tavır geliştirerek.

Engelli bireyler için, bir iş yaparak ya da insanlarla etkileşime geçerek hayata anlam katmak, sosyo-politik engeller nedeniyle, engelli olmayanlara göre nispeten daha güçtür. Engelli bireylerin istihdam oranları, engelli olmayan bireylere nispeten daha düşüktür. İstihdam edilseniz bile eğitiminiz ve yetenekleriniz doğrultusunda bir iş yapmanız zor olabilir. Kota uygulaması ile kamu kurumlarında istihdam edilen engelli memurların, unvanlara göre dağılımı incelendiğinde, yaklaşık %31'inin "hizmetli" kadrosunda istihdam edildiği görülmektedir (EYHGM, 2021).

Erişilebilirlik oranının düşük olması demek, fiziksel engelli bireylerin toplumsal yaşama katılamaması, dolayısıyla da engelli bireylerin birçok deneyimden, ilişkiden mahrum kalması demektir. Türkiye'de 2014-2020 yılları arasında, 587'si bina, 17'si açık alan ve 975'i toplu taşıma aracına olmak üzere, Valilikler tarafından toplamda 1579 Erişilebilirlik Belgesi düzenlenmiştir (EYHGM, 2021). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü yalnızca denetlenen ya da belge verilen yerlere ilişkin veri sunmaktadır. Erişilebilir olmayan alanların, binaların ve araçların bilgisini paylaşmamaktadır.

Fiziksel engelli bir birey, engelliliği kaçınılmaz bir acı gibi algılayarak tavır geliştirebilir ve hayatına böylece bir anlam da katabilir. Üçüncü anlam kaynağı ile ilgili birçok örneğe şahit olunmuştur. Zira engelli bireyler arasında "azim/başarı öyküsü" yazarlar, medyada genişçe yer bulur. Hâlbuki, engelli bireyler bir başarı öyküsü yazmak zorunda değillerdir. Otantik/sahici bir yaşam için ve de hayatta anlam üretimi için kimse mucizeler yaratmak mecburiyetinde kalmamalıdır.

Kim ve Kang (2003: 145) toplum, fiziksel engelli bireylerin varoluşsal sorunlarını kabul ettiklerinde ve normal bir yaşam sürmelerine izin verdiğinde, söz konusu bireylerin, hayatlarına anlam katabildiklerini bulgulamışlardır. Söz konusu normallik, (bir arkadaş ya da gönüllü olarak) başkalarına yardım etmeyi ve hayatta kendi hedeflerine ulaşmak için fırsatlar yaratmayı içermektedir.

Alanyazın incelendiğinde, sosyal hizmet uzmanlarının hizmet sunduğu bireylerin varoluşuna dair çalışmaların olduğu, ancak fiziksel engelli bireyin varoluşunu konu edinen çalışmaların son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durumun birçok sebebi olabilir. Varoluşçuluğun sosyal hizmette yeterli ilgiyi görmemiş olması muhtemeldir. Varoluşçuluğun anlaşılammış olması, zorlayıcı bir dile sahip olması bu ilginin eksikliğinde pay sahibi olabilir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada

“Varoluşçu sosyal hizmet perspektifinden, fiziksel engele sahip olmak ne anlama gelmektedir?” sorusuna cevap aranmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımlarından olan fenomenolojik araştırma olarak tasarlanmıştır. Fenomenoloji, bireylerin olguları nasıl algıladıklarını anlamaya çalışır (Bal, 2013: 27). Fenomenolojik araştırmalarda örneklem büyüklüğü bir kişiden üç yüz yirmi beş kişiye kadar değişebilmektedir (Creswell, 2016: 157). Bu çalışmada da fiziksel engeli olan Z.G.’nin varoluşuna ilişkin, gözlem yoluyla elde edilemeyecek duygu ve düşünceleri, bakış açısı ve yaşam deneyimleri birebir derinlemesine görüşmeyle keşfedilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanan ve toplam 15 sorudan oluşan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Araştırma verileri yüz yüze derinlemesine görüşme aracılığıyla toplanmıştır. Z.G. ile yapılan görüşme yaklaşık 40 dakika sürmüş olup kendisinden izin alınarak ses kaydı cihazı ile görüşme kayıt altına alınmıştır.

Görüşmede elde edilen veriler araştırmacılar tarafından ses kayıtlarından metinlere dökülmüş, toplamda 10 sayfalık veri elde edilmiştir. Daha sonra içerik analizi yöntemi ile verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi ile amaçlanan şey, birbiri ile benzer verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde birleştirmek ve söz konusu verileri, okuyanların anlayabileceği şekilde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 227).

Araştırmaya katılımda gönüllülük esası esas alınmış olup araştırmanın gerçekleştirilebilmesi adına Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan etik kurul onayı alınmıştır.

BULGULAR ve YORUMLAR

Araştırmanın bulguları iki grupta ele alınmıştır. Öncelikle araştırmanın katılımcısı olan Z.G.’yi tanıttıcı ve engel öyküsünü ortaya koyan bilgilere yer verilmiş, sonrasında ise veri analizi sonrası elde edilen temalara (ölüm, sorumluluk, yalnızlık, anlam/anlamsızlık) ilişkin bulgulara geçilmiştir.

Katılımcıyı Tanıtıcı Bilgiler

Z.G. erkek, otuz sekiz yaşında, evli, iki çocuk sahibidir. Bir üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Z.G. on bir yıldır kamu sektöründe görev yapmaktadır. Üniversitedeki görevinden önce farklı kamu kuruluşlarında görev almıştır. Kamu sektöründen önce özel sektör deneyimi de mevcuttur.

Z.G. çocukken geçirdiği bir kaza sonrası yedi yaşındayken fiziksel engelli olmuştur. Yüzde seksen oranında engeli bulunmaktadır. Engel tanısı omurilik felcidir. Engel oluştuktan sonra dört aylık bir fizik tedavi süreci geçirmiştir. Engeline bağlı olarak omurilik eğriliği ve bası yarası gibi yan hastalıklar ortaya çıkmıştır. Yardımcı araç olarak akülü tekerlekli sandalye kullanan Z.G.’nin, engel durumuna göre uyarlanmış özel bir aracı mevcuttur.

Araştırmanın Temaları

Verilerin analizi sonrasında, ölüm, sorumluluk, yalnızlık, anlam/anlamsızlık olmak üzere dört tema ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) söz konusu temalara ve her temayı temsil eden kodlara yer verilmiştir.

Çizelge 1: Araştırmanın Temaları ve Kodları

Temalar	Kodlar
Ölüm	Ölümün kaçınılmazlığı, unutma-hatırlama dengesi, korku-umut dengesi, ölüm kaygısı, yakının ölümü, kovid, inanç
Sorumluluk	Sınır ve potansiyel bilinci, sorumluluk alanları, engelliliğin etkisi, kendini gerçekleştirme, sosyal destek
Yalnızlık	Yalnızlık-sosyalleşme dengesi, gelişim fırsatı, kendine yoğunlaşma ihtiyacı
Anlam/Anlamsızlık	İnancın katkısı, kendine telkin, engelin rolü

Bulguların Yorumlanması

Veri analizi sonucu elde edilen her bir tema, sırasıyla, doğrudan alıntılara başvurularak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Ölüm Teması

İnsan kendi ölümü üzerine düşünebilme yetisine sahip bir varlık olması sebebiyle diğer varlıklardan ayrılır. Diğer canlılar içgüdüleri sayesinde yaşamaya, ölümden sakınmaya gayret ederler. Sadece insan ölüm olgusu üzerine düşünebilir. Tabi ölüm üzerine düşünmek her zaman arzulanan bir durum değildir. Hatta ölümlü olduğu bilgisine sahip olması insanın trajedilerinden birisidir. Bu nedenle insanlar ölüm düşüncesinden kaçmak mümkün olmasa bile her an akılda tutmak istemeyebilirler. Z.G. hatırlama-unutma çatışmasını şu şekilde dile getirmiştir:

“Kaçmak mümkün değil zaten. Mutlaka karşımıza geliyor. İnsan unutkan bir varlık bunu unutuyor. Unutması da zaman zaman rahmet de olabiliyor. Çünkü sürekli ölüm düşüncesi ile yaşanmaz. Çünkü bu yaşantıyı bir şekilde götürmek gerekiyor. Sürekli ölümü hatırlayarak karamsar bir ruh hali insanı depresif yapar... Yani bunlar doğal şeyler, yüzde yüz aşmak diye bir şey de pek mümkün değil. Bazı şeyleri, zaten peygamberimiz de söylüyor ya, insanın ağzının tadını bozan ölümü sık anın. Tabi bozulmasına da zaman zaman ihtiyacımız var. Unutmaya da ihtiyacımız var. Korku ile umut arasında gider gelir ya hani Müslüman. Biz de öyle gidip geliyoruz.”

Ölüm hakikati ile yüzleşmenin birçok yolu vardır. Yakınlarının ölümü ya da ölüm tehdidi alması da insanın kendi ölümlülüğü ile yüzleşmesine vesile olabilir. Z.G. bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Veya sevdiğilerimi kaybetme korkusu var bir tarafta. O da ölümlü bağlantılı. Anne babayı, mesela kovid sürecinde onların hasta olduğu bir süre oldu. Hatta annem yoğun bakıma alındı falan. O duygularla da yüzleştim o dönemde. Bir de görüşemiyorsunuz sürekli. Tekrar onlara bir şey olur korkusuyla, o da o duyguyu pekiştiriyor.”

Ölüm düşüncesine karşı insanların verdikleri duygusal tepkiler farklı olmakla birlikte en yaygın tepki korku ve kaygıdır. Z.G. ölüm düşüncesinin yarattığı kaygıyı şu şekilde dile getirmektedir:

“Bununla ilgili düşünmeye devam ediyorum tabi ki. Öleceğim duygusu zaman zaman gece uykularımı kaçırdığı falan oluyor.”

Ölüm kaygısı ile baş etmede iki yöntem söz konusudur. Birincisi uygun baş etme yolları, ikincisi ise uygun olmayan baş etme yollarıdır. Uygun baş etme yollarına başvuranlar ölüm hakikatinden kaçmak yerine ölüm hakikatinin acısını dindirme yollarına giderler. Acıyı dindirme yollarından biri Tanrı inancıdır. Z.G. bu konuda şöyle söylemiştir:

“Fakat tabi ki hani inanç dedim ya demin bizi ayakta tutan şey. Burada da o devreye giriyor. Sonsuz bir hayatın varlığını biliyoruz. Buna inanıyoruz yani. İmanımızın gereği bu. Buna da gönülden inanıyoruz yani öyle bir şey olduğuna. Hikâyenin burada tamamlanmadığı, tamamlanmayacağı, orada devam edeceği düşüncesi rahatlatıyor insanı.”

Tanrı inancı ölüm düşüncesine karşı rahatlatıcı, dindirici olmakla birlikte, Tanrı'nın salık verdiği bir yaşam biçimine göre yaşamını şekillendirmeyenler için Tanrı fikri bizzat ölüm korkusuna dönüşebilir. Z.G.'nin söyledikleri bu konuda ilgi çekicidir:

“Tabi bu zaman zaman tekrardan korkuya dönüşebiliyor. Çünkü ölüme hazır hissetmediğiniz zaman, kendinizi eksik hissettiğiniz zaman öteki dünya için de bu insanı ne yapıyor, biraz insanı korkutuyor. Fakat dedim ya işte Rabbimiz ile aramız iyiyse dünya hayatında, varoluş amacına göre hareket ettiğimiz düşüncesiyle, biraz olsun müsterih bir yaşantı içine girdiğimizde ölüm ile daha barışık olabiliyoruz. O anlamda eksik hissettiğimde bu sefer korku olarak karşımıza çıkıyor.”

Sorumluluk Teması

İnsan özgürdür. Özgür olması demek, sorumlu olduğu anlamına gelir. İnsana düşen görev, gerçek sınırlılıklarının farkında olarak özgürlüğün doğrudan sonucu olan seçim sorumluluğunu üstlenmek, seçimlerinden dolayı varoluşsal suçluluk hissinden kaçmamak, irade sahibi olduğunu unutmamaktır. Z.G. kendi sınırlılıklarının ve potansiyelinin farkında olduğunu ifade etmiştir:

“Yapabileceklerimi yapma konusunda kendime sınır koymam. Buna hakkım olduğunu da düşünüyorum. Ama yapamayacaklarımla sınırlarını bilmek de beni ayrıca rahatlatıyor. Yapamayacağım şeyleri bildiğim için bunları kendime ekstradan üst bir çıta olarak düşünüp hani imkânımın yetmeyeceği şeyleri düşünerek kendimi mutsuz etmekten uzak durmaya çalışıyorum. Bu artık bir refleks haline geldi, bunu içselleştirdim. Bundan dolayı mutsuz değilim. Yapamadığım şeylerden dolayı mutsuz değilim. Yaptıklarımın dolaylı mutsuzluk. Bu benim açımdan şöyle söyleyeyim, hani insan genelde elde edemediği şeylerden dolayı mutsuz olur. Herkes için geçerlidir bu. Gereksiz bir mutsuzluk diye düşünüyorum çünkü elde olanların kıymetini bildiğimizde daha farklı oluyor farkındalık. Klişe tabirle bardağım dolu tarafına biraz bakmaya çalışıyorum. Ama bardakta

biraz daha yer varsa, buna imkân varsa da kendimi de zorluyorum. Bundan da kaçmıyorum. Bunu yapabilirsin diyorum kendime, motive ediyorum.”

Sorumluluk alanı, insanın direkt kendisiyle ilgili ve kendi dışındakilerle ilgili olmak üzere iki alandan oluşur. Z.G. sorumluluk alanı olarak çalışma yaşamına ilişkin sorumluluklar ve aile yaşamına ilişkin sorumluluklardan söz etmiştir:

“Sorumluluk anlamında mesleki sorumluluğum var. Zor bir iş. Kendinizi sürekli geliştirmeniz gerekiyor. Bunları ama zevkle yaptığımı söyleyebilirim. Severek yapıyorum. Bu sırada aileyle ilgili birtakım sorumlulukları zaman zaman ihmal ettiğimi düşündüğüm oluyor. O açıdan kendimi biraz hani borçlu hissediyorum onlara karşı, çocuklara karşı, özellikle zaman ayıramadığım zaman vicdan azabı da çekiyorum. Bunu hatırlatarak telafi etmeye çalışıyorum özellikle, çocuklarımla zaman geçirme, ailemlle zaman geçirme için.”

Engelliliğin bir bireyin sorumlulukları üzerine nasıl bir etki yaptığını anlamak için öncelikle engelliliğin nasıl bir şey olarak tanımlandığını bilmek gerekir. Z.G. engelliliği yalnızca vücut fonksiyonlarındaki kayıp olarak tanımlamak yerine daha geniş bir engellilik tanımından bahsetmiştir:

“Genellikle engellilik bir, zaten öyle de tanımlanıyor da, bir vücut fonksiyonunun kaybolması, eksikliği gibi algılanıyor, o şekilde tanımlanıyor. Ben bu tanımları biraz daha genişletme taraftarıyım. Bu tabii şeker hastalığıdır, işte farklı normalde, eskiden engellilik olarak alınmayan durumların engellilik olarak görülüp, işte rakamların fazla ya da aşağıda olması durumları istatistiklerde karşımıza çıkıyor. Ondan farklı bir şeyden bahsediyorum ben. İnsanın eksik olduğu her şey, bu yeri gelir mesela maddi anlamda değil mi yoksunluk durumu o da bir engelliliktir, mesela fakirlik bir engelliliktir benim için. Ondan sonra insan iletişim kabiliyetleri noktasında insanlar yetersiz olabiliyor zaman zaman. Yani iletişim noktasında insanın muhatabı ile yeterli iletişim kuramaması, sosyal beceri mesela, bunun eksikliği de bir engelliliktir. Gibi gibi yani, insanın uhdesinde bulunan işlerde, yöneticilik noktasında bir zafiyet göstermesi bir engelliliktir. Böyle, bu açıdan baktığımda engelliliği sadece vücut fonksiyon kaybıyla sınırlı düşünmek, bizi, engelli olarak konuştuğum için rahat konuşuyorum, ayrıcalıklı kılmadığı gibi, aşağı konuma da düşürmüyor.”

Her türlü eksikliği bir engellilik olarak tanımlayan Z.G., kendini gerçekleştirme konusunda yine kendisinin engel olduğunu vurgulamıştır:

“Bunlarla ben barışığım. Kendimi gerçekleştirme önündeki engel olacaksam eğer kendim olurum. Onu da, kendimi eğitmeye çalışıyorum. Bunu yüzde yüz yapmak diye bir şey yok. Bu insanın hikayesi. Bu ölene kadar sürecek, ölümle mücadeleyi anlattım mesela ya da ne bileyim insanın zaman zaman kendi engeli ile yüzleşmesi durumu falan, bunlar kendi içsel mücadelemiz diyelim. Barışık olduğumuz ölçüde onla huzurlu oluyoruz. Mücadele olduğunda da bununla tabii ki mücadele ediyoruz. En büyük engel kendimiz yani eğer körlüğe götürürse bizi ya da nasıl diyeyim, sürekli bir mağduriyet, dışarıda bir şey beklemek falan. Bunlar bizi çok sınırlar. Yani ben bağımsızlığı ve özgürlüğü bu yüzden çok önemsiyorum. Dışarıda birisine en ufak bir şey için bile olsa muhtaç olmak

yerine onu ben kendimin yapmam ya da kendim yapabileceğim bir yolu bulmam çok daha beni hem mutlu ediyor, küçücük bir şey bile olsa, hem de rahatlatıyor.”

İnsan, sorumluluklarını yerine getirirken zorlanabilir ve bundan ötürü çevresinden destek alabilir. Z.G. bu konuda eş desteğini ifade etmiştir:

“Fiziksel engelli olmamın yaşam sorumluluklarım üzerinde olumsuz etkileri olması beklenir tabi. Bu anlamda ben eşimi çok iyi anıyorum yani burada. Onun desteği, benim hani yetişemediğim yerlerde her zaman o boşluğu doldurmasının, benim hayat kalitemi artırması anlamında çok büyük katkısı var. Daha farklı olsaydı hani, sürekli o da benden bir şeyler bekleyen, o boşlukları doldurma konusunda biraz zafiyet gösteren bir yapısı olsaydı belki benim sorumluluğum çok daha ağır olabilirdi. Burada tabi birbirimize omuz veriyoruz bu açıdan. Eşim benim hem yardımcıım bu anlamda hem de beni destekliyor. Ben de onu tabi destekliyorum, karşılıklı yani sonuçta.”

Sonuçta bir insanın fiziksel engeli olsun veya olmasın, kendi potansiyelini ortaya koymak gibi bir sorumluluğu söz konusudur. Z.G. bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben engelli olmasaydım da muhtemelen belki farkındalık düzeyi anlamında yaşadıklarımın bana kattığı mutlaka vardır fakat gene aynı şeyi gösterecektim yani, kendimi gerçekleştirmeyle ilgili olsun, yapabileceklerimin sınırlarını zorlamak ile ilgili olsun, herhalde gene benzer şeyler yapardım diye düşünüyorum.”

Yalnızlık Teması

Yalnızlık da ölüm gibi kaçması mümkün olmayan bir hakikattir. İnsan en nihayetinde yalnızdır. Bununla birlikte insanlarla sürekli bir arada yaşadığımız, sosyal bir varlık olduğumuz da doğrudur. Z.G., insanın hem yalnız hem de sosyal bir varlık olmasını şu şekilde dile getirmiştir:

“İnsanın tek başına kalması, tek başınalık diyelim, bu gariban bir durum olabilir ama yalnızlık insanın ihtiyacıdır. İnsan yalnız kalmak ister. Bir arada olmak da insanın sosyal boyutudur, ihtiyacıdır o da. Fakat sürekli insanlarla beraberken de bu sefer kendisini dinleme açısından bir eksiklik ortaya çıkar.”

Yalnızlık fikrine karşı verilen tepkiler farklılaşmaktadır. Z.G. yalnızlığa ilişkin olumlu duygular içerisindedir:

“Yalnızlığı zenginlik olarak telakki ediyorum... İnsanın kendini dinlerken kendine yoğunlaşması, düşünmesi, hudutları üzerine yoğunlaşması vs. üretkenliğini de artıran bir şey. O açıdan ben yalnızlık tarafında bunu bir ıstırap, bir eziyet, ruh eziyeti anlamında kendime çoğaltmamaya çalışıyorum.”

Anlam/Anlamsızlık Teması

Hayatın anlamı denildiğinde iki tür anlam söz konusu: kozmolojik anlam ve kişisel anlam. Kozmolojik anlam dünyanın ve tür olarak insanın yaratılışına ilişkindir. Kişisel anlam ise kendi yaratılışımıza ilişkindir. Kozmolojik anlamla bağlantılı olarak kişisel anlama ilişkin Z.G. şunları ifade etmiştir:

“Yaşamın amacı, şöyle ben hep kendime söylemişimdir, nefesimizi alıp veriyoruz, sonuçta Allah bizi bu dünyaya göndermiş, eğer bizi bu dünyadan almak isteseydi o olay olduğunda ya da başka bir zaman alırdı. Sonuçta hayata devam ediyoruz. Bunu hep ben kendime şöyle bir hatırlatıyorum, söylüyorum. Alınacak bir nefesimiz varsa eğer, alıyorsak bu nefesi, hayatımızı idame ettireceksek, bu dünyada yapacağımız bir şey mutlaka var. Bunu ben bu şekilde, o mesajı belki ilahi bir mesaj olarak, kendime bu şekilde telkin ettim. Yapacak işlerin var senin dünyada, alacak nefesin, yaşanacak günlerin var diye bunu bir umut açısından telkin ettim kendime ve böyle devam ettim yola.”

Anlam sorgulamasına girişmek açısından engellilik bir faktör olabilmektedir. Z.G. bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Tabi çok zor, zaman zaman düşünüyoruz, kendimizi toparlamamız kolay olmuyor hani, hayata katılmış pek çok açıdan engelini aşmış, bununla barışık biri olsam da zaman zaman zorlandığım şeyler oluyor yani.”

TARTIŞMA

Ölüm Temasına İlişkin Tartışma

İçinden geçmekte olduğumuz pandemi sürecinde insanlar, kendilerinin ve yakınlarının hayatları üzerinden ölüm tehdidi ile yüzleşmek durumunda kalmışlardır. Çalışmamızda da Z.G. ebeveynlerinin hastalığı üzerinden ölüm gerçeği ile yüzleştiğini ifade etmiştir. Z.G. bulaşma riskinden ötürü ebeveynleri ile görüşmemiş, bu durum da kaygılarını artıran bir etken olmuştur.

Yakınları üzerinden ölümlerle yüzleşen insanların sağlıklı bir yas süreci geçirmesi önemlidir. Pandemi sürecinde ise sağlıklı bir yas sürecinin işlemesi zorlaşmıştır. Koronavirüs nedeniyle bir yakını kaybetmiş insanların, ölüm sonrası ritüelleri yerine getirememesi, yas karmaşıklıklarını artıracaktır. Sağlıklı yas sürecinin işletilememesi ise ileride birtakım sorunlara neden olabilecektir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları, sağlıklı bir yas sürecinin işletilebilmesi adına çalışmalar gerçekleştirmelidir (Johns vd., 2020: 660).

Sosyal hizmet uzmanlarının kendileri de pandemi sürecinden etkilenen bir gruptur. Pandemi sürecinde sosyal hizmet uzmanları ile yürütülen bir çalışmada, uzmanların hem kendilerinin hem de başkalarının ölümüyle ilgili korku düzeylerinin yüksek olduğu, ancak başkalarının ölümü üzerinden geliştirdikleri korkunun daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Martinez-Lopez vd., 2021: 9).

Sosyal hizmet uzmanları sadece pandemi veya afet gibi durumlarda değil, başka zamanlarda da ölüm olgusu ile karşılaşabilirler. Hastaneler ve klinikler gibi çalışma ortamlarında daha sık olmak üzere farklı alanlarda görev yaparken de ölüm hakikati ile karşılaşabilirler. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları öncelikle kendi ölümlülükleri/sonlulukları üzerine düşünmelidirler. Aksi takdirde hizmet alanların ölüm ile ilgili sorularına verebilecek cevapları olmayacaktır (Mathews, 2009: 33).

Z.G. ölüm hakikati ile baş etmede inancın etkili olduğunu ifade etmiştir. Engelli bireylerin ölümlerle baş etmede inanca daha fazla başvurabilirler. Dindarlık seviyesinin engelli bireyler arasında yüksek

olması bu görüşü destekler niteliktedir. Engelli bireyler ile genel popülasyonun kıyaslandığı bir çalışmada engelli bireylerin günde birkaç kez dua etme olasılıklarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Hodge ve Reynolds, 2019: 88). Daha fazla dua etmek aslında ölümle daha iç içe olmak demektir. Bir araştırmada ölümlü olma bilinci artan kişinin daha fazla dua ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Ceylan, 2018: 169-170). Kişiyi, iradesini sorumluluklarını reddetmeye itmediği sürece tanrı veya ahiret inancı otantik varoluşu tehlikeye atmaz. Z.G. tanrı inancının da bir seçim olduğunu ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Z.G.'nin tanrı veya ahiret inancı otantik olmayan bir varoluşa sebep olmamaktadır denebilir.

Sorumluluk Temasına İlişkin Tartışma

Potansiyel ve sınırlılıkların neler olduğu, sorumluluk alanlarının neler olduğu, sorumluluklarının nerede başlayıp nerede bittiği gibi konular bireylerin kendileriyle ilgili bir konudur. Otantik varoluşa sahip bir birey bunların bilincindedir. Araştırmamız göstermiştir ki Z.G. bu bilince sahiptir. Sosyal hizmet uzmanları, bireyleri kendi yaşamlarının uzmanı olarak görürler. Böyle yaparak hizmet alan bireylere yaşamlarının kontrolünün kendilerinde olduğunu hatırlatmış olurlar. Her bireyin kapasite ve sınırlarının farklı olması nedeniyle sosyal hizmet uzmanları, bireyselleştirme ilkesi gereği, hizmet alan her bireyin kendine özgü oluşunu da dikkate alırlar (Sheafor ve Horejsi, 2016: 96-97).

Fiziksel engelli bir bireyin potansiyelinin bilincinde olmasına ek olarak sosyal hizmet uzmanı, bireyin potansiyelini, kapasitesini, olanaklarını artırıcı bir role de sahiptir. Güçlendirme yaklaşımı bu hususta sosyal hizmet uzmanlarının başvurması gereken teoridir. Güçlendirme salt kişisel boyutta bir müdahale türü değil, aynı zamanda sosyo-politik bir boyutu olan bir yaklaşımdır (Thompson, 2016: 176). Fiziksel engelli bir birey için güçlendirme; öz saygının artırılması, fizik tedavi hizmetinin sunulması, toplumun tutumunu değiştirilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, politik yaşama katılım gibi birçok konuyu içermektedir.

Sorumluluklarını yerine getirirken bireyler desteğe ihtiyaç duyabilirler. Böylesi durumlarda sosyal destek mekanizmaları devreye girebilir. Z.G. eş desteğini dile getirmiştir. Fiziksel engelli bireylerle yürütülen bir çalışmada, evli olanların, evli olmayanlara nispeten sosyal destek bakımından daha şanslı olduğu bulgulanmıştır (Forouzan vd., 2013: 665).

Z.G. gelir getiren ve toplumsal saygınlığı olan bir işe sahip, akülü tekerlekli sandalyesi ve özel aracı olan, aile kurabilmiş bir bireydir. Dolayısıyla Z.G. fizyolojik ihtiyaçlarını, güvenlik ihtiyaçlarını, sevgi ihtiyacını ve saygınlık ihtiyacını karşılayabilmiş bir bireydir. Bu temel ihtiyaçların karşılanması, kendini gerçekleştirme yolunda atılan önemli adımlardır (Maslow, 2016: 163). Z.G. kendini gerçekleştirmenin önünde herhangi bir engel olmadığını ifade etmiştir. Bunun nedeni ise temel ihtiyaçlarını karşılamış olması ile ilgilidir.

Yalnızlık Temasına İlişkin Tartışma

Otantik bir varoluş tarzında birey yalnızlık-sosyalleşme dengesini sağlayabilmelidir. Z.G. bu dengenin sağlanmasının önemli olduğunu ifade etmiştir. Z.G. kendi yaşamında bu dengeyi kurabildiği için yalnızlıkla ilgili düşünce ve duyguları olumludur. Engelli bireyler açısından bu dengenin sağlanması, yapısal nedenlerle zorlaşmaktadır. Sosyalleşme aleyhine bir durum söz konusudur. Bunun sonucunda ise engelli bireyler yalnızlık ve izolasyon gibi duygularla derinden yüzleşmektedirler.

Engelli bireyler, engelli olmayan bireylere nispeten yalnızlık ve sosyal izolasyon bakımından dezavantajlı konumdadır. Engelliler de kendi aralarında farklı düzeylerde yalnızlık ve sosyal izolasyonu deneyimlemektedirler. Engel türüne göre bu düzey farklılaşmaktadır (Macdonald vd., 2018: 13-15). Sosyal hizmet uzmanının sosyal izolasyona maruz kalmış bir bireyle çalışırken başvurması gereken ilke "normalleştirme"dir. Zira izolasyon duygusuna sahip bir birey, kendisini farklı görmeye, kendisi ile ilgili bir sorun olduğunu düşünmeye başlayabilir. Normalleştirme yoluyla sosyal hizmet uzmanı, sosyal kabulün artırılması yönündeki ilk adımı atmış olacaktır (Sheafor ve Horejsi, 2016: 102).

Bireyin varoluşsal anlamdaki yalnızlığının giderilmesi mümkün değildir. Bunun için çaba sarf etmek de mantıklı değildir. Ancak sosyal hizmet uzmanları bireyin izolasyon anlamındaki yalnızlık hissetmemesine çaba haralayabilir. İzolasyon hissi yaşayan fiziksel engelli bir bireyi destek grubuna dahil edebilirler. Kendi kendine yardım, karşılıklı yardım gibi birçok formu olan destek gruplarının hedeflerinden bir tanesi de sosyal izolasyonun azaltılmasıdır (Schopler ve Galinsky, 1995: 4-6).

Anlam/Anlamsızlık Temasına İlişkin Tartışma

Z.G.'nin hayatın anlamına dair cevabı incelendiğinde, engeli anlamlandırma ile hayatı anlamlandırma arasındaki ilişki görülecektir. Sonradan engelli olan Z.G. tanrı inancı üzerinden hem engeli hem de hayatı anlamlandırmış, hayatta kalmış olmasını bir ilahi mesaj olarak algılamıştır. Omurilik yaralanması olan bireylerle yürütülen bir çalışmada da benzer ifadelerle rastlanmıştır. Katılımcılar önceleri tanrıya karşı kızgınlık duyduklarını, daha sonrasında ise hayatta kaldıkları için şükran duyduklarını ifade etmişlerdir (Ferdiana vd., 2018: 1187). Benzer sonuçlar alınan başka bir çalışmada katılımcılar, engelliliğin neden olduğu streslere rağmen şükran duygusu ile yaşadıklarını ve tanrının kendileri için daha büyük bir planı olduğuna inandıklarını ifade etmişlerdir (Treloar, 2002: 599). Tanrı inancının engelli bireylerin yaşamına anlam kattığını bulgulayan diğer bir çalışmada ise tanrı inancının başa çıkma ve mutluluk ile de bağlantılı olduğu vurgulanmıştır (Marini ve Glover-Graf, 2011: 85-90).

Sosyal hizmet uzmanları, hizmet alanların inanç sisteminde anlam potansiyeli taşıyan noktaları hizmet alan yararına kullanabilmelidir. İnanç, sosyal hizmet uzmanı ve hizmet alan için müdahalede bir imkandır. Ancak hayatın anlamı konusunda Tanrı inancı tek ve zorunlu kaynak değildir. Bir çalışmada, düşük dindarlık düzeyinde bulunmalarına karşın, orta ve üst anlamlılık düzeylerinde yer alanlar, küçümsenemeyecek bir orandadırlar. Bu veriler, dindarlığın anlam kazanma sürecinde

zorunlu bir koşul olmaktan çok, bir imkân ya da duruma göre bir avantaj niteliği taşıdığını göstermektedir (Bahadır, 2018: 89).

Anlam/anlamsızlık sorunu ile ilgili olarak sosyal hizmet uzmanları, Güçler Perspektifine başvurabilirler. Güçler Perspektifi sosyal hizmet uzmanının, bireylerin güçlerine, güç alanlarına odaklanabilmesini sağlar (Teater, 2015: 51). Bireylerin güçlerine odaklanan sosyal hizmet uzmanları aynı zamanda bireylerin anlam kaynaklarına da odaklanmış olmaktadır. Zira bireyin güç kaynaklarının kapsamında, anlam kaynakları da yer almaktadır. Z.G.'nin, maneviyat haricinde, güç kaynaklarına ve de dolayısıyla anlam kaynaklarına rastlayabileceğimiz olası alanlar arasında mesleki yaşam ve aile yaşamı yer almaktadır.

Araştırmamızda Z.G.'nin hem engeli kabullenmede hem de hayatı anlamlandırmada sorun yaşamadığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla engeli kabullenme ile hayatı anlamlandırma arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Fiziksel engelli bireylerle yürütülen bir çalışmada depresyon, hayatın anlamı ve engelliğe uyum arasındaki ilişkinin incelenmiştir. Anlamlılık ve engeli kabul düzeyi arttıkça depresyonun azaldığı, ayrıca anlamlılık düzeyi arttıkça engelin kabulünün arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Psarra ve Kleftaras, 2013: 86-88). Yine fiziksel engelli bireylerle yürütülen başka bir çalışmada da engelin kabulü ile anlamın varlığı arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu, anlamın varlığının, engelin kabulü ve genel iyilik hali arasındaki ilişkiye aracılık ettiği bulgulanmıştır (Szcześniak vd., 2020: 5-8).

Kendisiyle barışık olmasına karşın Z.G. hayatın anlamını sorgulama açısından engelliliğin bir risk faktörü olduğuna da dolaylı olarak değinmiştir. “Zaman zaman düşmek” her insan için geçerli olmakla birlikte engelli bireyler açısından bu durumun sıklığı artabilir. Engellerinden ötürü fiziksel engelli bireyler için gündelik hayatın akışının sekteye uğrama ihtimali daha fazladır. Gündelik yaşamın akışını sekteye uğratan ya da etkileyen olaylar neticesinde ise bireyler, anlam kriziyle yüzleşebilirler (Bahadır, 2018: 134). Başka bir neden ise engelliliğin sosyal sonuçları ile ilgili olabilir. Engellilik kendi başına herhangi bir şekilde kişinin yaşamının içsel değerini azaltmayabilir, ancak toplumda “öteki” olarak hissettiği anlarda anlam yitimi söz konusu olabilir (Gourgey, 1994: 52).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak araştırmamızın bulguları, fiziksel engeli olan Z.G.'nin varoluşsal hakikatlerle yüzleşmekten kaçmadığı, söz konusu hakikatleri göz ardı etmeden bir yaşam sürmeye gayret ettiği, sorumluluklarının bilincinde olarak otantik bir yaşam tarzı benimsemeye çalıştığını göstermektedir. Ölüm, sorumluluk, yalnızlık ve anlamsızlık kaygıları ile baş etme noktasında birey, bu kaygılardan tamamen kurtulmanın mümkün olmadığını akılda tutarak söz konusu kaygıları hafifletmenin uygun yollarına başvurmalıdır. Z.G. söz konusu kaygıları görüşme yapıldığı esnada yoğun bir şekilde deneyimlememesine rağmen, verdiği cevaplarla, bu kaygılardan tamamen uzak bir yaşam sürmenin mümkün olmadığını dile getirmiştir.

Çalışmanın pandemi sürecinde gerçekleştirilmiş olması, daha derin cevaplar alınmasında etkili olmuş olabilir. Nitekim pandemi sürecinde insanlar ciddi bir ölüm tehdidiyle karşı karşıya kalmışlar, her gün hasta ve ölü sayılarının ekranlarda yer alması nedeniyle insanlar özel olmadıklarını hatırlamışlar, kapanma süreçlerinde fiziksel ve de sosyal yalıtıma maruz kalmışlar, tam kapanma dönemlerinde gündelik yaşamdan kopan insanlar anlam sorgulamalarına girişmişlerdir. Pandemi, insanların kaygılarını artırmakla birlikte otantik bir varoluş için fırsat da sağladı denebilir.

Z.G.'nin otantik varoluşunu imkanı kılan kişisel güç kaynakları, istihdam, sosyal destek, sosyal ilişkiler vb. unsurlar sosyal hizmet ile son derece bağlantılıdır. Bu da göstermektedir ki bireylerin, özellikle de dezavantajlı bireylerin otantik varoluşunu daha kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek için sosyal hizmet bakış açısına gereksinim vardır.

Global tanımı incelendiğinde, sosyal hizmetin misyonları arasında bireylerin güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi, güçlenen ve özgürleşen bireylerin sosyal uyumu ve bu bireylerin oluşturdukları toplumun gelişimi yer almaktadır. Sosyal hizmetin misyonu ile varoluşçuluğun misyonu son derece benzerdir. Varoluşçuluk da bireyi, belirlenimci açıklamalardan kurtararak özgürleştirir ve kendi yaşamından mesul tutarak aslında güçlendirir. Aynı zamanda bu özgür bireyin sosyal ilişkiler yoluyla sevgi ve anlam bularak daha otantik bir yaşama kavuşmasını ve otantik bireylerin oluşturduğu otantik bir toplumu hedefler. Sosyal hizmet ve varoluşçuluğun birbirini besleyebilme potansiyeli düşünüldüğünde sosyal hizmet literatüründe varoluşçuluk ile ilgili çalışmaların sayısının artmasına ihtiyaç vardır denebilir.

Varoluşçuluk ile ilgili çalışmalara psikoloji ve psikiyatri gibi alanlarda daha fazla talep görmesi ve sosyal hizmet alanında gerekli ilgiyi görmemesi, insanın varoluşunun kişisel/klinik boyuta indirgenmesine neden olabilir. Halbuki insan, toplumsal bir varlık olması sebebiyle, varoluşu da toplum içinde bir varoluştur. Sosyal hizmet uzmanları ve akademisyenlerinin insanın varoluşu konusunda yapacağı çalışmalar, varoluşçu literatüre derinlik getirecektir.

Çalışmanın yazarlarına göre fiziksel engelli bireylerin, yaşama katılımının önündeki yapısal engellerin kaldırılması durumunda daha otantik bir yaşam sürebilecekleri düşünülmektedir. Gelecek çalışmalarda fiziksel engelli bireylerin varoluşuna yönelik daha kapsamlı çalışmalara yer verilmeli, varoluşun çok boyutlu yapısını göz önünde bulunduran araştırmalar gerçekleştirilmelidir.

Gelecek çalışmalarda yalnızca fiziksel engelli bireylerin değil, diğer engel gruplarında yer alan bireylerin varoluşunu konu edinen çalışmalara da yer verilerek engelli bireyin varoluşu konusunda daha kapsayıcı bir bakış açısının ortaya çıkması sağlanmalıdır. Engelli bireyin varoluşu ile ilgili ileride yapılacak çalışmalarla birlikte, ortaya yeni temalar, kavramlar çıkabilir ve böylece literatürün zenginleşmesine de katkı sağlanabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan 3.03.2021 tarih ve E-35853172-300-00001477931 sayılı onay belgesi alınmıştır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aykara, A. ve Çelik, G. (2011). Fiziksel engelli birey olmak: varoluşçu bir bakış. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 5-18.
- Bahadır, A. (2018). *İnsanın anlam arayışı ve din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bal, H. (2013). *Nitel araştırma yöntemi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Ceylan, U. A. (2018). *Ölümlülük bilincinin dini başa çıkma, tanrı algısı, ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olma ile ilişkisi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/71702>
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Easton, H. ve Krippner, S. (1964). Disability, rehabilitation, and existentialism. *The Personnel and Guidance Journal*, 43(3), 230-234.
- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Nisan-2021. (2021). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Ferdiana, A., Post, M. W., King, N., Bültmann, U. ve Van Der Klink, J. J. (2018). Meaning and components of quality of life among individuals with spinal cord injury in Yogyakarta Province, Indonesia. *Disability and rehabilitation*, 40(10), 1183-1191.
- Forouzan, A. S., Mahmoodi, A., Shushtari, Z. J., Salimi, Y., Sajjadi, H. ve Mahmoodi, Z. (2013). Perceived social support among people with physical disability. *Iranian Red Crescent Medical Journal*, 15(8), 663.
- Frankl, V.E. (2016). *İnsanın anlam arayışı* (S.Budak Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Fromm, E. (1995). *Sevme sanatı* (Y. Salman Çev.), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Geçtan, E. (2018). *İnsan olmak*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gourgey, C. (1994). Faith, despair, and disability. *Journal of Religion in Disability & Rehabilitation*, 1(3), 51-63.
- Hilav, S. (2011). *Felsefe el kitabı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hodge, D. R. ve Reynolds, C. (2019). Spirituality among people with disabilities: A nationally representative study of spiritual and religious profiles. *Health & Social Work*, 44(2), 75-86.
- Jaspers, K. (2018). *Felsefe konuşmaları felsefeye giriş* (A. Aliy Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Johns, L., Blackburn, P. ve McAuliffe, D. (2020). COVID-19, prolonged grief disorder and the role of social work. *International Social Work*, 63(5), 660-664.
- Kim, S. J. ve Kang, K. A. (2003). Meaning of life for adolescents with a physical disability in Korea. *Journal of Advanced Nursing*, 43(2), 145-155.

- Livneh, H. (1985). Death attitudes and their relationship to perceptions of physically disabled persons. *Journal of Rehabilitation*, 51(1), 38.
- Macdonald, S. J., Deacon, L., Nixon, J., Akintola, A., Gillingham, A., Kent, J., ... Highmore, L. (2018). 'The invisible enemy': disability, loneliness and isolation. *Disability & Society*, 33(7), 1138-1159.
- Marini, I. ve Glover-Graf, N. M. (2011). Religiosity and spirituality among persons with spinal cord injury: Attitudes, beliefs, and practices. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 54(2), 82-92.
- Martínez-López, J. Á., Lázaro-Pérez, C. ve Gómez-Galán, J. (2021). Death anxiety in social workers as a consequence of the COVID-19 pandemic. *Behavioral Sciences*, 11(5), 61.
- Martz, E. (2004). A philosophical perspective to confront disability stigmatization and promote adaptation to disability. *Journal of Loss and Trauma*, 9(2), 139-158.
- Maslow, A. (2016). *İnsan olmanın psikolojisi* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Matthews, I. (2009). *Social work and spirituality*. UK: Learning Matters.
- May, R. (2017). *Varoluşun keşfi* (A. Babacan Çev.). İstanbul: Okuyan Us.
- Özakkaş, T. (2014). *Varoluşçuluk ve bütüncül vaka'a fomülasyonları 9. bpt mart sonu ders notları 10*. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Patterson, C. H. (1965). Existentialism and disability. *Catholic Psychological Record*, 3, 120-124.
- Psarra, E. ve Kleftharas, G. (2013). Adaptation to physical disabilities: The role of meaning in life and depression. *The European Journal of Counselling Psychology*, 2(1), 79-99.
- Rokach, A., Lehcier-Kimel, R. ve Safarov, A. (2006). Loneliness of people with physical disabilities. *Social Behavior and Personality*, 34(6), 681-700.
- Sartre, J.P. (2018). *Varoluşçuluk* (A.Bezirci Çev). İstanbul: Say Yayınları.
- Schopler, J. H. ve Galinsky, M. J. (1995). Expanding our view of support groups as open systems. *Social work with groups*, 18(1), 3-10.
- Sheafor, B.W., Horejsi, C.J. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler* (D.B. Çiftçi Ed.). Ankara: NİKA Yayınevi.
- Stewart, J. B. (2012). Existentialism. *Encyclopedia of applied ethics* (s. 250-263) içinde. Academic Press.
- Stretch, J. J. (1967). Existentialism: A proposed philosophical orientation for social work. *Social Work*, 12(4), 97-103.
- Szczęśniak, M., Świątek, A. H., Cieślak, M. ve Świdurska, D. (2020). Disease acceptance and eudemonic well-being among adults with physical disabilities: the mediator effect of meaning in life. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-10.
- Teater, B. (2015). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri: uygulama için bir giriş* (A. Karatay Çev. Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Thompson, N. (2016). *Kuram ve uygulama'da sosyal hizmeti anlamak* (Ö. Cankuran-Öntaş ve B.Hatiboğlu-Eren Çev. Ed.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Topçu, N. (2015). *Varoluş felsefesi, hareket felsefesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Treloar, L. L. (2002). Disability, spiritual beliefs and the church: the experiences of adults with disabilities and family members. *Journal of Advanced Nursing*, 40(5), 594-603.
- Wieschedel, W. (2014). *Felsefenin arka merdiveni* (S. Umr n  ev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yalom, I. D. (2016). *Aşkın celladı* (H. Saraç  ev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yalom, I. D. (2018). *Varoluşçu psikoterapi* (Z. Babayiğit  ev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurtkölesi, S. (2019). *Hayatın sefa'sı*. Denizli: Boy Yayınları.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Multiple Skleroz Hastalarının Hastalık Deneyimlerinin Sosyal Hizmet Perspektifinden İncelenmesi*

Investigation of Disease Experiences of Multiple Sclerosis Patients From The Social Work Perspective

Meryem ÇAKIR¹, Emel YURTSEVER²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,
cakir.meryemm@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1135-9225

² Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
emel.yesilkayali@izu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2616-2641

Başvuru: 28.04.2021
Kabul: 27.10.2021

Atıf:
Çakır, M. ve Yurtsever, E. (2021). Multiple skleroz hastalarının hastalık deneyimlerinin sosyal hizmet perspektifinden incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1441-1466.
DOI: 10.33417/tsh.929215

ÖZET

Multiple Skleroz (MS) yaşam boyu seyri devam eden kronik bir hastalıktır. MS tanısı alan bireylerin hastalık deneyimlerinin Sosyal hizmet perspektifinde değerlendirilerek MS'li hastalara sunulacak hizmetlerin bütüncül bakış açısı ile planlanması önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı, MS hastalığını deneyimleyen bireylerin hastalık süreçlerinin sosyal işlevselliklerine olan etkilerini incelemek ve bireylerin sosyal yaşamlarında ne tür değişimler yaşandığını belirlemektir.

Araştırma, fenomenolojik yaklaşım ile çalışılmış nitel bir araştırmadır. Araştırmanın çalışma grubu, MS tanısı konmuş Türkiye Multiple Skleroz Derneği İstanbul şubesine üye olan ve gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul etmiş farklı demografik özelliklere sahip 15'i kadın 15'i erkek toplam 30 MS hastasından oluşmaktadır. MS'li hastalar ile "Görüşme Formu" rehberliğinde 45-60 dakika süren derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilen bu görüşmelerin ses kayıtları daha sonra Word ortamında yazıya dökülerek manuel yöntem ile deşifre edilmiştir. Elde edilen veriler MAXQDA 2020 programı ile kodlanmıştır. Kodlama ile elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analiz yöntemleri kullanılarak yorumlanmıştır.

MS hastalarının tanı ve tedavi süreci, psikososyal deneyimler, aile ve iş ilişkileri, günlük yaşam deneyimleri, toplumsal ilişki deneyimleri, sağlık sistemi deneyimleri ve demografik özelliklerden dolayı farklı deneyimleri bulunmaktadır. Bu deneyimlerin günlük yaşam aktivitelerinin yerine getirilmesinde ve işlevsel açıdan yaşamın sürdürülmesinde sınırlandırıcı etkileri görülmüştür. Bu çalışma ile bireyin yaşam alanlarındaki söz konusu sınırlandırıcı etkinin Ms'li bireylerin sosyal yaşama katılımlarının sosyal işlevsellik düzeyinde ele alınarak çözüm ve öneri sunabilmesi açısından sosyal hizmet alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Multiple skleroz, hastalık deneyimi, sosyal işlevsellik, sosyal hizmet*

ABSTRACT

Multiple Skleroz (MS) is a chronic disease with a lifelong course. It is important to raise awareness on increasing the services to be offered to patients with MS by developing a versatile perspective on increasing the life functionality related to the disease by evaluating the disease experiences of individuals diagnosed with MS in social work perspective. The purpose of this study is to examine the effects of the disease process on the social functionality of individuals with MS disease and to determine what kind of changes occur in the social lives of individuals.

* Bu çalışma "Multiple Skleroz Hastalarının Hastalık Deneyimlerinin Sosyal Hizmet Perspektifinden İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

The research was conducted in a phenomenological to discover the meaning with a qualitative method. The universe of the study composed 30 patients, 15 females and 15 males, who were diagnosed with MS and members of the Multiple Sclerosis Society of Turkey Istanbul branch and with different demographic characteristics agree to participate voluntarily. 20-45 minutes of in-depth interviews were conducted with MS patients under the guidance of a "Research Form" developed in this study, and the audio recordings of these interviews were transcribed in Microsoft Word and deciphered by the manual method. The data obtained were encoded with MAXQDA 2020 program and analyzed descriptively. The options obtained by coding are interpreted for descriptive analysis and content analysis methods.

Patients with MS have different experiences due to the diagnosis and treatment processes, psychosocial experiences, family and work relations, daily life experiences, social relations, health services experiences and demography. These experiences have limited effects on daily life activities and functioning their lives. With this study, it is thought that the said limiting effect in the life of the individual will contribute to the field of social work in terms of providing solutions and suggestions by considering the participation of individuals with MS in social life at the level of social functionality.

Keywords: *Multiple sclerosis, disease experience, social functionality, social work*

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ,2011) göre sağlık; bireylerin “fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan” fonksiyonlarında tam bir iyilik halinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda görüleceği üzere fiziksel ve ruhsal açıdan tam bir iyilik halinin sağlanması yeterli görülmemekte ve sosyal açıdan da iyilik halinin sağlanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Sağlık sadece tıbbi açıdan sakatlık ve hastalığın olmama hali değil fiziksel, mental, ruhsal ve sosyal anlamda da çok yönlü olarak tam bir iyilik hali içinde olmak şeklinde tanımlanması nedeniyle sosyal bilimlerin çalışma alanı içindedir (Adak, 2012:335). Sosyal yapı içerisinde oluşan sağlık/hastalık toplumsal koşullar bağlamında ele alınırken fiziksel, psikolojik ve toplumsal süreçleri içeren bir olgu olması nedeniyle toplumsal yapıdan ayrı değerlendirilmemelidir (Aytaç ve Kurtdaş, 2015: 25). Tarihsel süreç ve toplumsal anlamda meydana gelen değişme sadece sağlığın tanımlanması konusunda değil, sağlık kavramı ve hastalık modelleri üzerinde de bir değişim yaratmıştır. Toplumların yaşam tarzları, üretim ve tüketim biçimlerindeki farklılaşma karşılaşılan hastalık modellerinde bir değişim yaratırken sağlık kavramının da yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu süreçte sağlık ve hastalık ile ilgili tıbbi toplumlarında yaygın olarak görülen sağlık problemi bulaşıcı hastalıklarken, modernleşme ve sanayileşme ile birlikte kronik hastalıklar yaygın hale gelmiştir (Adak, 2012: 19). 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise tedavi gerektiren akut hastalıklar kavramı, yerini özellikle hastanın toplumsal yaşamını etkileyen ve uzun dönem rehabilitasyon ve bakım gerektiren kronik hastalıklara bırakmıştır (Turner, 1995).

Kronik hastalıklar yaşam boyu varlığını devam ettiren, genellikle bulaşıcı olmayıp bir enfeksiyon yaratmayan, vücutta pek çok sistemi etkileyerek semptomlar ortaya çıkaran uzun süre tedavi ve sağlık bakımı gerektiren fakat kesin tedavisi mümkün olmayan hastalıklardır. Bu hastalıklar ataklarla seyrederek ve bireylerin yaşamında pek çok işlevi yerine getirmelerini engelleyerek sosyal yaşamda fonksiyon kısıtlılığına neden olmaktadır (Van den Bussche ve ark., 2014: 4003-409 akt. Pak, 2017: 189). Hastalık sonucunda fonksiyonel olarak yaşamış olduğu kısıtlanmalar bireyin gündelik hayatını sınırlarken, çalışma ve iş yaşamındaki performansını düşürmekte ve bu süreç bireyin sosyal olarak yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Yaşanan bu süreç sadece bireyi değil, birey ile birlikte aile üyeleri ve çevresi ile olan ilişkileri de etkilemektedir (Cumbie, 2004 akt. Türkmen, 2012: 37).

Kronik hastalıkların bu belirsiz seyri zaman içerisinde bireyin hem kendi bedeni üzerindeki kontrol becerisini hem de çevresi ile ilişkilerini ve gündelik fonksiyonelliğini etkileyebilmektedir.

Multiple Skleroz Hastalığı ve Özellikleri

MS nörolojik kaynaklı kronik hastalıklardan birisidir ve “merkezi sinir sistemini etkileyen beyin sinirlerindeki miyelin kılıfların zamanla hasar görmesi sonucunda oluşan ve bireyde fonksiyonel olarak yetersizlikler oluşmasına neden olan” bir hastalıktır (Forbes vd. 2006 akt. Mollaoğlu, 2012: 261). Hastalık sürecinin öngörülemez seyri ve ortaya çıkardığı belirsizlik durumu bireylerin hem aktif yaşamlarını hem de iş, aile ve sosyal yaşam sürecini etkilemektedir (Rosalind ve Kalb, 2008).

Hastalık belirtilerinin ortaya çıkışı ve seyri kişiden kişiye değişiklik gösterebilmektedir. MS hastalığında sıklıkla rastlanan belirtileri arasında sinir sistemine bağlı bozukluklar, duyuşsal bozukluklar, bilişsel bozukluklar, cinsel kaynaklı bozukluklar, mesane ve bağırsak fonksiyonlarından kaynaklı bozukluklar, aşırı yorgunluk ve ağrı, uyuşma ve felç gibi kısmi durumlar, görme problemleri gibi belirtilerin biri veya birkaçı ile ortaya çıktığı görülmektedir (Kara, 2015: 66). Hastalık tanısı sonrasında hastalığı tamamen ortadan kaldıracak bir tedavi yöntemi bulunmamasına rağmen hastalığın seyrini değiştirebilecek tedaviler bulunmaktadır. Bu çalışmalar MS ataklarını, MS'in klinik gidişatını ve MS sonrası belirtileri tedavi etmeye yöneliktir (Sütlaş, 2003: 61).

MS tanısını koyabilecek ucuz, basit uygulamalı testler geliştirilememesi ve ülkelerdeki MS saptama kriterlerinin farklılığı sebebiyle dünyada kaç kişinin MS'li olduğu kesin olarak bilinmemektedir (Sütlaş, 2003: 7). Bununla birlikte MS 20- 40 yaşlarındaki genç erişkinlerde görülen en sık engellik durumuna yol açan nörolojik kaynaklı bir hastalıktır (İdiman, 2004 akt. Dişçi, 2014: 4). Bu nedenle erken dönemde üretkenlik kaybına, yaşam kalitesinde düşmeye ve yaşam ile ilgili ciddi yüke neden olmaktadır (Kobelt, 2006 akt. Tülek, 2007: 472). Hastalığı cinsiyet ve yaş açısından inceleyen çalışmalara bakıldığında kadınlarda görülme sıklığının erkeklere göre 1,5-2 kat daha fazla olduğu belirtilmektedir. Çocuklarda ender olarak görülen hastalığın 60 yaşında sonra nadiren görüldüğü vakalar da bulunmaktadır (Gilroy, 2002 akt. Dayapoğlu, 2009: 5).

MS'in klinik belirtilerini yönetmek, atakları kontrol altına almak ve azaltmak amacıyla yapılan tedaviler dışında kesin olarak hastalığı ortadan kaldıracak bir tedavi bulunmamaktadır (Mollaoğlu, 2012: 98-108). MS hastalığının kişiye özel belirtileri ve seyri olması nedeniyle standart bir tedavi programı uygulanmamaktadır (Özakbaş, 2011: 87). Hastalar tanı sonrası bu süreçte yeni bir sosyal yaşam düzeni oluşturmak ve bu yeni yaşam planına uygun olarak yaşamak zorunda kalmaktadır. MS kişilerde hareket becerisinin kısıtlanması, halsizlik, güçsüzlük, hissizlik, duyuşlarda zayıflama, yürüme zorluğu, çift ve bulanık görme, beden koordinasyonunda bozukluk ve ince motor becerilerinde hareket kaybı gibi bireyi etkileyen ve kişilerde (Taylor, 2000 akt. Mollaoğlu, 2012: 264) duyuşsal bozukluklara yol açabilen bir seyir göstermektedir. Bu kadar ağır seyreden, günlük yaşamı ve dolayısı ile sosyal işlevselliği olumsuz etkileyen hastalıkta sosyal hizmet müdahalesi özel bir öneme sahiptir.

Sosyal hizmet hastalık sürecinde bireylerin sosyal işlevselliğinin artırılmasında ve yaşam koşullarının iyileştirilmesinde yaşanan sorunların çözümü ile ilgilenmektedir (Acar, 2003: 6 akt. Artan, 2013: 239). MS hastalığı da daha çok genç yaşta bireylerde görülmesi ve yaşam boyu sürmesi, yaşamın bütünü ve sosyal işlevselliği etkilemesi nedeni ile sosyal hizmet disiplin ve mesleğinin ilgi ve müdahale alanında olmalıdır. Sağlıkta sosyal hizmetin hastalık alanında sorumluluğu, hasta ve hasta yakınlarının gündelik hayat rutinlerini bozan sağlık sorunlarına karşın kişiyi çevresiyle yaşamaya uyumlu hale getirecek etkin hizmet alınmasını sağlamaktır (Wells, 1977 akt. Özarlan, 2016: 249)

Bu nedenle MS hastalarının günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmesinde ve işlevsel açıdan yaşamlarını sürdürmelerinde engel oluşturan durumların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Tüm müdahalelerinde, öncelikle hizmet sağladığı müracaatçı grubunun bakış açısı ile sorunların tanımlanmasına önem veren sosyal hizmet disiplin ve mesleğinde, MS hastası bireylerin sorunlarının da yine bu hastalığı deneyimleyen bireyler tarafından ortaya konulması önemsenmesi gereken bir konudur. Bu çalışmada da MS hastası bireylerin deneyimlerinden yola çıkarak, hastalık sürecinde yaşadıkları sorunların ortaya çıkarılması ve sosyal hizmet perspektifinden çözüm önerileri sunulması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma MS hastalarının hastalık deneyimlerini derinlemesine tanımak ve anlamak amacıyla niteliksel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırma, yaşadığımız dünyadaki günlük yaşamda karşımıza çıkabilecek olayları, deneyimleri, algıları, yönelimleri, kavram ve durumları ayrıntılı ve derinlemesine inceleyen bir araştırma türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2011:72). Bu araştırma sürecinde, araştırılan fenomenle ilgili bireylerin yaşam deneyimlerine sahip olması bu deneyimleri paylaşması önemlidir (Creswell, 2013). Araştırmada çalışmanın amacına uygun olması nedeniyle fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir.

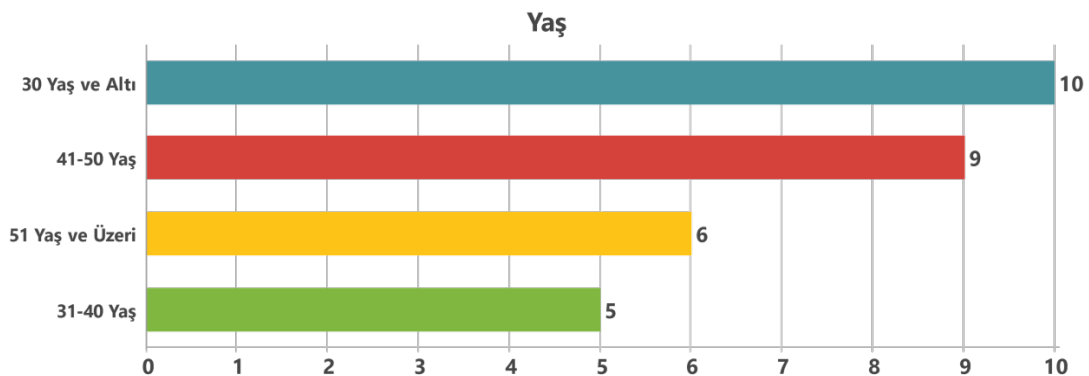
Çalışma Grubu

Nitel araştırmacılar için örneklem seçiminden önemli olan nokta “ incelenecek insanların seçilme biçimlerini belirleyen temsil güçlerinden çok araştırma konusuyla ilgileridir” (Flick, 1998: 41, Lawrance akt. Özge, 2006: 321).

Fenomenolojik araştırmada araştırma konusu kişisel tecrübeler olduğundan bu tecrübeleri yaşamış ve yaşamakta olan kişiler araştırmanın çalışma grubunu (öznelerini) oluşturmaktadır (Sanders, 1982: 356).

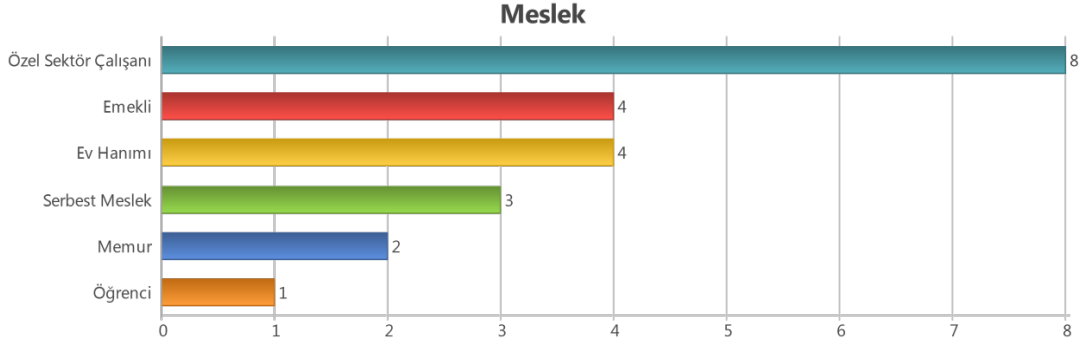
Bu araştırmanın çalışma grubu, MS tanısı kesin olarak konmuş olan 15'i kadın 15'i erkek toplam 30 MS hastasından oluşmaktadır. Katılımcılar Türkiye Multipl Skleroz Derneği İstanbul Şubesine kayıtlı, gönüllülük ve gizlilik esasına göre araştırmaya katılmak isteyen üyelerden seçilmiştir.

Şekil 1. Katılımcıların Yaş Dağılımını Kişi Sayısına Göre Gösterir Şekildeki Grafik

Hastaların sosyodemografik özelliklerine bakıldığında; eğitim seviyelerine göre 13 lisans düzeyinde, 7 lise ve ilköğretim düzeyinde, 2 lisansüstü düzeyde, 1 ön lisans eğitim düzeyinde katılımcı bulunmaktadır. Medeni durumları 17 evli, 9 bekâr ve 4'ü boşanmıştır. 14 kişinin çocuğu yokken, 2 çocuklu 8 ve 1 çocuğa sahip 8 kişi bulunmaktadır. 17'si herhangi bir işte çalışmamakta, 13 kişi çalışır durumdadır.

Şekil 2. Katılımcıların Mesleki Dağılımını Kişi Sayısına Göre Gösterir Şekildeki Grafik

Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreci

Nitel araştırmalar araştırılan öznelerin bakış açılarını ve anlam dünyalarını, araştırılan kişinin gözünden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel görüşme tekniğinin belirleyici özelliği, görüşmecilerin bakış açılarını, duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarılması üzerine odaklanmasıdır. Nitel araştırmalarda görüşmeler, nicel araştırmalarda olduğu gibi daha yüzeysel değil derinlemesine şekilde gerçekleştirilmektedir (Kuş, 2012: 87).

Bu bağlamda, tüm katılımcılara derinlemesine görüşmeye uygun olarak hazırlanan ve "Araştırma Formu"nda yer alan sorular sorulmuştur. Araştırma formunun ilk bölümü katılımcıların sosyodemografik özelliklerine dair bilgiler alınmıştır. İkinci bölümü ise MS deneyiminin etkisine yönelik, "MS tanısının sosyal işlevselliğe etkisi nasıldır?" ana sorusuna bağlı MS sonrası dönemde yaşanan değişimlere yönelik sorular "MS sonrası dönemde yaşamınızdaki değişimler nelerdir? MS tanı ve tedavi sürecindeki deneyimleriniz nasıldır? MS tanısı sonrasında toplumsal ilişkilerde yaşanan deneyimleriniz nasıldır? MS tanısı sonrası dönemde yaşama bakış/hayatı yeniden planlama deneyimlerimize etkisi nasıldır?" şeklindeki dört sorudan oluşmaktadır. Bu formdaki sorular hazırlanırken nitel araştırma konusunda sosyal hizmet ve psikoloji alanında çalışan üç uzmanın görüşü alınmış ve görüşmeler bu sorular ile yönlendirilmiştir.

Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden hastalar ile ön görüşmeler gerçekleştirilmiş ve çalışmanın amacı ve görüşme şekli konusunda bilgilendirilme yapılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilerek katılımcının aktif olarak görüşmeye katılımı sağlanmıştır. Gerçekleştirilen tüm görüşmeler sırasında katılımcıların izni ile ses kaydı alınmıştır. Ayrıca bu süreçte haftanın birkaç günü MS derneğinde bulunarak hastaların günlük yaşamlarına dair gözlemler de gerçekleştirilmiştir. Böylelikle niteliksel veri toplama araçlarından olan

“katılımcı gözlem” yönteminden de yararlanılmıştır. Derinlemesine yapılan görüşme sırasında alınan ses kayıtları ve notlar araştırma sürecinde yapılan gözlemlerle birlikte değerlendirilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmeler ortalama 45 dakika sürmüştür. Araştırma örnekleminin hacminin büyük olması ve görüşme yapılan kişi sayısının fazla olması daha fazla bilgi elde etmeyi sağlamamaktadır (Sanders, 1982: 356). Bu nedenle araştırma amaçlı örnekleme yöntemi ile bütün evreni temsil edebilecek 30 hasta ile görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler Türkiye Multipl Skleroz Derneği İstanbul Şubesinde Ocak-Haziran 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

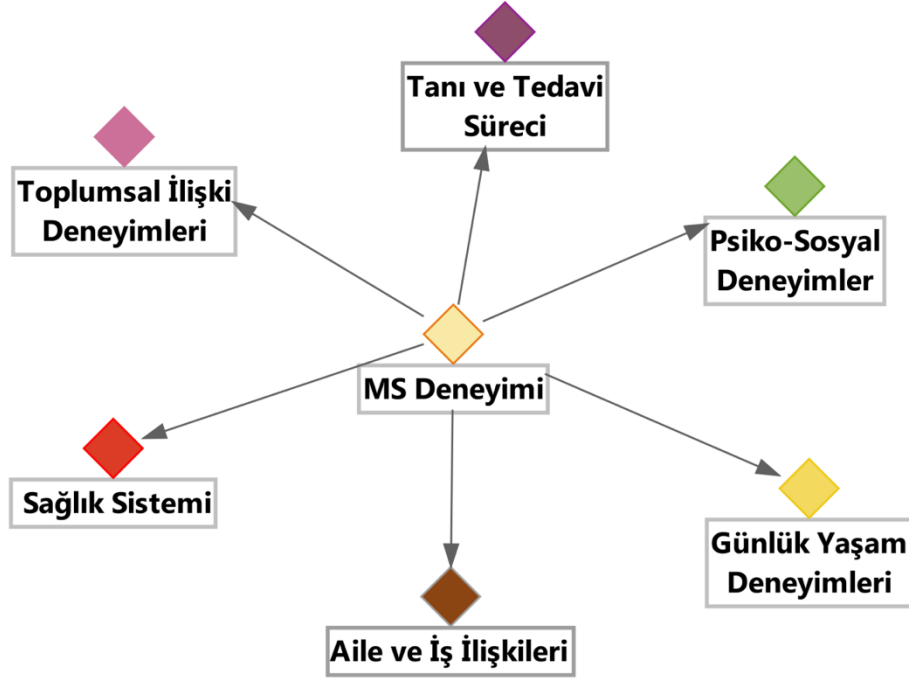
Niteliksel yöntemeye dayalı bu çalışmada 30 derinlemesine görüşmeden elde edilen veriler araştırmacı tarafından manuel olarak deşifre edilmiştir. Word belgesi haline getirilen bu deşifreler birkaç kez okunarak düzenlenmiş ve sınıflandırılmıştır. Literatür ve araştırma sorularından yola çıkılarak verilerin analizi için ana temalara ait bir çerçeve oluşturulmuştur. Tüm veriler nitel araştırma konusunda bir uzmanın desteği ile MAXQDA nitel veri analizi programında kodlanmıştır. Kodlama sonrası elde edilen veriler betimsel analizi ve içerik analiz yöntemleri kullanılarak yorumlanmıştır. Betimsel analiz yaklaşımında önceden planlanan temalara göre elde edilen veriler düzenlenerek sunulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011:72). Bu nedenle araştırma analizinin ilk bölümünde tüm temalar grafiklerle gösterilmiş ve gerekli yerlerde alıntılar ile desteklenerek detaylı olarak açıklanmıştır. Bu kodlamaların tekrar okuma yapılarak düzenlenmesi sonucunda “tanı ve tedavi süreci, psikososyal deneyimler, aile ve iş ilişkileri, günlük yaşam deneyimleri, toplumsal ilişki deneyimleri, sağlık sistemi deneyimleri” şeklinde oluşan altı ana tema ve bu temalara bağlı oluşan on dört alt tema oluşturulmuştur.

Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlanması amacıyla bulgular nitel araştırma konusunda üç uzman ile paylaşarak “uzman incelemesi” yapılmış ve görüşleri alınmıştır. Ayrıca geçerlilik ve güvenilirliğinin artırılması amacıyla betimsel analiz sürecinde doğrudan olarak alıntılar yapılarak “ayrıntılı betimleme” yapılmıştır.

BULGULAR

MS hastalığını deneyimleyen bireylerin hastalık süreçlerinin sosyal işlevselliğine etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, 30 MS hastası ile derinlemesine görüşmeler yapılmış olup elde edilen veriler tanı ve tedavi süreci, psikososyal deneyimler, aile ve iş ilişkileri, günlük yaşam deneyimleri, toplumsal ilişki deneyimleri, sağlık sistemi deneyimleri şeklinde ortaya çıkan altı ana temada incelenmiştir. Bu temalara bağlı olarak oluşan alt temalar ise her bir başlık altında daha detaylı olarak incelenmiştir.

Şekil 3. MS Hastalarının Hastalık Deneyimlerinin Sosyal İşlevselliğinin Değerlendirilmesine İlişkin Temalar

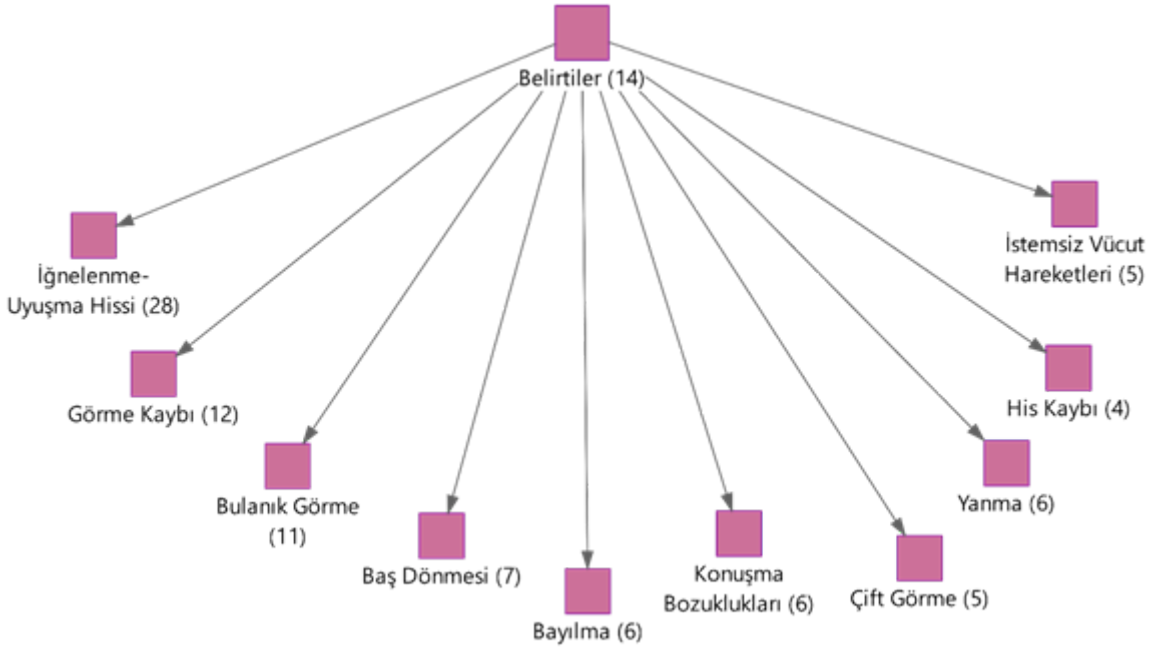
Tanı ve Tedavi Süreci

Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda tanı ve tedavi süreci teması; hastalık belirtilerinin ortaya çıkışı, tedavi süreci ve hastalık sonrası kalıcı etkilere ait bulguları ele alan üç alt boyutta incelenmiştir.

Hastalık Belirtileri

Tanı ve tedavi sürecinde ilk olarak MS hastalarının hastalık belirtilerinin nasıl ortaya çıktığı sorulmuştur. Hastalığın ortaya çıkışının birden fazla belirtiyile deneyimlendiği görülmektedir. Hastalar belirtilerin aniden ortaya çıktığını ve geçici olarak görülen bu belirtileri anlamlandırmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmelerde ifade edilen toplam 21 belirti bulunmaktadır. Bu belirtiler; okuma-yazmada zorlanma, göz kapağı düşüklüğü, çift görme, bulanık görme, görme kaybı, çene kayması, algı eksikliği, mide bulantısı, halsizlik, his kaybı, baş dönmesi, karın boşluğunda sertleşme, konuşma bozuklukları, eklem ağrıları, iğnelenme-uyuşma hissi, yüz felci, bayılma, istemsiz vücut hareketleri, yanma, kramp ve ağız içi yaralardır.

Şekil 4. Katılımcıların Hastalık Belirtilerine İlişkin Deneyimlerini Kodlu Bölüm Sayısına Göre Gösterir Şekil

Bu durum her hastada farklı şekillerde belirtiler ortaya çıkabildiğini göstermektedir. Hastalar farklı belirtileri aynı anda da deneyimleyebilmektedir.

Katılımcıların vücudun farklı bölgelerinde “karıncalanma” şeklinde tarif ettiği ve yoğun olarak ifade edilen ilk belirti iğnelenme-uyuşma hissidir. Bu durumu şu ifadelerle anlatmaktadırlar:

“Uyuşmalar iğnelenmeler ara ara devam ediyor. Mesela kamımda uyuşma oluyor. Bu durum 1 hafta devam ediyor. Rahimde uyuşma oluyor. Ayak ve sırt kısmımda uyuşmalar oluyor. Elektriklenmelerim oluyor. Uyuşmalarım 1 hafta 10 gün sürüyor. En çok karın bölgemde uyuşmalar olur.” (K 1; Kadın, 62 yaş)

Hastalarda aniden ortaya çıkan farklı tipte ve seyirdeki baş dönmesi, bayılma, çift görme, his kaybı, istemsiz vücut hareketleri gibi bu belirtilerin hastalığa kesin tanı konma sürecini zorlaştırdığını göstermektedir.

Hastalığın Tedavi Süreci

MS hastalarının tıbbi tedavilerinin ağırlıklı olarak iğneli ve ilaçlı (hap) yöntem ile yürütüldüğü görülmektedir. Tıbbi tedavi sürecinin yanında hastaların bitkisel yöntemler, fizik tedavi ve nefes terapisi gibi alternatif yöntemleri de deneyimledikleri görülmektedir.

MS hastaları farklı türdeki ilaçları belirli periyotlarda (gün, hafta ve ay) kullanmaya yaşam boyu devam etmektedir. Uzun süreli atak geçirmeme durumunda nadir olarak ilaç tedavisi sonlandırıldığı da ifade edilmiştir:

“Bir ilaçla geçebileceğini düşünüyordum ama hayatım boyunca benimle kalacağını öğrendim. İlaç tedavisine başladım.” (K 14; Erkek, 46 yaş)

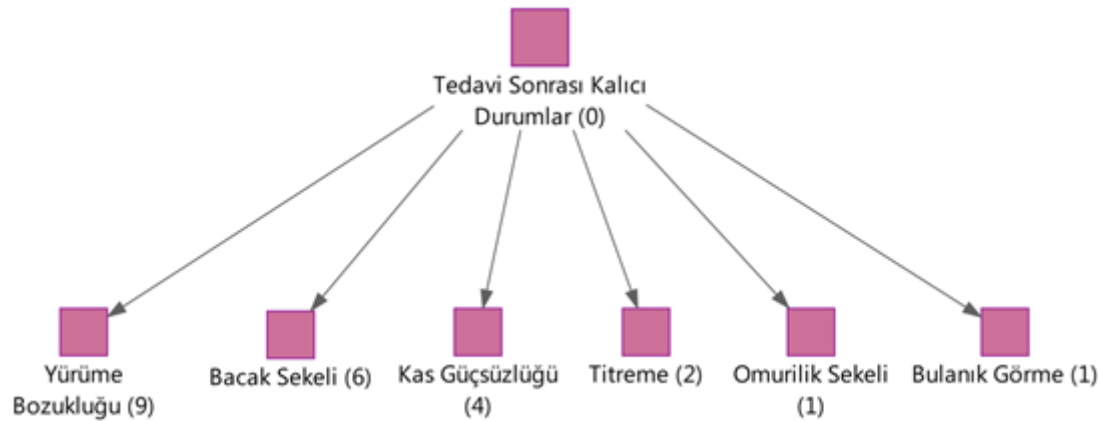
Hastalar gündelik yaşamlarını hastalığa ve kullandığı ilaca göre düzenlemek zorunda kalmaktadır. Tüm bu tedavi süreci MS'li hastanın yeni bir yaşam düzenine geçmesine neden olurken diğer yandan gündelik yaşamdaki işlevselliğini sınır hale getirdiği görülmektedir. Tedaviyle birlikte görülen yan etkiler bu durumu daha belirgin olarak göstermektedir:

“İlacı genelde akşam saatlerinde vuruluyorum çünkü ağrılarım oluyor ve bu durum günlük yaşamıma devam etmemi etkiliyor. İğne yapmadan önce ağrı kesici alıyorum çünkü ağrı kesici almazsam sıtma gibi üşüme nöbetleri geçiriyorum bu nedenle ağrı kesici almam gerekiyor.” (K 4; Kadın, 18 Yaş)

Hastalık Sonrası Kalıcı Etkiler

Hastalığın ortaya çıkışında görülen farklı etkiler gibi tedavi sonrası süreçte de farklı kalıcı etkiler bırakmaktadır.

Şekil 5. Katılımcıların Tedavi Sonrası Kalıcı Durumlarına İlişkin Deneyimlerini Kodlu Bölüm Sayısına Göre Gösterir Şekil

MS hastalarında tedavi sonrası süreçte görülen geçici fonksiyon kayıpları ise kişinin bağımsız yaşamında, beslenme ve sağlık bakımında kısıtlılıklar yaşadığını göstermektedir. Bu süreçte en sık dile getirilen durumun yürüme bozukluğu olduğudur.

Tedavi sonrası süreçte bacak sekeli, kas güçsüzlüğü, titreme gibi vücut fonksiyonlarında kalıcı etkiler görülürken hastalar yaşanan değişime uyum sağlamaya çalışmaktadır:

“Mesela çıplak bir evde oturuyorum. Evdeki tüm halıları kaldırdım. Çünkü halılara takılıp düşüyorum bu nedenle engellemesin beni diye tüm halıları kaldırdım.” (K 15; Kadın, 43 yaş)

Psikososyal Deneyimler

Bu bölümde psikososyal sürece ilişkin olumlu ve olumsuz deneyimler iki başlık altında detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Psikososyal Sürece İlişkin Olumlu Deneyimler

Hastalığın ani ataklarla başlaması hem bireysel hem sosyal açıdan uyum sürecini etkilemektedir. Hastaların yaşadıkları süreçleri değerlendirmede gerek ailelerinden gerekse arkadaş çevrelerinden aldıkları sosyal destek sayesinde kendi iç motivasyonlarını besledikleri ve bu sayede yaşadıkları durumu yeniden çerçeveselendirerek ihtiyaçları olan şeylerin neler olduğunu belirledikleri görülmektedir.

Hastalar bu süreci “MS’e rağmen, MS ile birlikte” yaşamaya devam vurgusu yaparak dile getirmektedir.

“MS yaşam biçimi, MS’li herkes için bir yaşam biçimi oluyor. MS yaşamı planlamayla ilgili, siz istemeseniz de kendi girdabına alıyor. MS bir girdap.” (K 3; Kadın, 45 yaş)

Hastalığı kabul ederken bireysel olarak bu yeni yaşam biçimine ayak uydurmayı da öğrenmektedirler. Bireyler sosyal açıdan uyum sürecini kolaylaştıran en önemli sosyal desteğin “aile ve yakın arkadaşlar” olduğunu belirtmişlerdir.

MS olduğunu öğrenen ve süreci yakınları ile paylaşan hastalar mevcut durumu kabullenme süreci ile ilgili deneyimlerini ifade etmiştir:

“Teşhisin ilk konduğu dönemde herkes çok tedirgin oldu. Ailem ve arkadaşlarım tedirgin olmuştu. Ne olduğu anlaşılmayan bir hastalık ve 100 kişiye sorsak 99’u hastalığı bilmiyordu. Doktorlar bile hastalığı tam olarak bilmiyordu. Hastalığı zamanla tecrübe ettim ve kabullendim. Ailem ve çevremden olumsuz bir davranış hiç görmedim. Herkes oldukça anlayışlı davrandı. Hatta fazla ilgi gösteriyorlar diyebilirim. Her zaman dikkatli.” (K 2; Erkek, 50 yaş)

MS’li birey, hastalık süresince çevresi tarafından verilen desteği ve bu noktadaki deneyimini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ama artık eşim hayatını bana göre planlıyor. Çalıştığı yerde müdürleri MS hastası olduğumu bilirler ve tüm mesailerini ona göre planlıyorlar. Benim için akşam mesaisi olmuyor ve en geç 7 gibi evde oluyor. Yemek yapacaksam eşimle birlikte yapıyoruz.” (K 3; Kadın, 45 yaş)

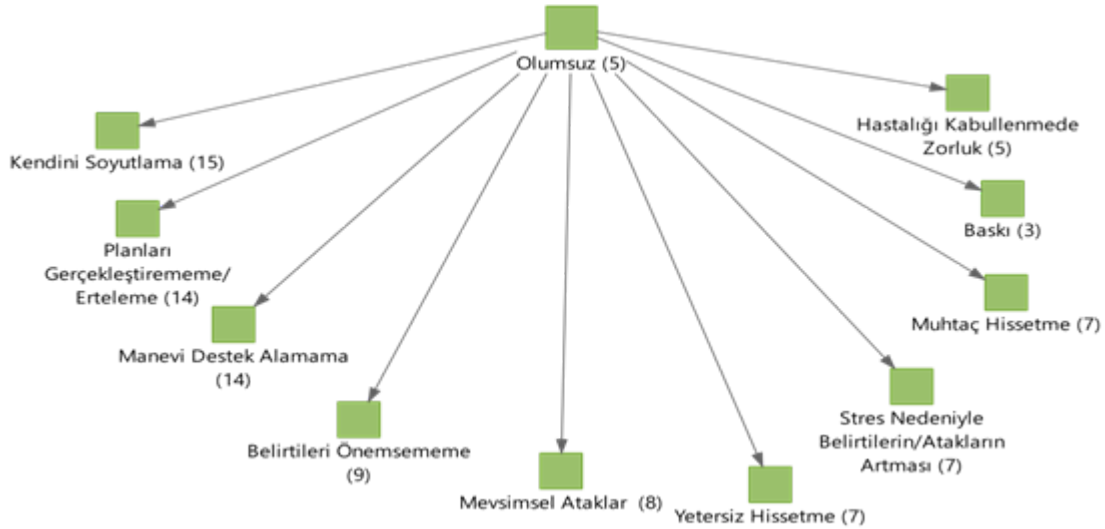
Psikososyal Sürece İlişkin Olumsuz Deneyimler

Hastalığı yaşayan bireylerin süreçle ilgili olarak en önemli vurgularından bir tanesi de hastalığın onları beklemedikleri bir anda karşılaşması ve kendine ait sınırlar çizmesidir. Hastalığın hangi yöne doğru seyir göstereceği hakkında yeterli bilgi sahibi olamamaları ve yeni bir duruma karşı yeni yaşam planlarını oluşturmada yetersiz kaldıkları noktada hastalığı kabul süreçlerini yoğun bir şekilde yaşadıkları görülmektedir.

MS hastalığının yaşam boyu devam eden ve her durumda hastanın uyum sağlaması gereken bir süreç hastayı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Hastalığın kabulüne ilişkin “MS’e rağmen, MS ile birlikte” yeni yaşam düzeni kurma şeklinde ifade edilen “olumlu” desteğin hastanın yaşamını farklı

boyutlarıyla etkilemesi sonucunda hem bireysel hem sosyal açıdan “olumsuz” deneyimleri de ortaya çıkardığı görülmektedir.

Şekil 6. Katılımcıların Psikososyal Durumlarına İlişkin Olumsuz Deneyimlerini Kodlu Bölüm Sayısına Göre Gösterir Şekil

MS hastası olarak kurulan bu yeni yaşam düzeninde hastalığı zor ve olumsuz hale getiren durumun temelini hastanın sürekli ilaç kullanımı, ani ataklar geçirmesi ve yaşam belirsizliği gibi hastalığın belirli özelliklerinden kaynaklandığı görülmektedir.

“MS aslında dışarıdan bakıldığında fark edilebilen bir hastalık değil. Beni gören insanlar hasta olduğumu anlamıyor. Ama görüldüğü gibi değil. Yanmalarım, sancularım vurduğunda içerde her şey kötü oluyor. Üzüntü ve sıkıntı yaşadığım, kendimi yorduğum dönemlerde ataklarım daha sık oluyor. Karnımdan, kollarımdan bacaklarımdan sürekli iğne vuruluyordum. Çevremde beni anlayan kimsenin olmadığını düşünüyorum. Bana bu süreçte destek olanda kimse yok. Birinin beni anlamasını da beklemiyorum artık. Herkesten uzağa gitmek istiyorum, birinin beni kırmasını istemiyorum.” (K 5; Kadın, 34 yaş)

Aile ve İş İlişkileri Deneyimleri

Psikososyal deneyimlerin aktarıldığı bir önceki temada MS’li bireyler hastalık kabulü ile ilgili süreci aktarırken sıklıkla arkadaş-ış-aile desteğinden söz etmişlerdir. Bu bölümde hastaların aile ve iş deneyimleri farklı iki başlık altında daha detaylı olarak incelenmiştir.

Aile İlişkileri

Psikososyal sürece ilişkin olumlu deneyimlerden bahsederken hastalar bu süreçte hastalığın kabulü ve sosyal açıdan uyum sürecini kolaylaştıran en önemli sosyal desteğin aile ve arkadaş desteği olduğunu vurgulamışlardı. Aile ilişki deneyimleri 5 farklı başlık altında ifade edilmiştir. MS hastaları bu süreçte 5 kez “aile içi problemleri”, 4 kez “hamilelik ve doğum sonrası süreçten korkmayı”, 3 kez “çocuğuna bakım verememe” ve 1 kez “çocuk sahibi olamamaktan korkma”, “tehlikeli hamilelik ve doğum sürecini” ifade etmişlerdir.

Hastalar sosyal destek sürecinden bahsederken aileden almış oldukları desteği olumlu olarak vurgularken aile konusuna odaklanıldığında, aile ilişki sürecine değil bireysel anlamda yaşadığı veya yaşayabileceği olumsuzlukları da dile getirmiştir:

“Eşimden boşandım. Ailemle birlikteyim yaşıyorum. Hastalığın boşanmamla ilgisi olduğunu düşünüyorum. Eski eşim bunu kabul etmedi ama bence var.” (K 19, Erkek; 38 Yaş)

Yaşanan bu süreç sadece bireyi değil kaçınılmaz olarak diğer aile üyelerini de etkilemektedir. MS ile ortaya çıkan fiziksel problemler toplumsal rolleri yerine getirmede bireyi kısıtlı hale getirebilmektedir:

“16 yaşında lise 2. Sınıfta okuyan bir kızım var. Ben eşimin ve kendimin bakımını sağlayabildiğim için kızım anneanne ve dedesinin yanında kalıyor. Çünkü onun bakımını gerçekleştiremiyorum. Hem okulu yakın hem bakım konusunda onlar destek oluyor. Hafta sonu bize misafir olarak gelip kalıyor. Kızım yaklaşık olarak 8 yıldır annem ve babamla birlikte yaşıyor.” (K 3; Kadın, 45 yaş)

İş İlişkileri

Görüşme gerçekleştirilen 30 MS hastasından 17 hasta çalışmıyor durumda 13 hasta ise çalışıyor durumdadır. İş ilişkilerine dair deneyimler detaylı olarak incelendiğinde MS'in dolaylı ve doğrudan etkisi 9 farklı alt boyutta 48 kez dile getirilmiştir.

İş ilişkilerin dair alt kodlar bakıldığında; MS'li hastanın emeklilik durumuna, hastalık sebebiyle işe alınmamasına, MS sonrası çalışamamaya, işten ayrılmaya, MS'li olarak çalışmaya devam edenlerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin farklı deneyimlerine bakılmıştır. Bu ifadeler MS'in bireylerin mesleki işlevselliğini birçok açıdan etkilediğini göstermektedir. MS nedeniyle işe alınmama ve sağlık raporu çıkararak emekli olma durumu en sık ifade edilen durumdur:

“MS nedeniyle ben bir kez işe alınmadım. İş için uygun kriterlere sahiptim ama MS hastası olduğumu öğrendiklerinde bana başka bir görev verildi. Şartlar gereği verilen pozisyonun ağır gelebileceğini söyledim ve MS hastası olduğumu söyledim. Yetkili bunu sizinle tekrar görüşürüz dedi. Aradan 10 gün geçti cevap gelmeyince iş için aracı olan kişiyi aradım. Bana şöyle dedi “Sen aslında o işe alınacaktın fakat bir rahatsızlığından bahsetmişsin ve seni işe almaktan vazgeçmişler”. O an üzüntü duydum. Hastalığımı saklasaydım işe alınsaydım daha mı iyi olacaktı?” (K 6; Kadın, 43 yaş)

MS hastalığı bireyi yaşam boyu “hasta olmak ve sağlıklı olmak arasında” ikilemde bırakmaktadır. İş başvurusu süreciyle ilgili verilen ifadelerde yaşanan bu duruma dikkat çekmektedir:

“İş konusunda ise MS olduğunuzu iş ararken söylemiyorsunuz. Söyleseniz bir dert söylemeseniz bir dert oluyor. Söylemezsek çalışırken atak geçirdiğinizde neden söylemediniz diyorlar fakat söyleyince de işe alınmıyoruz. MS tanısı olanları işe almıyorlar. Çünkü atak döneminde 10 gün kortizon tedavisi görmek zorundasınız. Bunun için rapor almanız gerekiyor. Atak sekel durumda geliyorsa rapor almak gerekiyor. İşveren bunu istemiyor çünkü atağın ne şekilde ve ne zaman geleceği belirsiz oluyor.” (K 21; Kadın, 29 yaş)

Günlük Yaşam Deneyimleri

Hastalar günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirmede farklı etkilerle zorlanmaktadır. MS tanısının konmasından önce karşılaştıkları belirtilerin geçirilen ataklar sonrasında kalıcı hale geldiğini ifade etmişlerdir. Atak dönemleri ve sonrası da farklı problemler yaşamalarına neden olmaktadır. Bu dönemde aldıkları tedavi ve yaşam akışları içinde hedeflerini istedikleri güçte tamamlayamamaları gündemlerinde yeni bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bireyin ilişkide olduğu tüm çevrenin buna uygun farkındalık ile ilgili bilinci taşıyor olması önem kazanmaktadır. Görüşme yapılan hastaların gündelik yaşamdaki deneyimleri bilişsel ve fiziksel süreçler bakımından alt kodlarda değerlendirilmiştir.

Bilişsel Deneyimler

MS ile birlikte hastalar bilişsel süreçte bazı deneyimler yaşadığını ifade etmiştir. MS'li hastalar bilişsel deneyimleri bakımından değerlendirdiğimizde; frekansı en yüksek dile getirilen durumun kaygı olduğu görülmektedir. Kaygı durumunun artmasının sebebi olarak genellikle hastalığın "belirsiz süreciyle" ilişkisi dile getirilmiştir. Hastalık sürecinin kişinin psikolojisinin bozulmasına, sinirlilik ve stres halinin artmasına, unutkanlık yaşaması ve yalnızlaşmasına neden olan etkileri olduğu da görülmektedir:

Günlük yaşam devam ederken özellikle hastaların "yarın ne olacağı" konusundaki belirsizliğe vurgu yapması ve ortaya çıkan kaygı durumu dikkat çekicidir:

"Tamam, başka hastalıklarla da bu başımıza gelebilirdi ama ilerde ne yaşayacağımız belirsizliği var. Nereye kadar sürecek, ne zaman başımıza ne gelecek belli olmuyor. Arkadaşlarımı gördükçe elden ayaktan düşecek miyim acaba dediğim oluyor. O zaman bana kim bakar? Bazı arkadaşlarımı görüyorum ve bu oldukça zor. Yatalak durumda kalabilirsin ve bunları yaşamak zor. İlerisi için bu durum korkutuyor. Çocuklarıma yük de olmak istemiyorum çünkü onların kendilerine göre hayatları var." (K 20; Kadın, 37 yaş)

Yoğun olarak ifade edilen ikinci belirti ise psikolojik olarak görülen etkilerdir:

"Psikolojim kaldırmıyor. Sadece fiziksel olarak değil psikolojik olarak da tahammülümüz çok düşük. En ufak problemde ağlamaya başlıyoruz veya çok sinirleniyoruz. Özel sektörde çalışmak bu nedenle zor çünkü özelde bu psikolojiye müsemma göstermezler. MS hastasının inişleri çıkışları ağlamalar duygusal olarak zor. MS'in bu psikolojik süreçteki yoruculuğu kadar kullanılan ilaçlar da zor." (K 22; Kadın, 28 yaş)

Hastaların bazıları MS'te bilişsel temelli bu sorunların dil becerisini kullanma, dikkati toplama ve unutkanlık gibi sorunlara neden olduğunu dile getirmişlerdir:

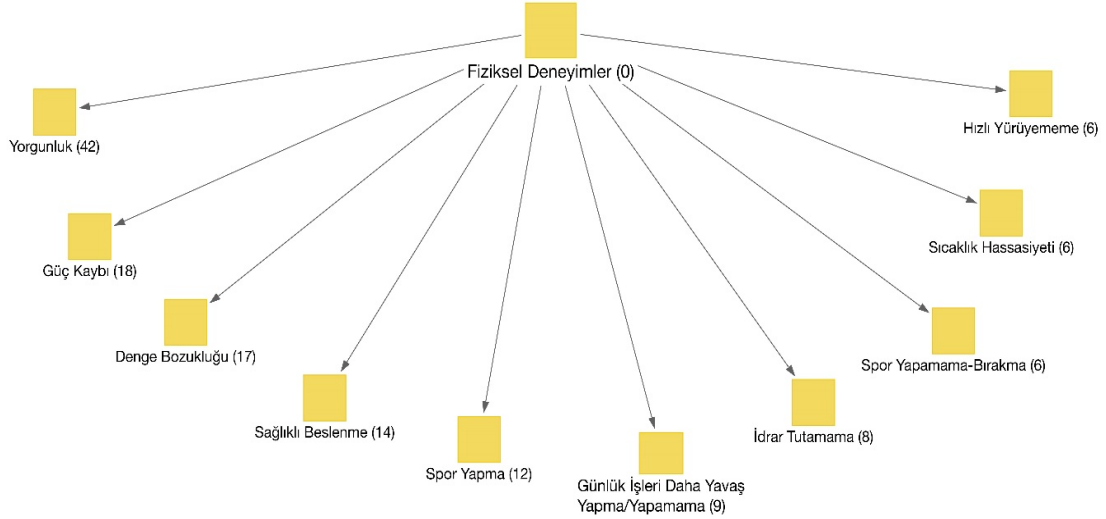
"Bunu dışarıdan insanlar fark etmiyor ama ben kendim fark ediyorum. Konuşurken ağızımdan çıkacak ve yerine koyacağım kelime söylediğim zaman o olmuyor. Buna çok kafa yoruyorum mesela. Bu durum henüz çok büyük bir sorun olmadığı için doktorlarımla çok konuşmadık henüz ama bu durum benim için soru işaretlerinden biri durumda. Kitap okuyarak, bulmaca çözümler veya puzzle

yaparak bu durumu çözmeye ve oyalanmaya çalışıyorum. Zihnimi aktif tutmam gerektiğini düşünüyorum. Hem yorgunluk hem dikkat eksikliği var. Dağınık bir zihin var.” (K 6; Kadın, 43)

Fiziksel Deneyimler

MS ile birlikte hastaların günlük yaşamlarını fiziksel olarak da kısıtlayan belirtilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Fiziksel belirtiler hastaların sosyal işlevselliğini etkilemektedir. Her MS hastasında farklı seyirde ve sıklıkta ifade edilen 13 farklı belirti dile getirilmiştir.

Şekil 7. Katılımcıların Fiziksel Deneyimlerini Kodlu Bölüm Sayısına Göre Gösterir Şekil

MS’li hastaların günlük yaşamlarını etkileyen en önemli ve ortak belirtinin yorgunluk olduğu görülmektedir. Hastalar yaşadıkları bu süreci şu şekilde ifade etmiştir:

“Mesela banyo bile yaparken yoruluyorum. Yürüyemiyorum ama bir hareket yapsam da yoruluyorum. Bazen bir ayağımı kaldırıp indiremiyorum. Yorgunluk yapıyor.” (K 26; Erkek, 60 yaş)

“Eskiden çok fazla yürürdüm, köpeğimi alıp sahile inerdim ama şimdi bunu yapamıyorum. Çünkü 5 dakika sonra oturabileceğim bir mesafe olmalı.” (K 13; Kadın, 45 yaş)

Hastaların hareketliliğini ve fiziksel işlevselliğini kısıtlayan en sık ifade edilen diğer iki belirti ise güç kaybı ve denge problemleridir:

“Çocuklarımı taşıyamadığım zamanlar oldu. Kucağıma alıp parka götürmediğim için benim görevlerimin çoğunu eşim yaptı.” (K 14; Erkek, 46 yaş)

“Otobüse biniyorsun sağlıklı görünüyorsun ve sana kimse yer vermiyor. Ama senin ayakta durmaya gücün yok. Yüzün çok beyazladı gel otur diyorlar ama otursan ne düşünecekler oturmasan ne düşünecekler diyorsun.” (K 13; Kadın, 45 yaş)

Günlük yaşam sürecinde yaşanan en dikkat çekici sorunlardan biri ise idrar kontrolünü sağlayamamaktan kaynaklanan deneyimlerdir:

“Mesela bir misafiriğe gitmek istesem tuvaletimi tutamadığım için korkuyorum. Aniden tuvalete gitmem gerekiyor. Çocuk gibi hasta bezi kullanmak istemiyorum. Sonda kullanmak da istemedim. Misafiriğe gidemiyorsun. Yolda idrar kaçırdığım zaman oldu.” (K 26; Erkek, 60 yaş)

“Tuvaleti olmayan bir yere gidemiyorum. Dönem dönem hasta altı bezi kullanmak zorunda kalıyorum. Yaşlılar çok şikayet eder. Babamda hastalığı nedeniyle hasta altı bezi kullanıyor ama babam 75 yaşında kullanmaya başladı ben 45 yaşından önce hasta altı bezi kullanmaya başladım. Aslında bu durum ağırıma gidiyor. Bazen de hastasın ve bunu yapmak zorundasın diyorum.” (K 13; Kadın, 45 yaş)

MS'in günlük yaşama olumlu katkılarının da olduğu görülmektedir. Bazı hastaların MS sonrasında spor yapmaya başlamak, sağlıklı beslenmek gibi yaşamlarında bazı düzenlemeler yaptığı görülmektedir:

“Sigara ve alkolü bıraktım. MS buluşmasında bazı kişilerin sigara içtiğini gördüm. MS hastalarının içmemesi gerektiğini düşünüyorum. Sigara kasları güçsüz bırakıyor. Sabah kahvaltılarında akşam yemeklerine dikkat ediyorum. Kahvaltıları 11'den sonra yapmıyorum. Akşamları 6'dan sonra yememeye çalışıyorum ve bol su tüketiyorum. Yeme düzenimi oluşturdum. Bu durumun bize çok faydası oldu.” (K 12; Erkek, 25 yaş)

Toplumsal İlişki Deneyimleri

Hastaların yaşadıkları süreçleri değerlendirmede gerek ailelerinden gerekse arkadaş çevrelerinden aldıkları sosyal destek sayesinde kendi iç motivasyonlarını beslediklerini ve bu sayede yaşadıkları durumu yeniden çerçevlendirerek ihtiyaçları olan şeylerin neler olduğunu belirledikleri görülmektedir. Bu evreye geçişin büyük oranda hastalık kabulü ile ilgili sürecin atlatılmasında önemli olduğu söylenebilir. Bu dönemde birey içinde bulunduğu topluluğun bir üyesi olarak yaşamına devam ederken diğer bireyler ile kurduğu etkileşim nedeniyle olumlu ve olumsuz deneyimler yaşamaktadır. Bu bölümde toplumsal ilişki sürecindeki olumlu ve olumsuz deneyimler iki başlık altında incelenmiştir.

Toplumsal İlişki Sürecinde Olumlu Deneyimler

Toplumsal ilişkiler sürecinde birey ilişki kurmaya “MS hastası” olarak devam etmektedir. Yaşamın bir parçası olarak ifade ettiğimiz hastalığın aslında bireyselleşme sürecinde kişinin kimliğinin bir parçası olarak kabul edilmeye başlandığı görülmektedir. Hastalık sonrasında sosyalleşme sürecinde kurulan ilişkilerin hastalığı herkese anlatma, MS derneğine katılma, arkadaş edinme, sosyal medya aracılığı ile arkadaş edinme ve projelerini hayata geçirme şeklinde devam ettiği görülmektedir.

Hastalar toplumsal ilişki süreçlerinde bir süre iş ilişkisi deneyimlerinde de olduğu gibi hastalığı “saklama/saklamama” çelişisini yaşamaktadır. Çevreleriyle kurdukları tüm ilişkileri “MS'i anlayan ve MS'i anlamayan” şeklinde kategorize ederek değerlendirmektedir. Hastaların kurdukları olumlu ilişkilerde hastalığı anlatmayı tercih ettikleri görülmektedir:

“Hayatımda olumsuzluk veren arkadaşlarımı hayatımdan çıkardım. Bu anlamda bir temizlik yaptım. Arkadaşlarım “Ne olmuş MS olduysan bak hiçbir şeyin yok ya” diyorlar. Bilen bilmeyen okumuş olması fark etmiyor ama bu konuda cahil kişiler bilgisiz olup yorum yapmaya kalan kişileri hayatımdan sildim. Sen benim ne yaşadığımı biliyor musun? Çünkü bana zararları oluyordu. “Dün iyiydin bugün ne oldu sana?” diyorlar. Dün iyiydim ama bugün olmayabilirim atak değilse bile kötü hissettiğim bir gün olabiliyor. Vücudumuz kısa devre yapabiliyor ve kısa devrenin de ne zaman yaptığını biz bile fark etmiyoruz.” (K 8; Kadın, 59 yaş)

Hastalar ile yapılan görüşmeler bu durumun yeni arkadaş edinme biçimlerinde değişikliklere neden olduğunu göstermektedir. Hastalar sosyal medya ve dernek aracılığı ile “MS’li olan” kişiler ile iletişim kurmayı tercih etmektedir:

“Dernekteki arkadaşlarımla sürecimi paylaşmaya başladım. Çünkü burada paylaşmama gerek bile duymadan hepimizin aynı olduğunu fark ediyorum. 2 yıldır psikolojik destek alıyorum. Bu anlamda sosyalleşmemi psikoloğum da tavsiye etti.” (K 1; Kadın, 62 yaş)

“MS derneği bu anlamda güzel bir yer. Hem burada bu hastalığı yaşayan insanlar var ve kendini daha rahat hissediyorsun. Damdan düşeni damdan düşen anlar diyorum. Bu anlamda herkesin bilinçlenmesi lazım diyorum.” (K 8; Kadın, 59 yaş)

Toplumsal İlişki Sürecinde Olumsuz Deneyimler

Bireyin hastalık sonrası günlük yaşamında iletişim kurdukları kişilerin hastalık ile ilgili davranışları bireyin hastalık deneyimini etkilemektedir. Bu etki, kişinin yaşam koşullarının daha da zor hale gelmesine hastanın hayatındaki dengelerin değişmesine neden olabilmektedir. Hastanın karşılaştığı bu olumsuz süreçte en önemli vurgu hastalığın toplum tarafından bilinmemesine yapılmıştır:

Hastanın karşılaştığı bu olumsuz süreçte en önemli vurgu hastalığın toplum tarafından bilinmemesine yapılmıştır:

“Keşke bir damga olsa da MS hastasını herkes tanısa ve MS’i herkes bilse. Sırada beklemek, sabit şekilde ayakta durmak çok zor aslında. Keşke bizi simgeleyen bir şey olsa ve hasta olduğunu bilip öncelik verseler.” (K 13; Kadın, 45 yaş)

“MS’i sosyal medyadan takip ediyorum. MS devlet tarafından daha çok tanınmalı çünkü dışarıdan bizi gören insanlar hasta olduğumuzu anlamıyor ve bilmiyorlar. Hastalığın tanınması bilinmesini isterim.” (K 10; Erkek, 30 yaş)

Görüşmecilerin ifadeleri MS’in fiziksel olarak dışarıdan fark edilmeyen belirtilerinin süreci daha da karmaşık hale getirdiğini göstermektedir:

“Kimse MS’i bilmiyordu. MS dediğimde ağzından köpükler mi çıkıyor mu ve bayılıp bayılmadığımı soruyorlardı. MS dediğimde anlamıyorlardı. Beyninde tümör mü var diyorlardı. Kimseye bir şey anlatamıyorsun. Bizim bazen duygu durumumuzda bozulmalar oluyor. Evdeki insanlara bu durumu

anlatamıyorsun. Bacaklarım ağrıdığında söylüyorum yok sen gayet iyisin hastalığı kendin çağırıyorsun diyorlar. Ben kendimi biliyorum desem de inandıramıyorum. Anlamaları zor çünkü anlaşılacak bir hastalık değil bu. Dışarıdan iyi görünüyoruz gayet iyiyiz ama içerden bilmiyorlar neler çektiklerimizi.” (K 20; Kadın, 37 yaş)

MS hastalarının damgalanma ve dışlanma nedeniyle hastalığı saklamayı tercih ettiği zamanlar olmaktadır. Hastalığı bilindiği halde kişinin diğer kişiler tarafından anlaşılabilmesi kişiyi toplumsal ilişkiler sürecinde yalnızlaştırmaktadır:

“Bazı bilgiler hayatıma normal devam edebileceğimi düşündürdü ama ben ve ailem için yeni bir hastalıktı. Parmakla gösterildim ben “MS hastası”. (K 6; Kadın, 43 yaş)

“Bazen insanlar sarhoş olduğumu sanıyor. Yürümem nedeniyle yanlış anlaşılıyorum ve insanların bakışları beni rahatsız ediyor.” (K 17; Erkek, 53 yaş)

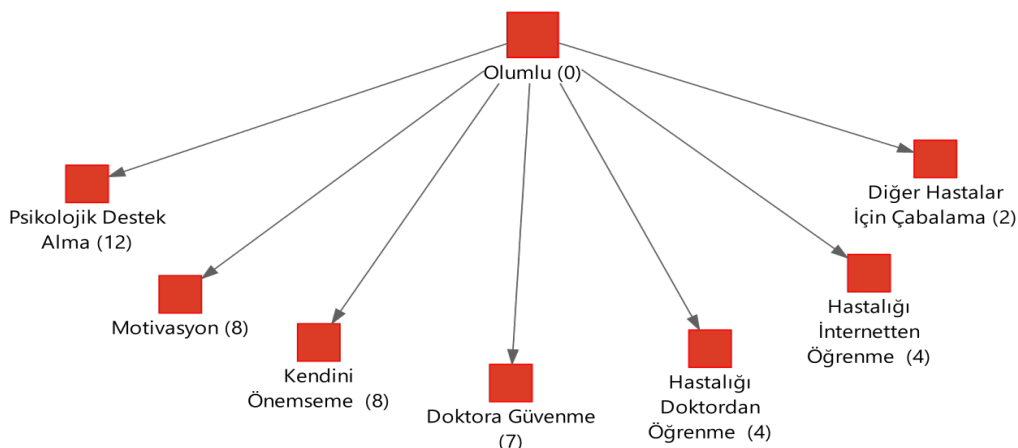
Sağlık Sistemine İlişkin Deneyimleri

Bireye, MS tanısı konması ile birlikte sağlık sistemiyle olan etkileşimi başlatmaktadır. MS’in tedavisi, periyodik olarak izlenmesi ve kontrol edilmesi gibi takip gerektiren uzun bir tıbbi süreci bulunmaktadır. Bu süreçte hastalar teşhisin kesin olarak konması sürecinden başlayarak devam eden süreçte sağlık sistemi içerisinde birçok deneyim yaşamaktadır. MS teşhisi sonrasında bireyin sağlık sistemindeki olumlu ve olumsuz deneyimleri bu başlık altında değerlendirilecektir. Görüşmeye katılan ve hastalığı deneyimleyen bireylerin bir hastalık olarak MS’e bakışları da genel bir çerçevede analiz edilecektir.

Sağlık Sistemine İlişkin Olumlu Deneyimler

Sağlık sistemiyle ilgili ifadeleri 7 alt başlıkta ifade edilmiştir. MS hastalığı belirtilerinin aniden ortaya çıkması ve hastada geçici fiziksel fonksiyon kayıpları ve sınırlılıklar meydana getirmesi hastalık sürecinde psikolojik iyilik halinin korunmasını güçleştirdiği görülmektedir.

Şekil 8. Katılımcıların Sağlık Sistemine İlişkin Olumlu Deneyimlerini Kodlu Bölüm Sayısına Göre Gösterir Şekil

Görüşme yapılan hastaların birçoğu MS doktorları tarafından “sürecin atlatılması, hastalığın kabulü” konusunda destek olması amacıyla psikoterapiye yönlendirilmektedir:

“Hastalığı kabullenmeden benden vücuduma iğne yapmamı bekledi. Doktorların bilgilendirmesi hiç yok. Psikolojik destek yeni almaya başladım. Düzenli terapi alıyorum. Doktorum 2012’den beri bu hastalıkla ilgili çok şey biliyorsun ama hastalığı kabullenip kabullenmediğin konusunda emin değilim dedi. Bu nedenle terapiye başladım.” (K 22; Kadın, 28 yaş)

“Depresyonum çok arttı o dönemde. Sinir krizleri geçirip hastanede sakinleştiricilerle tanıştım. 16 yıldır depresyon ilaçları kullanıyordum. Tek başıma iç savaşımı kaldıramıyordum. Dışarıdan ne kadar her şey normal gözükse de.” (K 13; Kadın, 45 yaş)

Hastaların ifadelerinden MS tanısı konmadan önce hastalık hakkında fikir sahibi olmadıkları süreci doktor ve hemşirelerden öğrendikleri görülmektedir:

“Doktorum bu hastalıkta uzman biri ve ona güvendim her zaman. Hastalığın bilinmeyen tarafı bence tıp dünyasını zorluyor. Hastalığı tıbbi tedaviyle ve vücudun hastalıkla mücadelesini destekleyerek vitamin destekleriyle yaşamımı düzene soktu. Mesela sigarayı bırakmamı söyledi ve bıraktım. Doktorunuza güvenecek ve onun dediklerini yapacaksınız. Bazen atak geçirdiğinizi fark edemiyorsunuz. Ama en büyük atağım teşhisin ilk olduğu zamandaki ataktı.” (K 30; Erkek, 52 yaş)

Hastalık sürecinin doğru şekilde yürütülebilmesi tedavi ve hastalık bilgisinin doğru aktarımıyla da ilişkilidir. MS’i bazı hastaların doktorlar ve hemşirelerden bazı hastaların ise internet üzerinden araştırarak öğrendikleri görülmektedir:

“Sonraki gün hastaneye yattım. MS hastalığını çok fazla bilmiyordum ve şaşkındım. 2012 yılında ön tanı konuldu tahliller çekildi ama MS ile ilgili ayrıntılı bir şey anlatmamışlardı. Hastaneye yattıktan sonra omurilikten sıvı alındı ve tam teşhis konuldu. Kortizon tedavisi başladı. Bu süreçte oldukça şaşkındım. Hastalığın ne olduğunu bilmiyorsun. Doktorum bana internet yasağı koydu ve internette araştırmamamı söyledi. Kendi anlattıklarıyla hastalığı çözmeye çalıştık. Doktorum “Sen hasta değilsin. Sadece bu hastalıkla yaşamayı öğreneceksin” dedi.” (K 18; Erkek, 39 yaş)

İnternet kaynaklarından hastalığı öğrenen hastaların ifadelerinde ise şu bilgiler aktarılmaktadır:

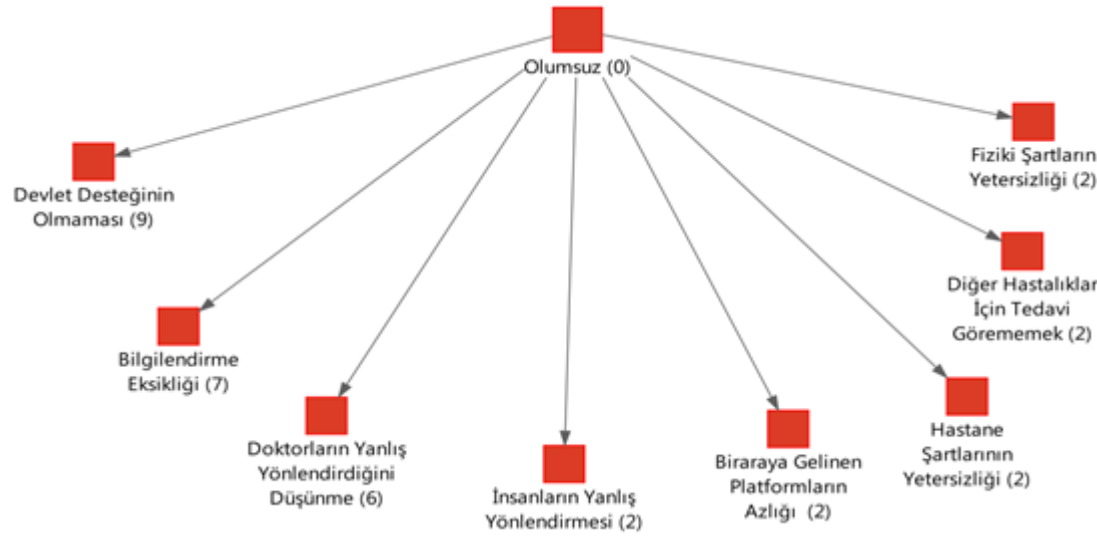
“MS’i araştırmaya başladım. MS için doktor araştırdım. Bu konuda Türkiye’de çalışmalar yapan bir doktor buldum. MS hikayeleri ‘Bir uyandım ile başlıyor ve kolum tutmuyor bacağım tutmuyor gözüm görmüyor ile başlıyor.’ bir sürü hikaye okudum.” (K 18; Erkek, 39 yaş)

“Çevremde MS hastası olan kimse yoktu. MS olduğumu öğrenince tabii ilk önce internette araştırdım. Okuduklarımın bir kısmı beni ürküttü.” (K 6; Kadın, 43 yaş)

Sağlık Sistemine İlişkin Olumsuz Deneyimler

Sağlık sistemiyle ilgili ifadelerde 8 adet görüş bildirilmiştir. Sağlık sistemiyle ilgili devlet desteğinin olmaması 9 defa yoğun şekilde ifade edilmiştir.

Şekil 9. Katılımcıların Sağlık Sistemine İlişkin Olumsuz Deneyimlerini Kodlu Bölüm Sayısına Göre Gösterir Şekil

MS hastaları devlet desteğini engelli olmak, engelli hakları üzerinden değerlendirmiş ve engelli raporu çıkarmak için başvuruda bulunmanın ve süreçte yaşanan zorlukları vurgulamıştır:

“MS ile ilgili engelli hakları konusunda gelişmeler yaşanmasını dilerim. Emekli olmadan önce başvurmuştum. Çok küçük bir engellilik oranı verdiler. Ben de uğraşmak istemedim ve normal emekli oldum. Ama işin ehline verilerek bu süreçte desteklenmesini isterdim. Bazı şeyleri yaşayan bilir.” (K 2; Erkek, 50 yaş)

“MS için engellilik raporu gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu yıl KPSS hazırlanıyordum. 5 kez atak geçirdim. Keşke raporum olsaydı da E-KPSS’ye girseydim. MS hastası ömür boyu atak bekliyor. Bu nedenle adaptasyon zor oluyor. Psikolojik durum önemli ama MS hastalarının engelli raporu alması gerekiyor. Engel nedir? O işi herkes kadar yerine getirememektir. Çalışırken çabuk yorulduğun için o işi yapamıyorsun. O işi herkes kadar yapamıyorsun. Her şeyi yapabilen kişiye göre yapamayan engellidir. Günde 8 saat çalışamıyorsun bu nedenle verilmeli. Sosyal hayata engeli var ve bu nedenle rapor verilmeli. Kortizon dönemi çok yorucu. Atağı atlatmak 2 ay sürüyor. Kendini cam fanusta gibi koruma altına almak zorundasın.” (K 22; Kadın, 28 yaş)

Görüşmelerde MS konusunda uzman bir doktora yönlendirilene kadar geçen sürenin uzunluğu ve yanlış yönlendirme düşüncesi, hastaların ve toplumdaki diğer bireylerin MS hastalığı hakkında bilgilendirilmesi konusundaki eksiklik ise sağlık sisteminde sıkça vurgulanan diğer ifadelerdir:

“Doktorun yanlış teşhisinden dolayı hastalığının teşhisi geç oldu. Yüzümün sol tarafında bazen kasılmalar oluyor bu yüzden. Erken teşhis ve doğru tedavi önemli.” (K 23; Kadın, 23 yaş)

“Bu iyileşecek bir hastalık değil bunu kabul etmek gerekiyor. Ama hastaneler bu konuda dikkatli olmalı. MS’te belki doğru tedavi görseydim ayağımdaki sekel durum kalmamış olacaktı. Hastanede zaman kaybettim.” (K 15; Kadın, 43 yaş)

Sağlık sistemiyle ilgili insanların yanlış yönlendirilmesi, bir araya gelinen platformların az olması, diğer hastalıklar için tedavi görmemek, hastane şartlarının ve fiziki şartların yetersizliği konusunda 2'şer kez bildirilen görüşlerden vurgulanan bir deneyim sağlık sisteminde yaşanan olumsuzluğu özetler niteliktedir:

“Devlet hastanelerinde sıra beklemeleri çok zor oluyor. Hastaneye gittikleri zaman saatlerce sıra beklememeleri bu anlamda imkanların iyileştirilmesi gerekiyor. Yorgunluğu kaldıramayan hastalarız ve bize öncelik tanınması gerekiyor saatlerce sıra beklemek çok zor oluyor. Bazı sosyal haklarda öncelik tanınmasını istiyoruz ama rapor istiyorlar. Benim doktordan gidip rapor almam çok zor. Rapor olmadığı zaman öncelik yok. MS hastalığının her kurumda tanınarak bazı önceliklerin rapor olmadan da sağlanması gerekiyor.” (K 7; Kadın, 45 yaş)

MS'in Çağrıştırdıkları

MS'in hastalar için ne ifade ettiği konusuna verdikleri cevaplar yaşanan tüm bu süreci bireyin bakışından özetler niteliktedir.

Katılımcılar tarafından MS'i anlamlandırma konusunda 10 kez görüş bildirilmiştir. Hastalar 9 kez “bağımlılık hissi”, 8 kez “kısıtlayıcılık”, 6 kez “öldürmez ama süründürür”, 4 kez “belirsizlik”, 3 kez “değişim”, 2'şer kez “sınav, korku” ve 1 kez “kötü huy, şans-şanssızlık, piyango” ifadeleri kullanarak deneyimlerini bildirmişlerdir.

Katılımcıların yoğun olarak kullandığı bağımlılık hissi ve kısıtlayıcılık ifadelerinden, MS'in fiziksel ve psikolojik anlamda meydana getirmiş olduğu sürece odaklanıldığı görülmektedir:

“MS içinde çalan akordu bozuk bir piyano gibi geliyor. Kafada her şey var ama uygulamada kafadan geçen şeylerin onda ikisi üçü gerçekleşiyor. Kafadan geçenleri hayata geçirmek için insanın sarf edeceği güç MS'lilerde genelde olmuyor. Dolayısıyla bir psikolojik savaş bu aynı zamanda. Yapmayı düşündüğünüz şeylerin çoğunu yapamıyorsunuz doğru zaman ayarlamasıyla hiç yapmamaktan daha iyi durumda ve tatmin duyar oluyorsunuz.” (K 11; Erkek, 42 yaş)

Hastalık sürecini anlamlandırmada sık olarak kullandığı görülen bir diğer ifade ise şu şekildedir:

“MS'i öldürmez ama süründürür diye tanımlıyorum. Yürüyememe, görememe, tekerlekli sandalyeye bağımlı kalma riskin var. Yani kısacası öldürmez ama süründürür.” (K 4; Kadın, 18 yaş)

MS'li hastaların zihinlerinde yankılanan “peki ya bundan sonra ne olacak?” sorusunun cevap bulamamasıyla bu durumun kaygıya dönüşmesi şu ifadelerle ortaya konulmuştur:

“Gelecek ve yaşam benim için kapalı bir kutu. Bunu sormayın. Çünkü ne olacağı belli değil.” (K 19; Erkek, 38 yaş)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Hastalıklar tıbbi açıdan ele alındığında teşhis ve tedavi açısından genellenebilir fakat MS gibi tüm seyri ve tedavisi kişiden kişiye değişebilen hastalıklar için bireysel deneyimlere daha derinlemesine

bakılması önemlidir. MS deneyimleyen bireylerin hastalık süreçlerinin sosyal işlevselliğine etkisini derinlemesine tanımak amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada MS hastaları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırma deseninde gerçekleştirilen araştırma sınırlı sayıda görüşmeci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde gerçekleştirilen bu görüşmeler kodlanarak altı ana tema elde edilmiştir. Bu temalarla elde edilen bulgular betimsel olarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. MS tanısı alan hastalara ulaşılarak hastalığın tanı ve tedavi süreci, psikososyal deneyimleri, aile ve iş ilişkileri, günlük yaşam deneyimleri, toplumsal ilişkiler ile ilgili deneyimleri ve sağlık sistemi deneyimlerine etkisini üzerine çalışılmıştır. Araştırma bulguları MS ile birlikte hastaların gündelik yaşamlarında birçok değişimi deneyimlediklerini göstermektedir.

Bu araştırma içerisinde de hastaların farklı tedavi yöntemlerini deneyimledikleri ve en çok ilaçlı (hap) yöntemi kullandıkları görülmektedir. MS tedavisinde kullanılan farklı türdeki ilaçların belirli periyotlarda da olsa “yaşam boyu” kullanılması sorunu hastalar tarafından vurgulanmıştır. Tüm hastaların düzenli olarak hastalık takibinin yapıldığı ve hastaların çoğunun düzenli ilaç kullanmaya devam ettiği görülmektedir. İlaç kullanımı hastalar tarafından günlük yaşam işlevselliklerinin kısıtladığını ve ilaç kullanmada yaşanan zorlukları dile getirilmiştir.

MS’de yaşam kalitesi, baş etme ve sosyal destek sürecine ilişkin yapılan bir araştırma hastaların hastalık süresince çoğunun sosyal destek aldığını ve bu desteğin daha çok aile ve arkadaşlar tarafından sağladığını ortaya koymuştur. Sosyal destek alan MS hastalarının hastalık semptomlarına karşı direnme kapasitelerinin daha yüksek olduğu ve sosyal destek alamayan hastaların daha fazla zorluk yaşadığı belirtilmiştir (Zengin vd., 2017: 218).

Bu araştırma içerisinde hastalar sürecin atlatılmasında ilk olarak aile ve arkadaş çevresinden destek alındığı belirtilmiştir. Bu nedenle kabul sürecinde hastanın kendini psikososyal açıdan güçlü hissetmesi ve yaşamdan soyutlamaması için sosyal çevresi tarafından desteklenmesinin önemi büyüktür. MS hastalığında “atak” dönemlerinin ve atağın ortaya ne zaman çıkacağı ile ilgili belirsizliğin hastalığın kabul sürecini zorlaştırdığı görülmektedir.

MS hastalığından kaynaklı belirsizlik sürecinin aile iletişimiyle ilişkisini inceleyen bir çalışma hastalık sürecinde yaşanan uzun belirsizlik sürecinin aile iletişimdeki sorunları da giderek arttırdığını göstermiştir (Tunçel, 2018: 56).

Bu araştırmaya katılan MS hastalarının aile ilişkilerine yönelik yoğunlukla ifade edilen deneyimleri, boşanma, hamilelikten korkma ve toplumsal rolleri yerine getirememesi konusundadır. MS’in aile ilişkileri sürecinde bazı rol ve fonksiyonların yerine getirilmesi konusunda değişimlere neden olduğu görülmektedir. Hastalık sonrasında aile içerisindeki rol ve fonksiyonlardaki bu değişim tüm aile bireylerini etkilemektedir.

Bu araştırmaya katılan hastaların iş ilişki ve çalışma durumu ile ilgili ifadelerde birçok hasta “engelli raporu alma ve malulen emeklilik” süreciyle aktif çalışma yaşamını sonlandırdıkları görülmektedir.

Çalışmaya devam eden hastalar ise hastalığın “iş performansını etkilemesi, işten çıkarılma tehlikesi” gibi nedenlerle çalışma yaşamında hastalığı saklayabilmektedir. Bu durum hastalık sürecinin hastaların mesleki işlevselliği etkilediğini ve kısıtladığını göstermektedir. MS'in hastaların mesleki işlevselliğini olumsuz olarak etkilediği görülmektedir. Yapılan niceliksel bir araştırmada 20-40 yaş arası genç yetişkinleri etkileyen MS hastalığının iş yaşamlarında yeterli fiziksel fonksiyonu gösterememe nedeniyle üretken olamama, iş yaşamından kopma, hastalığın mali yükünden kaynaklı olarak aile desteğinin alınması gibi durumlar görüldüğü ve bu durumların gençlerin yüksek depresyon riski altında bıraktığını göstermiştir (Seki Öz, 2013:59). MS hastası olan 2538 kişinin katıldığı bir araştırmada hastalık sürecinin çalışma yaşamını olumsuz olarak etkilediği, gelir düşüşü görüldüğü, kişilerin erken dönemde emeklilik ve işsizlik yaşadığı ortaya koyulmuştur (Pfleger ve Henriksen, 2010: 121-126). MS sonrasında kişilerin fiziksel yaşamlarında görülen olumsuz deneyimler kadar olumlu deneyimler de bulunmaktadır. Hastaların %75'i yorgunluğu MS'te karşılaşılan en önemli sorun olarak ifade etmişlerdir. Günlük yaşamda iş gücü kaybının nedenlerinden biri olarak gösterilen yorgunluk MS belirtileri arasında en sık dile getirilen durumlardan biridir (Karagöz ve ark., 2000, Türkbay, 2003, Ertürk, 2004 akt. Üstün, 2006: 21). Denge kuramama, idrarı kontrol edememe, günlük işleri yaparken yavaşlama, güç kaybı, sıcaklık hassasiyeti gibi bazı olumsuz deneyimler de görülmüştür. MS ile birlikte kişiler gündelik yaşamlarına spor yapma, sağlıklı beslenme gibi olumlu fiziksel değişimler de katmışlardır. 104 MS'li hastanın dahil edildiği yeti yitimi ve günlük yaşam aktivitelerindeki bağımsızlık düzeylerine ilişkin bir araştırmada %23,1'inde hafif düzeyde, %29,8'inde orta düzey ve %14,4'ünde ağır düzeyde yeti yitimi olduğu görülmüştür. %67,3 çeşitli düzeylerde yeti yitimi gelişirken, %72,1'inin günlük yaşam aktivitelerini sürdürmede başkalarına bağımlı olduğu görülmüştür. Hastalardaki yeti yitimi durumu arttıkça bu süreçte günlük yaşamlarında daha bağımlı duruma gelmektedir (Er ve Mollaoğlu, 2011: 190).

MS'in günlük yaşam aktivitelerinde gerçekleştirilmede hem bilişsel hem fiziksel birçok etkisi dile getirilmiştir. Bu araştırmaya katılan MS'li hastalar da literatürle benzer şekilde gündelik yaşamı etkileyen en önemli ve ortak belirtinin yorgunluktan kaynaklandığını belirtilmişlerdir. Bu durum bireylerin günlük yaşam aktivitelerine belirli sınırlamalar getirmekte ve yaşamlarını olumlu ve olumsuz olarak yeniden biçimlendirmelerini sağlamaktadır. Yaşanan bu süreç hastalık sonrasında bireyin günlük yaşamdaki işlevselliğini sınırlandırmaktadır. Günlük yaşamı etkileyen bu yeni süreci '*MS'e rağmen ve MS ile birlikte*' şeklinde ifade ederek yaşanan fiziksel ve bilişsel kısıtlılıklara rağmen yaşama adaptasyonun sağlamaya çalışılmaktadır. Bu süreçte hastaların tıbbi profesyoneller tarafından sağlık takibi yapılarak desteklendiği görülürken hastalığın sosyal yaşamdaki etkileri konusunda desteklenmesi konusunda eksikleri de görülmüştür.

MS ile yaşama biçiminin hasta ve hasta yakınları açısından değerlendirildiği bir araştırmada ise hastalar MS ile ilgili semptomları dile getirdiklerinde çevredekiler tarafından "*görünürde iyi olduklarını*" söylediklerini belirtmişlerdir. Bu durum hastalara çevredekiler tarafından anlaşılmadığı

duygusunu hissettirdiğini ifade etmişlerdir (Courts ve ark. 2005). Bu süreçte hastaların arkadaş seçimlerini yaparken yine “MS’li olan” kişiler ile ilişki kurmayı tercih etmektedir.

Bu araştırmaya katılan hastaların toplum tarafından “hastalığın bilinmemesi” şeklindeki ifadesi toplumsal ilişki sürecinde karşılaşılan en büyük olumsuzluktur. Hastalığın belirgin olmayan fiziksel durumu nedeniyle hastalığa inanılmaması veya hastalığı anlatma durumunda yaşanan damgalanma, dışlanma gibi durumlar toplumsal ilişkiler açısından hastaları etkilemektedir. Hastaların bu süreçte toplumsal ilişki kurmaktan çekildiği görülmektedir.

Akrami (2019:66) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda MS’li hastalara sunulan hizmetlerde hastane ve doktor yetersizliği ile engelli sağlık kurulu raporu çıkarmada yaşanan sorunlara dikkat çekilmiştir. MS’li hastalara kamuda verilen hizmetler yetersiz olduğu ve bu hizmetlere ulaşmada zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırma içerisinde de MS tanısı ile birlikte kişilerin hasta olarak sağlık sistemiyle etkileşimi başlarken hastalığın tıbbi sürecinin takibi ve bilgilendirilmesi MS polikliniklerinde yapılmaktadır. Bu süreçte ilk olarak sağlık profesyonelleri ile etkileşim kurmakta ve yönlendirilmektedirler. Fakat sağlık sistemi konusunda MS’li bireylerin olumlu ve olumsuz birçok deneyimi olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, MS hastalığının bireylerin sosyal yaşamlarını sürdürmelerinde ve sosyal işlevselliklerinde sınırlılık yaşamalarına neden olan önemli etkileri olduğu görülmektedir. MS ile birlikte yeni yaşam düzenine geçen hastaların vücut fonksiyonlarında görülen farklılıklar sosyal yaşamlarını birçok yönden etkilemektedir. Bu durumun hastanın sosyal işlevselliğinde bazı kısıtlamalar yaşamasına neden olduğu görülmüştür. MS hastasının sosyal işlevselliğinin artırılabilmesi için sorunları tüm boyutlarıyla araştırılmalı ve MS’li hastaların haklarının yeniden düzenlenmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. MS hastalığı özelde bireyi, genelde ise birey ile birlikte çevresini ve toplumu etkilemektedir. Bu nedenle sosyal çalışmacıların; hastaların içinde bulunduğu süreci en az hasarla atlatabilmesi için birey ve aile mikro düzeyde, sağlık kurumlarındaki hizmetlerinin daha etkin hale getirilmesi için mezo düzeyde ve MS’li hastalara yönelik sağlık politikalarının iyileştirilmesi için makro düzeyde çalışmalar yapması gerekmektedir. MS’i birleştirici platformlar kullanılarak hastalar ile birlikte MS’in herkes tarafından tanınması ve toplumsal alandaki farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın yapılabilmesi için İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi 06.12.2018 tarihli ve 20292139-050.01.04 sayılı Etik Kurul kararıyla izin alınmıştır. Görüşmeler öncesinde Türkiye Multipl Skleroz Derneği İstanbul Şubesi yönetimi ile üniversiteden alınan etik kurul izninin bir kopyası paylaşarak, demek yönetiminden araştırma için gerekli yazılı izinler alınmıştır. Görüşmeye başlamadan önce araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında katılımcılara bilgi verilerek, araştırmanın gönüllülük esasına dayandığı, görüşme esnasında ses kaydı alınacağı ve bu kayıtların çalışma dışında kullanılmayacağı konusunda bilgilendirilme yapılmıştır. Görüşmeyi kabul eden katılımcılara

onam formu hazırlanmıştır. Bu form kendilerine okutularak yazılı ve ses kaydı ile de sözlü olarak izin alınmıştır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuştur.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2012). Sosyal Bir Kurum Olarak Sağlık. S. Güçlü (Der.), *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, İstanbul: Sosyoloji Dizisi Kitapevi, 335-346.
- Akrami, E. (2019). Genç yetişkin multiple skleroz hastalarının psikososyal sorunlarının ve gereksinimlerinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Artan T. (2013). Hastane Sosyal Hizmeti. H. Acar, N. Negiz ve E. Akman (Der.). *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları*. Ankara: Maya Akademi, 235-248.
- Aytaç, Ö. ve Kurttaş, M. Ç. (2015). Sağlık-Hastalığın Toplumsal Kökenleri Ve Sağlık Sosyolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1): 231-250.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün, S. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Nvivo ile Nitel Veri Analizi: Örneklem, Analiz, Yorum Örnek Uygulamalı, Ayrıntılı Vaka Analizi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dayapoğlu, N. (2009). *Multiple sklerozlu hastalarda progresif gevşeme egzersizlerinin yorgunluk ve uyku kalitesi üzerine etkisinin değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Erzurum.
- Dişçi, Z. (2014). *Multiple sklerozlu hastalarda stresle baş etme tarzlarının değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Er, F., ve Mollaoğlu, M. (2011). Multiple sklerozlu hastalarda yeti yitimi ve günlük yaşam aktivitelerinin incelenmesi. *Journal of Neurological Sciences Turkish*, 28(2): 190-203.
- Kara, F. (2015). Multiple skleroz hastalarında özürülük gelişiminin belirleyicileri (Uzmanlık Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı, Trabzon.
- Kuş, E. (2012). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri, Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?* Ankara: Anı Yayıncılık.
- Mollaoğlu, N. (2012). Multiple Skleroz ve Bakım. Z. Durna (Der.), *Kronik Hastalıklar Ve Bakım*, İstanbul: Nobel Matbaacılık, 261-277.
- Neuman, W.L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (S.Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası.

- Seki Öz, H. (2013). Multiple sklerozlu hastaların stresle baş etme tarzlarının ve psikiyatrik belirtilerinin değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Psikiyatri Hemşireliği, Ankara.
- Özakbaş, S. (2011). Multipl Sklerozda Semptomatik Tedavi. *Noropsikiatri Arsivi Dergisi* 48(2): 83-89.
- Özarlan, A. (2016). Sağlık Alanında Sosyal Hizmet. P. Akkuş ve Ö. Başpınar Aktütün, (Der.), *Sosyal Hizmet ve Öteki*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 246-271.
- Pak, M. D. (2017). Kronik Hastalıklar ve Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları. S. Attepe Coşkun ve E. Özcan (Der.), *Tıbbi Sosyal Hizmet*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 189-2003.
- Rosalind, C. K. (2009). *Multipl Skleroz: Aklınızdaki Sorular Gereksindiğiniz Cevaplar* (M. Eraksoy, G. Akman Demir, Çev.). İstanbul: Logos Tıp Yayıncılık.
- Sütlaş, P.N. (2003). *MS Nedir?* İstanbul: Türkiye Multipl Skleroz Derneği Yayınları.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. (C. Tatlıcan, Çev.). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Tunçel, M. (2018). Multiple skleroz hastalarında belirsizliğe tahammülsüzlük ile aile iletişimi arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Türkmen, E. (2012). Kronik Hastalıklar ve Önemi. Z. Durna, (Der.), *Kronik Hastalıklar Ve Bakım*. İstanbul: Nobel Matbaacılık, 37-51.
- Tülek, Z. (2007). Multiple Sklerozlu Hastanın Bakımı. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 11(2): 25-32.
- Üstün, E. (2006). Multiple sklerozlu hastalarda yorgunluk ve yorgunluğu etkileyen faktörlerin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Programı, Sivas.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, O., vd. (2017). Quality of Life, Coping, and Social Support in Patients with Multiple Sclerosis: A Pilot Study. *Turkish Journal of Neurology Türk Noroloji Dergisi*, 23(4): 211-218.
- WHO, (2011). Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti. www.eyh.aile.gov.tr

Çocukluk Döneminde Cinsel İstismara Maruz Bırakılmış Yetişkinlere Yönelik Bireysel Danışmanlık Süreci Hakkında Bir Derleme

A Review About the Individual Counselling Process for Adults Who Have Been Sexually Abused During Childhood

Güler GÜNEŞ ASLAN¹

¹ Arş. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
guler.gunes@yalova.edu.tr,
gulerunes34@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-6509-8278

Başvuru: 03.02.2021
Kabul: 05.08.2021

Atıf:
Güneş-Aslan, G. (2021). Çocukluk
döneminde cinsel istismara maruz
bırakılmış yetişkinlere yönelik
bireysel danışmanlık süreci hakkında
bir derleme. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 32(4), 1467-1486. DOI:
10.33417/tsh.874088

ÖZET

Cinsel istismar, çocukluktan yetişkinliğe kadar uzanabilen bilişsel, davranışsal ve duygusal sorunlara yol açabilmektedir. Bu sorunlar çeşitli profesyonel desteklerle azaltılabilmektedir. Bu çalışmada sosyal hizmet açısından cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlere yönelik bireysel danışmanlık konusu spesifik olarak ele alınmıştır. İlk olarak sosyal hizmet açısından bireysel danışmanlık temasına yer verilmiştir. Cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlere yönelik danışmanlık ise üç aşamada ele alınmıştır. Birinci aşamada müracaatçıyla profesyonel ilişki kurma, sosyal çalışmacının etik sorumlulukları, görüşme ortamının özellikleri gibi temalara yer verilmiştir. İkinci aşamada ise müracaatçının sorunu ve bu sorunun nedenlerinin ele alınması ve bu yapılırken müracaatçının özerkliğine saygı duyulması, müracaatçının cinsel istismarla ilgili bilişsel değerlendirme ve başa çıkma tarzlarının belirlenmesi gibi temalara yer verilmiştir. Üçüncü aşamada ise müracaatçının duygusal ve davranışsal sorunlarının çözümü için kullanılacak teknikler ele alınmıştır. Sonuç olarak sosyal hizmet alanında cinsel istismar gibi travmatik sorun alanlarıyla ilgili spesifik uygulama çalışmalarına ihtiyaç olduğuna değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Cinsel istismar, sosyal hizmet, danışmanlık*

ABSTRACT

Child sexual abuse, can lead to cognitive, behavioral and emotional problems that can extend from childhood to adulthood. These problems can be reduced by various professional supports. In this study, individual counseling for adults with a history of child sexual abuse in terms of social work was specifically addressed. First, the theme of individual counseling in terms of social work was included. Counseling for adults with a history of child sexual abuse was addressed in three stages. In the first stage, themes such as establishing a professional relationship with the client, ethical responsibilities of the social worker, and the characteristics of the interview environment were included. In the second stage, themes such as addressing the problem of the client and the causes of this problem and respecting the autonomy of the client while doing this, cognitive evaluation and coping styles of the client regarding sexual abuse were included. In the third stage, the techniques that can be used to solve the emotional and behavioral problems of the client are discussed. As a result, it was mentioned that there is a need for specific implementation studies regarding traumatic problem areas such as child sexual abuse in social work.

Keywords: *Child sexual abuse, social work, counselling*

GİRİŞ

Cinsel istismarın net tanımını yapmak zordur. Zira cinsel istismarı tanımlayan araştırmacılar cinsel istismarla ilgili geniş ve kapsayıcı tanımlar yapmışlardır (Haugaard, 2000). Örneğin Johnson (2004)'a göre cinsel istismar, bir çocuğa yasal olarak rıza verebileceği yaştan önce, bir yetişkin ya da kendisinden daha büyük bir çocuk tarafından kendi cinsel tatmini için yapılan herhangi bir cinsel faaliyet olarak tanımlanabilir (Johnson, 2004). Burada bahsedilen cinsel faaliyet geniş bir davranış çeşitliliğini içermektedir. Cinsel istismar olarak nitelenebilecek bu davranışlar, fiziksel veya zihinsel anlamda cinsel tatmin elde etmek için gerçekleştirilen, temas içeren veya temas içermeyen davranışları içerebilmektedir. Bu davranışların istismar olarak nitelenmesi ise istismara maruz bırakılan çocukla, istismarı yapan arasında eşitsiz bir durum olması, istismara maruz bırakılan çocuğun sömürülmesi veya çocuğun gerçek anlamda rızası olmamasıyla ilgilidir (Mathews ve Collin-Vézina, 2019, s.146).

Hukuki bir sorun ve sağlık sorunu olan cinsel istismar dünya genelinde görülebilen bir olgudur. Kişilerin kendi beyanlarına dayanan araştırmaları ele alan, toplam örnekleme 9.911.748 olan bir gözden geçirme araştırmasına göre cinsel istismarın dünya genelinde görülme sıklığı 127/1000 olarak belirtilmiştir (Stoltenborgh, van IJzendoorn, Euser, Bakermans-Kranenburg, 2011). Cinsel istismarın birçok toplumda görülmesi, araştırmacıların dikkatini konuya çekmiştir. Cinsel istismara maruz bırakılan bireylerin yetişkinlik yaşamında yaşadıkları sorunlar da konuyla ilgili incelenen bir boyut haline gelmiştir. İlgili alanyazına göre, çocukken cinsel istismara maruz bırakılmış yetişkinlerde genel nüfusa göre daha fazla duygudurum bozuklukları, kaygı bozuklukları, kişilik bozuklukları (Spataro, Mullen, Burgess, Wells ve Moss, 2004) panik bozukluk, yeme bozukluğu, depresif bozukluk, alkol bağımlılığı ve madde bağımlılığı gibi psikiyatrik bozukluklar (Jonas vd, 2010) ve intihar girişimi (Pérez-Fuentes vd., 2013) görülebilmektedir.

Cinsel istismara maruz bırakılmak, yetişkinlik döneminde kişilerin yakın ilişkilerini de etkilemektedir. Bireyler yakın ilişkilerinde daha fazla güven sorunu yaşayabilmekte ve eşlerini daha ilgisiz, daha kontrolcü olarak algılayabilmekte (Mullen, Martin, Anderson, Romans ve Herbison, 1994), bu yetişkinler evlilikle ilgili daha fazla sorun bildirmekte ve alkolik kişilerle evlenme durumu diğer yetişkinlere göre anlamlı olarak daha fazla görülebilmektedir (Dube vd., 2005). Çocuklukta cinsel istismara maruz bırakılmış bireyler, cinsel istismar öyküsü olmayan yetişkinlere göre daha az sosyal temas, daha az arkadaş ve daha fazla sosyal uyum problemi içeren daha fazla bozulmuş sosyal davranış gösterebilmektedir (Abdulrehman ve De Luca, 2001).

Cinsel istismara maruz bırakılmış bireylerin ebeveynlik davranışlarıyla ilgili çalışmalara göreyse, bu bireylerde genç hamilelik, çocuklarıyla uyum sorunları (Roberts, O'Connor, Dunn ve Golding, 2004), çocuklara karşı sert fiziksel cezaya başvurabilme veya çocuklara net sınırlar koymada zorluklar gibi sorunlara (DiLillo ve Damashek, 2003) daha sık rastlanmaktadır.

Cinsel istismarın yetişkinlikteki çalışma yaşamına etkileri de alanyazında tartışılan bir konudur. Bir araştırmaya göre, cinsel istismar yetişkinlik döneminde kadınların fiziksel sağlığına ve ruh sağlığına

zarar vererek, çalışma yaşamına katılmalarına negatif etkide bulunabilmektedir (Lee ve Tolman, 2006). Bir diğer araştırmaya göre çocukken cinsel istismara maruz bırakılmış yetişkin erkeklerde, hastalık ve engellilik sebebiyle iş piyasasının dışında kalmak ve düşük gelire sahip olmak cinsel istismar öyküsü olmayan yetişkinlere göre daha sık görülmüştür (Barrett, Kamiya ve Sullivan, 2014).

Belirtilen sorun alanlarından yola çıkarak, cinsel istismarın yetişkinlik yaşamındaki iyilik halini ve işlevselliği etkilediği söylenebilir. Hatta bir araştırmaya göre yetişkinlerin, çocuklukta cinsel istismarla ilişkili olarak psikiyatrik bir bozukluk geliştirmesiyle, yetişkinlikte yeniden cinsel saldırıya maruz kalmaları arasında ilişki bulunmaktadır (Jonas vd., 2010). Bu anlamda cinsel istismara maruz bırakılmanın yetişkinlikte oluşturduğu olumsuz etkilerin yanında tekrar bir cinsel saldırıya maruz bırakılma riskini arttırdığı söylenebilir.

Yetişkinlik yaşamında cinsel istismara bağlı psikopatoloji görülmesiyle, cinsel istismarın süresi, sayısı gibi etmenler ilişkili olduğu gibi, istismara maruz bırakılan bireyin kendini suçlaması ya da cinsel istismarı açığa vurduğunda karşılaştığı tepkiler gibi öznel etmenler de ilişkilidir (Lange vd., 1999). Bu açıdan cinsel istismara maruz bırakılan bireylerin cinsel istismarın etkisiyle yaşadıkları sorunların öznel yönlerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme psikiyatr, psikolog, sosyal çalışmacı gibi meslek elemanları tarafından profesyonel destek, danışmanlık veya psikoterapi uygulaması bağlamında yapılabilir. İlgili meslek elemanlarından alınabilecek profesyonel destek, danışmanlık ve psikoterapi hizmetleri cinsel istismar öyküsü olan yetişkinler için faydalı olmaktadır. Bir meta-analiz araştırmasına göre kullanılan tekniklere göre -örneğin EMDR ya da bilişsel davranışçı terapi gibi-arada fark olmaksızın psikoterapi cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlerde faydalı olmakta; bu yetişkinlerin psikiyatrik şikayetleri azalmaktadır (Martsof ve Draucker, 2005). Psikoterapi gibi, bilimsel dayanağı olan tedavilerin cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlerin yaşamında olumlu etkiler yapması dikkate değer bir durumdur. Zira belirli tekniklere dayalı profesyonel müdahalelerin, cinsel istismarın etkisiyle ortaya çıkan olumsuz yaşantıların etkisini azalttığını göstermektedir. Bu açıdan bir diğer profesyonel müdahale olan, bireysel danışmanlık düzeyindeki sosyal hizmet uygulamalarının da cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlerde, istismardan kaynaklanan sorunlarının üzerinde olumlu etki yapabileceği düşünülebilir.

Bu çalışmanın amacı, cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlere sosyal hizmet alanında profesyonel danışmanlık ilişkisi sunulurken hangi noktalara odaklanılacağını irdelemektir. Alanyazına bakıldığında spesifik olarak cinsel istismar geçmişi olan yetişkinlerin sorunlarını çözmeye yönelik sosyal hizmet müdahaleleri hakkında yayına rastlanmamıştır. Alanyazında cinsel istismara maruz bırakılmış çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin daha sık yer aldığı görülmüştür. Halbuki yukarıda bahsedildiği gibi cinsel istismar çocuklukta yaşansa da yetişkinlik yaşamında da çeşitli olumsuz etkiler yapabilmektedir. Buna göre, cinsel istismar öyküsünün bireylerin yetişkinlik yaşamındaki negatif etkileri ve buna yönelik çözüm yolları sosyal hizmet bilimi açısından ele alınması gereken bir konudur. Bu çalışmada cinsel istismar öyküsü olan yetişkin müracaatçılara yönelik mikro

düzyer müdahalelerden, bireysel düzeydeki danışmanlık konusu ele alınmıştır. Çalışmada ilk olarak sosyal hizmet ve danışmanlık konusu ele alınmıştır. Bunun sonrasında, cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlere yönelik danışmanlık konusu üç aşamaya ayrılarak ele alınmıştır. Aşağıda yer alan ilk başlık olan sosyal hizmet ve danışmanlık başlığı altında, sosyal hizmet bağlamında danışmanlığın kapsamı hakkında bilgilere yer verilmiştir.

1. Sosyal Hizmet ve Danışmanlık

Sosyal çalışmacıların yaptığı uygulamalardan biri mikro düzey uygulamadır. Mikro düzeyde sosyal çalışmacılar bireylerle birebir çalışma yürütmektedirler. Bu düzeyde bireylerin kişisel problemlerini çözmek için onlara yardımcı olmayı içeren sosyal vaka çalışması yürütmektedirler. Bu çalışma bireylere problemlerinin çözümü için danışmanlık yapmayı içermektedir (Zastrow, 2014, s.9-10).

Danışmanlık, müracaatçıların sosyal işlevlerinde sorun yaşadıkları zaman uygulanan bir roldür. Danışmanlık rolü bağlamında sosyal çalışmacı ve müracaatçı birlikte bir değişim planı belirlemektedir. Sosyal çalışmacı ve müracaatçı iş birliği içinde müracaatçıların bilgi beceri ve değerlerini kullanarak sorunları değerlendirmekte ve çözüm için olası seçenekleri tartışmaktadır. Sosyal çalışmacı müracaatçının yetkinliğine saygı göstererek onunla çalışmakta ve müracaatçıyı güçlendirmektedir (Miley, O'Melia ve DuBois, 1998'den aktaran; Duyan, 2003).

Danışmanlık rolünü klinisyenlikle beraber ele alan Sheafor ve Horejsi (2014)'ye göre sosyal çalışmacı, danışmanlık/klinisyenlik rolünde birey, aile ya da küçük gruplara çeşitli sosyal ve duygusal sorunlarıyla başa çıkmaları için müdahalelerde bulunmaktadır. Rol bağlamında sosyal çalışmacı psiko-sosyal değerlendirme ve teşhis, devam eden dengeleme bakımı ve sosyal tedavi gibi uygulamalar yapmaktadır. Sosyal çalışmacı psiko-sosyal değerlendirme ve teşhis yaparken müracaatçıyı değişim için ne kadar motive olduğu konusunda, müracaatçının sahip olduğu kapasite ve fırsatları da ele alarak ayrıntılı bir şekilde değerlendirmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014, 79-80). Psiko-sosyal değerlendirme sırasında müracaatçının sorunları ve bu sorunların olası nedenleri hakkında fikir yürütülmektedir. Bunun sonrasında müdahale planı belirlenerek bireyle çalışma aşamasına geçilmektedir (Oral ve Tuncay, 2012). Devam eden dengeleme bakımı müracaatçıya sürekli olarak destek sağlamayı içermektedir. Sosyal tedavi ise müracaatçının sosyal ilişkilerini düzenlemesi için destek olmayı ve sosyal ilişkilerdeki anlaşmazlıklarda çözüm için stratejiler geliştirmeyi kapsamaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2014, 80). Sheafor ve Horejsi (2014) danışmanlığın sosyal tedavi gibi bir boyutu olduğunu belirtmişken, Zastrow (2014) ise danışmanlığı bireylere ailelere veya gruplara yaşam zorluklarıyla başa çıkmaları için problem çözme, alternatifleri belirleme, hedefleri açıklama ve ihtiyaç duyulan bilgiyi sağlama gibi tekniklerin kullanılarak yardımcı olunmasını içeren bir uygulama olarak tanımlamıştır (Zastrow, 2014, s.161).

Sosyal hizmet alanında danışmanlığın uygulandığı alt alanlardan biri klinik sosyal hizmet alanıdır. National Association of Social Workers (NASW) klinik sosyal hizmeti, ruh hastalığı, duygusal ve diğer davranış bozukluklarının değerlendirilmesi, teşhisi, tedavisi ve önlenmesine odaklanan özel bir uygulama alanı olarak tanımlamıştır (Clinical Social Work, 2021). Klinik sosyal hizmet alanında,

psikiyatri ve klinik psikoloji alanlarında olduğu gibi zihinsel, davranışsal ve duygusal sorunların tedavisiyle ilgilenilirken bu alanlardan farklı olarak müracaatçının sorunlarına çevresi içinde birey yaklaşımıyla yaklaşmakta ve müracaatçıların güç ve kaynaklarına odaklanılıp müracaatçı eşitlikçi ve işbirlikçi bir yaklaşımla güçlendirilmektedir (Turner, 2005, s.70'ten aktaran Zubaroğlu Yanardağ ve Özmete, 2017, s. 209).

Danışmanlık uygulaması sadece klinik sosyal hizmet alanında uygulanmamaktadır fakat klinik sosyal hizmet alanında akredite edilmiş eğitim alan kişiler danışmanlığın yanında psikoterapi hizmetleri verebilirken, bu alanda özelleşmiş eğitim almayan sosyal çalışmacılar danışmanlık hizmeti verebilmektedir (Zastrow, 2014, s.161).

Sosyal hizmetin danışmanlık uygulaması bazı kuramcılar tarafından çeşitli aşamalarla somutlaştırılmıştır. Örneğin Zastrow (2014)'a göre danışmanlığın ilişki kurma, sorunları derinlemesine keşfetme ve alternatif çözüm yollarını keşfetme şeklinde üç aşaması bulunmaktadır (Zastrow, 2014, s.235). İlişki kurma aşamasında müracaatçıyla bağlantı kurulmaktadır. Bu aşamada müracaatçıyla eşit bir ilişkinin kurulması, ortak bir dilin kullanılması, müracaatçının değerlerine saygı duyularak güvenilir bir atmosferin oluşturulması gerekmektedir. Sorunların derinlemesine keşfedildiği ikinci aşamada, soruna yönelik alternatif çözüm yolları geliştirilmeden önce sorun detaylı olarak analiz edilmektedir. Sorunun özellikleri, sorunun müracaatçının hayatına etkileri, müracaatçının sorunla baş etme kapasitesi titizlikle incelenmektedir. Üçüncü aşama olan alternatif çözüm yollarını keşfetme aşamasında, derinlemesine analiz edilen sorun hakkında alternatif çözüm yolları üretilmektedir. Bu aşamada müracaatçının kendi kaderini tayin hakkı dikkate alınarak, birlikte çözüm yolları değerlendirilmektedir.

Kongar (2007, s.80) ise danışmanlık ilişkisini bireyle çalışma sürecinde ele almış, bu süreçte üç aşama bulunduğunu ifade etmiştir. İlk aşamada sorun sahibiyile sosyal çalışmacı arasında ilişki kurulmaktadır. Bu aşama müracaatçının sorununu paylaşması ve sosyal çalışmacının amaca yönelik mesleki ilişki içinde müracaatçıya yardım edebileceğini ortaya koymasıyla gerçekleşmektedir. İkinci aşamada sorun, kişi ve bu ikisi arasındaki ilişki ve bu ilişkiye yönelik çözüm stratejileri değerlendirilmektedir. Üçüncü aşamada sorunu çözmek için maddi ve manevi iç ve dış kaynakların harekete geçirilmektedir.

Alanyazında danışmanlığın aşamalarıyla ilgili değinilen bu bilgiler karşılaştırıldığında, aralarında benzerlikler olduğu görülmektedir. İlk aşamada müracaatçıyla ilişki kurmanın vurgulandığı görülmektedir. İkinci aşamada müracaatçının probleminin ve bu probleme yönelik çözüm yollarının ele alındığı görülmektedir. Üçüncü aşamada ise tartışılan çözüm yollarının uygulamaya konulduğu görülmektedir. Buna göre cinsel istismar öyküsü olan yetişkin müracaatçılara danışmanlık bu aşamalara göre ele alınacaktır.

2. Cinsel İstismar Öyküsü Olan Yetişkinlere Yönelik Danışmanlık

Cinsel istismar öyküsü olan yetişkinler sosyal hizmet alanında hem danışmanlık hizmetinden hem de klinik sosyal hizmet alanındaki danışmanlık ve psikoterapi hizmetlerinden yararlanabilir. Bu çalışmada cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlere yönelik danışmanlık ve klinik sosyal hizmet alanındaki tedavi aşamaları için genel bir şablon oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmada danışmanlık terimi daha sık kullanılmış, klinik sosyal hizmet uzmanlığı olan sosyal çalışmacıların uygulayabileceği tekniklere de yer verilmiştir.

Danışmanlık süreci üç aşamaya ayrılarak incelenmiştir. Aşağıda sırasıyla bu aşamalara yer verilmiştir.

2.1. Birinci Aşama

Cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlere yönelik danışmanlık bağlamında ilk aşamada, müracaatçıyla ilişki kurma aşamasına yer vermek gerekmektedir. Müracaatçıyla ilişki kurma aşamasında değinilmesi gereken hususlardan ilki etik sınırlardır. Cinsel istismara maruz bırakılmış müracaatçıya zarar vermemek ve yararlı olmak, yetersizlik ve diğer risklere karşı korumak yakın ilişkilerinde sıklıkla güvensizliği deneyimleyen bu danışan grubuna danışmanlık yaparken önemli bir etik husustur (Daniluk ve Haverkamp, 1993). Etik sorumluluk profesyonel açısından cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlere yaklaşım konusunda bilgi, beceri ve deneyim sahibi olunmasını gerektirmektedir. Zira bu müracaatçıların hassas oldukları noktalar bulunabilmektedir. Müracaatçıya yönelik etik sorumluluk gizlilik, güvenlik gibi hususları da içermektedir. Bu bağlamda müracaatçılara danışmanlık sunulan ortamın özellikleri de bu sorumluluğa uygun şekilde düzenlenmelidir. Graziano (2014, s. 349)'ya göre ortamın müracaatçı ve danışman açısından güvenliğin ve gizliliğin sağlanabileceği, görüşmelerin bölünmeden yapılabileceği ve dış dünyadan gelebilecek dikkat dağıtıcı uyanların olmayacağı şekilde oluşturulması uygun olabilir. Buna rağmen ortamın izole olması, çocukluğunda cinsel istismar travması olan müracaatçılarda kaygıya sebep olabilmektedir (Graziano, 2014, s.349). Bazı müracaatçılar başka bir insanla bir odada tek başına kalmaktan korkmakta ve bu durum cinsel istismarla ilgili anılarını tetikleyebilmektedir (Sanderson, 2006, s.103). Buna göre görüşme ortamının izole olmayacak şekilde düzenlenmesi dikkate alınmalıdır.

Danışmanlık ilişkisi başlatıldığında, sosyal çalışmacının kullanacağı uygulama çerçevesini seçmesi gerekmektedir. Uygulama çerçevesi mesleğin amacı ve etiğiyle uygun olmak ve ampirik bulgulara dayanmak gibi nitelikleriyle uygulayıcının müracaatçıyla ilgili karmaşık durumları analiz etmesini sağlamaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2014 s.106). Uygulama çerçevesinin danışmanlık süreci içinde değiştirilebileceği yahut birden fazla çerçevenin kullanılabileceğinin de altının çizilmesi gerekmektedir.

Danışmanlığın bu aşamasında, müracaatçıyla danışmanlık ilişkisi kurulurken müracaatçının yaşam öyküsünün doğru bir şekilde alınması da üzerinde durulması gereken bir diğer noktadır. Klinik sosyal hizmet alanıyla ilgili olan ve psikiyatri hastalarıyla yapılan bir araştırmaya göre cinsel istismar öyküsü sorgulanan hastaların bir kısmı ilk başta cinsel istismar öykülerinin olmadığını belirtmişler fakat sonraki sorgulamalarda cinsel istismar öyküsü vermişlerdir. Buna göre cinsel istismar öyküsü olan

yetişkin müracaatçılar çoğunlukla farklı nedenlerle klinik yardıma başvurmakta ve cinsel istismar öyküsünü kolayca dile getirmeyebilmektedir (Cole, 1988). Bu bağlamda, müracaatçıların cinsel istismar öyküsünü dile getirmesinde sosyal çalışmacının görüşme becerilerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında sosyal çalışmacıların, cinsel istismarın yetişkinlik yaşamına etkileri hakkında bilgi sahibi olması da müracaatçının cinsel istismar öyküsünü dile getirmesini kolaylaştırıcı şekilde sorular sormasına yardımcı olabilir. İlaveten Bagley ve Ramsey (1986)'in belirttiği gibi müracaatçıların verdikleri sözlü mesajların alt metinlerine dikkat etmek, müracaatçının cinsel istismar öyküsünü dile getirmesine etkili olabilmektedir. Çünkü yetişkin müracaatçı cinsel istismar öyküsünü her zaman doğrudan dile getirmeyebilmektedir. Örneğin Alaggia ve Millington (2008)'un belirttiği gibi özellikle erkek müracaatçılar danışmanlık ilişkisinde cinsel istismar öyküsünü doğrudan dile getirmekte zorlanmaktadır. Bu sebeple sosyal çalışmacı yetişkin erkek müracaatçılarla görüşme sırasında cinsel istismarla ilişkili olabileceğini düşündüğü bir problem gördüyse, müracaatçılara cinsel istismar öyküsü hakkında soru sorması, müracaatçıların konuyu dile getirmelerini kolaylaştırabilmektedir (Alaggia ve Millington, 2008).

Bazı durumlarda yetişkin müracaatçılar farklı bir sebeple bir sosyal çalışmacıyla görüşürken, cinsel istismar öyküsünü ilk defa bu profesyonel görüşmelerde açığa vurabilmektedir. Bu süreçte farklı danışmanlık teknikleri kullanılması da müracaatçıların konuyu dile getirmelerini kolaylaştırabilmektedir. Bireysel düzeydeki çalışma sırasında yüz yüze konuşmanın yanında, yaşam hikayesi ya da kısa hikayeler yazma, resim çizme gibi sanatsal çalışmalar ve çocukluğa ait eşyaların kullanımıyla cinsel istismarın danışmanlık ilişkisi içinde açığa vurulması ve cinsel istismarın oluşturduğu olumsuz etkilerin sağaltım süreci başlatılabilir (Hall ve Lloyd, 1993, s.113).

İlişki kurma aşamasının başarılı olması önemli bir husustur. Bu aşamada müracaatçının güven duyduğu bir atmosfer oluşturmak, müracaatçının sorunlarına aşırı duygusal tepkiler vermemek ve müracaatçıyı yargılamadan onunla empatik bir ilişki kurmak ilişki kurma aşamasının başarısını etkilemektedir (Zastrow, 2014, s.235-236). İlişki kurma aşamasının başarılı olması, cinsel istismar gibi travmatik etkileri olan bir konunun ele alınması için oldukça önemlidir. Zira bu aşamanın başarılı olması, müracaatçıyla danışmanın güven ilişkisini tesis etmektedir. Güven ilişkisi müracaatçının hassas olduğu konuları danışmana açabilmesi için elzemdir. Zira Madden ve Parody (1997)'nin belirttiği gibi yetişkin müracaatçılarla yapılan çalışmalarda güvenli ve terapötik ittifak kurulmadan travmatik materyalin keşfine erken katılım bir hata olabilir (Madden ve Parody, 1997, s. 230-231). Danışman ve müracaatçı arasında güven ilişkisi oluşmadan cinsel istismarla ilgili utanç gibi rahatsız edici duyguların ortaya çıkması müracaatçının danışmanlık ilişkisinden uzaklaşmasına sebep olabilmektedir. Bu sürecin danışman tarafından hassas bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Sanderson, 2006, s.140).

2.2. İkinci Aşama

Müracaatçı danışmanlık ilişkisinde ilişki kurma aşamasının başarılı olmasından sonra müracaatçının sorununun derinlemesine ele alındığı ikinci aşama gelmektedir. Bu süreçte ilk olarak müracaatçının cinsel istismara yönelik tutumları, duyguları ve yetkinliği ve cinsel istismardan kaynaklanan sorunların tedaviye uygun olup olmadığı ve müracaatçıyı tedaviye getiren diğer nedenlere göre öncelikli olup olmadığı değerlendirilmektedir (Bagley ve Ramsey, 1986). Zastrow (2014, s.236) ise bu aşamada ifade edildiği gibi sorunun kapsamı, nedenleri, müracaatçının sorun hakkındaki duygu ve düşünceleri ve kullandığı baş etme stratejilerinin incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sorunların ele alındığı bu aşamada danışmanın müracaatçıyla ilgili dikkate alması gereken etik bir husus bireysellik ilkesidir. Bu bağlamda müracaatçının sorunlarını genellemelerden uzak bir şekilde, bireyin kendine has kişilik özellikleri, yaşam öyküsü, yaşadığı çevresel koşullar dikkate alınarak değerlendirilip duruma uygun müdahale planı hazırlanması gerekir (Öztürk, 2009, s.107).

Bu aşamada cinsel istismar ve bununla ilgili sorunların bunun tüm yönleriyle derinlemesine ele alınması uzun bir sürece yayılabilir. Bu süreçte Daniluk ve Haverkamp (1993)'a göre müracaatçının özerkliğine saygı duyulması ve kendisine endişe veren konularda nasıl ilerleyeceğini özgürce seçmesine ve durum üzerinde kontrol sağlamasına izin verilmesi gerekmektedir. Bu husus daha önce kendi bedenleri üzerinde kontrol sağlayamamış olan bu müracaatçılar için önemlidir (Daniluk ve Haverkamp, 1993). Koehn (2007)'e göre danışmanlık sürecinde müracaatçılara seçim yapma hakkı verilmesi, yaptıkları tavsiyenin dinlenmesi, tedavinin yönü hakkında söz sahibi olabilmeleri, görüşme tarihlerinin ayarlanması konusunda esnek davranılması, kendileriyle eşit ilişki kurulması gibi etmenler olumlu etki yapabilmektedir. Müracaatçıların görüşmelerde danışmanı kontrolcü olarak algılaması kendilerinde öfke, çaresizlik ve yetersizlik duygusu oluşturabilmektedir (Koehn, 2007, s.54). Bu aşamada kullanılan uygulama çerçevesi durumu kolaylaştırabilir. Müracaatçının görüşmeler sırasında katılımcı olmasını sağlamanın önemi sosyal hizmetin temel yaklaşımlarından güçler (strengths) yaklaşımı içinde de vurgulanmaktadır. Güçler yaklaşımında müracaatçının sadece sorunlarına değil, güçlü yönlerine de odaklanılmaktadır. Güçler yaklaşımı diğer kuram ve yöntemlerle de beraber kullanılabilir. Bu açıdan sosyal çalışmacının yapacağı uygulamaların temelini oluşturabilmektedir (Kondrat, 2015, s.59). Güçler yaklaşımı benimsenerek sorunların ve buna uygun çözüm seçeneklerinin müracaatçıyla belirlenmesi sonrası sonraki aşamada sorunların çözümü için farklı yaklaşımlar da kullanılabilir.

Müracaatçının ihtiyaçlarına ve görüşme sırasında verdiği geri bildirimlere duyarlı olabilmek adına sosyal çalışmacının empati becerisinin öneminin de altını çizmek gerekmektedir. Empati, müracaatçıyla kurulan yardım ilişkisi bağlamında yer alması gereken temel bir olgudur. Empati sosyal hizmet uygulamasının başarısını arttırmaktadır. Empati sayesinde sosyal çalışmacı ve müracaatçı arasındaki etkileşimin niteliği artarken müracaatçının bireysel sorunlarıyla alakalı farkındalığı artmakta ve sorunun çözümü için potansiyel gücünü keşfetmesi ve ilgili çözüm stratejilerini belirlemesi kolaylaşmaktadır (Tuncay ve İl, 2009: s. 50).

Müracaatçı cinsel istismar öyküsünü anlatırken sosyal çalışmacının geçmişteki istismar ve mevcut sorunlar arasındaki bağlantılara ulaşması ve müracaatçıyla cinsel istismarın etkisiyle oluşan sorunların çözümü için alternatif yollar bulmak için yaratıcı bir şekilde çalışması önemlidir (Ballantine, 2012: s.53). Bunun için müracaatçının özerkliğine saygı gösterilerek, cinsel istismara yönelik duygu ve düşüncelerini ifade etmesi sağlanırken, müracaatçının ifade ettiği içeriklerin analiz edilmesi gerekmektedir. Müracaatçının hayatında cinsel istismarın ne tarz sorunlara yol açtığını anlamak için, müracaatçının cinsel istismarla ilgili düşünce, inanç ve tutumlarını değerlendirmek gerekmektedir. Örneğin müracaatçının cinsel istismar sebebiyle ilgili yaptığı nedensel açıklama ve yükleme tarzı, kendisinin konuyla ilgili duygu ve davranışlarını da şekillendirebilir. Bunu anlamlandırmak için çeşitli atıf kuramlarından faydalanılabilir. Örneğin Heider'in atıf kuramına göre insanlar bazı eylemlerin nedenini anlamak için, ya kişinin duygu, düşünce, kişilik özelliği gibi özelliklerine dayanarak içsel atıf yapmakta, ya da kişinin dışındaki herhangi bir durum veya davranışa bağlı olarak dışsal atıf yapmaktadırlar. (Heider, 1958'den aktaran; Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014, s.111). Heider'in atıf kuramını genişleten Weiner'e göre ise, insanlar bir davranışı anlamlandırırken, içsel ve dışsal atıf yani yükleme yapmalarının yanında davranışın nedenini kalıcılık ve geçicilik boyutuna ve nedenin kontrol edilebilir yahut kontrol edilemez oluşuna göre değerlendirmektedirler (Weiner, 1986'dan aktaran; Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014, s.111). Buna göre müracaatçının cinsel istismarın sebebini anlamlandırmak adına birçok etmeni birlikte değerlendirerek bu değerlendirmenin sonucuna göre bir inanç geliştireceği söylenebilir. Müracaatçının konuyla ilgili yaptığı nedensel açıklamanın şöyle bir önemi vardır: Birey cinsel istismarın nedeniyle ilgili ya kendine ya da istismarı uygulayan bireye veya aile üyeleri gibi çevresel aktörlere yükleme yapabilir. Cinsel istismara maruz bırakılmış birey, bu bağlamda cinsel istismarla ilgili yaptığı yükleme tarzına göre çeşitli sorunlar geliştirebilir. Örneğin, bu bireyin benlik algısı bu yükleme tarzından etkilenebilir. Bir araştırmaya göre cinsel istismara maruz bırakılmış yetişkinlerden istismarın nedeniyle ilgili dışsal yükleme yapanlar, içsel yükleme yapanların aksine özgüvenini daha yüksek tutmuş ve daha yüksek yaşam kalitesi göstermişlerdir (Lev-wiesel, 2000). Dolayısıyla istismar sebebiyle istismarı uygulayan kişiyi sorumlu tutan bireylerin benlik algısı olumsuz etkilenmeyebilir. Cinsel istismarla ilgili çevreye yükleme yapmak bazı durumlarda koruyucu olsa da bazı durumlarda koruyucu olmayabilir. Örneğin McMillen ve Zuravin (1997) yetişkin kadınlarla yaptıkları araştırmada, bireyin cinsel istismarla ilgili kendini suçlaması gibi ailesini suçlamasının da bireylerin zayıf uyum göstergeleriyle ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu anlamda cinsel istismarla ilgili çevreye yükleme yapmanın karmaşık etkileri olduğu anlaşılabilir. Cinsel istismarla ilgili çevreye yükleme yapmak çocukların aksine yetişkinlerde daha az görülmekte, yetişkinler içsel yükleme yapıp kendini daha fazla suçlamaktadır (Hunter, Goodwin ve Wilson, 1993). Farklı bir araştırmada cinsel istismara maruz bırakılma yaşına göre, cinsel istismara yönelik yetişkinlerin atıfları arasında karşılaştırma yapılmıştır. Zinzow, Seth, Jackson, Niehaus, Fitzgerald (2010)'ın araştırmasına göre yetişkinler, cinsel istismara maruz bırakılma yaşı küçük olduğu durumlarda daha çok dışsal yükleme yapmış, cinsel istismara maruz bırakılma yaşı

büyükçe daha fazla içsel yüklemeye yapmışlardır. İçsel yüklemeye yapan yetişkinlerde ise psikolojik semptom düzeyi daha yüksek görülürken, dışsal yüklemeye yapan yetişkinlerde ise Travma Sonrası Stres Bozukluğu belirtileri daha yüksek görülmüştür (Zinzow, Seth, Jackson, Niehaus, Fitzgerald, 2010). Her ne kadar çocukların, cinsel istismarla ilgili yetişkinlerden daha çok dışsal yüklemeye yapma eğiliminde oldukları yukarıda belirtilmiş olsa da içsel yüklemeye yapmak çocukları da olumsuz etkileyebilmektedir. Feiring ve Cleland (2007) 6 yıl aralıkla tekrarladıkları araştırmalarında cinsel istismara maruz bırakılmış çocuklardan istismarın nedeniyle ilgili içsel yüklemeye yapıp kendini suçlayanların, dışsal yüklemeye yapıp faili suçlayanlara göre daha çok psikopatoloji gösterdiklerini belirtmişlerdir. Buna göre çocuk ve yetişkinler için tutarlılık gösteren içsel yüklemeye tarzı, cinsel istismarın birey üzerinde nasıl bir etki yapacağını yordayabilmektedir. Müracaatçının, cinsel istismarın sebebiyle ilgili kendisine yüklemeye yapması, bireyin kendini suçlamasına ve suçluluk, utanç gibi duygular yaşamasına sebep olabilmektedir. Barker-Collo (2001) ise çocukken cinsel istismara maruz bırakılan yetişkinlerden, çocukluk döneminde istismarla ilgili içsel yüklemeye yapıp kendini suçlayanların, yetişkinlikte daha fazla psikiyatrik semptom ve intihar girişimi gösterdiklerini belirtmiştir. Araştırmacı içsel yüklemenin yetişkinlikte değil de çocuklukta yapıldığı durumlarda, bahsedilen sorunları öngördüğünün altını çizmiştir (Barker- Collo, 2001). Weiner (1986)'nın yüklemeye kuramına değinilirse, bireylerin cinsel istismarı kontrol edilebilir ya da kontrol edilemez şekilde yorumlaması, cinsel istismara maruz bırakılma yaşından etkilenebileceği için cinsel istismara maruz bırakılma yaşı büyük olan yahut şu an yetişkin olan cinsel istismar mağdurlarının içsel yüklemeye yapıp kendilerini cinsel istismarla ilgili sorumlu tutması daha muhtemel olabilir.

Cinsel istismarla ilgili bireyin kendine yüklemeye yapması, bireyin kendini suçlamasına sebep olabilmektedir. Cinsel istismarla ilgili kendini suçlama ise yetişkinlik yaşamında cinsel saldırıya maruz bırakılmayı yordayabilmektedir (Tapia, 2014). Bu anlamda cinsel istismara maruz bırakılmış yetişkinlerin kendini suçlamaları ve bununla bağlantılı olarak kullandıkları uyumsuz başa çıkma stratejileri yetişkinlikte cinsel saldırıya maruz bırakılmak üzerinde etkili olabilmektedir (Filipas ve Ullman, 2006). Bu yetişkinlerin kullandıkları bir uyumsuz başa çıkma şekli ise kurban rolünü benimsemektir. Kurban rolü, istismara maruz kalınan çocukluk döneminde benimsenebilir ve bu rol yetişkinliğe uzanan bir bağımlılık haline gelebilir (Jones, 1991, s.65). Kurban rolü dolayısıyla da bireyler yetişkinlikte tekrardan istismar edildikleri ilişkiler içinde bulunabilirler. Daldin (1988) bu durumu tekrarlama zorlantısıyla ilişkilendirmiştir. Bu durumun yetişkinlik yaşamındaki cinsellik yaşama tarzlarında görünür olduğunu belirtmiştir (Daldin, 1988). Dolayısıyla cinsel istismar öyküsü bulunan yetişkin müracaatçıların yetişkinlik döneminde tekrardan istismar edildikleri ilişkilerde bulunup kurban rolünü üstlenip üstlenmedikleri de odaklanılması gereken bir diğer noktadır. Danışmanlık sürecinde müracaatçının başkalarıyla olan ilişkilerini etkileyen geçmişteki acı dolu etkileşimlere ve şu anda sömürüye dayalı ilişkilere nasıl bağlandığı konusunda farkındalığını arttırmak olası istismar durumlarını ortadan kaldırebilmektedir (Larson, 1993, 148-149).

Bazı yetişkinler bahsedildiği gibi cinsel istismarla ilgili çeşitli sorunlar yaşayabilmekte, bazı yetişkinler ise yaşamlarının daha erken dönemlerinde dayanıklılık geliştirmekte ve cinsel istismardan ve diğer

yaşam olaylarından kaynaklanan sorunlarla baş etmek için olumlu başa çıkma stratejileri geliştirmektedir. Dayanıklılık da bireyi yeniden travmatize edecek durumlardan koruyabilmektedir (Banyard ve Williams, 2007).

Himelein ve McElrath (1996)'ın araştırmasına göre, cinsel istismarla başa çıkmakta daha başarılı olan yetişkinler, daha başarısız olanlara göre cinsel istismarı açığa vurma ve tartışma, istismarı bilişsel yönden olumlu olarak yeniden çerçeveleme, istismarın ciddiyetini küçültme ve olumsuz deneyimin üzerinde durmayı reddetme gibi bilişsel stratejileri daha fazla kullanmaktadır. Cinsel istismarla başa çıkabilen ve yeterince başa çıkamayan yetişkinlerin kullandığı bilişsel stratejilerdeki bu gibi farklılıklardan dolayı, danışmanlık sürecinde müracaatçının kullandığı baş etme stratejilerini değerlendirmenin de önemi ortaya çıkmaktadır. Zira işlevsiz olan baş etme tarzlarının cinsel istismar öyküsünden kaynaklanan sorunları daha karmaşık hale getirdiği söylenebilir. Müracaatçıların cinsel istismara maruz bırakılmanın oluşturduğu problemlili düşünce ve duygularla baş etme yollarından biri de çeşitli savunma mekanizmalarını kullanmak olabilir. Clark (1993)'ın ifade ettiği gibi bazı bireyler maruz bırakıldıkları cinsel istismarı bastırma, inkâr, çözülme gibi savunma mekanizmasıyla yok sayabilmektedir. Bu savunma mekanizmaları sayesinde benliklerini istismarın oluşturduğu ezici duygulardan korumaya çalışmaktadırlar (Clark, 1993, s.29). Savunma mekanizmalarının kullanımı müracaatçıların benliklerini acı verici duygulardan korusa da bu travmatik durumun oluşturduğu sorunların kronikleşmesine sebep olabileceği söylenebilir. Bu anlamda müracaatçının cinsel istismardan kaynaklanan sorunlarla baş etmek için kullandıkları savunma mekanizmalarını danışmanlığın bu aşamasında gözden kaçırmamak gerekir. Sosyal hizmet açısından bireyin sorunları hem bireyin özellikleri hem çevresel etmenlerle beraber ele alınmaktadır. Cinsel istismar öyküsü olan müracaatçıların bundan kaynaklı sorunlarını ele alırken bireysel ve çevresel etmenler arasında denge gözetmeyi de gerektirmektedir. Zira Hanna (1994)'nın belirttiği gibi müracaatçıyla ilgili değerlendirme yapılırken bireylerin ruhsal süreçlerinin etkisini göz ardı ederek tamamiyle çevresel koşullara odaklanmak, müracaatçıların kendilerini pasif ve çaresiz olarak görmelerini teşvik etmenin yanı sıra, bireylerin çevreye ve kendine yönelik yıkıcı davranışları reddetmelerine izin verebilmektedir (Hanna, 1994, s. 367). Çevresel koşullar da sorunun anlaşılması için bireysel özellikler kadar dikkate alınmalıdır. Love ve Robinson Kurpius (2020)'un araştırmasına göre ebeveynlerle kurulan güçlü bağ ve arkadaşlarla kurulan güçlü bağlar çocuklukta cinsel istismara maruz bırakılmış yetişkinlerin başa çıkma becerilerini olumlu yönde etkilemiştir. Buna göre çevresel koşullar bağlamındaki güçlü sosyal kaynaklar, bireyleri travmatik bir olay karşısında güçlendirebilmektedir. Bu anlamda müracaatçının çevresel kaynaklarını belirlemek, sorun çözme için uygulanacak stratejilerin de başarısını artırabilir. Çevre içinde birçok boyutu içermektedir. Müracaatçıların sorunlarını etkileyen çevresel etmenler değerlendirilirken çevre fiziksel çevre (güvenlik kaynakları ve barınak), algılanan çevre (ırk, cinsiyet, sınıf ve etnik köken etkisi), sosyal çevre (sosyal ağların değerlendirilmesi), kurumsal / organizasyonel çevre (daha büyük sistemlerle

ilişkiler) politik / kültürel çevreleri (politik ve kültürel kuruluşlar için olanaklar) içerecek şekilde değerlendirilebilir (Kemp, Whittaker ve Tracy, 1997'den aktaran; Kelly ve Gates, 2010).

2.3. Üçüncü Aşama

Cinsel istismar geçmişi olan yetişkin müracaatçılara yönelik danışmanlığın üçüncü aşamasında, daha önce derinlemesine incelenen soruna yönelik çözüm yolları geliştirilmektedir.

Sosyal çalışmacı bu aşamada sorunun çözümüne yönelik olarak çalışırken çeşitli uygulamalardan yararlanabilir. Danışmanlık klinik sosyal hizmet uygulaması bağlamında yapılıyorsa sosyal çalışmacılar, psikodinamik paradigma, bilişsel davranışçı paradigma, ben ötesi paradigma gibi paradigmalardan yanında sistem yaklaşımı, güçlendirme yaklaşımı, birey merkezli yaklaşım, görev merkezli yaklaşım, krize müdahale yaklaşımı, duygu odaklı yaklaşım gibi yaklaşımlar çerçevesinde uygulamayı planlayabilmektedir (Zubaroğlu Yanardağ ve Özmete, 2017). Klinik sosyal hizmet alanı dışında yapılan danışmanlıkta ise sosyal çalışmacılar güçlendirme yaklaşımı, geneli yaklaşım, sistem yaklaşımı, görev merkezli yaklaşım gibi yaklaşımlardan faydalanabilir.

Bu aşamada yetişkin müracaatçıların içsel dünyasını, kişiler arası ilişkilerdeki davranışsal, zihinsel, fiziksel ve cinsel işlevselliğini etkileyen sorunlarını ele alırken, bu sorunlara ayrı ayrı odaklanmak yerine hepsine aynı anda odaklanılmalıdır (Sanderson, 2006, s.107). Sorunlar için çözüm yolları üretilirken, müracaatçının sosyal hizmetin etik bir değeri olan self determinasyon hakkı gereği özgürce seçim yapma hakkı olduğunun da altını çizmek gerekir (Şahin, 2009).

Sorunlara yönelik müdahaleler üretilirken bilinmesi gereken bir diğer durum, müracaatçının yaşadığı sorunların etkisinin, cinsel istismarın travma olarak deneyimlenmesiyle daha da artabileceğidir. Dolayısıyla travmaya bağlı sorunların çözümü için gerekenler farklı tür müdahaleleri içerebilir.

Graziano (2014)'ya göre travma yaşantılarına yönelik klinik sosyal hizmet alanında bireysel danışmanlık, destekleyici bir ilişkiyi, travmanın beden, duygu ve zihin üzerindeki etkisi hakkında psiko-eğitimi, müracaatçının iyileşmesini desteklemeyi ve müracaatçının daha kötüye gittiği durumlarda ona istikrar ve kontrol sağlamayı ve müracaatçının sorunlarının, duygularının ve çeşitli davranışlarının altında yatan dinamiklerin anlaşılmasını içeren çok boyutlu bir süreçtir (Graziano, 2014, s.354). Buna göre hem yaşanan sorunların çeşitli boyutlarda farklılaşması ve travmatik yaşantının belirtisi olması, hem müracaatçının iyiye gidişinin dalgalı bir seyir gösterebilmesi sosyal çalışmacının esnek ve dikkatli bir şekilde çalışmasını ve çeşitli sorun çözme becerilerini kullanmasını gerektirmektedir.

Alanyazına göre cinsel istismarın travmatik etkilerinden kaynaklanan sorunların çözümü için genel anlamda çeşitli tekniklerin kullanıldığı görülmektedir. Cinsel istismar bir travma olarak deneyimlenmişse, buna yönelik EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing/Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme), bilişsel davranışçı terapi, diyalektik davranış terapisi, dışavurumcu sanat terapisi, dans ve hareket terapisi, drama terapisi, kum terapisi, psikodrama, bibliyoterapi gibi tekniklerin danışmanlıkta kullanımı önerilebilir (Ventura, 2012).

Bahsedilen tekniklerden EMDR'nin cinsel istismar geçmişi olan yetişkinlerde travma çözümünde güçlü bir etkisi olduğu belirtilmiştir (Edmond, Sloan ve McCarty, 2004). Bu gibi tekniklerin kullanımı için özel eğitim, uzmanlaşma ve süpervizyon gerekmektedir. Bu açıdan bahsedilen teknikler, danışmanlık klinik sosyal hizmet uygulaması bağlamında yapıldığında uygulanabileceği söylenebilir. Nitekim bu gibi teknikler psikoterapi amacıyla kullanılmaktadır. Eğer sosyal çalışmacının bu gibi tekniklerle ilgili uzmanlığı yoksa, müracaatçıyı bu teknikleri kullanacak uzmanlara yönlendirebilir. Zira travmaya yönelik doğrudan müdahale konusunda uzmanlığı olmadığı halde bu şekilde uygulamalar yapmak bir takım etik sorunlar doğurabilir. Bu açıdan sosyal çalışmacının bilgi, beceri ve deneyimi konusunda farkındalığının olması ve sorun çözümüne yönelik uygulamalar yaparken buna uygun şekilde davranması gerekmektedir.

Sosyal çalışmacı travmaya yönelik müdahaleleri uygulayamayacak olsa bile, travmaya duyarlı bir yaklaşım sergilemeli, travmanın etkileri ve travmanın şimdiki sorunlarla olan bağlantısı konusunda farkındalık sahibi olmalıdır. Örneğin önceki bölümde cinsel istismarın sonraki yakın ilişkileri etkileyebileceği ve yetişkinlik yaşamında kişilerin tekrardan istismar edildikleri ilişkiler içinde bulunabildiklerine değinilmiştir. Sosyal çalışmacının müracaatçının bazı sorunlarının cinsel istismarın travma oluşturmasıyla ilgili olduğunun farkında olması bu sorunların çözümü için doğru strateji geliştirmesine yardımcı olabilir.

Her ne teknik kullanılırsa kullanılsın, müracaatçının bu süreçte yoğun duygulara kapılabileceğinin farkında olunması ve bu aşamada müracaatçının hızına ayak uydurulması gerekmektedir. Bu anlamda müracaatçıyla kullanılacak teknik, konunun ele alınış hızı, hangi konuya odaklanılacağı konusunda fikir paylaşımında bulunabilecek eşit ilişki kurmak, müracaatçıya olumlu etkide bulunabilir ve onu güçlendirebilir (McGregor, Thomas ve Read, 2006, s.56). Dolayısıyla, cinsel istismara bağlı sorunların çözümünde müracaatçıyı pasifize etmeden katılımcı olmasını sağlamak ve danışmanlık süreciyle ilgili sürekli geri bildirim almak gerekmektedir. Bu sayede müracaatçıya uygulanan danışmanlık tekniğinin oluşturabileceği olumlu etkilerin yanında olumsuz etkiler hakkında da bilgi sahibi olunabilir. Zira bazen danışmanlık sırasında işlenmemiş anıların beklenmedik bir şekilde hatırlanması, müracaatçıyı çok zorlayabilir, hatta psikiyatrik müdahale gerektirebilecek durumlara yol açabilir (Sanderson, 2006). Bu durumda psikiyatrik müdahale gerektirecek durumların belirtileri hakkında bilgi ve gözlem yeteneğine sahip olmak oldukça önemlidir. Psikiyatrik müdahale için yönlendirilen müracaatçının, sosyal çalışmacı tarafından güçler perspektifi bağlamında sosyal işlevselliğini arttıracak şekilde güçlendirilmesiyle, çevreden edineceği sosyal desteği arttırması sağlanabilir. Bu durum müracaatçı üzerinde olumlu etki yapabilecektir.

Cinsel istismar, danışmanlık sürecinin ikinci aşamasında ele alındığı gibi yetişkin müracaatçılarda suçluluk, öfke, utanç gibi güçlü duygulara sebep olabilir. Bu gibi duyguların danışmanlığın bu aşamasında derinlemesine ele alınması da önemlidir. Müracaatçı duygularını ifade ederken, danışmanın meslek etiğine göre müracaatçıyı ayıplamadan duygularını özgürce ifade etmesine izin

vermesi, müracaatçının duygularını anlamaya çalışıp buna uygun bir şekilde cevap vermesi gerekmektedir (Öztürk, 2009, s.108). Bu duyguların dışı vurumu için de çeşitli teknikler kullanılabilir. Örneğin Hall ve Lloyd (1993)'un ifade ettiği gibi müracaatçının cinsel istismardan kaynaklanan öfke duygusunu dışarı vurabilmesi için yastıkları yumruklama veya sözel olarak ifade etme gibi teknikler uygulanabilir. Müracaatçı cinsel istismara bağlı suçluluk duygusu taşıyorsa bu danışmanlık sürecinde tartışılabilir ve çeşitli imgeleme teknikleriyle suçluluğun üstesinden gelmesi sağlanabilir. Kendisiyle ilgili oluşturduğu negatif inançların değişimi için danışmanlığın bu aşamasında çalışmalar yapılabilir. Bu sayede müracaatçının benlik saygısının yükselmesi de sağlanabilir (Hall ve Lloyd, 1993).

Alanyazında cinsel istismar geçmişi olan müracaatçıların cinsel istismardan kaynaklanan olumsuz duygulardan kurtulması için önerilen tekniklerden biri de terapotik affetmedir. Walton (2005)'a göre terapotik affetme, istismar edilen bir kişinin incinme ve nefretin yaralarını iyileştirdiği, istismar eden kişiyle sağlıklı bağlantısının (fiziksel veya zihinsel) kesildiği ve sağlıklı ve büyümeyi teşvik eden faaliyetler sürdürmek için serbest bırakıldığı bir süreçtir. Affetme bireyin kurban rolünden çıkmasını, hayatının sorumluluğunu alarak güçlenmesini sağlayabilmektedir (Walton, 2005, s.196). Olumsuz duygulardan kurtulmak için kullanılacak affetme tekniğinin de olumsuz duyguların titizlikle ele alınıp ifade edilmesiyle ve bunun için çeşitli zihinsel değişiklikler yapılmasıyla gerçekleştiği söylenebilir. Buna göre bu tekniğin de zamana yayılarak uygulanması gerektiği söylenebilir. Öfke, suçluluk, utanç gibi olumsuz duyguların danışmanlık ilişkisinde işlenip dönüştürülmesi, müracaatçının kişiler arası ilişkilerinde yaşadığı sorunlarını da azaltacağı söylenebilir. Zira daha önce bahsedildiği gibi bu duygular, bu yetişkinlerin tekrardan istismar edildikleri ilişkiler içinde tıkanıp kalmalarıyla da ilgilidir. Özellikle bazı yetişkinlerin bu duygularını ilk defa danışmanlık ilişkisinde empatik bir kabul ile karşılanarak ifade şansı bulmaları, kendi üzerlerinde güçlendirici bir etki yapabilir.

Müracaatçının danışmanlık ilişkisinde sorunlarının çözülüp güçlendirilmesi hedeflenirken, müracaatçının aile ve arkadaş gibi mikrosistem üyeleriyle güçlü bağının, onun cinsel istismarla baş etme gücünü arttırabileceği dikkate alınmalıdır. Bu açıdan müracaatçıların, bu mikrosistem üyelerine konuyla ilgili paylaşım yapmaları kendisi açısından bir yandan zorlayıcı olsa da bir yandan faydalı olabilir. Aileyle istismarı paylaşma aile içi ilişkilerde değişime ve bölünmelere yol açsa da bu açıklama vesilesiyle birey istismardan kaynaklanan izolasyon hissinin üstesinden gelebilir (Levenkron ve Levenkron, 2013, s. 255). Herman (2011)'a göre özellikle istismarı aile içinde yaşayan bireyler için, aile önünde istismarla ilgili duygu ve düşüncelerini açığa vurmaları uygun şekilde zamanlanmalı ve planlamalıdır. Bu tarz açığa vurma davranışı bireyleri oldukça güçlendirebilir. Aile önünde kendini açığa vurmanın gücünün altında doğruyu söyleyebilmek yatmaktadır. Bunun için çeşitli egzersizlerle bireyin önceden hazırlanması faydalı olabilir (Herman, 2011).

Müracaatçının duygusal ve davranışsal sorunlarını çözerken, yukarıda bahsedilen tekniklerin yanı sıra role-play çalışmalarının yapılması, bu duygu ve davranışların değişiminde etkili olabilir. Role-play çalışmalarında istenmeyen davranışların ortadan kaldırılması ve istenen davranışların

öğrenilmesi hedeflenebilir. Müracaatçının sınır koyma problemi varsa hayır demeyi öğrenmesi, sosyal ilişkilerde daha girişken olması, kendini daha iyi ifade edebilen bir birey olması için role-play çalışmaları uygulanabilir.

Cinsel istismar sebebiyle müracaatçıların taşıyabildikleri suçluluk ve utanç duygularından ötürü benlik değerlendirmelerinin düşük olabilmesi gibi sorunlar, yetişkinlik yaşamındaki duygusal ilişkiler ve sosyal ilişkileri etkileyebileceği için danışmanlığın bu aşamasında da güçler yaklaşımı ve çözüm odaklı yaklaşım bağlamındaki uygulamalarla müracaatçılar güçlendirilerek cinsel istismardan kaynaklanan sorunların çözümü sağlanabilir. Müracaatçılara problem çözme becerilerinin arttırılması için eğitim verilmesi yahut çözüm odaklı yaklaşımla seçilen problemlerinin ele alınmasıyla müracaatçılar güçlenmesi ve dolayısıyla kurban (victim) rolünden hayatta kalan (survivor) rolüne geçiş yapmaları sağlanabilir.

SONUÇ

Cinsel istismar, salt çocukluk döneminde değil yetişkinlik döneminde de ele alınması gereken bir durumdur. Zira cinsel istismar yaşantısının yetişkinlik döneminde yaşanan duygusal, davranışsal, bilişsel ve kişiler arası sorunlarla ilişkili olması buna gerekçe gösterilebilir. Bu açıdan sosyal hizmet alanında cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlerin yaşadıkları sorunlara yönelik çözümlerin de ele alınması gerekmektedir. Alanyazına bakıldığında bu konuyla ilgili spesifik çalışmalara yeterince yer verilmediği görülmüştür. Bu durum sosyal hizmet açısından cinsel istismara maruz bırakılmış çocuklarla profesyonel ilişki kurulma ihtimalinin, çocukken cinsel istismara maruz bırakılmış yetişkinlerle salt bu sebeple profesyonel ilişki kurulma ihtimalinden daha fazla olmasıyla ilgili olabilir. Bunun dışında salt çocukluk çağında çözülecek bir sorunmuş gibi varsayılarak akademik anlamda geri planda bırakıldığı söylenebilir. Halbuki psikoloji, psikiyatri gibi alanlardaki birtakım uluslararası çalışmalarda, cinsel istismarın yetişkinlik döneminde oluşturduğu etkiler kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. İnsanların sorunlarının çözümünü hedefleyen sosyal hizmet ise bu sorunların çözümü için devreye girecek bilim ve meslek alanlarından biridir. Dolayısıyla sosyal hizmete ait alanyazında cinsel istismar gibi travmatik etkileri olan sorunlar için özelleşmiş yaklaşımlarla ilgili çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışma sosyal hizmet alanında cinsel istismar öyküsü olan yetişkinlere bireysel danışmanlığı somutlaştırmayı hedeflemiştir. Bu hedef kapsamında dikkate alınacak noktalara yer verilmiştir. Çalışma yapılırken danışmanlık ilişkisi somut şekilde aşama aşama ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma yapılırken Türkiye'deki sosyal hizmet uygulamaları ve atıf yapılan uluslararası araştırmaların yer aldığı ülkelerde yapılan danışmanlık uygulamaları arasındaki farklılıktan ötürü zorlanılmıştır. Bu durum atıf yapılan uluslararası araştırmaların yayınlandığı bölgelerde klinik sosyal hizmet uygulamaları ve bu bağlamda sunulan terapi hizmetlerinin Türkiye'dekine göre daha yaygın olmasıyla ilgilidir. Örneğin Amerika'da lisansüstü eğitimler, sertifikalandırılan terapi eğitimleri ve süpervizyon desteğiyle travmatik etkileri olan yaşam olaylarının sosyal çalışmacılar tarafından terapisi yapılabilmektedir. Türkiye açısından bu durum yaygın olmadığı için bu duruma göre bir

çalışma yapılmış ve danışmanlık aşamasında bazı uygulamaların klinik uzmanlık gerektirdiği için herkes tarafından uygulanamayacağına altı çizilmiştir. Buna göre Türkiye’de lisansüstü düzeyde klinik sosyal hizmet programlarının sayısının artırılması konuyla ilgili katkı sağlayabilir. Nitekim bu alanda lisansüstü eğitim ülkemizde çok yaygın değildir. Bunun yanında Türkiye’de sosyal hizmet alanında uluslararası alanda olduğu için akreditasyonu olan spesifik terapi programlarının sunulması gerekmektedir. Sosyal çalışmacıların EMDR, psikodrama, bilişsel davranışçı terapi gibi teknikleri danışmanlık ilişkisinde kullanmak üzere gereken bilgi ve beceri yeterliliğinin kazanmaları için gereken eğitim programları sunulması önemlidir. Bu eğitimlerin konuyla ilgili uluslararası düzeyde eğitmenlik yetkisi olan uzmanlar tarafından verilmesi, eğitim alan sosyal çalışmacıların eğitim sonucunda sınava tabi tutularak ulusal ve uluslararası geçerliliğe sahip şekilde sertifikalandırılması da önemli bir husustur. Bunun yanında bu gibi tekniklerin cinsel istismara yönelik danışmanlıkta kullanımı için süpervizyon desteğinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Sosyal hizmet alanında süpervizyon programlarının yaygınlaştırılması sosyal çalışmacıların yetişkin müracaatçıların cinsel istismar gibi travmatik öykülerine eğilmelerine katkı sağlayacaktır.

Klinik uzmanlığı olmayan sosyal çalışmacılar travmatik etkileri olabilen cinsel istismarla ilgili doğrudan terapotik uygulamalar yapamamaları da cinsel istismarın yetişkinlik yaşamına etkilerinin farkında olarak müracaatçıların sorunları ve sorunlarının kaynağı arasındaki ilişki hakkında daha kapsamlı fikir yürütmelidir. Klinik uzmanlığı olmayan sosyal çalışmacıların, danışmanlık ilişkisi bağlamında bu yetişkinlerin yaşadıkları sorunlarla ilgili yapacakları güçlendirici ve sosyal işlevselliği arttırıcı uygulamalarla bu yetişkinleri güçlendirmeleri, gereken durumda da klinik yardım için gereken bağlantıyı kurmaları da bu müracaatçıların yaşamına olumlu etkiler yapabilecektir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulrehman, R. Y., & De Luca, R. V. (2001). The implications of childhood sexual abuse on adult social behavior. *Journal of Family Violence*, 16(2), 193–203. doi:10.1023/a:1011163020212
- Alaggia, R., & Millington, G. (2008). Male child sexual abuse: A phenomenology of betrayal. *Clinical Social Work Journal*, 36(3), 265–275. doi:10.1007/s10615-007-0144-y
- Bagley, C. & Ramsay, R. (1986). Sexual abuse in childhood: Psychosocial outcomes and implications for social work practice. *Journal of Social Work & Human Sexuality*, 4:1-2, 33-47, DOI:10.1300/J291v04n01_07
- Ballantine, M. W. (2012). Sibling incest dynamics: Therapeutic themes and clinical challenges. *Clinical Social Work Journal*, 40(1), 56–65. https://doi.org/10.1007/s10615-011-0331-8
- Banyard, V. L., & Williams, L. M. (2007). Women’s voices on recovery: A multi-method study of the complexity of recovery from child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 31(3), 275–290. doi:10.1016/j.chiabu.2006.02.016

- Barker-Collo, S. L. (2001). Adult reports of child and adult attributions of blame for childhood sexual abuse: predicting adult adjustment and suicidal behaviors in females. *Child Abuse & Neglect*, 25(10), 1329–1341. doi:10.1016/s0145-2134(01)00278-2
- Barrett, A., Kamiya, Y., & Sullivan, V. O. (2014). Childhood sexual abuse and later-life economic consequences. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 53, 10–16. doi:10.1016/j.socec.2014.07.001
- Clinical Social Work. (2021, 4 Temmuz). Erişim Adresi: <https://www.socialworkers.org/Practice/Clinical-Social-Work>
- Cole, C. (1988). Routine comprehensive inquiry for abuse: A justifiable clinical assessment procedure? *Clinical Social Work Journal*, 16(1), 33–42. <https://doi.org/10.1007/BF00753406>
- Daniluk, J. C., & Haverkamp, B. E. (1993). Ethical issues in counseling adult survivors of incest. *Journal of Counseling & Development*, 72(1), 16–22. doi:10.1002/j.1556-6676.1993.tb02270.x
- DiLillo, D., & Damashek, A. (2003). Parenting characteristics of women reporting a history of childhood sexual abuse. *Child Maltreatment*, 8(4), 319–333. <https://doi.org/10.1177/1077559503257104>
- Dube, S. R., Anda, R. F., Whitfield, C. L., Brown, D. W., Felitti, V. J., Dong, M., & Giles, W. H. (2005). Long-term consequences of childhood sexual abuse by gender of victim. *American Journal of Preventive Medicine*, 28(5), 430–438. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2005.01.015>
- Duyan, V. (2003). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14 (2), 1-22.
- Edmond, T., Sloan, L., & McCarty, D. (2004). Sexual abuse survivors' perceptions of the effectiveness of EMDR and eclectic therapy. *Research on Social Work Practice*, 14(4), 259–272. doi:10.1177/1049731504265830
- Feiring, C., & Cleland, C. (2007). Childhood sexual abuse and abuse-specific attributions of blame over 6 years following discovery. *Child Abuse & Neglect*, 31(11-12), 1169–1186. doi:10.1016/j.chiabu.2007.03.020
- Filipas, H. H., & Ullman, S. E. (2006). Child sexual abuse, coping responses, self-blame, posttraumatic stress disorder, and adult sexual revictimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(5), 652–672. <https://doi.org/10.1177/0886260506286879>
- Graziano, R. (2014). *The challenge of clinical work with survivors of trauma*. J.R. Brandell (Ed.), Essentials of Clinical Social Work (s.338-365) içinde. USA: SAGE Publications.
- Hall, L., & Lloyd, S. (1993). *Surviving child sexual abuse: A handbook for helping women challenge their past* (2nd ed.). London and New York: Falmer Press/Taylor & Francis Inc.
- Haugaard, J. J. (2000). The challenge of defining child sexual abuse. *American Psychologist*, 55(9), 1036–1039. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.9.1036>
- Herman, J. (2011). *Travma ve iyileşme şiddetin sonuçları ev içi istismardan siyasi teröre*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- Himelein, M. J., & McElrath, J. A. V. (1996). Resilient child sexual abuse survivors: Cognitive coping and illusion. *Child Abuse & Neglect*, 20(8), 747–758. doi:10.1016/0145-2134(96)00062-2
- Hunter, Jr., J. A., Goodwin, D. W., & Wilson, R. J. (1993). Attributions of blame in child sexual abuse victims. *Journal of Child Sexual Abuse*, 1(3), 75–89. doi:10.1300/j070v01n03_06
- Johnson, C. F. (2004). Child sexual abuse. *The Lancet*, 364(9432), 462–470. doi:10.1016/s0140-6736(04)16771-8
- Jonas, S., Bebbington, P., McManus, S., Meltzer, H., Jenkins, R., Kuipers, E., ... Brugha, T. (2010). Sexual abuse and psychiatric disorder in England: results from the 2007 Adult Psychiatric Morbidity Survey. *Psychological Medicine*, 41(04), 709–719. doi:10.1017/s003329171000111x
- Jones, E. (1991) *Working with Adult Survivors of Child Sexual Abuse*. London:Karnac Books.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalçılar, Z. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar* (16. Baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kelly, B. L., & Gates, T. G. (2010). Using the strengths perspective in the social work interview with young adults who have experienced childhood sexual abuse. *Social Work in Mental Health*, 8(5), 421–437. doi:10.1080/15332981003744438
- Koehn, C.V. (2007) Women's perceptions of power and control in sexual abuse counseling. *Journal of Child Sexual Abuse*, 16:1, 37-60, DOI: 10.1300/J070v16n01_03
- Kondrat, D.C. (2015). Güçler (Strengths) Yaklaşımı. Eds: B. Teater içinde, *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri uygulama için bir giriş*. (s.49-66). Ankara: Nika Yayınevi.
- Kongar, E. (2007). *Sosyal Çalışma'ya Giriş*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Lange, A., de Beurs, E., Dolan, C., Lachnit, T., Sjollem, S., & Hanewald, G. (1999). Long-term effects of childhood sexual abuse: Objective and subjective characteristics of the abuse and psychopathology in later life. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 187(3), 150–158. <https://doi.org/10.1097/00005053-199903000-00004>
- Lee, S. J., & Tolman, R. M. (2006). Childhood sexual abuse and adult work outcomes. *Social Work Research*, 30(2), 83–92. doi:10.1093/swr/30.2.83
- Levenkron, S. ve Levenkron, A. (2013). *Çalınan Yarınlara Kadınlar Çocukken Uğradığı Cinsel İstismarı Anlamak ve Tedavi Etmek*. İstanbul: Paloma Yayınevi.
- Lev-wiesel Rachel. (2000). Quality of life in adult survivors of childhood sexual abuse who have undergone therapy. *Journal of Child Sexual Abuse*, 9(1), 1–13. doi:10.1300/j070v09n01_01
- Love, S., & Robinson Kurpius, S. E. (2020). Childhood sexual abuse and coping as young adults: The roles of attachment and mattering. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626052095864. doi:10.1177/0886260520958647
- Martolf, D. S., & Draucker, C. B. (2005). Psychotherapy approaches for adult survivors of childhood sexual abuse: An integrative review of outcomes research. *Issues in Mental Health Nursing*, 26(8), 801–825. doi:10.1080/01612840500184012
- Mathews, B., & Collin-Vézina, D. (2019). Child sexual abuse: toward a conceptual model and

- definition. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(2), 131–148. <https://doi.org/10.1177/1524838017738726>
- McGregor, K., Thomas, D. R., & Read, J. (2006). Therapy for child sexual abuse: Women talk about helpful and unhelpful therapy experiences. *Journal of Child Sexual Abuse*, 15(4), 35–59. doi:10.1300/J070v15n04_03
- Mcmillen, C., & Zuravin, S. (1997). Attributions of blame and responsibility for child sexual abuse and adult adjustment. *Journal of Interpersonal Violence*, 12(1), 30–48. doi:10.1177/088626097012001003
- Mullen, P. E., Martin, J. L., Anderson, J. C., Romans, S. E., & Herbison, G. P. (1994). The effect of child sexual abuse on social, interpersonal and sexual function in adult life. *British Journal of Psychiatry*, 165(01), 35–47. doi:10.1192/bjp.165.1.35
- Oral, M., Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23 (2), 93-114.
- Öztürk, A. (2009). Sosyal Hizmet Etiğinde Farklı Yaklaşımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), 105-116.
- Pérez-Fuentes, G., Olfson, M., Villegas, L., Morcillo, C., Wang, S., & Blanco, C. (2013). Prevalence and correlates of child sexual abuse: a national study. *Comprehensive Psychiatry*, 54(1), 16–27. doi:10.1016/j.comppsy.2012.05.010
- Roberts, R., O'Connor, T., Dunn, J., & Golding, J. (2004). The effects of child sexual abuse in later family life; mental health, parenting and adjustment of offspring. *Child Abuse & Neglect*, 28(5), 525–545. doi:10.1016/j.chiabu.2003.07.006
- Sanderson, C. (2006). *Counselling adult survivors of child sexual abuse*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Spataro, J., Mullen, P., Burgess, P., Wells, D., & Moss, S. (2004). Impact of child sexual abuse on mental health: Prospective study in males and females. *British Journal of Psychiatry*, 184(5), 416-421. doi:10.1192/bjp.184.5.416
- Stoltenborgh, M., van IJzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment*, 16(2), 79–101. <https://doi.org/10.1177/1077559511403920>
- Şahin, F. (2009). Sosyal Hizmette Kendi Kaderini Tayin Hakkı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(19), 87-98.
- Tapia, N.D. (2014). Survivors of child sexual abuse and predictors of adult re-victimization in the United States: A forward logistic regression analysis. *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 9, 64-73.
- Tuncay, T., İl, S. (2009). Sosyal hizmet uygulamasında empatiyi yeniden düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (2), 39-56.
- Ventura, E. M. (2012). *Strategies and techniques for counseling survivors of trauma*. L. Lopez Levers (Ed.), *Trauma Counseling* (s. 504-520) içinde. New York: Springer Publishing Company.

- Walton, E. (2005). Therapeutic forgiveness: Developing a model for empowering victims of sexual abuse. *Clinical Social Work Journal*, 33(2), 193–207. DOI: 10.1007/s10615-005-3532-1
- Zastrow, C. (2014). Sosyal hizmete giriş. Ankara: Nika Yayınevi.
- Zinzow, H., Seth, P., Jackson, J., Niehaus, A., & Fitzgerald, M. (2010). Abuse and parental characteristics, attributions of blame, and psychological adjustment in adult survivors of child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(1), 79–98. doi:10.1080/10538710903485989
- Zubaroğlu Yanardağ, M, Özmete, E. (2017). Bir Mesleki Uygulama Alanı Olarak Geçmişten Geleceğe Klinik Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1), 203-226.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Sosyal Hizmette Sosyal Eylem Yaklaşımının Kullanılması

Use of Social Action Approach in Social Work

Cihangir KARAKAYA¹

¹ Öğr. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ahmet Erdoğan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, cihangir.karakaya@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1104-379X

Başvuru: 27.02.2021
Kabul: 10.08.2021

Atıf:
Karakaya, C. (2021). Sosyal hizmette sosyal eylem yaklaşımının kullanılması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1487-1508. DOI: 10.33417/tsh.887933

ÖZET

Sosyal eylem, "insanları olumsuz yönde etkileyen maddi ve sosyal koşulları değiştirmeye yönelik sistematik ve bilinçli çaba" olarak tanımlanmaktadır. Tanımından anlaşılacağı üzere sosyal eylem kavramının çıkış noktası, sosyal hizmet mesleğinin ana hedefi olan 'toplumsal değişim' hedefiyle uyumdadır. Bu durum, sosyal hizmet uzmanlarının geçmişten günümüze kadar geçen süreçte sosyal eylem yaklaşımından pek çok alanda faydalanmalarına olanak sağlamıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal eylem yaklaşımından yararlanması 20.yy'ın başlarına dayansa da zaman içerisinde yaklaşımın uygulama alanları ve müracaatçı sistemleri farklılaşmıştır. Sosyal eylem anlayışı, ilk dönemlerde işçi sınıfının sorunlarına, orta dönemde II. Dünya Savaşının yaralarının sarılmasına odaklanırken günümüzde ise baskı ve ayrımcılık karşıtı postmodern bir anlayışa evrilmiştir. Çalışmanın amacı, sosyal eylem kavramını betimlemek ve sosyal hizmet mesleğinde sosyal eylemin kullanımına dair bir analiz ve alan örneklendirmesi yapmaktır. Çalışmada öncelikle sosyal eylem kavramının içeriğinden bahsedilecek, daha sonra sosyal eylemin sosyal hizmet mesleğindeki tarihçesi ele alınacaktır. Son olarak da sosyal hizmet mesleğinde sosyal eylemden en çok yararlanan alanlar olan toplumsal cinsiyet, engellilik ve göç alanındaki sosyal eylem çalışmaları örneklerle ifade edilecektir.

Anahtar kelimeler: Sosyal eylem, sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanı

ABSTRACT

Social action is defined as "systematic and conscious effort to change material and social conditions that negatively affect people." As can be understood from its definition, the starting point of the concept of social action coincides with the goal of 'social change', which is the main goal of the social work profession. This situation has enabled social workers to benefit from the social action approach in many areas from the past to the present. Although social workers' use of the social action approach dates back to the beginning of the 20th century, the application areas and client systems of the approach have changed over time. While the understanding of social action focused on the problems of the working class in the first period, in the middle period focused on healing the wounds of World War II, today it has evolved into a postmodern understanding of anti-oppression and discrimination. The aim of the study is to describe the concept of social action and to make an analysis and field example of the use of social action in the social work profession. In the study, firstly the content of the concept of social action will be mentioned, then the history of social action in the social work profession will be discussed. Finally, social action studies in the fields of gender, disability and immigration, which are the areas most benefited from social action in the social work profession, will be expressed with examples.

Keywords: Social action, social work, social worker

GİRİŞ

Sosyal hizmet uzmanları, dezavantajlı gruplarla çalışırken araştırmacı, sosyal ve politik değişim savunucuları olarak mesleki çalışmalarda bulunurlar. Uygulama, proje geliştirme, sistemsel değişiklikler ve sosyal değişim yaratma ve toplumu harekete geçirme gibi mesleki misyonlar yüklenirler (Merzel, 2007). Sosyal hizmet uzmanları, insanların değişimin imkânsız olduğunu düşünmelerine ve kendileri için en iyi seçeneği belirme konusunda yetersiz olduklarını düşünmelerine karşı çıkarken değişim sürecine bireylerin de birincil katılımını sağlamak için mücadele ederler. Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki müdahalelerinde öncül amaçları, insanların kaynaklara ve hizmetlere ulaşımında fırsat eşitliğini ve birey, grup ve toplulukları harekete geçirerek karar alma süreçlerine dâhil olmalarını sağlayarak sosyal adaletin tesis edilmesidir (Houston, 2002). Sosyal hizmet uzmanlarının değişim sağlarken müracaatçıların baskı unsurlarına dair eleştirel bilinç geliştirmelerini sağlamak, örgütlenme becerilerini geliştirmek, kolektif olarak harekete geçmelerini sağlamak gibi kritik görevleri bulunmaktadır. Bu görevleri yerine getirirken kullandıkları en önemli yaklaşımlardan biri sosyal eylemdir. Sosyal hizmet uzmanları için sosyal eylem mikro, mezo ve makro düzeydeki mesleki müdahalelerinde önemli bir kavramsal temeldir (Dentato ve diğerleri, 2010). Sosyal eylem; hizmet ve uygulama standartları oluşması, sosyal sermaye kazanılması, hizmetlerin verimli bir şekilde sunulması, toplum inşasına dâhil olunması, farklı hizmet sunucularının birlikte çalışması, uygulama kapasitesi gelişmesi gibi hususlarda sosyal hizmet uzmanlarına kolaylık sağlar (Agranoff, 2003; Houston, 2002). Sosyal hizmet uzmanları, sosyal eylem vasıtasıyla insanları güçlendirici, kolektif çaba geliştirici, yenilikçi politikalar geliştirici ve refah arttırıcı gibi rollere bürünürler (Burghardt, 2013). Sosyal hizmet uzmanları; kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar, gönüllü kuruluşlar ve sendikalar bünyesinde sosyal eylemi kullanmaktadırlar (Dentato ve diğerleri, 2010). Sosyal hizmet mesleğinde sosyal eylem yaklaşımı, pek çok sosyal hizmet uygulayıcı ve akademisyenin ilgi gösterdiği bir alandır. Her ne kadar ülkemizde cılız bir sesle kendinden söz ettirse de dünyada sosyal hizmet mesleği için önemli bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde de günümüzde özellikle sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları, sosyal eylem yaklaşımından yararlanmaya başlamışlardır.

Hem dezavantajlı grupların sesinin yükselmesine olanak sağlayan toplumsal dönüşüm süreci hem de sosyal hizmet mesleğini etkisine alan eleştirel, baskı karşıtı, ayrımcılık karşıtı, güçlendirici, çokkültürcü postmodern anlayış sosyal eylemin önemini arttırmıştır. Çalışmanın amacı, sosyal eylem kavramını betimlemek ve sosyal hizmet mesleğinde sosyal eylemin kullanımına dair analiz ve alan örneklendirmesi yapmaktır. Çalışmada öncelikle sosyal eylem kavramının içeriğinden bahsedilecek, daha sonra sosyal eylemin sosyal hizmet mesleğindeki tarihçesi ele alınacaktır. Son olarak da sosyal hizmet mesleğinde sosyal eylemden en çok yararlanan alanlar olan toplumsal cinsiyet, engellilik ve göç alanındaki sosyal eylem çalışmaları örneklerle ifade edilecektir.

SOSYAL EYLEM KAVRAMININ İÇERİĞİ

Sosyal eylem, geçmişten günümüze farklı alanlarda farklı meslek elemanları tarafından kullanılmıştır ve kullanılmaya devam edilmektedir. Doğal olarak sosyal eylem yaklaşımını sadece sosyal hizmet mesleğinin yararlandığı bir yaklaşım olarak tanımlamamız yanlış olacaktır. Bu nedenle bu bölümde öncelikle sosyal eylem yaklaşımının genel kullanımına dair bir açıklama yapılacak olup daha sonra sosyal hizmet mesleği özelinde bir kavram betimlemesi yapılacaktır.

Sosyal Eylem Kavramı

Sosyal eylem kavramı, II. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında önem kazanan bir kavram olmuştur. Pek çok tanımı bulunan sosyal eylem kavramını Turner (1958, s. 3), "insanları olumsuz yönde etkileyen maddi ve sosyal koşulları değiştirmeye yönelik sistematik ve bilinçli çaba" olarak tanımlamaktadır. Sosyal eylem, bireysel eylemden ziyade bir grubun veya topluluğun koordine ve kolektif hale getirilmiş planlı eylemleridir (Castelfranchi, 1998, s. 159). Wittgenstein'e göre sosyal eylem, toplu eylemin belli bir plan çerçevesinde ve kurallara uygun olarak gerçekleştirilen halidir (Akt. Miller, 2001). Gilbert (1989)'e göre sosyal eylem, ortak bir amaç için harekete geçmek ve eylemde bulunmaktır. Kilgore (1999) sosyal eylemi, bireylerin toplu eylemlere katılarak sosyal ve toplumsal değişimin failleri olarak yer almalarını sağlayan unsur olarak tanımlamıştır.

Sosyal eylem yaklaşımı, 'gemeinschaft' ve 'gessellschaft'daki olmak üzere iki başlıkta ele alınmaktadır (Bilgiri, 2015; Freyer, 2012; Slattery, 2012). Gemeinschaft terimi 'topluluk'u, sürekli ve yakın insan ilişkilerini ifade etmektedir. Bu terime göre topluluk içinde yaşayan birey, içerisinde bulunduğu topluluğun norm, kural ve isteklerine uyarak ve topluluk üyeleriyle dayanışma içerisine girerek topluluğun harekete geçmesine ve işbirliğine katkıda bulunur. Gessellschaft terimi ise 'toplum'u ifade etmektedir. Bu terimin temelinde toplumun bütün paydaşlarının hür bir şekilde anlaşmaları ve toplum çıkarları doğrultusunda sözleşme yapmaları vardır. Gemeinschaft terimi, bireyin içerisinde bulunduğu toplulukla ortak bir bilinçle kolektif hareketini vurgulamaktadır. Gessellschaft terimi ise baskı karşıtı mücadeleyle toplumdaki güç dengelerinin eşitlenmesi ve demokratik bir toplum düzeni sağlanması gibi amaçlara vurgu yapmaktadır.

Sosyal eylem, eleştirel bilinç oluşturarak topluluk üyelerinin tercih ve bakış açılarını sorgulamalarını, kimliklerini tanıyıp yeniden tanımlamalarını, sosyal işlevselliklerini olumsuz etkileyen toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik sistemlere eleştiriler geliştirmelerini ve meydan okumalarını hedeflemektedir (Sayılan, 2009). Sosyal eylem, güçlü değişim ve gelişimlerin insanların baskı karşıtı mücadelesinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Sosyal eylem, dezavantajlı topluluk üyelerinin baskı süreçlerinin yaşanmasında kendilerinin de payı olduğu gerçeğiyle yüzleşmeleri gerektiğine fakat aynı zamanda baskıyla mücadelede en önemli gücün yine kendileri olduğunu farkında olmaları gerektiğine vurgu yapar (Foley, 1999; Türkmen, 2011).

Destek, dayanışma, kolektif bilinç ve harekete geçme süreçlerini merkezine alan sosyal eylem kavramı, dezavantajlı grup üyeleri arasındaki iletişim süreçlerinin eyleme ve mücadeleye

dönüşmesini sağlayarak topluluk dayanışmasını artırır (Hardt ve Negri, 2004). Kolektif mücadelede topluluk üyeleri, sosyal eylem aracılığıyla harekete geçerler ve dayanışma içerisinde olurlar. Sosyal eylem süreci, topluluk üyelerinin deneyimlerini paylaşmalarını, farkındalık kazanmalarını ve harekete geçme kararı alarak sosyal değişim yaratmalarını sağlar (Türkmen, 2011). Bu süreç, küçük değişimler yaratma aşamasından büyük değişimler yaratma aşamasına giden bir değişim sürecidir. Fakat değişim sürecinde makro ötesi değişimler beklenmesi değişimin başarısız olmasına neden olarak grup üyelerinin özgüvenini olumsuz etkileyecektir ve dezavantajlı olma durumunu kronikleştirecektir (Bora, 2010).

Rabinowitz (2016), sosyal eylem yaklaşımının kullanılmasının faydalarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Geleneksel olarak güçsüz olan veya güç kullanma potansiyellerinin farkında olmayan gruplar olduğunda sosyal eylem yaklaşımı kullanılabilir. Bir eyleme katılma deneyiminin başarılı olması, olayların gidişatını etkileyebileceklerini hiç düşünmemiş insanlar için güçlendirici olabilir. Kendilerine bakışlarını değiştirebilir, onlara neyin mümkün olduğuna dair farklı bir bakış açısı verebilir ve onları geniş kapsamlı hedeflere ulaşma mücadelesine hazırlayabilir.
- Kolektif eylem ve birçok ortak faaliyetin yaptığı gibi insanları bir araya getirerek topluluk bireylerini ortak nokta buluşturur. Paylaşılan çaba ve tutku ortak bir bilinç yaratarak bireyleri ortak bir amaç için topluluğa bağlar.
- Organize olmuş bir grubun hesaba katılması gereken bir güç olduğunu ve insanların grubun ihtiyaç ve çıkarlarına saygı duymaları gerektiğini kamuoyuna gösterebilir.
- İnsanları harekete geçirecek ve hedeflerinin gerçekleşmesini kolaylaştıracak uzun bir eylem sürecinin başlaması hususunda grubun endişelerini azaltır.
- Buldukları dezavantajlı durumdan kurtulmaları için durumlarıyla ilgili bir şeyler yapmalarının ahlaki görevleri olduğuna dair insanlarda bilinç uyandırır.
- İnsanlar kendi dünyalarında olup bitenlere yön verebileceklerini anladıklarında, başka türden görevleri üstlenmeye istekli hale gelirler. Problemlerini çözmek için kaynaklara sahip olduklarını anlamaya başlarlar ve bu kaynakları kullanmak için motivasyon ve beceriler geliştirirler.
- Aynı amaç için mücadele eden grupların ortak bir noktada buluşmasını ve beraber hareket etmesini sağlar.
- Uzun vadeli olumlu sosyal değişime yol açabilir. Sosyal eylem, diğer topluluk örgütlenme biçimleri gibi uzun vadeli ve kısa vadeli hedeflere sahiptir. Belirli bir eylemin amacı dar bir şekilde tanımlanabilirken, çoğu organizasyonun uzun vadeli hedefleri daha fazla eşitlik ve sosyal ve ekonomik adalettir. Uzun vadede ivmesini koruyan ve iyi yönetilen bir sosyal eylem kampanyası, herkesin sesinin önemli olduğu gerçek demokratik bir toplumla sonuçlanabilir.

Sosyal eylemde kullanılan strateji ve taktiklerin daha iyi anlaşılması için önce sosyal eylem sürecine dikkat edilmelidir. Antony ve Kaushik (2010), sosyal eylem sürecini farkındalık geliştirme,

organizasyon, strateji geliştirme ve aksiyon olarak dört aşamada ele almışlardır. *Farkındalık geliştirme*; sosyal problemin, ciddiyetinin, nedenlerinin, insanlar üzerindeki etkisinin vb. çalışılmasıdır. Topluluğun sosyo-kültürel ortamının, toplumun bir kesiminin veya tümünün refahını etkileyen acil sosyal problemin ve nedenlerinin farkındalığının sağlanmasını içerir. *Organizasyon*; çalışma sonuçlarının ilgili kişilerle paylaşılmasını içerir. Bu aşamada çeşitli grupların liderleri ve topluluğun yerel liderleri entegre bir eylemde bulunmaya çağrılır. Özellikle kitle iletişim araçları kullanılarak farkındalık yaratılır. Bunu, verilen amaç için örgütlenmeleri için insanları harekete geçirme çabaları izler. *Strateji geliştirme*; hissedilen ihtiyaçlar temelinde hedefler belirlenir ve stratejiler geliştirilir. Stratejiler yetkililerle müzakere edilebilir veya ihtiyaç ortaya çıkarsa doğrudan görüşme gerçekleştirilir. *Aksiyon*; kolektif eyleme geçildiği nihai aşamadır. Görüldüğü üzere sosyal eylem süreci, bir sorunun veya baskının farkındalığından başlayıp örgütlenme ve planlamayla devam edip eylemle sonuçlanan adımların net olduğu aşamalardan oluşmaktadır. Bu aşamalarda zorluklarla karşılaşılması muhtemeldir. Bu zorlukların aşılması, sosyal hizmet uzmanının mesleki yeterliliğine ve topluluğun örgütlenme becerisi, sorun çözme becerisi, mücadeleye inancı gibi pek çok etkene bağlıdır.

Sosyal eylem birtakım ilkeleri bulunmaktadır. Sosyal eylem yaklaşımının ilkeleri Britto (1984) tarafından güvenilirlik inşası, meşrulaştırma, dramatisasyon, çoklu strateji belirleme ve program geliştirme olarak ele alınmıştır. *Güvenilirlik inşası*; liderliğin, örgütün ve hareketin katılımcılarının kamusal imajını adalet, doğruluk ve güvenilirlik temelinde yansıtmayı temel alan ilkedir. *Meşrulaştırma*; hedef grubu ve genel halkı sosyal eylem hareketinin amaçlarının toplumsal açıdan doğru olduğuna ikna etme sürecidir. Bu ilkeye göre ideal olan, ahlaki bir zorunluluk olarak hareketi savunmaktır. Sosyal eylemi kullanan topluluk, hareketin hedeflerinin kalıcılığını sağlamak için teolojik, felsefi, hukuki-tekni, kamuoyu yollarını kullanabilir. *Dramatisasyon*; sosyal eylem hareketinin liderlerinin kahramanlık, sansasyonel haber yönetimi, yeni usuller, keskin sloganlar ve benzeri diğer teknikler ve duygusal çağrılarla halkı harekete geçirdiği kitlesel seferberlik ilkesidir. *Çoklu strateji belirleme*; farklı yaklaşımların ve farklı program türlerinin bir kombinasyonunu kullanarak çoklu bir stratejinin benimsenmesini içerir. *Program Geliştirme*; kitle seferberliği ve kamuoyu oluşturma hedefiyle sosyal, ekonomik ve politik programlar geliştirmeyi içeren ilkedir (akt. Antony ve Kaushik, 2010). Sosyal eylemin ilkeleri, eylem hareketinin toplumda olumlu karşılanması, toplumu etkileyip harekete geçirmesi, haber yönetimi ve sloganlar, alternatif strateji ve programlar gibi hususlara vurgu yapmaktadır.

Sosyal eylem yaklaşımının kullanılması için uygun koşulların oluşması gerekmektedir. Çünkü uygun koşullar yaratılmadığında sosyal eylemden yeterli başarı sağlanamaz. Ayrıca sosyal eylemin zamanlamasının yanlış olması, dezavantajlı grupların dezavantajlılık durumlarının kronikleşmesine sebep olur. Sosyal eylem yaklaşımının ne zaman kullanılması gerektiği şu şekilde sıralanabilir (Rabinowitz, 2016):

- Korku, öfke, ayrıcalıkları koruma dürtüsü, önyargı, politik felsefe gibi nedenlerden dolayı bazen toplum veya karar vericiler grubun endişelerini dinlemediği, bunlara yanıt vermediği veya konuyu gerçekten ele alacak kadar ileri gitmediği durumlarda müzakere ve mantık tatmin edici sonuçlar vermediği için sosyal eylem kullanılır.
- Bir konuyla ilgili acil önlem alınması veya hemen harekete geçilmesi gerektiğinde hızlı sonuçlar alabilmek için sosyal eyleme başvurulur.
- Sorun veya talep, medyada veya kamuoyunda tanınırlık kazanmaya ve kamuoyu topluluğun lehine değişmeye başladığında bir fırsat penceresi oluşabilir. Doğru zamanda yapılacak bir sosyal eylem, kamuoyu desteğini sağlamaştırabilir ve tanınırlığı zirveye çıkarabilir.
- Sosyal eylemi mümkün kılacak insan gücü, para, medya bağlantısı veya politik bağlantı gibi kaynaklara sahip olmak sosyal eylemin başarı şansını artırır.
- Kamuoyunun dikkatini çekecek dramatik bir açıklama yapılması hedeflendiğinde sosyal eylem yaklaşımı kullanılabilir.
- Topluma enerji vermek ve topluluk liderliğini geliştirmek hedeflendiğinde sosyal eylem kullanılır. Çünkü sosyal eylem; insanları harekete geçirir, kendilerini güçlü hissetmelerini sağlar, kendi yaşamları ve eylemleri için sorumluluk almalarını sağlar ve liderlik potansiyellerini ortaya çıkarır. Ayrıca sosyal eylem, insanların iktidardakilerin kurallarına ve taleplerine uysal bir şekilde boyun eğme olasılıklarını azaltır.
- Halkın ve medyanın dikkatini çekmek ve bir konu hakkında topluluk lehine kamuoyu oluşturmak amaçlandığında sosyal eylemden yararlanır.

Anlaşıldığı üzere sosyal eylem süreci dezavantajlı grupların farkındalık geliştirmelerini sağlayarak harekete geçmeleri, gelişmeleri ve güçlenmeleri hususunda onlara destek sağlar. Kişilerinin örgütlenmenin ve dayanışmanın önemini öğrenmelerine ve kolektif bir kimlikle aidiyet duygularını geliştirmelerine katkıda bulunur. Sosyal eylem sürecinin aşamaları ve ilkeleri uygulayıcılara yön verirken sürecin ilerlemesini kolaylaştırır. Ayrıca sosyal eylemin ne zaman ve nasıl kullanılması gerektiğine dair uygulayıcılara ve topluluklara rehberlik eder.

Sosyal Hizmette Sosyal Eylem Yaklaşımı

Sosyal hizmet mesleğinde sosyal eylem yaklaşımı 20.yy'ın başlarında adından söz ettirmiştir. Zaman içerisinde farklı anlayışlar ve farklı uygulamalarla mesleğe ve uygulayıcılara katkı sağlayan yaklaşım, pek çok akademisyen ve toplum çalışmacısı için de bir ilgi alanı olmuştur. Solender (1957), sosyal hizmet alanında sosyal eylemin, sosyal hizmet felsefesi, bilgisi ve becerisi bağlamında birey, grup veya gruplar arası bir çalışma süreci olduğunu belirtir. Amacı, sosyal politikayı ve sosyal yapının işleyişini değiştirerek, daha fazla ilerleme ve daha iyi hizmetler elde etmek için çalışarak toplumun refahını artırmaktır. Bu nedenle, sosyal eylemin sosyal mevzuatla birlikte yapısal değişiklikler meydana getirmenin bir yaklaşımı olarak görüldüğü açıktır (akt. Antony ve Kaushik, 2010). Baldwin

(1966), sosyal hizmet uygulamasında sosyal eylemi “sosyal ve ekonomik kurumları değiştirmeye yönelik organize bir çaba olarak tanımlarken, ona göre sosyal eylem siyasi reform hareketlerini, endüstriyel demokrasiyi, sosyal mevzuatı, ırksal ve sosyal adaleti, dini özgürlüğü ve yurttaşlık özgürlüğünü kapsar ve propoganda, araştırma ve lobicilik tekniklerini kullanır ” (akt. Antony ve Kaushik, 2010, s. 215). Sosyal hizmet uygulamasında sosyal eylem kavramı, Rothman’ın (1968) toplum çalışması model sınıflandırmasında görülmektedir. Toplum çalışmasının yerel gelişim ve sosyal planlama modellerine ek olarak sosyal eylem yaklaşımı da model olarak belirlenmiştir (Cnaan ve Boehm, 2012). Bu modelde nüfusun dezavantajlı kesimleri ile gücü elinde bulunduran kesimleri arasında işbirliği yapılarak, toplumsal kaynaklara erişimin sağlanması ya da iyileştirilmesi için sosyal politika ve sosyal hizmetlerin sosyal adalet ve demokrasi ışığında yeniden düzenlenmesi gerektiği savunulur. Bu modelde amaç, kurumları ve örgütlerin temel politikalarını değiştirerek kaynaklar ve gücün yeniden dağıtılmasını sağlamaktır (Zastrow, 2008).

Friedlander (1977), sosyal eylemi, sosyal ilerleme sağlamayı, sosyal politikaları değiştirmeyi ve sosyal mevzuatı, sağlık ve refah hizmetlerini iyileştirmeyi amaçlayan sosyal hizmet felsefesi ve uygulaması çerçevesinde bir birey, grup veya topluluk çabası olarak tanımlar. Netting ve diğerlerine göre (2011) sosyal hizmet uygulamasında sosyal eylem; gruplara, topluluklara ve örgütlere müdahale ederek toplu eylem aracılığıyla bu sistemlerde planlı bir değişiklik yaratmaktır. Başka bir deyişle sosyal eylem, mikro, mezo ve makro düzeyde planlı değişimler oluşturmayı hedefleyen işbirlikçi ve kolektif bir sosyal hizmet uygulamasıdır.

Mizrahi ve Morrison’e (2013) göre sosyal hizmet uzmanları; birey, grup ve toplulukların bireysel düzeyde, grup ve topluluk düzeyinde çözülmesi zor olan sorunlarına yönelik bilinçli kurumsal ve sistematik değişimler getirmek sosyal eylemden yararlanırlar. Değişimden kasıt liderlerin kritik rolleri, siyasi ve sivil katılım, örgütsel ve sosyal rollerin paylaşımı, toplumun ödül yapısındaki güncellemeler ve kaynak, hak ve fırsatların dağıtımına yön veren politikadaki değişimdir. Weil (2005), sosyal hizmet uygulamasının süreçlerini gelişim, düzenleme, planlama ve sosyal eylem olarak ele alırken sosyal eylemi; ekonomik, toplumsal ve siyasi değişim sağlamak amacıyla toplumsal katılımın sağlanması olarak tanımlamıştır. Ayrıca sosyal eylem yaklaşımının, toplumsal değişim hedefini gerçekleştirirken liderlik, çoğulculuk, toplumsal hareketlere katılım, işbirliği ve kolektif eylem kavramlarından faydalanır (akt. Keçeci, 2017).

Sosyal hizmet uzmanları dezavantajlı grupları harekete geçirmek ve sosyal değişim yaratmak için sosyal eylemi pek çok şekilde kullanabilirler. Rabinowitz (2016), sosyal eylemin sosyal hizmet uzmanlarının kullanabileceği yöntemleri; ilgili sorunun kapsamını duyurmak için politika yapıcılara ve yasa koyuculara mektup yazmaya, telefon görüşmeleri yapmaya veya e-posta göndermeye yönelik grubu organize etmek, medyayı, belirli konuları vurgulayan olayları ele almaya veya hikâyeleri yayınlamaya ikna etmek, bir mesajı kolayca anlaşılabilir ve eğlenceli bir şekilde iletmek için grubu halka açık gösteriler yapmaya hazır hale getirmek, protestolar, mitingler ve yürüyüşler

organize etmek, işçi hakları için belirli bir fabrikaya, şirkete veya sektöre yönelik grev organize etmek, belirlenen sorunla ilgili bir boykot organizasyonu düzenlemek, ilgili politika yapımcıları etkilemek için toplantılar, görüşmeler organize etmek, politika yapımcılara ve yasa koyuculara ilgili sosyal eylemin gerekliliğini ispat etmek için akademik çalışmalar ve kanıta dayalı uygulamalar gerçekleştirmek şeklinde sıralamıştır.

Bir sosyal hizmet yaklaşımı olarak sosyal eylemi kullanan bir sosyal hizmet uzmanının çeşitli becerilere sahip olması gerekir. Bunlar: a) İlişki ve güvenilirlik oluşturmak amacıyla insanlarla etkili bir şekilde ilişki kurmak için ilişki becerileri; b) sosyal durumu ve sosyal sorunu objektif ve bilimsel olarak analiz etme becerileri; c) müracaatçıların sosyal problemle başa çıkmak için pratik müdahale stratejilerini belirlemesine yardımcı olmak için müdahale becerileri; d) müracaatçı kitlesini gerekli müdahale için birleştirmek amacıyla çeşitli gruplar ve yerel liderlerle koordinasyon ve işbirliği yapmak için yönetim becerileri; e) ihtiyaç duyulan yerlerde gerekli eylemleri kolaylaştırmak, taraflarla müzakere etmek ve onları ikna etmek için iletişim becerileri; f) kitlesel seferberlik için toplumu ve yetkililerle çatışma sorumluluğunu üstlenecek liderleri eğitime becerileri olarak sıralanmaktadır (Antony ve Kaushik, 2010).

Kaynakların paylaşılması, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, dezavantajlı grupların kapasitelerini güçlendirilmesi, baskı karşıtı uygulamaların geliştirilmesi, organizasyon altyapısının oluşturulması, ortaklıklar veya koalisyonların oluşturulması, toplumsal görünürlüğü artırılması ve toplumsal düzeyde esnekliğin geliştirilmesi gibi hususlarda sosyal hizmet uzmanlarına katkı sağladığı için sosyal eylem yaklaşımı meslek için önemli bir konumdadır (Ferguson, 2004; Provan ve diğerleri, 2005).

SOSYAL EYLEMİN SOSYAL HİZMET ALANINDAKİ TARİHÇESİ

Günümüzün dinamik, karmaşık ve belirsizliklerle dolu dünyasında sosyal hizmet uzmanları pek çok alanda müracaatçıların refahı için mücadele etmektedirler. Sektörün değişmesi, küresel dünyanın etkileri, özerk sosyal hayat, sivil ve politik katılımın düşük olması, sosyal yatırımların yerel yönetimlere ve kar amaçlı sektöre devri, sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi, artan teknoloji ve sosyal medya platformlarının kullanımının toplumun sosyal sorunları algılama durumunu değiştirmesi ve toplumda çeşitliliğin artması sosyal hizmet uzmanlarının mesleki müdahalelerinde sosyal eylemden yararlanmalarını zaruri kılmıştır (Reisch M. , 2013). Ekonomik ve kültürel küreselleşme, göçün çok boyutluluğu, küresel düzeyde iklim değişiklikleri ve dijital teknoloji bilginin yayılma hızının artması sosyal hizmet mesleğinde iletişimin boyutunu değiştirmiştir. Bu durum, dezavantajlı grupların yaşadıkları dezavantajlılık durumuna yönelik eleştirel bilinç geliştirmelerine ve duruma daha kolektif çözüm üretmelerine olanak sağlamıştır. Bahsi geçen eleştiri ve kolektif eylem sürecini mümkün kılan unsur ise sosyal eylemdir (Reisch, 2016).

Sosyal hizmet uygulamasında sosyal eylem, politik gücü elinde bulunduranlar ve karar alıcılar üzerinde baskı oluşturarak dezavantajlı grupların kaynak ve hizmetlere ulaşmalarını kolaylaşmasını hedeflemektedir (Zastrow, 2010). Dezavantajlı gruplar ile politik gücü elinde bulunduranlar arasında

sosyal anlaşma, kaynakların yeniden dağıtımı, uygulama ve politikalarda sosyal adalet ve kurum, örgüt ve sistemlerin yapısında köklü değişimler sosyal eylem aracılığıyla tesis edilir (Keçeci, 2017).

Sosyal hizmet uygulamasında sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet örgütleri sosyal eylemden pek çok defa yararlanmışlardır. Sosyal eylem yaklaşımının sosyal hizmet uygulamasında kullanımı 4 ana başlıkta sınıflandırılabilir.

Birinci Dönem

Sosyal hizmette sosyal eylem yaklaşımını 20.yy'ın başlarında ilk kullananlar sosyal reformcuların prototipi olan gayretli, zeki, politik açıdan güçlü olan, belirli güçlü dini inançları olan, bireysel müracaatçılarla projeler yürütürken aynı zamanda bakanlar düzeyinde faaliyetlerde bulunan, kampanyalar düzenleyerek kamuoyunu ve sosyal politikaları etkileyen etkili orta sınıf kişilerdir. İngiltere'de Octavia Hill ve Mary Carpenter, Avustralya'da Caroline Chishohn, Catherine Sponee ve Caroline Clark, Amerika'da Jane Addams, George Edmund Haynes, Florence Kelley ve Forrester Washington gibi uygulayıcılar bu gruba örnek gösterilebilir. Bahsi geçen öncüler sosyal hizmet mesleğinin profesyonelleşme sürecinde sosyal refah sisteminde sosyal adaletin tesis edilmesi hususlarında önemli roller üstlenmişlerdir. Yerel ve kamusal düzeyde sosyal hizmet örgütleri oluşturmuşlar ve endüstriyel mevzuat, işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşulları, yoksulluk, çocuk refahı, yaşlılık, halk sağlığı ve ceza reformu gibi çalışmalar yürütmüşlerdir (Reisch, 2016; Turner, 1958). Öncüler, sosyal eylemi kullanarak değişim yaratmış olsalar da uygulamalarını sosyal eylem başlığı altında adlandırmamışlardır. Öncülerin gerçekleştirdikleri sosyal eylem uygulamaları şu şekilde sıralanabilir (Wenocur ve Reisch, 1989):

- Kadınlar ve göçmenlerin çalışma hayatındaki koşullarının iyileşmesi için mücadele eden işçi sendikalarının oluşturulmasına katkı sağlamışlardır,
- Savunuculuk merkezli toplumsal hareketlere katılmışlardır,
- Irklar arası koalisyonlara katılmışlardır,
- Kadın emeğini koruyan ve çocuk işçiliğini yasaklayan yasa ve düzenlemelerin çıkarılmasına yardımcı olmuşlardır,
- Barınma, halk sağlığı ve iş güvenliği gibi hususlarda standart belirleme süreçlerine katılmışlardır.

İkinci Dönem

İki dünya savaşı arası süreci kapsayan dönemde sosyal hizmet uzmanları, muhafazakâr ve daha vaka odaklı çalışmalarda bulunmuş olsalar da sosyal eylem kavramının sosyal hizmet alanında ilk kez zikredilmesi bu döneme denk gelmektedir. Mary Richmond, 1922 yılında sosyal eylem terimini ilk zikreden sosyal hizmet uzmanıydı (Antony ve Kaushik, 2010). Mary Richmond, sosyal sorunlara çözüm üretmek ve kırılgan grupların yaşam kalitesini yükseltmek için politikacıları etkilemeye ve sosyal sorunlara yönelik oluşturulan mevzuatta söz sahibi olmaya çalışarak sosyal eylem

çalışmalarında bulunmuştur (Başçılar, 2020). Ayrıca bu dönemde Mary Richmond'a ek olarak Bertha Capen Reynolds ve Mary Van Kleek gibi sosyal hizmet uzmanları da sosyal eylem yaklaşımını kullanmışlardır (McNutt, 2013). Bu dönemde sosyal hizmet uzmanlarının sosyal eylem yaklaşımını kullandıkları uygulamalar şu şekilde sıralanabilir (Reisch, 2016):

- Sosyal sigorta gibi sosyal reformları savunmuşlardır,
- Toplum katılımı kavramını genişletmişlerdir,
- Sosyal bilimsel araştırmaları kullanarak kalıcı sosyal sorunları analiz etmişler ve sorunların engellenmesi için kolektif eylemi savunmuşlardır,
- Örgüt yönetimi kavramını modernize ederek örgütlerin olumsuz yapısının değişmesini için mücadele etmişlerdir,
- Dönemin radikal hareketlerine ve reformlarına lider rolünde aktif katılım sağlamışlardır,
- Dezavantajlı grup üyelerinin toplulukları için aktif rol almalarına olanak sağlamışlardır,
- Sosyal hizmet kuruluşları ve işçi sendikaları aracılığıyla demokratik sosyal katılımı savunmuşlardır.

Üçüncü Dönem

II. Dünya Savaşı sırasında sosyal hizmet uzmanlarının sosyal eylemi kullandıkları alanlar savaşın olumsuz etkileri ile ilgili olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında sosyal eylemin kullanıldığı sosyal hizmet alanları şu şekilde sıralanabilir (Reisch, 2016):

- Savaş zamanı gelişmekte olan işgücünden kaynaklı işçi sorunlarıyla mücadele etmişlerdir,
- Askeri personelin ve ailelerinin kayıp, ayrılma ve savaş stresleriyle başa çıkmalarına yardımcı olmuşlardır,
- Sağlık hizmetleri ve çocuk bakım hizmetleri geliştirmişlerdir.

Savaş sonrası dönemde ise sosyal hizmet uygulayıcıları, mesleki çabalarının büyük kısmını sosyal eylemi kullanarak toplumsal değişim yaratmaya harcamışlardır. Bu dönemde politik değişim sağlamak esas amaç olarak belirlenmiştir. Sosyal eylem yaklaşımı kullanılarak dezavantajlı gruplarda bilinç gelişimi, harekete geçme ve toplum temelli değişim sağlama gibi mesleki müdahalelerde bulunmuşlardır (Houston, 2002). Bu dönem sosyal hizmet alanında, siyasi odaklı topluluk eyleminin yeniden ortaya çıktığı dönemdir. Sosyal hizmet uzmanlarının Amerika Birleşik Devletleri'nde katılım sağladıkları ve sosyal eylemden yararlandıkları 'Yoksulluğa Karşı Savaş', 'Gri Alanlar' ve 'Model Şehirler Programı' gibi projeler ağırlık kazanmıştır (McNutt, 2013). Bu projelerin yoksullukla ve ayrımcılıkla mücadele etme, eşit hak ve fırsatlar elde etme ve yaşanılabilir bir çevre sağlama amaçlarında olduğu görülmektedir.

Son Dönem

Günümüzde sosyal hizmet uzmanları; yoksulluk, mültecilik, engellilik, çocuk istismarı, kronik evsizlik, aile içi şiddet, ırkçılık ve LGBTİ bireylerin sorunları gibi kronikleşen sosyal sorunlarla ilgili mesleki müdahalelerde bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları bu sorunlarla ilgili farkındalığı arttırarak toplumsal hareketliliği sağlamada sosyal eylemden yararlanırlar. Bu dönemde sosyal hizmet uzmanlarının sosyal eylemden yararlandığı uygulamalar (Mizrahi ve Morrison, 2013; Reisch, 2016):

- İnsan haklarının önemini vurgulayan çalışmalar,
- Organizasyon ve örgütlerin değişimine rehberlik eden uygulamalar,
- Organizasyon modelleri ve hizmet sunum biçimleri geliştirme çalışmaları,
- Medyayı kullanarak toplumsal farkındalık ve değişim isteği yaratma çalışmaları
- Çok kültürlülük, sosyal medya, uluslararası ve multidisipliner ittifaklar aracılığıyla değişim ve gelişim yaratma çalışmaları şeklinde sıralanabilir.

SOSYAL EYLEMİN SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA KULLANIM ALANLARI

Sosyal hizmet mesleği; toplumsal problemlerin birey, grup, topluluk ve toplumu nasıl etkilediğine odaklanırken cinsiyet, cinsel kimlik ve yönelim, ırk ve etnik köken, sosyal sınıf ve statü ile göçmenlik durumlarının bireyleri dezavantajlı hale getirmesini mesleki mesele haline getirir (Reisch, 2016). Sosyal hizmet uzmanları, sosyal sorunların yarattığı adaletsizlikle mücadele etmek, sorunların olumsuz etkilerini azaltmak, sosyal ve politik değişim oluşturmak ve baskı karşıtı uygulamalar gerçekleştirmek için sosyal eylemi kullanırlar (Keçeci, 2017). Sosyal hizmet uzmanları; sorun ve baskı unsurlarının tespiti, topluluk örgütlenmesi, topluluğun baş etme becerilerini geliştirme, planlama, karar vericileri etkileme, fon oluşturma, bütçe yapma, lobicilik yapma, kanıta dayalı çalışmalar yapma gibi çalışmalarla sosyal eylem sürecine katkıda bulunurlar. Ayrıca sosyal eylem sürecinde güçlendirici, savunucu, örgütleyici, eğitici, planlayıcı ve harekete geçirici gibi roller üstlenirler.

Çalışmanın bu bölümünde sosyal eylem yaklaşımının sosyal hizmet uygulamasında kullanım alanları anlatılmaya çalışılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Alanında Sosyal Eylem Yaklaşımı

Sosyal hizmet uygulaması, kadın örgütlenmesine katkı sağlama amacı için mücadele ederken sosyal eylem yaklaşımından yararlanır. Sosyal hizmet uzmanları, toplumsal cinsiyet alanında çalışırken ve kadın örgütlenmesine yönelik eylem teorileri geliştirirken cinsiyetin sosyal analizde kilit bir değişken olduğunun, kadınların yaşamdaki sosyal, kültürel ve biyolojik yapısının tespit edilmesinin ve toplulukların işlevsellik anlayışının anlaşılmasının gerekliliğinin farkındadırlar. Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal eylem yaklaşımını, toplumsal cinsiyet alanında kullandığı mesleki çalışmalar şu şekilde sıralanabilir (Çakır, 2011; Erdil, 2020; Lee ve Weeks, 1991; Özar, 2012):

- Kadınların cinsiyet ayrımcılığı kaynaklı yaşadıkları engellemeler olan evdeki emeğin yok sayılması, aile içi şiddet, istihdam sorunu, eşit işe eşit ücret verilmemesi, toplumsal ayrımcılık gibi sorunlarla mücadelede,
- Sosyal, ekonomik ve politik hayatın bütün alanlarında kadınların statülerinin sağlamlaştırılması ve kadınlara yönelik her türlü ayrımcılıkla mücadelede,
- Toplumsal cinsiyet alanında eylem planları oluşturulması, kurumlar arası koordinasyon ve iletişimin sağlanmasında,
- Kadınların his ve fikirlerini topluma yansıtma ve sorunlarını aktarmalarını sağlamada,
- Kadınların oluşturdukları STK'lar aracılığıyla organize olmalarının sağlanması, karar alma süreçlerine ve politik organizasyonlara katılımlarının sağlanmasında,
- Kadın bedeni, kadın emeği ve cinsellik gibi hususlarda çeşitli organizasyon ve kampanyalar oluşturulmasında,
- Kadın örgütlerinin toplumsal, politik ve ekonomik taleplerinin gündeme getirilmesinde,
- Toplumsal sistemlerde bilinçli ve kolektif değişim yaratarak kadınların kişisel ve sosyal yaşamlarında olumlu yönde değişiklikler yapılmasında,
- Kadınların eğitim ve iş hayatına katılımını artırma ve mesleki kariyerlerinin yönetimine destek olmada,
- Kadınların ev içi emeklerinin sömürülmesinin engellenmesinde,
- Kadınların cinsel yönelimlerini rahatça ifade etmelerine destek olmada kullanılır.

Sosyal hizmet uzmanları, toplumsal cinsiyet odaklı birtakım dernek ve kuruluşlarda doğrudan veya dolaylı bir şekilde yer alarak sosyal eylem yaklaşımını kullanırlar. Örneğin Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı (KİHEP), kadınları hak ve sorunları hakkında bilinçlendirmeyi, cinsiyet ayrımcılığına neden olan süreçlere dair bakış açılarını değiştirmeyi ve ayrımcılık, dışlanma ve şiddete karşı güçlenmelerini sağlamayı, soruna neden olan baskı mekanizmaları ve yapısal faktörlerle ilgili farkındalığı arttırmayı ve kadınları psikolojik, toplumsal ve ekonomik açıdan güçlendirecek çalışmalar yapmayı amaçlamaktadır (Buz, 2009). Ayrıca bünyesinde sosyal hizmet uzmanlarını da bulunduran Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği'nin, sosyal eylem faaliyetleri şu şekilde örneklenebilir (Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, 2020):

- Sendikalı oldukları için işten çıkarılan kadın işçilerin işe iadesi için Flormar ve Yves Rocher'ye yönelik imza ve boykot kampanyası,
- Cezaevlerinde pedlerin ücret karşılığı satılması miktar ve çeşitlilik açısından yetersizlik dolayısıyla erişilebilir olmaması ve bu sebeple kadın ve trans erkek mahpusların sağlık haklarının ihlaline karşı düzenlenen "Hapishanelerde ücretsiz ped istiyoruz!" kampanyası,

- Kadınlarınki başta olmak üzere tüm itirazlara rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine alınan ve kadınlar ile LGBTİ bireylerin üzerindeki baskıları artıracak olan Müftülük Yasası olarak bilinen Nüfus Hizmetleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Mağdur Hakları Yasa Tasarısı'na yönelik itiraz kampanyası.

1996 yılında kurulan Uçan Süpürge Vakfı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmek için sosyal eylemden yararlanmaktadır (Uçan Süpürge Vakfı, 2020):

- 'Bana Ses Ol' projesiyle erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadele konusunda meslek hayatlarında bu durumun mağdurlarıyla karşılaşma ihtimali daha yüksek olacak üniversite öğrencilerine video gösterimi ve sunumlar yapılmıştır.
- 'Benim Madam Curie'm' projesiyle Türkiye'de kendi alanlarında öncü olmuş dört kadının hayatını anlatan animasyon filmler yapmış ve bu filmlerle erken yaşlarda kız çocuklarına hayatlarına dair farklı bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamış ve farklı mesleklerden kadınların onlara ilham olması için bu filmlerin aracı olmasını sağlamıştır.

İkili toplumsal cinsiyet kutuplaşmasına, kadınların maruz bırakıldıkları cinsiyet pratiklerine, dilde ve toplumsal bellekte tek tipleşmiş cinsel şiddet algısına karşı durma amacıyla kurulan Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği (CŞMD), faaliyetlerinde sosyal eylemden yararlanmaktadır (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2019):

- Türkiye'de cinsel şiddetin önlenmesi, azalması, konu ile ilgili toplumsal farkındalığın artması için *Ayça Damgacı, Berrak Tüzünataç, Ceren Moray, Esra Dermancıoğlu, Hasibe Eren, Laçın Ceylan, Seyhan Arman ve Tülin Özen* katılımlarıyla 'Öyle Değil Böyle!' kampanyası düzenlemiştir.
- Tribünlerde ve futbol sahalarında cinsiyetçi küfür ve tezahüratlara, kadınlara ve LGBTİ bireylere yönelik ayrımcılık ve şiddet içeren söylemlere karşı farkındalık oluşturmak 'Futbol Herkes İçindir' kampanyası düzenlemiştir.

Dünyadaki uygulamalara bakıldığında ise Uluslararası Sivil Toplum Eylem Ağı (International Civil Society Action Network), politika yapıcılarla kadınlar arasında sosyal anlaşma sağlama, kadın girişimleri teşvik etme, toplumsal görünürlüğün artmasına katkı verme ve kadınların deneyimlerini paylaşmalarını sağlama gibi konularda sosyal eylemden faydalanır (ICAN, 2017). Kalkınmada Kadın Hakları Derneği (Association for Women's Rights in Development) ise küresel seviyede kadın haklarını savunurken kadınların kurduğu organizasyonların etkisini ve erişim alanını genişletmeye çalışan bir kuruluştur. Ek olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için bilimsel araştırmalar, karar alıcıları etkileyecek savunuculuk faaliyetleri, kurumlar ve örgütler arası koordinasyonu sağlamak ve işbirlikleri kurmak için stratejik görüşmelerde bulunur (AWID, 2020).

Toplumsal cinsiyet alanında sayılabilecek olan LGBTİ alanındaki mesleki müdahalelerinde sosyal hizmet uzmanları sosyal eylem yaklaşımından yararlanırlar. LGBTİ bireylerin sosyal içerilmesinde

olumlu gelişmeler olsa da toplum içinde dezavantajlı olma durumları halen devam etmektedir. LGBTİ bireyleri destekleyici programların az olması, toplumdaki ön yargı ve ayrımcılık eğilimi ve toplumsal izolasyon gibi hususlar LGBTİ bireylerin toplumdaki dezavantajlılık hallerinin devamına neden olmaktadır. Sosyal hizmet mesleği şu müdahaleleri kullanarak LGBTİ bireylerin dezavantajlılık durumlarının sona ermesine hizmetin uygunluğunu sağlama, Hukuki çerçevede eşit temsiliyet hedefi ve toplumsal kabul ve farkındalık oluşturma çalışmalarıyla katkıda bulunmaya çalışır (Gratwicka ve diğerleri, 2014):

LGBTİ bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanları, toplumsal eğitim ve bilgilendirmeyi çalışmalarında bulunurken, sosyal politika değişimleri sağlamaya çalışırken, toplumun ve karar alıcıların cinsel yönelim konusunda farkındalık kazanmalarını sağlamaya çalışırken, LGBTİ bireyler için sosyal ve ekonomik adaleti teşvik etmeye çalışırken sosyal eylem yaklaşımından yararlanırlar (CSWE, 2013).

LGBTİ alanında Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos GL) çatısında bulunan sosyal hizmet uzmanları, ruh sağlığı ve savunuculuk alanında LGBTİ bireylere yönelik homofobik uygulamaları deşifre etmeyi ve bunlara son vermeye, hukuk, iş hayatı, eğitim gibi kamusal hayatın her alanında LGBTİ bireylere yönelik baskı ve önyargıların sebep olduğu hak ihlalleriyle mücadele etmeyi, LGBTİ bireylerin görünür olmasını sağlamayı, toplumun LGBTİ bireylere dair önyargılarıyla yüzleşmesi için panel, konferans, seminer ve benzeri organizasyonlar düzenlemeyi hedeflerken sosyal eylem yaklaşımını kullanırlar. Ayrıca Kaos GL, 2001 yılındaki 1 Mayıs eylemine katılarak Türkiye’de ilk ‘kamusal eyleme katılan LGBTİ örgütü’ olmuştur. (Kaos GL, 2011). LGBTİ alanında faaliyet gösteren bir diğer sivil toplum kuruluşu olan Sosyal Politika Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD) de bünyesinde sosyal hizmet uzmanlarını barındırır SPoD, LGBTİ bireylerin yaşadıkları sorunlara kalıcı ve kapsamlı çözümler üretmek ve LGBTİ bireylerin maruz kaldıkları baskı, şiddet ve ayrımcılığı azaltmak için sosyal eylem yaklaşımını kullanır. SPoD, LGBTİ alanında politika yapıcıları etkilemek için “Yeni Anayasa Kampanyası”, “LGBTİ+ Siyasi Temsil ve Katılım Platformu”, “Yerel Seçimler Kampanyası” ve “Mecliste LGBTİ+ Kampanyası” gibi faaliyetlerinde sosyal eylemi kullanmıştır (SPoD, 2020).

Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal eylemden yararlandıkları en önemli alan belki de toplumsal cinsiyet alanıdır. Çünkü hem alanda sivil toplum örgütlerinin sayısının hem de sosyal hizmet uzmanı istihdamının fazla olması, sosyal hizmet uzmanlarını sosyal eylem hususunda güçlü kılmaktadır. Hem dünyada hem Türkiye’de sosyal eylem örneklerinin kadınları ve LGBTİ bireyleri güçlendirme, toplumsal değişim sağlama, toplumsal farkındalık oluşturma, eşit fırsat ve haklara erişimi sağlama ve karar alıcıları etkileme gibi önemli hedefleri gerçekleştirme amacıyla olduğu görülmektedir. Yukarıdaki sosyal eylem örneklerinde hedeflerin tamamının gerçekleştirildiğini söylemek mümkün olmasa da sosyal hizmet uzmanları, toplumsal değişim için küçük adımların bile değişim önemli bir ilerleme olduğunun farkındadırlar.

Engellilik Alanında Sosyal Eylem Yaklaşımı

Geçmişten günümüze kadar geçen süreçte engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar toplum tarafından göz ardı edilme eğiliminde olmuştur. Ayrıca engelli bireyler, ayrımcılık ve dışlanma kaynaklı olarak sosyal içerme hususunda sorunlar yaşamışlardır. Sosyal hizmet uzmanları, engelliliğin bireyler, gruplar ve toplum tarafından nasıl anlaşıldığının farkındadırlar ve engellilik alanında mikro, mezo ve makro düzeyde sosyal eylemi kullanırlar (Rothman J. , 2018). Sosyal hizmet uzmanları, engellilik alanındaki çalışmalarında sosyal eylem yaklaşımını; toplumda engelliliğe dair bilincin artırılması, sosyal içermenin sağlanması, politik katılımının sağlanması, işgücüne katılımı sağlayacak hukuki ve yönetsel düzenlemelerin yapılması, toplumsal katılımı sağlayacak kentsel ve kamusal düzenlemelerin yapılması, engellilerin işbirliğini güçlendirici STK'lar ve organizasyonların örgütlenmesi, toplumsal farkındalık ve görünürlüğün artması için medyanın kullanılması, sosyal destek sistemlerinin tesis edilmesi gibi hedefleri gerçekleştirmek için kullanırlar (Erkan, 2004).

Sosyal hizmet uzmanları; kuruluş, örgüt ve projelerde görev alarak engellilik alanında sosyal eylemden yararlanırlar. Engellilik alanında sosyal eylem yaklaşımının kullanıldığı en önemli örnek, ilk olarak ABD'de faaliyet gösteren ve daha sonra küresel ölçekte etkinlik gösteren ve bünyesinde sosyal hizmet uzmanlarını da barındıran Bağımsız Yaşam Hareketi'dir. Bağımsız Yaşam Hareketi'nin en belirgin özelliği tamamen engelli kişiler tarafından kurulması ve yönetilmesiydi. Bağımsız Yaşam Hareketi, engelli bireylerin vatandaşlık hakları konusunda gerçekleştirdiği mücadele, engelli haklarını düzenleyen yasaların çıkarılmasında sosyal eylemden yararlanmıştı. Engellilere yönelik her tür ayrımcılığın önlenmesi ve engellilerin toplumsal hayata tam katılımının sağlanması amacıyla Amerikan Kongresi tarafından 1990 yılında çıkarılan Engelli Amerikalılar Yasası (ADA), Bağımsız Yaşam Hareketi'nin en büyük başarısı olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca hareket, görme ve işitme engellilere eğitim veren Gallaudet Üniversitesi'nde işitme engelli olan Elisabeth Zinser'in rektör olarak seçilmesini sağlarken sosyal eylemi kullanmıştır (Çaha, 2016). Türkiye'de ise sosyal hizmet uzmanları; engellilerin toplumsal, kültürel ve çalışma hayatıyla ilgili ve çıkarlarının korunması için savunuculuk çalışmaları, engellilerin üretken, yeterli ve toplumla kaynaşmış bireyler olmaları için güçlendirme çalışmaları, engelliler toplumda görünürlüğünü arttırmak için farkındalık çalışmaları, ayrımcı uygulama ve düzenlemelerin giderilmesi için baskı karşıtı çalışmalarda bulunmaktadır. Özellikle Türkiye Sakatlar Derneği ve Altı Nokta Körler Derneği gibi sivil toplum kuruluşlarında ve derneklerde faal olarak görev alarak sosyal eylemden yararlanmaktadırlar (Türkiye Sakatlar Derneği, 2020; Altı Nokta Körler Derneği, 2020). Ayrıca engellilerin haklarının iyileştirilmesi ve kazanımların korunması talebiyle kampanyalar düzenleyen Engelliler Konfederasyonu, faaliyetlerinde sosyal eylem yaklaşımından faydalanırlar:

- 2022 ve 2828 sayılı yasaların değiştirilmesi için bir kampanya başlatılmıştır. Kampanyanın talebi, bakım ücreti ve muhtaçlık aylığı belirlenirken hane içinde fert başına düşen gelirin hesaplanması yerine, engellinin kendi gelirinin kriter olarak belirlenmesi gerektiğiydi. 2019 yılı başında

başlatılan kampanya, basın açıklamaları, imza kampanyası, “*Bir Tek Sözün Yeter! Engellilerin Hayatına Değer!*” sloganıyla yayınlanan görseller ve lobi faaliyetleriyle sürdürülmüştür.

- 2019 yılında yerel seçimler öncesinde belediye başkan adaylarına yönelik bir kampanya düzenlenmiştir. Kampanya, Engelliler Konfederasyonu'nun hazırladığı ‘*Erişilebilir Kent Protokolü*’nü başkan adaylarının imzalamasını, böylece kentsel hizmetlerin erişilebilirliği için adım atma iradesini somutlamayı öngörüyordu. Kampanyaya 72 belediye başkan adayı katıldı ve bu adaylardan 28’si yerel seçimleri kazanarak belediye başkanı olmuştur.

Engellilik alanında sosyal eylem örneklerinin özellikle karar alıcıları etkileme, engelli bireylerin yaşam koşullarını iyileştirme ve toplumdaki görünürlüklerini artırma odağında olduğu görülmektedir. Bu açıdan hem yerel yönetimlerin hem de merkezi otoritenin karar alma süreçlerine dair politik eylem engellilik alanında ön plana çıkmaktadır.

Göç Alanında Sosyal Eylem Yaklaşımı

Göç ve mültecilik, küresel bir sorun olarak geçmişte olduğu gibi gelecekte de sürekliliğini sürdüren bir mesele olarak literatürde yer alacaktır. Göç süreci, hem mültecileri pek çok yönden etkilerken hem de göç ettikleri toplumun yapısını demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden etkilemektedir. Bu nedenle göç alanı, merkezine insanı alan sosyal hizmet uygulaması için her zaman öncül bir çalışma alanı olmuştur (Buz, 2004). Sosyal eylem yaklaşımı, göç alanında sosyal hizmet uzmanları tarafından mültecilerin ekonomik, psikolojik, sosyal, eğitim ve sağlık gibi alanlarda gereksinimlerinin karşılanmasında, mültecileri iyileştirici politikaların oluşturulmasında, mültecilerle ilgili toplumsal örgütlenme ve kamuoyu oluşturulmasında, sivil toplum kuruluşlarını harekete geçirilmesinde, mültecilerin toplumsal kabulünün sağlanmasında, toplumun çok kültürlülüğe saygı duyması, ayrımcılığın ve yabancı düşmanlığının engellenmesinde kullanılır (Beter, 2006).

Özellikle Suriye krizinin 2011 yılında başlamasıyla çatışmadan etkilenenler komşu ülkelerden sığınma talebinde bulunmuşlardır. Türkiye 4 milyona yakın Suriyeli göçmene ve yarım milyona yakın Afgan göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Geçmişten günümüze bu denli büyük bir mülteci akını ile başa çıkma deneyimine sahip olmayan Türkiye’de uluslararası ve ulusal sivil toplum örgütleri krize müdahale etmek için sosyal eylem çalışmaları yapmaktadırlar. Ulusal kaynaklar, AB ve BM’den fon alan yerel sivil toplum örgütleri; barınma, beslenme, eğitim, istihdam, toplumsal uyum ve sağlık gibi hemen hemen her sektörde hizmet vermektedirler (Türk, 2016). Sosyal hizmet uzmanları da göç alanında toplumsal hareketlilik ve sosyal eylem yaratmayı amaç edinen bu dernek ve STK’larda görev alırlar. Örneğin sosyal hizmet uzmanlarını da bünyesinde barındıran Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), göç alanında entegrasyonu ve farkındalığı arttırmayı, mültecilerin hukuksal olarak statü edinmelerini sağlamayı, akademik çalışmalara katkıda bulunmayı, politika yapıcıları etkilemeyi, STK’ları ve kamu kurumlarını istatistiki veri, SWOT analizi ve eğilimler hususunda bilgilendirmeyi, kaynakların mülteciler yararına harekete geçirilmesini sağlamayı hedeflerken çalışmalarında sosyal eylem yaklaşımından yararlanır (SGDD, 2016). Sosyal hizmet uzmanlarının görev aldığı bir diğer STK olan Uluslararası Mülteci Hakları Derneği (UMHD) ise

mülteciliğe neden olan sistemler ve politikaları değiştirme, mülteci ayrımcılığını engelleme, göç alanında karar alıcıları etkileyerek politikalar geliştirilmesine katkıda bulunma, göç alanında yer alan kuruluşları işbirliğine sevk etme gibi konularda sosyal eylem yaklaşımından yararlanır (UMHD, 2020). Sosyal eylem örneğine bakılacak olursa 2014 yılında Afgan göçmenler sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle, mültecilik haklarının sağlanması talebiyle Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği önünde kamp kurarak ağızlarını ve kulaklarını dikerek protestolarda bulunmuşlardır (BBC NEWS, 2016).

Özellikle Suriye göçü sonrası göçmenler için transit ülke konumundan hedef ülke konumuna geçen Türkiye’de göç alanı son yıllarda önem kazanmıştır. Uluslararası kuruluşların da desteğiyle beraber alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının artması, sosyal hizmet uzmanlarının bu alanda istihdamını arttırmıştır. Sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları, mültecileri ağırlıklı olarak temel yaşam ihtiyaçlarını giderme konusunda desteklese de alanda yaptıkları sosyal eylem faaliyetleri de görünür durumdadır. Özellikle statü problemi ve mültecilik hakları gibi hususlarda ağırlıklı olarak sosyal eylemden yararlanılmaktadır. Fakat özellikle Suriyeli ve Afgan göçmenlerin anavatanlarındaki istikrarsız ve baskıcı siyasi yapının sivil toplum kültürünün gelişmesine izin vermemesi, göçmenlerin sosyal eylem faaliyetlerine katılma hususunda isteksiz davranmalarına neden olmaktadır.

SONUÇ

Dezavantajlı bireylerin güçlenmesini ve gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamayı hedefleyen sosyal hizmet mesleği postmodern anlayışın etkisindedir. Postmodern sosyal hizmet anlayışı, bireylerin patolojilerine odaklanmak yerine onları baskı altına alan unsurların ortadan kaldırılmasına, birey ve toplulukların güçlenmelerine vurgu yapmaktadır. Baskı karşıtı mücadele ve güçlenme sürecinin başarısı, bireylerin bu sürece örgütlenerek doğrudan kolektif katılımına bağlıdır. Bu katılımı sağlayan en önemli unsurlardan biri de sosyal eylem yaklaşımıdır.

Sosyal hizmet uzmanlarının sosyal eylem yaklaşımından yararlanması 20.yy’ın başlarına dayansa da zaman içerisinde yaklaşımın uygulama alanları ve müracaatçı sistemleri farklılaşmıştır. Sosyal eylem anlayışı, ilk dönemlerde işçi sınıfının sorunlarına, orta dönemde II. Dünya Savaşının yaralarının sarılmasına odaklanırken günümüzde ise baskı ve ayrımcılık karşıtı postmodern bir anlayışa evrilmiştir. Günümüzde sosyal eylem yaklaşımı, dezavantajlı birey, grup ve topluluklarla politika yapıcılar ve karar alıcılar arasında sosyal anlaşma tesis edilmesine, toplumsal görünürlüğü artırılmasına, dezavantajlı bireylerin toplumsal kabulüne, STK’ların harekete geçirilmesine, çok kültürlülüğe saygı duyulmasına vurgu yapmaktadır. Buradan hareketle sosyal eylem yaklaşımı, sosyal hizmet uzmanlarına ve topluluklara politik ve siyasal katılım, toplumsal sistemlerin yeniden şekillendirilmesi, dezavantajlı birey, grup ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumda sosyal adaletin tesis edilmesi gibi hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli bir basamaktır (Kara, 2019; Keçeçi, 2017; Yıldırım ve Şahin, 2019).

Sosyal hizmet mesleğinin ana hedefleri olan bireylerin dezavantajlılık durumlarının ortadan kaldırılması, insani hizmetlerin yeniden dizayn edilmesi, toplulukların gelişimsel kapasitelerinin geliştirilmesi, toplumsal değişimin sağlanması ve nihayetinde demokratik toplum düzeninin sağlanması gibi hedeflerin başarılması hususunda sosyal eylem yaklaşımı sosyal hizmet uzmanları için önem arz etmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uygulamasında sosyal eylem yaklaşımı; özellikle günümüzde önem kazanan toplumsal cinsiyet, göç, engellilik, çevrenin korunması gibi birçok mesleki alanda kullanılmaktadır. Bahsi geçen alanlarda sosyal eylemin genellikle sivil toplum kuruluşları bünyesinde görev alan sosyal hizmet uzmanlarınca gerçekleştirildiği görülmektedir. Dünya ve Türkiye örneklerine bakıldığında da başarılı sosyal eylem hareketlerinden bahsetmek mümkündür. Fakat ülkemizde sosyal hizmet mesleğinin sivil toplumda yerini sağlamlaştırma sürecini tam gerçekleştirmemiş olması, sosyal hizmet uzmanlarının sosyal eylem kampanyalarına katkısını sınırlandırmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları; toplumsal cinsiyet hareketi, çevre hareketi, LGBTİ hareketi, mülteci hareketi gibi toplumsal hareketlere ağırlık veren ve sosyokültürel farklılıkları odağına alan postmodern bir anlayışla başarılı sosyal eylem ve toplum inşası süreçlerine katılım için teşvik edilmelidirler. Sosyal hizmet uzmanları, mesleki müdahalelerinde sosyal eylem ortaya çıkarabilmek için STK'ların bünyesinde, ulusal ve uluslararası çeşitli projelerde aktif olarak yer almalıdırlar. Türkiye'deki sosyal hizmet programlarının müfredatına sosyal eylem yaklaşımını odağına alan konuların da eklenmesi gerekmektedir. Ayrıca toplum inşası ve kalkınmasını amaç edinen sosyal eylem alanlarında akademik ve mesleki çalışmalar hem nitelik hem de nicelik olarak arttırılmalıdır. Bahsi geçen önerilerin hayata geçirilmesi sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal eylem yaklaşımının retorik ve pratik çerçevesine, kullanılan tekniklere, gerekli rol ve becerilere hâkim olmasını sağlayacaktır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Agranoff, R. (2003). *Leveraging networks: A Guide for public managers working across organizations*. Washington: The Center for the Business of Government.
- Altı Nokta Körler Derneği. (2020). Mayıs 22, 2020 tarihinde Altı Nokta Körler Derneği: <http://www.altinokta.org.tr/default.asp> adresinden alındı
- Antony, B., & Kaushik, A. (2010). *Social Action: Concept and Principles*. G. Thomas içinde, *Social Work Intervention with Communities and Institutions*. Hindistan: Indira Gandhi National Open University.
- AWID. (2020). *About Us*. Mayıs 21, 2020 tarihinde Association for Women's Rights in Development : <https://www.awid.org/about-us> adresinden alındı
- Başçılar, M. (2020). Sosyal Hizmetin Önemli Bir Öncüsü: Mary Ellen Richmond. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 39, 151-160.
- BBC NEWS. (2016). *Türkiye'de Afgan olmak: Sınırlar arasında kimliksiz bir hayat*. 2021 tarihinde

- https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160408_farzad_afgan_gocmen adresinden alındı
- Beter, Ö. (2006). *Sınırlar Ötesi Umutlar: Mülteci Çocuklar*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Bilgir, M. T. (2015). *Richard Sennett'in Çalışmalarında Kurumsallaşmış Sosyal Eylemin Kamusal Referans Alanları: Zanaatkar, Otorite, Saygı*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bora, T. (2010). Tekel İşçileri Eylemi: Tekel'in Sesi. *Birikim Sosyalist Kültür Dergisi*, 250, 6-9.
- Britto, G. (1984). *Some Principles of Social Action, in Social Work and Social Action*. H.Y. Siddiqui: Harnam Publications.
- Burghardt, S. (2013). *Macro practice in social work for the 21st century*. Thousand Oaks: CA: Sage.
- Buz, S. (2004). *Zorunlu Çıkış Zorlu Kabul- Mültecilik*. Ankara : SGDD Yayınları.
- Buz, S. (2009). Feminist Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 53-65.
- Castelfranchi, C. (1998). Modelling social action for AI agents. *Artificial Intelligence*, 103, 157-182.
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği. (2019). *Kampanyalar*. 2021 tarihinde Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği: <https://cinselsiddetlemucadele.org/> adresinden alındı
- Cnaan, R. A., & Boehm, A. (2012). Towards a Practice-based Model for Community Practice: Linking Theory and Practice. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 39(1), 141-168.
- CSWE. (2013). *Council on Social Work Education*. Mayıs 2020 tarihinde Council on sexual orientation and gender expression: <https://www.cswe.org/About-CSWE/Governance/Commissions-and-Councils/Commission-for-Diversity-and-Social-and-Economic-J/Council-on-Sexual-Orientation-and-Gender-Identity/CSOGIE-Charge> adresinden alındı
- Çaha, H. (2016). Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri. *İnsan&Toplum*, 5(10), 123-150.
- Çakır, S. (2011). *"Bir'in Nostaljisinden Kurtulmak: Siyaset Teorisine ve Pratiğine Cinsiyet Açısından Bakış*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Dentato, M., Craig, S., & Smith, M. (2010). The vital role of social workers in community partnerships for GLBTQ youth. *The Child and Adolescent Social Work Journal*, 27(5), 323-334.
- Engelliler Konfederasyonu. (2020). *Kampanyalar*. 2020 tarihinde Engelliler Konfederasyonu: <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/kampanyalar/> adresinden alındı
- Erdil, N. (2020). *Yeni Sosyal Hareketler İçinde Kadın Hareketlerinin Türkiye'ye Yansımaları ve Etkileri*. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Erkan, G. (2004). Özürlülüğe İlişkin Modeller ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(2), 31-38.
- Ferguson, C. (2004). Governance of collaborations: A case study. *Administration in Social Work*, 28(2), 1-22.
- Foley, G. (1999). *Learning in social action: A contribution to understanding informal education*.

London: Zed Books.

Freyer, H. (2012). *Sosyoloji Kuramları Tarihi*. (T. Çağatay, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Friedlander, W. (1977). *Introduction to Social Welfare*. New Delhi: Prentice Hill.

Gilbert, M. (1989). *On Social Facts*. Princeton Paperback Printing.

Gratwicka, S., Jihanian, L. J., Holloway, I. W., Sanchez, M., & Sullivan, K. (2014). Social Work Practice With LGBT Seniors. *Journal of Gerontological Social Work*, 57(8), 889-907.

Hardt, M., & Negri, A. (2004). *Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hasenfeld, Y., & Garrow, E. E. (2012). Nonprofit human service organizations, social rights, and advocacy in a neoliberal welfare state. *Social Service Review*, 86, 295-322.

Homan, M. S. (2016). *Promoting community change: Making it happen in the real world*. Belmont: Brooks/Cole.

Houston, S. (2002). Reflecting on habitus, field, and capital: Towards a culturally sensitive social work. *Journal of Social Work*, 2(2), 149-167.

ICAN. (2017). Mayıs 21, 2020 tarihinde International Civil Society Action Network: <https://icanpeacework.org/our-strategy/> adresinden alındı

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. (2020). *Kampanya ve Bildiriler*. 2021 tarihinde Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği: <https://www.kadinininsanhaklari.org/savunuculuk/kampanya-ve-bildiriler/> adresinden alındı

Kaos GL. (2011). *Amaç*. Mayıs 2020 tarihinde Kaos GL: <http://www.kaosglderneği.org/belge.php?id=amac> adresinden alındı

Kara, Y. (2019). Makro Sosyal Hizmet Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 155-169.

Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 187-201.

Kilgore, D. (1999). Understanding Learning in Social Movements: A Theory of Collective Learning. *International Journal of Lifelong Education*, 18, 191-202.

Lee, B., & Weeks, W. (1991). Social Action Theory and the Women's Movement: An Analysis of Assumptions. *Community Development Journal*, 26(3), 220-226.

McNutt, J. (2013). *Social Work Practice: History and Evolution*. 2020 tarihinde <https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-620> adresinden alındı

Merzel, C. (2007). Developing and sustaining community-academic partnerships: Lessons from downstate New York Healthy Start. *Health Promotion Practice*, 8(4), 375-383.

Miller, S. (2001). *Social Action A Teleological Account*. Cambridge University Press.

Mizrahi, T., & Morrison, J. (2013). *Community organization and social administration: Advances, trends, and emerging principles*. New York: NY: Routledge.

NASW. (2017). *Code of Ethics*. Mayıs 16, 2020 tarihinde

<https://www.socialworkers.org/about/ethics/code-of-ethics/code-of-ethics-english>
adresinden alındı

- Netting, F. E., Kettner, P. M., McMurty, S. L., & Thomas, M. L. (2011). *Social work macro practice*. Englewood Cliffs: NJ: Prentice Hall.
- Özar, Ş. (2012). Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emeği ve İstihdamı Politikaları: Kadın Hareketi, Sendikalar, Devlet ve İşveren Kuruluşları. A. Makal, & G. Toksöz içinde, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* (s. 266-304). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Provan, K. G., Veazie, M. A., Staten, L. K., & Teufel-Shone, N. I. (2005). The use of network analysis to strengthen community partnerships. *Public Administration Review*, 65(5), 603-613.
- Rabinowitz, P. (2016). *Social Action*. Kasım 28, 2020 tarihinde Community Tool Box: <https://ctb.ku.edu/en/table-of-contents/assessment/promotion-strategies/systems-advocacy-and-community-organizing/main> adresinden alındı
- Reisch, M. (2013). Community practice challenges in the global economy. M. O. Weil, M. Reisch, & M. L. Ohmer içinde, *Handbook of community practice* (s. 47-71). CA: Sage.
- Reisch, M. (2016). Why Macro Practice Matters. *Journal of Social Work Education*, 52(3), 258-268.
- Rothman, J. (1968). *Three models of community organization practice*. New York: Columbia University Press.
- Rothman, J. (2018). *Social Work Practice Across Disability*. New York: Routledge.
- Ruben, D.-H. (2011). *Action and its Explanation*. Oxford Scholarship Online.
- Sayılan, F. (2009). Jack Mezirow ve Dönüştürücü Öğrenme Kuramı. A. Yıldız, & M. Uysal içinde, *Yetişkin Eğitimi* (s. 161-175). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- SGDD. (2016). *Vizyon&Misyona*. Mayıs 23, 2020 tarihinde Sığınmacılarla ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği: <https://sgdd.org.tr/visionmission/> adresinden alındı
- Slattery, M. (2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ö. Balkız, Çev.) Ankara: Sentez Yayıncılık.
- SPoD. (2020). *Siyasi Kampanyalar*. Aralık 7, 2020 tarihinde SPoD: <http://www.spod.org.tr/TR/sayfalar/2/siyasi-kampanyalar> adresinden alındı
- Turner, C. (1958). The structure of social work practice and social action. *Australian Journal of Social Work*, 3-10.
- Türk, G. D. (2016). Türkiye'de Suriyeli mültecilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, 25, 145-157, DOI: 10.17829/midr.20162520723.
- Türkiye Sakatlar Derneği. (2020). *Dernek Hakkında*. Mayıs 21, 2020 tarihinde Türkiye Sakatlar Derneği: <http://www.tsd.org.tr/hakkimizda/faliyetlerimiz> adresinden alındı
- Türkmen, N. (2011). *Sosyal Eylem İçinde Öğrenme: Tekel Direnişi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uçan Süpürge Vakfı. (2020). *Projeler*. 2021 tarihinde Uçan Süpürge Vakfı: <https://ucansupurge.org.tr/neler-yapiyoruz/projeler/> adresinden alındı

- UMHD. (2020). Mayıs 23, 2020 tarihinde Uluslararası Mülteci Hakları Derneği: <https://www.umhd.org.tr/vizyon-misyon/> adresinden alındı
- Weil, M. (2005). Context and Challenges for 21st-Century Communities. M. Weil. içinde, *The Handbook of Community Practice* (s. 1-34). Sage Publications.
- Weil, M. O. (1996). Model development in community practice: An historical perspective. *Journal of Community Practice*, 3(3/4), 5-67.
- Weil, M. O., Gamble, D. N., & Ohmer, M. L. (2013). Evolution, models, and the changing context of community practice. M. O. Weil, M. Reisch, & M. L. Ohmer içinde, *The handbook of community practice* (s. 167-193). Thousand Oaks: CA: Sage.
- Wenocur, S., & Reisch, M. (1989). *From charity to enterprise: The development of American social work in a market economy*. University of Illinois Press.
- Yıldırım, B., & Şahin, F. (2019). Esping-Andersen'in refah devleti sınıflandırması ve makro sosyal hizmet uygulamaları temelinde Türkiye'nin konumu. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18).
- Zastrow, C. (2008). *The Practice of Social Work: A Comprehensive Worktext*. Brooks/Cole Empowerment Series.
- Zastrow, C. (2010). *Introduction to Social Work and Social Welfare*. Belmont: Brooks/Cole.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Covid-19 Pandemi Sürecinde Adli Sosyal Hizmet Uygulamalarındaki Sosyal İnceleme Hakkında Bir Derleme

A Review on Social Investigation in Forensic Social Work Practices in the Covid-19 Pandemic Process

Merve HEPBENLİ¹

¹ Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, mervegrgl6@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2981-4430

Başvuru: 09.03.2021
Kabul: 03.09.2021

Atıf:
Hepbenli, M. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde adli sosyal hizmet uygulamalarındaki sosyal inceleme hakkında bir derleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1509-1522.
DOI: 10.33417/tsh.995004

ÖZET

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de covid-19 pandemisi hayatın tüm alanlarına etki etmiş, özellikle çalışma koşullarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Birçok sosyal sorun alanında hizmet veren sosyal hizmet mesleği de pandemi sürecinin bu etkileri ile karşı karşıya kalmıştır. Sosyal hizmet uygulamalarının en önemli araçlarından biri sosyal incelemedir. Kendini, başkalarını korumanın ve özellikle sosyal mesafenin öneminden bahsedilen bu günlerde sosyal incelemenin nasıl gerçekleştiği ve gerçekleşeceği konusu meslek elemanları ile kurum yöneticilerinde kaygı uyandırmaktadır. Bu çalışmada, pandemi koşullarında adli sosyal hizmet uygulamalarında yer alan sosyal incelemenin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak adli sosyal hizmet uygulamalarında sosyal incelemenin konumu ele alınmıştır. Daha sonra pandemi sürecinde sosyal mesafenin önemi ve sosyal incelemenin bu süreç içerisinde uygulanabilirliği farklı ülkelerden örneklerle tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Adli sosyal hizmet, sosyal inceleme, sosyal mesafe, pandemi, covid-19

ABSTRACT

As in the world, the covid-19 pandemic has affected all areas of life in Turkey, especially in working conditions. The social work profession, which provides services in many social problem areas, has also faced these effects of the pandemic process. One of the most important tools of social work practices is social investigation. In these days, when the importance of protecting oneself and others and especially social distance is mentioned, the issue of how social examination takes place and will be realized raises concerns among professionals and corporate managers. In this study, it was aimed to evaluate the social investigation in forensic social work practices in pandemic conditions. In the study, firstly, the position of social examination in forensic social work practices was discussed. Then, the importance of social distance in the pandemic process and the applicability of social investigation in this process were discussed with examples from different countries.

Keywords: Forensic social work, social investigation, social distance, pandemic, covid-19

GİRİŞ

Pandemi, “dünya çapında veya çok geniş bir alanda meydana gelen, uluslararası sınırları aşan ve genellikle çok sayıda insanı etkileyen bir salgın” olarak tanımlanmaktadır. Sadece bazı pandemiler bazı bireylerde veya nüfus düzeyinde ciddi hastalığa neden olmaktadır. İnsanları enfekte edebilmesi, insanlarda hastalığa neden olabilmesi ve insandan insana kolaylıkla yayılabilmesi bir pandemiye sebep olan bulaşıcı bir etkenin özellikleridir (Epidemiyoloji Sözlüğü, 2014, s. 209).

İlk olarak 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei eyaletindeki Wuhan şehrinde ortaya çıktığı bildirilen koronavirüs salgını, tüm dünyayı etkisi altına alarak çok sayıda insanın ölümüne, ülkelerde ekonomik ve sosyal anlamda değişikliklerin ve birçok problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Koronavirüs ve covid-19 olarak tanımlanan hastalığın neden olduğu salgın sebebiyle Dünya Sağlık Örgütü (2020a) tarafından pandemi ilan edilmiştir.

Covid-19, enfekte bir kişi hapşırıldığında veya öksürdüğünde esas olarak burundan veya tükürük damlacıklarından akarak yayılmaktadır. Ateş, yorgunluk, kuru öksürük, boğaz ağrısı, eklem ağrı ve sızıları, nefes darlığı ile ilişkilidir, belirtileri ve olası tedavileri inceleyen klinik araştırmalar devam etmektedir. Kansere, diyabet, kronik solunum hastalığı ve kardiyovasküler hastalık gibi altta yatan tıbbi rahatsızlıkları olan kişiler, ciddi hastalık geliştirme riski en yüksek olan kişiler iken; koronavirüs ile enfekte olanların çoğu, hafif ve orta derecede solunum yolu hastalığı geçirmekte ve herhangi bir özel tedavi olmaksızın bile iyileşebilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020b). Şubat 2021 tarihine kadar dünyada yaklaşık 103 milyon kişi koronavirüs hastalığına yakalanmış, 2 buçuk milyon kişi bu hastalık sebebiyle vefat etmiştir (ArcGIS, 2021). Türkiye’de ise bu tarihe kadar 2 milyon 500 bin kişinin koronavirüse yakalandığı, 26 bin kişinin vefat ettiği görülmektedir (T.C Sağlık Bakanlığı, 2021).

Salgın hizmet, insan hakları, sosyal adalet, insanların onuru ve değeri, mahremiyet, gizlilik, insan ilişkilerinin önemi ve beraberlik gibi önemli konuları etkilediği için bu konular bazı meslekler için daha önemli hale gelmiştir. Toplumun sosyal ve sağlık alanından kaynaklanan sorunlarına yanıt vermek, sosyal hizmet mesleğinin varlık nedenlerindedir. Covid-19’u bireylerin, ailelerin, hane halklarının, grupların ve toplulukların yaşamlarına olan olumsuz etkileri açısından bir bütün olarak ele almak profesyonel bir zorunluluktur. (Amadasun, 2020). Pandemi ile birlikte sosyal hizmet uzmanları da yeni ihtiyaçları karşılamak, rollerinin en acil ve önemli yönlerini yeniden önceliklendirmek ve bazı yeniliklere uyum sağlayarak işlerini yapmaya devam etmek için mücadele etmektedir (Banks ve diğerleri, 2020).

Dikkatler “yeni normal” ve ağır bakım ihtiyacı olan hastalar üzerinde olsa da insanların çöküntü ve kriz yaşamaya devam ettiği, rutin destek hizmetlerine ihtiyaç duyduğu gerçekliğini gözden kaçırmamak gerekmektedir (Golightley ve Holloway, 2020). Bununla birlikte, salgının insanlar üzerinde fiziki etkilerinin yanı sıra psikososyal olarak da birtakım değişikliklere yol açtığı görülmektedir. Bu dönemde hak temelli bir meslek olan sosyal hizmet ve değerleri ön plana çıkmıştır. Alandaki profesyoneller pandemiden doğan yeni ihtiyaçlara cevap verirken aynı zamanda bu

değişimin çalışma koşullarına ve uygulamalarına yansımalarıyla da baş etmek durumunda kalmıştır. Bu koşullardan olumsuz olarak en çok etkilenen mesleki uygulamalardan biri ise sosyal incelemedir.

Sosyal inceleme, genelci sosyal hizmetin vazgeçilmez bir uygulamasıdır. Genelci uygulayıcı değerlendirmede geniş bir görüş alır, birçok durumda ve birçok düzeyde müdahale etmeye hazırdır. Çevresel faktörleri ve mevcut ve uygun yaklaşımları farklı şekilde ele alan değerlendirme ve müdahale stratejileri kullanılır (Derezotes, 2000). Sosyal hizmet alanlarından biri olan adli sosyal hizmet de çoğunlukla bireylerin bütüncül bir perspektifle ele alınmasını, bireyi yaşadığı sosyal çevresi içinde değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu doğrultuda, yasaları ve insan haklarını bir araya getirerek çalışmalar yürüten sosyal hizmetin bir uzmanlık alanı olarak tanımlanan adli sosyal hizmet uygulamaları genelci sosyal hizmet yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (Barker ve Branson, 2000; aktaran Yanardağ, 2019).

Salgında alınan önlemlerin dünya çapında uygulanmaya başlamasıyla insanlar sosyal mesafe kavramı ile tanışarak, bu kavram ve gerektirdiği önlemleri hayatlarının merkezinde bulundurmaya başladılar. Pandemi sürecinin önemli faktörlerinden olan sosyal mesafe, adli sosyal hizmet alanındaki uygulamaları da etkilemiş, müracaatçılar ile yapılan görüşmelerde ve özellikle sosyal incelemelerde bazı soru işaretlerine yol açmıştır. Yapılan görüşmelerde fiziki koşulların uygunluğuna göre odalarda düzenleme ve havalandırma gibi önlemler alınmaya çalışılsa da müracaatçıların ev ortamında bir önlem alınması daha zor olmaktadır. Bununla birlikte adliyelerde görev alan sosyal çalışma görevlilerinden talep edilen sosyal inceleme raporunu hazırlamak üzere gerçekleştirilecek olan sosyal incelemeler için herhangi bir sınırlama ve önlem olmadığı gibi yeni bir uygulama da bulunmamaktadır.

1. Pandemi Sürecinde Sosyal Mesafenin Önemi

2020 yılının son zamanlarında farklı ülkelerde covid-19 aşısı ile ilgili gelişmeler olmuş, ülkeler farklı yöntemlerle üretilen aşılarla talepte bulunmaya ve öncelik sırasına göre vatandaşlarına bu aşıları uygulamaya başlamıştır. Aşı geliştirme çalışmalarının hızla devam etmesinin önemli olması ile birlikte salgın sürecinde erken tanı, sosyal mesafe, izolasyon gibi halk sağlığı önlemlerine ihtiyacın devam ettiği de yapılan çalışmalarda belirtilmektedir (Kahraman ve Altındiş, 2020).

Solunum yolu virüslerinin yayılmasını azaltmak için uygulanan ilaç dışı müdahaleler el hijyeni, öksürük görgü kuralları ve hasta kişilerin evde gönüllü olarak kalması gibi kişisel koruyucu önlemlerdir. Bununla birlikte okulların kapatılması, iş yerlerinde sosyal mesafe sağlanması ve kitlesel toplantılardan kaçınılması gibi toplum önlemleri de alınmaktadır (Qualls, Levitt, Kanade, Wright-Jegede, Dopson, Biggerstaff, Uzicanin, 2017). Optimal strateji ise bütün önlemleri kişilerin bir araya geldiği yerlerde aynı anda uygulamaktır (Qualls ve diğerleri, 2017).

12 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü yaptığı açıklamada ülkeleri hastanelerini ve sağlık tesislerini hazırlamaya, sağlık personelinin korumaya ve diğer eylemlerinin yanı sıra hangi sosyal mesafe önlemlerinin ne kadar süreyle uygulanmasına karar vermeye teşvik etmiştir (Dünya Sağlık Örgütü,

2020a). Koronavirüsün yayılmasını ve olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla dünya çapında belirlenen önlemler ile birlikte salgının yatay olarak ilerlemesi ve daha az sayıda insanın bu hastalığa maruz kalması için çalışılmaktadır (Aykut, 2020). Hastalığın ciddiyetinin farkında olan pek çok hükümet de sosyal mesafe ve kendi kendine tecrit ilan etmiştir.

Sosyal mesafe önlemleri, gribal enfeksiyonun bir enfekte kişi tarafından çok sayıda insana bulaştırmasının oldukça kolay olacağı büyük grupların bir araya gelmesi engellenerek ve hasta kişiler evde kalmaya teşvik edilerek alınmaktadır. Böylece enfeksiyonun yayılma riski en aza indirilmektedir. Topluluk çapında önlemler arasında okulların ve diğer kamu binalarının kapatılması, halka açık etkinliklerin iptal edilmesi, karantinaların uygulanması ve seyahat kısıtlamaları getirilmesi yer almaktadır. Bu adımlar, insanlar arasındaki temas düzeyini azaltmak için evden veya esnek saatlerde çalışmayı içermektedir. Gönüllü sosyal mesafe önlemleri ise tipik olarak bireysel düzeyde alınarak bir kişinin diğer insanlarla olan ilişkilerini günlük olarak azaltmasıdır (Finkelstein, Prakash, Nigmatulina, Klaiman ve Larson, 2010).

Sosyal mesafe önlemlerinin amacı, bulaşmayı azaltmak, böylece salgının zirvesini geciktirmek, salgın zirvesinin boyutunu azaltmak ve sağlık sistemi üzerindeki baskıyı azaltmak olduğundan toplumda zamanında uygulama ve yüksek uyum, bu müdahalelerin başarısı için faydalı faktörler olmaktadır (Fong et al., 2020). Literatürdeki epidemiyolojik ve modelleme çalışmaları da, doğrudan sağlık hizmeti vermeyen kuruluşları iş yerlerinde sosyal mesafenin hem genel hem de en yüksek grip vakası sayısını azalttığını, aynı zamanda influenza zirvesini de geciktirdiğini göstermektedir. İş yerinde sosyal mesafenin diğer farmasötik olmayan veya farmasötik müdahalelerle birleştirildiğinde grip vakalarında azalmanın daha belirgin olduğu bulgusu, pandemik influenzanın bulaşmasını azaltmak için bir önlem kombinasyonu kullanmanın önemini vurgulamaktadır (Ahmed, Zviedrite ve Uzicanin, 2018).

Bu benzeri görülmemiş zamanda ulusların, toplulukların, ailelerin ve bireylerin sahip olduklarının farkında olmayabilecekleri kaynaklara ve güçlere ulaşmaları gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanları da kendilerinde ve başkalarında bu güçlü yönleri desteklemek ve beslemek için yeni yollar bulmak zorunda kalmaktadır (Golightley ve Holloway, 2020). Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu sosyal hizmet uzmanlarının virüse yakalanmasını ve hizmet verdikleri topluluklara istemeden bu virüsü taşımasını önlemek için mümkün olan her şeyin yapılması gerektiğini açıklamıştır. Kanada Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ise alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kişisel korunmasını amaçlayarak mesleğin kriz boyunca müracaatçı sistemini nasıl desteklediğine ve virüsün yayılmasını nasıl önlediğine dair kılavuzlar geliştirmiştir (IFSW, 2020).

Ülkemizde sosyal mesafenin sağlanmasının çalışma yaşamında da gerekli olduğu anlaşıldığından, ilk olarak 26 Ağustos 2020 tarihinde T.C. Resmi Gazete'de 31225 sayılı Genelge'de kamu kurum ve kuruluşlarında esnek çalışma yöntemleri uygulanması kararı yayınlanmıştır. Genelge doğrultusunda Türkiye'deki adliyelerde de, duruşma ve keşif günlerinin ertelenmesi, gerekli görülen durumlarda Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) uygulamasının kullanılması, esnek çalışma saatlerinin

sağlanması, adliyelere girişlerde HES kodu sorgulanması, komisyon başkanları ve başsavcılarının görev ve yetkileri kapsamında gerekli görülen ilave tedbirler alması, eğitim faaliyetlerinin uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilmesi gibi koruma önlemleri alınmaktadır (Hakimler ve Savcılar Kurulu, 2020).

2. Adli Sosyal Hizmet Uygulamalarında Sosyal İncelemelerin Yeri

Son yıllarda görünür olduğu düşünülse de alanla ilgili literatür incelendiğinde adalet sistemindeki sosyal hizmet uygulamalarının sosyal hizmetin ilk uygulamalarında var olduğu anlaşılmaktadır (Brennan, Gedrich, Jacoby, Tardy ve Tyson, 1986). Barker (2003; aktaran Gönültaş, 2016, p. 3) adli sosyal hizmeti “Kanunlara, adli konulara ve çocuk gözetimi, boşanma, çocuk suçluluğu, çocuğun hakları, bakım ve ceza ehliyeti gibi konuları içeren ihtilaf veya suçla ilgili durumlara, sosyal hizmet uygulamasının özel olarak odaklanmasıdır.” şeklinde tanımlamaktadır. Roberts ve Brownell (1999) ise mağdurlar, hükümlüler ve dezavantajlı bireylere yönelik yapılan sosyal hizmet uygulamaları ve politikaları olarak açıklamaktadır.

Türkiye’de adli sistemde yer alan sosyal çalışma görevlileri Adalet Bakanlığı, denetimli serbestlik müdürlükleri, ceza evleri ve adliyeler bünyesinde çalışmaktadır. 2020 yılına kadar Aile Mahkemeleri, Çocuk Mahkemeleri ve Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri’nde görev yapan sosyal çalışma görevlileri, 2020 yılında yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile öncelikle pilot illerde daha sonra tüm Türkiye’de adliyelerde kurulmaya devam eden Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü bünyesinde görev almaya başlamışlardır. 31151 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde “adli destek görevlilerinin Adalet Bakanlığı ve adliye bünyesinde psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı kadrolarında çalıştıkları, Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı bünyesinde görev aldıkları” belirtilmektedir (T.C. Resmi Gazete, 10 Haziran 2020).

Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü bünyesindeki uzmanların görevleri arasında Çocuk ve Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri’nde 12-18 yaş arası suça sürüklenen çocuklar ile 12 yaş altı korunma ihtiyacı olan suça sürüklenen veya mağdur çocuklarla görüşme yaparak rapor hazırlamak ve ihtiyaç halinde tedbir talep etmeyi; aile mahkemelerinde velayet, evlat edinme, kişisel ilişkinin düzenlenmesi hususlarında taraflar ve müşterek çocuk/çocuklar ile görüşme yaparak rapor hazırlamak, uyuşmazlık nedenleriyle gelen taraflarla görüşme gerçekleştirerek arabuluculuk yapmak; ceza mahkemelerinde mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukları duruşmaya hazırlamak, duruşma süresince yanında bulunmak; adli görüşme odalarında dezavantajlı bireyler ile adli görüşme yapmak; kırılgan bireylere yönelik müdahale planı hazırlamak yer almaktadır.

Adalet sisteminin vazgeçilmezlerinden olan sosyal inceleme raporlarında davaya konu olan her çocuk için ayrı ayrı değerlendirme yapılmakta ve çocuğun istekleri ve duyguları, anlama kapasitesi, sağlığı/duygusal ve sosyal ihtiyaçları, bağımlılıkları, eğitim durumu, yaşam koşulları ve sosyal çevresi, zarar görme ya da zarar verme riski konularına odaklanılmaktadır. Bu alanda görevli sosyal hizmet uzmanları da öncelikli olarak çocukların yüksek yararını gözeterek her çocuk ve ailesi için

müdahale planı oluşturmaktadır. Uzmanların sosyal inceleme raporu hazırlamadan ve gerekli müdahale planını hazırlamadan önceki süreçte aile, çocuk, okul, çalışma yeri gibi çocuğun etkileşim içerisinde olduğu sistemlerin tamamıyla bağlantı kurarak değerlendirme yapması gereklidir (Uluğtekin, 2004). Genelci sosyal hizmete göre değerlendirme, bireylerin yaşam durumlarını ayrıntılı olarak görmek için müracaatçı ve çevresi ile ilgili bilgi toplamak, bu bilgileri birleştirmek ve kuramsal çerçevede yorumlayarak doğru sonuca ulaşma sürecidir (Kirst-Ashman ve Grafton, 2009).

Sosyal inceleme de bilgi toplama sürecinin kilit unsurlarındandır. Büyükbodur (2019) sosyal incelemeyi, bütüncül bir uygulama gerçekleştirmek üzere müracaatçının sosyal ve fiziksel çevresi, etkileşim içinde olduğu sistemler, karşı karşıya kaldığı sorunların kaynağı hakkında bilgi toplanarak analiz edilmesi ve gerekli sosyal hizmet müdahalesinin önerildiği sosyal hizmet etkinliği olarak tanımlamaktadır. Bu etkinlik sürecinde müracaatçının sosyal çevresinde bulunan alt sistemlerin, bulunduğu yerin, geçmiş ve geleceğe bakışının geniş bir perspektifle değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Sosyal inceleme adli sistem içerisinde yalnızca adliyede çalışan sosyal çalışma görevlileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Sosyal inceleme kapsamında aile mahkemesi hakimlerinin görevlendirmesi üzerine velayet sorumluluğu, kişisel ilişki ve evlat edinme gibi taleplerde bulunan tarafların, çocuk mahkemesi hakimlerinin görevlendirmeleriyle ise suça sürüklenen ve mağdur çocukların yaşadıkları adrese gidilmektedir. Yapılan ziyarette yaşanılan evin fiziksel koşulları ile bireylerin ve ailesinin sosyal çevresi incelenip dosyada yer alan kişilerin yaşam koşulları hakkında ayrıntılı bilgi elde edilmektedir.

Sosyal inceleme raporu hazırlık sürecinde ev incelemesi planlaması raporu talep eden mahkemelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bazı mahkeme hakimleri raporun sosyal inceleme yapılarak hazırlanmasını talep ederken bazıları bunu talep etmemektedir. Ancak sosyal inceleme raporu yazım aşamasında daha iyi bilgi toplanması ve görüşmenin daha sağlıklı gerçekleşmesi için özellikle velayet, evlat edinme gibi dosyalarda ev incelemesinin yapılması önemlidir (Sağlam, 2015). Çocuğun evde düzenli olarak yaşayıp yaşamadığı, ev ortamında velayet değişikliğine sebep olabilecek bir risk bulunum bulunmadığı, çocuğun yatılı olarak kalabileceği koşulların sağlanıp sağlanmadığı hususlarında karar verebilmek adına ziyaret edilen ev ve çevresi gözlemlenmelidir. Bunun yanı sıra suça sürüklenen çocuklar ile adliyede yapılan görüşmelerde yanlarında bir ebeveyni ve yakını olmadığı durumlarda çocuktan eksik veya yanlış bilgi alınabilmektedir. Çocuk, yaşam koşullarını yaşı, gelişim düzeyi doğrultusunda aktarmakta ya da bağımlılık ve psikolojik rahatsızlıklar yaşıyor olması halinde gerçeklikten uzak anlatımlarda bulunabilmektedir. Çocukların ihtiyaçlarının daha iyi tespit edilebilmesi için ev ve çevre koşulları hakkında detaylı bilgi edinilmelidir. Bu bağlamda, aile ve çocuk mahkemesi davasına konu olan çocukların yüksek yararı açısından çocuk ve ailesinin sosyoekonomik yardıma ihtiyaç duyduğu durumlarda bu desteği verecek kurumlara doğru şekilde yönlendirme yapabilmek adına sosyal inceleme yapılması gerekli görülmektedir.

3. Sosyal İncelemelerde Sosyal Mesafenin Korunması ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Durumu

Ev ziyaretleri sırasında sosyal hizmet uzmanları, risk ve ihtiyaç değerlendirmesi yapmak, istismar ve ihmal gibi duygusal konuları araştırmakla görevlidir. Bu nedenle ev ziyareti, özellikle yoğun bir "duygusal emek" olarak kabul edilmektedir (Winter et al., 2018). Covid-19 pandemi sürecinin başlamasıyla birlikte sosyal incelemenin doğasından kaynaklanan zorluklara pandeminin beraberinde getirdiği sağlık endişesi ve zorunlu kılınan bazı kurallar da eklenmiştir. Her yaştan insan arasında sosyal temasın sıklığını ve süresini azaltarak virüs bulaşmasını azaltmak ve yüz yüze teması sınırlandırmak için bir sağduyu yaklaşımı olan sosyal mesafe önlemleri kişiden kişiye virüs bulaşma ihtimalini belirleyebilmektedir (Qualls ve diğerleri, 2017). Bu sebeple, sosyal hizmet uzmanlarının çalışma ortamının fiziksel koşulları, aynı odada buldukları kişi sayısı ve mesleki uygulamaları gerçekleştirdikleri diğer ortamlar kendilerinin ve müracaatçıların sağlığı açısından oldukça önemli hale gelmiştir.

Hizmet sağlayıcı uzmanlar, mesleki becerilerini, rollerini ve müdahale yöntemlerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri için görevlerini yerine getirmekle birlikte çalışma şartlarının belirleyici etkisi ile de karşılaşabilmektedir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda da sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarında çalışma koşulları sebebiyle karşılaştıkları olumsuzluklar görülmektedir. Belirleyici sorunların kurum politikaları, çalışma ortamı, yasal düzenlemeler olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır (Zengin ve Çalış, 2017).

Sosyal hizmet mesleği her zaman olduğu gibi küresel pandemi sürecinde de birçok müdahale alanında ön plana çıkmaktadır. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu'nun covid-19 pandemisindeki çalışmalarının, alanda ve akademideki sosyal hizmet uzmanlarının salgın ile mücadeledeki önemli rolünü savunmak, bu süreçte meslek elemanlarının uygulamaları için bir standart oluşturmak, kurumlara ve diğer disiplinler ile iş birliği içinde yürütülecek çalışmalara öncü olmak konusunda başarılı bir örnek olduğu görülmektedir (Pak Güre ve Tulgan, 2020). Federasyon tarafından yayınlanan bildiri; covid-19'un küresel bir sosyal hizmet tepkisinin başlangıç noktası olduğu, bu süreçte hazırlanan raporlar, kitlesel küresel web seminerleri, destek ve eylem çağruları aracılığıyla düzenlenen yeni bir sosyal hizmet genişlemesi hakkında küresel bir sohbeti ateşlediği, web sitesinin de meslek elemanları zorluklarla karşı karşıya kaldıkça paylaşılan bir öğrenme ve iş birliği yeri haline gelmesiyle sonuçlandığı belirtilmiştir (IFSW, 2020).

İngiltere Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından ikamet eden kişiyi, ailelerini, arkadaşlarını, hizmet sağlayıcıları, sosyal hizmet uzmanlarını veya klinisyenleri ve diğer ilgili profesyonelleri virüsten korumak için hazırlanan kılavuzda ev ziyaretlerinin mümkün olduğu kadar açık havada yapılması, bu ziyaretlerde ziyaretçi ve ikamet eden kişi arasında her zaman en az 2 metre mesafede olması, kullanılan mekanların iyi şekilde havalandırılması, iletişime yardımcı olacak hoparlörlerin veya destekli işitme cihazlarının kullanılması, ziyaretlerin bir pencereden gerçekleşmesi önerilmektedir.

Ziyaretçi sayılarının mümkün olan her yerde tek bir kişi ile sınırlandırılması ve ikamet eden kişi başına en fazla iki ziyaretçi olması, sosyal mesafenin (ziyaretçiler ve sakinler, personel ve diğer hanelerden gelen ziyaretçiler arasında) her zaman korunması gerektiği belirtilmektedir (Department of Health & Social Care, 2021).

İngiliz Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ise 3 Nisan 2020 tarihinde sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini güvende ve iyi durumda tutmaları, ev ziyaretleri sırasında enfeksiyon riskini azaltmalarına yardımcı olmaları, kriz sırasında aşırı risk almadan görevlerini yerine getirmelerini sağlamaları, evlere giren sosyal hizmet uzmanlarının virüsü başkalarına bulaştırma riskini en aza indirmeleri amacıyla covid-19 pandemisi sırasında ev ziyaretleri için profesyonel bir uygulama rehberi yayınlamıştır (BASW, 2020). Sosyal hizmet uzmanlarının ziyaretleri planlarken ziyaretin amacının önemli olup olmadığını, kurumlarında önceliklendirme konusunda hangi düzenlemelerin ve kılavuzun yayınlandığını, yasal / kanuni bir gereklilik olup olmadığını, ziyaret edilecek kişinin bunu isteyip istemediğini göz önünde bulundurarak bir risk değerlendirmesinde bulunmalarını tavsiye etmektedir. Ayrıca, önerilen iki metrelik fiziksel mesafeyi korumak ve fiziksel yakınlığı en aza indirmek için ziyaretin amacına nasıl ulaşılabileceğini, eve girmeden ziyaretin amacına ulaşıp ulaşılamayacağını, ziyaretin hangi yönlerinin uzaktan gerçekleştirilebileceğinin belirlenmesi, riski yönetmeye yardımcı olacak çevre, mevcut alan ve sağlık durumu hakkında bilgi almak için ziyaret edilecek kişiyle iletişime geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Uzmanın ziyaretten önce kişi veya aile ile iletişime geçtiğinde, uzmanları ve onları korumak için alınması gerek önlemlerin gerekliliğini, ziyaret sırasında sosyal mesafenin korunmasının onlar için faydaları açıklanıp evde koronavirüs taşıyan ya da semptom gösteren bir birey bulunup bulunmadığını sormasını; ziyaret esnasında ise sosyal mesafeyi korumak için evin giriş alanının kullanılmasını, ulaşım araçlarının başkalarıyla paylaşılmamasını, el dezenfektanı, eldiven, maske, koruyucu giysi gibi ekipmanların kullanılmasını, ev sahibinden odanın havalandırılmasını istenmesini ve ziyaretin mümkün olduğunca kısa tutulmasını önermektedir (BASW, 2020).

Romanya Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği de adli sistem, çocuk koruma sistemi, yaşlı hizmetleri ve sosyal yardım hizmetleri alanları için ayrı ayrı rehberler hazırlamıştır. Sosyal yardım alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarına saha ziyaretlerini sınırlandırmaları, acil durumlara uygun koruyucu ekipmanla müdahale etmeleri, ziyaretlerde sosyal mesafeyi korumaları önerisinde bulunmuştur (CNASR, 2020).

Türkiye’de ise Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği’nin pandemi sürecinde yaptığı çalışmalara bakıldığında; dernek tarafından yayınlanan Temmuz-Aralık 2020 sayısının “Pandemi ve Sosyal Hizmet” konusuna ayrıldığı, covid-19 pandemisinde meslek elemanlarının hakları ile ilgili bir basın açıklaması yapıldığı, Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan Toplum Bilimleri Kurulu’nda sosyal hizmet disiplininin kişilerin de yer almasına dair bir mektup yayınlandığı (SHUDER, 2020), ayrıca salgın sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaları için çevrimiçi eğitimler düzenlenmiştir (Pak Güre ve Tulğan, 2020).

Andrea B. Kepler covid-19 kriziyle ilgili bir panel tartışmasında; Men's Shelter'da Evsiz Hizmetler Departmanı'nda görevli personelin özellikle 2020 yılı Mart ayında maske, dezenfektan gibi koruyucu ekipmanlara ulaşamadıklarından virüse maruz kalma, enfeksiyon riski ve enfeksiyonu evlerine götürerek sevdiklerine bulaştırma konusunda endişeli olduklarını aktarmıştır (Lewis, Grab, Gwadz, Kepler ve Krentzman, 2020).

Dünyanın birçok yerinde sosyal hizmet kuruluşları ve dernekleri sosyal hizmet uzmanları ve müracaatçılar için faydalı adımlar atmaktadır. Cook ve Zschomler (2020) ev ziyaretinin çocuk ve aile sosyal hizmetinin önemli bir yönü olduğunu, İngiltere'de sokağa çıkma kısıtlamasının duyurulmasının ardından en acil ev ziyaretleri hariç hepsinin bir gecede sanal hale geldiğini belirtmiştir.

Sanal ev ziyaretleri yapılmaya başlanan İngiltere'deki dokuz yerel kuruluşa, karantinanın ilanından önceki ve sonraki dönemi kapsayacak şekilde 19 Mart ile 13 Haziran 2020 tarihleri arasında çocuk ve aile refahı alanında çalışan 31 sosyal hizmet uzmanıyla görüşülerek bir çalışma yapılmıştır. Görüşmelerde sosyal hizmet uzmanları; sanal ziyaretlerin basit bir ikame olarak yüz yüze ziyaretlerin yerini almadığını, ailelerle bir ekran aracılığıyla iletişim kurmanın kendilerinde aşılması gereken duygusal bir mesafe duygusu yarattığını, evin duygusal deneyimi ile yüz yüze ev ziyaretinin bir parçası olan atmosfer ve duyguların sanal ziyaretlerde kısmen kaybolduğunu, sanal ziyarette beden dilini okumanın zorlukları bulunduğunu, özellikle çocuk refahı endişeleri (ihmal, istismar) bağlamında ilk değerlendirmeler için önemli sınırlamalara sahip olduğunu, birçok ailenin video görüşmeleriyle ilgili internet maliyetlerini karşılayamadığını ve güvenilir bir internet bağlantısına sahip olmadığını belirtmişlerdir (Cook ve Zschomler, 2020).

Çalışmanın diğer sonuçları sanal ev ziyaretine geçişin sosyal hizmet uzmanlarının ailelere çok daha duyarlı olmasını sağladığını, birçok sosyal hizmet uzmanının fiziksel mesafeye rağmen ailelerin günlük yaşamlarını daha iyi anladıklarını, karantinadan önce birçok uzmanın günlerinin büyük bir bölümünü ev ziyaretlerine seyahat ederken harcadıklarını, ayrıca sanal iletişimin faydalarının özellikle gençlerle etkileşimlerinde belirgin olduğunu göstermektedir (Cook ve Zschomler, 2020).

Pandemi sürecinde Türkiye'de adli sosyal hizmet uygulamalarında sosyal incelemenin sınırlandırılması ve düzenlenmesi ya da sanal ziyaretler gibi bir uygulama geliştirilmemiştir. Uzmanlar ev ziyaretlerine yol ücretinin adli birimce karşılanmaması durumunda kendi imkanlarıyla veya toplu taşıma araçlarıyla; ücretin adli birimce karşılanması durumunda ise taksitler veya adalet vakfına ait araçlar ile sosyal inceleme gerçekleştirmektedirler. Sosyal incelemenin yapılabilmesi için ulaşımın ne şekilde sağlanacağına dair ülke genelinde bir standart bulunmamaktadır. Dolayısıyla sosyal inceleme sürecinde ulaşımın bu yetersizlikler pandemi sürecinde uzmanların, araç içinde bulunan diğer bireylerin ve müracaatçıların covid-19 riski ile daha fazla karşı karşıya kalmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal inceleme sürecinde ulaşıma dair risklerin bulunmasının yanı sıra uzmanın ev ortamında iken koruyucu ekipman ihtiyacının karşılanmaması da pandemi sürecinde sosyal incelemede yaşanan yetersizliklerden biridir. Adli sosyal hizmet uygulamalarında maske ve el dezenfektanı görev yapılan birim tarafından sağlanmaya çalışılsa da sosyal incelemede koruyucu giysilerin uzmanlara tedarik edilmemiş olması enfekte riskinin arttıran bir unsur olarak görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Adli sosyal hizmet uygulamalarından biri olan ceza yargılamasında suça sürüklenen ve korunma ihtiyacı olan çocukların suç risklerinden, ihmal veya istismardan korunabilmeleri için ihtiyaç duyulan koruyucu ve önleyici tedbirlerin belirlenebilmesi; hukuk yargılamasında ise aile hukukundan kaynaklı davalarda çocuğun yaşam yeri düzenine ilişkin kanaat oluşturmak amaçlarıyla yaşanan sosyal çevrede ve ev ortamlarında sosyal inceleme gerçekleştirilmektedir. Sosyal incelemede sadece yaşanan evin fiziksel koşulları incelenmemekte, müracaatçılar ile ev ortamında görüşmeler gerçekleştirilmekte, gözlemlerde bulunmaktadır. Çocuğun fiziksel ve psikososyal ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığının değerlendirilmesi için ev ortamında detaylı incelemeler de yapılmalıdır. Dolayısıyla sosyal inceleme adli sosyal hizmet uygulamalarında profesyonel kanaatin oluşmasında kullanılan en önemli araçlardan biridir.

Pandemi süreci ile birlikte insana hizmet veren her sosyal hizmet alanında olduğu gibi adli sosyal hizmet uygulamalarında da birtakım sorunlar ve yetersizlikler yaşanmaktadır. Sosyal incelemenin ne şekilde ve hangi koşulda yapılması tartışması da bu sorunlardan biridir. Covid-19 yayılımının azaltılması ve engellenmesi için dünyada koruyucu ekipmanların sağlanmasının yanı sıra sanal ev ziyaretleri yapılması ve çevrim içi danışma yapılması gibi yeni uygulamalar söz konusu olmaktadır. Ülkemizde birçok kurumda mesafeli ve esnek çalışma saatleri uygulaması yapılırken adli sistemde sosyal inceleme için ulaşım koşullarında ve koruyucu ekipman temin edilmesinde bir ilerleme sağlanmadığından ev ortamlarında riskler söz konusu olmaktadır.

İngiltere'deki yeni uygulamaların avantajları ve sosyal hizmet uzmanlarının iş yükü göz önünde bulundurulduğunda sanal ev ziyaretlerinin adli görüşmelerde kullanılması faydalı olacaktır. Ancak, sanal ev ziyaretleri uygulamaları değerlendirildiğinde çevrim içi ortamlara erişimdeki fırsat eşitsizlikleri de söz konusu olabilmektedir. Bu doğrultuda, sanal ev ziyaretlerinin gerçekleştirilmesi için meslek elemanlarına ve görüşme yapılacak müracaatçılara uygun ekipman sağlanmalıdır.

Bireyler ile yüz yüze etkileşime dayalı olan sosyal hizmet uygulamalarında sanal görüşme ile ev ziyaretleri mesleki uygulama açısından istenilen yeterlilikte olup olmadığı da tartışma konusudur. Bu bağlamda, sosyal incelemenin gerekli görülmesi durumunda da müracaatçıların ikamet adresine giderek sosyal inceleme gerçekleştirmek üzere görevlendirilen uzmanlara koruyucu ekipman tahsis edilmesine, yalnızca sosyal incelemede kullanılmak üzere her uzmana bir araç temin edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Sağlık Bakanlığı tarafından HES kodu, virüse yakalanan kişilerin karantinaya alınması gibi uygulamalar gerçekleştirilse de koronavirüs hastalığının asemptomatik olarak da görüldüğü, test ve aşı yaptırmayan kişilerin toplum içinde bulunabildikleri bilinmektedir. Ayrıca bu durum yalnızca müracaatçılar için değil alandaki uzmanlar için de geçerlidir. Hizmet sağlayıcı olan uzmanların müracaatçılar ile yapacağı görüşmelerde bir risk teşkil etmesi ihtimali göz önünde bulundurulması gereken konulardan biridir. Salgınla birlikte gelen yeni yaşam düzeninde uzmanlara hem kendilerini hem de müracaatçıları virüsten koruma sorumluluğu yüklenmektedir.

Bahsedilen koruma önerileri ve tamamlayıcı sanal ev ziyaretlerinin sosyal inceleme gerçekleştiren diğer sosyal hizmet alanlarında da uygulanmalıdır. Sanal ev ziyaretleri yapılan ülkelerin sayısı arttıkça ortaya çıkacak deneyimler ve yapılan araştırmalar ziyaretlerin etkililiğini ve uygulanabilirliğini daha iyi gösterecektir. Bu öneriler ışığında kalıcı politikalar üretilerek öncelikle içinde bulunduğumuz ve ne zaman sonlanacağı konusunda belirsizlik bulunan salgın sürecinde yapılan yeni uygulamalar desteklenmeli, ayrıca ilerleyen süreçte başka bir pandemi süreciyle karşılaşılması durumunda sağlanan hizmetlerin de kesintiye uğramaması için hazırlıklı olunmalıdır.

Son aylarda uluslararası sosyal hizmet literatüründe pandemi sürecinde sosyal hizmet mesleğinin önemi ve gerekliliği hakkında çok sayıda çalışma bulunmasına karşın meslek elemanlarının kendilerini salgının olumsuz etkilerinden nasıl koruyacakları, fiziki ve psikososyal olarak salgından nasıl etkilendikleri konuları üzerinde yeterli çalışma bulunmamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları bu zor süreçte bir yandan sorumluluklarını yerine getirirken diğer yandan kendileri ve ailelerinin iyilik hali için çaba sarf etmektedir. Birden fazla zorlukla mücadele eden uzmanlara da psikososyal açıdan destek olunmalıdır. Bu çalışma uzmanların görevli oldukları kurumlar, onlara hizmet veren dernekler ya da özel kuruluşlar aracılığıyla sağlanmalıdır. Böylece uzmanların mesleki performansları ve hizmet kalitesi daha iyi hale gelecektir.

Salgın sürecinin olumsuz psikososyal etkilerini aşmak için bazı bireyler diğerlerinden çok daha iyi konumdadır. Sosyal hizmet mesleği her zaman olduğu gibi toplumdaki en çok incinebilir olanları aramakta ve onlara hizmet sunmaya çalışmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları bunu kendileri yapabilecek kaynaklara sahip olmayanların refah ve hayatta kalma sorunlarını ele almak için mevcut uzmanlığını paylaşmalı ve bu konu ile ilgili koalisyonlar oluşturmaya her zamankinden daha fazla öncülük etmelidir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed, F., Zviedrite, N., Uzicanin, A. (2018). Effectiveness of workplace social distancing measures in reducing influenza transmission: a systematic review. *BMC Public Health*, 18(1), 1-13. doi: 10.1186/s12889-018-5446-1

- Amadasun, S. (2020). Social work and covid-19 pandemic: An action call. *International Social Work*, 63(6), 753-756. doi:10.1177/0020872820959357
- Ayktut, S., Ayktut, S. S. (2020). Kovid-19 pandemisi ve travma sonrası stres bozukluğu temelinde sosyal hizmetin önemi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1(1), 56-66.
- Banks, S., Cai, T., De Jonge, E., Shears, J., Shum, M., Sobočan, A. M., Strom, K., Truell, R., Úriz, M. J., Weinberg, M. (2020). Practising ethically during COVID-19: Social work challenges and responses. *International Social Work*, 63(5), 569-583.
- Brennan, T. R., Gedrich, A. E., Jacoby, S. E., Tardy, M. J., Tyson, K. B. (1986). Forensic social work: Practice and vision. *The Journal of Contemporary Social Work*, 340-350. doi: 10.1177/104438948606700603
- British Association of Social Workers (BASW). (2020). BASW Home Visits Guidance. <https://www.basw.co.uk/professional-practice-guidance-home-visits-during-covid-19-pandemic>. Erişim tarihi: 10.01.2021
- Büyükbodur, A. Ç. (2019). İntihar girişimleri ve retrospektif sosyal inceleme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 3(1), 28-46.
- Colegiul National al Asistentilor Sociali (CNASR). (2020). Sosyal Yardımın Çeşitli Alt Alanlarında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Sektörel Tavsiyeler. <https://cnasr.ro/2020-03-24-recomandari-sectoriale-pentru-asisten-ii-sociali-care-activeaza-in-diverse-sub-domenii-ale-asisten-ei-sociale>. Erişim tarihi: 25.01.2021
- Cook, L. L. (2017). Making sense of the initial home visit: the role of intuition in child and family social workers' assessments of risk. *Journal of Social Work Practice*, 31(4), 431-444. doi:10.1080/02650533.2017.1394826
- Cook, L. L., Zschomler, D. (2020). Virtual home visits during the COVID-19 pandemic: Social workers' perspectives. *Practice*. 32(5), 401-408. doi:10.1080/09503153.2020.1836142
- COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik Tedbirler. (2020, 26 Ağustos). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 31225). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200826-5.pdf>.
- Department of Health & Social Care. (2021). Visiting Care Homes During COVID-19. <https://www.gov.uk/government/publications/visiting-care-homes-during-coronavirus/update-on-policies-for-visiting-arrangements-in-care-homes#delivering-safe-visiting>. Erişim tarihi: 02.01.2021
- Derezotes, D. S. (2000). *Advanced generalist social work practice*. California: Sage Publications. <http://sk.sagepub.com/books/advanced-generalist-social-work-practice>. Erişim tarihi: 05.01.2021
- Finkelstein, S., Prakash, S., Nigmatulina, K. R., Klaiman, T. A., Larson, R. C. (2010). Pandemic influenza: Non-pharmaceutical interventions and behavioral changes that may save lives. *International Journal of Health Management and Information*. <https://www.hcp.med.harvard.edu/publications/pandemic-influenza-non-pharmaceutical-interventions-and-behavior-changes-may-save-lives>. Erişim tarihi: 10.01.2021

- Fong, M. W., Gao, H., Wong, J. Y., Xiao, J., Shiu, E., Ryu, S., Cowling, B. J. (2020). Nonpharmaceutical measures for pandemic influenza in nonhealthcare settings-social distancing measures. *Emerging Infectious Diseases*, 26, 976-984. doi:10.3201/eid2605.190995
- Golightley, M., Holloway, M. (2020). Editorial: Social work in the time of the covid-19 pandemic: All in this together? *British Journal of Social Work*, 50, 637–641. doi:10.1093/bjsw/bcaa036
- Gönültaş, M. B. (2016). *Adli sosyal hizmet*. Yücel, D. ve Gönültaş M. B. (Ed.), Adli sosyal hizmet: Yaklaşım ve müdahale (s.1-12) içinde Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hakimler ve Savcılar Kurulu. (2020). Koronavirüs Salgın Tehdidi Nedeniyle Duruşmaların Ertelenmesi ve Yargı Alanında Alınan Diğer Tedbirlere İlişkin HSK Genel Kurulu Kararı. <https://basin.adalet.gov.tr/koronavirus-salgin-tehdidi-nedeniyle-durusmalarin-ertelenmesi-ve-yargi-alaninda-alinan-diger-tedbirlere-iliskin-hsk-genel-kurulu-karari>. Erişim tarihi: 23.01.2021
- International Federation of Social Workers (IFSW). (2020). Ethical Decision-Making In The Face of Covid-19. <https://www.ifsw.org/ethical-decision-making-in-the-face-of-covid-19/>. Erişim tarihi: 23.01.2021
- John Hopkins University. (2021). COVID-19 dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU). <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6>. Erişim tarihi: 21.01.2021
- Kahraman, E. P., Altındış, M. (2020). COVID-19 aşılı; pandemide sona doğru? *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 4(3), 240-249. doi:10.34084/bshr.843974
- Kirst-Ashman, K. K., Grafton, H. H. J. (2009). *Generalist Practice With Organizations And Communities* (4.b.). Belmont, CA Thomson Brooks/Cole.
- Lewis, M. W., Grab, W., Gwadz, M., Kepler, A. B., Krentzman, A. R. (2020). A panel discussion of the COVID-19 crisis with. *Journal of Social Work Practice In the Addictions*, 20(3), 240-247. doi:10.1080/1533256X.2020.1793063
- Özbesler, C. (2017). Sosyal inceleme ve değerlendirmede kuramsal bilgi ve yetkinliğin önemi. *Sosyal Hizmet Dergisi*, 18-31. <http://shuder.org/Resimler/83b0971d-73e7-4dff-8604-d8965b761b22sosyal-hizmet-dergisi-2015pdf.pdf>. Erişim tarihi: 20.01.2021
- Pak Güre, M. D., Tulğan, B. (2020). Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) öncülüğünde sosyal hizmet meslek örgütlerinin covid-19'a karşı yanıtları. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 44-63.
- Porta, M. (Ed.). (2014). A dictionary of epidemiology. Oxford university press.
- Qualls, N., Levitt, A., Kanade, N., Wright-Jegede, N., Dopson, S., Biggerstaff, M., Uzicanin, A. (2017). Community mitigation guidelines to prevent pandemic influenza—United States, 2017. *MMWR Recommendations and Reports*, 66(1), 1-34. doi: 10.15585/mmwr.rr6601a1

- Roberts, A. R., Brownell, P. (1999). A century of forensic social work: bridging the past to the present. *Social Work*, 44(4), 359-369. doi:10.1093/sw/44.4.359
- Sağlam, S. B. K. D. M. (2015). Aile Mahkemesinde Çalışan Sosyal Çalışma Görevlilerinin Sosyal İnceleme Raporlarına İlişkin Değerlendirmeleri: Ankara Adliyesi Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 7-29.
- Saltiel, D., Lakey, R. (2020). Analysing invisibility: The decision-making ecology and home visits. *Child & Family Social Work*, 25(1), 37-44. doi: 10.1111/cfs.12649
- SHUDER. (2020). Sağlık Bakanı Sayın Dr. Fahrettin KOCA'ya Açık Mektup. <http://shuder.org/Sayfa/saglik-bakani-sayin-dr-fahrettin-koca-ya-acik-mektup1748>. Erişim tarihi: 26.01.2021
- Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2020, 10 Haziran). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 31151). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.63.pdf>.
- T.C Sağlık Bakanlığı. (2021). T.C Sağlık Bakanlığı Türkiye Genel Koronavirüs Tablosu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>. Erişim tarihi: 23.01.2021
- Uluğtekin, S. (2004). *Çocuk mahkemeleri ve sosyal inceleme raporları*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- WHO. (2020a). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Situation Report 72. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200401-sitrep-72-covid-19.pdf?sfvrsn=3dd8971b_2. Erişim tarihi: 04.01.2021
- WHO. (2020b). Koronavirüs. https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1. Erişim tarihi: 22.01.2021
- Winter, K., Morrison, F., Cree, V., Ruch, G., Hadfield, M., Hallett, S. (2018). Emotional labour in social workers' encounters with children and their families. *The British Journal of Social Work*, 49(1), 217-233. doi:10.1093/bjsw/bcy016
- Yanardağ, U. (2019). Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği Etik İlkeler Belgesi Türkiye'de uygulanabilir mi? Adli alanda çalışan sosyal çalışmacılara dair nitel bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 438-462. doi: 10.33417/tsh.572242
- Zengin, O., Çalış, N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 28(1), 47-67.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Pozitif Sosyal Hizmet: Yeniden Bir Kavramsallaştırma

Positive Social Work: A Reconceptualization

Ozan SELÇUK¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ozan.selcuk@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2852-7491

Başvuru: 22.02.2021
Kabul: 11.09.2021

Atıf:
Selçuk, O. (2021). Pozitif sosyal hizmet: Yeniden bir kavramsallaştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1523-1541. DOI: 10.33417/tsh.884937

ÖZET

Profesyonel yardım mesleklerinde iyilik hali ve mutluluk gibi pozitif olan yönelimi son dönemlerde artış eğilimi göstermektedir. Psikoloji, psikoterapi ve psikiyatri gibi alanlarda bu pozitif yönelimleri görmek mümkün olmaktadır. Pozitif psikoloji, pozitif psikoterapi ve pozitif psikiyatri ekollerinin de bireylerin semptomları yerine güçlü yanlarına, zayıflıkları yerine erdemlerine, eksiklikleri yerine becerilerine ve kaynaklarına odaklanıyor olması bu yönelimin en bariz örnekleri arasındadır. İnsan beyninin pozitiften ziyade negatife daha fazla dikkat ediyor ve daha güçlü tepki gösteriyor olması pozitif yönelimin önemini ortaya koymaktadır. Yaşamdaki zorluklarla mücadele etmede güçlü içsel kaynaklara ihtiyaç duyarız ve böylece psikolojik sağlamlığımızı geliştirebiliriz. Aynı şekilde hastalık yerine sağlık, stres yerine yeterlilik, çatışma yerine iş birliği, karamsarlık yerine umut daha iyidir. Bu bağlamda sosyal hizmette de bu pozitif odağı görmek mümkündür. Uluslararası tanımında insanın güçlendirilmesini ve özgürleştirilmesini temel alan sosyal hizmet, insan doğasına pozitif bakmaktadır. Buradan hareketle bu makalenin amacı sosyal hizmet müdahale alanı için pozitif yönelimli bir kavramsallaştırma sunarak Pozitif Sosyal Hizmet adıyla yeni bir modele zemin hazırlamaktır.

Anahtar kelimeler: Pozitif sosyal hizmet, güçlendirme, pozitif psikoloji, pozitif psikoterapi, pozitif psikiyatri

ABSTRACT

The positive orientation such as wellbeing and happiness in professional helping professions has been augmenting recently. Positive orientation can be found in fields such as psychology, psychotherapy, and psychiatry. The most obvious example of this orientation is that positive psychology, positive psychotherapy, and positive psychiatry schools focus on clients' strengths and virtues instead of their weaknesses and skills instead of deficits. The human mind pays more attention to negatives than positives and reacts more strongly, revealing the importance of positive orientation. We need substantial internal resources to tackle life's difficulties, and thus, we can improve our psychological resilience. Likewise, it is better to focus on health instead of illness, cooperation instead of conflict, hope instead of pessimism. It is possible to see this positive focus in social work. Based on human beings' empowerment and liberation in its international definition, social work takes a positive view of human nature. From this point of view, this article aims to lay the groundwork for a new model called Positive Social Work by presenting a positively oriented conceptualization for social work intervention.

Keywords: Positive social work, empowerment, positive psychology, positive psychotherapy, positive psychiatry

GİRİŞ

Sabahları ufak bir pozitif düşünce tüm gününüzü değiştirebilir.

-Dalai Lama

Sosyal hizmet mesleği de dahil olmak üzere profesyonel yardım mesleklerinde pozitif yönelim son dönemlerde artış eğilimi göstermektedir (Kreiviniene ve Rimkus, 2016; Chakhssi, Kraiss, Sommers-Spijkerman ve Bohlmeijer, 2018; Cheung, Xu, Liu, Chen, Leung ve Huang, 2019; Cheung ve Leung, 2020; Eryılmaz, 2020). Başta pozitif psikoloji ve pozitif psikoterapi olmak üzere psikoloji ve psikoterapi gibi alanlarda bu pozitif yönelimleri görmek mümkün olmaktadır. Çağdaş pozitif ruh sağlığı hareketi olarak da adlandırılan psikoterapi ve psikolojideki bu gelişmelere 2012 yılında Dilip V. Jeste'nin kurucusu olduğu pozitif psikiyatri alanının da dahil olmasıyla ruh sağlığı alanındaki çalışmalar daha farklı bir boyuta taşınmış olup tanımlamalar iyilik hali ve mutluluğun teşvik edilmesi şeklinde genişlemiştir. Son yıllarda Dünya Sağlık Örgütü'nün biyolojik, psikolojik ve sosyal iyilik hali olarak tanımladığı sağlık tanımına "spiritüel iyilik halini" de eklemesi de pozitif yönelimi ileri bir boyuta taşımıştır (Cagande, Messias ve Peseschkian, 2020). Pozitif yönelim zayıflıklar yerine kaynaklara, kötü yerine iyiliğe, patolojiler yerine bireylerin başarılarıyla ilgilenmeyi gerektirmektedir (Peterson, 2006). Pozitif yönelim olumsuzlukları veya eksiklikleri dışarıda bırakmak yerine semptomları güçlü yanlarla, riskleri kaynaklarla, eksiklikleri değerlerle, pişmanlıkları umutla bütünleştirmektedir (Rashid, 2015). Diğer bir deyişle insan doğasına yönelik pozitif yaklaşım anlayışı semptomların iyileştirilmesine odaklanan medikal modele bir alternatif olmayıp eksiklik ve kaynaklara sağaltıcı bir şekilde odaklanmayı dengeleyecek bir değişim sürecini ifade etmektedir. Pozitif psikoloji, pozitif psikoterapi ve pozitif psikiyatri ekollerinin de bireylerin semptomları yerine güçlü yanlarına, zayıflıkları yerine erdemlerine, eksiklikleri yerine becerilerine ve kaynaklarına odaklanıyor olması bu yönelimin en bariz örnekleri arasındadır.

İnsan deneyimlerinin karmaşıklığı karşısında bir anlayış geliştirmede eksiklik temelli yaklaşımın günümüzde var olması kısmen anlaşılabilir bir durumdur. İnsan zihni, pozitif yerine negatif ögelere daha güçlü bir şekilde tepki vermektedir (Rozin ve Royzman, 2001). Olumsuz izlenimler ve basmakalıp inanışlar kolay ve hızlı oluşurken çok zor bir şekilde ortadan kalkmaktadır. İnsan beyninin pozitiften ziyade negatife daha fazla dikkat ediyor ve daha güçlü tepki gösteriyor olması pozitif yönelimin önemini ortaya koymaktadır. Yaşamdaki zorluklarla mücadele etmede güçlü içsel kaynaklara ihtiyaç duyarız ve böylece psikolojik sağlamlığımızı geliştirebiliriz. Aynı şekilde hastalık yerine sağlık, stres yerine yeterlilik, çatışma yerine iş birliği, karamsarlık yerine umut daha iyidir (Baumeister vd., 2001).

Sosyal hizmet mesleğinde de bu pozitif odağı görmek mümkündür. 2014 yılında IFSW ve IASSW tarafından kabul edilen uluslararası tanımında insanın güçlendirilmesini ve özgürleştirilmesini temel alan sosyal hizmetin insan doğasına pozitif baktığı söylenebilir (Hare, 2014). İnsan doğasına olumlu bakışı vurgulayan güçlendirme yaklaşımı sosyal hizmetin pozitif yönelimine ilişkin önemli bir örnektir. Literatürde doğrudan pozitif sosyal hizmet modeline ilişkin neredeyse hiçbir çalışma

bulunmamaktadır. Doğrudan bu kavramsallaştırma üzerine yapılmış nadir araştırma ve derleme çalışmaları sosyal hizmette pozitif yönelimin tartışılmaya başlandığının kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır (Goldstein, 2009; Kreiviniene ve Rimkus, 2016; Ogden ve Rogerson, 2019; Cheung ve Leung, 2020).

Bu çalışma ile geleneksel yaklaşım ve pozitif yönelim detaylı bir şekilde tartışılmış ve bu tartışma literatürde yer alan araştırma bulguları ile desteklenmiştir. Buna ek olarak, pozitif sosyal hizmete ilişkin bir kavramsal harita oluşturulması girişiminde bulunulmuştur. Ancak pozitif sosyal hizmet kavramıyla negatif sosyal hizmet gibi bir kavramın var olduğu algısı yaratmak amaçlanmamıştır. Literatürde pozitif kavramı tek bir faktörü tanımlamamakla birlikte (Forgeard vd., 2011; Frey ve Stutzer, 2010) bu çalışmada negatif-pozitif dikotomisi de yaratılmaya çalışılmamıştır. İnsanın pozitif yönünü vurgulayan *iyi oluş* kavramı ile ilgili olarak Seligman ve Csikszentmihalyi'nin (2000) de ifade ettiği üzere bu durum basitçe bir "negatif psikolojik durumların yokluğu" anlayışından çok daha öte bir kavramdır. Dolayısıyla bu çalışmada esasen bir pozitif-negatif gerilimi yaratmak veya iki karşıt kavramı tez-antitez diyalektiği içerisinde tartışmak amaçlanmamıştır.

Psikoloji, psikoterapi ve psikiyatri gibi alanlar ile sosyal hizmetin de bir pozitif yöneliminin halihazırda var olduğu gerçeği pozitif kavramının daha yakından incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun sonucunda bu çalışma ile pozitif sosyal hizmete ilişkin bir kavram haritası oluşturulması amaçlanmıştır. Oluşturulacak zengin literatür ile de pozitif sosyal hizmetin, pozitif psikoloji, pozitif psikoterapi ve pozitif psikiyatri gibi analitik bir uygulama modeli olmasına zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Pozitif Kavramının Değerlendirilmesi

Bir insan, düşüncelerinin ürününden başka bir şey değildir; ne düşünürse o olur.

-Ghandi

Tarih boyunca bir birey olarak kendimizi nasıl algıladığımız değiştikçe dünyaya yönelik algımızda değişmektedir. Batıda Rönesans ve Aydınlanma ile birlikte bağımsızlık, bireyin eylemlerinin sorumluluğunu alması gibi bireyselliğin gelişiminin son aşamasını da "pozitif" düşünce oluşturmaktadır (Diaz ve Gonzalez, 2012, s.173). Mutluluk ve refah ile ilişkili olan pozitif düşünce, Puritanizme karşı Emerson'ın transandalizmiyle başlamıştır. Doğa bilimleri, felsefe ve hukuk gibi alanlarda kullanımına rastlanan pozitif kavramı psikoloji ve sosyal hizmet alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır. Miller (2002), insanın doğasına yansız, negatif ve pozitif olmak üzere üç tür bakış olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda birey merkezli psikolojik danışma yaklaşımı (Rogers, 1962) ve "kendini gerçekleştiren insan" (Maslow, 1968) kavramı psikolojide insana pozitif yaklaşımı gösteren önemli boyutlardır. Benzer şekilde ruhsal sağaltım olarak tanımlanan psikoterapide çeşitli kuramlardan biri olan pozitif psikoterapi de insan davranışının tamamen psiko-

patolojik olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir ve bireylerin yetenekleri üzerine odaklanarak kuramını olumluluk üzerine inşa etmektedir (Eryılmaz, 2020, s.10). Pozitif psikoloji alanının kurucusu olan Seligman'a göre *pozitif*, "niyet veya tavırda yapıcı bir girişimi ifade eden; iyimserlik ve güven gösteren, iyi bir onaylayıcı, yapıcı nitelikler gösteren" bir kavramdır (Dobiala ve Winkler, 2016, s.5). Bu tanımda pozitif kavramının iyi oluş, güçlü yönler ve erdemlere odaklandığı söylenebilir. Nossrat Peseschkian'ın öncüsü olduğu pozitif psikoterapi yaklaşımında pozitif kavramı ise Latince'de "positum" kelimesinden gelmekte ve "bütüncül olarak önümüze konan olgusal şeyler" olarak tanımlanmaktadır. Bütüncüllükten kastedilen nokta sadece iyi ve güçlü özellikler değil aynı zamanda kötü ve zayıflatıcı özelliklere odaklanmaktır (Peseschkian, 1987). Pozitif psikoterapide pozitif kavramı insanın doğasına pozitif bakmak, insanın gelişmemiş yeteneklerine pozitif yönde inanmak, insanın semptomlarını pozitif yorumlamak, çözüm odaklı süreçlerde pozitif tutuma sahip olmak anlamlarına gelmektedir. Benzer şekilde, 2012 yılında temelleri atılan pozitif psikiyatri de pozitif psikososyal faktörleri ve zihinsel sağlığı geliştirmeyi amaçlayan değerlendirmeler ve müdahaleler yoluyla iyilik halini anlamaya ve geliştirmeye çalışan psikiyatri bilimi ve uygulaması olarak tanımlanmaktadır ve psikiyatrinin geleceği olarak görülmektedir (Messias vd., 2020).

Pozitif yönelimi hem profesyonel yardım mesleklerinde hem de genel olarak sosyal bilimler dalında görmek mümkündür. Sosyal hizmetin "uygulamalı bir sosyal bilim alanı" (Klein ve Bloom, 1994) olması sosyal bilimlerde de pozitif yönelimi incelemeyi gerekli kılmaktadır. Pozitif sosyal bilimler olarak kavramsallaştırılan bu alan, insan iyiliğinin ve mükemmelliğinin hastalık, düzensizlik ve sıkıntı kadar özgün olduğunu varsaymaktadır (Peterson ve Park, 2003). Bu anlayış, insan doğasının bir hastalık modeli olduğu, insanın çevresinden dolayı kurban veya mağdur olduğu ve bunun sonucu olarak hayatta kalmaya çalışan canlı olduğu gibi varsayımlara karşı bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Pozitif sosyal bilimler, insanların sorunlarının olduğunu kabul ettiği gibi bu sorunların çözümünün olduğunu ve yapısal sorunlar karşısında değişimin gerçekleşmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu noktada pozitif sosyal bilimler, bu gerçekleri kabul ederken "sadece olumsuz olanın her şey olduğu varsayımını reddetmektedir" (Peterson, 2004, s. 187). İnsanı ve yaşamını anlamak için deneysel araştırmaların önemli olduğunu varsayan pozitif sosyal bilimlerin şemsiye bir kavram olarak üç konuyu ihtiva ettiği öne sürülmektedir: (1) pozitif öznel deneyimlerin incelenmesi (mutluluk, memnuniyet, tatmin, esenlik), (2) pozitif deneyimleri mümkün kılan pozitif bireysel özelliklerin incelenmesi (karakterin güçlü yönleri, yetenekler, ilgi alanları, değerler), (3) pozitif özellikleri ve deneyimleri mümkün kılan kurumların (aileler, okullar, işletmeler, topluluklar, toplumlar) incelenmesi (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Birey, topluluk ve sosyal kurumlara odaklanan bu pozitif yönelim bir bakıma kuram ve araştırmada neyin iyi olduğunun da araştırılmasını önermektedir.

Sosyal hizmet disiplinde pozitif yönelim tartışmasının bir benzerini de mesleğin ilk yıllarını etkileyen psikodinamik kuramlar ve sonra psikodinamik ve davranışsal kuramlara karşı olarak ortaya çıkan hümanistik kuramlar arasında görmek mümkündür (Teater, 2015). Sosyal hizmet uygulamasında kullanılan hümanistik kuramlar hümanist psikolojiden kaynaklanmakta ve psikodinamik yaklaşımların aksine insanların iyilik hallerini ve potansiyellerini, yaratıcılıklarını, sağlıklarını,

umutlarını, anlamlarını, ilişkilerini, amaçlarını ve bireylerin tam potansiyellerine ulaşmalarını (kendini gerçekleştirme becerisi) vurgulamaktadır (Crain, 2011). İnsanın vurgulanan bu pozitif özellikleri sağlıklı, mutlu ve anlamlı bir yaşamın anahtarı olarak görülmektedir.

Hak temelli yaklaşımın sosyal hizmete dahil olmasıyla birlikte mesleğin odağı ihtiyaçtan insan haklarına doğru değişmiştir. Benzer şekilde Radey ve Figley (2007, s.207) pozitif modelin, duygusal tükenme, tükenmişlik ve ikincil travma gibi çalışma ortamında stresle ilgili kavramlar yerine merhamet tatmini kavramının kullanıldığı sosyal hizmette odağı sorundan güç temelli yaklaşıma doğru değiştirdiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre pozitif sosyal hizmet, “müracaatçıların sosyal sorunlarıyla pozitif olarak ilgilendiği bir uygulama modeli” olarak tanımlanabilmektedir (Kreiviniene ve Rimkus, 2016, s.83).

Pozitif kavramına yönelik sosyal hizmet literatüründe çeşitli araştırmalara rastlanmaktadır. Pozitif eğitim kavramının sosyal hizmet eğitimine uyarlandığı bir araştırmada müfredata yapılan pozitif katkıların öğrencilerin iyi oluşlarını artırdığı bulunmuştur (Ogden ve Rogerson, 2019). Yapılan bir başka araştırmada ise özellikle bilinçli farkındalık (mindfulness) uygulamalarına odaklanan öz bakım öğelerinin sosyal hizmet eğitim programlarına ve derslerine dahil edildiğinde, sosyal hizmet uzmanlarında yüksek öz bakıma ve müracaatçılarda pozitif çıktılara yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır (Bonifas ve Napoli, 2014; Lee ve Himmelheber, 2016). Sosyal hizmet literatürü dışında olsa da “pozitif eğitim” üzerine yapılan çalışmalarda öğrencilerin psikolojik sağlamlığını artırma ve desteklemeye yönelik eğitimsel yaklaşımlar geliştiren bir alan olan ve Seligman’ın pozitif psikoloji üzerine çalışmalarına dayanan pozitif eğitim uygulamaları ilkökul düzeyindeki öğrencilerin iyi oluşlarını artırdığını, depresyon düzeylerini azalttığını ve akademik başarılarını yükselttiğini ortaya koymaktadır (Fredrickson ve Branigan, 2005; Seligman, 2012; Quinlan, 2017). Bu araştırmalardan anlaşılacağı üzere öğrencilerin duygusal ve sosyal gelişimleri ile akademik başarılarını artırmayı amaçlayan pozitif kavramı güçlü yanları ve kaynakları geliştirmeye odaklanmaktadır.

Sosyal hizmetin tarihine bakıldığında kuram ve uygulamada pozitif yönelimin ortaya çıkışını görmek mümkündür. Güçlendirme kavramı, 1970’lerin ortalarında, öncelikle Barbara Solomon’un (1976; 1987) Black Empowerment adlı kitabının ve aynı adlı makalesinin yayınlanması yoluyla popüler hale gelmiş ve tipik olarak, kişisel, kişilerarası, politik ya da ekonomik gücü artırma süreci olarak tanımlanmaktadır; böylece bireyler, gruplar ve topluluklar yaşam durumlarını iyileştirmek için harekete geçebilirler (Evans, 1992). Güçlendirme uygulamasının odak noktası adaptasyon değildir, ancak bireylerin, grupların ve toplulukların sosyal sorunlarını iyileştirme kapasitesini artırmaktadır (Gutierrez, 1990). Odağın teşhis ve tedaviden iyileşme kapasitesine geçişi sosyal hizmetin odağını pozitif yöne çevirmesine yol açan önemli gelişmelerden biridir.

Güçlendirme yaklaşımı, ortaya çıktığı dönemde mesleğin odaklandığı kişisel sorunlar, zorluklar ve patolojilerini öne çıkaran söylemlere karşı olarak çıkmıştır (Healy, 2014, s.165). Sosyal hizmette paradigma değişimi anlamına gelen bu gelişme sosyal hizmetin sadece mesleki etkinliklerini değil

aynı zamanda düşünce şeklini, diskurunu ve bireye bakış açısını kökünden değiştirmiştir. Bu modelin gelişmesine en büyük katkılardan birini yapan ve bir sosyal hizmet akademisyeni olan Dennis Saleebey (2013), bu modelin başarısızlığa karşı başarı, hastalığa karşı sağlık, kusurlara karşı kaynaklar olarak tanımladığı bir iyilik ve umut hareketi olduğunu ileri sürmektedir. Dahası Saleebey (s. 37) mesleki uygulamalarda kusur ve sorunları öne çıkaran söylemlerin müracaatçıların kendilerine karşı tutumlarında negatif algı ve beklentilere sahip olmalarına yol açtığını ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı ilişkisinde mesafe, kontrol, güç eşitsizliği gibi ilişkisel sorunlar olması kaçınılmazdır.

Bir değer olarak güçlendirme birey, aile, grup veya toplulukların kendileri için gücü ellerinde tutabilmeleriyle, kendi eylemlerinin sonuçları hakkında sorumluluk alabilmelerini mümkün kılmalarıyla ve sonunda içinde buldukları topluma tam katılımlarının sağlanmasıyla ilgilidir (Tew, 2002). Sosyal hizmet sözlüğünde “kendine yardım” olarak tanımlanan güçlendirme (Thomas ve Pierson, 1995, s.134), müracaatçının bu noktada gücünün, bir kişinin diğerinin üzerinde otorite kurmasının çok ötesinde bir anlama sahip olduğu açıktır. Daha açıklayıcı bir ifade ile güç, risk altında veya dezavantajlı durumda olan bir bireyin kurtarılması veya bu birey üzerinde kontrol sağlanması değildir. Tam tersine güçlendirme yaklaşımı, halihazırda sahip oldukları güçlü yönlerini ve kaynaklarını temel alarak bireylerin bu durumlar karşısında kendileri için sorun çözme sorumluluğunu nasıl üstlenebilecekleri anlamına gelmektedir (Saleebey, 2013). Bu bağlamda güçlendirme yaklaşımından, özellikle planlı değişim sürecinin önemli bir basamağı olan keşfetme (ön değerlendirme) aşamasında faydalanılması başarılı bir müdahale için elzemdir.

Pozitif yaklaşımın önemli bileşenlerinden biri olan güçlendirme yaklaşımı sosyal hizmet dahil birçok profesyonel yardım mesleğinde önemli bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Güçlendirme odağı sosyal hizmette olduğu gibi pozitif psikoterapi (PPT) ekolünde de kendisine yer edinmiştir. Esasen pozitif psikoterapi ekolü güçler temelli bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu ekol, Maslow’un hümanistik yaklaşımını terapötik iş birliği ve psikodinamik anlayışla birleştiren ve kendine yardım ilkesiyle transkültürel gözlemlere dayanan kısa süreli bir psikoterapidir (Sarı ve Schlechter, 2020). Pozitif psikolojinin ilkelerine dayanan PPT, insan deneyimlerinin doğal karmaşıklıklarını dengeli bir şekilde anlamak için semptomları güçlü yönlerle, kaynakları risklerle, zayıflıkları değerlerle ve umutları pişmanlıkla bütünleştirir (Rashid, 2015). İnsan doğasına pozitif açıdan yaklaşan PPT, Peseschkian tarafından kuramsallaştırılmış psikoterapi modelidir (Peseschkian ve Walker, 1987). Bu model içerisinde “eklektik yaklaşımları barındırmakta ve analitik psikoterapilere dayanan kültürlerarası yaklaşım” olarak tanımlanmaktadır (Eryılmaz, 2017). Bu yaklaşım insan imgesine pozitif yaklaşmakta ve bireyi hem mikro hem de makro açıdan ele alarak bireyi ve çevresini daha etkin yollar aramak üzere hazırlar (Eryılmaz, 2020). PPT, insanın çeşitli yeteneklere sahip olduğunu ve bireyin semptomlarıyla yetenekleri arasında ilişki kurarak işlevselliğini ortaya çıkaran yetenekleri ortaya koyma girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Analitik bir yöntem olan PPT, kendi pozitif kavramlarını ortaya koymuş olup sistematik olarak insanların pozitif kaynaklarını, pozitif duygularını, pozitif ilişkilerini ve özünde motive edilmiş başarılarını kuvvetlendirmeyi amaçlar (Rashid, 2015). Kavramsal haritada görüleceği üzere PPT kendine özgü bir kavramsallaştırma ortaya koymuştur.

Tablo 1. PPT Kavramsal Haritası*

Pozitif psikoterapi	Açıklama
Sevme ve bilme kapasitesi ve yetenekler	Sevme kapasitesi, sabır, zaman, ilişki, güven, umut, şefkat/cinsellik, sevgi ve inanç yeteneklerini kapsar. Bilme kapasitesi, düzen, temizlik, dakiklik, kibarlık, dürüstlük, tutumluluk, itaat, adalet ve sadakat yeteneklerini kapsar.
Çatışmayla başa çıkma kaynakları ve model boyutları	4 boyut: beden, başarı, ilişki, maneviyat/fantezi
Etkileşim basamakları	3 evre: bağlanma, farklılaşma, ayrılma
Kendi kendine yardım	Bireyin hasta rolünü bırakıp kendisine yardım sunan rolünü üstlenmesidir (Peseschkian, 1996)
Çatışmalar	3 tür: gerçek çatışma, temel çatışma, anahtar çatışma
Pozitif yorumlar	Semptomların olumlu yorumlanması ve bu yolla acının azaltılmasına yardımcı olma (Peseschkian, 1996)
PPT ilkeleri	3 ilke: umut, denge, konsültasyon
Mikrotravmalar	Travmalar, bireyin kapasite ve yeteneklerini kullanmasını engeller. Bireyin işlevselliğini artırmak için travmalar üzerinde çalışmak gerekir.

*Eryılmaz'dan (2020, s. 10-14) uyarlanmıştır.

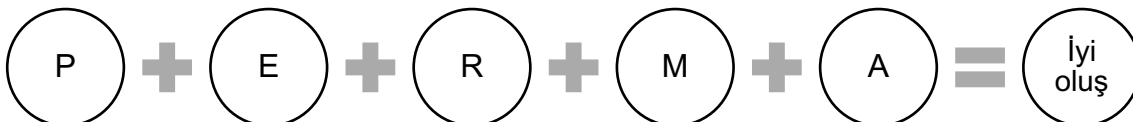
PPT, Tablo 1'de yer alan insanın sevme ve bilme kapasitesinin doğuştan geldiğine inanmakta ve içerisinde bilişsel, duygusal ve davranışsal yapıların olduğunu öne sürmektedir. Peseschkian (1996), psikolojik kökenli rahatsızlıkların, nevroz ve psikozların yeteneklerin ya çok gelişmesinden ya da hiç gelişmemesinden kaynaklandığını öne sürmektedir. Öte yandan benliğin şekillenmesinde önemli olan model boyutları ise bireyin anne, baba, çevresi ve diğer sistemlerle kurduğu ilişkiye odaklanmaktadır ve bu ilişkinin bireyin benliğini şekillendirdiğine inanmaktadır (Eryılmaz, 2020). PPT'de öne çıkan bu pozitif kavramlar bireye etki eden psikososyal faktörlerin büyüme, başarma ve iyi oluş yönünde gerçekleştiğinde bireyin psikolojik olarak büyümesi ve refahı artmaktadır. Kuramsal olarak öne sürülen bu yaklaşımların literatürde çeşitli araştırmalarla sınıandığını görülmektedir.

PPT'nin etkililiğine yönelik yapılan yarı-deneysel bir araştırmada deney ve kontrol gruplarına dahil edilen 30 yaşlı bireyin acı algısı ve ölüm anksiyetesi ölçülmek istenmiştir. Deneysel gruba sekiz oturumluk PPT uygulanmış ve kontrol grubuna herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular deney grubunda yer alan bireylerin acı algısı ve ölüm anksiyetelerinde kontrol grubuna oranla ciddi bir düşüş olduğunu ortaya koymuştur (Tavakoli vd., 2019). Grup pozitif psikoterapinin meme kanseri hastalarının depresyonları ve mutluluğu üzerindeki etkinliğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bir başka araştırmada 42 meme kanseri hastaya uygulanan 10 oturumluk PPT sonrası elde edilen bulgular deney grubunda yer alan hastaların depresyon düzeylerinde ciddi bir azalmanın olduğu sonucunu göstermiştir (Dowlatabadi vd., 2016).

Bu araştırmalar pozitif yaklaşımın bireylerin psikolojik sağlıklarının önemli ölçüde iyileştiğini ortaya koymaktadır.

Yaşlılık alanında da pozitif yaklaşımın önemi çok büyük olup muhtemel önyargıların ortadan kaldırılması ve var olan kaynakların fark edilmesi açısından zengin bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bakış açısı ayrıca sosyal hizmetin hak temelli yaklaşım vurgusuna da uygundur. Yaşlı nüfusa yönelik genel kanının “toplumda bir yük, gereksinimleri olan, problemlili” bir grup olduğu ileri sürölmektedir (Gee vd., 2004). Bu negatif kalıp yargılar ve toplumda oluşan bu imaja ek olarak yaşlılık dönemi fiziksel zorluklar ile uyum sorunları yaşlı nüfusun bu şekilde algılanmasına yol ağığı söylenebilir. Ancak Kanada’da yedi farklı şehirde 88 yaşlı Çin kökenli Kanadalı göçmen bireylerle yapılan nitel bir araştırma bu algının tam tersini ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmanın bulguları araştırmaya katılan yaşlıların ailelerine ev işlerinde ve torunlara bakmada yardım ettiklerini, sosyal yardım toplama gibi gönüllölük faaliyetlerine katıldıklarını, sağlıklı bir yaşam sürdürme şeklinde öz-bakımlarını sağladıklarını, yetişkin öğrenme ve üretkenlik süreçlerine katıldıklarını ortaya koymaktadır (Lai ve Andruske, 2014). Söz konusu araştırma belirli kültürdeki bireyleri kapsamasağısından sınırlılığa sahip olsa da yaşlılık döneminin pozitif olarak şekillenebileceğini açıkça göstermesi açısından oldukça önemli bulgulara sahip olduğu açıktır.

2000’li yılların başında Seligman tarafından temelleri atılan pozitif psikoloji üzerine yapılan araştırmalar çok hızlı bir şekilde artmış; ilk dönemlerinde bu alana adanmış akademik dergilerde yayınlar yer alırken bugün artık sosyal ve klinik psikoloji gibi çok geniş ölçekte dergilerde pozitif psikoloji odaklı yayınlar yer almaktadır (Csikszentmihalyi ve Csikszentmihalyi, 2006; David, Boniwell ve Conley-Ayers, 2012; Lopez ve Snyder, 2011; Joseph, 2015). Çok hızlı gelişim gösteren bu alan “bireylerin, grupların ve toplulukların gelişmesine veya işlevselliğine katkıda bulunan koşulların ve süreçlerin incelenmesi” olarak tanımlanmaktadır (Gable ve Haidt, 2005, s. 104). Pozitif psikolojide öne çıkan temalar ise minnettarlık, nezaket, olumlu ilişkileri teşvik etmek, umut ve anlam peşinde koşmaktır (Schuller ve Parks, 2014). Pozitif duygu ve karakter özelliklerin incelenmesi olarak tanımlanan pozitif psikolojide psikolojik iyi oluş ve mutluluk için Seligman tarafından geliştirilmiş iyi oluş kuramı önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. “P” ile sevinç, neşe gibi “pozitif duygular” (positive emotions), “E” ile hayatta bir şeyle ilgili olma veya ilgilenme gibi etkinlik ve organizasyonlara psikolojik “bağlılık” (engagement), “R” ile sosyal olarak ilişkilerde mutlu olma ve başkaları tarafından önemsenme olarak tanımlanan pozitif “ilişkiler” (relationships), “M” ile bir bireyin hayatının değerli olduğu inancını barındıran “anlam” (meaning), “A” ile amaçları gerçekteştirme olarak ifade edilen “başarı” (accomplishment) kastedilmektedir (Kern ve diğ., 2015, s. 263). Seligman (2011) bu modelin her bir ögesinin bireyin iyi oluşuna katkı yaptığını öne sürmektedir.

şekil 1. Pozitif Psikolojide İyi Oluş

Pozitif kavramı bireyin güçlü yanlarına odaklanmanın yanı sıra iyilik halini geliştirmeyi de içermektedir. Ciddi psikiyatrik sorunları olan bireylere yönelik pozitif psikoloji grup müdahalesinin test edildiği bir araştırmanın bulguları katılımcıların grup terapilerine yüksek katılım, bağlılık ve memnuniyet gösterdiğini ve dolayısıyla pozitif psikoloji grup terapisinin ciddi psikiyatrik sorunları olan bireylere yönelik güçlü çıktılar ortaya koymaktadır (Valiente vd., 2021). Pozitif psikoloji müdahalelerinin psikiyatrik veya somatik rahatsızlıkları olan bireylerin iyilik hali ve sorunlarına yönelik etkilerine yönelik yapılan bir meta-analiz çalışmada 1998-2017 yıllarında arasında gerçekleştirilmiş 30 klinik araştırma analiz edilmiştir. Analize dahil edilen bu 30 araştırma klinik rahatsızlıkları olan toplam 1864 hastayı temsil etmektedir. Analiz sonuçları bireylerin iyi oluşlarını artırdığı ve depresyon, anksiyete ve stres düzeylerini azalttığını göstermektedir (Chakhssi vd., 2018). Pozitif psikoloji müdahalelerinin etkisinin test edildiği birçok çalışma araştırmalara katılan bireylerde benzer bulgulara rastlandığını ve bireylerin iyi oluşlarının yanı sıra yaşam doyumlarının da arttığını gözlenmiştir (Müller vd., 2016; Pina vd., 2020).

Geleneksel Yaklaşım

Sosyal hizmet disiplinde geleneksel yaklaşımı ele alırken mutlaka psikoloji, psikoterapi ve psikanaliz literatürüne değinmek gerekmektedir. Zira bu konuda yapılan çalışmalar söz konusu alanların sosyal hizmet yöntem ve uygulamaları ile sosyal hizmet uzmanlarını etkilediğini ortaya koymaktadır (Goldstein, 2007; Specht, 1990). Bu eleştiri sosyal hizmet mesleğinin kimliğine yönelik de getirilmiştir (Meyer, 1990; Saleebey, 1990; Reeser ve Leighninger, 1990). Ancak meslektaşının ilk yılları olan 1920'lerde söz konusu disiplinlerin sosyal hizmete katkısı yadsınamaz (Richmond, 1922).

Hayırseverlik Organizasyonu Topluluğu (Charity Organization Society) ve Yerleşim Evlerine (Settlement Houses) dayanan vaka çalışması yöntemi medikal model olarak tanımlanmakta ve bugünkü literatürde koruma ve güçlendirme kavramlarının karşıt anlamını ifade etmektedir (Elliott, 1993). Mesleğin ilk yıllarında müracaatçının analiz edilmesi ve bunun sonucunda teşhisin konularak tedavinin gerçekleştirilmesi uygulamada öne çıkan kavramlardı (Johnson, 2001). Medikal model olarak adlandırılan bu geleneksel yaklaşım ilerleyen yıllarda ampirik araştırmalara dayalı uygulamaların ortaya çıkmasını gerekli kılmış ve çevresi içinde birey yaklaşımı sosyal hizmet uygulamasının temeli haline gelmiştir (Blundo, 2013). Germain ve Gitterman, Pincus Minahan ve Meyer gibi birçok araştırmacının çalışmalarıyla bir dönüşüm içerisine giren sosyal hizmet sorun odaklı uygulamadan çözüm odaklı uygulamalara geçiş yapmıştır (Kreiviniene ve Rimkus, 2016, s. 84).

Müracaatçılar, sosyal hizmet ortamlarına yardım için gelmektedirler çünkü sorunları ve zorlukları bulunmaktadır. Bu noktada psikanalitik kuramlar ve uygulamalar bu zorlukların kökenini ve sürdürülen zorlukları anlamaya, bunları hafifletmeye veya ortadan kaldırmak için teknikler geliştirmeye odaklanmaktadır (Goldstein, 2009). Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların zorlu

yaşam koşullarıyla başa çıkma yollarını ve sosyal işlevselliklerinin olumlu yönlerini tanıma, onaylama ve bu yönlere saygı duyma konularında mesleki etkinlik içerisine girmektedirler. Uzmanlar bunu yaparken müracaatçılarının sorunlarına, zorluklarına ya da kişisel hatalarına bakıp yardım etmesi geleneksel yaklaşımı gösterirken söz konusu bireyin kendi yaşamının üzerindeki kontrolü sağlama becerisini artırması ise uzmanın pozitif bir yaklaşıma sahip olduğunu gösterir.

Literatürde mesleğin geleneksel yapıdaki yöneliminin varlığını sürdürdüğüne ilişkin çeşitli çalışmalar olduğu görülmektedir. Estonya'da korunma ihtiyacı olan çocukları değerlendirmede çocuk merkezli yaklaşım üzerine çocuk koruma alanında çalışan uzmanların deneyimlerinin araştırıldığı bir çalışmada çocukla birlikte çalışma yerine çocuğu etkileme davranışının geleneksel bir yaklaşım olduğu ve halihazırda müdahalelerde bu tutumun sürdürüldüğü görülmektedir (Toros, Tiko ve Saia, 2013). Aynı çalışmada araştırmacılar, çocuk merkezli yaklaşımın sosyal hizmet literatüründe sıkça vurgulanmasına rağmen Estonya'da son 10 yıldır durumun çok değişmediğini iddia etmektedirler (2013, s. 1018).

Medikal modelin sosyal hizmet uygulamasını etkilediği bir başka boyut ise psikoanalitik ve psikodinamik kuramlardır. Sosyal hizmetin geleneksel yaklaşımdan uzaklaşma sürecine yönelik yapılan çalışmalarda sosyal hizmetin psikanalitik teorilere fazlasıyla odaklandığı ve bu yüzden müracaatçılara ulaşmanın zor olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır (Goldstein, 2007, s.7). Bunun yanı sıra sosyal hizmetin eşitlik, sosyal adalet, baskı karşıtlığı ve özgürlük gibi kavramlara yönelmesi geleneksel olarak da adlandırılan medikal modelden uzaklaşması anlamına gelmiştir. Bu noktada Specht ve Courtney (1994, s.15) yaptıkları bir çalışmada psikodinamik teorilere dayanan klinik sosyal hizmetin, psikososyal olmaktan çok dar anlamda psikoterapötik olduğunu ve zor problemlerle karşılaşan müracaatçılardan ziyade "endişeli durumlardaki" kaygıları tedavi etmeye odaklandığı eleştirisini getirmişlerdir.

Yeni Kavramsallaştırma: Pozitif Sosyal Hizmet

Pozitif sosyal hizmet modeli bağlamında kavramsal çerçevenin oluşturulmasının amaçlandığı bu çalışma bir bakıma geleneksel yaklaşımdan pozitif yaklaşıma geçiş süreci olarak da nitelenebilir. Bu bölümde bir taraftan pozitif sosyal hizmete ilişkin tanımlar ve güncel araştırmalar tartışılırken bir taraftan da kavramsal bir harita (Bkz. Tablo 2) sunularak bu modele ilişkin bir bilgi temeli oluşturulması hedeflenmiştir. Saleebey (2013, s.6) pozitif sosyal hizmeti "her şeyden önce müracaatçının olumlu özellikleri ve yetenekleri, becerileri, kaynakları ve istekleri hakkında derin bir farkındalık ve saygı tarafından yönlendirilmesi" olarak tanımlamaktadır. Diğer taraftan Adams ve diğerleri (2009) "sosyal hizmetin artık (genellikle olumsuz) iki seçenek arasında basit bir seçim değil, kapsayıcı ve eleştirel düşünceye dayalı alternatif çözümler arayışı" olarak açıklamaktadır.

Pozitif sosyal hizmeti bir müdahale yöntemi olarak tanımlayan Hillison (2019) bunun gerekçesi olarak uygulamanın müracaatçılara umut aşıladığı ve hayattaki amaçlarına ilişkin pozitif tutuma sahip olduklarını ileri sürmektedir. Benzer iddiaları taşıyan Cheung ve Leung (2020) tarafından yapılan bir

çalışmada *Kahkaha Yogası*¹ bir pozitif sosyal hizmet müdahale yöntemi olarak sunulmuştur. Bu yöntem bir taraftan müracaatçıların streslerini hafifletmelerine yardımcı olurken diğer taraftan sosyal hizmet uzmanları yoğun duygulanımın olduğu oturumlarda bu yöntemi bir öz-bakım aktivitesi olarak kullanabilmektedirler (2020, s. 288).

Kahkaha yogası gibi bir başka yeni terapi türü olan piriç² (tepsisi) terapisinin pozitif bir yaklaşım olarak sosyal hizmet müdahalesindeki etkililiğine ilişkin Çin'in Guangzhou (n=42) ve Tianjin (n=88) şehirlerinde 130 sosyal hizmet uzmanı ve stajyerinin katıldığı karma yöntemle bir araştırma gerçekleştirilmiştir. İlk bölgedeki katılımcılara piriç kullanarak sanat çalışmaları yaptıkları esnada *mutluluk* anahtar kelime olarak kendilerine verilirken ikinci bölgedeki katılımcılara bu anahtar kelime verilmemiştir. Araştırmanın sonuçları katılımcıların duygudurumlarında yüksek oranda iyileşme görüldüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle birinci bölgede yönlendirilen katılımcıların puanları ikinci bölgede yönlendirilmeyen katılımcılarınkine göre daha yüksek bulunmuştur (Cheng vd., 2019). Araştırmanın sonuçları hem pozitif yaklaşımın hem de piriç terapisinin etkililiğini ortaya koyması açısından önemlidir.

Pozitif sosyal hizmet kavramının önerilmesinin bir nedeni de sosyal hizmet uzmanlarının kariyerleri boyunca öz-bakımlarını sürdürmelerinin önemini anlamada yatmaktadır. Uzmanlar, müracaatçılar için iyileştirici etkiyi sağlamak için müdahalelerinin doğası gereği sürekli olarak empatik yaklaşımı kullandıklarından genellikle ikincil travmaya maruz kalırlar (Coaston, 2017). Bu model sosyal hizmetin güçlendirme odağını öne çıkarmaktadır. Uzmanların iş ortamındaki bu sorunları merhamet yorgunluğu olarak tanımlanmakta ve bunun önlenmesi için önerilen pozitif modelde müracaatçıları gibi uzmanların da öz-bakım becerilerinin yüksek olması mesleki ve kişisel gelişimlerinin önündeki stresörlerin etkilerine yönelik yüksek farkındalığa sahip olmaları anlamına gelmektedir (2017, s. 208-209).

Güçler perspektifi sosyal hizmetin geleneksel modelden pozitif olarak ifade ettiğimiz iyileştirici modele geçişe yol açmıştır. Güçler perspektifi "hizmet sunumunda yaygın olan müracaatçının sorunlarına, patolojisine ve eksikliklerine odaklanmaya yönelik mesleğin karşı denge oluşturduğu bir yaklaşım" olarak tanımlanmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2016). Bu denge yaklaşımı sosyal hizmet uygulamalarını kökünden etkilemiş, uzman ve müracaatçı arasındaki mesleki ilişkinin boyutunu ve çerçevesini yeniden belirlemiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının güçler perspektifinin kendi mesleki

¹ Kahkaha Yogası: Türkçe diline "kahkaha" veya "gülme" olarak tercüme edilen "Laughter Yoga" 1995 yılında Dr. Madan Kataria (tıp doktoru) tarafından grup etkileşim aktivitelerinde psikolojik ve sağlık faydalarını iyileştirmek amacıyla geliştirilmiştir. Simüle edilmiş kahkahalarla grup üyeleri anılarını hatırlamadan ya da herhangi bir düşünce ya da hisle ilişkilendirmeden kahkaha örüntülerini izlerler. (Cheung ve Leung, 2020, s.288-289)

² Piriç (Tepsisi) Terapisi: Savaş ve istismar gibi olguların yarattığı travmanın iyileşmesinde kullanılan, duygular hakkında iletişim kurmaya ve ardından pozitif enerjyle kalmaya odaklanan bir dokunma aktivitesidir (Cheung, 2018).

uygulamalarını ne derece yönlendirdiğini araştıran bir çalışmada 17 uzman ile görüşülmüş ve sonuçlar iki ilkeyi ortaya koymaktadır. Buna göre mesleki ilişki müracaatçı ile uzman arasındaki en gerekli bileşen olup bu ilişkiyi karşılıklılık, iş birliği ve ortaklık gibi kavramların nitelediği sonucuna varılmıştır. İkincil olarak ise müracaatçının kendi kaderini tayin ilkesine olan bağlılığın yardım sürecinde müracaatçının yönlendirici rolünü yerine getirmesini sağladığı ortaya çıkmıştır (Schatz ve Flagler, 2004). Bu bulgular sosyal hizmette pozitif perspektifin uygulamayı ne derece şekillendirdiğini ortaya koyması açısından önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır.

Sosyal hizmet müdahalelerinde tükenmişlik yaşayan sosyal hizmet uzmanları için pozitif bir kavram olan “merhamet memnuniyeti” kavramını öneren Radey ve Figley (2007) çalışmasında merhamet yorgunluğunun zararlarını tartışmanın yanı sıra merhamet memnuniyetinin uzmanlara önemli katkılarını ele almaktadır. Buna göre pozitif yönelimin merhamet memnuniyetini artırdığını dolayısıyla pozitif etkinin bireysel kaynakları harekete geçirdiğini kaynakların da pozitif etkiyi teşvik ettiğini öne sürmektedirler. Etki ve kaynak ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada aynı zamanda öz-bakım becerilerinin üçüncü bir bileşen olarak sosyal hizmet uzmanlarının merhamet memnuniyetini artırıcı etkisi olduğuna inanmaktadırlar (2007, s. 208).

Tablo 2. Pozitif sosyal hizmet modeli kavramsal harita

Geleneksel sosyal hizmet	Pozitif sosyal hizmet	Açıklama
problem çözme	çözüm odaklılık	Uygulamada çözüm odağına geçiş (Kreiviniene ve Rimkus, 2016)
görüştürücü	konsensüs arayan	Sosyal hizmet uzmanı-müracaatçı ilişkisinde karar verme süreci (Leung ve Lam, 2018)
kıt kaynaklar	beceriklilik	Kıt kaynaklar karşısında alternatif yaratabilme (Coaston, 2017)
semptom risk zayıflık	güç kaynak değer	(Rashid, 2015)
Pişmanlık, karamsarlık	umut	(Rashid, 2015)
travma	büyüme için potansiyel	(Rashid, 2015; Baumeister vd., 2001)
yanlış olanı çöz kurtarma	güçlü olanı inşa et güçlendirme	(Gibbons vd., 2011)
kurtarıcı uzman	kolaylaştırıcı uzman	(Saleebey, 2013)
hizmet alan müracaatçı	sistemin parçası olan müracaatçı	(Gutierrez, 1990; Evans, 1992; Saleebey, 2013; Healy, 2014)
hastalık stres çatışma semptom zayıflık eksiklik	sağlık yeterlilik iş birliği güç erdem	Kendine yardım, katılım, müracaatçının yönlendirdiği etkinlikler (Adams, 2003), özgürleşme (Dominelli, 1997)
yanlışla odaklanma	öz hedef geliştirme	(Greene ve Lee, 2011)
merhamet yorgunluğu	merhamet tatmini	(Baumeister vd., 2001)
tükenmişlik	öz-bakım	(Baumeister vd., 2001)
		(Baumeister vd., 2001)
		(Rashid, 2015)
		(Rashid, 2015)
		(Saleebey, 2013)
		Pozitif değişim çözüm odaklı görüşmeyle mümkün olabilir (Lee, Uken ve Sebold, 2009)
		Müracaatçılarla tatmin duygusu yaratmak (Radey ve Figley, 2007)
		(Radey ve Figley, 2007)

Şimdiye kadar yapılan tartışmalar ışığında Tablo 2’de verilen karşılaştırma ve öne çıkan kavramlar pozitif sosyal hizmete ilişkin bir çerçeve oluşturma girişiminin ürünüdür. Bu çalışmada ele alınan kavramlar ışığında pozitif yönelim ve bu yönelime ilişkin açıklamalar tabloda verilmiştir. Buna göre pozitif sosyal hizmet, uygulama süreci hem uzman hem de müracaatçı sistemi açısından özün pozitif olarak yorumlanması ile başlamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yeni bir kavramsallaştırma olan pozitif sosyal hizmete ilişkin kavramsal bir çerçeve oluşturma amacı doğrultusunda literatürde yer alan araştırmalar ışığında bir tartışma yürütülmüştür. Psikoloji, psikoterapi ve psikiyatride son yıllarda görülen pozitif yönelim sosyal hizmet alanında güçlendirme yaklaşımıyla filizlenmeye başlamış ancak kurumsallaşma sürecini henüz tamamlamamıştır. Bu çalışma, Türkçe literatür için sosyal hizmette pozitif yönelimin somut adımları olarak kabul edilmelidir.

Güçlendirme, sosyal hizmetin değerlerinden biri olmayıp aynı zamanda müracaatçının güçlü yönlerini vurgulayan bir düşünme biçimidir, bir paradigma değişimidir. Güçlendirme, sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında sorunları görmekten, müracaatçısının yaşadığı zorluklara rağmen bu zorluklarla nasıl başa çıktığını değerlendirmeye geçişi temsil etmektedir. Bu noktada Saleebey’in önerdiği gibi uzmanın temel odağında tanı, semptom veya problem değil müracaatçısının istekleri, arzuları, hobileri, umutları, hedefleri, bilgi ve becerileri bulunmalıdır. Uzman-müracaatçı ilişkisinde yakın iş birliği ve karşılıklı dayanışma daima vurgulanmalıdır. Gerçek yardım ortak konsensüs, iş birliği ve birlikte güç ile mümkün olmaktadır.

Bu noktadan hareketle pozitif sosyal hizmette uzman ve müracaatçı ilişkisinde önemli değişkenler olan umut ve değişim fırsatları müdahalelerde iyi sonuçlar alınması için gereklidir. Sosyal hizmet, müracaatçının tanısına karşı önerilen bir müdahale yöntemi seçmesi tamamen yanlış olacaktır. Böylesi bir tutum müracaatçının biricikliğini, karmaşıklığını ve bireyselliğini göz ardı etmeye yol açacaktır. Pozitif sosyal hizmet modeli müracaatçının arzularını, hayallerini ve isteklerini vurgularken, müracaatçının istediği her şeyin uygun olduğu anlamına gelmemektedir. Yakın iş birliği ve karşılıklı dayanışmanın önemi burada vurgulanmalıdır. İşbirliğini engelleyen istekler, müracaatçıya veya çevresindekilere zarar vereceği için bu istekler uzman tarafından karşılanmamalıdır. Güçlü yönleri vurgulayan bu modelin yalnızca pozitifliklere odaklanmadığını anlamak ve sorunu görmek önemlidir, ancak güçlü yönleri vurgulayan yardım, bu sorunları çözmenin farklı, çok daha pozitif bir yolunu sunar, bu yüzden pozitif sosyal hizmetin ayrılmaz bir parçası olarak sunulmaktadır. Yardım sürecinde standart rollere bağlı kalmak yerine pozitif yönelimli sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı, iş birliği için kendi eleştirel düşünce söylemlerini yaratmalıdır. Pozitif yönelim doğrultusunda uygulama yapmak, müracaatçıların hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmaya, müracaatçıların güçlü yanlarını ve kaynaklarını keşfetmeye, keşfetmeye ve bunlardan yararlanmaya yardımcı olmaya yönelik olacaktır. Bu bağlamda bu çalışmada bir kavramsal harita önerilerek sosyal

hizmet uygulamasına önemli bir bilgi temeli sağlayacağı düşünülmüş ve böylece bu konu üzerine yürütülecek ileri araştırma ve derleme çalışmalar zengin bir literatürün oluşmasına temel olması hedeflenmiştir.

Sosyal hizmetin güçlendirme ve çözüm odaklı yaklaşımlar bağlamındaki kavramsallaştırmasının pozitif sosyal hizmet modelinin oluşmasında ilk adımlar olup bu çalışmada ele alınan kavramlarla pozitif yönelimin daha görünür hale getirilmesi amaçlanmıştır. Uygulamada pozitif yönelim mesleki büyüme ve gelişme için bir rehber niteliğinde olup kurumsallaşma ve kavramlaşma sürecinin uzun ve meşakkatli bir yol olduğu kabul edilmektedir.

Kavramsal tartışmanın yapıldığı bu çalışmanın yanı sıra pozitif sosyal hizmetin kurumsallaşması ve uygulama süreçlerindeki etkililiğine ilişkin olgu sunumları, klinik çalışmalar ve deney-kontrol çalışmalarının yanı sıra ileri literatür çalışmalarına gereksinim olduğu açıktır. Nitel araştırmaya dayalı araştırma tasarımlarıyla pozitif sosyal hizmetin belirli durumdaki müracaatçılar (örn. istismar ve/veya şiddet mağduru bireyler) üzerindeki etkililiğinin derinlemesine araştırılarak yaşanan deneyimlere ışık tutulmasıyla ileri bilgilere ulaşılabileceği değerlendirilmektedir. Gerçekleştirilecek çalışmalar sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temeline katkı yapmasının yanı sıra kanıta dayalı uygulamaların zenginleşmesi adına önemli kazanımlar sağlayacaktır. Pozitif sosyal hizmet, alternatif bir uygulama yöntemi olarak değil aksine alandaki zengin uygulama repertuarı için tamamlayıcı bir yaklaşım olarak görülmelidir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, R., Dominelli, L., ve Payne, M. (Eds.). (2009). *Critical practice in social work*. Macmillan International Higher Education.
- Adams, R. (2003). *Social work and empowerment*. Palgrave Macmillan
- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Finkenauer, C. ve Vohs, K. D. (2001). Bad is stronger than good. *Review of general psychology*, 5(4), 323-370.
- Blundo, R. (2013). *Strengths-based framework*. In Encyclopedia of social work.
- Bonifas, R. P. ve Napoli, M. (2014). Mindfully increasing quality of life: A promising curriculum for MSW students. *Social Work Education*, 33(4), 469-484.
- Cagande, C., Messias, E. ve Peseschkian, H. (2020). *Positive Psychiatry, Psychotherapy and Psychology: Clinical Applications*. Springer,
- Chakhssi, F., Kraiss, J. T., Sommers-Spijkerman, M. ve Bohlmeijer, E. T. (2018). The effect of positive psychology interventions on well-being and distress in clinical samples with psychiatric or somatic disorders: A systematic review and meta-analysis. *BMC psychiatry*, 18(1), 1-17.
- Cheung, M., Xu, L., Liu, J., Chen, X., Leung, P. ve Huang, Y.J. (2019). Rice Therapy as a Positive

- Social Work Approach: Directive vs. Nondirective Outcomes, *Journal of Evidence-Based Social Work*, 16:5, 540-554.
- Cheung, M. ve Leung, C. A. (2020). Laughter Yoga as a Social Work Intervention. *Smith College Studies in Social Work*, 90(4), 288-301.
- Coaston, S.C. (2017). Self-Care through Self-Compassion: A Balm for Burnout. *Professional Counselor*, 7(3), 285-297.
- Crain, W. (2011) *Theories of development: Concepts and applications*. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Csikszentmihalyi, M. ve Csikszentmihalyi, I. S. (Eds.). (2006). *A life worth living: Contributions to positive psychology*. Oxford University Press.
- David, S. A., Boniwell, I. ve Ayers, A. C. (Eds.). (2014). *The Oxford handbook of happiness*. Oxford University Press.
- Díaz, E. C., & González, J. C. S. (2012). The roots of positive psychology. *Papeles del psicólogo*, 33(3), 172-182.
- Dobiata, E. ve Winkler, P. (2016). Positive psychotherapy'according to Seligman and 'Positive Psychotherapy' according to Peseschkian: A Comparison. *Int J Psychother*, 20(3), 3.
- Dominelli, L. (1997). *Sociology for social work*. Macmillan International Higher Education.
- Dowlatabadi, M. M., Ahmadi, S. M., Sorbi, M. H., Beiki, O., Razavi, T. K. ve Bidaki, R. (2016). The effectiveness of group positive psychotherapy on depression and happiness in breast cancer patients: A randomized controlled trial. *Electronic physician*, 8(3), 2175.
- Elliott, D. (1993). Social work and social development: Towards an integrative model for social work practice. *International Social Work*, 36(1), 21-36.
- Eryılmaz, A. (2017). Pozitif psikoterapiler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(3), 346-362.
- Eryılmaz, A. (2020). *Meta Teori: Bir Gelişim ve Psikoterapi Kuramı Olarak Pozitif Psikoterapi*. Nobel Akademi.
- Evans, E. N. (1992). Liberation theology, empowerment theory and social work practice with the oppressed. *International Social Work*, 35(2), 135-147.
- Forgeard, M. J. C., Jayawickreme, E., Kern, M. L. ve Seligman, M. E. (2011). Doing the right thing: Measuring wellbeing for public policy. *International Journal of Wellbeing*, 1, 79–106.
- Fredrickson, B. L. ve Branigan, C. (2005). Positive emotions broaden the scope of attention and thought-action repertoires. *Cognition & emotion*, 19(3), 313-332.
- Frey, B. S. ve Stutzer, A. (2010). Happiness and public choice. *Public Choice*, 144, 557–573.
- Gable, S. L. ve Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology?. *Review of general psychology*, 9(2), 103-110.
- Gee, E. M. T., Kobayashi, K. M. ve Prus, S. G. (2004). Examining the healthy immigrant effect in mid-to later life: findings from the Canadian Community Health Survey. *Canadian Journal on Aging/La Revue canadienne du vieillissement*, 23(5), S55-S63.

- Gibbons, S., Murphy, D. ve Joseph, S. (2011). Countertransference and positive growth in social workers. *Journal of Social Work Practice*, 25(1), 17-30.
- Goldstein, E. G. (2007). Social work education and clinical learning: Yesterday, today, and tomorrow. *Clinical Social Work Journal*, 35(1), 15-23.
- Goldstein, E. G. (2009). The relationship between social work and psychoanalysis: The future impact of social workers. *Clinical Social Work Journal*, 37(1), 7-13.
- Greene, G. J. ve Lee, M. Y. (2011). *Solution-oriented social work practice: An integrative approach to working with client strengths*. Oxford University Press, USA.
- Gutierrez, L. M. (1990). Working with women of color: An empowerment perspective. *Social work*, 35(2), 149-153.
- Hare, I. (2004). Defining social work for the 21st century: The International Federation of Social Workers' revised definition of social work. *International social work*, 47(3), 407-424.
- Healy, K. (2014). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice*. Macmillan International Higher Education.
- Hillison, K. (2019). Positive Social Work: The Essential Toolkit for NQSWs. *Practice*, 31:2, 154-156.
- Johnson, L. C. (2001). *Socialinio darbo praktika*. VU: Specialiosios pedagogikos laboratorija.
- Joseph, A. J. (2015). Beyond intersectionalities of identity or interlocking analyses of difference: Confluence and the problematic of “anti”-oppression. *Intersectionalities: A global journal of social work analysis, research, policy, and practice*, 4(1), 15-39.
- Kern, M.L., Waters, L.E., Adler, A. ve White, M.A. (2015). A multidimensional approach to measuring well-being in students: Application of the PERMA framework, *The Journal of Positive Psychology*, 10:3, 262-271,
- Klein, W. C. ve Bloom, M. (1994). Social work as applied social science: A historical analysis. *Social Work*, 39(4), 421-431.
- Kreiviniene, B. ve Rimkus, V. (2016). Positive social work approach: The shift from “work” towards “social”. *Tiltai*, 73(1), 83-96.
- Lai, D. W. ve Andruske, C. L. (2014). Uncovering the hidden treasures and strengths: Contributions of aging Chinese in Canada. *International Journal of Sociology of the Family*, 71-96.
- Lee, J. J. ve Himmelheber, S. A. (2016). Field education in the present moment: Evaluating a 14-week pedagogical model to increase mindfulness practice. *Journal of Social Work Education*, 52(4), 473-483.
- Lee, M. Y., Uken, A. ve Sebold, J. (2009). Accountability for change: Solution-focused treatment for domestic violence offenders. In P. Lehmann & C.A. Simmons (Eds), *Strengths-based batterer intervention: A new paradigm in ending family violence* (pp. 55–86). New York: Springer.
- Leung, T. T. ve Lam, B. C. (2019). Building consensus on user participation in social work: A conversation analysis. *Journal of Social Work*, 19(1), 20–40.
- Lopez, S. J. ve Snyder, C. R. (Eds.). (2011). *The Oxford handbook of positive psychology* (2nd ed.).

New York, NY: Oxford University Press.

- Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being* (2nd ed.). New York, NY: Van Nostrand Reinhold.
- Meyer, C. (1990) 'Repairing our Fractured Profession', Columbia University Alumni Newsletter, Fall/Winter: 2-3.
- Mueller, G. E. (1958). The Hegel Legend of "Thesis-Antithesis-Synthesis". *Journal of the History of Ideas*, 19(3), 411-414.
- Müller, R., Gertz, K. J., Molton, I. R., Terrill, A. L., Bombardier, C. H., Ehde, D. M. ve Jensen, M. P. (2016). Effects of a tailored positive psychology intervention on well-being and pain in individuals with chronic pain and a physical disability. *The Clinical journal of pain*, 32(1), 32-44.
- Ogden, L. P. ve Rogerson, C. V. (2019). Positive social work education: results from a classroom trial. *Social Work Education*, 1-15.
- Peseschkian, N. ve Walker, R.R. (1987). *Positive psychotherapy theory and practice of a new method*. Berlin, Springer-verlag, s.156- 257.
- Peseschkian, N. (1987). Basic Capacities. In *Positive Psychotherapy* (pp. 93-151). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Peseschkian, N. (1996). Die Positive Psychotherapie. In *Das Geheimnis des Samenkorns* (pp. 22-40). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Peterson, C., ve N. Park. 2003. Positive psychology as the evenhanded positive psychologist views it. *Psychological Inquiry* 14:141-46.
- Peterson, C. (2004). Positive social science. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591(1), 186-201.
- Peterson, C. (2006). *A primer in positive psychology*. Oxford university press.
- Pina, I., Braga, C. D. M., de Oliveira, T. F., de Santana, C. N., Marques, R. C. ve Machado, L. (2020). Positive psychology interventions to improve well-being and symptoms in people on the schizophrenia spectrum: a systematic review and meta-analysis. *Brazilian Journal of Psychiatry*, (AHEAD).
- Quinlan, D. M. (2017). Transforming our schools together: A multi-school collaboration to implement positive education. In *Positive psychology interventions in practice* (pp. 123-142). Springer, Cham.
- Rashid, T. (2015). Positive psychotherapy: A strength-based approach. *The Journal of Positive Psychology*, 10(1), 25-40.
- Reeser, L. C. ve Leigninger, L. (1990). Back to our roots towards a specialization in social justice. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 17, 69.
- Richmond, M.E. (1922). *What is Social Casework?* New York. Russell Sage Foundation.
- Rogers, C. R. (1962). The interpersonal relationship: The core of guidance. *Harvard educational*

review.

- Rozin, P. ve Royzman, E. B. (2001). Negativity bias, negativity dominance, and contagion. *Personality and social psychology review*, 5(4), 296-320.
- Saleebey, D. (1990). Philosophical disputes in social work: Social justice denied. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 17, 29.
- Saleebey, D. (2013). *The Strengths perspective in social work practice*. 6th ed. Boston: Pearson.
- Sarı, T. ve Schlechter, A. D. (2020). Positive Psychology: An Introduction. In *Positive Psychiatry, Psychotherapy and Psychology* (pp. 33-46). Springer, Cham.
- Schatz, M. S. ve Flagler, M. N. (2004). Examining How Professionals Describe the Strengths Perspective in Their Practice. *The Journal of Baccalaureate Social Work*, Vol. 9, No, 2, p. 63-77.
- Schueller S.M. ve Parks A.C. (2014). The science of self-help. *Eur Psychol*, 19(2):145-55.
- Seligman, M.E. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14.
- Seligman, M.E.P. (2006). *Learned optimism: How to change your mind and your life*. Vintage.
- Seligman, M.E.P. (2011). *Flourish*. New York, NY: Simon & Schuster.
- Seligman, M. E.P. (2012). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Simon and Schuster.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R., (2016). *Sosyal hizmet uygulaması: Temel teknikler ve ilkeler*. Nika Yayınevi.
- Solomon, B. B. (1976). *Black empowerment: Social work in oppressed communities*. New York: Columbia University Press
- Solomon, B. B. (1987). Empowerment: Social work in oppressed communities. *Journal of Social Work Practice*, 2(4), 79-91.
- Specht, H. ve Courtney, M. (1994). *Unfaithful angels: How social work has abandoned its mission*. New York: The Free Press.
- Specht, H. (1990). Social work and the popular psychotherapies. *Social Service Review*, 64(3), 345-357.
- Tavakoli, N., Broyles, A., Reid, E. K., Sandoval, J. R. ve Correa-Fernández, V. (2019). Psychological inflexibility as it relates to stress, worry, generalized anxiety, and somatization in an ethnically diverse sample of college students. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 11, 1-5.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri* (A. Karatay, Trans.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Tew, J. (2002). Going social: championing a holistic model of mental distress within professional education. *Social Work Education*, 21(2), 143-155.
- Thomas, M. ve Pierson, J. (1995) *Dictionary of Social Work*, London, Collins Educational.
- Toros, K., Tiko, A. ve Saia, K. (2013). Child-centered approach in the context of the assessment of children in need: Reflections of child protection workers in Estonia. *Children and Youth Services Review*, 35(6), 1015-1022.

Valiente, C., Contreras, A., Peinado, V., Trucharte, A., Martínez, A. P. ve Vázquez, C. (2021). Psychological adjustment in Spain during the COVID-19 pandemic: Positive and negative mental health outcomes in the general population. *The Spanish Journal of Psychology*, 24, E8.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Zihinsel Muhasebe Eğilimi Çerçevesinde Bireylerin Finansal Karar Alma Süreci: Finansal Sosyal Hizmet Üzerine Bir Değerlendirme

Financial Decision Making Process in Individuals Within the Framework of Mental Accounting Tendency: An Evaluation on Financial Social Work

İbrahim Emre GÖKTÜRK¹, Emine SOYDAN²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, iegokturk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2881-1684

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, emine.soydan546@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0269-8890

Başvuru: 26.03.2021
Kabul: 17.09.2021

Atf:
Göktürk, İ.E. ve Soydan, E. (2021). Zihinsel muhasebe eğilimi çerçevesinde bireylerin finansal karar alma süreci: Finansal sosyal hizmet üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1543-1564.
DOI: 10.33417/tsh.903821

ÖZET

Davranışsal finans yaklaşımı, psikolojik ve sosyolojik faktörler nedeniyle tam olarak rasyonel kararlar alınamayacağını öne sürmekte ve bireylerin finansal kararlarını etkileyen bilişsel eğilimlerin olduğunu vurgulamaktadır. Bilişsel eğilimler içerisinde ise, özellikle zihinsel muhasebe eğilimi dikkat çekmektedir. Zihinsel muhasebe; finansal süreçlerin zihinde farklı sınıflar içerisinde izlenmesi, değerlendirilmesi ve sonuçlandırmasına ilişkin işlemler süreci olarak tanımlanabilir. Zihinsel muhasebe, finansal karar alma sürecinde kullanılmakta ve bireylerin kararlarını etkileyebilmektedir. Bireylerin finansal davranışlarını ve finansal karar alma süreçleriyle ilgilenen finansal sosyal hizmet yaklaşımı da, müracaatçıların rasyonel bir birey olarak toplum içinde yer alma kapasitelerini artırmaya yönelik müdahaleler yürütmektedir. Bu çalışmada, zihinsel muhasebe eğilimi ve zihinsel muhasebe eğiliminin bireylerin finansal karar alma sürecindeki etkisinin finansal sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada edinilen bulgular, zihinsel muhasebe işlemlerinin finansal davranışları düzenlediğini ve finansal karar alma sürecinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kısa ve uzun süreli zihinsel hesaplamalar sayesinde bireyler, günlük ve aylık harcamalarını düzenleyebilmekte ve tasarruf, yatırım ve emeklilik gibi geleceğe ilişkin koruyucu finansal kararlar alabilmektedir. Özellikle ekonomik işlemlerin farklı sınıflar içerisinde değerlendirilmesi ve her sınıf için belirli bir bütçenin oluşturulması, bireylerin aşırı harcamalara karşı öz-kontrol sağlamasına yardımcı olmaktadır. Bireylerin zihinsel muhasebe ve diğer eğilimlere ilişkin farkındalıklarının artırılması, bireylerde finansal davranış değişikliğinin sağlanması ve finansal kapasitenin geliştirilmesi noktasında ise finansal sosyal hizmet çalışmaları ön plana çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Zihinsel muhasebe, davranışsal finans, finansal karar alma, finansal sosyal hizmet

ABSTRACT

Behavioral finance approach argues that rational decisions cannot be made due to psychological and sociological factors and emphasizes that individuals have cognitive tendencies that affect their financial decisions. Among the cognitive tendencies, especially mental accounting tendency draws attention. Mental accounting; It can be expressed as the process of monitoring, evaluating and finalizing financial processes in different classes in the mind. Mental accounting is used in the financial decision-making process and can affect the decisions of individuals. The financial social work approach, which deals with individuals' financial behaviors and financial decision-making processes, carries out interventions to increase the capacity of clients to take part in society as a rational individual. In this study, it is aimed to evaluate the mental accounting disposition and the effect of mental accounting disposition on individuals' financial decision making in the context of financial social work. The findings obtained in the study show that mental accounting processes regulate financial behaviors and play an important role in the financial decision-making process.

Thanks to short and long-term mental calculations, individuals can regulate their daily and monthly expenditures and make protective financial decisions for the future such as savings, investments and retirement. In particular, the evaluation of economic transactions in different classes and the creation of a specific budget for each class help individuals to provide self-control against excessive spending. Financial social work studies come to the fore at the point of increasing the awareness of individuals about mental accounting and other tendencies, providing financial behavior change in individuals and improving financial capacity.

Keywords: *Mental accounting, Behavioral finance, Financial decision making, Financial social work*

GİRİŞ

Rasyonellik; akılcı, mantıklı ve uygun olan davranışları kapsamaktadır. Belirli bir hedef için alternatifler arasından en makul olana karar verilmesi rasyonel bir seçimi ifade etmektedir (Kitapçı, 2017: 86). Bireyler de her zaman rasyonel kararlar almak istemekte ve genelde rasyonel kararlar aldıklarını kabul etmektedirler. Ancak bireylerin maksimum yararı sağlayacak seçeneği her zaman seçemedikleri bilinen bir gerçek olmakla birlikte seçim sürecinde yaşanan sorunlar bireylerin rasyonel kararlar almasına engel olmaktadır. Rasyonel olmayan davranışların temelinde iki sebebi vardır. Bunlardan ilki, bireylerin duyguları ile hareket etmesidir. Duygular bireylerin rasyonel davranmasına engel olmakta, özellikle risk ve belirsizlik durumlarında geleceğe ilişkin kararlarını etkilemektedir. İkinci neden ise, duyguların geri plana atılsa dahi zihinsel hesapların sistematik bir şekilde yapılmaması nedeniyle rasyonel kararlar alınamamasıdır. Bireyler yeterli zihinsel işlemler yapma becerisine sahip olamamakta ve karışık olan bu işlemleri kolaylaştırmak için karar verirken bir takım eğilimler içerisine girmektedir (Yalçın, 2010: 7-8). Bireylerin hem sosyal hem iş hayatları süresince alacakları kararlarda genel olarak belirsizlik vardır ancak alınacak olan finansal kararlar ciddi bir süreç olarak görülmektedir (Yalçın, 2010: 1). Finansal kararlar, farklı ürün ve hizmetler arasındaki ve şimdiki tüketim ile gelecekte yapılacak olan tüketim arasındaki karşılıklı değişimi ifade etmektedir (Zhang ve Sussman, 2017). Finansal karar alma süreci ise, bilgi ve davranışı içeren durumlarla ilgilidir. Finansal kararlar tasarrufun ne zaman yapılması gerektiğini, ne zaman harcama yapılacağını, bütçe yönetimini, finansal ürünlere ilişkin doğru seçimleri, aileye yönelik ihtiyaçları finanse etmeyi ve geleceğe ilişkin emeklilik gibi finansal planlamaların yapılması gibi eğilimleri kapsamaktadır (Vieira, 2012: 24).

Kahneman ve Tversky (1979)'nin geliştirdikleri beklenti teorisinde bireylerin aldıkları finansal kararlar değerlendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre bireyler finansal kararları sonucunda kazanç elde ettiklerinde riskten kaçınma, kayıp yaşadıklarında ise risk alma eğiliminde olmaktadır. Bu yaklaşımla bireylerin finansal karar alma süreçleri incelenmiş ve davranışsal finansında temelleri atılmıştır. Bireyler hayatları süresince pek çok karar verme süreci ile yüz yüze gelmekte ve bunlar bazen kolay bazen de zor kararlar olabilmektedir. Bu bağlamda bireyler duyguları ve içinde buldukları psikolojik durumlara bağlı olarak her zaman rasyonel kararlar verememektedir (Yayar ve Eker-Karaca, 2019: 3).

Bireylerin finansal kararlarını ve tutumlarını etkileyen süreçlerin açıklanması için davranışsal finans yaklaşımı ortaya atılmıştır (Yalçın, 2010: 1). Lintner'a göre davranışsal finans, bireylerin yatırım kararları verirken bu kararları nasıl anlamlandırdığı ve bu karara göre nasıl davrandığına yönelik süreci tanımlamaktadır (Kannadhasan, 2010: 3). Davranışsal finans yaklaşımı, bireylerin tam olarak rasyonel seçimler yapamayacağını kabul etmekte ve ekonomik kararlar alınırken bu duruma dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Tufan ve Sarıçipek, 2013: 179). Davranışsal finansın, bireylerin finansal karar alma süreçlerini ve finansal seçimlerini açıklama çalışmaları giderek artmakta ve önem

kazanmaktadır. Bu noktada bireylerin finansal karar alma süreçlerinin ele alınmasında özellikle zihinsel muhasebe eğilimi öne çıkmaktadır (Mahapatra, Raveendran ve De, 2018a: 3). Zihinsel muhasebe, tüketicilerin yapacakları tercih davranışlarında kullanılmakta ve bireylerin çoklu ekonomik işlemleri nasıl yorumladıklarını ve incelediklerini açıklamaktadır. İnsanların zaman ve belirsizlik gibi nedenlere bağlı olarak değerlendirme yapmadan önce yapacakları işlemleri bilişsel olarak birlikte ele alabilmelerini ve/veya sistemli bir şekilde birbirinden ayırabilmelerini sağlamaktadır (Chen, Kök ve Tong, 2013: 436). Zihinsel hesap, bireylerin riskten kaçınma durumuna göre eğlence, sağlık, beslenme, eğitim ve yatırımlarına ilişkin kararlarda zihinlerinde oluşturdukları çeşitli blokları birbirinden bağımsız düşünerek benzer durumlar karşısında farklı sonuçlar ortaya çıkarması durumunu ifade etmektedir. Bu bağlamda zihinsel muhasebe, rasyonellik ve karar alma süreci ile ilgilidir. Ancak bazı durumlarda alınan kararların rasyonelliği, kişilerin sosyal, duygusal ve zihinsel özelliklerinden etkilenmektedir (Nuriyev ve Azizov, 2019: 1044). Bu kapsamda bireyler, finansal faaliyetlerini hayatları süresince planlamalı ve şimdiki tüketimle gelecek süreçteki tüketim bağlamında bir denge oluşturmalıdır. Bu noktada zihinsel muhasebe bireylerin aldıkları uzun süreli finansal kararlarını etkileyebilmektedir (Zhang ve Sussman, 2018: 5).

Ulusal ve uluslararası literatürde, bireylerin finansal karar alma süreçlerini davranışsal finans yaklaşımı ve zihinsel muhasebe eğilimi kapsamında ele alan birçok araştırma yapılmıştır (Özkan, 2020; Atik, Yılmaz ve Köse, 2018; Aktaş-Şenkardeşler, 2016; Akın, 2017; Hobikoğlu, 2014; Apalı ve Eker, 2018; Sui, Sun ve Geyfman, 2020; Thaler, 1980; Cheema ve Soman, 2006; Kivetz, 1999; Wilcox, Vallen, Block ve Fitzsimons, 2009; Besharat, 2012; Mahapatra, Raveendran ve De, 2018a; Mahapatra, Raveendran ve De, 2018b; Nuriyev ve Azizov, 2019; Zhang ve Sussman, 2018; Zhang ve Sussman, 2017). Bu çalışmada literatürden farklı olarak, zihinsel muhasebe eğilimi ve zihinsel muhasebe eğiliminin bireylerin finansal karar alma sürecindeki etkisinin finansal sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1. Zihinsel Muhasebe (Mental Muhasebe)

Zihinsel muhasebe (Mental muhasebe) kavramı, bilişsel psikoloji ve mikroekonomideki fikirlerin sentezlenmesi sonucu oluşturulmuş bir kavramdır (Gou vd., 2013: 625). Bu kavram ilk defa Thaler (1980) tarafından ortaya atılmıştır. Thaler'e göre zihinsel muhasebe, bireylerin mevcut varlıklarını birden fazla ve değiştirilemez bloklar içerisinde sınıflandırarak mali sonuçlarını etiketleme, kategorilere ayırma ve inceleme eğilimleri olarak ifade edilmektedir (Bayar, 2011: 144). Zihinsel muhasebe, bireylerin bilişsel olarak kurguladıkları işlemleri içeren bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Zihinsel olarak gerçekleştirilen muhasebe işlemleri; ekonomik bir süreci ya da boyutu ele almak, belirlenmiş verileri gruplara ayırmak ve çıktıları değerlendirmek için kullanılan duygusal ve zihinsel işlemleri içermektedir (Atik vd., 2018: 718). Zihinsel muhasebe, bireylerin ve ailelerin mali etkinliklerini düzenlerken aynı zamanda bu bilgilerin işlenmesini ve yapılan hesaplar içerisinde kaydedilmesini sağlayan bilişsel süreçlerdir (Sümer ve Aybar, 2016: 82).

Read, Loewenstein ve Kalyanaraman (1999)'a göre zihinsel muhasebe, bireylerin ekonomik etkinliklerini takip etmelerini ve harcamalarını kontrol altına almalarını sağlamaktadır (Akt. Besharat, 2012: 5). Özçelik (2018: 49)'e göre ise zihinsel muhasebe kavramı, bireyin zihinlerinde yaptığı kar-zarar, kayıp-kazanç ve önemli-önemsiz gibi mali olaylara ilişkin gruplandırması şeklinde ifade edilmektedir.

Bireyler ekonomik varlıklarına yönelik tercihleri farklı bilişsel süreçler içerisinde değerlendirmekte ve farklı çıktılar elde etmektedir. Bununla birlikte bireyler bazı durumlarda zihinsel işlemler sonucunda olumsuz bir durumla karşılaşacaklarını kabul etmelerine rağmen, yaptığı seçimin zihnindeki şekli geçmişte oluşturulduğu için davranışlarında değişim gerçekleştirilmemektedir. Bu durum ise, daha az harcama ile gerçekleştirilecek bir tüketimi daha fazla harcamayla gerçekleştirmelerine yol açmaktadır. Bu tür olaylar zihinsel muhasebe eğiliminin bireyin ekonomik yaşamındaki etkisi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca geleceğe yönelik yatırımlarda da zihinsel muhasebe eğilimi etkili olmaktadır. Daha önceden bilişsel olarak işlenen yatırım tercihleri bireylerin olumsuz kararlar almasına neden olmaktadır (Apalı ve Eker, 2018: 1259).

Shefrin ve Thaler (1988), geliştirmiş oldukları "Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezi"nde zihinsel muhasebe kavramını ele almış ve bireylerin kaynaklarını mevcut gelir, mevcut kaynaklar ve ileriye yönelik gelir olmak üzere üç bölüme ayırıp açıklamıştır. Bireylerin zihinlerinde oluşturmuş oldukları hesapların kesin olduğu ve yapılan her hesabın belirli bir limiti olduğu kabul edilmektedir (Mahapatra vd., 2018a: 5). Bireyler yapacakları yatırımlarda genel olarak zihinsel bir işlem yapma eğiliminde bulunmaktadır. Farklı hesaplara bölünen farklı yatırım kararlarından her biri için planların oluşturulması gerekmektedir. Zihinsel işlemlerdeki kaynak ise kabul edilen durumun kayıp ya da kazanç olarak anlamlandırılmasına engel olmaktadır (Akın, 2017: 14).

Zihinsel muhasebe, kişilerin maliyet ve faydalarını değerlendirmek için daha önceden belirlenmiş merkez noktaya bağlı olarak gerçekleştirdikleri psikolojik bir olaydır. Kişiler gelirin nasıl kazanıldığını veya nasıl harcandığını zihinlerinde değerlendirmektedir. Kişilerin emeği ile elde ettiği gelir ile beklenmedik bir şekilde elde edeceği geliri harcama veya kullanma eğilimi farklılık gösterecektir (Rajagopal ve Rha, 2009: 774). Örneğin, kişinin maaşı ile yapacağı 1000 TL'lik yatırım kararında hissedeceği risk, şans oyunları veya hisse senedi ile elde ettiği parayla yapacağı 1000 TL'lik yatırım kararında hissedeceği riskten daha çoktur. Ancak burada yatırım için ayrılan paranın değeri aynıdır. Yani kişinin beklenmedik şekilde elde ettiği parayı kazandığı yer ve paranın kullanıldığı yer bireyin beyinde farklı farklı kategorileştirilir ve buna bağlı olarak kar ve zarar birbirinden ayrı olarak incelenir. Bu noktada kişinin yapmış olduğu yanlış, kazanılan veya kaybedilen miktar nereden elde edilirse edilsin ya da hangi alanda yatırım yapılırsa yapılsın paranın değerini etkilememesine rağmen kişinin farklı süreçler içerisinde farklı riskler hissetmesidir (Güleç, 2019: 49).

2. Zihinsel Muhasebenin Bileşenleri

Zihinsel muhasebe; bireylerin yatırımlarını belirlemek, planlamak ve sürecin takibini sağlamak için kullanılan bilişsel bir işlem sürecidir. (Kannadhasan, 2010: 5). Thaler (1999: 184)' e göre ise zihinsel muhasebenin gelenekleri hakkında eşdeğer bir kaynak bulunmamaktadır. Zihinsel muhasebeyi algılayabilmek için bireylerin davranışlarını gözlemlemek ve kurallar oluşturmak gerekmektedir. Thaler; zihinsel muhasebeyi bu amaçla üç bileşene ayrılmaktadır. Bunlar; seçenek ve kararların değerlendirilme süreci, zihinsel kategorizasyon süreci ve zihinsel hesapların değerlendirilme sıklığıdır.

- Seçenek ve kararların değerlendirilme süreci: Bireyler tarafından seçeneklerin nasıl algılandığı ve deneyimlendiğini ve buna bağlı olarak alınacak kararların ne şekilde alındığı ve değerlendirildiği ile ilgili bir süreçtir. Zihinsel olarak tanımlanan muhasebe işlemi, bireye geçmiş tecrübe ve deneyimleri ile elde ettiği verilerle gerçekleşen mevcut durum arasında maliyet fayda analizi yaparak karar verme sürecine yardımcı olacak değerlendirme imkânı sağlamaktadır. Birey bu muhasebe analizi sonucunda tercihini ortaya koymaktadır.
- Zihinsel kategorizasyon süreci: Bireylerin bütçeleme ve kaynaklarını kullanmasına yönelik zihninde belirlediği faaliyetlerin belirli hesaplara atanması sürecidir. Birey kaynaklarını; düzenli gelir, beklenmedik gelir, nakit para, finansman kredisi, emeklilik serveti vb., harcamalarını ise barınma, yemek, eğlence vb. şekilde zihinsel muhasebe sisteminde kategoriler halinde gruplandırmaktadır. Harcamalar bazı durumlarda ise örtük veya açık şekilde bütçelerle sınırlandırılmaktadır.
- Zihinsel hesapların değerlendirilme sıklığı: Bu bileşen, bireylerin zihinsel hesaplarını günlük, haftalık, yıllık şekilde bütçeledebildiğini ve aynı zamanda dar veya geniş olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Özellikle yatırım kararlarının verileceği durumlarda, belirsizlik ortamında karar vermemek ve alınacak kararların önemi doğrultusunda dinamik bir zihin muhasebesi yapılması gerektiği de ayrıca ifade edilmektedir.

3. Zihinsel Muhasebenin Amaçları

Zihinsel muhasebe eğilimi, çeşitli finansal tercihlerin birbirinden farklı sınıflar içerisinde takip edilmesi ve burada değerlendirilmesi eğilimidir. Zihinsel muhasebe yaklaşımına göre de kişilerin her bir aktivitesi, tercihleri ve bunlara ilişkin sonuçlar beyinde ayrı ayrı hesaplarda değerlendirilmektedir. Kişiler, ekonomik kararlar alırken ve bunları incelerken bilişsel hesaplamalardan yararlanmaktadır (Güven, 2021: 256). Kişiler, ekonomik kararlarını kapsayan davranışları takip etme, verileri kaydetme, inceleme ve çıktıları değerlendirme gibi işlemleri zihinsel muhasebe ile gerçekleştirmektedir (Akdeniz, 2020: 39). Zihinsel muhasebe, kişilerin aldıkları mali kararlara yönelik sonuçları nasıl yorumladıkları ile ilgilidir. Buna ilişkin araştırmalarda da, her bireyin belirli bir tutardaki parayı eşit bir biçimde algılamadığı ve beyinde çeşitli işlemler yaptığı, harcama yapılırken paranın kazanıldığı alanı ve nerede harcanacağı üzerinde de durulmaktadır (Tetik vd., 2015: 38).

Zihinsel muhasebe işlemlerinin birçok amacı bulunmaktadır. Bunlar içerisinde; ileriye yönelik mali kararların belirlenmesinde bir şekil çizilmesi için paraya ilişkin kararların izlenmesi, kişilerin davranışlarının ayrıntılı bir biçimde incelenmesiyle mali kuralların hangi durumlarda yok sayılacağına tespit edilmesi, karara ilişkin süreçlere etki eden ruhsal (duygular ve düşünceler) etkenlerin ortaya koyulması, bireylerin hata ya da yanlışlarının sebeplerinin belirlenmesi, vergi uyumluluk kararlarında kullanılan kaynağın saptanmasında önemli bir etkisinin bulunması ve farklı vergilendirme süreçlerinin açıklanması gibi amaçları bulunmaktadır (Özkan, 2020: 36).

Zihinsel muhasebe işleminin genel amacı, bireylerin zihninde oluşturduğu çeşitli hesaplardaki riskleri birbirinden ayırarak ve bu hesaplar arasındaki ilişkiyi önemsemeden tüm hesaplara ilişkin çeşitli sınırlar belirlemeleridir. Yapılan bu hesaplar konu ve zaman unsurları bakımından birbirinden ayrılmaktadır (Tufan ve Sarıççek, 2013: 172-173). Bu kapsamda kişilerin genel ekonomik konuları ve bunlara ilişkin kavramları bilmesi ve bütçe yapma, kredi alma, borçlanma, amaç oluşturma ve yatırımlar gibi konularda kendilerini geliştirmeleri önemli hale gelmektedir. Ancak kişiler bu tür konularda gelişebilmek ve mali güçlerini artırabilmek için çeşitli imkânlarla ihtiyaç duymaktadır (Despard ve Chowa, 2010: 24-25).

4. Finansal Davranışlara Zihinsel Muhasebe Etkisi

Finansal davranışlar, mevcut paranın kullanımını içeren her türlü davranış şeklinde ifade edilmektedir. Bu davranışlar içerisinde ön plana çıkanlar ise, nakit oluşturma, kredi kullanımı ve birikim yapmadır (Xiao, 2008: 70). Wolfsohn ve Michaeli (2014) finansal davranışları; harcama, satın alma, birikim ve tasarruf yapma, finansal planlama, bütçe oluşturma, yatırım ve riskli süreçleri yönetme gibi finansal konulardaki davranışlar şeklinde tanımlamaktadır (Akt. Silverman, 2018). Uygun bir şekilde gerçekleştirilen finansal davranışlar bireyin mali refahını iyileştirirken, uygun olmayan davranışlar ise mali refahın daha da kötüleşmesine neden olmaktadır (Xiao, 2016: 66). Aşağıda finansal davranışlarda ve faaliyetlerde kullanılan zihinsel muhasebe eğiliminin etkileri açıklanmıştır.

Kişiler kaynaklarına ilişkin farklı tasarruf yöntemleri kullanmaktadır. Bunlar içerisinde; süreli ya da süresiz olarak hesap oluşturma, değerli eşya ya da döviz alma, farklı fonlar, emekliliğe ilişkin çalışmalar, hazine bonusu ya da hisse senedi satın alma gibi yöntemler yer almaktadır (Meydan, 2019: 16). Ekonomik süreçler içerisinde yer alan kişiler, bu süreç bağlamında harcama ve tasarruf yapma gibi bazı finansal faaliyetlerle ilgili kararlar almaktadır. Finansal karar alma süreci sadece sektördeki var olan bilgiler kapsamında değil, aynı zamanda bireyin nasıl anlamlandırdığı ve nasıl değerlendirdiğiyle de ilişkili bir durumdur (Atik vd., 2018: 718). Zihinsel muhasebenin işleyişi, kişilerin yatırıma ilişkin eylemlerini biçimlendirirken, incelerken ve takip ederken etki eden psikolojik ve zihinsel eğilimlerin ortaya koyulmasında önemli bir yere sahiptir (Akdeniz, 2020: 40). Zihinsel muhasebe, bireylerin var olan kaynaklarını nasıl harcayacaklarını ya da ne kadar tüketecekleriyle ilgili kararlarını etkilemekle birlikte yapacakları yatırımları ve alınan bu kararların zamanlarını ve

miktarlarını da etkilemektedir. Özellikle yatırımlar ileriye dönük finansal kararlar olması nedeniyle şimdi ve gelecekteki finansal harcamaların takip edilmesini gerektirmektedir. Uzun süreli bir yatırım gerçekleştirmek için gelirlerden ayrılan miktar, bireylerin özdenetim becerilerini geliştirerek yapılacak olan fazla harcamalara engel olmaktadır. Ancak kaynakların belirli kısımlara bölünmesi ve bu kaynakların zihinsel hesaptaki yerinde değişiklik yapılmamasına ilişkin tutum ise mali sorunları beraberinde getirmektedir (Zhang ve Sussman, 2017: 17). Rasyonel hesaplamalar, yatırım yapmak isteyen bireylerin ekonomik kararlarına ilişkin değerlendirme süreçleriyle ilgilidir. Bireylerde zihinsel hesapların olması, yatırım süreçlerinde mantıklı olmayan finansal seçimlerin yapılmasına yol açabilmektedir. Alınan kararların zihinde farklı farklı sınıflanması ve değerlendirilmesi, yatırım kararı alan bireylerin zaman ve güven açısından yanlış tercihler yapmasına neden olmaktadır (Gilgil, 2020: 58).

Sui, Sun ve Geyfman (2019) çalışmalarında, tasarruf ve yatırım kararları alan bireylerin fazla harcamalardan ve bu harcamalara yönelik kurallardan kaçınma eğilimi gösterdiklerini tespit etmiştir. Tasarruf yapmaya yönelik alınan kararlar bireyleri gereksiz satın alma süreçlerinden korumakta ancak beklenen ve kabul edilen fazla harcama davranışını engelleyememektedir. Ayrıca geleceğe ilişkin ekonomik kararların doğru seçilmesi de zihinsel hesaplara ayrılan miktarı planlamayı kolaylaştırmakta ve bu sayede gelecekte yaşanacak fazla harcamaların önlenmesini sağlamaktadır. Fazla harcamayı engellemeye yönelik özdenetimin gerçekleştirilmesi için bireylerde uygun zihinsel muhasebe işlemlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Sui vd., 2019). Yapılacak olan harcamaların doğru bir şekilde hesaplanamaması, harcama tutarını etkilemekle birlikte kişilerin kalan nakit tutarlarını da yanlış hesaplamasına neden olmaktadır. Bu durum ise kişilerin, ileride aşırı harcamalar gerçekleştirmesine yol açabilmektedir (Zhang ve Sussman, 2017).

Zihinsel muhasebe süreci somut olmasa da, bireylerin bazı ihtiyaçlarını gidermekte çeşitli yollar kullandığı ve geleceğe ilişkin birikim ve kaynaklarını kısa ya da uzun süreli ihtiyaç olarak düzenleme ihtiyacı duydukları görülmektedir. Oluşturulan birikim ve kaynaklarla birlikte, bireyler kaynaklarını garanti altına almak için sigorta ya da emeklilik gibi geleceğe ilişkin belirsizlikleri de yönetmek istemektedir (Mahapatra vd., 2018a: 6). Zihinsel işlemler, değerlendirme yapılması için bir bağlam oluşturmaktadır (Atik vd., 2018: 721). Bireyler, göz alıcı ürünlere yönelik harcamaları önlemek ve bunu en aza indirmek için zihinsel muhasebe yoluyla harcamalara ilişkin kategorizasyon yapmakta ve her harcamayı bu bölümler içerisinde değerlendirmektedir (Mahapatra vd., 2018a: 5).

Bireylerin geleceğe yönelik ekonomik gereksinimlerine ilişkin farkındalığının artması ve sürece yönelik önlemlerin alınması kapsamında değerlendirildiğinde, ekonomik plan yapmanın önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca en uygun yatırımların ve harcamaların yapılmasında hala bir takım sorunlar bulunmaktadır ve bireysel finansal planlamaya yönelik süreç değerlendirildiğinde ise, bireylerin kayıp ve kazançlarına yönelik zihinsel muhasebenin etkisi görünür hale gelmektedir (Mahapatra vd., 2018a). Bireylerin mali kararlarında duygular etkili olmakta, özellikle harcamalar

zihinde yapılan hesaplar sayesinde sınıflanarak her bir seçenek için farklı farklı işlenmekte ve her seçenek kayıp ve kazanç yönünden kıyaslanmaktadır (Özkan, 2020: 39-40).

Bireylerin bütçe oluşturma süreçlerinde zihinsel muhasebe eğilimi ortaya çıkmaktadır. Bütçe, hem kısa süreli hem de uzun süreli bir finansal planlama sürecinde ortaya çıkmakta ve ekonomik yaşamlarını yönetmeleri konusunda önemli bir etki yaratmaktadır (Zhang ve Sussman, 2018: 3). Kişiler var olan ekonomik varlıklarına ve bu varlıkların tüketimine ilişkin zihinsel olarak bütçeleme ve hesaplar yapmaktadır. Bunun sonucunda ise, bu varlıkları ya aşırı harcamalarda ya da geleceğe ilişkin mali yatırımlarda kullanabilmektedirler. Bu bağlamda zihinsel işlemler bireyin kendi ekonomik kararlarını almasına ve kendine belirli finansal sınırlar belirlemesine yardımcı olmaktadır (Kamleitner ve Kirchler, 2006; Akt. Dalğar, Alparlan ve Binici, 2011: 316-317). Bireylerin ekonomik planlar yapma ve buna yönelik özdenetim sağlama süreci her ne kadar kolay bir süreç olmasa da fazla harcamalardan uzak durulması, ekonomik refahı da beraberinde getirmektedir ki bu durum ancak doğru zihinsel muhasebe işlemlerinin yapılması ile gerçekleştirilebilecektir (Sui vd., 2019: 11).

5. Zihinsel Muhasebenin Finansal Kara Alma Sürecindeki Rolü

Karar alma karışık bir süreci temsil etmektedir. Mevcut durumu göz önünde bulundurarak bireysel mali varlıklar ve karışık şemalar temel alınarak doğrudan bir seçim yapılması mümkün değildir ve etki eden bazı unsurlar bulunmaktadır. Bu bağlamda kararlara bilişsel süreçlerde dâhil olmaktadır. Karar alma genel olarak, birtakım seçenekler içerisinde bir tanesini tercih etme süreci şeklinde ifade edilmektedir (Kannadhasan, 2010). Apalı ve Eker (2018: 1258)'e göre karar alma, geleceğe yönelik en uygun seçeneğin bilişsel işlemlerden sonra seçilmesi ve yürütülmesine ilişkin süreç olarak tanımlanmaktadır.

Kişisel finansal kararlar, kişilerin birikimlerine ilişkin değerlendirme süreçlerini ve gereksinimlerine ilişkin alınan kararları ifade etmektedir (Çiftçi, 2017: 8). Alınan kararlarla birlikte bireyler mutlu ya da pişman olabilmektedir. Aslında kararlar doğrudan bireyin tutum ve davranışları ile ilgilidir. Benzer özelliklerde ve şartlarda yer alan bireylerin aynı ürün ya da hizmet için yapacağı harcama tutarı ya da ürüne ilişkin nitelik beklentileri birbirinden farklıdır (Akçi, 2017: 285). Ekonomik karar alma davranışı da çeşitli psikolojik ve duygusal durumlar sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda davranışların bazıları farkındalık sürecinde gerçekleştirilirken, bazılarında ise bireylerin herhangi bir etkisi ve denetiminin olmadığı görülmektedir (Aydın ve Ağan, 2018: 277). Geleceğe ilişkin bir süreci temsil eden finansal karar alma davranışı aynı zamanda riski ve belirsizliği de içermektedir (Aktaş-Şenkardeşler, 2016: 374).

Thaler'e göre bireyler, tam olarak rasyonel seçimler yapamamaktadır. Kararlar planlanırken geleceğe ilişkin belirsizlik nedeniyle uygulanmasında sorunlar yaşanmakta ve karar alma konusunun sadece akla dayalı bir süreç olmadığı ileri sürülmektedir (Özdilek ve Akal, 2020: 243-244). Finansal karar alma durumu içerisinde bulunan bireylerin bilişsel eğilimlere yönelmesi, rasyonel kararlar almalarını engellemektedir. Finansal analiz sürecinde psikolojiden, kültürden ve rasyonel olmayan

eğilimlerden bağımsız hareket edilmesi doğru sonuçlara ulaşmaya engel olmaktadır. Bireylerin devamlı olarak yarar-maliyet çözümlenmeleri kullanarak akılcı kararlar almadıkları ve birtakım zihinsel önyargıları olduğu kabul edilmektedir. Özellikle mali konularda (satın alma, birikim yapma, yatırım v.b.) alınan kararlarda bu tür önyargılar görülmektedir (Kitapçı, 2017: 100). Bu bağlamda zihinsel muhasebe eğilimi ise; bireylerin yaşamlarındaki kazançlar, tüketimler ya da tasarruflar gibi her türlü ekonomik kararlarda ve bu kararların takip edilmesinde zihinsel bir değerlendirme yapılmasını sağlamaktadır. Kararlardan sonra ise sürecin uygunluğu zihinsel işlemler ile yorumlanmaktadır (Aralı ve Eker, 2018: 1259). Zihinsel hesaplama sürecinde kişiler, işletmeler gibi yürüttükleri finansal eylemleri denetlemekte, bloklara ayırmakta ve durumlara ilişkin tercihlerini farklı bilişsel sınıflara yerleştirerek takip ettikleri zihinsel süreçleri gerçekleştirmektedir (Güven, 2021: 250).

Bireyler zihinlerinde, yaşamları içerisinde yer alan eğitim, sağlık, beslenme, eğlence ve yatırım gibi durumlara ilişkin riskleri belirlemekte ve bunları belirli alanlara kaydetmektedir. Benzer durumların zihinde ayrı şemalar ile bağdaştırılması durumunda ise farklı kararlar verilebilmektedir (Atik vd., 2018: 718). Yatırım yapmak isteyen bireyler de karar alırken birçok finansal kaynak içerisinden tercih yapmak zorunda kalmaktadır. Alternatifin çok fazla olması ve finansal kaynağın miktarının ne kadar olacağının belli olmaması göz önünde bulundurulduğunda karar alma işlemi daha da zorlaşmaktadır. Bununla beraber sonuçlara yönelik belirsizlik durumu da finansal karar alma sürecini etkilemektedir (Bayar, 2011: 134). Zihinsel muhasebe, bireylerin aldıkları kararları etkileme noktasında önemli bir etkiye sahiptir. Bireylerde zihinsel muhasebe eğilimi, birçok seçenek ya da sonuç içerisinden dar bir düşünce yapısı ile bir seçeneğin ya da sonucun belirlenmesi noktasında ortaya çıkmaktadır (Zhang ve Sussman, 2018: 5). Smith ve Sinha (2000) yaptıkları araştırmada bireylere üç indirim seçeneği içerisinden birini tercih etmeleri gerektiğini söylemiştir. Seçenekler içerisinde “%50 indirim”, “bir ürün alana bir ürün bedava” ve “iki ürün alana %50 indirim” bulunmaktadır. Sunulan üç seçenekte de bireylerin elde edecekleri kazanç aynı olsa bile bireylerin çoğunluğu özellikle birinci ve ikinci seçeneği seçmiştir. Yani bireyler, seçeneklere yönelik zihinsel muhasebe işlemleri yaparak tercih yapmıştır (Akt. Akçi, 2017: 286). Zihinsel muhasebe süreci ele alındığında, mantıklı olmayan kararlar almasına neden olabildiği görülmektedir. Kişilerin bu tür kararlar almasında ise en büyük etken kayıp ve kazancın birbirinden ayrı olarak yorumlanmasıdır (Yiğit, 2020: 16).

Yapılan bazı çalışmalar, zihinsel muhasebe işleminin bireylere özel olduğunu ve satın alma davranışını meşru kılmaya yönelik yapılan hesapların esnek olduğunu ortaya koymaktadır (Cheema ve Soman, 2006). Benzer şekilde Kivetz, bireylerin yaptıkları harcamaları ve tüketimin sınırlarını aşmak için zihinsel muhasebe hesaplarının yok sayılabileceğini belirtmektedir (1999; 252), Zihinsel muhasebe ile beraber bireylerin özdenetim durumunun zorunlu bir durum olmadığı ve bireyin bazı durumlarda bu sınırın dışına çıktığı görülmektedir. Özdenetime uyulmaması bireylerin aşırı tüketimine ya da aşırı iyimser bir şekilde karar vermelerine neden olmaktadır (Wilcox vd., 2009: 391).

Bireylerin finansal kararlar almasında maliyetlerin, gelir kaynaklarının, psikolojik ve sosyolojik etkenlerin etkisi bulunmaktadır. Bu noktada zihinsel muhasebe işlemleri sayesinde kayıp ve kazanç

yönelik hesaplar oluşturmakta ve bu doğrultuda seçim yapılmaktadır (Özkan, 2020: 30). Zihinsel muhasebe kapsamında finansal kararları etkileyen maliyetler ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, batık maliyet ve fırsat maliyetinden oluşmaktadır.

- Batık maliyet; mevcut durumda gerçekleşmiş veya taahhüt edilmiş olan ve geri alınamayan harcamalardır. Bireyin karar alma aşamasında alternatif seçimleri içerisinde yapacağı tercihi etkilemeyecek olan maliyetlerdir. Batık maliyetler geçmiş kararları etkilemekle birlikte hangi önlem alınırsa alınsın bugünkü kararları etkilemeyecek olan kararlardır. (Pindyck ve Rubinfeld, 2001: 205; Brigham ve Gapenski, 1993: 263).
- Fırsat maliyeti; Karar alma sürecinde yapılan tercih sebebiyle tercih edilmemiş olan en uygun seçeneğin ya da vazgeçilen kazancın ortaya çıkardığı maliyeti ifade etmektedir. Seçilmeyen alternatiflere yönelik elde edilecek yararların ve sürecin deneyimlenmemiş olması nedeniyle zihinsel muhasebesi yapılamamaktadır (Özkan, 2020: 43-44).

Thaler, “fırsat maliyeti” ve “batık maliyet” gibi zihinsel eğilimleri ele alarak finansal karar alma sürecinde duygusal süreçlerin etkisini ve genel bir bağlam içerisinde dar bir konumun dışında kalan süreçleri etkisiz hale getiren “zihinsel muhasebe” işlemini tanımlamaktadır (Hobikoğlu, 2014: 5). Thaler’e göre bireyler finansal tercih yaparken zihinsel süreçleri kolaylaştırmak için hayatlarının her bir alanında ayrı bilişsel sınıflar oluşturmaktadır. Bu bağlamda bireyler, işletmelere benzer bir şekilde belirledikleri bilişsel sınıflara belirli bütçeler ayırmakta ve bu belirlenen bütçe sınırlarına dikkat etmektedir. Özellikle belirlenen bu sınırlar yüksek ücretli tüketim araçları ya da gerekli olmayan ihtiyaçlar için oluşturulmaktadır. Ayrıca zihinsel muhasebe, bireylerin karar verirken batık maliyetler konusundaki isteksiz tutumlarının daha kolay anlamlandırılmasını sağlamaktadır (Earl, 2018: 113).

Finansal Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet mesleği genel bağlamda özellikle toplumdaki ekonomik yönden dezavantajlı kişilerle bağlantılandırılrsa da, son zamanlarda ortaya atılan finansal davranış kavramı ile de ilgilenmektedir. İşletme ve ekonomi gibi alanlarda da harcamalara ilişkin tüketicinin algı ve tutumları araştırılıp, sektöre ilişkin değerlendirmeleri yapılmaktadır. Ancak bu alanlarda yapılan çalışmaların nedeni tüketim şekillerini belirleyerek üretim sürecine yön vermektir. Yani bu alanlarda yapılan çalışmalarda merkez konumda yer alan ürün ya da hizmet iken, finansal sosyal çalışmada merkezde tüketici konumda yer alan birey bulunmaktadır (Özdemir-Ocaklı, 2020: 284). Sosyal hizmet disiplinde finansal konulara ve uygulamalara odaklanma, “finansal sosyal hizmet” ya da “finansal beceri ve kaynak geliştirme” olarak ifade edilmektedir (Zengin, 2019: 873).

Finansal sosyal hizmet; uygun finansal hizmetlere ulaşılması, kaynak oluşturmaya yönelik yeni imkânların yaratılması ve finansal işlemlere yönelik bilgi ve danışmanlık sağlanmasına yönelik mikro, mezo ve makro düzeyde uygulamaların yapılmasına fırsat vermektedir. Sosyal hizmet uzmanları ise, sosyal hizmet etik değer ve ilkeleri kapsamında ve sosyal bilim yaklaşımı temelinde müdahaleler ve politikalar üreterek finansal sosyal hizmete ilişkin çalışmalar yürütmektedir (International

Federation of Social Workers, 2015). Finansal Sosyal Hizmet Merkezi (Center for Financial Social Work) tarafından yapılan tanıma göre finansal sosyal hizmet; bireylerin finansal ilişkilerine ve eylemlerine yön veren duygu ve davranışlara odaklanmalarını sağlayan etkileşimsel ve birçok alanı kapsayan bir yaklaşım olarak ifade edilmektedir (CFSW, nd). Finansal sosyal hizmet kapsamında yürütülen çalışmalarda yalnızca bireylerin ekonomik durumları değil, aynı zamanda kapasitelerinin gelişimi ve güçlendirilmesine yönelik çalışmalarda yer almaktadır (Özdemir-Ocaklı, 2020: 280).

Finansal sosyal hizmet; bireylerde ekonomik yararı sağlama, ekonomik sorunları ve krizleri çözümüleme, hane halkında finansal karar alma, finansal yönetimi sağlama ve ekonomik sorunlara müdahale etme şeklindeki çalışmaları kapsamaktadır. Ayrıca bireylerin güçlendirilmesini temel alan sosyal hizmet uzmanları ekonomik refahı sağlamak için bireylerde finansal kapasiteye odaklanmaktadır (Sherraden, Frey ve Birkenmaier, 2016: 117). Finansal sosyal hizmet, mikro (kişi, aile ve gruplar) ve makro (kurum, kuruluş ve sosyal politikalar geliştirme) düzeyde çeşitli uygulama ve müdahale yöntemlerini kapsamaktadır (Sherraden vd., 2016: 117). Mikro uygulamalar içerisinde; kişi, aile ve gruplara ilişkin nakdi yardım sağlama, ekonomik problemlere cevap verme, ekonomik karar alma ve finansal yönetimde destek olma gibi uygulamalar yer almaktadır. Bu uygulamaları gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanları mali refahı artırmak için müracaatçılardaki gücü ortaya çıkarırken onlarla birlikte çeşitli amaçlar oluşturmaktadır. Makro finansal sosyal hizmette, ekonomik yönden güçsüz toplulukların ekonomik refahını artırmak için politikalar geliştirme ve organizasyonlar yürütme gibi uygulamaların gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsam da ise makro müdahaleler içerisinde kurumsal yöneticilik, planlar yapma, toplumsal organizasyonlar, proje ve politikalar geliştirme, hak savunuculuğu, ortak çıkarları olan grupların temsilcilerinden oluşan topluluklarla çalışma ve birlik sağlama gibi çalışmalar bulunmaktadır (Sherraden vd., 2016: 116-118).

5.1. Finansal Sosyal Hizmet Perspektifinden Finansal Karar Alma Süreci

Finansal sosyal hizmet kapsamında güçlendirme, bireylerin finansal becerilerinin geliştirilmesini hedeflemektedir (Özdemir-Ocaklı, 2020: 287). Stuart (2013)'a göre sosyal hizmet uzmanları bireylerin finansal davranışlarının geliştirilmesini sağlamakta ve tasarruf gibi geleceğe ilişkin koruyucu finansal kararlar almalarına da yardımcı olmaktadır (Akt. Sherraden vd., 2016: 115). Sosyal hizmet uzmanları mali danışmanlık yaptıkları müracaatçıların bu süreçten sonraki kararlarını takip etmesi ve değerlendirmesi de uygulama sürecinin bir aşamasını oluşturmaktadır. Alınan ekonomik kararların takip edilmesi, karara ilişkin sonuçların değerlendirilmesi ve ihtiyaç duyulduğunda yeniden planlamaların yapılması da uygulama içerisinde yer almaktadır (Özdemir-Ocaklı, 2020: 287).

Despard, Chowa ve Hart (2012) çalışmalarında sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıların mali sorunlarına yönelik nasıl müdahaleler yürüttüğünü araştırmıştır. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların yaşadıkları ekonomik sorunların temelinde aldıkları uygun olmayan finansal kararların olduğunu belirtmekte ve bu süreçte finansal danışmanlığın uygulanmasını önermektedir.

Finansal sosyal hizmet, müracaatçıların ekonomik gereksinimleri ile birlikte finansal kararlara ilişkin algılarını ve tutumlarını da dikkate almaktadır (Özdemir-Ocaklı, 2020: 286). Bireylerin ve ailelerin finansal davranışları, ekonomik refah düzeylerini belirlemede kullanılabilir. Bireylerin; tüketim, satın alma ya da tasarruf yapma nedenleri ve bunlara ilişkin yaptıkları finansal planlar bireysel refahı sağlamakla birlikte ilişki kurdukları her bireyi ve mali kurumları da etkilemektedir. Bireyler bu süreçte daha doğru kararlar almak için finansal danışmanlardan ve konuyla ilgili uzmanlardan destek almakta ve bu sayede finansal davranışlarına yön vermektedirler (Zhang ve Sussman, 2017: 21). Finansal davranışları etkileyen iç etkenler bulunmaktadır. Bunlar bireyin finansal konulardaki duygu, düşünce ve davranışlarından oluşmaktadır. Finansal kararlar genel olarak yapılan planlardan ziyade bireyin duygularına göre alınmaktadır (Nelson vd., 2015; Akt. Silverman, 2018).

Bireylerin finansal karar alma süreçlerinin amaca yönelik olduğu ve tüm bireylerin bu süreçte değişik seçimler yapacağı göz önünde bulundurulduğunda, hane halkı içerisinde alınan finansal kararlarda da farklılıklar meydana gelebilmektedir (Mahapatra, Raveendran ve De, 2018b: 3). Bireyler ve aileler, ekonomik refahlarını sağlama konusunda uzun vadeli sonuçlara neden olacak farklı ve karışık finansal kararlar vermek zorunda kalmaktadır (Zhang ve Sussman, 2018: 1). Bireylerin davranışlarındaki farklılıklar ve çevresel etmenler sebebiyle, birçok birey hatta aileler bütçelerini yaşamlarına göre ayarlamakta zorluk yaşamaktadır. Özellikle aşırı tüketim, bütçenin kötüye kullanımı ve geleceği ilişkin yeterli yatırımların ve tasarrufların yapılmaması bireyin ekonomik sorunlar yaşamasına neden olmaktadır (Sui vd., 2019: 1). Ayrıca karışık bir süreci kapsayan sosyal güvenlik ve vergi gibi mali konularda kişiler yeterli bilgiye sahip olamamaktadır. Sürekli değişim içinde olan ekonomik politikalar konusunda da bireylerin ekonomik düzeylerini korunması ve yükseltmesi için sorumluluk almaları gerekmektedir. Yapılan sosyal yardımlarda azalmaların olması, kamu hizmetlerinin özel sektöre kayması ve geleceğe ilişkin emeklilik gibi konularda bireylerin finansal kararlar alması gerekmektedir (Özdemir-Ocaklı, 2020: 280).

Finansal sosyal hizmet çalışmaları ve müdahaleleriyle müracaatçıların ekonomik sorunları ele alınırken kişinin bedensel, sosyal ve psikolojik özellikleri ve içinde buldukları sosyal ve kültürel bağlamda dikkate alınmaktadır (Özdemir-Ocaklı, 2020: 285). Makro finansal sosyal hizmet uygulamaları içerisinde kullanılan yaklaşımlardan birisi de davranışsal ekonomi yaklaşımıdır. Davranışsal ekonomi yaklaşımında, bireylere yönelik ekonomik tutumları ve davranışları anlamak ve değerlendirmek için ekonomi ve psikoloji birlikte ele alınmaktadır (Sherraden vd., 2016: 118). Çalışma kapsamında değerlendirilen zihinsel muhasebe eğilimi ise, bireylerin rasyonel olmayan finansal tercihler yapmasına yol açabilmektedir. Zihinde yapılan farklı hesaplar arasında etkileşim yapılmaması bireylerin yapacakları yatırım ve harcamalar konusunda uygun olmayan finansal kararlar almalarına neden olmaktadır (Canbaş ve Kandır, 2007: 221-222). Uygun olmayan finansal kararlar almasına neden olmakla birlikte aynı zamanda zihinsel hesaplar sayesinde bireyler, dürtüselliklerini önleyebilmekte ve uzun süreli yatırım kararları alabilmektedir. Örneğin; bütçelerinin

bir bölümünü beslenme ve faturalar gibi temel harcamalara, bir bölümünü ise emeklilik gibi uzun vadeli yatırımlara ayırmaktadırlar. Bu bağlamda zihinsel muhasebe, bireylerin finansal otokontrolünün sağlanması açısından önem arz etmektedir (Thaler ve Shefrin 1981; Heath ve Soll, 1996; Akt. De Meza, Irlenbusch ve Reyniers, 2008: 57). Zihinsel muhasebe eğiliminin finansal kararlar üzerindeki olumsuz etkilerinin, bireylerin bilgilendirilmesi yoluyla ve bireylerin finansal kaynaklara, kazanca ve paranın nereden kazanıldığına yönelik eğilimlerine ilişkin farkındalık oluşturarak ele alınması gerekmektedir (Estelami, 2016: 21). Bu noktada zihinsel muhasebe eğiliminin “seçenek ve kararların değerlendirilme” bileşeni içerisinde yer alan bireylere yönelik farkındalık çalışmalarının yapılması ve doğru finansal kararlar ve finansal davranışlar hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Finansal sosyal hizmet finansal davranış değişikliğinin, kişisel gelişimin ve farkındalığın artmasının bir sonucu olduğu görüşüne dayanarak finansal davranış değişikliği için etkili bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bireylerin kişisel, mesleki ve finansal değişimini sağlarken daha yetkin, özgüvenli ve ümit verici rol modeller haline gelmeleri ve finansal geleceklerini yönetmelerine katkı sağlamaktadır (Hoffler ve Clark, 2012; Akt. Hassan, 2016). Bireylerde ekonomik yeterliliğin sağlanmasına yönelik ekonomik danışmanlık ve planlama çalışmaları etkili olmaktadır. Bunlar genel olarak, bireylerin finansal ve mali konular hakkındaki bilgi düzeylerinin artırılması ve davranışsal finans amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Bireylerde finansal kapasiteyi artırmak, mali yeterliliği sağlamak ve sonuçlarının bireyler üzerindeki etkilerini değerlendirmek için profesyonel destek hizmetlerine ihtiyaç duyulmaktadır (Despard ve Chowa, 2010: 25). Finansal sosyal hizmet alanında çalışan uzmanlar üç temel amaç doğrultusunda hareket etmektedir. Bunlar; gelir yeterliliği, kaynak oluşturma ve finansal kapasite sağlamadır (Sherraden vd., 2016: 116). Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılara yönelik gelir yeterliliği sağlamak için kamuda, kar amacı olan ya da olmayan kuruluşlarda sosyal güvenlik, kamu desteği ve istihdamına ilişkin konularda müdahaleler yürütmektedir (Sherraden vd., 2016: 116). Müracaatçılar için uygun maliyetli ve erişilebilir finansal ürün ve hizmetlerin artırılması noktasında sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk rolü görünür olmaktadır (Loke vd., 2017: 86). Kaynak oluşturma ve finansal kapasitenin geliştirilmesi ise, bireylerin ve ailelerin ekonomik refahını dikkate alan sosyal hizmet alanı için oldukça önemlidir (Scanlon ve Sanders, 2017: 543). Sosyal hizmet uzmanları kaynak oluşturma, istihdam ve büyümeyi amaçlayarak ihtiyacı olan gruplara yönelik finansal refah ortamı oluşturmak için ekonomik politikaların geliştirilmesinde rol oynamaktadır. Ayrıca geleceğe yönelik çalışmaları artırarak ve mevcut olan bilgi ve kaynakları daha uyumlu hale getirerek finansal kapasitenin geliştirilmesine yönelik sorunların üstesinden gelmede etkili olmaktadır (Rine ve LaBarre, 2020: 74). Özellikle sosyal hizmet uzmanları savunuculuk ve eğitimci rolleri ile finansal kapasite geliştirmeye yönelik uygulamalarda yer almaktadır (Rine ve LaBarre, 2020: 74). Finansal kapasitenin geliştirilmesi için müracaatçılarla karşılıklı çalışmak ve müracaatçıların içinde buldukları ekonomik ve siyasi ortamların ve sonuçlara etki eden psikolojik ve davranışsal özelliklerin anlaşılması gerekmektedir (Scanlon ve Sanders, 2017: 544). Finansal kapasiteyi etkileyen bilişsel önyargılardan

biri de zihinsel muhasebe eğilimidir. Bireylerin bu eğilimin üstesinden gelmesi kolay olmamakla birlikte bu tür eğilimlerin finansal alana etkisine yönelik çalışmalara olan ihtiyaç da her geçen gün artmaktadır (De Meza vd., 2008).

Finansal sosyal hizmet içerisinde yer alan finansal okuryazarlık çalışmalarının da zihinsel muhasebe eğiliminin olumsuz etkilerine karşı kullanılabileceği söylenebilir. Barış (2016: 32)' a göre finansal okuryazarlık, uygun ve doğru finansal kararlar almak ve finansal davranışlar göstermek için gereken bilgiye sahip olmayı ifade eder. Finansal okuryazarlık, müracaatçılara kısa vadeli gelir kaynakları oluşturmak ve bu kaynaklara bağımlı hale getirmekten ziyade bireylere kendilerine ait olan finansal kaynakları yaşamları süresince değerlendirmek ve yönetmek için gerekli bilgi ve beceri kazandırmayı hedeflemektedir (Özdemir-Ocaklı, 2020: 286-287). Bireylerin zihinsel muhasebe eğilimlerini önlemek ve eğilimi ortadan kaldırmak için finansal okuryazarlık eğitimlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin kısa süreli zihinsel hesapları ya da beklenmedik kazançları temel alarak aldıkları finansal kararların zararlarına karşı bilgilendirmek için deneyime dayanan alıştırmalar gereklidir. Bu alıştırmalara ilişkin bir örnek ise, bireyin günlük harcamalarındaki azalmaya bağlı olarak emeklilik tasarruflarındaki artışlar gösterilebilir. Bu seviyedeki uygulamalar; fiyatların, finansman seçeneklerinin ve bireylere nakit akışının iletilmesinde belirli ihtiyaçları zorunlu kılarak zihinsel muhasebenin olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak kurum ve kuruluşların devreye girmesine katkı sağlayabilir (Estelami, 2016: 22). Bu kapsamda finansal sosyal hizmetin makro düzeyde gerçekleştireceği uygulamaların etkisi görünür hale gelmektedir. Uygun ve doğru finansal kararlar sayesinde mikro düzeyde birey ve ailelerin refahı yükselirken makro düzeyde ise toplumsal refah olumlu yönde etkilenmektedir (Barış, 2016: 15).

Finansal okuryazarlık eğitimleri, kişilerin parayı objektif olarak görmenin önemini anlamalarına ve kaynakları farklı zihinsel hesaplar içerisinde değerlendirmenin etkilerini tersine döndürmeye katkı sağlamalıdır. Bu eğitimler, bireylere özellikle genç yaşlarda verilmeli ve planlı harcama ve tasarruf davranışlarını kazandırmak için gerekli beceriler geliştirilmeye odaklanmalıdır (Estelami, 2016: 21). “Zihinsel kategorizasyon” sürecinde değiştirilemez hesaplar oluşturan bireylere yönelik finansal okuryazarlık eğitimlerinin etkili olabileceği söylenebilir.

Finansal okuryazarlık eğitimleri ile bireylerin, günlük ya da aylık bütçeler bağlamında yapılan kısa vadeli harcama eğilimlerinin, uzun vadeli tasarrufların yapılmasına engel olacağı konusunda uyarılması da gerekmektedir. Yapılan tüm harcamaları standart ve belirli bir zaman içerisinde görmek bu yaklaşım için önem arz etmektedir (Estelami, 2016: 21). Bireylerin “zihinsel hesapları değerlendirme sıklığının” günlük ya da aylık olarak kısa süreli gerçekleştirilmesi ileriye yönelik yatırımları olumsuz etkileyebilmektedir.

Finansal kararlar alırken bilişsel önyargılardan kurtulmanın ilk yolu, bireylerin önyargılarını fark etmesidir. Bunu gerçekleştirmek için öncelikle birey, önyargılarını fark etmeye karşı olan önyargılarından kurtulmalıdır (De Meza vd., 2008: 70). Bu kapsamda değerlendirildiğinde, gruptaki

bireylerle birlikte kararlar almak önemli bir önyargı kırma tekniği olmaktadır. Çünkü grup ortamı birey için hata kontrol sistemi işlevi görebilmekte, gruptaki bireyler birbirini tamamlayıcı bir uzmanlığa sahipse aynı hedefe ulaşmak için ortak bir güç ortaya çıkabilmekte ve gruplar bilginin etkin örneklem sayısını artırabilmektedir. Örneğin, yapılan tahminlerin genel ortalaması alınarak hataların en aza indirildiği bildirilmektedir. Buna karşın, grup olarak alınan kararlarda dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Çünkü sosyal etki, grubun etkililiğini engelleyebilmektedir. Grup ortamında bireyler özel bilgilerini saklama ya da yanlış sunma eğiliminde olmakta ya da grup üyelerinin yargılarından etkilenmektedir (De Meza vd., 2008: 60). Sosyal hizmet alanında sıkça kullanılan grup çalışması da bireylerin doğru finansal kararlar almasında etkili bir teknik olarak kullanılabilir.

SONUÇ

Çalışmada zihinsel muhasebe eğilimi ve zihinsel muhasebe eğiliminin finansal karar alma sürecindeki etkisi finansal sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmiştir. Finansal karar alma süreci bireyler için zor bir süreci ifade etmekte ve geleceğe yönelik bir süreç olması nedeniyle risk ve belirsizlik içermektedir. Bireylerin finansal kararlarında rasyonel olamayacağını savunan davranışsal finans yaklaşımı, bireylerin bu süreçte duygularından ve psikolojik eğilimlerden etkilendiğini vurgulamaktadır. Çalışma kapsamında bireylerin finansal karar alma sürecinde sık sık kullandığı zihinsel muhasebe eğilimi ele alınmıştır. Zihinsel Muhasebe kavramı ilk olarak Thaler (1980) tarafından ortaya atılmıştır. Zihinsel muhasebe; zihinde yapılan finansal işlemleri ele almak, yapılan hesapları gruplandırmak ve sonuçları değerlendirmek için kullanılan bilişsel bir süreci ifade etmektedir.

Zihinsel muhasebe, bireylerin kısa ve uzun süreli finansal davranışlarını ve finansal karar alma süreçlerini etkilemektedir. Bireyler harcama, satın alma, ekonomik planlar yapma, yatırım ya da bütçe oluşturma gibi finansal davranışlar ve finansal faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bireylerin yaşamlarındaki kazançlar, harcamalar ya da yatırımlar gibi her türlü ekonomik kararlarında ve bu kararların takip edilmesinde zihinsel muhasebe eğilimi ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda zihinsel muhasebe ile bireyler, mevcut varlıklarını nasıl harcayacaklarını ya da nerede harcayacaklarına ilişkin hesaplar yapmaktadır. Özellikle zihinde farklı sınıflamaların yapılması (beslenme, eğitim, tasarruf gibi) ve her sınıf için ayrılan bir bütçenin olması bireyin fazla harcamalardan korunmasını ve aşırı harcamalara ilişkin öz-kontrol geliştirmesini sağlamaktadır. Burada dikkat çekilecek bir diğer nokta ise, zihinsel muhasebenin olumlu sonuçlarıyla birlikte olumsuz etkilere de neden olabileceğidir. Duygular ve içinde buldukları psikolojik süreçler bireyleri doğru olmayan zihinsel muhasebe işlemlerine yöneltebilmektedir. Zihinsel muhasebenin finansal karar alma sürecindeki önemi göz önüne alındığında; bireylerde zihinsel muhasebe ve diğer bilişsel eğilimlere ilişkin farkındalığın artırılması, bireylerin rasyonel kararlar alabilen ve ekonomik refahlarını artıracak finansal faaliyetler gerçekleştirebilen bireyler haline getirilmesi önemli hale gelmektedir.

Ülkemizde sosyal hizmet disiplini yeni bir alan olarak karşımıza çıkan finansal sosyal hizmet; mali kaynaklarla bağlantı kurma, finansal karar alma, finansal yönetim ve finansal okuryazarlık gibi

pek çok konuda çalışmaları içermektedir. Finansal sosyal hizmet kapsamında, sosyal hizmet uzmanları bireylerin uygun olmayan finansal davranışlarının değiştirilmesi, tasarruf, yatırım ve emeklilik planlamaları gibi geleceğe ilişkin koruyucu planların yapılması ve bireylerin finansal kapasitelerinin geliştirilmesi gibi çalışmalar yürütmektedir. Bireylerin finansal karar alma süreçlerinde yöneldikleri zihinsel muhasebe ve diğer bilişsel eğilimlere yönelik farkındalıklarının artırılması ve rasyonel kararların alınmasında, finansal sosyal hizmet uygulamalarının etkili olabileceği söylenebilir. Özellikle finansal sosyal hizmet kapsamında yürütülebilecek olan finansal danışmanlık, grup çalışmaları ve finansal okuryazarlık eğitimlerinin bireylerde bu tür eğilimlere yönelik farkındalığın artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Kıt kaynakların en optimum şekilde kullanılmasına bağlı olarak kamu bütçelerinde sosyal yardımlara ayrılan payın azalması, kamu hizmetlerinin özelleşmesi, yatırımlar için ulusal tasarrufların harekete geçirilme zorunluluğu, enflasyon, işsizlik, bireysel emekliliğin özendirilmesi v.b. gibi sebepler ekonomik açıdan yeterli bilgiye sahip rasyonel bireylerin varlığını gerekli kılmaktadır. Bireylerin finansal kararlarında etkili olan zihinsel muhasebe, doğru şekilde gerçekleştirildiğinde bireylerin ekonomik etkinliklerinin izlenmesini ve harcamalarını kontrol altına almalarını sağlamakta, bu sayede finansal davranışlarını değiştirmelerine ve finansal sorunların üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. Finansal davranış; para yönetimi ile ilgili olarak tasarruf, yatırım, harcama, bütçeleme, riskin dağıtılması ve yönetimi gibi ortaya koyulan davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Muhasebe sisteminin bilinirliği ise, bu davranışların sistematik olarak oluşturulmasında temel unsurdur. Muhasebe sistemi, mali nitelikteki işlemleri parayla ifade ederek kaydeden, sınıflandıran, özetleyen, raporlayarak ortaya çıkan sonuçları analiz ederek yorumlanmasını sağlayan bir sistemdir. Bu sistem sadece işletmeler için değil aynı zamanda bireyler tarafından nakit akış kontrolü, bütçeleme, gelir gider analizler v.b. amaçlarla da kullanılabilir. Bu amaçla muhasebe sisteminin temel yapısının ortaöğretim aşamasında bireylere öğretilmesi için temel muhasebe derslerine yer verilmesi, aynı zamanda müracaatçıların ekonomik etkinliklerini takip etmeleri ve harcamalarını kontrol altına almaları noktasında destek sağlayacak olan sosyal hizmet öğrencilerine lisans programlarında bireysel muhasebe ile ilgili derslerin verilmesi gerekmektedir. Bu öneriler dahilinde öğrenciler için finansal okuryazarlık, finansal sosyal hizmet, temel muhasebe, aile bütçeleri derslerinin müfredata dahil edilmesi önerilebilir. Ayrıca mezun ve alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının zihinsel muhasebe ve bilişsel önyargılara yönelik farkındalık düzeyi artırılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçıları finansal konularda yönlendirmeleri ve güçlendirmeleri için hizmet içi eğitimlerle desteklenmeleri gereklidir.

Eğitim sürecini sonlandırmış bireylerin bilgilendirilmesine yönelik internet üzerinden online eğitimlerle sertifikaların verilmesi ve toplumun tamamının bu imkanlardan yararlanması amacı ile

verilecek olan kursların devlet kontrolünde veya sivil toplum örgütleri tarafından ücretsiz olarak sunulması sağlanmalıdır.

Bireylerin finansal davranış ve muhasebe algısının mevcut durumunun tespiti için bilimsel çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu amaçla yapılacak olan çalışmalar, ekonomik yeterlilik açısından rasyonel düşünebilen bireylerin varlığına ve yetiştirilmesine öncülük edecektir. Yine bununla birlikte davranışsal finans ve bağlamında zihinsel muhasebe konusunda çalışmalar yapacak olan araştırmacılara farklı bilişsel eğilimlerin araştırılması ve sosyal hizmet ile etkileşiminin değerlendirilmesi önerilebilir.

Literatür araştırmasında Türkiye’de finansal sosyal hizmet alanında yapılan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu etkileşim için sosyal hizmet alanında yapılacak çalışmalarda finansal sosyal hizmet kavramına önem verilmelidir. Finansal sosyal hizmet, müracaatçıların ve özellikle kırılgan grupların ekonomik yönden güçlendirilmesi amacıyla ek olarak müracaatçıların rasyonel bir birey olarak toplum içinde yer alma kapasitelerini de artırmaya yönelik müdahaleleri içinde barındırmaktadır. Bu müdahaleler finansal sosyal hizmet kapsamında mikro, mezo ve makro düzeyde gerçekleştirilebilmektedir. Temel muhasebe ve finansal okuryazarlık seviyesinin geliştirilmesine yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi için üniversiteler ve Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, İŞKUR gibi kamu kurumları aracılığı ile yeni projeler üretilmesi ve bu projelerde sosyal hizmet uzmanlarının danışmanlık veya uygulayıcı rollerinde görev almaları gerekmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçi, Y. (2017). Fiyat algısında zihinsel muhasebe ve tüketici tercihi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(9),285-297.
- Akdeniz, Ş. (2020). *Davranışsal finans eğilimlerinin risk alma düzeyine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akın, İ. (2017). Davranışsal finans açısından yatırımcıların kararlarının incelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 11-21.
- Aktaş-Şenkardeşler, R. (2016). Belirsizlik ve risk altında karar alma problemini geleneksel ve davranışsal finans perspektiflerinden değerlendirme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4),360-379.
- Apalı, A. ve Eker, Y. (2018). Karar alma sürecinde etkili olan modern muhasebe yaklaşımlarının incelenmesi. *Innovation and Global Issues Congress IV*, 1258-1263.
- Atik, M., Yılmaz, B. ve Köse, Y. (2018). Bireysel finansal kararlarda zihinsel ön yargıların etkisi: Mental muhasebe. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. ÜİK Özel Sayısı,

717-730.

- Aydın, Ü. ve Ağan, B. (2018). Yükselen davranışsal finans: Optimal finansal yapının tesisi için davranışsal politika önerileri. A. Cebeci, E. Torres ve H.G. Beken (Ed.) *Current Debates in Economics* İçinde (ss. 277-287), London: IJOPEC Publication
- Barış, S. (2016). Finansal okuryazarlık ve bütçeleme davranışı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *TESAM Akademi Dergisi*, 3(2), 13-38.
- Bayar, Y. (2011). Yatırımcı davranışlarının davranışçı yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 133-160.
- Besharat, A. (2012). *Essays on mental accounting and consumers decision making* (Graduate Theses and Dissertations). University of South Florida.
- Brigham, E. F. ve Gapenski, L. (1993). *International financial management*, 4th Edt, USA, Florida: The Dryden Press.
- Canbaş, S. ve Kandır, S. Y. (20017). Yatırımcı duyarlılığının İMKB sektör getirileri üzerindeki etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 219-248.
- Center for Financial Social Work. (n.d.). About financial social work. Retrieved from: <https://www.financialsocialwork.com/>
- Cheema, A. ve Soman, D. (2006). Malleable mental accounting: The effect of flexibility on the justification of attractive spending and consumption decisions. *Journal of Consumer Psychology*, 16(1),33-44.
- Chen, L., Kök, A. G. ve Tong, J. D. (2013). The effect of payment schemes on inventory decisions: The role of mental accounting. *Management Science*, 59(2), 436-451.
- Çiftçi, A. (2017). *Finansal yatırım kararlarında davranışsal eğilimlerin davranışsal finans açısından incelenmesi: Şanlıurfa ili merkez ilçeleri örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Dalğar, H., Alparslan, A. ve Binici, Ö. (2011). Gelecekteki/ anlık sonuçları önemseme, kişilik özelliğinin kredi kullanma tercihleri ile ilişkisine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13) , 315-325.
- De Meza, D., Irlenbusch, B. ve Reyniers, D. (2008). Financial capability: A behavioural economics perspective. *Financial Services Authority*. Consumer Research Report 69.
- Despard, M. R. ve Chowa, G. A. (2010). Social workers' interest in building individuals' financial capabilities. *Journal of Financial Therapy*, 1(1), 23-41.
- Despard, M. R., Chowa, G. A. ve Hart, L. J. (2012). Personal financial problems: Opportunities for social work interventions. *Journal of Social Service Research*, 38(3), 342-350.
- Earl, P. (2018). Richard H. Thaler: A nobel prize for behavioural economics. *Review of Political Economy*, 30(2), 107-125.
- Estelami, H. (2016). Cognitive drivers of suboptimal financial decisions: Implications for financial literacy campaigns. T. Harrison (Ed.) In *Financial Literacy and the Limits of Financial*

- Decision-Making* (pp. 10-25). Palgrave Macmillan, Cham.
- Gilgil, B. (2020). *Behavioral finance: investigation of investment decisions* (Master's Thesis). Izmir University of Economics Master's Program in Financial Economics, Izmir.
- Gou, Y., Jiang, Y., Li, R., Mia, D. ve Peng J. (2013). The nonfungibility of mental accounting: A revision. *Social Behavior And Personality*, 41(4), 625-634.
- Güleç, M. (2019). *Bireylerin yatırım kararlarını etkileyen faktörler: banka hisse senetleri fiyat değişimi üzerine bir çalışma* (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güven, B. (2021). Zihinsel muhasebe: Kuramsal bakış. *Econharran*, 5(7), 249-272.
- Hassan, G. F. M. (2016). Financial social work. *Journal of Social Work*, 54(6),489-513.
- Hobikoğlu, E. H. (2014). *Nöro ekonomi kavramı çerçevesinde tüketici karar alma davranışını etkileyen duygusal temelli faktörler ve tüketim kararı etki aracı olarak dikkat çekici tüketim ilişkisi*. Erişim adresi: <http://www.iav.org.tr/yonetim/dosya/makale/doc.dr.elif-haykirhobikoglu.pdf>
- International Federation of Social Workers. (2015). *Global definition of social work*. Berne, Switzerland: Author. Retrieved from: <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>.
- Kannadhasan, M. (2010). Role of behavioral finance in investment decisions. *Journal of behavioral finance*, 1-7.
- Kitapçı, İ. (2017). Rasyonaliteden irrasyonaliteye: Davranışsal iktisat yaklaşımı ve bilişsel önyargılar. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-102.
- Kivetz, R. (1999). Advances in research on mental accounting and reason-based choice. *Marketing Letters*, 10(3), 249-266.
- Loke, V., Birkenmaier, J. ve Hageman, S. A. (2017). Financial capability and asset building in the curricula: Student perceptions, *Journal of Social Work Education*, 53(1), 84-98.
- Mahapatra, M., Raveendran, J. ve De, A. (2018a). Are financial plans orchestrated by mental accounts? an empirical investigation into the role of mental accounting on personal financial planning. *2019 Academic Research Colloquium for Financial Planning and Related Disciplines*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3245076> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssm.3245076>
- Mahapatra, M., Raveendran, J. ve De, A. (2018b). Mediating role of mental accounting in between financial cognition and personal financial planning of Indian households. *2019 Academic Research Colloquium for Financial Planning and Related Disciplines*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3257860> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssm.3257860>
- Meydan, S. (2019). *Fakülte öğrencilerinin finansal davranış ve finansal tutum düzeyleri: Trakya Üniversitesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Nuriyev, N. ve Azizov, A. (2019). *Mental accounting: The impact of human psychology on financial decisions*. Economic and Social Development: Book of Proceedings, 1043-1050.

- Özçelik, H. (2018). *Bireysel yatırımcıların finansal yatırım tercihlerinin davranışsal finans açısından değerlendirilmesi: İstanbul ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir-Ocaklı, B. (2020). Finansal sosyal hizmet: Türkiye için yeni bir sosyal hizmet alanı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 279-302.
- Özdilek, E. ve Akal, M. (2020). Davranışsal ekonomi çerçevesinde Richard Thaler'in görüşleri. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 5(13), 240-250.
- Özkan, M. (2020). Mental muhasebenin finansal yönden değerlendirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 30(161), 27-68.
- Pindyck, R. S. ve Rubinfeld, D. L. (2001) *Microeconomics*, Fifth ed. London: Prentice Hall.
- Rajagopal, P. ve Rha, J. Y. (2009). The mental accounting of time. *Journal of Economic Psychology*, 30, 772-781.
- Rine, C. M. ve LaBarre, C. (2020). Research, practice, and policy strategies to build financial capability for all. *Health & Social Work*, 45(2), 73-76.
- Scanlon, E. ve Sanders, C. (2017). Financial capability and asset Building: A transformational practice framework. *Advances in Social Work*, 18(2), 543-562.
- Sherraden M.S., Frey, J.J. ve Birkenmaier, J. (2016) Financial social work. J. Xiao (eds) *Handbook of Consumer Finance Research* In (pp.115-127). Cham: Springer.
- Silverman, Y. (2018). *Financial social work: A growing specialty in clinical social work*. Practice Perspectives, Summer. Available at: <https://socialworkmanager.org/wp-content/uploads/2018/09/Financial-Social-Work-A-Growing-Specialty-in-Clinical-Social-Work.pdf>
- Sui, L., Sun, L., ve Geyfman, V. (2020). An assessment of the effects of mental accounting on overspending behavior: An empirical study. *International Journal of Consumer Studies*, 1-14.
- Sümer, E. ve Aybar, Ş. (2016). Etkin piyasalar hipotezinin, finansal piyasaları açıklamadaki yetersizliği ve davranışsal finans. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 75-84.
- Tetik, N., Karadeniz, G., Margazieva, N. ve Altymyshev, S. (2015). Geleneksel finanstın davranışsal finansa: Hangi düşüncelerle harcama ve yatırım yaparız. *Reforma*, 3(67), 32-43.
- Thaler, R. H. (1999). Mental accounting matters. *Journal of Behavioral Decision Making*, 12(3), 183-206.
- Tufan, C. ve Sarıççek, R. (2013). Davranışsal finans modelleri, etkin piyasa hipotezi ve anomalilerine ilişkin bir değerlendirme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 159-182.
- Wilcox, K., B. Vallen, L. Block, ve G. J. Fitzsimons (2009). Vicarious goal fulfillment: When the mere presence of a healthy option leads to an ironically indulgent decision. *Journal of Consumer Research*, 36(3), 380-393.

- Xiao, J. J. (2008). Applying behavior theories to financial behavior. J. J. Xiao (Ed.), *Handbook of consumer finance research* In (pp. 69–81). New York: Springer.
- Xiao, J. J. (2016). Consumer financial capability and wellbeing. J. Xiao (ed.) *Handbook of Consumer Finance Research* In (pp. 3-17). Cham: Springer.
- Vieira, E. F. S. (2012). What do we know about financial literacy? A literature review. *Marmara Journal Of European Studies*, 20(2), 23-38.
- Yalçın, K. C. (2010). Individuals' choices: Traditional and behavioral finance perspectives. *Journal of Academic Studies*, 46, 1-9.
- Yayar, R. ve Eker-Karaca, Ö. (2019). Davranışsal iktisat bağlamında kamu çalışanlarının tüketim davranış eğilimleri. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19(1), 1-29.
- Yiğit, A. G. (2020). Promosyon çerçevesi ve zihinsel muhasebe üzerine bir analiz. N. Koç, M. Yiğit ve A. G. Yiğit (Ed.), *Ekonomik Tercihlere Davranışsal Yaklaşım* İçinde (ss. 15-28), Ekin Yayınevi.
- Zengin, O. (2019). Güçlendirme yaklaşımı temelli yeni bir kavram: Finansal sosyal hizmet. N. Aydeniz, S. Aslan, Y. Demirhan, M. Songur, Ö. Taylan, A. V. Koçal (Ed.), *ISEPA'19 Bildiriler Kitabı* İçinde (ss. 871-878) Diyarbakır: Dicle Üniversitesi
- Zhang, C. Y. ve Sussman, A. B. (2017). The role of mental accounting in household spending and investing decisions. Forthcoming in C. Chaffin (Ed.), *Client Psychology*. New York: Wiley, Chicago Booth Research Paper No. 19-07.
- Zhang, C. Y. ve Sussman, A. B. (2018). Perspectives on mental accounting: an exploration of budgeting and investing. *Financ. Plan. Rev.*

İhmal ve İstismarı Önlemeye Yönelik Çocuk Koruma Politikalarında Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modelinin Yeri

Specialized Foster Care in Child Protection Policies to Prevent Child Abuse and Neglect

Fatma Özge ÇAVUŞ BEKCE¹, Nurullah ÇALIŞ²

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı,
karmate06@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-6404-1923

² Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
nurullah.calis@giresun.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-9958-5525

Başvuru: 23.03.2021
Kabul: 27.10.2021

Atıf:
Çavuş-Bekce, F.Ö. ve Çalış, N.
(2021). İhmal ve istismarı önlemeye
yönelik çocuk koruma politikalarında
uzmanlaşmış koruyucu aile modelinin
yeri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4),
1565-1586. DOI:
10.33417/tsh.900655

ÖZET

Çocuk ihmal ve istismarı temel bir insan hakkı ihlali olarak dünyada önemli bir sosyal sorundur. Sosyal devlet anlayışının gereği olarak devletler çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunması noktasında sorumluluk üstlenmektedir. Bu nedenle, ihmal ve istismara uğramış ve öz ailesiyle birlikte yaşama olanağı bulunmayan çocukların devlet koruması altına alınması başlıca çocuk koruma politikalarından biridir. Ancak çocukların biyopsikososyal gelişimlerinin sağlanması adına aile ortamında bulunması her türlü kurum bakımından üstün görülmektedir. Koruyucu aile modeli korunma ihtiyacı içindeki çocuğun güvenli, sıcak ve destekleyici bir aile ortamında bakılmasını amaçlayan bir sosyal hizmet uygulamasıdır. Bunlardan biri olan uzmanlaşmış koruyucu aile modeli, ihmal ve istismara uğramış çocuklar gibi hassas vakalarda bir iyileştirme ortamı olarak işlev görmektedir. Türkiye’de de yasal altyapısı oluşturulan ancak henüz uygulamaya geçmeyen modele ilişkin çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada, çocuk koruma politikaları açısından önemli görülen uzmanlaşmış koruyucu aile modeli çocuk ihmal ve istismarı bağlamında ele alınarak modelin temel özelliklerine, özgün yanlarına ve modele ilişkin literatür bilgisine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: İhmal ve istismar, çocuk koruma, koruyucu aile, uzmanlaşmış koruyucu aile

ABSTRACT

Child abuse and neglect, which is human rights violation, is an important social problem in the world. States take responsibility for protecting children from all forms of abuse and neglect as a demand of the social state paradigm. Therefore, in accordance with child protection policies, children who have been abused and neglected and who cannot live with their own families are placed under state protection. To ensure children's biopsychosocial development, however, living in a home setting is regarded superior to all other types of institutions. The foster care model is a social service that aims to provide a safe, warm, and supportive family setting for a child in need of protection. One of them, the specialized foster care model, serves as a therapeutic context for vulnerable children, such as those who have been neglected or abused. There is a need for more work on this model, which has a legal framework but has not yet been implemented in Turkey. The specialized foster family model, which is regarded significant in terms of child protection policies, is reviewed in this study in the context of child neglect and abuse, as well as the model's characteristics and literature on the model.

Keywords: Child abuse and neglect, child protection, foster care, professional foster care

GİRİŞ

Sosyoekonomik sorunlar, göçler, kentleşme, aile içi çatışmalar, parçalanmış aile yapısı, alkol-madde kullanımı ya da psikolojik sorunlar gibi pek çok neden aile kurumunu olumsuz etkilemekte ve ailenin işlevlerini yerine getirememesine neden olmaktadır. Toplumun temelini oluşturan aile, bireyin korunması ve gelişimi üzerinde son derece önemli bir role sahipken çeşitli risk etmenleri altında bulunduğu bakım verme sorumluluğunu yerine getirememekte ve bazen gelişimi tehdit eden bir ortama dönüşebilmektedir. Bu tehditlerden biri olan çocuk ihmal ve istismarı, ailenin çocuğun gelişimine sunacağı katkı yerine çocuğun gelişimi üzerinde zarar verici etkiler bırakmasına neden olmaktadır (Tıraşçı ve Gören, 2007; Yolcuoğlu, 2010). Sağlıksız aile ortamında çocukların kötü muameleye maruz kalması oldukça sık rastlanan bir durumdur.

Çocuğun sağlığını, fiziksel ve psiko-sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen yetişkin davranışları çocuk ihmal ve istismarı kapsamında değerlendirilmektedir (WHO & ISPCAN, 2006). Bu kapsamda çocuğun ebeveyni ya da çocuğu büyüten bakıcı gibi kimseler tarafından çocuğa yöneltilen kötü muamele çocuğun gelişimi açısından risk teşkil etmektedir (Ünal, 2008). Ancak çocukların sağlıklı gelişim göstererek toplumda saygın bireyler haline gelmeleri, ailelerin olduğu kadar toplumun da sorumluluğudur. Bu nedenle, devletlerin çocuk refahı alanında politikalar geliştirmesi bu yönde bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Gökkaya, 2014).

İhmal ve istismar nedeniyle ailesiyle birlikte kalamayacağı değerlendirilen çocukların devlet koruması altına alınması çocuk koruma politikalarının bir yansımasıdır. Devlet korumasına alınan çocuklara sağlanan hizmetler geleneksel olarak çocuk yuvası ve yetiştirme yurdu gibi kurum bakımı modellerine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak kurum bakımına dayalı çocuk koruma ve bakım uygulamalarının çocuklar üzerinde olumsuz etkiler yarattığına yönelik literatürde pek çok araştırma bulgusuna rastlamak mümkündür (van Ijzendoorn vd., 2011; Smyke vd., 2012; Hermenau, Hecker, Elbert, & Ruf-Leuschner, 2014; Yurteri Tiryaki & Baran, 2015; Yıldırım & Hız, 2018). Bu nedenle bu tip geleneksel kurumlar yerini giderek çocuk evleri gibi çocukların bağımsız yaşama uyumunu güçlendirecek modellere ve özellikle aile yanında bakımının sağlanmasına yönelik bakım modellerine bırakmaktadır. Bu çalışmada, çocuk refahı açısından önemli bir sosyal sorun olan çocuk ihmal ve istismarı çerçevesinde çocuk koruma uygulamalarında koruyucu aile hizmetlerinin yeri vurgulanmış, bu bağlamda uzmanlaşmış koruyucu aile uygulamasının genel özellikleri ve çocuk koruma sistemine yönelik potansiyel katkıları ilgili literatür ışığında ele alınmıştır.

KÜRESEL BİR SORUN OLARAK ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI

Çocuk istismarı ve ihmal tüm dünya ülkelerinin baş etmek durumunda olduğu önemli sosyal sorunlardan biridir. İhmal boyutunda çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanması, istismar boyutunda ise fiziksel, duygusal veya cinsel açıdan çocuğun örselenmesi ve kötüye kullanılmasını ifade eden bu sorun en başta bir insan hakkı ihlalidir. Bu nedenle, çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunması devletlerin en önemli görevleri arasında yer alır.

Dünya genelinde yapılan araştırmalar, çocuklara yönelik ihmal ve istismara dayalı kötü muamelelerin oldukça önemli bir yaygınlığa sahip olduğunu göstermektedir. UNICEF (2017) raporunda dünya genelinde 2-4 yaş arasındaki her 10 çocuktan yedisinin ev ortamında fiziksel istismar ile karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. Dünyada çocuklara yönelen ihmal ve istismarın yaygınlığını belirlemeye yönelik bir çalışmada, yaklaşık bir milyar çocuğun son bir yıl içinde fiziksel, cinsel ya da duygusal olarak kötü muameleye maruz kalmış olduğu tahmin edilmiştir (Hillis, Mercy, Amobi, & Kress, 2016). Öte yandan, dünya genelinde çocukların yaklaşık dörtte birinin psikolojik şiddete maruz kaldığı, %16'sının ise fiziksel olarak ihmal edildiği vurgulanmaktadır (Rodriguez ve Gonzalez, 2020).

Klevens ve Ports (2017) tarafından Asya, Avrupa, Güney Amerika, Ortadoğu ve Afrika'daki 57 ülkeden elde edilen verilerin incelendiği bir çalışmada çocuklara yönelik fiziksel istismarın %1 ile %43 arasında, çocuk ihmalinin ise %0.8 ile %49 arasında değiştiği belirlenmiştir. Çalışmada cinsiyet eşitsizliğinin daha yüksek düzeyde görüldüğü ülkelerde istismar ve ihmal oranlarının da yüksek olduğu anlaşılmıştır. Başka bir çalışmada da çocuk ve ergenlere yönelik istismar oranlarında orta ve düşük gelir düzeyindeki ülkelerin daha dezavantajlı olduğu, özellikle Afrika'da istismar oranlarının oldukça yüksek olduğu belirtilmiştir (Cluver vd., 2016).

Çocuk cinsel istismarı global ölçekte çocukların sağlıklı gelişimini tehdit eden en önemli sorunlardan biri olmayı sürdürmektedir. Yapılan meta-analiz çalışmaları dünya genelinde kız çocukların %18-%20'sinin, erkek çocukların ise %8'inin cinsel istismara maruz kaldığını işaret etmektedir (Digolo vd., 2020). Yapılan başka bir araştırmanın sonuçları 15-19 yaş aralığındaki 15 milyon kızın hayatlarının bir döneminde cinsel ilişkiye zorlanmış olduğu yönündedir (UNICEF, 2017).

Yaklaşık 400 milyon çocuk nüfusa sahip Çin'de yapılan bir çalışmada ülkedeki çocukların %26,6'sının fiziksel istismara, %19,6'sının duygusal istismara, %8,7'sinin cinsel istismara ve %26'sının ise ihmale maruz kaldığı tahmin edilmiştir (Fang vd., 2015). Dünyanın en yoğun nüfuslu ikinci ülkesi olan Hindistan'da Delhi civarında yaşayan 1060 ergen kızın katılımıyla gerçekleştirilen bir çalışmada kızların %70'i son bir yıl içinde en az bir tür istismara maruz kaldığını, %40'ı ise bir biçimde ihmal edildiğini beyan etmiştir. Katılımcıların %42'si son bir yıl içinde fiziksel istismara, %26'sı ise cinsel istismara maruz kaldığını bildirmiştir. En yaygın bildirilen cinsel istismar davranışları zorla öpme, özel bölgelerine dokunma ve pornografik materyal izlemeye zorlama olarak belirlenmiştir (Daral, Khokhar, & Pradhan, 2016). Rusya'da Uluslararası Çocuk İstismarı ve İhmalini Önleme Topluluğu tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ise 11-18 yaş aralığındaki çocukların %75,3'ünün ev içinde fiziksel ve duygusal istismara maruz kaldığını, ihmal edildiğini veya işkence gördüğünü ortaya koymuştur (Odinokova, Rusakova, & Avdeeva, 2019).

Çocuk ihmal ve istismarı olgusu yalnızca az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere has bir sorun değildir. Nitekim İngiltere'de yapılan araştırma verilerini inceleyen Bagley (2017) kadınların %9'unun, erkeklerin ise %3'ünün 16-18 yaşına kadar olan çocukluk dönemlerinde uzun süreli cinsel istismara maruz kalmış olduklarını belirtmektedir. Yine Avustralya'da 2016-2017 döneminde rapor edilen

yaklaşık 68 bin çocuk ihmal ve istismarı vakasının 2012-2013 döneminden bu yana %27 artış gösterdiği belirtilmektedir. Bildirilen ihmal ve istismar vakalarının yarıya yakınının (%48) duygusal istismar, dörtte birinin (%24) ihmal olduğu görülürken fiziksel istismar oranı %16 ve cinsel istismar oranı %12 olarak belirlenmiştir. Halen Avustralya'da çocukların ailelerinden alınarak bakım ve koruma hizmetlerinden yararlandırılmasında birinci neden ailede gerçekleşen ihmal ve istismarlardan kaynaklanmaktadır (ACRT, 2018; AHRC, 2018). Amerika Birleşik Devletleri'nde konuya ilişkin resmi istatistikler de dikkat çekicidir. 2019 yılı verilerine göre ülkede 2 milyon 386 bin ihmal ve istismar bildirimi yapılmış ve bunların 656 bini ihmal ve istismar mağduru olarak kayıtlara geçmiştir. Vakaların %75'inin ihmal, %17.5'inin fiziksel istismar ve %9.3'ünün cinsel istismar olduğu belirtilirken vakaların çoğunluğunda (%58) mağdurların üç ve daha küçük yaşta olduğu, ihmal ve istismar edenlerin ise büyük çoğunlukla (%75) ebeveynler olduğu vurgulanmıştır.

Türkiye açısından duruma bakıldığında literatürdeki bulgular ülkemizde fiziksel istismar bağlamında 'dayak atma' davranışının halen önemli bir cezalandırma yöntemi olarak kullanıldığını göstermektedir (Pelendecioğlu & Bulut, 2009). 1807 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen bir çalışmada çocukların büyük oranda ebeveynleri tarafından fiziksel istismar ile karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. Çocuğu disipline etmek amacıyla uygulanan istismar türlerinin ya da ihmal davranışlarının, toplumsal değer ve inanışlar ile yakından ilgisi olduğu da apaçık ortadadır (Bülbül vd., 2008; akt. Keser, Odabaş, & Elibüyük, 2010).

Soylu, Şentürk-Pılan, Ayaz & Sönmez (2012) tarafından yapılan bir araştırmada cinsel istismar mağduru 3 ve 18 yaş aralığındaki 234 çocuk ve ergene ilişkin vaka dosyaları, sosyal inceleme raporları ve adli raporlar incelenmiştir. Buna göre, bildirilen cinsel istismar vakalarının yaklaşık yarısı (%49.2) bedene dokunma ve cinsel içerikli eylemlerde bulunmayı içerirken, üçte birinden fazlasında ise (%38) cinsel birleşme söz konusudur. Öte yandan, istismarcıların %73.6'nın çocuğun tanıdığı biri olması, vakaların %20.1'inde ise birden çok istismarcının olması dikkat çeken bulgular arasındadır. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'na göre, araştırmaya katılan yaklaşık 10 kadından biri (%9.8) 15 yaşından önce cinsel istismara maruz kaldığını beyan etmiştir (ASPB-HÜNEE, 2015). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2020 yılında güvenlik birimlerine gelen ya da getirilen 150 bin 615 çocuğun çoğunlukla yaralama (%55,3) olmak üzere aile düzenine karşı suçlar (%14,5), cinsel suçlar (%12,2), tehdit (%4,5) ve kişiyi hürriyetinden yoksun kılma suçlarından (%3,0) mağdur olmuştur (TÜİK, 2021). Dolayısıyla çocukları tehdit eden ve istismarına neden olan sorunların Türkiye için de görünür olduğu vurgulanabilir.

Çocuk Hakları Bağlamında İhmal ve İstismar

İstismar ve ihmal bir insan hakkı ihlalidir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi temel insan haklarını ortaya koyarken insanın haysiyet ve değerine, eşitliğe ve özgürlüğe vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan bildirgede geçen 'Hiç kimsenin işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz' ilkesi ihmal ve istismar bağlamında düşünüldüğünde bu eylemlerin insan hakkı ihmaline neden olacağını ifade etmektedir (İnsan Hakları

Evrensel Bildirgesi, md. 5). Öte yandan, bildirgenin 25. maddesinde çocukların, yardım, özel bakım ve korunma haklarının olduğu konusunda devletin sorumluluğuna atıfta bulunmaktadır.

Evrensel insan hakları söyleminin bir parçası olan çocuk hakları konusunda 1989 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve Türkiye’de 1995’te yürürlüğe giren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) en önemli kılavuz niteliğindedir. Çocuğun yüksek yararına atıfta bulunan sözleşme taraf devletlere çocukların her türlü kötü muameleden korunması noktasında sorumluluk yüklemektedir. Sözleşmenin 19. maddesinde; “taraf devletlerin, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkar muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alır” ifadesi yer almaktadır (T.C. Resmi Gazete, 1995).

ÇHS hükümleri her türlü şiddet içeren durumlardan korunma hakkının teminat altına alınmasında gençler ve çocukların ihmal ve istismara maruz kalmasının önüne geçilmesi ve bu durumlarda devletler tarafından çocuğun gerekli koruma ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlandırılmasını vurgulamaktadır. Dolayısıyla çocuk hakları bağlamında sözleşme hükümlerinin çocuk haklarını dile getirmeyi amaçlayan bir iyi niyet veya temenni olmaktan öte doğrudan taraf devletleri yükümlülük altına alan bir hukuksal yapı oluşturduğunu belirtmek gerekir (Merey, 2018).

Türkiye’de İhmal ve İstismarı Önlemeye Yönelik Çocuk Koruma Politikaları

İhmal ve istismara yönelik çocuk koruma politikaları bağlamında öncelikle Türkiye’de bu konuya yönelik politikaları şekillendiren yasal düzenlemelere değinmek yerinde olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası bu hususta devletin yükümlülüğüne vurgu yapmak üzere ‘Ailenin korunması ve çocuk hakları’ başlığı altında “Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.” hükmüne yer vermektedir (T.C. Resmi Gazete, 2010). 2010 yılında yapılan bu değişiklikle birlikte anayasaya giren bu hükmün Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere anayasal düzlemde uyum sağlama çabasının bir sonucu olduğu söylenebilir.

Türk Medeni Kanunu’nda (TMK) çocuğun korunmasında, gelişiminde ailenin yükümlülüklerine vurgu yapılarak öncelikle evlilik birliği içerisinde eşlerin çocukların eğitime, bakımına ve gözetimine birlikte hassasiyet göstermekle yükümlü oldukları belirtilmektedir (185. md). Bununla birlikte ebeveynler; çocuğu zihinsel, bedensel, ahlaki, toplumsal, psikolojik, sosyal açıdan geliştirmeye yardımcı olmalı ve eğitime gereken desteği vermelidir (340.md). Öte yandan, çocuğun her türlü kötü muameleye karşı açık olması ve terk edilmiş olması durumunda çocuğun korunma ve bakım ihtiyacı olduğu kabul edilerek hâkime, çocuğu bakım sağlayanların yanından alınarak bir aile yanına ya da kurum bakım altına alma yetkisi verilmiştir (347. md). (T.C. Resmi Gazete, 2001).

Türk Ceza Kanunu (TCK) da çocuğun suç mağduru olması durumunda çocuğu korumaya yönelik hükümler getirmiş, çocuğu suça maruz bırakanlar hakkında verilecek cezaların arttırılmasına hükmetmiştir. Çocuğa yönelik cinsel istismar TCK kapsamında insanlığa karşı işlenen suçlar

arasında sayılmıştır. Bakmakla yükümlü olduğu çocuğu terk etmek, çocuk emeğini sömürmek, müstehcen yayınlara maruz bırakmak ya da bu yayınlara ulaşabilmelerini kolaylaştırmak, kumar oynatmak, dilendirmek, kaçırmak veya alıkoymak, işkence etmek, onlara tehlikeli maddeler vermek veya satmak, çocukların doku ve organlarına zarar vermek gibi suçların cezalandırılmasında yetişkinlere göre arttırılmış hapis cezalarının uygulanmasına hükmedilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2004).

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu Türkiye'deki sosyal hizmet yapılanmasını büyük ölçüde şekillendiren temel yasalardan biridir. Çocuk koruma politikaları açısından da önemli olan kanunun 3. maddesinde "korunmaya ihtiyacı olan çocuk" kavramı tanımlanmıştır. Buna göre, bedensel, ruhsal ve ahlaki gelişimi açısından riskler bulunan, ebeveyn bakımından yoksun durumda olan, ebeveyni tarafından ihmal ve istismara maruz ya da savunmasız bırakılan çocuklar korunma ihtiyacı içindedir (T.C. Resmi Gazete, 1983). Korunma ihtiyacı içinde bulunan çocuklar yasaya uygun olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan hizmet modellerinden yararlanır. Çocuk evleri ve çocuk evleri sitesi gibi kuruluş bakımı hizmetlerinin yanında koruyucu aile ve evlat edinme de hizmet modelleri arasında tanımlanmıştır. Yasada tanımlı bulunan ve önceden yaygın olan geleneksel kuruluş bakımına dayanan, diğer adıyla kışla tipi bakım kuruluşları olarak anılan, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında bakımı sağlanan çocukların çok büyük bir çoğunluğu bağımsız çocuk evlerine alınmıştır (AÇSHB, 2020).

Bakanlık tarafından yürütülen Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği'ne göre yoksulluk nedeniyle korunma ihtiyacı içinde olma riski bulunan çocukların tespiti halinde destekleyici sosyal hizmetleri devreye sokarak çocuğun birincil olarak ailesinin yanında bulunması amaçlanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2015). 2019 yılsonu verilerine göre 125 bin dolayında çocuğun kurum bakımı altına alınmaksızın sosyal ve ekonomik destek hizmetinden yararlanarak aileleri yanında bakılmasının sağlandığı belirtilmektedir (AÇSHB, 2020).

Çocuk koruma sisteminin temel unsurlarından birini oluşturan 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu ise 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda çocuklara özgü güvenlik tedbirleri, adli kontrol tedbiri, koruyucu ve destekleyici tedbirler ve denetim tedbirleri olmak üzere dört tür tedbirden bahsedilmektedir. Kanunun "koruyucu ve destekleyici tedbirler" başlığını taşıyan 5. maddesinde korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik olarak danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbirlerine yer verilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2005).

ÇOCUK KORUMA SİSTEMİNDE KORUYUCU AİLE

Çocukların sağlıklı bir aile ortamında yetişmeleri bireysel düzeyde onların fiziksel, psikolojik ve sosyal iyilik hali için önemli iken aynı zamanda toplumsal refah için de oldukça önemli bir meseledir. Çocuğun sağlıklı gelişimi için en önemli sosyal kurumların başında gelen aile bu yönüyle eşi olmayan bir işlevsellik sergilemektedir. Bu nedenle çocuğun içinde bulunduğu aile ortamının işlevsel ve sağlıklı örüntüler göstermesi önem kazanmaktadır (Ünal, 2015). Nitekim ailede yaşanan sorunlar

sonucu sağlıklı bir ortamda yetişmesi gereken çocukların gelişimlerini tehdit eden ihmal ve istismar riski artmaktadır.

Çocuk koruma sistemlerinin ana amaçlarından biri çocukların biyo-psiko-sosyal gelişimi için risk etmenlerini ortadan kaldırmak ve çocuğun gelişimini destekleyecek bir aile ortamında yaşamını sürdürmesine olanak sağlamaktır. Çocuğun üstün yararı açısından politika önceliği çocuğun kendi ailesinin yanında kalarak onun için mevcut koşullarda en iyi yaşam olanaklarının oluşturulmasıdır. Ancak ailenin işlevlerini yerine getirememesi ve çocuğa yönelik ihmal ve istismarın kaynağı haline gelmesi durumunda çocuk koruma uygulamaları devreye girer ve aile içinde bulunduğu olumsuz koşullardan arındırılana değin çocukların biyopsikososyal gelişimlerini destekleyen bakım hizmetlerinden yararlanması gündeme gelir (Karataş, 2007). Koruyucu aile hizmetleri, çocukların gelişimlerine olumlu katkılar sağlayan alternatif bir sosyal koruma uygulaması olarak çocuk koruma sisteminin önemli bir parçasıdır (Gökkaya, 2014; Karataş, 2020).

Koruyucu aile uygulaması korunma ihtiyacı olan ve biyolojik ebeveyni ile yaşama olanağı bulunmayan çocukların kurum bakımının olumsuz etkilerinden korunarak aile yanında bakılması ve gelişiminin desteklenmesi amacını taşıyan bir sosyal hizmet modelidir. Bu model evlat edindirmeden farklı olarak çocuğa sağlanan aile bakımı ile birlikte çocuğun velayet haklarının biyolojik ailesinde olduğu ve uygun olduğu durumda biyolojik ailesiyle iletişimini sürdürdüğü bir yaklaşım sunmaktadır (Karataş, 2020). Evlat edindirme ise çocuğun aile yanına yerleştirilmesinden belirli bir müddet sonra yasal olarak ailenin nüfusuna geçmesine dayanır. Dolayısıyla koruyucu aile temelde sosyal hizmet uygulamasındaki profesyonel sürecin bir bileşeni olarak değerlendirilebilir.

Koruyucu aile hizmeti geçici bir yerleştirme şeklidir, çocuğun sağlıklı gelişim göstermesi beklenen ailesine en kısa sürede döndürülmesi esas amaçtır. Çocuğun korunması sürecinde çocuğun ihtiyaçlarına en uygun desteği sağlayabilecek sağlıklı bir aile ortamı koruyucu aile yanındaki bakım yoluyla sağlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında koruyucu ailenin üç temel işlevi vardır. Bunlar; çocuğun daha fazla örselenmesi ve zarar görmesini engelleyen koruma işlevi, normal gelişim gösterebilmesi için gereken şartları sunan bakım işlevi ve kişiliğinin sağlıklı gelişimi için gerekli tedbirleri alma işlevidir (Doğan, 2013).

Kurum bakımına alternatif bakım modellerinin desteklenmesine yönelik dünyada genel bir eğilim bulunduğundan söz edilebilir. Kurum bakımı modellerinin devlet koruması altına alınan çocuklar üzerinde yarattığı olumsuz etkileri ortaya koyan çalışmalar söz konusu politika değişiminde etkili olmuştur. Kurum bakımı altında büyüyen çocukların aile yanında büyüyen çocuklara göre daha fazla ruh sağlığı sorunları ve davranışsal sorunlar yaşadıkları (Şimşek vd., 2008), duygusal ve sosyal gelişimlerinin yeterince desteklenemediği (Yıldırım & Hız, 2018), kurum bakımında bulunan çocuklara yeterli özel alan ve mahremiyetin sağlanamadığı (Yurteri Tiryaki & Baran, 2015), çocukların güvenli olmayan bağlanma stilleri geliştirdikleri (Yüksel & Öncü, 2016), çocukların gelecek yaşamlarını şekillendirecek sosyal becerilerden yoksun kalma riski altında olduğu (Özdemir, Sefer,

& Türkdoğan, 2008) yönünde araştırma sonuçları örnek verilebilir. Leloux-Opmeer, Kuiper, Swaab, & Scholte (2016) tarafından yapılan kapsamlı literatür incelemesinde kurum bakımına yerleştirilen çocukların koruyucu aile yanındaki çocuklara kıyasla daha fazla davranış sorunu gösterdikleri ve daha az bilişsel yetenek sergiledikleri bildirilmiştir. Diğer çalışmalarda koruma altına alınan çocukların koruyucu aileye yerleştirilmesi ile sağlanan bakımın kurum bakımına göre daha duyarlı bir bakım ortamı, daha iyi gözetim, daha sakin ve güvenli ilişkiler sağladığı belirtilmektedir (Delgado, Carvalho, Montserrat, & Llosada-Gistau, 2020; Li, Chng, & Chu, 2019).

Çocuk koruma politikalarındaki güncel yaklaşıma dayalı olarak kurum bakımı altında bulunan çocuk sayısını azaltmaya yönelik çabalar Türkiye’de de etkisini göstermektedir. 2014-2018 dönemini kapsayan 10. Kalkınma Planı’nın sosyal koruma başlığı altında korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için kurum bakımına alternatif modeller geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının önemine vurgu yapılmış, aile yanında bakımın desteklenerek koruyucu aile ve evlat edinme gibi modellerin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013). 2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma Planında da bu hedeflerin geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Planın Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum başlığı altında yer verilen çocuk politikalarında koruma altında bulunan çocukların aile odaklı hizmetlerden daha fazla yararlanabilmesi yanında koruyucu aile modelinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirileceği belirtilmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019).

Türkiye’de son yıllarda koruyucu aile sayısında gözlenen artışın mevcut politika yönelimi ile uyumlu olduğu söylenebilir. Buna karşın, çocuk koruma sistemine dahil olan çocuk sayısının da yıllar içinde artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle kurum bakımında bulunan çocuk sayısında azalma meydana gelmemesi bu konuda atılacak adımların önemini koruduğunu göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi İçinde Bulunan Çocukların Durumu

Yıllar	Koruyucu Aile Sayısı	Koruyucu Aile Yanında	Evlat Edindirilen	Kurum Bakımında	Toplam
2015	3.797	4.615	14.515	12.689	31.819
2016	4.115	5.004	15.354	13.319	33.677
2017	4.654	5.642	16.171	14.189	36.002
2018	5.289	6.468	16.818	14.214	37.500
2019	5.967	7.259	17.403	13.867	38.529

Kaynak: AÇSHB, 2020.

Çocuk koruma politikaları açısından önemli bir hizmet modeli olmakla birlikte Türkiye’de koruyucu aile hizmetlerinin halen istenen yaygınlıkta ve nitelikte olmadığına vurgu yapan çalışmalara rastlanmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasının başlıca nedenleri arasında koruyucu aile hizmetine ilişkin toplumda yeterli bilgilendirme ve tanıtımın yapılamamış olması (Bilican-Gökkaya, 2015; Yıldırım, & Hız, 2018; Karatay, 2017; Erbay ve Çalış, 2021), kurumsal yapılanmanın uygulama modelini geliştirmede yetersiz kalması (Karatay, 2017; Erbay ve Çalış, 2021), koruyucu aileliğe ilişkin toplumda yanlış bilgi ve inanışların bulunması (Tezel, Demirel, & Kaya, 2018; Erbay ve Çalış, 2021)

gösterilebilir. Dolayısıyla araştırmalar ve mevcut politikalar dahilinde bu hizmetin geliştirilmesine yönelik daha fazla çabaya ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

İYİLEŞTİRİCİ BİR ORTAM OLARAK UZMANLAŞMIŞ KORUYUCU AİLE

Uzmanlaşmış koruyucu aile en temelde ihmal ve istismar gibi travmatik deneyimler yaşamış, ciddi düzeyde duygusal, davranışsal ve ruhsal problemlerle karşı karşıya olan çocukların korunması ve bakımı yanında onların tedavi ve rehabilitasyonunda etkin bir rol oynayan koruyucu aile hizmetini tanımlamaktadır (Chamberlain, 1999, akt. Curtis, Alexander, & Lunghofer, 2001; Çoban, 2014; Kerker, Quinlan, Saxe, & Tullberg, 2020). Bu yönüyle uzmanlaşmış koruyucu aile, zarar görmüş çocuğa psiko-sosyal işlevselliğini kazanmasına katkı sağlayacak iyileşme ortamı sunmayı amaçlamaktadır. Nitekim BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 39. Maddesinde vurgulandığı üzere ihmal, istismar veya diğer türden kötü muamele nedeniyle zarar gören çocukların yeniden sağlığına kavuşarak toplumla bütünleşebilmesi taraf devletlerin sorumlulukları arasındadır. Bu iyileşme sürecinin çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortamda gerçekleştirilmesi önemli bir çocuk hakkı olarak vurgulanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 1995).

Yaşıtlarına göre belirgin bir gelişim ve davranış sorunu yaşamayan, travmatik durumlardan daha az etkilenmiş çocukların korunma ve bakımı geleneksel koruyucu aile¹ modelinde sağlanırken, uzmanlaşmış koruyucu aile modelinde özel ihtiyaçları olan çocuklara hizmet sunulmaktadır. Bu durum, bu modelin 'uzmanlaşmış' olarak adlandırılmasının gerekçesi olarak hizmeti veren ailenin geleneksel koruyucu aileye göre daha fazla bilgi ve beceriye sahip olması anlamını taşımaktadır. Uzmanlaşmış koruyucu aileler ebeveynlik becerileri, iletişim becerileri, çocuk gelişimi, davranış sorunuyla baş etme, ihmal/istismarın nedenleri ve etkileri gibi temel bilgi ve becerilerin yanı sıra çocuğun özel sorunları, öğrenme güçlükleri, psikolojik sorunları, sosyal beceri geliştirme konusunda yaşadığı zorluklar konusunda da eğitim alır. Uzmanlaşmış koruyucu ailelerin her zaman kurum ile iletişim halinde olması, ihtiyaç duyulan her durumda kurumdaki danışmanlık, kriz yönetimi, davranış sorunlarıyla baş etme, psikiyatrik hizmetler vb. ile ilgili gereksinim duydukları konularda hizmet alabilmesi oldukça önemlidir (Çoban, 2014; Fisher ve Gilliam, 2012).

Uzmanlaşmış koruyucu aile Türkiye'de yasal altyapısı oluşturulmuş bir uygulamadır. 2012 yılında yürürlüğe giren Koruyucu Aile Yönetmeliği'nde uzmanlaşmış koruyucu aile 'özel zorlukları ve ihtiyaçları olan çocuklara sağlanan bakım' olarak tanımlanmıştır. Bu bakımı sağlayacak kişilerin lisans eğitimine sahip olan veya eşlerden biri en az ilköğretim düzeyinde olmak üzere ilgili mevzuatta belirtilen eğitimleri almış olması gerekmektedir. Bu kapsamda bakımı sağlanacak olan 'özel zorlukları veya ihtiyaçları bulunan çocuk' ise "mahkeme kararıyla korunma altına alınmış, suça sürüklenmiş ya da suçtan zarar görmüş, davranış bozuklukları sergileyen ve özel ilgi ve desteğe

¹ Daha uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan ve uzmanlaşma gerektirmeyen koruyucu aile modelleri geleneksel koruyucu aile olarak adlandırılmıştır.

ihtiyaç duyan çocuklar olarak tanımlanmaktadır (T.C. Resmi Gazete, 2012). Bu tanımlama literatürde yer alan farklı ülke modellerinde görülen tedavi edici ya da terapötik koruyucu aile tanımlarına uygundur.

Uzmanlaşmış koruyucu aile modelini diğer koruyucu aile modellerinden farklılaştıran özelliklerinden biri de bu ailelerin çocukların gelişimi ile yakından ilgilenen ekibin bir parçası olarak işlev görmeleridir. Bu doğrultuda, uzmanlaşmış koruyucu aile hizmetinin bir ekip çalışması içinde sürdürüldüğünü vurgulamak gerekir. Çocukla terapötik ilişki kurmayı gerektiren bu uygulama yaklaşımı çocuk için hazırlanan yapılandırılmış rehabilitasyon ve tedavi hizmetleri aracılığıyla bu alanda özel yetkinliğe sahip psikolog, sosyal hizmet uzmanı gibi uzmanların aile ile yakın işbirliğine dayanmaktadır (Dorsey vd., 2008; akt. Çoban, 2014). Çocuğun davranışlarında ve ruhsal durumunda olumlu yönde ve istenen gelişme kaydedilebilmesi için uzmanlaşmış koruyucu aile tarafından çocuğa sabır, özen ve hassasiyetle yaklaşılması gerekmektedir. Bu nedenle ailelerin çoğu zaman zorlayıcı olabilecek durumlarla baş edebilecek düzeyde olması, tedavi edici ve iyileştirici aile ortamını sağlayabilmesi gerekecektir (Fisher ve Gilliam, 2012; Lee, Phillips, Steward & Kerns, 2021). Bunun için ailenin sürekli profesyonel destekten yararlanabilmesi bu modelin temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Teska, 2015; Gökdoğan-Şahin, 2019). Bu özelliklerinden dolayı bu aileler literatürde tedavi edici ya da terapötik koruyucu aile olarak da adlandırılmaktadır.

Uzmanlaşmış veya terapötik koruyucu ailelerin genel özelliklerini literatürdeki bilgiler ışığında şu şekilde yansıtmak mümkündür (Hawkins 1999 akt. Curtis, Alexander, & Lunghofer, 2001; Boyd, 2013; Bailey, 2016; Teska, 2015; Jonkman vd., 2012):

- Koruyucu aileye tedavi becerileri kazandırılması için kapsamlı eğitimler verilir,
- Koruyucu aile profesyonel ekip üyesi olarak görülür,
- Bu ailelerin yanına sınırlı sayıda (bir veya iki) çocuk yerleştirilebilir,
- Bu hizmette çalışan personelin vaka iş yükünün az olması gerekir,
- Profesyoneller aileye yoğun bir danışmanlık ve duygusal destek sağlar,
- Koruyucu ailenin çocuğun tedavi planlamasında rol alması sağlanır,
- Koruyucu aile günün her saatinde krize müdahale desteği alabilir,
- Çocuğun eğitsel ihtiyaçlarının karşılanması ve sürekli olarak değerlendirilmesi gerekir.

Bailey (2016), uzmanlaşmış koruyucu ailelerin hizmet verdikleri çocuğun yüksek düzeyli ihtiyaçlarını karşılamaya hazır olmaları, travma ve travmanın çocuğun gelişimi üzerindeki etkileri hakkında bilgi sahibi olmaları ve daha önce birden fazla kez farklı yerlere yerleştirilmiş olan çocuklarla ilgilenebilecek yeterliliğe sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim bu ailelerin yanında bakılması gereken çocukların yüksek düzeyde sorun ve ihtiyaçları bulunan çocuklar olması göz önüne alındığında bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için öncelikle çocuk ile aile arasında terapötik bir bağ kurulması gerekmektedir. Öte yandan, bu ailelerle birlikte yaşayan çocukların da normal

yaşamda olması gereken aktiviteleri yerine getirmesi amaçlanır. Ailenin bu süreçleri kolaylaştırmak için gerekli olan becerileri sergilemesi için özel olarak seçilmiş olması ve gerekli eğitimi almış olması önem kazanmaktadır (Fisher ve Gilliam, 2012; Poulton vd., 2014; Çoban, 2014).

Uzmanlaşmış koruyucu aile modelleri içinde yaygın olanlardan biri Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Norveç, Danimarka gibi ülkelerde uygulanan Çok Boyutlu Tedavi Edici Koruyucu Aile (Multidimensional Treatment Foster Care) modelidir. Genellikle belirli bir zaman diliminde özel ihtiyaca sahip çocuğun kalıcı olarak yerleştirileceği koruyucu aileye ya da biyolojik ailesine geçişini kolaylaştırmak için sunulan bir hizmet şekli olarak gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda, çoğunlukla 6-9 aylık bir süreci kapsayan uygulamanın temel yönelimi başlangıçtan itibaren çocuğun program sonrasındaki yaşamına hazırlanmasıdır. Yukarıda ele alındığı şekilde tedavi edici koruyucu aileye sağlanan yakın destek ve ailenin beceri odaklı olarak çocuğun tedavisine katılması bu modeli kısa süreli ancak yoğun bir terapötik sürece dönüştürmektedir. Dolayısıyla tedavi edici koruyucu aile yanındaki çocuğun durumu yakından takip edilmekte ve ekip çalışmasının sürekliliği sağlanmaktadır. Çocuğun koruyucu aileye yerleştirilmesiyle başlayan süreçte uygulamanın bütününden sorumlu bulunan süpervizör, aile, terapist ve vakaya ilişkin günlük kayıtları tutan personelle birlikte çalışır. Terapist haftada bir kez çocukla bir araya gelerek ruhsal sağlığını geliştirmeye yönelik çalışma yürütürken yine haftada bir kez benzer çocuklara hizmet veren koruyucu ailelerin bir araya gelerek grup toplantıları yapması sağlanır. Bütün bunlarla birlikte ailenin çocuğun gelişimine sunacağı katkı her zaman ön planda yer alır. Bu nedenle ailenin becerilerini geliştirmeye yönelik eğitici çalışmaların da sürdürülmesi amaçlanır (Chamberlain, 2003; NICE, 2014; Department for Education, 2010).

Avustralya'da yerel bir proje kapsamında geliştirilen ve 2002 yılından bu yana uygulamada bulunan Çocuklar İçin Tedavi ve Bakım Programı (The Treatment and Care for Kids-TrACK) da uzmanlaşmış koruyucu aileye iyi bir örnek olarak ele alınabilir. Tedavi edici koruyucu aile modelleri genellikle kısa süreli olarak planlanırken TrACK programı genellikle uzun süreli bir bakım modeli olarak işlemektedir. Netice itibarıyla bu hizmetlerin ortak noktası erken çocukluk döneminde gelişimsel travmalar ve davranışsal sorunlar yaşayan çocukların tedavi programını çocuğun bakımını üstlenen koruyucu ailenin yanında sürdürebilmektir. Ailenin ihtiyaç duyduğu eğitimin sunulması, aileye sürekli danışmanlık verilmesi, ailenin çocukla ilişki kurması ve sürdürmesinde yakın rehberlik sağlanması bu hizmetin içeriğinin bir parçasıdır. Öte yandan, aile terapötik müdahale sürecini yöneten bir klinik sosyal hizmet uzmanı veya klinik psikolog, vaka yöneticisi olarak bir sosyal hizmet uzmanı ve koruyucu aile bu süreçte birlikte çalışarak hizmet sunmaktadır. Bu hizmette yer alan uzmanların vaka yüklerinin düşük seviyede bulunması özellikle önemli görülmektedir (Chamberlain & Mihalic, 1998; Fisher ve Gilliam, 2012; McPherson, Gatwiri, & Cameron, 2018).

Uygulama sonuçlarının değerlendirilmesine yönelik çalışmalar travmatik deneyimler nedeniyle yüksek derecede sorunlu ve karmaşık davranış sorunları yaşayan çocukların ilerlemesi açısından kayda değer bulunmuştur. Terapötik ailenin yanına yerleştirildiğinde bakım veren ebeveynine tekme

ve tokat atan, nesnelere fırlatan, mobilyaları ve pencereleri kıran, okulda eşyalara ve çevreye zarar veren, diğer öğrencilerin eşyalarını çalan, uygunsuz cinsel davranışlarda bulunan, uykudan korkuyla uyanan, altını ıslatan, genel olarak uyumsuzluk sorunları yaşayan çocukların sürekliliği olan iyileştirici aile ortamında davranışsal ve ruhsal sorunlarının önemli ölçüde azaldığı, diğer aile üyeleriyle yakın ilişki kurabildikleri, okulda başarı gösterebildikleri, hobiler edinerek toplumla etkileşim kurdukları görülmüştür (McPherson, Gatwiri, & Cameron, 2018; Gatwiri, Mcpherson, Mcnamara, Mitchell, & Tucci, 2019).

Yapılan araştırmalar, terapötik, tedavi edici veya uzmanlaşmış koruyucu aile modellerine dayalı olarak gerçekleştirilen hizmetlerin ihmal ve istismara maruz kalan çocukların bakımı ve rehabilitasyonunda etkili olduğunu göstermektedir. Dallos, Morgan-West ve Denman (2015) tarafından yapılan bir izleme çalışmasında terapötik koruyucu aileye yerleştirilen ve ayrılma anksiyetesi, güvenli bağlanma sorunları yaşayan 14-17 yaşlarındaki çocukların bu sorunlarında kayda değer iyileşmeler olduğu belirlenmiştir. Çalışmaya dahil edilen çocukların bir kısmının daha önce başka koruyucu ailelerde kalmış olması bu sonuçları daha anlamlı kılmaktadır. Wallis, Teufel ve Roberts (2015) ise fiziksel ya da cinsel istismar nedeniyle korumaya alınan çocuklardan terapötik koruyucu aile yanına yerleştirilenlerin normal koruyucu aileye yerleştirilenlere daha uzun süre yer değiştirmeden kaldığı ve daha erken zamanda uyum gösterici davranışlar sergilemeye başladığını bulmuşlardır. Nitekim araştırmaya dahil edilen çocukların %40'ının son yerleştirilmelerinden önce ikiden fazla, %10'unun ise beşten fazla yer değiştirmiş olduğu belirlenmiştir. Bu durum çocuklar için stabil bir bakım ortamı sunabilmesi bakımından terapötik koruyucu ailenin güçlü yanını ortaya koymaktadır.

Ciddi ihmal ve istismar geçmişi olan, suça sürüklenmiş ve psikotik semptomlar sergileyen ergen kızları kapsayan bir çalışmada ergenlerin 24 aylık süreçteki değişimleri analiz edilmiştir. Buna göre, tedavi edici koruyucu aileye yerleştirilmiş olan ergenlerin araştırma kapsamında karşılaştırılan ve düzenlenmiş kurum bakımı verilen ergenlere göre daha az psikotik semptom sergilediği ortaya konulmuştur. Elde edilen bulguların aynı zamanda bakımveren tarafından yüksek düzeyde duygusal katılım sergilenen, sıcak ve destekleyici özelliklere sahip pozitif aile ortamının sağladığı destekleyici etkiyi teyit ettiği ifade edilmiştir (Poulton vd., 2014). Bir başka çalışmada ise Jonkman vd. (2012) ihmal ve istismar geçmişine sahip okul öncesi çocukların tedavi edici koruyucu aile sürecini ele almıştır. Araştırmaya dahil edilen 3-7 yaş aralığındaki çocuklarda yüksek düzeyde bağlanma ve davranış problemleri bildirilmiştir. Araştırmacılar tedavi edici koruyucu ailenin yanında geçirilen bir yıllık süreçte çocukların davranış problemleri gösterme sıklığının giderek azaldığını ve sonuçların normal koruyucu aileye göre daha iyi bir düzeyde olduğunu vurgulamıştır.

Etkili Uygulama İçin Profesyonel Yetkinlik, Süpervizyon, Multidisipliner Yaklaşım

Elde edilen olumlu sonuçlarla birlikte koruyucu aile uygulamalarına eleştirel perspektiften bakıldığında bu uygulamanın her durumda en iyi sonucu vermeyebileceği göz ardı edilmemelidir. Vasileva ve Petermann (2016) tarafından yapılan bir meta analiz çalışmasının sonuçları ihmal ve

istismara uğrayan ve koruyucu aileye yerleştirilen çocuklarda psikopatoloji, gelişim sorunları ve bağlanma güçlüklerinin önemli bir yaygınlığa sahip olduğunu göstermiştir. Leloux-Opmeer vd. (2016) ise aile temelli bakım ve koruma altında bulunan çocukların en az üçte birinin yerleştirmelerinde önemli sorunlarla karşılaştığını bildirmektedir. Dolayısıyla bu çocukların koruyucu aile yanında sağaltımına katkı sunabilmek için ailelerin çocukların gelişimsel ve zihinsel sağlık sorunları ile bağlanma güçlüklerine odaklanan eğitimlerin oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, ailelerin eğitimi ve takibi sistemin sağlıklı işleyişi açısından da oldukça önemlidir. Nitekim araştırmalar farklı yaş gruplarından çocukların koruyucu aile bakımı altındayken çeşitli ihmal ve istismar biçimlerine maruz kaldığını göstermektedir (Biehal, 2014; Katz, Courtney, ve Novotny, 2017; Euser vd., 2014; Landers, Danes, Campbell, & White Hawk, 2021). Öte yandan, uzmanlaşmış koruyucu aileler aldıkları eğitimlerin gerektirdiği biçimde yetkinliklerini sergilemekte zorlanabilmekte ve onlara destek olan profesyoneller süpervizyon konusunda eksiklikler yaşayabilmektedir (Murray, Southerland, Farmer, & Ballentine, 2010). Uzmanlaşmış koruyucu aileler çocuğun sağaltım sürecine ilişkin profesyonel rollere sahip olmalarına rağmen aile olma rollerini ön plana koyabilmektedir. Ancak programın başarısı için ailenin tedavi sunmaya yönelik konumunu göz ardı etmemesi gerekmektedir. Bütün bunlarla birlikte aileye sunulan eğitimin ve süpervizyonun güçlü olması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır (Lee vd., 2021).

Uzmanlaşmış koruyucu aile modeli hem çocuğun bakımını üstlenen aile için hem de ailelere destek sağlayan profesyoneller için beklenen yetkinliklerin sürekli olarak yerine getirilmesini gerektirmektedir. Ailelere verilecek eğitimlerin ortaya çıkacak yeni ihtiyaçlara ve koşullara göre vaka temelli olarak süreklilik arz etmesi oldukça önemlidir. Dolayısıyla ailenin ve çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda ailenin yetkinliklerini arttırmaya yönelik eğitimleri çeşitlendirmek ve sürekliliğini sağlamak gerekecektir (Department of Health and Children, 2003; Department for Education, 2012). Bu bağlamda ailelerin temel yetkinleri açısından özenle seçilmiş olmaları, sağlıklı bir aile yapısı sergilemeleri, duygusal olgunluğa sahip olmaları, esnek olabilmeleri ve verilen eğitimlerden yararlanabilecek düzeyde olmaları beklenmektedir (Webb, 1988). Bunun için ailelerle doğrudan temas halinde olmaya ve yakın bir çalışma ilişkisi içinde bulunmaya dayanan bir süpervizyon sürecine ihtiyaç bulunmaktadır. Yetkinlikler bağlamında değerlendirildiğinde koruyucu aileye söz konusu süpervizyonu sağlayacak olan meslek elemanları sosyal hizmet uzmanlarıdır. Bu husus farklı ülke örneklerinde görülen koruyucu aile hizmetlerine ilişkin standartlarda da yer bulmaktadır (Department of Health and Children, 2003; Department for Education, 2012; Matheson, 2008). Abukan'ın (2020) çalışmasında vurgulandığı üzere Türkiye örneğinde 'sosyal çalışma görevlisi' unvanıyla sosyal hizmet birimlerinde sosyal hizmet uzmanlarıyla örtüşen rol ve sorumluluklar üstlenen meslek elemanlarının durumu bir yetkinlik karmaşası oluşturmaktadır. Ancak örtüşen roller yerine mesleki sınırlar dahilinde gerçekleştirilecek multidisipliner uygulamalar bu uygulamanın etkinliği açısından oldukça önemlidir.

Uzmanlaşmış koruyucu aile uygulamalarında multidisipliner bir yaklaşım içinde gerçekleşen ekip çalışmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle özel ihtiyaca sahip çocukların uzmanlaşmış koruyucu ailede sağaltımı için süpervizörün öncülük ettiği bir tedavi ekibi işlevsel kılınmaktadır. Çok Boyutlu Tedavi Edici Koruyucu Aile örneğinde koruyucu ailelere yoğun destek ve danışmanlık sağlayan bir aile terapisti, bir bireysel terapist, çocuk gelişimci, beceri eğitmeni ve telefonla izlemeyi sağlayan bir personel bulunmaktadır. Ekip, her vakadaki ilerlemeyi gözden geçirmek için haftalık olarak toplanmaktadır (Hansson ve Olsson, 2012; National Institute of Justice, 2011). Ekibin en iyi şekilde organize olması etkili bir hizmet sunumu için gerekli olan temel bileşenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Türkiye açısından bakıldığında sosyal hizmet uzmanının süpervizyonunda psikolog, çocuk gelişimci, psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmeni, özel eğitim öğretmeni gibi meslek elemanlarının uzmanlaşmış koruyucu aile ekibi olarak işlev görebileceği değerlendirilebilir.

SONUÇ

Çocukların her türlü kötü muameleden korunması ve sağlıklı gelişimlerinin sağlanması için gerekli koruyucu ve önleyici mekanizmaların oluşturulması sosyal refah devletinin başlıca sorumlulukları arasındadır. Ancak devlet koruması altına alınan çocuklar için geleneksel kurum bakımı modellerinin gelişimsel açıdan uygun olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle koruyucu aile gibi alternatif bakım modelleri giderek daha fazla önem kazanmıştır.

Koruyucu aile hizmetlerinin farklı biçimleri bulunmakla birlikte ihmal ve istismara maruz kalan, ruhsal ve davranışsal sorunlar yaşayan çocukların bakımı özel ilgi ve beceri gerektirdiğinden bu çocuklar için uzmanlaşmış koruyucu aile modeli öne çıkmaktadır. Uzmanlaşmış koruyucu aile modelleri pek çok açıdan etkinliği ortaya konulmuş uygulamalar olarak özel ihtiyaca sahip çocukların korunması adına çocuk koruma politikalarında önemli bir yere sahiptir. Özel eğitilmiş uzmanlaşmış koruyucu ailenin çocuğun özgün ihtiyaçlarına karşılık verebilecek donanıma sahip olması bu modelin güçlü yanlarından birini oluşturmaktadır. Öte yandan, bu model bir ekip çalışması anlayışına göre işlemektedir. Çocuğun rehabilitasyon sürecinde ailenin kendi başına kalmaması, sürekli profesyonel destek alabilmesi diğer bir önemli husustur. Bu desteği sağlayacak profesyonellerin de bu alanda bilgi ve beceri sahibi olması güçlü bir işbirliğinin oluşmasına katkı sağlayabilmektedir.

Türkiye’de çocuk koruma ve bakım sistemi içerisinde kurum bakımına alternatif modellerin genel olarak istenen seviyede bulunmaması gelişmeye açık bir durumu yansıtmaktadır. Türkiye’deki çocuk koruma sistemine sunacağı potansiyel katkıya rağmen uzmanlaşmış koruyucu ailenin uygulamada henüz karşılık bulamaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, modelin ülkemizde denenmeye çalışılması, ülkemiz mevzuatında bu hizmet modeline yer verilmiş olması olumlu bir gelişmedir. Mevcut altyapının güçlendirilmesi ve uzmanlaşmış koruyucu aile hizmetinin yaygınlaştırılmasına yönelik kamu ve sivil toplum çalışmaları ile kapsamlı araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Elde edilecek daha fazla bulgu nitelikli bir programın uygulanması ve alanda çalışan uzmanların yetkinliğinin güçlendirilmesi için bir zemin oluşturacaktır. Böylece Türkiye’deki mevcut

altyapısının geliştirilerek ihmal ve istismar vakalarına yönelik uzmanlaşmış koruyucu aile modelinden etkili şekilde yararlanmak olanaklı kılınabilir.

Sonuç itibarıyla, ihmal ve istismara uğrayan çocuklarla çalışmada uzmanlaşmış koruyucu aile modeli, etkili bir uygulama yöntemi olarak değerlendirilebilir. Ancak üstün yanlarıyla birlikte uzmanlaşmış koruyucu ailenin başarısı bu konudaki profesyonelliğin sürekli bir biçimde sağlanabilmesine bağlıdır. Bu nedenle bu meseleyi bir politika önceliği haline getirerek bu alanda çalışabilecek deneyime ve donanıma sahip uzman kişilerden yararlanmak önem kazanmaktadır. Etkili bir çocuk koruma politikası açısından altyapısı oluşturulmuş olan bu hizmetin aktif hale getirilmesi için gösterilecek tüm çabaların önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abukan, B. (2020). Çocukluk Çağı Travmalarının Koruyucu Aile İçinde Sağıaltımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 241-260.
- ACRT. (2018). *The Children's Report: Australia's NGO coalition report to the United Nations Committee on the Rights of the Child*. Australian Child Rights Taskforce - Australia. 08.11.2020 tarihinde <https://www.napcan.org.au/wp-content/uploads/2018/12/ChildRights-Taskforce-NGO-Coalition-Report-For-UNCRC-LR.pdf> adresinden alınmıştır.
- AHRC. (2018). Australian Human Rights Commission - Submission to the Committee on the Rights of the Child. 01.10.2020 tarihinde <https://www.humanrights.gov.au/ourwork/childrens-rights/publications> adresinden alınmıştır.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB). (2020). *Kurumsal İstatistiklerimiz: Yılısonu kurumsal İstatistikler*. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm/istatistikler/kurumsal-istatistiklerimiz/> adresinden alınmıştır.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) & Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2015). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>
- Bailey, C. (2016). What is therapeutic foster care? Six things you should know. Adoption. [https://adoption.com/what-is-therapeutic-foster-care#:~:text=1\)%20Therapeutic%20foster%20families%20are,a%20more%20traditional%20foster%20home](https://adoption.com/what-is-therapeutic-foster-care#:~:text=1)%20Therapeutic%20foster%20families%20are,a%20more%20traditional%20foster%20home) adresinden alınmıştır.
- Bagley, C. (2017). Child sexual abuse and adolescent and adult adjustment: A review of British and world evidence, with implications for social work, and mental health and school counseling.

- Advances in Applied Sociology*, 7, 1-15. <http://dx.doi.org/10.4236/aasoci.2017.71001>
- Biehal, N. (2014), Maltreatment in Foster Care: A review of the evidence. *Child Abuse Rev.*, 23: 48-60. <https://doi.org/10.1002/car.2249>
- Bilican Gökkaya, V. (2014). Ailelerin, koruyucu aile olma nedenleri (Sivas ili örneği). *Journal of Human Sciences*, 11(1), 603–620. Retrieved from <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/2733>
- Boyd, L. W. (2013). *Therapeutic foster care: Exceptional care for complex, trauma-impacted youth in foster care*. State Policy Advocacy and Reform Center. <https://firstfocus.org/wp-content/uploads/2014/11/11-therapeutic-foster-care-exceptional-care-for-complex-trauma-impacted-youth-in-foster-care.pdf> adresinden alınmıştır.
- Chamberlain, P. (2003). The Oregon Multidimensional Treatment Foster Care Model: Features, outcomes, and progress in dissemination. *Cognitive and Behavioral Practice*, 10, 303-312.
- Chamberlain, P., & Mihalic, S. F. (1998). *Blueprints for violence prevention. Book 8. multidimensional treatment foster care*. Center for the Study and Prevention of Violence, Boulder CO.
- Cluver, L., Meinck, F., Yakubovich, A., Doubt, J., Redfern, A., Ward, C., ... & Gardner, F. (2016). Reducing child abuse amongst adolescents in low- and middle-income countries: A pre-post trial in South Africa. *BMC Public Health*, 16(567). <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3262-z>
- Cooley, M., Wojciak, A.S., Farineau, H. ve Mullis, A. (2015). The association between perception of relationship with caregivers and behaviours of youth in foster care: A child and caregiver perspective. *Journal of Social Work Practice*, 29(2), 205-221.
- Curtis, P.A., Alexander, G. & Lunghofer, L.A. (2001). A literature review comparing the outcomes of residential group care and therapeutic foster care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 18, 377–392. <https://doi.org/10.1023/A:1012507407702>
- Çoban, A. (2014). Çocuk ihmal-istismarında uzmanlaşmış koruyucu aile modeli. E. Atamtürk ve E. Yaman (Haz.). Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 28-30 Kasım 2013, Kocaeli: Bildiriler (s. 104-116). Ankara: Gündem Çocuk Derneği.
- Dallos, R., Morgan-West, K., & Denman, K. (2015). Changes in attachment representations for young people in long-term therapeutic foster care. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 20(4), 657–676. <https://doi.org/10.1177/1359104514543956>
- Daral, S., Khokhar, A., Pradhan, S. (2016). Prevalence and determinants of childmaltreatment among school-going adolescent girls in a Semi-Urban Area of Delhi, India. *Journal of Tropical Pediatrics*, 62 (3), 227-240. <https://doi.org/10.1093/tropej/fmv106>
- Delgado, P., Carvalho, J. M. S., Montserrat, C., & Llosada-Gistau, J. (2020). The subjective well-being of Portuguese children in foster care, residential care and children living with their families: Challenges and implications for a child care system still focused on institutionalization. *Child Indicators Research*, 13, 67–84. Doi: /10.1007/s12187019096524
- Department for Education. (2010). *The Care Placements Evaluation (CaPE) Evaluation of*

- Multidimensional Treatment Foster Care for Adolescents (MTFC-A)*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/249856/DFE-RR194.pdf adresinden alınmıştır.
- Department for Education. (2012). *Training, Support and Development Standards for Foster Care: Guidance for Managers, Supervising Social Workers*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/287957/TSD_standards_guidance_for_supervisors.pdf adresinden alınmıştır.
- Department of Health and Children. (2003). National standards for foster care. Lenus The Irish Health Repository. <http://hdl.handle.net/10147/46310> adresinden alınmıştır.
- Digolo, L., Ajema, C., Kiruki, M., Mireku, M., Kotut, R., & Undie, C. (2020). The use of case advocates to manage child survivors of sexual violence in public health facilities in Kenya: A qualitative study exploring the perceptions of child survivors, caregivers and health care providers. *Child Abuse & Neglect*, (In Press). <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104376>
- Doğan, R. (2013). Bir koruma tedbiri olarak koruyucu aile kurumu ve koruyucu aile yönetmeliği. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 145-170.
- Erbay, E., & Çalış, N. (2021). Türkiye’de koruyucu aile hizmetlerine yönelik uzman görüşleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 439-462. doi: 10.46928/iticusbe.793311
- Euser, S., Alink, L.R.A., Tharner, A., van IJzendoorn M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). Out of home placement to promote safety? The prevalence of physical abuse in residential and foster care, *Children and Youth Services Review*, 37, 64-70. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.12.002>.
- Fang, X., Fry, D. A., Ji, K., Finkelhor, D., Chen, J., Lannen, P., & Dunne, M. P. (2015). The burden of child maltreatment in China: A systematic review. *Bulletin of the World Health Organization*, 93(3), 176–185C. doi:10.2471/BLT.14.140970
- Fisher, P. A. ve Gilliam, K. S. (2012). Multidimensional treatment foster care: An alternative to residential treatment for high risk children and adolescents. *Psychosocial Intervention*, 21(2), 195-203.
- Fisher, P., Kim, H. ve Pears, K. (2008). Effects of multidimensional treatment foster care for preschoolers (MTFC-P) on reducing permanent placement failures among children with placement instability. *Children and Youth Services Review*, 31, 541-546.
- Fry, D. (2016). *Preventing Violence against children and how this contributes to building stronger economies*. Thematic Research Paper for the 3rd High-Level Meeting on Cooperation for Child Rights in the Asia-Pacific Region, 7-9 November, 2016. Kuala Lumpur: Government of Malaysia and the United Nations Children’s Fund (UNICEF).
- Gatwiri, K., Mcpherson, L., Mcnamara, N., Mitchell, J., & Tucci, J. (2019) From adversity to stability to integration: how one Australian program is making a difference in therapeutic foster care. *Journ Child Adol Trauma*, 12, 387–398. <https://doi.org/10.1007/s40653-018-0236-6>

- Gökdoğan-Şahin, E. (2019). *Koruyucu ailelerin koruyucu aile hizmetine ilişkin değerlendirmeleri: Zonguldak ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Gökkaya, V. (2014). Ailelerin koruyucu aile olma nedenleri. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 603-620.
- Hansson, K., & Olsson, M. (2012). Effects of multidimensional treatment foster care (MTFC): Results from a RCT study in Sweden, *Children and Youth Services Review*, 34(9), 1929-1936. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.06.008>.
- Hermenau, K., Hecker, T., Elbert, T. & Ruf-Leuschner, M. (2014). Maltreatment and mental health in institutional care: Comparing early and late institutionalized children in Tanzania. *Infant Ment. Health J.*, 35, 102-110. <https://doi.org/10.1002/imhj.21440>
- Hillis, S., Mercy, J., Amobi, A., Kress, H. (2016). Global prevalence of past-year violence against children: A systematic review and minimum estimates. *Pediatrics*, 137(3). e20154079. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-4079>
- Jonkman, C. S., Bolle, E. A., Lindeboom, R., Schuengel, C., Oosterman, M, Boer, F. Lindauer, R. (2012). Multidimensional treatment foster care for preschoolers: Early findings of an implementation in the Netherlands. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 6(1), 1-6.
- Karatay, A. (2017). Türkiye’de koruyucu aile: Kökenleri, gelişimi ve bugünü. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(5), 389-427.
- Karataş, K. (2007). Türkiye’de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 7-19.
- Karataş, Z. (2020). Çocuklar. M. Serdar (Ed.), *Dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet* (ss. 71- 112). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Katz, C.C., Courtney, M.E. & Novotny, E. (2017). Pre-foster Care Maltreatment Class as a Predictor of Maltreatment in Foster Care. *Child Adolesc Soc Work J* 34, 35–49. <https://doi.org/10.1007/s10560-016-0476-y>
- Kerker, B. D., Quinlan, C. A., Saxe, G. N., & Tullberg, E. (2020). Mental health screening in treatment. *Child Welfare*, 98(2), 45-62.
- Keser, N., Odabaş, E., & Elibüyük, S. (2010). Ana-babaların çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 4(3),150-157.
- Klevens, J., Ports, K.A. (2017). Gender inequity associated with increased child physical abuse and neglect: A cross-country analysis of population-based surveys and country level statistics. *J Fam Viol*, 32(8), 799–806.
- Landers, A. L., Danes, S. M., Campbell, A. R., & White Hawk, S. (2021). Abuse after abuse: The recurrent maltreatment of American Indian children in foster care and adoption, *Child Abuse & Neglect*, 111, 104805, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104805>.
- Lee, B.R., Phillips, D.R., Steward, R.K., Kerns, S. E. U. (2021). Equipping TFC Parents as Treatment

- Providers: Findings from Expert Interviews. *J Child Fam Stud* 30, 870–880. <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01808-z>
- Leloux-Opmeer, H., Kuiper, C., Swaab, H. & Scholte, E. (2016). Characteristics of Children in Foster Care, Family-Style Group Care, and Residential Care: A Scoping Review. *J Child Fam Stud* 25, 2357–2371. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0418-5>
- Li, D., Chng, G. S., & Chu, C. M. (2019). Comparing long-term placement outcomes of residential and family foster care: a meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(5), 653-664. Doi: 10.1177/1524838017726427
- Matheson, I. (2008). *Foster care standards: A four country study*. New Zealand Family and Foster Care Federation. https://www.researchgate.net/publication/266138936_Foster_care_standards_A_four_country_study adresinden alınmıştır.
- McPherson, L., Gatwiri, G., & Cameron, N. (2018). *Evaluation of the treatment and care for kids program (TrACK)*. Southern Cross University ve Australian Childhood Foundation. <https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/TRACK-FINAL-EVALUATION-REPORT-5march17.pdf> adresinden alınmıştır.
- Merey, Z. (2018). Çocuk haklarının tarihsel gelişimi. Z. Merey, (Ed.), *Çocuk Hakları* (3. Baskı, ss. 60-73) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Murray, M. M., Southerland, D., Farmer, E. M., & Ballentine, K. (2010). Enhancing and Adapting Treatment Foster Care: Lessons Learned in Trying to Change Practice. *Journal of child and family studies*, 19(4), 393–403. <https://doi.org/10.1007/s10826-009-9310-x>
- National Institute for Health and Care Excellence [NICE]. (2014). *Multi-treatment Foster Care (MTFC)*. <https://www.nice.org.uk/sharedlearning/multi-treatment-foster-care-mtfc> adresinden alınmıştır.
- National Institute of Justice. (2011). Program Profile: Multidimensional Treatment Foster Care-Adolescents. Crime Solutions. <https://crimesolutions.ojp.gov/ratedprograms/141#pd> adresinden alınmıştır.
- Odinokova, V., Rusakova, M. & Avdeeva, V. (2019). Perceptions of violence within child protection systems in Russia: Views of children, parents, and social workers: Victim, perpetrator, or what else? *Sociological Studies of Children and Youth*, 25, 107-121. <https://doi.org/10.1108/S1537-466120190000025007>.
- Özdemir, N., Sefer, N., & Türkdoğan, D. (2008). Bir sosyal sorumluluk projesi örneği: “Korunmaya muhtaç çocuklar”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 283-305.
- Pelendecioğlu, B. & Bulut, S. (2009). Çocuğa yönelik aile içi fiziksel istismar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 9(1),49-62.
- Poulton, R., Van Ryzin, M. J., Harold, G. T., Chamberlain, P., Fowler, D., Cannon, M., Arseneault, L., Leve, L. D. (2014). Effects of multidimensional treatment foster care on psychotic symptoms in girls. *Journal of The American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*,

53(12), 1279-1287.

- Rodriguez, C. M. & Gonzalez, S. (2020). Child physical abuse and neglect. In the encyclopedia of child and adolescent development (Eds S. Huppand, J. Jewell). doi:10.1002/9781119171492.wecad224
- Smyke, A. T., Zeanah, C. H., Gleason, M. M., Drury, S. S., Fox, N. A., Nelson, C. A., & Guthrie, D. (2012). A randomized controlled trial comparing foster care and institutional care for children with signs of reactive attachment disorder. *American Journal of Psychiatry*, 169(5), 508-514.
- Soylu, N., Şentürk-Pilan, B., Ayaz, M., & Sönmez, S. (2012). Cinsel istismar mağduru çocuk ve ergenlerde ruh sağlığını etkileyen etkenlerin araştırılması. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 13, 292-298.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. 31.10.2020 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf adresinden alınmıştır.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2012-2018)*. 31.10.2020 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> adresinden alınmıştır.
- T.C. Resmi Gazete. (1949). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 27.05.1949, 7217.
- T.C. Resmi Gazete. (1983). *Sosyal Hizmetler Kanunu*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı 27.05.1983, 18059.
- T.C. Resmi Gazete. (1995). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 27.01.1995, 22184
- T.C. Resmi Gazete. (2001). *Türk Medeni Kanunu*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 22/11/2001, 24607.
- T.C. Resmi Gazete (2004). *Türk Ceza Kanunu*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 12/10/2004, 25611.
- T.C. Resmi Gazete. (2005). *Çocuk Koruma Kanunu*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarihi ve sayısı: 15/7/2005, 25876.
- T.C. Resmi Gazete. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarihi ve sayısı: 13.15.2010, 27580.
- T.C. Resmi Gazete. (2012). *Koruyucu Aile Yönetmeliği*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarihi ve sayısı: 14.12.2012, 28497.
- Teska, J. (2015). *Therapeutic foster care*. Child welfare. Cinahl Information Systems. https://www.ebscohost.com/assets-sample-content/Therapeutic_Foster_Care_-_Child_Welfare.pdf adresinden alınmıştır.
- Tezel, Z., Demirel, B., & Kaya, Z. (2018). Ailelerin Koruyucu Aile Olmaya Karar Vermelerinde Etkili Olan Etmenler ile Koruyucu Aile Olmanın Anlam ve Önemi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19 (43, Sıtkı Koçman'ın Anısına Armağan), 15-36.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/sobbiad/issue/39955/504122>

- Tıraşçı, Y. ve Gören, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. *Dicle Tıp Dergisi*, 34(1), 70-74.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2020. 06.08.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2020-37200&dil=1> adresinden alınmıştır.
- Ünal, F. (2008). Ailede çocuk istismarı ve ihmali. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 0(1), 9-18.
- Ünal, V. (2015). Dünden bugüne kültürümüzde koruyucu aile hizmetleri üzerine bazı değerlendirmeler. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(6), 875-900.
- UNICEF. (2017). *Annual Results Report 2017: Child Protection*. 06.04.2021 tarihinde https://www.unicef.org/media/47761/file/Child_Protection_2017_Annual_Results_Report.pdf adresinden alınmıştır.
- van Ijzendoorn, M.H., Palacios, J., Sonuga-Barke, E.J.S., Gunnar, M.R., Vorria, P., McCall, R.B., Le Mare, L., Bakermans-Kranenburg, M.J., Dobrova-Krol, N.A. and Juffer, F. (2011), Children in Institutional Care: Delayed Development And Resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 76: 8-30. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00626.x>
- Vasileva, M. & Petermann, F. (2016). Attachment, Development, and Mental Health in Abused and Neglected Preschool Children in Foster Care: A Meta-Analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 19(4) 443-458. <https://doi.org/10.1177/1524838016669503>
- Wallis, E., Teufel, R., & Roberts, J. R. (2015). Placement stability in therapeutic and non-therapeutic foster care placements in South Carolina. AAP Experience: National Conference & Exhibition, October 24-27, 2015. Washington, DC. <https://aap.confex.com/aap/2015/webprogram/Paper32110.html> adresinden alınmıştır.
- Webb, D. B. (1988). Specialized Foster Care as an Alternative Therapeutic Out-of-Home Placement Model. *Journal of Clinical Child Psychology*, 17(1), 34-43. DOI: 10.1207/s15374424jccp1701_5
- World Health Organization (WHO) & International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect (ISPCAN). (2006). *Preventing child maltreatment: A guide to taking action and generating evidence*. http://whqlibdoc.who.int/publications/2006/9241594365_eng.pdf
- Yazıcı, E. (2014). Türkiye’de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile bakım yönteminde yeni yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 247-270.
- Yıldırım, S., & Hız, Ö. (2018). Türkiye’de çocuk refahı bağlamında korunmaya muhtaç çocuklara sunulan bir hizmet: Koruyucu aile hizmeti. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 95-114.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Çocukların ihmal-istismara uğramasında aile ve çocuklara yönelik risk faktörleri ve sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 73-83.

Yurteri Tiryaki, A., & Baran, G. (2015). Kurum bakımı deneyimi olan kadınların çocukluk dönemi kurum yaşantıları: Nitel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 26(1), 23-44

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Cinsel İstismara Maruz Bırakılan Çocuğa Yönelik Danışmanlık Tedbiri: Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Bir Vaka Sunumu

Counselling Injunction for the Sexually Abused Child: A Case Study Based on Empowerment Approach

Melike TÜRKMEN¹, Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ²

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Kara Mustafa Paşa Devlet Hastanesi Tıbbi Sosyal Hizmet Birimi, meliketurkmen40@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4690-8271

² Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, gamzeerukcu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9790-5329

Başvuru: 07.08.2021
Kabul: 06.10.2021

Atf:
Türkmen, M. ve Erükçü-Akbaş, G. (2021). Cinsel istismara maruz bırakılan çocuğa yönelik danışmanlık tedbiri: Güçlendirme yaklaşımı temelinde bir vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1587-1606. DOI: 10.33417/tsh.949283

ÖZET

Bu çalışmada; yetişkin bir erkek tarafından maruz bırakıldığı cinsel istismar sebebiyle 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 5-1/a maddesi gereğince hakkında danışmanlık tedbiri alınan on beş yaşındaki kız çocuğuna yönelik gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalesi ele alınmıştır. Sosyal hizmet müdahalesinde; çocuğun ve ailenin içinde bulunduğu kriz durumunu atlatabilmesi, travmanın etkisinin en aza indirilmesi, sosyal işlevselliğinin yeniden sağlanması ve yaşamının olağan seyrine dönülmesi amaçlanmıştır; bu bağlamda çocuk, anne ve okul sistemi ile görüşülmüştür. Müdahale sürecinde ekosistem ve güçlendirme yaklaşımından ve ayrıca sosyal hizmet uygulamalarında kullanılan bilişsel davranışçı yaklaşımın güçlendirici tekniklerinden faydalanılmıştır. Vaka, sosyal hizmetin müdahale sürecinde oldukça önemli yer tutan planlı değişim sürecinin aşamaları doğrultusunda sunulmuştur. Çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu Kapsamında yürüttüğü danışmanlık rolünün uygulamada nasıl yerine getirildiği görünür kılınmaya çalışılarak, istismarın en sarsıcı biçimlerinden biri olan cinsel istismara yönelik sosyal hizmet müdahalesi sürecine dair bilgiler yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Çocuğa yönelik cinsel istismar, sosyal hizmet, sosyal hizmet müdahalesi, güçlendirme yaklaşımı, danışmanlık tedbiri

ABSTRACT

This study is about the social work intervention which was conducted on a 15-year-old girl who was given a counseling injunction as a requirement of the item 5-1/a of the Child Protection Law (No. 5395) due to the fact that she was sexually abused by a 21-year-old man. Social work intervention aimed at child and her family overcoming the crisis; minimizing the effect of the trauma; restoring social functioning; and turning back to the ordinary flow of life; in this context, the child, mother and school system were interviewed. In this framework, the intervention process made use of the eco-system and empowerment approaches and of the empowering techniques of the cognitive behavioral approach that is used in social work practice. The case is presented in line with the steps of the planned change process which constitutes a rather significant place in the process of social work intervention. In this context, the study tries to make how social workers carry out their role as counsellor within the scope of the Child Protection Act (the law number 5395) visible, and includes information on the social work intervention process toward sexual abuse which is one of the shocking forms of abuse.

Keywords: Sexual abuse of children, social work, social work intervention, empowerment approach, counseling injunction

GİRİŞ

İstismarın en sarsıcı türlerinden biri olan cinsel istismar, çocuğun yaşama, korunma ve gelişim hakkını ihlal etmektedir. Çocukluk çağı cinsel istismarıyla ilgili yayınlanmış araştırmalardan elde edilen veriler, bu sorunun tüm kültürlerde ve toplumlarda meydana gelen tarihsel bir olgu olduğuna işaret etmektedir (Pereda ve diğ., 2009). Cinsel istismar; çocuğun tam olarak anlamlandırılmadığı, gelişimsel olarak hazır olmadığı, çocuğun ait olduğu toplumun yasalarını ve sosyal yasakları ihlal eden herhangi bir cinsel eyleme dahil edilmesidir (WHO, 1999). Cinsel istismardan bahsedebilmek için eylemin, bir yetişkin ya da çocuktan gelişimsel olarak ileride ve en az beş yaş büyük başka bir çocuk tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Erkan, 2004).

Cinsel istismar eylem biçimlerine göre; temas içermeyen (cinsel içerikli sözlü ifadeler, teşhircilik ve röntgencilik), penetrasyon¹ dışı cinsel temas içeren (sürtünme, öpüşme, okşama), penetrasyon tipi (oral veya genital birliktelik) ve cinsel sömürü (çocuk pornografisi veya fuhuş) başlıkları altında geniş bir spektrumda değerlendirilmektedir (Shevlin ve diğ., 2018). Amerika'da Ulusal Çocuk İhmal ve İstismarı Veri Sisteminin (NCANDS) 2018 yılında hazırladığı rapor; yıl içerisinde kötü muameleye uğradığı bildirilen 678.000 çocuğun %7'sinin cinsel istismara maruz kaldığını ortaya koymaktadır (Child Maltreatment, 2020). Amerika'da Çocuk ve Aile Hizmetleri Bölümüne sevk edilen 303 ergenin dahil edildiği bir çalışmada, katılımcıların %76,7'sinin penetratif olmayan, %40'ünün penetratif ve %15'inin temas içermeyen cinsel istismara maruz bırakıldığı, çalışmada failerin %91,7'sinin erkeklerden oluştuğu bildirilmiştir (Negriff ve diğ., 2014). Ülkemizde yapılan araştırmalar da çocukların ve ergenlerin en sık biçimde, penetratif olmayan cinsel istismara (dokunma, okşama, sürtünme) maruz bırakıldığını ortaya koymaktadır (Çöpür ve diğ., 2012; Fis ve diğ., 2010). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2017 yılı içerisinde güvenlik birimlerine gelen veya getirilen 137.482 suç mağduru çocuğun olduğunu, bu çocukların %13,5'ini cinsel istismar suçuna maruz bırakıldığını rapor etmiştir. Rapora göre tüm suçlar içerisinde yer alan cinsel istismar suçu çocuklara yönelen ikinci sıradaki saldırılar arasındadır (TÜİK, 2017). Bu veriler çocukluk çağı istismarının uzak bir gerçeklik değil; bireysel, ailesel, sosyal ve kültürel faktörlerin etkileşiminden kaynaklanan karmaşık ve evrensel bir sorun olduğunu göstermektedir.

Çocukluk çağı kötü muamelesinin önlenemesindeki ilk adımı; sorunun görünür kılınmasını sağlayacak metodolojik ve epidemiyolojik verilerin tespit edilmesidir (Finkelhor, 1999; akt. WHO, 2006). Ancak literatür, ulusal ve uluslararası düzeyde çocuk cinsel istismarı ile ilgili yaygınlık çalışmalarının oldukça az olduğunu; mevcut verilerin ise belirli bir süre boyunca yetkililere bildirilen veya tespit edilen vaka sayılarıyla sınırlı olduğunu göstermektedir (Runyan, 1998). Bu durum resmi istatistikler tarafından bildirilen yeni vaka oranının, çocuk cinsel istismarının gerçek boyutunu ortaya koymadığına işaret etmektedir (Goldman ve Padayachi, 2000).

¹ Çocuğun cinsel istismarında penetrasyon; çocuğun cinsel ilişkiye zorlandığı ya da çocuğun manipülasyon yoluyla ikna edildiği genital ilişkiyi tanımlamaktadır.

Pereda ve diğerleri (2009)'nin çocuk cinsel istismarının yaygınlığını ortaya koymak amacıyla yürüttükleri 22 ülke ve 65 çalışmayı kapsayan meta-analiz araştırması; kadınların %19,7'sinin; erkeklerin ise %7,9'unun cinsel istismarın bir türüne maruz kaldığını bildirmiştir. Çocuk cinsel istismarının dünya çapındaki yaygınlığını araştıran bir diğer meta-analiz çalışması ise benzer şekilde bu oranın kadınlarda %20, erkeklerde ise %10 olduğunu ortaya koymuştur (Stoltenborgh ve diğ., 2011). Uluslararası yürütülen bu araştırmalar cinsel istismarın; kızların erkeklerden daha fazla maruz kaldığı, yaygın ve evrensel bir olgu olduğunu doğrulamaktadır. Ülkemizde yürütülen araştırmalar ise çocuk cinsel istismar yaygınlığının yaklaşık %20 oranında olduğunu (Yılmaz İrmak, 2008); bununla birlikte kızların erkeklerden yaklaşık iki ile dokuz kat daha fazla cinsel istismara maruz bırakıldığını bildirilmektedir (Erdoğan ve diğ., 2011; Küçüker, 2008).

Yapılan araştırmalar kötü muamelenin en ciddi biçimlerinden biri olarak kabul edilen cinsel istismarın; bireylerin bilişsel, davranışsal, zihinsel ve cinsel sağlık sorunları yaşamasına neden olduğunu göstermektedir (Guerra ve diğ., 2018). Cinsel istismarın sıklıkla neden olduğu psikolojik ve davranışsal sorunlar; travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, kaygı, somatik sorunlar, düşmanlık, öfke, uyum güçlükleri, düşük öz-yeterlik ve benlik saygısı (Amado ve diğ., 2015; Lamoureux ve diğ., 2012), duygu düzenleme güçlükleri, uyku ve beslenme bozuklukları, alkol ve madde bağımlılığı (Klanecky ve diğ., 2015), kendine zarar verme davranışları ve intihar eğilimi (Cutajar ve diğ., 2010; McLean ve diğ., 2014) gibi travma sonrası stres belirtilerini içermektedir. Ayrıca cinsel istismara maruz bırakılan çocuk ve ergenler, cinsel yolla bulaşan hastalıklara maruz kalma, cinsel sağlığı tehdit eden cinsel davranışlar sergileme ya da cinsel suçlara dahil olma konusunda akranlarına kıyasla daha fazla risk altındadır (Arriola ve diğ., 2005).

Çocuk refahı alanında multidisipliner ekibin önemli bir parçası olan sosyal hizmet uzmanları sıklıkla sağlık alanında istihdam edilmekte ve Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesinin 12. maddesine istinaden ihmal ve istismara maruz bırakılmış çocuklar ve aileleriyle çalışmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2011). Bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları; sosyal inceleme raporu hazırlamak, vakayı ilgili kurumlara ivedilikle bildirmek, koruyucu ve önleyici tedbir kararlarını uygulamak, aileye psiko-eğitim ve danışmanlık hizmeti sunmak, çocuğun olası riskler karşısında korunmasını sağlamakla görevlidir (Tekin, 2017). Bu sorumluklar sosyal hizmet uzmanlarının savunucu, eğitici ve danışmanlık rollerini içermektedir. Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesinin (2011) 12. maddesine istinaden hastanelerde cinsel istismara maruz kalan çocuklarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının başlıca görevleri; cinsel istismar vakalarının ilgili kurumlara bildirimini yapmak, çocuk ve ailesine yönelik kısa süreli kriz müdahalesi sağlamak, çocuğu olası cinsel istismar risklerine karşı korumak ve çocuğun takibini sağlamaktır. Ayrıca cinsel istismara maruz bırakılan çocuğu ve ailesini ilgilendiren ceza adaleti sisteminin prosedürleri hakkında bilgi sahibi olmak ve onları bilgilendirmek yine sosyal hizmet uzmanlarının sorumluluğundadır (Wagner, 1987). Bu sorumlukların sosyal hizmet uzmanının müdahaledeki savunucu, eğitici ve önleyici rollerine işaret ettiği söylenebilmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları adli sistem içerisinde, çocuk mahkemeleri, çocuk ağır ceza mahkemeleri,

hastanelerde bulunan çocuk izlem merkezleri, denetimli serbestlik müdürlükleri, ceza infaz kurumları gibi yapılanmalar içinde hem suça yönelen hem de suça maruz bırakılmış çocuklarla ilgili önemli mesleki çalışmalar yürütmektedir.

Ülkemizde danışmanlık tedbiri konusunda yapılan akademik çalışmaların (Karakuş ve Tekin, 2012, Obuz, 2019, Nadir, 2011) daha çok suça sürüklenmiş çocuklara yönelik olduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle istismara maruz bırakılmış çocuklara yönelik gerçekleştirilen danışmanlık tedbirin uygulanma sürecinin nasıl gerçekleştiğine ilişkin çalışmaların literatürde daha fazla yer almasının sosyal hizmet uygulamasının görünürlüğü açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Cinsel istismara maruz bırakılması sebebiyle 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 5-1/a bendi gereğince hakkında danışmanlık tedbir kararı bulunan Sema² 15 yaşında ve lise öğrencisidir. Sema ile sekiz ay boyunca devlet hastanesine bağlı Tıbbi Sosyal Hizmet Biriminde ortalama bir saat süren on dört farklı görüşme gerçekleştirilmiştir ve bu görüşmelerin altısına anne de dahil edilmiştir. Sosyal hizmet müdahalesi kapsamında, çocuğun ve ailenin içinde bulunduğu kriz durumunu atlatabilmesi, travmanın etkisinin en aza indirilmesi, sosyal işlevselliğinin yeniden sağlanması ve yaşamının olağan seyrine dönülmesi amaçlanmıştır. Vakaya ilişkin bilgiler; öncelikle mahkeme dosyası olmak üzere, çocuk ve ailesiyle etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirilen bireysel danışmanlık görüşmeleri aracılığıyla elde edilmiştir. Verilerin elde edilmesinde ses kayıt cihazı kullanılmamış; veriler görüşmelerin ardından sosyal hizmet uzmanı tarafından yazılı şekilde kayıt altına alınmıştır. Danışmanlık tedbiri uygulama sürecinde, sosyal hizmet uzmanı, akademik danışmanının süpervizyon sürecinden yararlanmış ve her bir görüşme öncesinde, uygulama sürecindeki amaçlara ilişkin olarak planlama gerçekleştirilmiştir. Etik kurallar kapsamında çalışmada, çocuğun kişisel bilgileri değiştirilmiş hem çocuk ve hem de ebeveynine yönelik sözlü ve yazılı bilgilendirme gerçekleştirilerek ıslak imzalı onam alınmıştır.

Çalışmada, cinsel istismar risk faktörleri ve istismarın birey üzerinde neden olduğu sorunların çözülmesi amacıyla eko-sistem yaklaşımı (Paslı, 2017), dezavantajlı bir grup üzerindeki olumsuz değerlendirmelerin ve baskının neden olduğu güçsüzlüğün azaltılması amacıyla güçlendirme yaklaşımı (Erükçü, 2013), bireylerin yazılı kaynaklar aracılığıyla kendi davranış ve tutumlarına ilişkin iç görü kazanmaları ve baş etme becerilerini geliştirebilmeleri amacıyla bibliyoterapi yöntemi (Akgün ve Karaman Benli, 2019), çocuğun öfke kontrol becerisinin güçlendirilmesinde ise bilişsel yaklaşıma dayalı teknikler kullanılmıştır.

VAKANIN ÖYKÜSÜ

Sema 15 yaşındadır ve lise öğrencisidir. Aile üyeleriyle gerçekleştirilen görüşmeler ve hastane veri sisteminden elde edilen bilgiler doğrultusunda, Sema'nın fiziksel herhangi bir sağlık sorunu

² Etik kurallar doğrultusunda makalede çocuk ve failin ismi değiştirilmiştir.

bulunmadığı öğrenilmiştir. Semaya yönelik gerçekleştirilen cinsel istismar; 2018 yılında meydana gelmiştir. Kimliği gizli tutulan bir şahıs tarafından, Cumhuriyet Savcılığına 21 yaşındaki Faruk isimli bir erkeğin çocuklara yönelik cinsel istismarda bulunduğu iddiasıyla suç duyurusunda bulunulmuştur. Suç duyurusuyla eş zamanlı olarak başlayan adli süreç, eylemi gerçekleştiren şahsın Türk Ceza Kanunu'na göre kovuşturulması ve istismara maruz bırakılan çocukların korunmasına yönelik tedbir kararlarının alınması olarak iki aşamada gerçekleşmiştir.

Savcılık tarafından yürütülen kovuşturma sürecinde, failin cep telefonu ve sosyal medya araçları incelenmiş; failin cep telefonunda, birden fazla kız çocuğuna ait cinsel içerikli video ve fotoğraf bulunmuştur. Bu içeriklerin başka kişilerle çevrimiçi ortamlarda paylaşıldığı ve çocuklara karşı tehdit ve şantaj unsuru olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Bu nedenle failin, “tehdit, şantaj ve çocuklara yönelik cinsel istismar” suçlarından hapis cezasıyla yargılanmasına karar verilmiştir. Failin, cinsel istismarda bulunduğu çocuklardan biri olan Sema (15) ile istismarcı arasında, istismarcının çocuk üzerinde yarattığı psikolojik manipülasyon nedeniyle, duygusal bir bağ kurulduğu anlaşılmıştır. Sema, istismar sonrası ruhsal sağlığının değerlendirilebilmesi amacıyla çocuk ve ergen ruh sağlığı hekimine yönlendirilmiştir. Uzman hekim tarafından yapılan ruhsal durum muayenesi sonucunda; çocukta akut stres bozukluğu gözlemlendiği ancak herhangi bir patolojik bulguya rastlanmadığı bildirilmiştir. Bu doğrultuda çocuğun danışmanlık tedbiri kapsamında psikososyal anlamda desteklenmesi gerektiğine ve sağlık durumunun izlenmesi gerektiğine ilişkin ön kanaat oluşmuştur.

Vakanın gerçekleştiği yerde Çocuk İzlem Merkezi'nin (ÇİM) olmaması sebebiyle Sema'nın ifadesi Çocuk Şube Müdürlüğünde alınmıştır. 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 236/3 maddesi gereğince³ ifade alımı esnasında çocuğun yanında sosyal hizmet uzmanı bulundurulmuştur. Sosyal hizmet uzmanı ifade alım süreci başlamadan önce çocuk ile ve ardından ailesiyle ön görüşme gerçekleştirmiştir. Ön görüşmede, sosyal hizmet uzmanı gelişim dönemini göz önünde bulundurarak ifade alım sürecinde çocuğun açık ve anlaşılır bir dille bilgilendirilmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanı tarafından çocuğa yönelik olarak, çocuğun emniyete getirilme gerekçesine, ifade alım sürecinin işleyişine dair bilgilendirmeye, bu esnada çocuğa ne tür soruların sorulabileceğine dair paylaşımda bulunulmuştur. Sosyal hizmet uzmanının çocuk ve ailesiyle gerçekleştirdiği bu ön görüşmenin ardından çocuğun ifadesi alınmış; vaka aynı sosyal hizmet uzmanı tarafından yazılan sosyal inceleme raporunda kapsamlı olarak değerlendirilmiştir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 5/1-a maddesi gereğince Danışmanlık tedbiri uygulanmasının çocuğun yararına olacağı kanaatini içeren sosyal inceleme raporu ilgili çocuk mahkemesine sunulmuştur. Raporda sunulan kanaat ile uyumlu olan mahkeme kararı neticesinde, devlet hastanesi tıbbi sosyal hizmet biriminde çocuk ve aileye ilişkin planlanan danışmanlık görüşmelerine başlanmıştır.

³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf>

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununa göre verilen koruyucu ve destekleyici tedbirlerin yerine getirilmesi, Çocuk İzlem Merkezlerinin (ÇİM) olmadığı il ve ilçelerde, “Çocuk Koruma Kanuna Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbirlerin Yerine Getirilmesi Amacıyla Kurulan Merkezi İl ve İlçe Koordinasyon Çalışma, Usul ve Esasları Yönergesi” kapsamında oluşturulan Çocuk Koruma Koordinasyon Birimlerine devredilmiştir. Vakanın gerçekleştiği bölgede oluşturulan Çocuk Koruma Koordinasyon Birimi için devlet hastanesinin Tıbbi Sosyal Hizmet biriminde çalışan sosyal hizmet uzmanı görevlendirilmiştir. Bu yetki kapsamında, Asliye Hukuk Mahkemesinin kararı ile Sema hakkında danışmanlık tedbir kararı alınmıştır ve sürecin devlet hastanesine bağlı Tıbbi Sosyal Hizmet Birimindeki sosyal hizmet uzmanı tarafından yürütülmesine karar verilmiştir.

Aile Sistemine İlişkin Temel Bilgiler:

Sosyal inceleme sürecinde çocuğun yaşadığı çevre ve sosyal bağlamın değerlendirilmesi amacıyla çocuğun ikamet ettiği adrese gidilmiştir. Çocuğun anne ve babasının ilkokul mezunu olduğu ve her ikisinin de çalıştığı öğrenilmiştir. Sosyal inceleme neticesinde; ailenin ekonomik bir yoksunluk içinde olmadığı, konutun ailenin ve çocuk Sema'nın temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olduğu görülmüştür. Aile, Sema'nın yaşadığı olayı herkesin duyduğunu bu sebeple sosyal çevrelerinin zayıfladığını, dışlanmaya, damgalanmaya ve baskıya maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Sema'nın, fiziksel ve zihinsel gelişiminin yaşı ile uyumlu olduğu; sorulan soruları algılama, cevap verme, yer, kişi ve zaman oryantasyonu, neden-sonuç ilişkisi kurabilme yetisinin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Sema'dan edinilen bilgilere göre; çocuğun ailesinin, muhafazakâr ve ataerkil özelliklere sahip olduğu anlaşılmakta; ebeveynlerin Sema'nın maruz bırakıldığı istismarı kaderci bir anlayışla yorumladıkları gözlenmiştir.

Sema, okuldaki bir kız arkadaşı aracılığıyla Faruk ile tanıştığını ve olayın yargıya yansımaya kadarki iki ay boyunca fail ile sevgili olduklarını, bu süre zarfında, Faruk'un kendisine sürekli cinsel içerikli mesajlar attığını, kendisinden uygunsuz fotoğraflarını, videolarını istediğini ifade etmiştir. Sema, içinde bulunduğu durumu “O, neyi istiyorsa onu yolluyordum; başlarda reddetmiştim ama yollamazsam beni, ayrılmakla tehdit ediyordu. Ondan ayrılmak istemiyordum çünkü beni sevdiğini söylüyordu” sözleriyle iletmiştir. Faruk'un cinsel birliktelik konusunda Sema'yı farklı zamanlarda ikna etmeye çalıştığı, fakat kendisinin bunu kabul etmediği, çocuk ile fail arasında penetrasyonun gerçekleşmediği, istismarın dokunuşlar ve teşhircilik, cinsel içerikli yazılı ve görsel araçlar gibi temas içermeyen davranışlar yoluyla gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Yoğun bir şekilde cinsel içerikli mesajlara maruz bırakılan çocuğun cinsel davranışlar karşısında duyarsızlaştığı, bu davranışları normalleştirdiği ve çocuğun cinsel ilişkiye ikna amacı taşıyan (sexual grooming) davranışları bir sevgi göstergesi olarak değerlendirmeye başladığı öğrenilmiştir.

Sosyal Hizmet Müdahalesi

Bu bölümde, vakaya yönelik gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalesi, planlı değişim sürecinin basamaklarına uygun olarak alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

Tanışma ve Ön Değerlendirme Aşaması

Vakada sosyal hizmet uzmanı ve cinsel istismara maruz kalmış çocuk arasındaki *ilk mesleki ilişki*; çocuğun ifadesi alınırken başlamıştır. Ardından, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamındaki mesleki çalışmalar ilk ifadeyi alan sosyal hizmet uzmanı tarafından yürütülmüştür. Bu durum mesleki roller bakımından “adli görüşmeci” ve “danışmanlık” rollerinin farklı zamanlarda aynı meslek elemanı tarafından yerine getirilmesine olanak sağlamıştır. Çocukla kurulan mesleki ilişkide güven ilişkisinin ifade alımı esnasında sağlanmış oluşu, çocukla ilgili öyküyü ve detayları bilen uzmanın danışmanlık sürecinde çocuğun yaşadıklarının yeniden anlatmasının önüne geçmiş; böylelikle çocuk ikincil bir örselenmeden korunmuştur.

Sema bağımsızlaşmaya ihtiyaç duyduğu ve karşı cinsi merak ettiği ergenlik döneminde, bu cinsel zorlamaları “aşkın doğası” olarak değerlendirmiştir. Cinselliğin Sema ile konuşulmadığı ve “tabu” olarak görüldüğü ailesinde Sema, kişisel sınırlar, istenmeyen davranışlara hayır deme, kendini koruma gibi önemli yönlendirmelerden yoksun kalmıştır. Ailenin ise genel itibarıyla, ebeveynlik becerilerinin sınırlı olduğu, çocuğu yönlendirme, eğitime ve çocuğun gelişimi destekleme noktasında becerilerinin desteklenmesi gerektiği gözlenmiştir. Çocuğun olumsuz yaşam deneyimleriyle baş etme ve hayır diyebilme becerilerinin, öz-yeterlik algısının, sosyal işlevselliğinin, benlik saygısının güçlendirilmesi ve cinsel istismar risklerine karşı koruyucu önleyici eğitimler alması gerektiğine ilişkin kanaate varılmıştır.

Planlama ve Kullanılacak Yaklaşım Karar Verme

Sosyal hizmet doğası gereği bireylerin, ailelerin, grupların ve toplumların sosyal işlevselliklerinin güçlendirilmesine ve yaşamlarının yeniden yapılandırılmasına yönelik onları güçlü kılabilecek müdahaleler gerçekleştirmeyi hedefleyen; odağı çevresi içinde birey olan, müracaatçı sistemlerinde probleme neden olan tüm dinamikleri bütüncül bir bakış açısıyla ele alan bir disiplindir. Ekolojik yaklaşım; çevresi içinde bireye, farklı düzeylerdeki müracaatçı sistemlerinin çevreleriyle olan daimî ve karşılıklı etkileşimlerine, birey ve çevre arasındaki uyumun geliştirilerek sosyal işlevselliğin artırılmasına odaklanan argümanlardan faydalanmıştır (Gitterman ve Germai, 2008)

Literatür cinsel istismarın neden olduğu olumsuz sonuçların yalnızca çocuğu değil; çocuğun ait olduğu aileyi ve toplumu ilgilendirdiği göstermektedir (Paslı, 2017; Erükçü 2013). Buradan hareketle, cinsel istismarın risk faktörlerinin açıklanmasında ve birey üzerinde neden olduğu sorunların çözümünde eko-sistem yaklaşımından faydalanılması vakanın bütün yönleriyle analiz edilmesine katkı sunacaktır (Paslı, 2017). Bununla birlikte, dezavantajlı bir grup üzerindeki olumsuz değerlendirmelerin ve baskının neden olduğu güçsüzlüğü azaltmayı hedefleyen güçlendirme yaklaşımı, ihmal ve istismara maruz bırakılan çocuklar ve aileleriyle çalışan sosyal hizmet uzmanları için önemli bir kaynaktır (Erükçü, 2013).

Güçlendirme yaklaşımı klinik sosyal hizmet alanında ve sorun odaklı yaklaşımlara alternatif bir mesleki enstrüman olarak sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımı özgün kılan en önemli

nitelik; müracaatçıların uygulama sürecine daha aktif katılımını sağlamak, bireylerin güçlü yönlerini, sorunun çözümüne katkı sağlayabileceği kaynakları fark etmesine, mevcut güç ve kaynak üzerindeki denetim sağlayabilmelerine yardımcı olmaktır (Duyan, Sayar ve Özbulut, 2008). Güçlendirmede “Bireyin kişisel ve kişiler arası alanlarındaki güçlerini artırırken, onu güçsüz kılan çevresel unsurlarda değişim yaratmak (Jones ve Meleis, 1993; Barker, 1999; Chang ve diğerleri, 2004; akt. Tuncay, 2009) amaçlanır.

Courtois ve arkadaşları (2009 akt; Erükçü, 2013) sosyal hizmet müdahalelerinde kullanılabilecek psikolojik güçlendirme müdahalelerini; bireyin biricikliğin kabulü (sağaltımın bireyin özel ihtiyaçlarına göre planlanması, fenomenolojik yaklaşımın temel alınması, semptomlar, zaaf lar ve strese odaklanmak yerine bireyin güçlü yanları, kaynakları, direnci, kişiselleştirilmiş ihtiyaçları, değerleri ve sosyal bağlama odaklanması) ve kişisel güçlendirmenin sağlanması (güçler ve yılmazlık odaklı kişisel güçlendirme ve self-determinasyon) odağında vurgulamaktadır. Buna göre kişisel güçlendirme, uygulayıcıyı bireyin biricik deneyimini, özel anlamını ve bunun semptomlar, stres ve sağaltım amaçlarıyla ilişkisini anlamak konusunda teşvik etmekte, müracaatçının bastırılmış veya yasaklanmış olan şaşkınlık, utanma veya diğer duygularını açıkça dillendirmesine, incelemesine ve sağaltıcı bir biçimde bu duygular üzerinde çalışmasına rehberlik etmektedir. Eşitlik, katılım, gelişim ve özerlik, gücü danışandan yana kullanma güçlenmenin önemli kavramlarıdır.

Çocuğun motivasyonunun desteklemesi, var olan güçlerinin pekiştirilmesi, yeni güç ve potansiyellerin keşfedilmesinin sağlanması amacıyla güçlendirme yaklaşımının kullanılması uygun görülmüştür. Bu aşamada; çocuk, aile ve çocuğun dahil olduğu diğer sistemlerle iş birliği halinde çalışılması, mevcut sorunların çocuğun önceliklerine göre sıralanması, sorunların çocuğun gereksinimleri biçiminde tanımlanması, tanımlanan tüm gereksinimlere yönelik müdahale düzeylerinin analiz edilmesi, güçlendirme yaklaşımının ön gördüğü üzere çocuğun güçlü yanlarının saptanması, uygulamaya ilişkin amaçların ve sınırların oluşturulması hedeflenmiştir (Duyan, 2010)

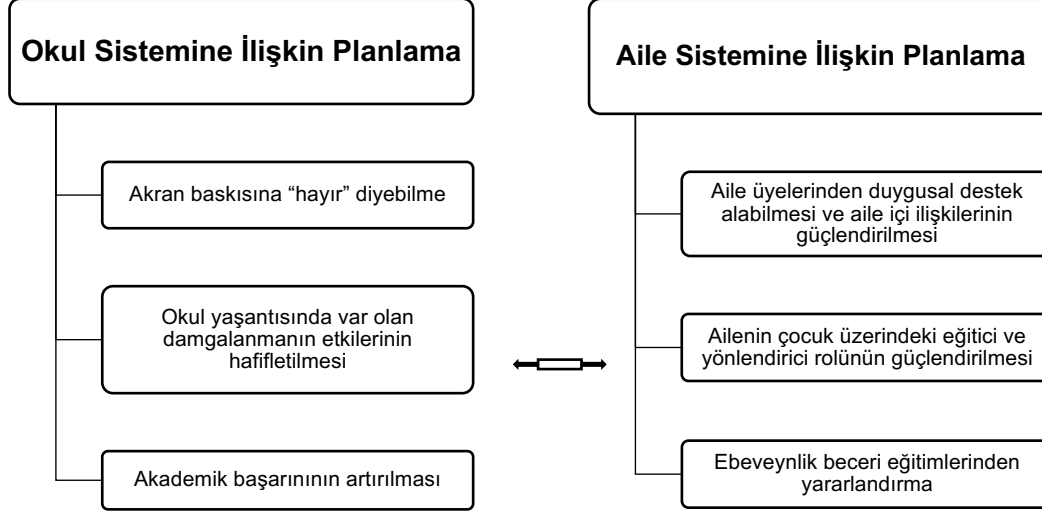
Çocuk ve aileyle gerçekleştirilen görüşme neticesinde çocuğun güçlü ve gelişmeye açık yönleri aşağıdaki tabloda ele alınmıştır.

Tablo 1: Çocuğun Güçlü ve Gelişmeye Açık Yönleri

Çocuğun Güçlü Yönleri	Çocuğun Gelişmeye Açık Yönleri
İletişime ve değişime açık olması	Öz-yeterlik algısının ve benlik saygısının istediği düzeyde olmaması, kendini koruyabilme ve risklere yönelik farkındalığının yeterli olmayışı
Sosyal hizmet uzmanı ile iş birliğine açık olması	Akranlara “hayır” deme ve ifade ettiği öfke sorunuyla baş etme becerisinin yeterli olmaması
Aile ilişkilerine değer vermesi	Ailenin çocuk üzerindeki sosyal desteğinin zayıf olması ve çocuğun duygusal açıdan ihmali
Eğitim hayatını önemsemesi	Geleceğe yönelik kaygılı ve umutsuz olması
Kitap okumayı sevmesi	Karar verebilme, problem çözme ve çözüm üretebilme becerilerinin yetersiz olması

Planlama aşamasında çocuğun güçlü ve gelişmeye açık yönleri belirlenerek, çocuğun tanımladığı sorun/gereksinimler temel alınmış; sosyal hizmet uzmanı ve çocuk iş birliğinde ulaşılabilir hedefler ortaya konmuştur.

Tablo 2. Çocuğun Etkileşim Kurduğu Sistemlere İlişkin Planlama Sürecinin Aşamaları

Çocukla birlikte aile ilişkilerini düzenlemeye dair belli başlıklar ön plana çıkmıştır. Caplan'ın, sosyal desteğin en güçlü halinin insanlara sevildiklerinin, onaylandıklarının ifade edilmesi ve hissettirilmesi" olduğu bilgisinden hareketle (Yolcuoğlu, 2012), Sema'nın ebeveynleri tarafından duygusal gereksinimlerinin yeterli düzeyde karşılanmadığı görülmüştür. Çocuk babasının duygusal destek ve ilgisinden mahrum kaldığını ifade etmiştir, bu durum Sema'nın cinsel istismar riskine daha açık hale geldiği konusunda sosyal hizmet uzmanını düşündürmüştür. Bu bağlamda aile sistemine ilişkin:

- *"Annem beni her konuda kısıtlar çünkü bana güvenmez. Bu nedenle onunla sık kavga ederiz. Babam duygusal anlamda bana en uzak kişidir ama benim hayatta en sevdiğim kişidir. Okuldan eve geldiğimde bir kez bile "Günün nasıl geçti?" diye sormamıştır, sarılmamıştır. Ailem, küçükken kalp rahatsızlığı geçirdiği için kardeşimle daha çok ilgilenir."* ifadesinden yola çıkarak çocuğun gereksinim duyduğu duygusal desteği aile üyelerinden alabilmesi ve aile üyeleriyle ilişkilerinin güçlendirilmesi,
- Ailenin, Sema'nın psiko-sosyal değişimlerine ve çevresel risk faktörlerine yönelik farkındalığının düşük olması sebebiyle ebeveynlik beceri eğitimlerine dâhil edilmesi, ailenin çocuk üzerindeki eğitici ve yönlendirici rolünün güçlendirilmesi planlanmıştır.

Okul sistemine ilişkin olarak ise;

- *"Arkadaşlarım ne derse yapıyorum sonra zararlı çıkıyorum. Ailem de etkileniyor. Zaten onlar olmasaydı Faruk ile tanışmayacaktım. Bizim sevgilimiz var, senin de olsun dediler, Faruk benden ayrılmasını diye her dediğini yaptım, istemediğim şeyler de yaptım"* cümlesinden yola çıkarak akran baskısına "hayır" diyebilme becerileri üzerine çocukla çalışılması,

- Çocuk üzerindeki travmanın dolaylı etkilerinden olan okul yaşantısında var olan damgalanmanın etkilerinin hafifletilmesi ve damgalamanın neden olduğu akademik başarının düşüklüğü üzerinde çalışılması, akademik başarı ve performansın artırılması,
- Çocuğun psikolojik danışman ve rehber öğretmeninden randevu alınması ve okul sisteminin önemli unsurları ile iş birliği yapılması,
- Kitap okumayı çok sevdiğini ifade eden çocuğun bu önemli yanının bibliyoterapi yöntemi ile desteklenmesi planlanmıştır.

Uygulama Aşaması

Uygulama aşaması, planlama aşamasının yaşama geçirildiği, çocuk ile sosyal hizmet uzmanının iş birliği yaparak belirlediği sorunların çözüldüğü ve çocuğun gereksinimlerinin karşılandığı aşamadır. Uygulama aşamasında yukarıdaki tabloda yer alan önemli ilke ve temellerden yararlanmak önemlidir. Özellikle problemin çocuk katılımı ile belirlenmesi, uygulamanın çocuğun yüksek yararına ve güvenliğine odaklanması, etkili kuruluşlar ile bağlantıların sağlanması, önleyici çalışmalar ile çocuğun güçlendirilmesi temel uygulama hedeflerinden olmalıdır.

Tablo 3. Çocuk Merkezli Yaklaşımın İlke ve Temelleri (Berelowitz et al., 2013; akt. Lefevre ve diğerleri, 2017).

<p><i>Çocuğun Sesi</i></p> <p><i>Profesyonellerin Sesi</i></p> <p><i>Çocuğu Koruma</i></p>	<p>Etkili Uygulamanın İlkeleri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çocukların üstün yararını önceleme • Çocukların ve gençlerin katılımı • İlişki kurma ve destek • Problemin kapsamlı biçimde ortaya konması • Etkili bilgi-kuruluşlar arası ve kuruluş içinde • Süpervizyon, destek ve personelin eğitimi • Değerlendirme ve gözden geçirme 	<p>Etkili Uygulamanın Temelleri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çocuğa odaklanma • Çocuğun güvenliğini sağlama • Etkili liderlik etme • Stratejik planlama • Alarma geçme • Uyarı sinyallerini belirleme • Çalışmaya başlama • Önleyici çalışmalar • İnceleme ve gözlem
--	--	--

Danışmanlık tedbiri kapsamında, sosyal hizmet müdahale sürecine dahil edilen çocukla, yöntem bölümünde de belirtildiği gibi, sekiz ay boyunca çalışılmış olup toplamda on dört görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu on dört görüşmenin altısında anne ile çalışılmış olup, baba hiçbir görüşmeye katılım sağlamamıştır ve bu durum çalışmanın sınırlılığı olarak değerlendirilmiştir. Danışmanlık tedbirlerinde babaların danışmanlık almak istememesi, mesai saatlerinde evde olamaması gibi durumlar danışmanlık tedbirlerinin daha çok anne ve çocuğa yönelmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanı, babanın da bilgilendirilebileceği dolaylı çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Uygulama boyutu çocuğa, ailesine ve okula yönelik uygulamalar olarak üç başlıkta detaylı olarak ele alınmıştır.

Sosyal inceleme esnasında babanın geleneksel ve muhafazakâr aile değerlerini benimsediği, içe kapalı ve iletişim becerileri istendik düzeyde olmayan bir kişilik yapısına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Baba, Sema'nın yaşadığı bu olayın aile mahremiyetini sarstığını düşünmektedir ve ailesini korumanın tek yolunun aile dışından gelen her türlü desteği reddetme ve konuyu gizleme olduğunu düşünmektedir. Bu gerekçeler ile planlanan hiçbir görüşmeye katılmayan babanın, telefon görüşmeleri aracılığıyla sürece dahil edilmesi planlanmıştır. Ancak birkaç telefon görüşmesi sonrasında baba ile etkili iletişim kurulamamıştır. Babanın sürece dahil edilmesinin önemi ile babanın kendi kaderini tayin hakkı arasındaki ayrımın farkındalığıyla “baba ve müdahale süreci” arasında bir aracı rol oynaması konusunda anne ile iş birliği yapılmıştır ve babanın sürece dolaylı olarak katılım sağlaması mümkün kılınmaya çalışılmıştır.

Çocuğa Yönelik Uygulamalar

Çocuk ile istismarcı kişi arasındaki ilişki; çocuğun hiçbir sınır çizmediği ve kural koymadığı, karşı tarafın kendisini cinsel ve duygusal açıdan istismar ettiğini anlamaya başladığı evrede dahi Faruk'u kaybetmemek için onun dediği ve talep ettiği şeyleri yaptığı anlaşılmıştır. Bu durum çocuğun yoğun bir şekilde “yalnız kalma, sevilme korkusu ve değersizlik hissi” içinde olduğunu düşündürmüştür. Bu noktada çocuğun “hayır” diyebilme becerisi üzerine çalışılması, çocuğun kendine ve çevresine dair geliştirmiş olduğu olumsuz otomatik düşüncelerin ve olumsuz genellemelerin tespit edilerek bunların yerine alternatiflerinin üretilmesi üzerinde çalışılmıştır. Hayır diyebilmek, öğrenilen ve geliştirilebilen sosyal bir beceri olduğu için bu becerinin kazanılması amaçlanmıştır. Görüşme esnasında, hayır demenin, yanlış, kırıcı ve bencil bir tutum olduğu ve hayır denen kişi tarafından bir daha sevilmeceğine ilişkin şema geliştirilen Sema'nın, bu inançları tespit edilerek yerine doğru inançlar geliştirilebileceği üzerinde durulmuştur. Hayır diyerek reddedilenin “kişi” değil “kişinin teklifi” olduğu belirtilerek, çocuğun hayır dediği durumları ve hayır dediğinde nasıl hissettiğini not etmesi istenmiştir. Ayrıca, role play tekniği ile çocuğun güvenli hissettiği bir ortamda hayır demesi prova edilmiştir. Bu sayede çocuğun yeni ve işlevsel bir davranış kazanma süreci desteklenmiştir.

Sema, iletişim kurmakta zorluk çektiğini, karşısındaki kişinin onu yanlış anladığı durumlarda ağlayarak ya da öfkelenerek duygularını dışa vurduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine öfke kontrolü ve etkili iletişim üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda; ben dili ve sen dili kullanımı, etkili dinleme, iletişim türleri, duygu ve içerik yansıtma becerileri ile ilgili bilgi veren görüşmeler yapılmıştır. Çocuktan iletişim becerilerine dair öğrendiği bilgileri günlük hayatta kullanması ve diğer görüşmeye kadar herhangi bir iletişim problemi yaşamaması durumunda bunu bir kâğıda not etmesi ve bir sonraki görüşmede paylaşması istenmiştir. Verilen bu ev ödevi sayesinde, çocuğun görüşmelerde öğretilen iletişim beceri ve tekniklerinin gündelik hayata aktarılması ve yeni bir davranış kazandırılması hedeflenmiştir (Soylu ve Topaloğlu, 2015).

Kendisini ifade edemediğinde, anlaşılmadığını ve dışlandığını hisseden, öfkelenildiğinde sağlıklı düşünemediğini, yanlış kararlar aldığını ifade eden Sema ile öfke kontrol becerisinin güçlendirilmesi için bilişsel duygusal davranışçı yaklaşıma dayalı bazı yöntemler kullanılmıştır. Bilişsel davranışçı terapinin öfke kontrolüyle baş etmekte kullanılabileceğine yönelik çalışmalar yapan Wilde'nin (2001) çalışması esas alınmıştır. Öfkeyle çalışmada üç aşama; çocukların öfkelerini aktive eden durumları tanımalarına destek olma, öfke anında çocuk ve ergenin dikkatinin başka tarafa odaklanmasının sağlanması ve kurgusal oyun şeklinde sıralanmaktadır (Wilde, 2001). İlk aşama, çocukların öfkelerini harekete geçiren ipuçlarını tanımalarına yardım etmedir. Öfkenin ifade edilmesinden önce bedensel değişikliklerin tanınması ve fark edilmesi öfke denetimi için gerekli ilk aşamadır. İkinci aşama ilginin başka yöne kaydırılması aşamasıdır ve bu aşama "öfkelenmemenin nasıl başarılacağı" ile ilgilidir. Bu noktada çocuğu en mutlu eden sahne ya da senaryoyu düşlemesi istenerek, ilginin başka yöne kaydırılması amaçlanmaktadır. Son aşama ise öfkenin danışman gözetiminde yaşatılması ve çocuğun öfkelenildiği aşamada "sakinleştirici düşünce"yi üretmesine izin vermesinin sağlatıldığı ve bu düşüncenin kaydedildiği aşamadır. Bu aşamalar Sema'nın öfkeli hissettiği bir anı üzerinden uygulanmıştır. Ayrıca, öfke kontrol becerisinin ve öz-denetiminin güçlendirilebilmesi için gerçekleştirilen bu çalışmalar nefes egzersizleri ile desteklenmiştir.

Sema failin hapisten çıktıktan sonra kendisine tekrar zarar verebilme fikrinin kendisini kaygılandırıldığını ifade etmiştir. Bunun üzerine çocuğun ihtiyaç duyduğu kaynaklara ve çözüm araçlarına kendi kendine ulaşabileceğini deneyimlemesi için Sema çocuk polislerine yönlendirilerek failin, çocuğun hayatında herhangi bir risk yaratması durumunda karşılaşacağı yaptırımların neler olabileceği konularında bilgi edinmesine yardımcı olunmuştur. Çocuk bu bilgilendirilmenin ardından kendini daha güvende ve güçlü hissettiğini ifade etmiştir.

Çocuğun kitap okumayı çok sevmesinden yola çıkılarak, çocukla çalışmada bibliyoterapiden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda Sema'nın iletişim becerilerinin güçlenmesi için; bibliyoterapi amaçlı kullanıma, Sema'nın gelişim dönemine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olarak Marshall B. Rosenberg' in (Rosenberg, 2004) "Şiddetsiz İletişim" ve "Çatışma Ortamında Barış Dili", Üstün Dökmen'in (Dökmen, 2004) "İletişim Çalışmaları ve Empati" kitapları seçilmiştir. Bu kitaplar çocuk tarafından okunmuş, her görüşmenin ilk on dakikasında sosyal hizmet uzmanı tarafından çocukla birlikte değerlendirilmiştir. Okuma sırasında ve sonrasında çocuğa, metin içeriği ile ilgili yaşamla ilişkilendirme soruları yöneltilmiştir. Elde edilen çıktıların günlük hayata yansımaları üzerinde diyalog kurularak çocuğun duygu, düşünce ve davranışlarının farkına varabilmesine yardımcı, güvenli bir ortam sağlanması amaçlanmıştır.

Aile Sistemine İlişkin Uygulamalar

Görüşmeye gelen anne *"Eşim çok içine kapanıktır. Konuşmayı da sevmez, zaten yeterince utandı bu olayda. O yüzden görüşmelere gelmek istemiyor"* diyerek görüşmeye neden tek başına geldiğini açıklamıştır. Anne eşinin çocuklara yaklaşımına açıklık getirmek üzere *"Çocuklarını sever ama asla göstermez. Çocuklar babalarından sıcaklık bekliyor biliyorum. Eşime de diyorum konuş çocuklarla"*

diye ama eşim de ailesinde görmemiş, bilmiyor” ifadelerini kullanmıştır. Uygulamalar annenin katılımıyla gerçekleştirilmesine rağmen, annenin öğrendiği bu bilgileri eşi ile paylaşması önerisinde bulunulmuştur.

Çocukların yaşamındaki ilk ve en önemli sosyal destek mekanizması olan, çocukların bakımını ve koruyuculuğunu üstlenen ebeveynlerin cinsel istismar hakkında bilinçlendirilmesi çocuk istismarın azaltılabilmesi için kritik bir öneme sahiptir (Üstündağ, Şenol, Mağden, 2015). Bu sebeple çocuk Sema'nın biyolojik ve psiko-sosyal gelişim dönemleri, ailenin eğitim seviyesi temel alınarak anne cinsel istismar, riskler, koruyucu ve önleyici tedbirler hakkında bilgilendirilme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Anne ve baba tarafından evde tekrar çalışılması ve bilgilerin pekiştirilmesi amacıyla görüşme kapsamında sunulan bilgiler bilgi notu haline getirilip anneye verilmiştir. Bu bilgi notunun içeriğini; çocuk istismarı ve ihmaline yönelik tanımlar ve göstergeler, çocuk ihmaline ve istismarına yol açabilecek ebeveyn etmenleri, iletişim yöntemleri ve aileleri güçlendirme yöntemleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ebeveynleri bilgilendirici bir kılavuzdan yararlanılmıştır (İnsan Hakları Derneği, 2008)

En önemli iletişim becerisinin “etkili dinleme” olduğu üzerinde durulmuş ve etkili dinlemeye dair annenin eğitim seviyesine uygun olarak hazırlanmış bir bilgi notu anne ile paylaşılmıştır. Bilgi notunun içeriğini; etkin dinleme, pasif dinleme, içerik ve duygu yansıtması ve iletişim engellerine dair bilgiler oluşturmuştur. Aynı zamanda “ben” dili kullanımının ve duyguların paylaşımın etkili iletişim üzerindeki rolü üzerinde durulmuş ve “ben” dili kullanımının daha iyi anlaşılabilmesi adına görüşme esnasında birlikte birkaç uygulama yapılmıştır.

Sema'nın ilgi alanları göz önünde bulundurularak, tüm aile üyelerinin birlikte zaman geçirmelerini sağlayacak ve aile içi etkileşimi ve iletişimi artıracak bir etkinlik planlanmıştır. Her akşam yemeğini birlikte yemeleri, birlikte yürüyüşe çıkmaları konusunda ortak bir karar alınmıştır. Çocuğun ilgisinden yola çıkılarak bir puzzle'ı bitirmek için tüm aile üyelerinin birlikte uğraşmaları ve tamamlamaları, babanın çocuğa gününün nasıl geçtiğini sorması gibi etkinlikler ile aile içi ilişkilerin pekiştirilmesi hedeflenmiştir. Çocuk ailesinin desteğini eskiye göre çok daha iyi hissettiğini ve memnuniyetini dile getirmiştir.

Ergenlik döneminde, ailesinin sosyal desteğinden ve kontrolünden mahrum kalan çocukların zararlı arkadaş çevresine dahil olmaları ve bu durumun çocukları cinsel istismar risklerine daha açık hale getirdiği bilinmektedir. Bu sebeple ailenin çocuğun arkadaşlarını tanıması, arkadaş çevresinin çocukta yaratacağı etkilere yönelik farkındalık sahibi olması, akran baskısına hayır diyebilme hususunda çocuğa destek olması gibi unsurlar kritik bir öneme sahiptir. Sema vakasında ebeveynlerin çocuğun arkadaş çevresine dair bir bilgiye sahip olmadıkları ve bu denetimsiz arkadaş çevresinin çocuğun cinsel istismar öyküsünde önemli bir rol aldığı anlaşılmıştır. Maruz kaldığı cinsel istismar davranışı sonrasında dahil olduğu arkadaş çevresini değiştirme gayreti içinde olan çocuğun bu süreçte ailesi tarafından arkadaş seçimi konusunda desteklenmesini sağlayacak görüşmeler

gerçekleştirilmiştir. Bu amaç çerçevesinde zararlı arkadaş gruplarının çocuk üzerindeki yansımaları belirtilerek; çocuğun davranışlarında, kıyafet seçimlerinde fark edilir derecede değişimler, para harcama isteğinin artması, sosyal çevresine dair, kiminle ve nerede olduğuna ilişkin bilgi vermemesi, ebeveynleri tarafından verilen sürenin ötesinde eve daha geç saatlerde gelmesi, akademik performansta düşüş yaşanmasına yönelik bilgilendirme yapılmıştır (Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017). Anneye, eşine iletmesi için bilgi notları verilmiştir. Anne gerçekleştirilen söz konusu uygulamaları yararlı bulduğunu, özellikle kendisini dinleyen ve yönlendiren bir kişinin bu süreçte yanlarında olmasının kendisi için oldukça önemli olduğunu belirtmiştir.

Okul Sistemine İlişkin Uygulamalar

Okul sistemiyle gerçekleştirilen uygulamalarda çıkış noktası; Sema'nın kitap okumayı çok sevmesi, akademik başarıya önem vermesi ve geleceğe dair umutsuz bir tutum sergilese de üniversite eğitimi almak gibi önemli hedefleri doğrultusunda ilerlemiştir. Bu süreç çocuğun sosyal hizmet uzmanı ve okuldaki psikolojik danışman ile iş birliği halinde yürütülmüştür. Bu kapsamda psikolojik danışman tarafından Sema'ya özel olarak ders çalışma programı yapılmış olup, bu programa dair kontroller düzenli olarak öğretmeni tarafından gerçekleştirilmiştir. Çocuğun üniversite eğitimi almak istediği bölüme yönelik bir hedef belirlemesi ve bu hedef doğrultusunda çalışması sağlanmıştır. Çocuk, sosyal hizmet uzmanı ya da çocuk gelişim uzmanı olmak istediğini ifade etmiştir. Lise hayatı boyunca hiçbir belge (takdir, teşekkür vb.) alamayan çocuk yarıyıl bitiminde takdir belgesi alarak başarısını görünür kılmıştır.

Çocuk hislerini *"Ailem benimle gurur duymaya başladı ben de kendimle gurur duymaya başladım"* sözleriyle ifade etmiştir. Bu durum değerlendirildiğinde, çocuğun akademik ve sosyal öz yeterlik algısının yükseldiği, değersizlik düşüncelerinin azaldığı, geleceğe dair konulan akılcı ve ulaşılabilir hedeflerin çocuğun yaşam motivasyonunu artırdığı gözlenmiştir.

Tartışma

Tarihsel süreçte sosyal hizmet uzmanları dezavantajlı çocukların, gençlerin ve onların ailelerinin korunmasını amaçlayan çocuk refah sistemleri içerisinde kritik rol oynamıştır. Cinsel istismara maruz bırakılan çocuk ve ailesi için planlanan sosyal hizmet müdahaleleri; cinsel istismarın özel doğası ve istismarın çocuğun sağlıklı gelişimini engelleyebilecek sonuçları üzerinde duran özel bir yaklaşımı içermelidir. Bu müdahalelerde sosyal hizmet uzmanının rolü; çocuğun istismarcı tarafından tekrar istismara maruz kalmasını önleyici ve koruyucu çalışmalar planlamak, çocuğun ve ailenin biyo-psiko-sosyal iyilik halini güvenceye almak, gerçekleştirilen müdahalenin çocuk ve aile için ikincil bir travma yaratacak nitelikte olmamasına özen göstermek ve çocuğun ve ailenin istismara karşı verdikleri duygusal tepkinin çözülmesini desteklemektir (Conte ve Berliner, 1981). Sosyal hizmet uzmanının adli ortamlarda bulunması ve sürece dahil olması çocuğun daha ileri bir travmaya maruz kalmasını önlemek açısından kritik bir öneme sahiptir (Erükçü ve Akbaş, 2013). Bu alanda aktif çalışan çoğu sosyal hizmet uzmanı sınırlı kaynaklar ve imkanlar dahilinde güçlenme temelli

çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Çocuk dostu olmayan fiziksel koşullar, bireysel görüşme odalarının bulunmaması, dosya yükü ve izleme çalışmalarının yerine getirilememesi gibi mevcut sorunlar uygulamanın etkililiğini ve bağlamını sınırlandırmaktadır. Ayrıca, çocuklara yönelik cinsel istismar vakasıyla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının eğitici rolleri gereği; çocukların gelişimsel, psikolojik, sosyal ve tıbbi ihtiyaçlarının tespiti, görüşme becerileri gibi konularda ceza adaleti sisteminde görevli personele teknik yardım ve psiko-eğitim sağlaması gerekse de (Conte ve Berliner, 1981), Bakanlıkların sağladığı hizmet içi eğitimlerde ya da çalıştaydaki eğitici rolündeki sosyal hizmet uzmanlarının ve deneyimlerinin görünürlüğü artırılmalıdır.

Sosyal hizmet uzmanının üstlendiği savunuculuk ve eğiticilik rolü çocuğun yasal süreçte desteklenmesini ve etkili müdahalelerin gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır (Conte ve Berliner, 1981). Çocuklar cinsel istismarın bildirim ve kovuşturulma sürecinde cinsel istismar öyküsünü defalarca anlatmak, duyarlı olmayan meslek elemanları ile görüşmek ve bildirimden davanın sonuçlandığı zamana kadar geçen sürede uzun gecikmeler gibi zorluklar yaşayabilmektedir. Bu zorluklar çocuklara ve ailelere yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin bir savunuculuk rolü içermesi gerektiğini göstermektedir (Conte ve Berliner, 1981). Sosyal hizmet uzmanları savunuculuk rolü kapsamında; çocuğun cinsel istismar öyküsünün tek seferde alınması, konuyla ilgili yasal prosedürlerin takip edilmesi ve hukuki süreç boyunca çocukla görüşme standartlarına uygun görüşme odaları oluşturma gibi savunuculuk rolleri almalıdır (Conte ve Berliner, 1981). Nitekim Türkiye’de adli görüşme odaları (AGO) ve ÇİM yapılanmaları, çocukların ifadelerinin alınmasında oldukça olumlu kurumsal gelişmelerden olsa da adli uygulamalarda, ifadenin yetersiz alınmış olması gerekçesiyle, istismara maruz bırakılmış çocuğun ifadesinin hem AGO, hem de ÇİM’de alınması gibi çifte ifade alım süreçlerine rastlanabilmektedir.

Çocukluk çağı cinsel istismara maruz bırakılan olgularla vaka yöneticisi olarak çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etkili bir müdahale gerçekleştirebilmesi için sahip olması gereken bazı standartlar bulunmaktadır. Bu standartlar uygulamanın keyfilikliğini önlemekte ve sosyal hizmet uzmanlarına, uygulamada sahip olması gereken mesleki rolleri hatırlatmaktadır. Bu standartlar dâhilinde sosyal hizmet uzmanının cinsel istismar vaka yönetiminde üstlenmesi gereken rollere yer verilmiştir (UNICEF, 2015). Bu roller, “çocuğun yaşına, gelişim dönemine, kişisel ve kültürel değerlerine uygun olarak çocuk dostu ve hak temelli bir yaklaşım sergileyerek aradaki güven ilişkisini sağlam temellere dayandırma, eğitici ve danışmanlık rolü gereği çocuğun biyo-psiko-sosyal özelliklerine uygun şekilde istismar konusunda mevcut bilgisini kullanarak çocuğu ve aileyi bilgilendirme, destekleme ve olası cinsel istismar risklerine karşı koruyucu önleyici çalışmalar yürütme, çocuk ihmal ve istismarını önlemeye odaklanan diğer çocuk refahı kurumları ve aile destek hizmetleri sağlayan kamu ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği ve eşgüdüm halinde çalışmalar yürütme, çocuğun biyo-psiko-sosyal, güvenlik ve hukuki gereksinimlerini tespit etme, çocuğun korumaya ihtiyacı olduğuna ilişkin kanaat oluştuğunda çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurularak ilgili kuruluşlarla koordinasyonu sağlama, hızlı, etkili ve uygun girişimlerde bulunma, olası ihmal ve istismar risklerine karşı çocuğu

ait olduğu aile ve diğer sosyal sistemler içerisinde sistem yaklaşımı perspektifiyle değerlendirme, istismarcı olmayan aileleri ya da bakım verenleri çocuğun müdahale sürecine dâhil etme, çocuğun ve ailenin tanımladığı ve uzman tarafından tespit edilen ihtiyaçların gerçekleştirilebilmesinde güçlenme temelli bir yaklaşım kullanarak onların güçlerini keşfetmelerini sağlama, çocuğa ve aileye yaşadıkları çevrede çocuk dostu hizmet sunan kuruluşları tanıtmaya, bağımsız olarak çalışmanın yanı sıra cinsel istismarın farklı disiplinler içerisinde farklı boyutlarda değerlendirme ve multi-disipliner çalışmaya ihtiyaç duyan bir sorun alanı olduğu bilinciyle hareket etme” gibi rollerdir.

Bu bağlamda Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW, 2013), çocuk refahı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının uygulamadaki rollerine ilişkin birtakım standartlar da rapor etmiştir. Bu standartlar, “çocukları istismarın olası risklerinden korumak ve onların sürdürülebilir refahını sağlamaya yönelik çalışmalar planlama, çocuk ihmal ve istismarını önlemeye odaklanan çocuk refahı kurumları ve diğer kamu ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği halinde çalışma, ihmal ve istismar kavramına ilişkin güncel teorik, pratik bilgiye ve ilgili mevzuat bilgisine hâkim olma, çocuk ve yetişkin gelişimi, travmanın etkileri, ebeveynlik becerileri ve aile dinamikleri, birey, aile ve toplum sistemiyle çalışma bilgisine sahip olma, çocuğun istismar öyküsüne dair elde edilen bilgilerin gizliliğini NASW tarafından belirlenen sınırlar çerçevesinde koruma, kanıta dayalı uygulamalardan faydalanma, maruz kaldığı kötü muamele sebebiyle çocuk refah sistemleri aracılığıyla hizmet gören çocuk ve ailesi için olası riskleri tespit etme, onları sahip oldukları haklar konusunda bilgilendirme, çocuğun ve ailenin ihtiyaçlarını, güçlü yönlerini tespit ederek müdahale planı oluşturma ve değerlendirme yapma, müdahale planının uygulanması konusunda esnek olma ve planı çocuk ile ailenin değişen koşullarına uyarlama, sosyal hizmet uzmanlarının eğitici ve danışmanlık rolleri kapsamında ailelerin çocuklarını koruma ve yetiştirme işlevlerini değerlendirerek ebeveynlik becerilerine yönelik çalışmalar yürüterek aile işleyişini güçlendirme ve destekleme, gerçekleştirilen müdahaleleri, kanıtları, değerlendirmeleri belgeleme ve hizmet planının sonuçlarını analiz etme, sentezleme ve değerlendirme” olarak sıralanmıştır (NASW, 2013).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada cinsel istismara maruz bırakılmış bir kız çocuğu ile ilgili ekosistem ve güçlendirme temelinde gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalesi ele alınmıştır. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları tarafından sıklıkla yürütülen bir tedbir olan danışmanlık tedbirinin uygulamadaki yansımaları ortaya konulmuştur.

Risk altındaki çocuklarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çocukla kurdukları mesleki ilişkinin amaç odaklı olması, sürecin müracaatçıya saygı ilkesiyle sürdürülmesi ve uygulamaların kuramlarla bütünleştirilerek kullanılması önem arz etmektedir. Sosyal hizmet uzmanları; çocuğun baş etme kapasitelerini, güçlü yönlerini, karşılaştığı engelleri tespit etmek ve olası risk faktörleri kapsamında koruyucu, önleyici çalışmalar planlamak ve uygulamaktadır (Webb, 2011). Cinsel istismara maruz bırakılmış çocuğa yönelik danışmanlık tedbiri kapsamında uygulanacak sosyal hizmet müdahalelerinden faydanın sağlanabilmesi ve cinsel istismarın çocuk üzerinde bıraktığı etkinin

anlaşılabilmesi için; çocuğun yaşı, istismarı algılama düzeyi, gelişimsel özellikleri, istismar öncesi psikolojik durumu, istismarın sıklığı ve süresi, istismarın derecesi, çocuğun istismarcı tarafından zorlamaya ve tehdide maruz bırakılıp bırakılmadığı, istismarcının kim olduğu, sosyal destek mekanizmalarının niteliği gibi bilgiler göz önünde bulundurulmalıdır (Şahin ve Taşar, 2012).

Sosyal hizmette sıkça karşımıza çıkan çocuğun cinsel istismarı konusuna yönelik sosyal hizmet müdahalesinde kanıta dayalı ve güçlenme temelli vaka çalışmaları görünür kılınmalı, pratikteki bilginin teorik bilgi ile bütünleşmesi ve zenginleşmesi sağlanarak bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yetkinliği artırılmalıdır. Çocuk istismarı ile mücadelede çocuğu bir "meta" olarak gören olumsuz yaklaşımlardan kaçınarak, çocuk kendi yaşamı ile ilgili aktif rol alabilen ve sosyal hizmet müdahale sürecine aktif katılan bir "özne" olarak kabul görmelidir. Böylelikle cinsel istismara maruz bırakılan çocukların yaşama, korunma, gelişme hakları gibi katılım hakkı da sağlanmış olacaktır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada çocuğun kimlik ve önemli diğer bilgileri değiştirilerek çocuğun gizliliği sağlanmıştır. Vaka sunumlarında gereken aydınlatılmış onam, çocuk ve ebeveyninden alınarak etik kurallar hassasiyetle uygulanmıştır. Bu onam formunun imzalı örneği ebeveyn ve araştırmacılar arasında bulunmaktadır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgün, E., Benli, G. K. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocuklarla Bibliyoterapi: Bir Uygulama Örneği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(1), 100-111.
- Amado, B. G., Arce, R., Herraiz, A. (2015). Psychological Injury in Victims of Child Sexual Abuse: A Meta-Analytic Review. *Psychosocial Intervention*, 24(1), 49-62.
- Arriola, K. R., Loudon, T., Doldren, M. A., Fortenberry, R. M. (2005). A Meta-Analysis of The Relationship of Child Sexual Abuse to HIV Risk Behavior Among Women. *Child Abuse & Neglect*, 29(6), 725-746.
- Child Maltreatment (2020). Administration for Children and Families, Administration on Children, Youth and Families, Children's Bureau, <https://www.acf.hhs.gov/cb/research-data-technology/statistics-research/child-maltreatment>
- Çocuk İhmal ve İstismarını Önleme: Öğretmenler ve Aileler İçin Eğitim Kılavuzu. (2008). İnsan Hakları Derneği, https://ihd.org.tr/images/pdf/cocuk_ihmalini_ve_istismarini_onleme_ogretmenler_ve_aileler_icin_egitim_klavuzu.pdf

- Conte, J. R., Berliner, L. (1981). Sexual Abuse of Children: Implications for Practice. *Social Casework*, 62(10), 601-606.
- Çöpür, M., Üneri, Ö. S., Aydın, E., Bahali, M. K., Tanidir, C., Güneş, H., Erdogan, A. (2012). İstanbul İli Örnekleminde Çocuk ve Ergen Cinsel İstismarlarının Karakteristik Özellikleri/Characteristic Features of Sexually Abused Children and Adolescents in İstanbul Sample. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13(1), 46.
- Cutajar, M. C., Mullen, P. E., Ogloff, J. R., Thomas, S. D., Wells, D. L., Spataro, J. (2010). Psychopathology in A Large Cohort of Sexually Abused Children Followed Up to 43 Years. *Child Abuse & Neglect*, 34(11), 813-822.
- Dökmen, Ü. (2004). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımları ve Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.
- Duyan, V., Sayar, Ö. Ö., Özbulut, M. (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak: Sosyal Hizmet Uzmanları ve Sosyal Hizmet Alanında Çalışanlar İçin Bir Rehber*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.
- Erdoğan A, Tufan E, Karaman M.G., Atabek M. S., Koparan C., Özdemir E., Ankaralı, H. (2011). Türkiye'nin Dört Farklı Bölgesinde Çocuk ve Ergenlere Cinsel Tacizde Bulunan Kişilerin Karakteristik Özellikleri. *Anadolu Psikiyatr Dergisi*, 12:55-61.
- Erkan, G. (2004). Cinsel Yönden İstismar Edilen Çocuklarla Mülakat. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(1), 9-14.
- Erükçü, G. (2013). *Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeyden Gelen Ergenlerin Çocukluk Dönemi Örselenme Yaşantılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Erükçü, G., Akbaş, E. (2013). Mağdur Çocuklarla Adli Mülakat Teknikleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 199-207.
- Fis, N. P., Arman, A., Kalaca, S., & Berkem, M. (2010). Psychiatric Evaluation of Sexual Abuse Cases: A Clinical Representative Sample from Turkey. *Children and Youth Services Review*, 32(10), 1285-1290.
- Gitterman, A., Germai, C. B. (2008). *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice*. Newyork: Colombia University Press.
- Goldman, J. D., Padayachi, U. K. (2000). Some Methodological Problems in Estimating Incidence and Prevalence in Child Sexual Abuse Research. *Journal of Sex Research*, 37(4), 305-314.
- Guerra, C., Farkas, C. ve Moncada, L. (2018). Depression, Anxiety and PTSD in Sexually Abused Adolescents: Association with Self-Efficacy, Coping and Family Support. *Child Abuse & Neglect*, 76, 310-320.
- Karakuş, Ö., Tekin, H. H. (2012). Çocuk Koruma Kanunu Uyarınca Haklarında Danışmanlık Tedbiri Uygulanan Çocukların Özellikleri (Konya Örneği). *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 29-44.

- Karataş, Z. (2018). Çocukların Cinsel İstismardan Korunmasında Çocuk Adalet Sisteminin Önleyici Fonksiyonu. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 136-147.
- Klanecky, A. K., Woolman, E. O. ve Becker, M. M. (2015). Child Abuse Exposure, Emotion Regulation, and Drinking Refusal Self-Efficacy: An Analysis of Problem Drinking in College Students. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 41(2), 188-196.
- Küçüker, H. (2008). Analysis of 268 Child and Adolescent Victims of Sexual Assault and the Legal Outcome. *The Turk Journal Pediatric*, 50:313-6.
- Lamoureux, B. E., Palmieri, P. A., Jackson, A. P. ve Hobfoll, S. E. (2012). Child Sexual Abuse and Adulthood-Interpersonal Outcomes: Examining Pathways for Intervention. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, 4(6), 605.
- Lefevre, M., Hickle, K., Luckock, B., Ruch, G. (2017). Building Trust with Children and Young People at Risk of Child Sexual Exploitation: The Professional Challenge. *British Journal of Social Work*, 47(8), 2456-2473.
- McLean, C. P., Morris, S. H., Conklin, P., Jayawickreme, N., Foa, E. B. (2014). Trauma Characteristics and Posttraumatic Stress Disorder Among Adolescent Survivors of Childhood Sexual Abuse. *Journal of Family Violence*, 29(5), 559-566.
- Nadir, U. (2011). Suça Yönelen Çocuk ve Ailesi İle Çalışma: Ekolojik Sistem Perspektifi Çerçevesinde Ömek Bir Vaka Sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), 165-174.
- NASW (2013). *NASW Standards for Social Work Practice in Child Welfare*. Washington, DC: NASW Press.
- Negriff, S., Schneiderman, J. U., Smith, C., Schreyer, J. K., Trickett, P. K. (2014). Characterizing the Sexual Abuse Experiences of Young Adolescents. *Child Abuse & Neglect*, 38(2), 261-270.
- Obuz Tekgöz, A. (2019). Suça Sürüklenen ve Hakkında Danışmanlık Tedbir Kararı Verilen Çocukların Suça Sürüklenme Nedenleri: Nitel Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(67).
- Özel Eğitim ve Rehberlik Genel Müdürlüğü (t. y.). *Danışmanlık Tedbiri Uygulamaları El Kitabı*. MEB Yayınları.
- Paslı, F. (2017). Cinsel İstismara Uğrayan Çocukların Ekolojik Sistem Yaklaşımı Açısından İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 39-53.
- Pereda, N., Guilera, G., Forns, M., Gómez-Benito, J. (2009). The Prevalence of Child Sexual Abuse in Community and Student Samples: A Meta-Analysis. *Clinical Psychology Review*, 29(4), 328-338.
- Rosenberg, M. B. (2004). *Şiddetsiz İletişim: Bir Yaşam Dili*. Sistem Yayıncılık.
- Runyan, D. K. (1998). Prevalence, Risk, Sensitivity, and Specificity: A Commentary on the Epidemiology of Child Sexual Abuse and the Development of a Research Agenda. *Child Abuse & Neglect*, 22(6), 493-498.
- Şahin, F., Taşar, M. A. (2012). Cinsel İstismar ve Ensest. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 159-164.

- Shevlin, M., Murphy, S., Elklit, A., Murphy, J. ve Hyland, P. (2018). Typologies of Child Sexual Abuse: An Analysis of Multiple Abuse Acts Among A Large Sample of Danish Treatment-Seeking Survivors of Childhood Sexual Abuse. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 10(3), 263.
- Soylu, C., Topaloğlu, C. (2015). Bilişsel Davranışçı Terapide Ev Ödevi Uygulamaları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 280-288.
- Stoltenborgh, M., Van Ijzendoorn, M. H., Euser, E. M. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A Global Perspective on Child Sexual Abuse: Meta-Analysis of Prevalence Around the World. *Child Maltreatment*, 16(2), 79-101.
- Tekin, H. H. (2017). *Adölesan Gebelerde Çocukluk Çağı İstismarı, Duygu Düzenleme ve Evlilik Doyumu*. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Programı, Konya.
- Tıbbi Sosyal Hizmet Yönergesi (2011), <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1349,img071372pdf.pdf?0>
- TÜİK (2017). *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar*, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27609>
- Tuncay, T. (2009). Genç Kanser Hastalarının Hastalık Anlatılarının Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 69-88.
- UNICEF (2015). Caring for Child Survivors of Sexual Abuse: Guidelines for Health and Psychosocial Service Providers in Humanitarian Settings, <https://www.unicef.org/documents/caring-child-survivors-sexual-abuse>.
- Üstündağ, A., Şenol, F. B., Mağden, D. (2015). *Ebeveynlerin Çocuk İstismarına Yönelik Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi ve Bilişlendirilmesi*. Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale", (s. 212-227).
- Wagner, W. G. (1987). Child Sexual Abuse: A Multidisciplinary Approach to Case Management. *Journal of Counseling & Development*, 65(8), 435-439.
- Webb, N. B. (2011). *Social Work Practice with Children*. Third Edition, Guilford Press.
- Wilde, J. (2001). Interventions for Children with Anger Problems. *Journal of Rational Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 192-197.
- World Health Organization (1999). Report of The Consultation on Child Abuse Prevention, 29-31 March 1999, WHO, Geneva, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/65900>
- World Health Organization (2006). *Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence*, https://www.who.int/violence_injury_prevention/publications/violence/child_maltreatment/en
- Yılmaz Irmak, T. (2008). *Çocuk İstismarı ve İhmalinin Yaygınlığı ve Dayanıklılıkla İlişkili Faktörler*. Ege Üniversitesi Psikoloji (Gelişim) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Çocukları Çocuk Koruma Sistemine Giren Ailelerle, Benzer Sosyal Çevrede Yaşamalarına Karşın Çocukları İçin ÇKS'ye Müracaatçı Olmayan Ailelerin Sosyal Destek Açısından Karşılaştırılması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 89-106.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 8000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 8000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh